ORIENTARE IN FILOSOFIE

FANU - AL. DUȚULESCU
CRAIOVA

DICŢIONARUL FILOSOFIEI

(INȚELESURILE A 1300 TERMENI)

SCRISUL ROMANESC S. A. / CRAIOVA

ORIENTARE IN FILOSOFIE

FANU - AL. DUŢULESCU
CRAIOVA

DICŢIONARUL FILOSOFIEI

(INŢELESURILE A 1300 TERMENI)

SCRISUL ROMÂNESC S. A. / CRAIOVA

Toate exemplarele vor fi semnate propriu.

CUVÂNT INTRODUCTIV

Universul întreg — ca unitate, — *deşi se prezintă gândirii ca o complexitate de existenţe, numeroase şi felurite — constitue obiectul de cercetare al* Filosofiei. *Aceasta face ca studiul lui să fie făcut parte cu parte şi din punct de vedere deosebite, alcătuindu-se astfel din fiecare parte şi punct de vedere deosebit, obiectele diferitelor Ştiinţe şi Arte (ca aplicări ale ştiinţelor), din ce în ce mai numeroase.*

Filosofiei îi revine sarcina grea să sintetizeze — ca o încoronare — şi începuturile, ca adevăruri de plecare şi rezultatele, ca adevăruri finale, ale tuturor ştiinţelor şi artelor. Cu acest înţeles atribuit Filosofiei conchidem, că fiecare ştiinţă are filosofia sa — aşa cum are şi arta sa — şi reciproc.

Inţelesurile diferite date Filosofiei, n'au oprit şi nu pot opri gândirea să-şi explice (altfel decât prin simboluri şi revelaţii mistice, date de religiile tuturor timpurilor) Universul în alcătuirea, origina şi scopul ce-l are, pe Dumnezeu drept creator şi pe om în vieaţa şi gândirea lui ca alcătuire, origine şi valoare.

Teoriile filosofice, ca răspunsuri acestor probleme puse parţial sau integral, au toate acelaşi rol: de a cunoaşte explicativ, *total şi unitar, prin cauze naturale de gândire.*

Preocuparea de bază a gândirii filosofice, a fost şi rămâne Problema Cunoaşterii, ajungându-se prin răspunsurile date, să se lege cunoştinţele ştiinţifice teoretice de: cele practice, de cele filosofice abstracte, de cele morale şi estetice şi de cele religioase.

Se împacă astfel tot mai temeinic, Filosofia *cu:* Ştiinţa, Arta, Morala *şi* Religia, *fiecare menţinându-şi calea, ca metod de cunoaştere şi cercetare a aceluiaşi obiect:* Universul — Omul — Dumnezeu.

In lucrarea ce publicăm, ne-am propus să dăm o orientare generală în Filosofie, străduindu-ne să uşurăm înţelegerea termenilor consacraţi în exprimarea gândirii filosofice.

In acest scop, facem cunoscute înțelesurile a 1300 termeni uzuali, adresându-ne celor care voiesc să-i știe și să-i întrebuințeze ca atare — în special elevilor de curs superior și studenților în genere — cuprinzând și 40 expuneri succinte, a concepțiilor filosofilor din Antologia Filosofică, publicată de Casa Școalelor.

Pentru realizarea practică a acestui scop, am găsit necesar — ca metodă — *înfățișarea lucrării sub forma alfabetică a vocabularului — ușor de cercetat, atunci când trebuința se cere.*

Numărul mare de termeni și înțelesurile felurite atribuite aceluiași termen, își au explicația, pe de o parte, în înțelesul ce am atribuit mai sus Filosofiei. Și, ca să-i redăm mai inteligibili, i-am localizat pe fiecare în: știința, arta, morala, religia sau problema filosofică respectivă. Pe de altă parte, explicația feluritelor înțelesuri atribuite termenilor, trebue găsită în faptul că aceste înțelesuri alcătuesc fondul gândirii, care nu este definitiv fixat ca adevăr dogmatic, absolut, deoarece neîncetat progresează gândirea și în calitate și în cantitate. Istoria culturii înregistrează acest permanent efort al gândirii: de a stabili cât mai numeroase cunoștiințe și cât mai adevărate, ca o dovadă a biruinții omului, către gândirea ideală spre care năzuește, ca o chemare și misiune divină, îndepărtându-ne astfel de gândirea reală, legată și determinată de: sufletul celui care gândește, de corpul în care sălășluește, de temperament și caracter, de ereditate și mediul cosmic și social, etc.

*

Adevărul este relativ; *însă, devine din ce în ce mai puțin relativ, pe măsură ce este produs de cât mai curată gândire ideală, pură de orice subiectivism, ca un îndreptar al gândirii reale, ca o călăuză pe drumul gândirii obiective cu valoare universală, ca un valorimetru al cunoștințelor subiective, mai mult sau mai puțin, prin însăși natura lor.*

Totuși, la o epocă anumită în timp și spațiu, înțelesurile atribuite cuvintelor sunt uniforme. Ele sunt determinate și fixate în cuvinte, ca mod de gândire, ca vehicul de exprimare și înțelegere cu semenii.

Limbajul și Vocabularul, sunt opera colectivă a societății și Dicționarul fiecărei limbi cuprinde înseși aceste înțelesuri, deși nevoi psihologice — sociale și ale aceluia ce-și exprimă gândirea și ale aceluia căruia i se adresează cuvintele — alcătuiesc reguli de gramatică, care nu sunt identice întotdeauna cu regulele de gândire.

Astfel, deşi înţelesurile — ca noţiuni şi fond *ale gândirii — nu sunt identice întotdeauna cu termenii (cuvintele) întrebuinţate ca exprimare materială, — totuşi* forma *identităţii gândirii — considerată Principiu permanent de gândire — ne sileşte, în mod necesar şi imperativ, să atribuim oricărei cunoştinţe un înţeles propriu numai ei, identic fixat de uzajul comun, în măsura în care este posibilă cunoştinţa la acea vreme, corespunzătoare gândirii care fixează acel înţeles. Şi, dacă se modifică acest înţeles, prin progresul calitativ şi cantitativ al cercetărilor în timp şi se fixează ca atare — atunci, el trebue întrebuinţat identic cum s'a fixat, în toate actele de comparaţie ce gândirea face între el şi alte înţelesuri, până când o nouă modificare i se va aduce de progresul ştiinţei.*

Iată cum, fondul gândirii este relativ şi înţelesurile termenilor, exprimate prin cuvinte, capătă aspecte deosebite în timp şi spaţiu.

Gândirea se îmbogăţeşte neîncetat cu noţiuni, cu înţelesuri noi, prin aceiaşi vastă operaţie a ei, care este Comparaţia şi apoi verifică înţelesurile fixate de ştiinţa de până acum, *dacă ele mai corespund sau nu, ştiinţei* de acum.

*

Cu aceste precizări, nădăjduim că Filosofia nu va fi considerată numai în exprimarea termenilor de care se foloseşte, ci în înţelesurile *acestor termeni, ca explicări teoriilor — date ca răspunsuri problemelor ei. Explicate aceste înţelesuri, devin uşor accesibile înţelegerii oricărei minţi normale, chiar şi acelora care n'au o pregătire iniţială în terminologia filosofiei.*

Fiecare ştiinţă, artă şi profesie, îşi are termenii săi speciali şi necesari, fără ca prin aceasta valoarea lor să fie desconsiderată, sau chiar contestată.

Recunoaştem însă, greutatea înţelegerii unor termeni speciali ai filosofiei — cum recunoaştem mai cu deosebire obscuritatea şi „grandilocvenţa" căutată intenţionat, a termenilor din scrierile unor „filosofi de profesie" — fără ca prin aceasta să ne contrazicem afirmarea ce facem: nu Filosofia este greu de înţeles, ci termenii folosiţi în unele scrieri filosofice.

Filosofia este o necesitate a gândirii, structuralizată adânc în organizarea omului — *şi nu cum se crede deobşte, că este alcătuită din creaţiuni artificiale numai ale gândirii unora, fără legătură cu vieţa, elaborate din divertisment sau*

snobism, ca o pierdere inutilă de vreme şi pentru ei şi pentru acei care le cercetează scrierile.

Diferitele Teorii filosofice, în raporturile ce au cu Ştiinţa şi Tehnica, cu Morala şi Religia, au prin aceasta raporturi cu vieaţa. Ele construesc un sistem de gândire acordat cu toate faptele şi fenomenele cunoscute şi cunoscibile, determinând astfel reguli de orientare în vieaţă.

Cei care înţeleg Filosofia află, că scopul ei este să fixeze semnificaţia şi preţul vieţii, călăuzind omul către rolul ce-l are: de a se spiritualiza pe sine şi Universul în care vieţuieşte.

*

Lucrarea de faţă constitue o încercare, poate chiar îndrăsneaţă, cu multe lipsuri. Modificări însă i s'au adus an cu an, până în ultima oră a tipăririi ei şi i se vor mai aduce, dacă va avea norocul unei alte ediţiuni. Dar nădăjduim, că poate să fie şi utilă celor cărora li se adresează, fie că sunt la începutul cercetării scrierilor filosofice, fie că nu le este cunoscut un asemenea studiu.

Numeroasele trimeteri ce-am întrebuinţat, dela înţelesul unui termen la înţelesurile altor termeni sinonimi, sau de aceiaşi speţă, sau opuşi, precum şi redarea înţelesurilor termenilor sub un dublu aspect: a) *de orientare generală, sumară şi de* b) *orietare specială, explicativă — le-am considerat necesare pentru o mai temeinică înţelegere.*

*

Am adăogat lucrării patru Indice alfabetice, pentru:

1. Termenii, *ale căror înţelesuri s'au expus în lucrare;*
2. Filosofii şi gânditorii citaţi, *cu indicarea termenilor unde sunt citaţi;*
3. Filosofii străini, *publicaţi în Antologia Filosofică editată de Casa Şcoalelor, cu o succintă expunere a concepţiilor lor filosofice;*
4. Filosofii români, *cercetaţi în Istoria Filosofiei Româneşti, de către D-nii: Nic. Bagdazar şi Tr. Herseni.*

1 Mai 1945

Craiova

Primul INDICE alfabetic
cuprinzând TERMENII aflaţi în Dicţionarul de faţă

A

B

C

170. CATARACTĂ Oculară.
171. CATEGORIC (Silogism).
172. CATEGORICĂ (Judecată).
173. CATEGORII.
174. CATEHETICĂ.
175. CAUZĂ.
176. CAUZALITATE.
177. CAVERNA Lui Platon.
178. CAZUISTICA.
179. CECITATE.
180. CEFALIC.
181. CELULĂ.
182. CENESTEZIE.
183. CENTRI Nervoşi.
184. CENTRI Fugali-Petali (Nrvi).
185. CERC Vițios.
186. CEREBRU.
187. CERTITUDINE.
188. CHESTIONAR Psihologic.
189. CHIMIA.
190. CHIROMANCIA.
191. CINEMATICA.
192. CINESTETICE (Sensații).
193. CINETICA.
194. CINISM.
195. CIRENAICA.
196. CIVIL (Drept).
197. CIVILIZAȚIE.
198. CLAN.
199. CLASĂ.
200. CLASIFICARE.
201. CLAUSTROFOBILE.
202. CLEPTOMANIE.
203. CLINAMEN.
204. COGITO Ergo Sum.
205. COGNOSCIBIL.
206. COHERENT.
207. COINCIDENȚA Antitezelor.
208. COLECTIV (Suflet).
209. COLECTIVISM.
210. COLERIC.
211. COMENSURABIL.
212. COMERCIAL (Drept).
213. COMPARAȚIA.
214. COMUN (Simț).
215. COMUNISM.
216. COMPLEX.
217. COMPORTAMENT.
218. CONCEPT.
219. CONCEPTIONISM.
220. CONCEPTUALISM.
221. CONCILIANTĂ (Teorie).
222. CONCLUZIE.
223. CONCOMITENT.
224. CONCOMITENTĂ.
225. CONCOMITENTE (Metoda Variațiilor).
226. CONCORDAT.
227. CONCORDANȚEI (Metoda).
228. CONCORDISM.
229. CONCRET.
230. CONDILLACISM.
231. CONDIȚIE.
232. CONFIGURAȚIE.
233. CONGENITAL.
234. CONOTATIV.
235. CONSECINȚĂ.
236. CONSECUTIV.
237. CONŞTIENT.
238. CONŞTIINȚA.
239. CONŞTIINȚA Socială.
240. CONŞTIINȚA Morală.
241. CONSTITUȚIONAL (Drept).
242. CONTEMPLAȚIE.
243. CONTIGUITATE.
244. CONTINGENT.
245. CONTINUITĂȚII (Legea).
246. CONTRADICȚIE.
247. CONTRADICȚIEI (Problema).
248. CONTRADICTORII (Judecăți).
249. CONTRADICTORII (Noțiuni).
250. CONTRARIETATE.
251. CONTRARE (Judecăți).
252. CONTRARE (Noțiuni).
253. CONTRAPOZIȚIE.
254. CONTRAST.
255. CONTRAPROBĂ.
256. CONȚINUTUL Noțiunei.
257. CONVERSIUNEA Logică.
258. CONVINGEREA.
259. COPULA.
260. COPULATIV (Silogism).
261. COPULATIVĂ (Judecată).
262. COROLAR.
263. CORP (oral).
264. CORPORATIVISM.
265. CORPUSCUL.
266. COSMOGONIE.
267. COSMOLOGIE.
268. COSMOLOGICĂ (Problema).
269. COSMOPOLITISM.
270. COSMOS.
271. CRANIOLOGIE.
272. CREEAȚIE.
273. CREDINȚĂ.

D

E

362. EFORT.
363. EGALITATE.
364. EGOISM.
365. EGOTISM.
366. ELEMENTARĂ (Logica).
367. ELENCHI (Ignoratio).
368. ELIMINARE.
369. EMANATISM.
370. EMBRIOLOGIE.
371. EMETROPIE.
372. EMIPLEGIE.
373. EMOŢIA.
374. EMPIRIC.
375. EMPIRISM.
376. ENDOCRINOLOGIE.
377. ENDOFAZIE.
378. ENERGETISM.
379. ENERGIE.
380. ENTELEHIE.
381. ENTIMEMA.
382. ENTITATE.
383. EOTONOMIE.
384. EPAGOGICĂ (Metoda).
385. EPICHEREMĂ.
386. EPIFENOMEN.
387. EPISTEMATICĂ (Metodă).
388. EPISTEMOLOGIE.
389. EPISILOGISM.
390. ERARHIE.
391. EREDITATE.
392. ERGOGRAF.
393. EROAREA.
394. ERORI Congenitale.
395. EROARE Accidentală (Sofism).
396. EROARE Fundamentală (Sofism).
397. ERMETISM.
398. ESCATOLOGIE.
399. ESENŢIAL.
400. ESOTERISM.
401. ESTETICĂ.
402. ESTEZIOMETRU.
403. ETERNITATE.
404. ETEROGEN.
405. ETERONOMIC.
406. ETICA.
407. ETIMOLOGIE.
408. ETIOLOGIE.
409. ETNOGRAFIE.
410. ETNOLOGIE.
411. ETOGRAFIE.
412. ETOLOGIE.
413. EUDEMONISM.
414. EUFORIE.
415. EUL.
416. EV.
417. EVIDENŢA.
418. EVOLUŢIE.
419. EVOLUŢIONISM.
420. EVOLUŢIONISM Biologic.
421. EVOLUŢIONISM Psihologic.
422. EXCITAŢIE.
423. EXCLUSIVE (Noţiuni).
424. EXEGEAZĂ.
425. EXISTENŢĂ.
426. EXISTENŢIALE (Judecăţi).
427. EXOGAMIE.
428. EXPERIENŢA.
429. EXPERIMENT.
430. EXPIAŢIE.
431. EXPLICARE.
432. EXPLICIT.
433. EXPOZITIVĂ (Metoda).
434. EXTAZ.
435. EXTENSIV.
436. EXTENSIUNE.
437. EXTERN.
438. EXTERIORIZARE.
439. EXTREM.
440. EXTRINSEC.
441. EXTROVERTIT.

F

442. FACTICE.
443. FACULTATE.
444. FAPT.
445. FALACIA.
446. FANATISM.
447. FANTAZIA.
448. FATALISM.
449. FATUM.
450. FAUNĂ.
451. FECHNER-WEBER (Legea).
452. FENOMEN.
453. FENOMENALISM.
454. FENOMENISM.
455. FENOMENOLOGIA.
456. FERICIREA.
457. FETIŞISM.
458. FIBRĂ Nervoasă.
459. FIDEISM.

G

H

I

546. I.
547. IDEAL.
548. IDEALISM.
549. IDEAŢIE.
550. IDEE.
551. IDENTITĂŢII (Principiul).
552. IDENTIC.
553. IDENTICE (Noţiuni).
554. IDEOLOGIE.
555. IDEOMOTOR.
556. IDEOPATICĂ.
557. IDEOSINCRAZIE.
558. IDIOT.
559. IDEOTISME.
560. IDEOTISM Moral.
561. IDOLATRIE.
562. IDOLI.
563. IDOLA Fori.
564. IDOLA Specus.
565. IDOLA Theatri.
566. IDOLA Tribus.
567. IGNORABIMUS.
568. IGNORATIO Elenchi.
569. ILUMINAT.
570. ILUMINISM.
571. ILUZIE.
572. IMAGINE.
573. IMAGINAŢIE.
574. IMANENT.
575. IMATERIALISM.
576. IMBECILITATEA.
577. IMEDIAT.
578. IMORAL.
579. IMORALISM.
580. IMORTABILITATE.
581. IMPENETRABILITATE.
582. IMPERATIV.
583. IMPLICIT.
584. IMPRESIE.
585. IMPULSIUNE.
586. IMPULSIV.
587. IMPUTABILITATE.
588. IMUABIL.
589. IN ADJECTO.
590. INCLINAŢIE.
591. INCLUZIUNE.
592. INCONDIŢIONAT.
593. INCONESABIL.
594. INCONSEVABIL.
595. INCONŞTIENT.
596. INDEFINIT.
597. INDETERMINAT.
598. INDETERMINISM.
599. INDICE Cefalic.
600. INDIVIDUALITATE.
601. INDIVIDUALITATE Organică.
602. INDIVIDUALITATE (Psihică).
603. INDIVIDUAL.
604. INDIVIDUALISM.
605. INDOIALĂ.
606. INDOIALĂ Metodică.
607. INDUCŢIE.
608. INDUCŢIE Aristotelică.
609. INDUCŢIE Baconiană.
610. INDUCŢIE Matematică.
611. INERENT.
612. INERŢIE.
613. INFANTILISM.
614. INFERENŢĂ.
615. INFINIT.
616. INFINITIZIMAL (Calcul).
617. INHIBIŢIE.
618. INNĂSCUT.
619. INNEISM.
620. INSTABILITATE Mintală.
621. INSTINCT.
622. INSTRUCŢIE.
623. INTEGRAL.
624. INTEGRARE.
625. INTELECT.
626. INTELECTUALISM.
627. INTELIGENŢA.
628. INTELIGIBIL.
629. INTENSITATE.
630. INTENSIV.
631. INTENŢIUNE.
632. INTERDEPENDENŢĂ.
633. INTERES.
634. INTERNAŢIONAL (Drept).
635. INTRINSEC.
636. INTROSPECŢIUNE.
637. INTUIŢIA.
638. INTUIŢIONISM.
639. INŢELEPCIUNE.
640. INVENŢIA.
641. INVERSIUNEA.
642. INVERSIUNEA Contrapoziţie.
643. IPOTEZA.
644. IPOTETICE (Judecăţi).
645. IPOTETICE (Silogisme).

646. ISTORIA Generală.
647. ISTORIA Popoarelor.
648. ISTORIA Cronologică.
649. ISTORIA Național Ideală.
650. ISTORIC Determinism.
651. ISTORIE Evoluționistă.
652. ISTORISM.
653. ISTORIE (Pre).

J

654. JUDECATA.
655. JUSTIȚIE.
656. JUSTIFICARE.

K

657. KABALĂ.
658. KALEIDOSCOPIC.
659. KINESTETICE (Sensații).

L

660. LAMARKISM.
661. LEGALITATE.
662. LEGEA.
663. LEGEA Lui Weber.
664. LETARGIE.
665. LIBER Arbitru.
666. LIBER Examen.
667. LIBERALISM.
668. LIBERTATE.
669. LIBIDO.
670. LIMITATIVE (Judecăți).
671. LIMITĂ.
672. LINGUISTICĂ.
673. LOCALIZARE.
674. LOCALIZĂRI Cerebrale.
675. LOGIC.
676. LOGICĂ.
677. LOGICISM.
678. LOGISTICĂ.
679. LUCRU.
680. LUME.
681. LUMINĂ Naturală.

M

682. MACROCOSMOS.
683. MAGIE.
684. MAGNETISM.
685. MAHOMEDANISM.
686. MAIOTICA.
687. MAJOR (Termen).
688. MAJORĂ (Premisă).
689. MANIE.
690. MANICHEISM.
691. MÂNIA.
692. MĂRIME.
693. MARXISM.
694. MASSĂ.
695. MATEMATICĂ.
696. MATEMATICA Aplicată.
697. MATERIE.
698. MATERIA Nervoasă.
699. MATERIALISM.
700. MATERIALISM Istoric.
701. MATERHIARHAT.
702. MAXIMALISM.
703. MAXIMĂ.
704. MECANICĂ.
705. MECANICISM.
706. MEDIAT.
707. MEDIU.
708. MEDIU (Termen).
709 MELANCOLIC.
710. MELANCOLIE.
711. MEGALOMANIE.
712. MELIORISM.
713. MEMORIA.
714. MEMORIZARE.
715. MENTALITATE.
716. META...
717. METAEMPIRIC.
718. METAFIZICĂ.
719. METAGEOMETRIE.
720. METAPSIHICĂ.
721. METEMPSIHOZĂ.
722. METODĂ.
723. METODOLOGIE.
724. MEZOCEFAL.
725. MICROCEFAL.
726. MICROCOSMOS.
727. MIJLOCITOR (Termen).

728. MILENAR.
729. MIMETISM.
730. MINIMALISM.
731. MINOR (Termen).
732. MINORĂ (Premisă).
733. MINTAL.
734. MINTALĂ (Rezervă).
735. MIOPIE.
736. MIRACOL.
737. MIS... MISO...
738. MISTER.
739. MISTICĂ.
740. MISTICISM.
741. MITOLOGIE.
742. MNEMO.
743. MOBIL.
744. MOBILISM.
745. MOD.
746. MODALITATE.
747. MOLECULĂ.
748. MONADĂ.
749. MONERĂ.
750. MONISM.
751. MONGENEZĂ.
752. MONOGRAFIE.
753. MONOIDEISM.
754. MONOMANIE.
755. MONOTEISM.
756. MORAL.
757. MORALĂ.
758. MORALISM.
759. MORFOLOGIE.
760. MOTIV.
761. MOTOR.
762. MOTRICITATE.
763. MULTIPLICITATE.
764. MUNCA.
765. MUSCULARE (Sensații).
766. MUTAȚIONISM.

N

767. NATIVISM.
768. NATURĂ.
769. NATURALISM.
770. NATURAL.
771. NATURAL (Drept).
772. NATURALĂ (Istorie).
773. NATURALE (Științe).
774. NATURISM.
775. NAȚIUNE.
776. NEANT.
777. NECESAR.
778. NECESITATE.
779. NEGATIV.
780. NEMURIREA.
781. NEO...
782. NEOLOGISM.
783. NEURASTENIE.
784. NEUROLOGIE.
785. NEVROZĂ.
786. NIHILISM.
787. NIRWANA.
788. NOMINAL.
789. NOMINALISM.
790. NON-EU.
791. NOOLOGIE.
792. NORMAL.
793. NORMĂ.
794. NOȚIUNE.
795. NUMĂR.
796. NUMEN.

O

797. O.
798. OBICEIU.
799. OBIECT.
800. OBIECTIV.
801. OBIECTIVARE.
802. OBIECTIVISM.
803. OBIECTIVITATE.
804. OBLIGAȚIUNE.
805. OBSCUR.
806. OBSCURANTISM.
807. OBSERVAȚIA.
808. OBSESIE.
809. OCAZIE.
810. OCAZIONALISM.
811. OCULT.
812. OLFACTIVE (Sensații).
813. OMNIPOTENȚĂ.
814. OMOGEN.
815. OMOLOG.
816. OMUL.

P

916. PREŞTIINŢĂ.
917. PREZENŢĂ (Tabelă).
918. PREZENTĂRI.
919. PREZENTAŢIONISM.
920. PRIM-PRIMĂ.
921. PRIMĂ Filosofie.
922. PRIMARĂ.
923. PRIMAT.
924. PRIMITIV.
925. PRIMORDIAL.
926. PRINCIPIU.
927. PRINCIPIILE Raţiunii.
928. PROBABIL.
929. PROBABILITAŢII (Calculul).
930. PROBABILISM.
931. PROBLEMĂ.
932. PROBLEMATICE (Judecăţi)
933. PROCESSUS.
934. PROFIL Psihologic.
935. PROGRES.
936. PROLEGOMENE.
937. PROPEDEUTICĂ.
938. PROPORŢIE.
939. PROPOZIŢIUNEA.
940. PROPRIU.
941. PROPRIETATEA.
942. PROSILOGISM.
943. PROSPECTIV.
944. PROTENSIV.
945. PROTOTEZĂ.
946. PROVIDENŢĂ.
947. PRUDENŢĂ.
948. PROXIM.
949. PSEUDO...
950. PSEUDOAMNEZIE.
951. PSEUDOCONCEPT.
952. PSEUDOESTETICĂ.
953. PSEUDOESTEZIE.
954. PSIHIC.
955. PSIHICENTRIE.
956. PSIHOANALIZĂ.
957. PSIHODINAMICĂ.
958. PSIHOFIZICĂ.
959. PSIHOFIZIOLOGIE.
960. PSIHOGNOZIE.
961. PSIHOGRAFIE.
962. PSIHOGRAMĂ.
963. PSIHOID.
964. PSIHOLEXIE.
965. PSIHOLOGIC.
966. PSIHOLOGICISM.
967. PSIHOLOGIE.
968. PSIHOLOGIE Comparată.
969. PSIHOLOGIE. Diferenţială.
970. PSIHOLOGIE Empirică.
971. PSIHOLOGIE Experimentală.
972. PSIHOLOGIE Individuală.
973. PSIHOLOGIE Patologică.
974. PSIHOLOGIE Raţională.
975. PSIHOMETRIE.
976. PSIHOTEHNICĂ.
977. PSIHOTERAPIE.
978. PSIHOZĂ.
979. PSIHTACISM.
980. PUR.
981. PURGAŢIA Pasiunilor.
982. PUTERE.

Q

983. QUADRIVIUM.
984. QUANTA.
985. QUASI-CONTRACT.
986. QUIETIV.
987. QUIETISM.
988. QUINTESENŢĂ.

R

989. RĂDĂCINĂ.
990. RADICAL.
991. RADICALISM.
992. RAŢIONABIL.
993. RAŢIONAL.
994. RAŢIONALISM.
995. RAŢIONAMENTUL.
996. RAŢIONAMENTUL Deductiv.
997. RAŢIONAMENTUL Inductiv.
998. RAŢIONAMENTUL Inferenţa.
999. RAŢIONAREA.
1000. RAŢIUNEA.
1001. RAŢIUNEA Practică.
1002. RAŢIUNEA Pură.
1003. RAŢIUNEA Suficientă.
1004. RĂUL.

1005. RAZĂ Vizuală.
1006. RE (In).
1007. REACŢIUNE.
1008. REAL.
1009. REALISM.
1010. REALITATEA.
1011. RECEPT.
1012. RECEPTIVITATE.
1013. RECIPROCĂ.
1014. RECIPROCITATE.
1015. RECUNOAŞTERE.
1016. RECURENŢĂ.
1017. REDINTEGRAL.
1018. REDUCERE.
1019. REDUCTOR.
1020. REFLEX.
1021. REFLEXIUNE.
1022. REFULARE.
1023. REGN.
1024. REGRES.
1025. REGRESIUNE.
1026. RELATIV.
1027. RELATIVISM.
1028. RELAŢIE.
1029. RELIGIE.
1030. REMINISCENŢĂ.
1031. REMUŞCARE.
1032. REPREZENTARE.
1033. REPRODUCERE.
1034. REPUBLICĂ.
1035. RESPECT.
1036. RESPONSABILITATE.
1037. REVERSIBIL.
1038. REVIVISCENŢĂ.
1039. REZIDURI (Metodă).
1040. REZISTENŢĂ.
1041. REZOLUŢIE.
1042. RIGORISM.
1043. RITM.
1044. ROMANTISM.

S

1045. S.
1046. SACRU.
1047. SACRIFICIU.
1048. SANCŢIUNE.
1049. SANGUIN.
1050. SCEPTICISM.
1051. SCHEMA.
1052. SCHEMATISM Abstract.
1053. SCHIZOFRENIE.
1054. SCOLASTICĂ.
1055. SCRUPUL.
1056. SECUNDAR.
1057. SELECŢIUNE.
1058. SEMANTICA.
1059. SENSAŢIE.
1060. SENSIBIL.
1061. SENSIBILITATE.
1062. SENSITIV.
1063. SENSORIAL.
1064. SENSUALISM.
1065. SENSUALITATE.
1066. SENTIMENT.
1067. SERIE.
1068. SILOGISM.
1069. SIMBIOZĂ.
1070. SIMBOL.
1071. SIMBOLICA.
1072. SIMBOLISM.
1073. SIMETRIE.
1074. SIMILAR.
1075. SIMPATIE.
1076. SIMPLISM.
1077. SIMPLU.
1078. SIMŢURI.
1079. SIMULTANEITATE.
1080. SINCRETISM.
1081. SINDICALISM.
1082. SINDROM.
1083. SINERGIE.
1084. SINGULAR.
1085. SINONIM.
1086. SINOPSIE.
1087. SINTEZĂ.
1088. SINTEZĂ Creatoare.
1089. SISTEM.
1090. SOCIAL.
1091. SOCIALE (Probleme).
1092. SOCIALISM.
1093. SOCIALIZARE.
1094. SOCIETATE.
1095. SOCIOCENTRISM.
1096. SOCIOCRAŢIE.
1097. SOCIOLATRIE.
1098. SOCIOLOGIE.
1099. SOCIOLOGISM.
1100. SOFISM.
1101. SOFIST.
1102. SOLIDARISM.

1103. SOLIDARITATE.
1104. SOLIPSISM.
1105. SOMA.
1106. SOMATIC.
1107. SOMNAMBULISM.
1108. SORIT.
1109. SPAŢIU.
1110. SPECIAL.
1111. SPECIFICAŢIE.
1112. SPECIFICITATE.
1113. SPECULATIV.
1114. SPEŢĂ.
1115. SPIRIT.
1116. SPIRITISM.
1117. SPIRITOLOGIE.
1118. SPIRITUALISM.
1119. SPONTAN.
1120. SPONTANĂ (Voinţă).
1121. STATIC.
1122. STATICE (Sensaţii).
1123. STATISTICĂ.
1124. STEREOGNOSTIC.
1125. STIL.
1126. STIMUL.
1127. STOICISM.
1128. SUBALTERNE (Judecăţi).
1129. SUBCONŞTIENT.
1130. SUBCONTRARE (Judecăţi).
1131. SUBIECT.
1132. SUBIECTIV.
1133. SUBIECTIVĂ (Metodă).
1134. SUBIECTIVĂ (Filosofie).
1135. SUBIECTISM.
1136. SUBLIM.
1137. SUBLIMARE.
1138. SUBLIMINAL.
1139. SUBORDONARE.
1140. SUBREPŢIUNE.
1141. SUBSTANŢĂ.
1142. SUBSTANŢIALISM.
1143. SUBSTRAT.
1144. SUFLET.
1145. SUGERA. (A).
1146. SUGESTIE.
1147. SUGESTIVITATE.
1148. SUPERSTIŢIE.
1149. SUPRANATURAL.
1150. SUPRAOM.
1151. SUPRAORDONARE.
1152. SUPRASENSIBIL.
1153. SUPRASTRUCTURĂ.
1154. SUPRATRĂIRE.
1155. SURDITATE Verbală.
1156. SURVIVANŢĂ.
1157. SUVERAN.
1158. SUVERANITATE.
1159. SUZERANITATE.
1160. ŞTIINŢĂ.
1161. ŞTIINŢIFIC.
1162. ŞTIINŢIFIC.

T

1163. TABELELE Lui Bacon.
1164. TABU.
1165. TABULA Rasa.
1166. TACTILE (Sensaţii).
1167. TACTISME.
1168. TANGIBIL.
1169. TAUTOLOGIE.
1170. TAXINOMIE.
1171. TEHNICĂ.
1172. TEHNOLOGIE.
1173. TEISM.
1174. TELEOLOGIE.
1175. TELEPATIE.
1176. TEMPERAMENT.
1177. TEMPERANŢĂ.
1178. TENDINŢA.
1179. TEOCRAŢIE.
1180. TEODICEEA.
1181. TEOLOGIE.
1182. TEOLOGICĂ (Fază).
1183. TEORIE.
1184. TEORETIC.
1185. TEOSOFIE.
1186. TERAPEUTICĂ.
1187. TERATOLOGIE.
1188. TERMEN.
1189. TERMICE (Sensaţii).
1190. TERMINISM.
1191. TERMINOLOGIE.
1192. TEST.
1193. TEZĂ.
1194. TIMP.
1195. TIP.
1196. TOPICA.
1197. TOTALITATE.
1198. TOTEM.
1199. TOTEMISM.
1200. TRADIŢIE.
1201. TRADIŢIONALISM.
1202. TRANS...

1203. TRANSĂ.
1204. TRANSCEDENT.
1205. TRANSCENDENTALISM.
1206. TRANSDUCŢIE.
1207. TRANSFERT.
1208. TRANSFORMARE.
1209. TRANSFORMISM.
1210. TRANSITIV.
1211. TRANSMIGRAŢIE.
1212. TRANSNATURAL.
1213. TRANSRAŢIONALISM.
1214. TRIVIUM.
1215. TROPI.
1216. TROPISM.
1217. TRUISM.

U

1218. UBICUITATE.
1219. UCRONIE.
1220. ULTIM.
1221. UMANISM.
1222. UNICITATE.
1223. UNITATE.
1224. UNIVERS.
1225. UNIVERSAL.
1226. UNIVERSALE (Judecăţi).
1227. UNIVERSALIA.
1228. UNIVERSALISM.
1229. UNIVERSALITATE.
1230. UNIVERSALIZARE.
1231. UNIVOC.
1232. UTIL.
1233. UTILITARISM.
1234. UTOPIC.

V

1235. VALOAREA.
1236. VALORIFICAREA Gândirii.
1237. VANITATE.
1238. VARIAŢII Concomitente.
1239. „VEDELE".
1240. VELEITATE.
1241. VERBALE (Noţiuni).
1242. VERBALISM.
1243. VERIDIC.
1244. VERIDICITATEA Divină.
1245. VID.
1246. VIEAŢA.
1247. VIEAŢA Viitoare.
1248. VINDICTA Publică.
1249. VIOLENŢĂ.
1250. VIRTUAL.
1251. VIRTUTE.
1252. VISUL.
1253. VITAL.
1254. VITALISM.
1255. VIŢIUL.
1256. VIZIUNE.
1257. VIZUALE (Senzaţii).
1258. VOCATIE.
1259. VOINŢĂ.
1260. VOLUNTARISM.

Al doilea INDICE alfabetic

cuprinzând GÂNDITORII şi FILOSOFII citaţi, cu indicarea Termenilor unde sunt citaţi.

A

B

C

70. CABANIS. — Moral.
71. CABET. — Utopie.
72. CAIRD. — Realism-Idealism.
73. CAMPANELLA. — Comunism, Socialism, Utopie.
74. CARLYLE. — Munca, Socialism.
75. CARNAP. — Raţionalism neopozitivist, Realism-Fenomenism.
76. CARNEADE. — Relativism, Scepticism.
77. CARRIGUET. — Sindicalism.
78. CARUS. — Monism.
79. CATTEL. — Test.
80. CHARCOT. — Letargie.
81. CHRISMAN. — Pedologie.
82. CHRISIP. — Stoicism.
83. CICERONE. — Destin, Logică, Quintesenţă, Raţiunea, Sensaţie, Sentiment.
84. CLARKE. — Deism.
85. CLAUBERG. — Ontologie.
86. CLEANTHE. — Stoicism.
87. COHEN. — Raţionalism, Realism-Idealism, Scepticism-Dogmatism raţionalist.
88. COLLARD. — Spiritualism-Materialism.
89. COMBARIEU. — Ritm.
90. COMTE A. — Altruism, Determinism, Dinamică, Drept, Fenomenism, Filosofie, Frenologie, Inconsevabil, Individualitate Psihică, Mediu, Optimism, Ordine, Organicism, Pozitiv, Pozitivism, Progres, Prospectiv, Raţional, Relativ, Religie, Scepticism-Criticism, Scepticism-Pozitivism, Serie, Simţuri, Societate, Sociocraţie, Sociolatrie, Sociologie, Solidaritate, Spiritualism pozitivist, Static, Ştiinţă, Teologică Fază, Univers, Universalism, Utopie, Vanitate.
91. CONDILLAC. — Afectivitate, Condillacism, Empirism, Eul, Filosofie, Nominalism, Pasiune, Principiu, Reminiscenţă, Sensibilitate, Sensualism.
92. CONTA V. — Eul, Fatalism, Materialism, Memorie, Visul.
93. COPERNIC. — Geocentrism, Heliocentric.
94. COURNOT. — Ontologie, Pozitive Ştiinţe, Probabilism, Raţiune, Rezoluţie, Simetrie.
95. COUSIN V. — Eclectism, Misticism, Spiritualism-Materialism.
96. COUTURAT. — Ordine, Panlogism, Psihologicism.
97. CREŞTINI Filosofi. — Filosofie, Hilozoism, Hipostază, Lumina Naturală, Metempsihoză, Mister, Monadă, Persoană, Processus.
98. CROCE B. — Pseudoconcept.
99. CRUSIUS. — Noologie.
100. CUDWORT. — Hilozoism.
101. CUVIER. — Instinct.

D

102. D'ALAMBERT. — Ontologie.
103. DALTON. — Atom, Daltonism.
104. DARWIN. — Adaptare, Altruism, Creaţie, Darwinism, Eliminare, Evoluţionism biologic, Gemule, Generaţie spontană, Omul, Pangeneză, Selecţiune, Transformism.
105. DASTRE. — Vieaţa.
106. DECHAMBRE. — Ereditatea.
107. DECROLY. — Pedotehnie
108. DEMOCRIT. — Ataraxie, Atom Hilozoism, Ideea, Realism, Scepticism, Spiritualism-Materialism.
109. DESCARTES. — Adventice Idei, Cartesianism, Cauză, Cogito ergo sum, Creaţie, Criteriul adevărului, Dinamism-Mecanism, Dogtism, Dumnezeu, Durată, Eul, Factice Idei, Filosofie, Idealism, Idee, Indoială, Indoiala Metodică, Infinit, Innăscut, Intelectualism, Intuiţia, Judecată, Lumina Naturală, Mecanism, Moral, Ne-

E

F

151. FLOURNOY. — Panpsihism, Parapsihic, Sinopsie.
152. FONSEGRIVE. — Amoralism.
153. FOUILLÉE. — Amoralism, Dialectică, Evoluţionism, Idee, Intensitate, Libertate, Sinergie.
154. FOURIER. — Atracţiune, Colectivism, Socialism.
155. FRANK. — Comunism, Raţionalism Neopozitivist, Realism-Fenomenism.
156. FREUD. — Altruism, Complex, Freudism, Libido, Psihanaliză, Refulare, Sublimare.

G

157. GALILEU. — Geocentrism, Heliocentric, Relativism.
158. GALL. — Frenologie, Localizări cerebrale.
159. GALTON. — Grafică Metodă.
160. GASSENDI. — Moleculă, Spiritualism-Materialism.
161. GAUS. — Grafică Metodă.
162. GEOFROY **St. Hilaire.** — Mediu, Ontogeneză, Teratologie.
163. GIDE M. — Mobilism.
164. GIOBERTI. — Ontologism.
165. GNOSTICI **(Filosofi).** — Demiurg, Pneumatologie.
166. GOBLOT. — Lege, Memoria, Misticism, Raţionalism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Speţă.
167. GOCLENIUS — Critică, Nominalism, Polisilogism, Psihologie, Sorit.
168. GODWIN. — Socialism.
169. GOETHE. — Supraom.
170. GORGIAS. — Scepticism.
171. GREEN. — Raţionalism Neoidealist, Realism-Idealism.
172. GUYAU. — Amoral.

H

173. HADAMARD. — Reciprocă.
174. HAECKEL. — Arhigonia, Coincidenţa Antitezelor, Creaţie, Darwinism, Disteleologie, Generaţie spontană, Moneră, Omul, Ontogeneză, Spiritualism-Materialism, Teratologie.
175. HAMELIN. — Raţionalism pozitivist, Realism-Idealism, Relaţie, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Simplu, Sinteză.
176. HAMILTON. — Cantificarea Predicatului, Cauză, Definiţia, Fenomenologie, Filosofie, Incondiţionat, Inconsevabil, Logică, Massă, Negativ, Nihilism, Noologie, Parti-Parţială judecată, Percepţionism, Prezentaţionism, Realism, Redintegrare, Secundar.
177. HARTMAN. — Inconştientul, Realism.
178. HARVEY. — Ontogeneză.
179. HAŞDEU. — Eul, Spiritism. Spiritologie, Supraom.
180. HELMHOLTZ. — Energie, Număr.
181. HELVEŢIUS. — Spiritualism-Materialism.
182. HEGEL. — Absolut, Dialectică, Dumnezeu, Fenomenologie, Filosofie, Idealism, Ideaţie, Intelectualism, Intuiţie, Logică, Materialism Istoric, Monism, Panlogism, Raţional, Raţionalism, Raţiunea, Realism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Sindicalism, Sinteză, Socialism, Spiritualism.
183. HERACLIT. — Hilozoism, Realism, Scepticism, Spiritualism-Materialism.
184. HERBART. — Apercepţie, Dinamică, Filosofie, Integrare, Intelectualism, Pluralism, Sentiment Spiritualism.
185. HERDER. — Supraom.
186. HERMES TRISMEGITUL. — Ermetism.

I

J

K

Forţă, Hilozoism, Idealism, Identitate Principiu, Imanent, Imortalitate, Imperativ, Incondiţionat, Indefinit, Inerent, Innăscut, Intuiţie, Ipotetice Judecăţi, Judecată, Justiţie, Legalitate, Lege, Limitative Judecăţi, Logică, Lucru, Maximă, Memorizare, Metodologie, Modalitate, Natural, Neant, Necesitate, Noologie, Număr, Numen, Obiectiv, Opiniune, Organum, Paralogism, Particular, Pasiune, Patologie, Persoană, Pluralism, Pneumatologie, Posibilitate, Postulat, Practic, Predicabil, Primat, Principiu, Prolegomene, Propedentică, Protensiv, Prudenţa, Pur, Quanta, Radical, Raţionalism, Raţiunea, Raţiunea Practică, Raţiunea Pură, Realism, Realitatea, Reciprocitatea, Reflexiune, Relativism, Reproducerea, Respect, Rigorism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Scepticism-Criticism, Scepticism-Pozitivism, Schema, Sensibilitate, Sensualism, Sinteză, Solipsism, Spaţiul, Specificaţie, Spiritualism, Subiect, Sublim, Subrepţiune, Suflet, Suveran, Timp, Totalitate, Transcendent, Transcendentalism, Virtute.

220. KEINES. — Logică.
221. KRAEPELIN. — Paranoia.
222. KROPOTKIN. — Bolşevism, Nihilism.
223. KRAUSE Chv. — Panenteism.
224. KÜLPE. — Logică.

L

225. LAAS. — Vindincta Publică.
226. LABIROLA. — Sindicalism.
227. LACHELIER. — Logică, Psihologie.
228. LALANDE. — Dis..., Gnoseologie, Logică, Ontologie, Principiu, Psihic, Raţionalism, Raţionament, Scepticism Dogmatism raţionalist, Sensaţie, Simultanetate, Societate, Spaţiu, Ştiinţă, Vanitate.
229. LALO. — Pseudoestetică.
230. LAMARK. — Darwinism, Ereditate, Evoluţionism Biologic, Generaţie spontană, Lamarkism, Omul, Transformism, Vieaţa.
231. LAMBERT. — Organum.
232. LAMENNAIS. — Scepticism, Tradiţionalism.
233. LANGE. — Raţionalism pozitivist, Realism-Fenomenism.
234. LANKESTER. — Binomie.
235. LAVELEY. — Clan.
236. LAVOISIER. — Atom, Principiu.
237. LEIBNITZ. — Anagogic, Apercepţie, Armonie Prestabilită, Cinematică, Consecutiv, Dinamism-Mecanism, Dogmatism, Dumnezeu, Esoterism, Fulguraţie, Idealism, Innăscut, Intelectualism, Intuiţie, Lumină Naturală, Maximă, Mecanism, Micrôcosmos, Monadă, Necesitate, Omnipotenţă, Optimism, Ostensiv, Panlogism, Paralelism, Percepţie, Persoană, Pneumatologie, Pozitiv, Practic, Predestinare, Principiile Raţiunii, Psihtacism, Putere, Raţionabil, Raţionalism, Raţiune, Suficientă, Realism-Idealism, Reflexiune, Societate, Spiritualism-Materialism, Suflet, Teodiceea, Timpul, Transcendent, Truism, Universalism.
238. LENIN. — Bolşevism, Colectivism.
239. LEROUX. — Socialism.
240. LEUCIP. — Atom, Hilozoism, Spiritualism-Materialism.
241. LIARD. — Definiţie, Logică, Mecanism, Parti-Parţială Judecată, Parti-Totală, Relativ.
242. LIPPS. — Filosofie, Logică.
243. LITTRÉ. — Altruism, Simplism.
244. LOCKE J. — Asociaţia, Dogmatism, Empirism, Filosofie, Idee, Maximă, Primară, Raţionalism Parţial, Realism, Reflexiune, Scepticism-Dogmatism empiric,

M

N

285. NÄGELI. — Vieaţa.
286. NELSON. — Logică.
287. NEOPLATONICIENI **(Filosofi)**. — Categorii.
288. NEWTON. — Atracţie, Gravitate, Mediu, Relativism, Timpul.
289. NIETZSCHE. — Imoralism, Perspectivism, Scepticism-Antiintelectualism, Spiritism, Spiritualism, Supraom, Violenţă.
290. NISSL. — Evoluţionism Biologic, Selecţiune.

O

291. OBERWEG. — Logică.
292. OCCAM. — Sensualism.
293. OSSIP-LOURIÉ. — Verbalism.
294. OSTWALD. — Energetism, Monism, Prototeză, Psihografie.
295. OWEN. — Colectivism, Socialism.

P

296. PARHON Dr. — Neurologie.
297. PARMENIDE. — Realism.
298. PARODI. — Ordine.
299. PASCAL. — Drept, Mister, Neant, Obiect, Pariul lui Pascal, Principiu, Progres, Scepticism.
300. PASQALIS. — Iluminism.
301. PASTEUR. — Generaţie spontană.
302. PATRISTICI **(Filosofi)**. — Filosofie, Processus.
303. PAVLOV. — Reflex.
304. PAUL S. — Endofazie, Gnoză.
305. PAULHAN. — Inhibiţie, Paralelism, Stil,
306. PAULSEN. — Dumnezeu.
307. PEIRCE. — Pragmatism.
308. PELLAT. — Reversibil.
309. PIÉRON. — Receptivitate.
310. PITAGORA. — Armonie, Filosofie, Matematică.
311. PYRRHEU. — Scepticism.
312. PYRRHON. — Adiforie.
313. PLANCK. — Quanta.
314. PLATON. — Absolut, Academie, Caverna, Comunism, Demiurg, Dialectică, Dogmatism, Dumnezeu, Expiaţie, Filosofie, Gnosticism, Idee, Maiotică, Matematică, Mitologie, Monadă, Numen, Opinie, Raţionalism, Realism, Realism-Idealism, Reminiscenţă, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Scolastică, Sensualism. Socialism, Sofist, Spiritualism, Suflet, Suveran, Temperanţă, Tip, Utopie, Virtute.
315. PLINIU. — Generaţie spontană.
316. PLOTIN. — Filosofie, Hipostază, Sentiment, Sentiment-Intuiţionism, Spiritualism, Unitate.
317. POINCARÉ. — Intuiţie, Logică, Quanta, Recurenţă, Timpul.
318. PORT-ROYAL **(Filosofii)**. — Logică.
319. POSESCU AL. — Realism.
320. POWEL. — Clan.
321. PRAT. — Escatologie.
322. PREYER. — Catalepsie.
323. PROTAGORAS. — Scepticism.
324. PROUDHON. — Anarhie, Sindicalism.
325. PTOLOMEU. — Geocentric, Heliocentric.
326. PUFFENDORF. — Dreptul.

R

327. RABELAIS. — Scepticism.
328. RABINDRANATH T. — Budism.
329. RAFFAULT. — Conştiinţă socială.
330. RAMON Y. CAJAL. — Neurologie.
331. RAUH F. — Polirealism.
332. RAUZOLI. — Misticism, Spaţiu.
333. RAVAISON. — Instinct, Spiritualism-Materialism.
334. REICHENBAUCH. — Raţionalism Neopozitivist, Realism-Idealism.
335. REID TH. — Filosofie, Spiritualism-Materialist.
336. REINACH. — Religie, Scrupul, Tabù.
337. RENAN C. — Naţiune, Ontologie, Onus Probandi, Plutocraţie, Pozitivism, Scepticism-Pozitivism, Sincretism.
338. RENOUVIER. — Alternativă, Categorii, Credinţă, Criticism, Escatologie, Fenomenism, Număr, Personalism, Pluralism, Raţionalism Fenomenologic, Substanţialism.
339. REY A. — Mecanism.
340. RIBOT. — Atenţia, Ereditate, Idiotism Moral, Impulsiune, Inconştientul, Justificare, Localizare, Logică, Memoria, Motor, Pasiune, Personalitate, Progres, Regresiune, Sensibilitate, Sentiment, Simbolism, Simpatie, Sinergie, Sublim, Temperament, Transfert.
341. RICARDO. — Socialism.
342. RICHET. — Metapsihică, Spiritism.
343. ROBIN L. — Simplu.
344. ROCHEFOUCAULD.— Altruism.
345. RODBERTUS. — Socialism.
346. ROGUES. — Schizofrenie.
347. ROMANES. — Instinct.
348. ROMBERG. — Ecoulalie.
349. ROSCELIN. — Sensualism.
350. ROSSOLINO. — Profil Psihologic.
351. ROUSSEAU. — Conştiinţa Socială, Dreptul, Egalitate, Natural, Natural Drept, Religie.
352. ROY LE. — Miracol, Nominalism, Utopie.
353. ROYCE. — Raţionalism Neoidealist, Realism-Idealism.

S

354. SAINT-HILAIRE G. — Teratologie.
355. SAKYIA MUNI. — Budism.
356. SAISSET. — Eclectism, Scepticism.
357. SCAEFFE. — Organicism.
358. SCEPTICI **(Filosofi)**. — Ataraxie, Dialelă.
359. SCHELING. — Coincidenţa Antitezelor, Filosofie, Idealism, Identic, Raţionalism, Raţiunea, Realism, Realism-Idealism, Romantism, Scepticism-Dogmatism raţionalist, Spiritualism.
360. SCHILLER F. C. S. — Scepticism-Pragmatism, Umanism.
361. SCHLEGEL. — Romantism.
362. SCHLEIERMACHER. — Romantism.
363. SCHLICK. — Realism-Fenomenism.
364. SCHOPENHAUER. — Absolut, Abstracţie, Afectivitate, Cauzalitate, Cogito ergo sum, Dumnezeu, Filosofie, Idealism, Intuiţie, Lumea ca Voinţă şi Reprezentare, Misticism, Necesar, Nirvana, Obiect, Obiectivare, Omogen, Panteism, Pantelism, Percepţionism, Pesimism, Predicabil, Primat, Principiile Raţiunii, Quietiv, Rădăcină, Raţionalism,

T

V

400. VANDERVELDE. — Colectivism, Evoluţionism.
401. VASCHIDE. — Visul.
402. VIALLETON. — Darwinism.
403. VOGT. — Spiritualism-Materialism.
404. VOLTAIRE.— Dumnezeu, Scepticism.
405. VRIES. — Evoluţionism Biologic, Mutaţionism, Selecţiune.

Z

406. ZENON. — Filosofie, Scepticism-Dogmatism empiric, Scolastică, Sensualism, Stoicism, Suveran, Tip.
407. ZIEGLER. — Sentiment.

X

408. XENOCRAT. — Filosofie.
409. XENOFAN. — Scepticism.
410. XENOPOL. — Istoria Popoarelor.

W

411. WAGNER. — Spiritualism-Materialism.
412. WALLACE. — Omul.
413. WEBER. — Fechner Lege, Psihofizică, Raţionalism Dialectic, Realism-Idealism, Sensaţie.
414. WEISMANN. — Ereditate, Evoluţionism Biologic, Plasma germinativă, Preformaţie, Soma.
415. WHEWELL. — Reziduri.
416. WOLF. — Dogmatism, Filosofie, Intelectualism, Monism, Pluralism, Psihologie, Psihologie Raţională, Scepticism-Dogmatism raţionalist.
417. WUNDT. — Apagogic, Aperceptie, Asociaţie, Atenţie, Etologie, Filosofie, Individualitate Psihică, Localizări cerebrale, Logică, Normă, Psihologie Individuală, Raţionalism, Realism, Respect, Sensaţie, Sentiment, Sinteză Creatoare, Spiritualism, Sugestivitate, Voinţă, Voluntarism.

Al treilea INDICE alfabetic

cuprinzând FILOSOFII STRĂINI publicați în *Antologia Filosofică*, editâtă de Casa Școalelor, cărora le expunem succint răspunsurile *(Teoriile)* ce au formulat asupra permanentelor întrebări (*Probleme Filosofice*) despre: Univers — Om — Dumnezeu.

TABLOU SINOPTIC AL PROBLEMELOR ȘI TEORIILOR FILOSOFICE

I
Prob. COSMOLOGICĂ
(Universului)

- A. *Prob. Ontologică* (Origina și Natura)
  - a. Materialismul Monist
  - b. Spiritualismul »
  - c. Dualismul Psiho-Fizic
- B. *Prob. Finalistă* (Ordinea și Scopul)
  - a. Mecanicismul
  - b. Evoluționismul
- C. *Prob. Creaționistă*
  - a. Ateismul
  - b. Teismul
    - Deismul
    - Panteismul

II
Prob. CUNOAȘTERII
(Epistemologică)

- A. *Prob. Ontologică* (Origina și Natura)
  - a. Empirismul Monist
  - b. Raționalismul »
  - c. Intuiționismul »
  - b. Dualismul Empiro-Raționalist
- D. *Prob. Valoarei* (Adevărului)
  - a. Realismul Dogmatic
  - b. Criticismul Fenomenist
  - c. Pragmatismul
  - d. Scepticismul

III
Prob. MORALĂ
(Binelui)

- A. *Prob. Ontologică* (Origina şi Natura)
  - a. Intelectualismul
    - Raţionalist
    - Empirist
  - b. Intuiţionismul
    - Intelectual
    - Afectiv
  - c. Revelaţionismul Mistic
- B. *Prob. Finalistă* (Infăptuirea ca scop)
  - a. Formalismul Obiectiv şi Imperativ
  - b. Utilitarismul Subiectiv
    - Hedonism
    - Eudaimonist
  - c. Pragmatismul reuşitei în vieaţă
- C. *Prob. Obiectivului* (Conduitei)
  - a. Egoismul
  - b. Altruismul
- D. *Prob. Valoarei* (Binelui)
  - a. Pozitivismul Realist
  - b Optimismul Idealist
  - c. Pesimismul Sceptic
- E. *Prob. Responsabilităţii*
  - a. Liberul Albitru
  - b. Determinismul
  - c. Fatalismul

IV
Prob. RELIGIOASĂ
(Om şi Dumnezeu)

- a. Ateismul
- b. Teismul

V
Prob. SOCIOLOGICĂ

- a. Individualism
- b. Socialism

MEMENTO

Vezi în Dicţionarul de faţă toţi aceşti TERMENI, *iar în cel de al doilea Indice, vezi Termenii de sub fiecare* NUME DE FILOSOF *pentru a fi cercetaţi în Dicţionar.*

1. ARISTOTEL

Filosof grec (384—322 în. Ch.),

A. In Prob. Cosmologică. Afirmă că Universul este alcătuit ca Fond, din Materie şi Spirit, cu Forme ierarhizate în vederea realizării unei Ordine finale **(teologică).** Spiritul este un „act“ al corpului material **(entelechie),** ierarhizat inferior în vieaţa plantelor, ca suflet vegetativ, apoi în vieaţa animalelor, ca suflet sensorial şi ierarhizat superior în vieaţa omului, ca suflet raţional.

B. In Prob. Cunoaşterii. Afirmă că sufletul este gol de con-

ţinut la naşterea omului (**tabula rasa**), dar se umple de conţinut prin experienţa trăirii, formându-se astfel „intelectul pasiv", variabil — deosebit de „intelectul activ", ce este permanent, nemuritor şi comun cu sufletul Zeilor. Cunoaşterea dobândită despre Univers este reală, fiindcă Realitatea este o stare de fapt, a formelor individuale şi dela aceste forme individuale, gândirea prin Inducţie se ridică la Judecăţi Universale, ca apoi, să se coboare prin Deducţia Silogistică la verificarea adevărului formelor de gândire, la adevărata lor natură. Silogismul este instrumentul ştiinţei. Prin acest metod se cunoaşte **Substanţa** realităţilor individuale, pentru ca de aci prin Metafizică să se ajungă la studiul **Cauzelor** prime, ultime şi generale, ale substanţelor individuale, al căror prototip este Dumnezeu, „primul motor", a tot ceea ce există, se mişcă şi gândeşte. Această cunoaştere a formelor substanţei şi a cauzelor ei prime, ca realitate se obţine prin Raţiune şi Simţuri.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Intelectualismul empiro-raţionalist prin practicarea Binelui, pentru ajungerea la fericirea participării cu Perfecţiunea Divină.

D. **In Prob. Sociologică.** Caracterizează omul ca „fiinţă socială (**zoon politikon**) şi afirmă ca fundamente ale societăţii: familia şi proprietatea.

2. AUGUSTIN Sfântul

Filosof creştin (354—430).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Creaţionismul. Dumnezeu este realitatea primă şi ultimă. El a creat Universul din „nimic", nu din Fiinţa Sa, care este în eternitate, în afară de timp, permanent şi neschimbător. Universul simte în el o continuă intervenţie a lui Dumnezeu; chiar şi Materia are o urmă de divinitate, fiindcă Totul se desvoltă după ordinea fixată. Cea mai desăvârşită creatură a Lumii este Omul, al cărui Suflet este nemuritor, deşi este legat vremelnic de Corp.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Adevărul se află în Dumnezeu. Raţiunea conţine adevăruri eterne, dar se manifestă la om numai ca „imagini" ale adevărului absolut, transcendent. In Dumnezeu sunt situate raţiunile tuturor existenţelor şi contemplând, direct şi intuitiv, pe Dumnezeu, putem cunoaşte prin Inţelepciune aceste existenţe şi „ceva" din Dumnezeu. Sufletul este alcătuit din trinitatea: inteligenţă, memorie şi voinţă, după cum Dumnezeu este „summa essentia" dintre: Cunoaştere, Fiinţă şi Iubire. Valoarea cunoştinţei este dogmatică.

C. **In Prob. Morală.** Binele este însăşi Ordinea Universului, de natură tot transcendentală. **Răul** este numai o „lipsă a binelui", creat de libertatea omului şi nu strică Ordinea şi Armonia lumii, deoarece este pedepsit şi învins de Bine, mai târziu sau mai de vreme, ca o ispăşire. Tocmai trecerea dela Rău la Bine face Frumuseţea Divină a omului, prin Graţia lui Dumnezeu. Chiar şi păcătoşii cunosc adevărul moral, deşi nu-l înfăptuesc şi prin aceasta se face dovada naturii transcendentale a Binelui. — Astfel, se afirmă Binelui: ca origină şi natură, Revelaţionismul Mistic; ca obiectiv, Altruismul; ca valoare, Optimismul Idealist, iar ca responsabilitate, Liberul Arbitru.

D. **In Probl. Sociologică.** Istoria popoarelor reflectează Ordinea Divină. Aceiaşi luptă pentru desăvârşire, între Rău şi Bine: „cetatea terestră" a răului este rând pe rând biruită de „cetatea Divină".

3. AURELIU Marcu

Filosoful împărat roman (121—180).

Se preocupă mai mult de latura practică a vieţii; de aceea gândirea sa are un caracter de „filosofie practică" şi mai puţin de „morală filosofică". Totuşi, se desprinde Creaţionismul, ca teorie Cosmologică şi Raţionalismul, ca teorie a Originii cunoaşterii: o singură realitate, un singur Dumnezeu, o singură raţiune.
Filosof englez (1561—1626).

A. **In Prob. Morală.** Ideea de bază este Libertatea Morală, ca derivare a naturii raţionale a gândirii omului, considerată „geniu al omului". Raţiunea indică omului Datoria de împlinit, care duce prin ea la seninătatea de a primi loviturile vieţii — şi chiar moartea — ca ceva firesc şi natural, fără să fim afectaţi, ci cu indiferenţă **(apatheia).** Stoicismul acesta nu este Fatalism, fiindcă afirmă principiul activ al Datoriei împlinite.

B. **In Prob. Sociologică.** Toţi oamenii având o singură raţiune a Demnităţii, sunt egali. Lumea întreagă este a tuturora, guvernată de o singură Lege: a solidarităţii, prin ajutorarea celor slabi şi acestui scop trebue dedicată Datoria şi Munca (Umanismul).

4. BACON Francis (Verulam).

Filosof englez (1561—1626).

Se preocupă în special de problema Cunoaşterii, după ce sintetizează problemele filosofiei la: Om, Natură şi Dumnezeu, pe care

le rezolvă prin Observaţie, Experiment şi Raţionament Inductiv, fără speculaţiuni metafizice, transcendente.

A. In **Prob. Cunoaşterii.** — Afirmă Dualismul Empiro-Raţionalist: cunoştinţa este rezultatul colaborării Raţiunii (intelectului) cu Simţurile (experienţa), şi-i atribue valoare Dogmatică, întrucât are încredere nemărginită în cunoaştere (Ştiinţă) divizată în: Filosofie, Istorie şi Poezie, după cele trei facultăţi: Intelectul, Memoria şi Imaginaţia, la care reduce Sufletul. — Fixează cauzele Erorilor înglobate în patru categorii de „fantome şi prejudecăţi" **(idoli)** şi are marele merit de a fi formulat Metoda Inductivă pentru descoperirea cauzelor fenomenelor, dând norme în alcătuirea **Tabelelor** de cercetarea acestor cauze. Prin aceasta, răstoarnă Metoda Silogistică a Logicei lui Aristotel, atrăgând însă atenţia asupra erorilor posibile din generalizări pripite prin inducţie.

5. BERGSON Henri.

Filosof francez (1859—1941).

A. In **Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul ca origină a Universului, creat de Dumnezeu. Vieaţa, este expresia **elanului vital** ce străbate Materia brută. Vieaţa sufletească, este o continuă curgere şi numai discontinuitatea atenţiei face ca ea să apară drept „stări sufleteşti distincte între ele". Deci, Vieaţa în genere, este **durată.** Sufletul are şi el durată calitativă (nu cantitativă şi spaţială), conservându-se astfel în Inconştient tot trecutul vieţii sufleteşti, care nu părăseşte pe om niciodată, ci îi influenţează permanent gândul, simţirea şi fapta, cu putere de **instinct,** ce este mai aproape de esenţa vieţii. Elanul vital străbate evoluţia universală.

B. In **Prob. Cunoaşterii.** Inteligenţa la om s'a constituit pentru a fi utilă vieţii şi acţiunii. Cunoştinţa căpătată prin inteligenţă este numai **exterioară,** deşi vrea să fie **interioară,** cunoscând vieaţa în adâncimea ei şi chiar gândirea înseşi. Pentru aceasta, prin efort şi străduinţă, inteligenţa „solidificată" se vrea „topită" în fluidul elanului vital, din care a derivat şi în care s'a solidificat. Ea vrea să trăiască „à rebours" propria-i geneză şi la acest scop ajunge prin puterea de simpatie a instinctului, care crează **intuiţia** — „ca instinct desinteresat, conştient de el însuşi, capabil de a reflecta asupra obiectului său, pe care să-l extindă indefinit". Această intuiţie o posedă mai valoros artistul, întrucât prin efortul creaţiei se coboară şi trece dincolo de bariera pusă de spaţiu între el şi model, realizând astfel contactul cu înseşi esenţa vieţii şi a existenţii universale. — Bergson, separă deci Filosofia şi Arta de Ştiinţă.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă aceiaşi cale a intuiţiei de contact cu vieaţa, cu elanul vital, cu efortul creator, pentru realizarea aspiraţiei către umanitate, prin solidaritatea indivizilor izolaţi.

D. **In Prob. Sociologică.** Sindicalismul îl consideră ca precursor.

6. BERKELEY George.

Filosof irlandez (1684—1753).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă existenţa unei Substanţe Spirituale, supreme, infinite, atotputernică, atotştiutoare şi atotbinevoitoare, care este Dumnezeu, creatorul sufletelor individuale ca substanţe derivate, indivizibile şi active. Nu există substanţă de natură materială, întrucât toate „calităţile" lucrurilor sunt subiective, produse ale sufletului, fără deosebirea ce se face între calităţi „primare" (întinderea, mişcarea, soliditate) şi calităţi „secundare" (culoarea, căldura, sunetul, frigul, etc.). — Prin această teorie, se distruge Materialismul şi Ateismul, duşmanii Religiei.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă că toate cunoştinţele provin din percepţii (experienţă). Nu există „idei generale abstracte", ci numai cuvinte cu semnificare generală, deoarece lucrurile sunt individuale şi cuvintele sunt simple Semne (**numiri**) cu menirea de a reprezenta cunoştinţele, alcătuite de intelect în **idei**, pentru a îndeplini acest rol de exprimare generală, deşi cunoştinţele sunt individuale. — Prin această teorie Nominalistă, care înlătură afirmarea vreunei substanţe ca substrat al lucrurilor, ce nu poate fi cunoscut, se înlătură Scepticismul, duşmanul Filosofiei şi Ştiinţei.

7. BOUTROUX Émile.

Filosof francez (1845—1921).

Face o critică documentată Pozitivismului şi ca atare Necesităţii cauzale şi Determinismului ştiinţific mecanicist, afirmând drepturile concepţiei metafizice şi finaliste asupra Universului şi Omului, creaţiuni ale lui Dumnezeu.

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul ca natură şi origină a Universului, Finalismul ca ordine şi Creaţionismul Deist. Inlănţuirea cauzală dintre existenţe, este o înlănţuire de **fapt**, empirică şi astfel admite o **Contingenţă.** Experienţa arată numai că o existentă **există,** nu însă că **trebue** să existe, absolut necesar. Apoi, în Univers există permanenţă şi unitate, însă există şi Variaţie şi creaţie; deci şi Determinism şi Indeterminism. Lucrurile nu sunt definit stabilite în constituţia lor şi ca atare Mecanismul afir-

mat de Pozitivism este insuficient pentru a explica Ordinea adâncă a Creației înseși din natură și a Tendinței ei către creații superioare de spiritualitate, ca o finalitate a Universului.

B. In Prob. Cunoașterii. Afirmă posibilitatea unei **Rațiuni mai adânci** decât rațiunea științifică, — rațiunea filosofică, care lasă loc ideii de **creație** și **libertate** în structura lumii, pentru morală, religie și artă — fixând astfel mai integral finalitatea sufletului și a omului în procesul adânc de creație al Universului și al omului față de Dumnezeu, Natură și de el însuși. Legile, zise „științifice" nu sunt decât abstracțiuni, interpretări nederminate, invențiuni de explicație ale sufletului, care le gândește și elaborează. — **Boutroux** sintetizează Criticismul Kantian al existenții în sine, Finalismul Cosmic al lui Leibnitz, Creaționismul Naturii lui Schelling, Metafizica clasică făcută în jurul Pozitivismului Științei, preparând astfel Intuiționismul elanului vital al lui Bergson.

8. COMTE Auguste.

Filosof francez (1789—1857).

Considerat „părintele" Pozitivismului în Filosofie, Știință, Artă, Morală și Religie, deoarece înlătură cercetarea cauzelor ascunse în „substanța" existențelor, întreprinsă de Filosofia Metafizică, preocupându-se numai de cercetarea datelor experienții, ca însușiri ale fenomenelor: **„Voir pour prévoir — Prévoir pour prévenir — Savoir c'est Prévoir"**; acestea formează scopul Pozitivismului.

A. In Prob. Ontologică, demonstrează Legea celor trei stadii ale Evoluționismului spiritului uman: **teologică**, devenită **metafizică** și aceasta devenită **pozitivă.**

B. In Prob. Cunoașterii (epistemologică) alcătuește o clasificare a științelor, orânduite după obiectele, legile și metodele lor proprii, având în vedere condiția **istorică** (de timp) a apariției lor și condiția **dogmatică** (de valoare) a adevărurilor lor. Rezultatul obținut este constatarea „generalității și independenții lor descrescânde și complexității lor crescânde". Iată această orânduire, începând dela cea mai veche, mai dogmatică, mai simplă, mai cuprinzătoare, mai independentă: Logica, Matematica, Astronomia, Fizica, Chimia, Biologia, Psihologia și ultima, Sociologia.

C. In Prob. Morală. Afirmă, ca scop ultim al Pozitivismului, progresul umanității prin „identitatea fundamentală care există inevitabil între evoluția individuală și evoluția colectivă". Altruismul, printr'o reformă educativă sufletească, trebue să ia locul Egoismului. Din simpatia pentru Umanitate face obiectul unei Religii noi sociale.

D. **In Prob. Sociologică.** Afirmă instinctul social ca fundament al vieţii, care duce la buna stare socială şi la fericirea individuală, când acest instinct este călăuzit la activitate în folosul social.

9. C R O C E Benedetto.

Filosof italian, contimporan, născut 1866.

Este Spiritualist-evoluţionist în problema Cosmologică şi Idealist-intuiţionist în prob. Cunoaşterii, din care face preocuparea de bază a gândirii sale, afirmând Unitatea sufletului, alcătuită din patru forme fundamentale: Frumosul, Adevărul, Utilul şi Binele, **distincte** una de alta, dar nu opuse. Numai înăuntru fiecăreia din aceste forme se întâlneşte opoziţia, astfel: frumos-urît, adevăr-eroare, util-vătămător, bine-rău, şi în opoziţia aceasta este chiar procesul evoluţiei. De aceea, sunt permanent în formaţie datele Filosofiei, Artei, Logicei, Economiei şi Moralei, ele neputând fi niciodată definitive. — Prin această „dialectică a distinctelor", Croce aduce o schimbare a „dialecticei opuselor" (antitezelor) lui Hegel.

A. **In Prob. Ontologică** a Cunoaşterii afirmă că Fantazia (Frumosul ca Intuiţie şi Artă) este primul moment al spiritului şi apoi urmează Adevărul (Conceptul logic ca Ştiinţă).

Arta, fiind intuiţie de cunoaştere a individului, face dependentă de ea Adevărul conceptului logic de cunoaştere a generalului, ca şi Utilul şi Binele. Astfel, Arta este autonomă faţă de Ştiinţă, de Economie şi de Morală. Cunoaşterea prin Intuiţie (arta) şi prin Intelect (ştiinţa) alcătueşte aspectul **teoretic** al processului dialectic al spiritului, după cum aspectul **practic** îi corespunde „Voliţiunea" individualului sau utilului (economia) şi a universalului sau binelui (morala). Acest ritm al vieţii spirituale, început prin artă, trecut prin ştiinţă şi economie şi încheiat prin morală, se repetă permanent într'o mişcare circulară închisă, cu realizări de progres, înăuntrul celor patru forme distincte ale sufletului: Frumosul, Adevărul, Utilul, Binele.

10. D E S C A R T E S René (Cartesius).

Filosof francez (1596—1650).

Considerat „părintele" filosofiei şi ştiinţei moderne, deoarece a fixat bazele teoretice a culturii ştiinţifice prin principiul metodic al evidenţei raţionale, care duce la explicarea mecanicistă a Universului.

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă existenţa a două Lumi: a

corpurilor şi a spiritelor, deosebite ca **substanţă** (Dualismul Psiho-Fizic). Corpul (materia) este **întindere** — spiritul este **gândire**. Totul în Univers are o ordine determinată şi necesară (Mecanicismul). Dumnezeu este „Lumina Naturală", existenţa şi perfecţiunea înseşi, care se poate demonstra raţional.

B. **In Prob. Cunoaşterii** afirmă deplină încredere în Raţiune, deoarece adevărurile ei sunt evidente, aşa cum rezultă din „metoda îndoielii": mă îndoiesc, deci cuget — cuget deci exist (**„Dubito, ergo cogit — Cogito, ergo sum"**). Să nu se primească drept adevăruri decât cunoştinţele (ideile) clare şi distincte, evidente pentru raţiune, prin **analiza** şi **sinteza** lor logică. Intuiţia de observare să fie completată cu Deducţia de raţionare.

C. **In Prob. Morală** afirmă acelaşi Intelectualism al Raţiunii, fără ca să excludă utilul şi plăcerile faptei împlinite. Binele, este voinţa de a înfăptui ceea ce raţiunea îţi fixează ca scop clar al vieţii. Aceasta aduce „beatitudinea" de linişte şi mulţumire interioară, care nu poate veni din fapte exterioare şi întâmplătoare. „Să te resemnezi faţă de ceea ce nu este în puterea ta să înfăptueşti, spre a nu fi nemulţumit cu soarta".

11. EPICTET.

Filosof latin în sec. I d. Chr.

Reprezentant de seamă al înţelepciunii Stoicismului, a cărei gândire este caracterizată de d. C. Fedeleş, traducătorul operei sale de bază, **Manual** astfel: „La Epictet, totul este linie dreaptă: o singură mântuire, filosofia; o singură filosofie, a faptei; o singură fericire, libertatea; o singură putere, voinţa; o singură nobleţe, raţiunea; o singură atitudine, demnitatea; o singură direcţie, idealul; o singură metodă, lupta; o singură poziţie, conştiinţa; o singură strategie, retragerea în tine însuţi; un singur model în toate, natura; un singur rău, viţiul; o singură siguranţă, datoria; o singură armură a personalităţii, caracterul; o singură frumuseţe, gândul bun de fiecare clipă; o singură dorinţă supremă, perfecţiunea şi apropierea de Dumnezeu de care te leagă pururea esenţa ta raţională".

12. EPICUR.

Filosof grec (341—270 în. Chr.).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Materialismul atomist-mecanicist. Mişcările mecaniste ale atomilor, le explică în **Fizica** sa prin „căderile" lor, datorită greutăţii ce au şi gravităţii universale. Prin

această mişcare de „declinare“ **(clinamen)** se realizează processul combinării atomilor „care explică „devenirea“ lumii (Mecanicismul).

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Empirismul ca origină a cunoştinţelor. Totul este cunoscut prin simţuri, iar „ideile generale“ nu sunt decât reziduri ale sensaţiilor anterioare şi reprezentări iluzorii ale fantaziei.

C. **In Prob. Morală.** Origina şi natura Binelui este de asemenea Empiric-utilitarist: plăcerea şi durerea sunt mobilele acţiunii. Fericirea, constă în fixarea realizării unei plăceri stabile şi simple, ce poate să aducă contemplarea filosofică de înţelegere a Naturii şi a Lumii. Trebuesc eliminate suferinţele trecutului şi neliniştea viitorului, pentru a realiza liniştea deplină **(ataraxia).** Plăcerile momentului şi cele vulgare ale simţurilor, duc la agitaţii şi suferinţă; de aceea trebuesc înlăturate, spre a se ajunge la o totală independenţă de lume **(apatheia).** Frica de moarte trebue înlocuită cu bucuria de a trăi, iar teama de Divinitate să fie alungată din suflet, fiindcă Zeii nu se amestecă în vieaţa oamenilor. Legile statului trebuesc respectate, pentru a nu suferi sancţiunea lor. — **In** general, morala epicureică fiind individualistă, este prin aceasta şi egoistă.

13. **FICHTE Iohann Gottlieb.**

Filosof german (1762—1814).

A. **In Prob.** Cosmologică afirmă un Principiu Activ de natură spirituală, ca sinteză a Eului care gândeşte **(teză)** şi a Non-Eului, despre care se gândeşte **(antiteză).** Acest principiu activ este **Eul pur** obiectiv şi nemărginit, care acţionează în fiecare Eu individual, subiectiv şi mărginit.

B. **In Prob. Cunoaşterii** afirmă Raţionalismul Idealist: subiectul activ, eul individual, produce lumea din afară de el (non-eul), fără deosebirea deci, de lumea numenală (existentă în sine) şi lumea fenomenelor (existentă în manifestare).

C. **In Prob.** Morală. Eul spiritual luptă cu Non-Eul material şi izbândeşte astfel să ajungă la cât mai înaltă perfecţiune prin spiritualizare şi înfrângere a tendinţelor şi instinctelor animalice. Ştiinţa Dreptului intervine şi ea în această luptă, pentru armonizarea intereselor oamenilor.

14. FOUILLÉE Alfred.

Filosof francez (1838—1912).

A. **In Prob. Cosmologică** afirmă Spiritualismul, completând Evoluţionismul mecanist (în care **forţele** materiale ale Naturii determină întreaga evoluţie cosmică, inclusiv a sufletului uman) prin participarea Conştiinţei Voluntare la această evoluţie; însă, deşi afirmă primatul Conştiinţei asupra Materiei, rămâne pe planul experienţei pozitive, fără ca să treacă pe acela al spiritualismului ontologic şi transcendent. Afirmă totuşi spiritului caracterul de libertate şi **finalitate**, fără ca să părăsească necesitatea cauzală a Determinismului. De aceea, gândirea lui Fouillée este Eclectismul, fiindcă în planul experienţei pozitive amestecă şi noţiuni ale planului spiritual transcendent.

B. **In Prob. Cunoaşterii** afirmă **Ideile-Forţe** de natură Voluntaristă, care exercită o influenţă covârşitoare asupra cunoştinţelor.

C. **In Prob. Morală.** Pe ideea **Libertăţii**, ca forţă activă, sprijină înfăptuirea idealurilor de Bine şi a tendinţelor sociale, prin practicarea Bunătăţii dezinteresate.

15. GIORDANO Bruno.

Filosof italian (1548—1600).

A. **Prob. Cosmologică,** constitue centrul preocupărilor sale. Afirmă Spiritualismul Panteist Finalist: Dumnezeu este pretutindeni în Universul ce l-a creat, este **imanent** lui şi activ în finalitatea lui de desfăşurare, iar Universul creat este **infinit, imobil** şi **omogen** în toate părţile lui alcătuitoare — şi spaţial şi în timp. Sistemul solar este numai unul din nenumăratele sisteme, care se nasc şi dispar neîncetat sub influenţa puterii active a lui Dumnezeu. Mişcarea nu se întâlneşte deci, decât în interiorul Universului, la diferitele lui părţi. Finalitatea Universului este **perfecţiunea** divină care îi este şi cauză primă şi scop ultim. Universul în întregul lui este perfect, fiindcă nu-i lipseşte nimic; de aceea este imobil şi identic cu sine, neexistând nici „devenire", nici moartea — aşa cum este şi puterea activă a lui Dumnezeu. Multiplicitatea existenţelor din Univers este rezultatul contradicţiei de opoziţie dintre aceste părţi interioare ale Universului, care luate însă în totalitatea lor dau **armonia** universală a **Infinitului Mare.** Există şi trei **infinituri mici:** **p u n c t u l,** ca principiu al liniei şi spaţiului — **a t o m u l,** ca principiu al corpurilor şi **m o n a d a,** ca principiu metafizic al substanţelor individuale derivate din Substanţa Infinitului Mare.

B. **In Prob. Cunoaşterii,** afirmă Percepţionismul pentru cunoaşterea existenţii finite, a existenţelor multiple din Universul infinit.

C. **In Prob. Morală,** afirmă Optimismul idealist. — Mulţi gânditori ai filosofiei moderne şi contimporane au fost înfluenţaţi de Spiritualismul Panteist Finalist şi de Optimismul etic al lui Gordano Bruno.

16. GUYAU Jean-Marie.

Filosof francez (1854—1888).

Moartea prematură nu ia îngăduit să-şi condenseze într'un sistem filosofic preocupările sale de filosofia religiei, eticei, sociologiei, pedagogiei şi esteticei, totuşi scrierile sale sunt adevărate opere.

A. **In Prob. Cosmologică,** se manifestă drept Spiritualist evoluţionist.

B. **In Prob. Cunoaşterii,** afirmă primatul Intuiţiei afective şi al Voinţei, faţă de Intelectul raţionalist sau empirist.

C. **In Prob. Morală Sociologică,** afirmă o constantă încredere de Optimism în forţele spirituale morale ale omului printr'o caldă iubire şi înţelegere a vieţii sociale, în lucrările: **Solidaritatea socială şi Simpatia universală — Puterea Vieţii şi a Acţiunii — Fondul sociologic al Religiei — Emoţia Morală şi Emoţia Artistică.**

17. GENTILE Giovani.

Filosof italian (contimporan, născut 1875).

A. **In Prob. Cosmologică,** afirmă un Spiritualism absolut actualist, întrucât reduse întregul Univers de natură spirituală la actul viu (mereu altul) al ideii (creaţiune a spiritului), dincolo de care nimic nu mai există, neadmiţând nimic în Univers, care să nu fie înăuntrul (imanent) conştiinţei, adică nimic în afară (transcendent) spiritului.

B **In Prob. Cunoaşterii,** afirmă Idealismul intelectualist raţional al ideii care gândeşte (deosebindu-se prin aceasta de Idealismul dialecticei lui Hegel, care afirmă ca process al spiritului, ideea ce s'a gândit) şi acordă adevărului o valoare dată de valoarea spiritualizării omului, astfel: „Adevărul este înăuntrul omului, nu în afară de om". — „Omul este om, întrucât se face om" — „Omul este o eternă făgăduinţă".

C. **In Prob. Morală** prin cele de mai sus, afirmă un Optimism idealist ca valoare a Binelui.

18. HEGEL.

Filosof german (1770—1831).

A. **In Prob. Cosmologică** elaborează un sistem de o vastă gândire arhitectonică, afirmând un Spiritualism Raţionalist absolut: Toate manifestările Naturii **(Fenomenologia)** şi ale spiritului **(Logica)** sunt produse de o Raţiune absolută, care se află pretutindeni **(panlogism).** Această „Raţiune" nu trebue însă identificată cu raţiunea psihologică a actului de gândire, deoarece ea este esenţa (substanţa) Universului întreg, absolută prin ea înseşi, care se desvălueşte treptat prin evoluţie, ca etape succesive de devenire către „Providenţă". Etapele constituirii Spiritului şi Naturii (ca manifestări ale Planului raţional al lui Dumnezeu în lume).

B. **In Prob. Cunoaşterii,** fixează Metoda Dialectică, cu scopul de a prinde şi explica **concretul însuşi în** toate formele lui de manifestări variate şi multiple, pe plan material şi spiritual, întrucât rostul Filosofiei este să înţeleagă şi să explice prin **gândire** aspectele totale şi parţiale ale Universului, date prin intelect, sentiment şi voinţă, în ştiinţă, artă, religie şi morală.

Gândirea „dialectică", deşi este **abstractă,** (fiindcă separă, după Principiul Contradicţiei, ceea ce cunoaşte în **Teză — Antiteză — Sinteză)** urmăreşte totuşi explicarea **concretului** în raţiunea lui de a fi ca forme ale naturii, ale spiritului şi ale vieţii şi prin aceasta, tot ce este abstract în Dialectică devine abstract şi real, fără ca prin aceasta să dispară şi raţionalitatea existenţelor naturii şi spiritului. Opoziţia acestor existenţe între ele, urmărită dialectic prin Teză şi Antiteză, se contopeşte prin Sinteză, în Realul raţional, fiindcă „ceea ce este raţional este real şi ceea ce este real este raţional".

C. **In Prob. Morală,** afirmă acelaşi Intelectualism idealist în etapele conştiinţei morale, dela aceea subiectivă la aceea obiectivă şi socială. Formele concrete ale Lumii sunt manifestări ale Raţiunii absolute, condusă de Providenţă pentru crearea de noi forme concrete în sufletul individual şi social ca şi în natură, din ce în ce mai spiritualizate.

19. HOBBES Thomas.

Filosof englez (1588—1679).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Materialismul, ca origină şi natură a Universului, — Mecanicismul, ca ordine şi manifestare de finalitate şi Forţa oarbă a materiei drept Creaţie (Aleismul). — Tot ceea ce există este **corp** (materie) şi tot ceea ce se întâmplă este

mişcare. Sufletul este şi el corp „fin", manifestat prin mişcări anumite ale corpului.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Empirismul, întrucât origina şi natura oricărei cunoştinţe este **Sensaţia,** care este „process subiectiv determinat de influenţa materiei asupra simţurilor" (deci, este cu totul altceva decât ceea ce o cauzează). Processele complicate ale cunoaşterii sunt rezultatul prelucrării sensaţiilor în gândire, în mod mecanic. Aşa zisele „forme" ale gândirii: Spaţiul şi Timpul, nu sunt decât reprezentări ale corpurilor şi mişcărilor lor; iar „adevărurile", nu sunt decât simple numiri **(Nominalismul),** semne convenţionale de cuvinte pentru comunicarea cunoştinţelor căpătate prin simţuri.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Determinismul la reacţiuni de natură practică, faţă de influenţele exercitate asupra simţurilor de Corpurile din afară. Binele şi Răul, nu sunt noţiuni absolute, ci Plăcere şi Neplăcere de natură concretă, utilitară **(Utilitarismul hedonist).** Binele este ceea ce foloseşte vieţii în comun, iar Răul este ceea ce este dăunător.

D. **In Prob. Sociologică.** Afirmă că Omul este un animal egoist şi individualist, nu altruist şi social. In starea de natură şi în afară de societate, omul luptă violent prin forţă, pentru existenţă şi supremaţie **(bellum omnium contra omnes),** aflându-se într'un permanent războiu. Insă, din interes (frică şi înţelepciune) oamenii se asociază încheind un Contract social, prin care ei renunţă la starea de natură (a forţei, a egoismului şi a luptei), obligându-se la supunere faţă de Autorităţile create de ei pentru a-i ocroti pe cei mulţi şi fără putere (forţă), faţă de cei puţini, dar puternici.

20. **HUME** David.

Filosof englez (1711—1776).

A. **In Prob. Cosmologică,** Inlătură noţiunea de „substanţă", ca existenţă în sine (numen), afirmând numai existenţa de manifestare **(Fenomenism).**

B. **In Prob. Cunoaşterii** de care se preocupă în deosebi, afirmă Empirismul, întrucât toată cunoştinţa este „Impresie" (Percepţie), ca origină şi natură. Sub acest nume însă, înţelege sensaţiile, emoţiile şi pasiunile, care se impun spiritului ca forţe dinamice şi uneori violente „când apar prima oară". Ele lasă în spirit urme, ca nişte còpii ale lor, pe care le numeşte „Idei". — Necesitatea cauzală şi Determinismul, nu sunt idei apriorice, existente în suflet la naştere, ci rezultate ale experienţii vieţii şi ale **obişnuinţei,** considerată „principiul ultim şi baza raţionamentelor din experienţă, cu

putere de **credinţă**", pentru aşa zisă necesitate cauzală, că oricărei cauze îi urmează un efect. — Ca metodă de gândire, afirmă **Inferenţa,** precizând însă că observarea nu a unui singur caz, ci a mai multor cazuri de repetiţie, asociate între ele, duce la concluzia necesităţii cauzale prin inferenţă.

21. **JAMES William.**

Filosof american (1842—1910).

A In Prob. Cosmologică. Afirmă existenţa în Univers a unei substanţe unice, care ne apare ca „materie", sau ca „suflet" din cauza relaţiilor diferite dintre ele **(Relaţionismul),** neexistând deci nici numai materie, nici numai suflet, ci amândouă aceste realităţi (Dualismul psihofizic), însă ca **sistem** de relaţii ale unei aceleiaşi substanţe, a cărei finalitate este Evoluţionistă către ideea de Dumnezeu — ca relaţia cea mai intimă, care face Conştiinţa omenească să aspire către o lume mai bună.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă un Empirism **radical,** întrucât obiectul lui este vieaţa reală, concretă şi individuală, însă fără a le considera separat, ci totdeauna **în relaţii de legături,** care se cer explicate cauzal, una prin alta. **Pluralismul** existenţelor din Univers („multiversul") se integrează în părţi din ce în ce mai unitare, chiar prin relaţiile dintre ele, fără să fie nevoe de vreun principiu speculativ, metafizic, prin care teoriile raţionaliste reduc multiplicitatea la unitate. Acest Empirism radical se serveşte de Metoda **Pragmatismului,** singura ce duce la concret şi la real, deoarece Valoarea cunoştinţei o dă reuşita în vieaţă, utilul în **producerea** de bunuri necesare vieţii materiale şi spirituale. Adevărul îşi capătă această valoare numai dacă în Ştiinţă, Artă, Religie, Morală, etc. foloseşte omului să se umanizeze **(Umanismul).**

C. **In Prob. Morală.** Afirmând un Multivers, o lume pluralistă a realităţilor experienţei cu pericole şi riscuri, Empirismul radical are curajul de a înfrunta acest real haotic în manifestarea lui, cu aspecte felurite ale Răului existent şi constant prin experienţa vieţii, întrucât doreşte să învingă Răul, prin relaţii noi evolutive între existenţele realului, care vor avea ca rezultat înlocuirea Răului cu Binele, cu cât mai mult bine în timp. — Prin aceasta, Empirismul radical pragmatic devine optimist umanist.

22. **K A N T Immanuel.**

Filosof german (1724—1804).

Este considerat mare reformator al gândirii filosofice.

A. In Prob. Cosmologică. Afirmă o existenţă cu dublă realitate: una de manifestare **(fenomen)** şi alta în sine **(numen).** Cea de manifestare se poate cunoaşte valabil, constituind obiectul ştiinţei, prin cele două forme apriorice ale intuiţiei: interne (Timpul) şi externe (Spaţiul) şi prin alte douăsprezece forme apriorice ale intelectului (Categorii), dintre care cea mai importantă este Cauzalitatea. — O finalitate evoluţionistă este scopul acestui Univers, creat de Dumnezeu.

B. In Prob. Cunoaşterii. Afirmă Dualismul Empiro-Raţionalist, întrucât cercetarea critică a originii, naturii şi valoarei cunoştinţei **(Criticismul)** face evidentă participarea şi a simţurilor şi a raţiunii în actul cunoaşterii, fiindcă cunoaşterea numai prin formele înnăscute, apriorice ale raţiunii este **goală** de conţinut — iar numai prin datele simţurilor este **oarbă** de înţeles. Existenţa de manifestare se poate cunoaşte valabil ca adevăruri (Dogmatismul), pe când existenţa în sine, nu se poate cunoaşte, nici prin simţuri, nici prin raţiune, decât numai ca „păreri".

Insă, fiindcă gândirea de totdeauna, cu necesitate doreşte să cunoască şi această existenţă în sine pentru a avea o concepţie unitară despre Existenţă, recurge atunci la „idei" despre: suflet, lume şi Dumnezeu obţinute prin „raţiunea practică" (nu prin aceea a „raţiunii pure") analizată în operele: Critica puterii de judecare **estetică** şi Critica puterii de judecare **teleologică.**

C. In Prob. Morală. Afirmă Intelectualismul Raţionalist rigorist, al legii morale ca datorie de **imperativ categoric**, evidentă prin ea înseşi, necesară şi valabilă universal, ca Formalism obiectiv, al cărui obiect este Altruismul, a cărei valoare este Optimismul idealist şi a cărei bază este Libertatea Voinţei de a îndeplini această lege morală a Datoriei.

23. **L E I B N I Z.**

Filosof german (1646—1716).

A. In Prob. Cosmologică. Afirmă Spiritualismul răspândit în orice existenţă **(monadă)** a Universului. Monada, este substanţa cea mai simplă, care compune toate celelalte substanţe materiale şi sufleteşti, alcătuite din „agregate" de monade şi în fiecare monadă se reflectă Universul întreg, deoarece monada este dotată cu „percepţie" de Dumnezeu (Marea Monadă) pentru a se pune în

legătură cu toate celelalte monade, inferioare şi superioare, aflate toate într'o **„armonie prestabilită“.** — Prin această finalitate a monadelor se depăşeşte Mecanicismul inferior printr'un Finalism de Providenţă Divină, către **perfecţiune.** (Evoluţionismul Finalist).

Dumnezeu, creator al armoniei prestabilite dintre monadele substanţe materiale şi spirituale, constitue fundamentul filosofiei lui Leibniz, întrucât creaţia Universului este făcută după raţiunea suficientă şi nu la întâmplare. Toate monadele sunt create prin „fulguraţii ale Divinităţii“.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Raţionalismul, considerând ca bază principiile: identităţii, al contradicţiei şi al raţiunii suficiente — din care face „marele principiu“ pentru înţelegerea existenţelor şi cauzelor lor fizice sau metafizice, necesare sau contingente, ca existenţe de drept sau de fapt în infinitele combinaţiuni ale lor alcătuind Universul întreg.

C. **In Prob. Morală.** Afirmând principiul organizării raţionale a Lumii prin ordinea Divină şi unind Mecanicismul cu Evoluţionismul Finalist (Natura cu Graţia Divină), — postulează ca valoare a Binelui, Optimismul Idealist: „Există pentru cei buni o cetate a lui Dumnezeu, care se cere alcătuită“. Răul existent în Lume, este „un detaliu într'un imens tablou“, care este rând pe rând biruit de Bine. Dreptatea şi Virtutea sunt răsplătite de Ordinea morală a Providenţei Divine, iar Suferinţa ajută Perfecţiunii.

24. **LOCKE John.**

Filosof englez (1632—1704).

A. **In Prob. Cunoaşterii** constă preocupările gândirii sale şi'n special asupra felului cum Intelectul ajunge la idei, determinând prin aceasta graniţele cunoaşterii şi gradul de valoare al cunoştinţelor. — Afirmă Empirismul, ca origină şi natură a Intelectului: „Nimic nu este în Intelect, care să nu fi fost în simţuri“. Nu există Idei şi Principii „înnăscute, apriorice“, întrucât gândirea (sufletul) la naşterea omului este gol de orice conţinut **(tabula rasa).** Origina şi Natura cunoştinţelor sunt: 1. **Sensaţiile** (percepţiile, care ne pun în contact cu Lumea externă) — 2. **Reflexiunile** (percepţiile, care ne încunoştiinţează de ceea ce se petrece în Intelect, ca Lume internă) şi 3. **Ideile** (elaborări ale reflexiunii din sensaţiuni), care sunt de două feluri: **simple** (originare) şi **complexe** (derivate). Ideile simple se împart la rându-le în patru grupe, după cum au la bază un singur Simţ sau mai multe simţuri, şi nu redau toate deopotrivă însuşirile lucrurilor, drept còpii ale lor, întrucât unele redau însuşirile **intrinseci,** reale şi inseparabile: întinderea, figura, mişcarea,

repaosul, impenetrabilitatea şi numărul, care aparţin tuturor lucrurilor (**calităţi 'originare,** primare), — iar altele redau însuşiri **extrinseci,** care nu sunt în lucruri, ci numai în intelect, ca produse ale celor intrinseci (**calităţi derivate,** secundare) — Combinările diferite ale Ideilor simple dau naştere Ideilor complexe, împărţite în trei grupe: 1. **moduri** (pure, simple şi amestecate, exprimând calităţile substanţelor) — 2. **substanţe** (a căror cunoaştere nu este posibilă în exactitatea ei, decât numai ca părere, presupunere, probabilitate) — 3. **relaţii** (comparări ale ideilor: cauză şi efect, identitate şi opoziţie, timp şi spaţiu, etc., care sunt creaţii libere ale intelectului). — Locke, afirmă trei grade ale cunoaşterii, drept valoare şi metode, anume: 1. Cunoaşterea **Sensorială,** (care n'ajunge niciodată la certitudine) — 2. Cunoaşterea **Demonstrativă** (în care acordul sau desacordul între idei (judecăţile), nu poate fi stabilit decât numai cu ajutorul altor idei intermediare, mijlocitoare (raţionamentul) şi care cunoaştere poate ajunge la certitudine) — 3. Cunoaşterea **Intuitivă,** imediată (în care acordul sau desacordul între idei este prins imediat, fără intermediar şi care este cunoaşterea cea mai clară şi mai sigură). Iar, acolo unde nu putem întrebuinţa nici una din aceste căi de cunoaştere şi totuşi vieaţa ne cere să luăm atitudini sufleteşti de cunoaştere, ne rămâne atunci calea ultimă a **Revelaţiei** (care se sprijină pe mărturii de provenienţă Divină, ce nu pot să ne înşele şi care dă naştere **Credinţei**).

25. MALEBRANCHE Nicolas.

Filosof francez (1638—1718).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Dualismul Materiei şi Spiritului, considerate existenţe eterogene, fără relaţiuni reciproce între ele, fiind supuse amândouă Cauzalităţii Divine. Cauză, nu poate exista în afară de Dumnezeu, care a creat Universul. Ceea ce se consideră drept „cauză a lucrurilor şi sufletului", nu este decât **ocazia** pentru Dumnezeu de a înfăptui ceea ce El voeşte (Ocazionismul)

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Intuiţionismul mistic: ideile şi reprezentările despre Lume vin dela Dumnezeu, nu dela Lume şi nici dela Intelect. Ele se găsesc în Dumnezeu şi noi le vedem în El. Siguranţa ce dăm ca valoare dogmatică celor ce cunoaştem, vine dela faptul că Dumnezeu ne garantează existenţa celor ce cunoaştem

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Revelaţionismul Mistic, ca origină şi natură a Binelui. Moralitatea şi Iubirea binelui provine dela Dumnezeu, care este Binele Suveran. Celelalte feluri de Bine, par-

ţiale şi imperfecte, trebuesc ierarhizate după cum sunt „demne a fi iubite" şi raportate la Binele Suveran, care le cuprinde pe toate. Omului îi este dată putinţa prin Liberul Arbitru să treacă progresiv la grade optime de Bine (Optimismul idealist).

26. MILL John Stuart.

Filosof englez (1806—1873).

A. In Prob. **Cosmologică**. Afirmă Spiritualismul permanent al **Percepţiei**, la care se reduc toate obiectele Lumii externe, ca posibilităţi. Existenţa obiectelor externe este o **credinţă**, dobândită cu ajutorul percepţiilor asociate.

B. In Prob. **Cunoaşterii**. Afirmă Empirismul chiar pentru principiile Logicei şi axiomele Matematicei, întrucât pe toate acestea le derivă din experienţa externă (a simţurilor) şi internă (a reflexiunii inductive), făcând prin aceasta o hotărîtă critică Raţionalismului şi deducţiei Silogismului. Inducţia sa postulează Uniformitatea de succesiune şi simultaneitate a existenţelor (ceea ce este adevărat despre anumite existenţe ale unei clase, este adevărat şi despre toate existenţele acelei clase — şi ceea ce este adevărat uneori, este adevărat întotdeauna în aceleaşi împrejurări), însă recunoaşte acestui fel de cunoaştere o valoare numai **probabilă** (Probabilismul Fenomenist), valabilă până la proba contrarie, făcută tot prin experienţă. — Fixează Experimentului ca îndreptar, patru Metode: Concordanţa, Diferenţa, Variaţia Concomitentă şi Rezidurile, între cauzele şi efectele fenomenelor considerate ipotetic probabile, care se cer verificate şi dovedite prin experiment.

C. In Prob. **Morală**. Afirmă Utilitarismul, însă de natură socială umanitară, întrucât atribue conduitei morale ca obiect, Altruismul şi acordă Binelui o valoare de cald Optimism, în scopul suprem al moralităţii, care este fericirea tuturor oamenilor (Eudemonismul umanistic). Deosebeşte ca forme de plăceri: cantitative şi **calitative** (mult mai preţioase decât primele).

D. In Prob. **Sociologică**. Afirmă Socialismul prin culturalizarea educativă a sentimentelor sociale, care va întări solidaritatea.

27. NIETZSCHE Friederich.

Filosof german (1844—1900).

Profesează o filosofie utopică a Supraomului creator de valori estetice pure, considerate drept singurul criteriu valabil al Culturii.

A. In Prob. **Cosmologică.** Afirmă Voinţa de putere, ca expresie a **Devenirii** veşnice şi Universale (cosmice, vegetale, animale şi umane) manifestată prin **Luptă continuă**, ca singură realitate în Univers. Aceasta este **soarta** Lumii, pe care omul trebue să o accepte resemnându-se şi să o iubească **(Amor fati).** — Nu se preocupă de origina şi natura Universului (materialistă sau spiritualistă), nici de finalitatea (mecanicistă sau evoluţionistă), însă afirmă Ateismul în problema Creaţiei.

B. **In Prob.** Cunoaşterii de asemenea, nu se preocupă nici de empirism, nici de raţionalism, ca origină şi natură a Cunoaşterii, dar contestă Adevărului orice valoare dogmatică, afirmând Cunoaşterii numai posibilitatea unei „perspective schematice" (Perspectivism), care foloseşte uneori omului să stăpânească ceea ce cunoaşte (Pragmatism).

C. **In Prob. Morală.** Afirmă ca principiu **Duritatea,** şi faţă de tine însuţi şi faţă de alţii, pentru a deveni tot ceea ce poţi să devii, a realiza tot ceea ce poţi să realizezi prin toate posibilităţile tale fundamentale, înlăturând slăbiciunea şi mila din suflet **(Supraomul).** — O Lume nouă fără Dumnezeu, fără umanitatea milei, fără criteriu moral, fără solidaritatea între oameni — este Lumea supraomului, conceputâ de Nietzsche, în aşa zisul „Optimist Idealist" al moralei sale, de natură individualistă, egoistă.

28. P A S C A L **Blasie.**

Filosof francez (1623—1662).

Prob. Creştină îi preocupă central toată gândirea şi cu această ocazie, afirmă imensitatea Cosmosului cu Infinitul Mare, faţă de Infinitul mic, între care se situează Omul, — acestea ca teme ale Problemei Cosmologice. In Probl. Cunoaşterii, afirmă Intuiţionismul mistic, afectiv, fără să fie un Iraţionalist, fiindcă nu este ostil decât excesului de raţionalism şi orgoliului ştiinţei de a depăşi toată cunoaşterea: „Inima (afectivitatea) are raţiunile ei, pe care raţiunea nu le cunoaşte". Ştiinţa, în faţa imensităţii Universului apare ca o vanitate deşeartă: „Raţiunea, când este raţională, vede cât de puţin raţională este". Perfecţiunea Cunoaşterii stă în Credinţa creştină, care postulează cunoaşterea lui Dumnezeu, pentru a salva pe om din mizeria în care se sbate, ridicându-l la măreţia către care aspiră: „Oamenii sunt în mirare faţă de cunoaşterea filosofilor, iar filosofii sunt în mirare faţă de cunoaşterea creştinilor". Fiindcă oamenii nu pot găsi o valoare temeinică pentru cunoştinţele lor, care să-i salveze dela mizerie, ignoranţă şi nefe-

ricire, se folosesc de divertisment şi distracţie, dar fără folos pentrucă acestea îi depărtează şi mai mult de adevăr şi fericire.

29. PLATON.

Filosof grec (427—347 în. Chr.).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul, ca origină şi natură a Universului, întrucât **Lumea Ideilor** este realitatea, care conţine **esenţele**, modelele, tuturor existenţelor; iar **Lumea Sensibilă**, a experienţii obişnuite, nu este decât o realizare a ei, o umbră. Ideile dau sensul lucrurilor din experienţă, iar sensul Ideilor este Binele Suveran, metafizic, care este Dumnezeu, creatorul Universului. Lumea întreagă, ideală şi sensibilă, este ca un mare organism vital, un animal, o fiinţă, care se reflectă în om. Sufletul omului părăseşte definitiv corpul, fiindcă sufletul este simplu şi nemuritor, existent întotdeauna dintr'un început, fără a se confunda cu trupul în care sălăşlueşte vremelnic, pentru a lua parte la **devenirea** lucrurilor din lumea sensibilă şi a se purifica astfel de orice element legat de corp, în regăsirea substanţei lui originare şi eterne, ca într'o reminiscenţă.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă cunoaşterea **esenţelor** lucrurilor şi a ideilor printr'o **Dialectică ascendentă** de Idei, iar cunoanoaşterea parţială şi completă a **devenirii** din Lumea sensibilă se face printr'o **Dialectică descendentă**, care dă numai cunoştinţele obişnuite, utile vieţii, — nu şi pe cele ultime, metafizice, de înţelegerea esenţelor, rezervată exclusiv Dialecticei ascendente, care presupune trei etape: **Ordinea — Cunoştinţa logică — Reamintirea** prin intuiţie idealistă a sensurilor esenţiale ale lucrurilor.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Intelectualismul Idealist şi raţionalist, ca origină şi natură a Binelui, şi Optimismul idealist ca valoare. In sufletul omului există regiuni diferite cărora le corespunde **Inţelepciunea,** instinctelor sociale, generoase le corespunde **Curajul,** iar instinctelor egoiste, legate de plăcerile corpului, le corespunde **Temperanţa.** La idealul virtuţilor Binelui se ajunge prin **Dragoste** desăvârşită, fiindcă prin aceasta „ne asemuim cu Zeii". — Facem remarca faptului, că Binele Suveran din probl. Cosmologică este altul decât Binele Moral.

D. **In Prob. Sociologică.** Fundamentează Statul pe ideile de Dreptate şi Justiţie, într'o organizaţie socialistă-comunistă, a cărei conducere să fie încredinţată înţelepciunii (filosofilor), apărarea ei, încredinţată curajului (războinicilor), iar activitatea vieţii economice sociale, atribuită temperanţei (muncitorilor). O asemenea organizaţie socială a încercat să realizeze în practică la Siracuza.

30. PLOTIN.

Filosof alexandrin (205—270).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul, întrucât tema dominantă este transcendenţa Divină, aflată în afară de Universul creat, cu totul deasupra lui. Este Binele în el însuşi — **Unul** — perfecţiunea supremă, despre care nu se poate spune altceva, decât că există. Este prima hypostoză, din care derivă: **Inteligenţa** (sediul Ideilor platoniciene, a modelelor tuturor lucrurilor, a esenţelor inteligibile) şi **Sufletul** (derivare a Inteligenţii, care este vieaţă eternă). Iar, **Lumea Materială** este devenirea corpurilor — existenţa cea mai inferioară la care abia mai poate ajunge lumina Perfecţiunii Unului.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Intuiţionismul de contemplare a Inteligenţii şi a Perfecţiunii Unului, prin degajarea de tot ce este material, de tot ce este sensibil, cu ajutorul Dialecticii ascendente platoniciene, care să ducă la **Extazul** mistic, religios. — Se face astfel trecerea la Filosofia Creştină, însă rămânând deosebirea esenţială, că Dumnezeul creştin produce (crează) prin Atotputernicie şi Bunătate, nu prin emanaţia Unului, conceput de Plotin, ca fără gândire şi fără voinţă.

31. SCHELLING.

Filosof german (1775—1856).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul, făcând o „istorie a spiritului", în care toate problemele transcendentale să fie unificate. Natura şi Spiritul se află în corespondenţă, unificându-se în **Absolut,** care le determină pe amândouă şi este indiferent faţă de „real" şi „ideal", întrucât „fundamentul naturii şi al spiritului este **identitatea** dintre ideal şi real. Absolutul se manifestă în „moduri" deosebite, în spirit şi natură, în ideal şi real, în realizări infinite şi finite. Acest Absolut este o **Raţiune,** în perfectă identitate cu sine înseşi, unind în această identitate Natura şi Spiritul, Finitul cu Infinitul, Realul cu Idealul, Momentanul cu Permanentul, etc. Materialismul şi Spiritualismul, Realismul şi Idealismul, nu sunt decât aspecte parţiale ale Absolutului, deoarece aceste opoziţii, deşi distincte, sunt totuşi contopite într'o unitate.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă posibilitatea unificării opoziţiilor de mai sus prin Dialectică intuiţionistă intelectuală, care cuprinde în conţinutul ei concret şi Natura şi Spiritul, şi Realul şi Idealul, şi Devenirea aparentă a lucrurilor şi Esenţa lor eternă, ca

derivări ale Absolutului. Dialectica aceasta este o **revelaţie**, deci o concepţie iraţională a fondului absolut al existenţelor.

C. **In Prob. Morală.** Afirmă că origina Răului vine din Libertatea omului, în măsura în care individul se singularizează, desolidarizându-se de semeni. Spiritul, adică Binele, tinde să înlăture singularizarea individului, făcând posibilă alegerea între Rău şi Bine, apropiindu-se de natura sa ideală, dată de Divinitatea creatoare.

32. SCHOPENHAUER Arthur.

Filosof german (1788—1860).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Spiritualismul, deoarece esenţa realităţii este **Voinţa Universală**. „Materia" nu este decât forma perceptibilă a Voinţei, forţă cosmologică, lucrul în sine, cu o evoluţie treptată dela formele elementare la cele conştiente: **acţiunea mecanică** (unde este vizibilă imediat legătura dintre cauză şi efect) — **forţele speciale**, căldură, electricitate, etc. (unde, este mai greu de înţeles legătura cauzală datorită eterogenităţii cauzelor şi efectelor) — **lumea organică** (unde cauza apare ca excitant, iar efectul depăşeşte cauza) — şi **lumea conştientă** (unde cauza devine simplu motiv al efectului). Rezultă de aci, că Voinţa universală este natura intimă a Cauzalităţii (singura categorie formală a gândirii admisă, din cele 12 categorii Kantiene). Unitatea Universului se datoreşte unităţii Voinţei Cosmice, iar diversitatea existenţelor din Univers se datoreşte tendinţei Voinţei de a depăşi orice treaptă de evoluţie ajunsă, căci Voinţa este un permanent efort, o veşnică luptă pentru conservare, din care rezultă **Suferinţa.**

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Scepticismul intelectualist, deoarece numai **aparenţa** singură poate fi cunoscută, numai lumea fenomenală, nu şi aceea în sine, numerală. Influenţa permanentă a Voinţei Universale de a trăi, face ca să ne iluzionăm că vieaţa este bună, că suntem liberi şi că trebue să o trăim. Din această iluzie putem ieşi prin **Contemplaţie estetică,** dată în special de Muzică.

C. **In Prob. Morală.** Natura şi origina Binelui fiind deci o iluzie, duce la o valorificare Pesimistă a lui, însă există o cale să ajungem la Bine: renunţarea completă la toate plăcerile vieţii (tentaţii şi curse întinse de voinţa de a trăi), spre a realiza liniştea completă a Nirvanei, la care ajung însă complet numai sfinţii şi asceţii.

D. **In Prob. Sociologică.** Afirmă conştiinţa identităţii între oameni, care duce la iubire şi milă, drept fundament de morală socială altruistă.

33. SENECA.

Filosof latin (4—65).

Problema Morală, constitue centrul preocupărilor sale, deoarece elaborează orientări ale vieţii practice, de o înaltă înţelepciune şi de puternice îndemnuri către virtute. Filosofia este definită ca **„sapientiae amor et affectio"** şi **„studiu virtutis"**, deci ca o pregătire intelectuală de înţelepciune a iubirii de oameni. (Vezi **Stoicismul**).

34. SOCRATE.

Filosof grec (470—399 în. Chr.).

Inţeleptul, care n'a lăsat nicio scriere filosofică, dar a cărui gândire a infuenţat adânc Filosofia.

A. **In Prob. Cosmologică.** Pune bazele cercetării Sufletului, a Lumii interne, nepreocupându-se de Lumea externă, fizică, în constituirea elementelor ei de substanţă primă şi ultimă; aşa cum fusese preocuparea de până la el a filosofiei. Pentru el, Omul şi Sufletul sunt mai de valoare ca realităţi, decât Natura şi Materia.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Dogmatismul adevărului, combătând Scepticismul Sofiştilor, care susţineau că se poate dovedi şi eroarea şi adevărul unei aceleiaşi idei. Maxima celebră rămasă dela Socrate, scrisă pe frontispiciul templului dela Delphi, este: **„Cunoaşte-te pe tine însuţi".** — In cunoaşterea lucrurilor se servea de metoda **inductivă,** pentru a stabili adevăruri generale, cu o artă specială de a întreba pe cei care voiau să afle dela el adevărurile, — artă numită **maiotică.**

C. **In Prob. Morală.** Afirmă natura şi origina Binelui în Intelect, fiindcă „a fi virtuos, înseamnă a şti". Virtutea este ştiinţă. Nimeni nu este rău de bună voe, nimeni nu face rău din altă cauză, decât aceea a ignoranţei, a neştiinţei. Binele se realizează prin ştiinţă şi înţelepciune, şi aceasta duce la fericire **(Eudemonism),** personală şi socială. Justiţia şi respectarea legilor statului, constituesc Datoria morală a omului.

35. SPENCER Herbert.

Filosof englez (1820—1903).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă existenţa unei Lumi a fenomenelor (care se poate cunoaşte) şi a altei Lumi a numenelor (care este **inconoscibilă,** deşi este o realitate). Legea generală care gu-

vernează Universul este **Evoluţionismul** dela omogen la eterogen, dela nederminat la determinat, dela incoherent la coherent şi duce la **progres**. Evoluţiei îi urmează o stare de echilibru, care poate fi urmată de regres.

B. In Prob. Cunoaşterii. Afirmă Fenomenismul, ca limită şi valoare a cunoaşterii, întrucât numai Lumea fenomenelor este cognoscibilă şi numai aceasta formează obiectul de cercetare al diferitelor ştiinţe, ca şi al Filosofiei, căreia îi fixează drept obiect „cunoaşterea cea mai generală şi cea mai unificată despre fenomene", care dă „principiile universale", ca sinteză supremă. — Lumea substanţei numenale rămâne permanent **incognoscibilă**, ca un mister absolut, care se adânceşte pe măsură ce progresele ştiinţifice cresc în cantitate şi calitate. — Cunoaşterea este deci **relativă** şi implică ideea **ne-relativului**, adică a absolutului, care este o realitate ce rămâne necunoscută cunoaşterii.

C. In Problema Morală. Afirmă Utilitarismul binelui individual şi social, fundat pe evoluţia ideilor morale şi sociale ale umanităţii, deci pe tendinţele Altruismului, ca obiectiv al moralităţii.

D. In Prob. Sociologică. Afirmă Organicismul, întrucât consideră Societatea ca pe un **supraorganism**, — un individ generic cu **multiple** funcţiuni vitale interdependente — al cărei scop este **individualizarea** progresivă a omului, prin Libertatea dobândită pe calea adaptării morale conştientă. Prin educaţie se va realiza sensul moral al libertăţii progresive, care va aduce o reducere progresivă a constrângerilor autorităţilor statului.

36. SPINOZA Baruch.
Filosof olandez (1632—1677).

A. In Prob. Cosmologică. Identifică Universul cu Dumnezeu, creatorul lui, întrucât Totul există în Dumnezeu, şi nimic în afară de El, existent pretutindeni **(Panteism)**, ca o substanţă necesară **(causa sui)**. Lumea este numai modificări ale acestei substanţe **(moduri)**, determinate cauzal ca o **natură naturală** de către Dumnezeu, **natura naturantă**.

B. In Prob. Cunoaşterii. Afirmă că Dumnezeu este substanţa care gândeşte, iar Sufletul şi Gândirea umană sunt numai „moduri" ale Gândirii Divine, tot aşa cum Lucrurile sunt moduri ale Intinderii Divine. Corpul este o piedică pentru cunoaşterea clară (adecvată) a ideilor sufletului, deoarece este dominat de afecte umane, care duc la cunoştinţe inadecvate. Sunt trei moduri de cunoaştere: Percepţia (pentru cunoştinţe inadecvate), Raţiunea şi Intuiţia afectivă mistică (pentru cunoştinţe adecvate), care duc la confundarea contemplativă cu Dumnezeu.

C. In Prob. Morală. Afirmă că Binele şi Răul sunt modurile afectelor umane asupra lucrurilor, întrucât ele sunt utile sau vătămătoare vieţii. Nu există o Libertate a voinţei, decât atunci când ideile adecvate, căpătate prin Raţiune şi Intuiţie contemplativă, desrobesc omul de Determinismul afectelor sale, care-l stăpânesc ca o servitute umană, împiedicându-l şi dela înfăptuirea virtuţii morale şi dela solidaritatea socială. Idealul moral este Inţelegerea perfectă a Naturii, a Omului şi a lui Dumnezeu, ca o supremă beatitudine („îmbătare de Dumnezeu").

37. TOMA din AQUINO.

Filosof italian, creştin (1225—1274)

Fixează raţional şi sistematic doctrina Creştinismului prin cele 612 întrebări cu 3.000 articole ale **Summei Teologice**, împăcând Dogma creştină cu Raţiunea filosofică şi ştiinţifică asupra problemelor despre Natură — Om — Dumnezeu.

A. In Prob. Cosmologică. Afirmă Spiritualismul şi Teismul, întrucât Dumnezeu este „primul motor" şi „cauza primă" a tot ceea ce există; iar ca finalitate, Universul întreg (Natură şi Om), creat de Dumnezeu, are un început dar n'are sfârşit şi urmăreşte un scop, care este ajungerea la Dumnezeu.

B. In Prob. Cunoaşterii. Afirmă un **intelect pasiv**, care primeşte din afară, prin experienţa vieţii, datele simţurilor şi le prelucrează în imagini („fantasme"), ca şi un **intelect activ**, care prin abstracţie duce cunoaşterea la noţiuni şi ştiinţă. Mai există şi un **intelect angelic**, atribuit numai îngerilor, superior intelectului uman, pasiv şi activ, ca o cunoaştere contemplativă a lui Dumnezeu. — Intelectul uman activ este o „introducere în credinţă". Adevărul şi credinţa, raţiunea şi dogma religioasă, nu se exclud, ci se completează.

C. In Prob. Morală. Afirmă că Binele trebue înfăptuit, întrucât legea morală este eternă, creată de Dumnezeu; însă, creatura este totdeauna imperfectă faţă de Creatorul perfect. Răul, este o privaţiune a înţelegerii, o lipsă de raţiune, de intelect activ în alegerea motivelor din actul Libertăţii Voinţii, constituind astfel o piedică ce şi-o pune omul singur în drumul către fericire şi beatitudine (contemplarea lui Dumnezeu).

38. VICO Giambattista

Filosof italian (1668—1774).

A. In Prob. Cosmologică. Afirmă Spiritualismul şi Teismul, întrucât Universul este plăsmuirea lui Dumnezeu, cu o finalitate de

evoluţie fixată în voinţa oamenilor spre o vieaţă din ce în ce mai desăvârşită, prin Graţia Divină. — Materialismul, concepţia fizică a existenţii, nu poate procura explicativ **cauzele** şi **principiul** a tot ceea ce există. **Extensiunea** (întinderea), nu poate constitui principiul esenţial al substanţei, ci numai un „datum" al ei, o manifestare, o devenire. Tot astfel, Cauzalitatea necesară şi Determinismul ei.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Raţionalismul Universal, cu înţeles moral, întrucât postulează o „raţiune ideală eternă", manifestată evolutiv în vieaţa istorică a popoarelor spre culturalizare, în care vieaţă distinge trei epoci: **epoca simţului** (caracterizată prin forţă şi violenţă), **epoca fantaziei** (ca explicare a tot ceea ce este supranatural, prin autoritatea de sens Divin) şi epoca **raţiunii morale** (ca explicare de adevăr, dreptate şi umanitate). Prin acestea, afirmă o concepţie a **Dreptului Dinamic**, ca o biruinţă asupra Dreptului Static, întrucât afirmă o necesitate morală în evoluţia vieţii istorice către umanizare. Epocile acestea **(ciclurile istorice)** sunt în formă circulară sub formă de spirală. — Asupra Valorii Cunoaşterii, afirmă că nu se poate cunoaşte structura reală a Existenţii, pentrucă aceasta este creaţia lui Dumnezeu şi ca atare, numai Dumnezeu o poate cunoaşte. Se poate cunoaşte însă manifestarea Existenţii, dar nu pe calea raţionamentului deductiv al analizei, ci pe calea invenţiunii, a creaţiunii datum-ului, ca o participare lăuntrică a gândirii cu modul de a fi al Existenţii, ca o **iluminare emotivă**, ca o gândire poetică (Intuiţionismul estetic).

C. **In Prob. Morală.** Afirmă Optimismul Idealist, întrucât atribue Binelui şi Omului o finalitate dată de Providenţa Divină, pentru o vieaţă din ce în ce mai înfăptuitoare de cultură umanitară, prin ideea de Dreptate, obiect al tuturor aspiraţiilor ştiinţei şi vieţii. — Prin acest **Iluminism al Dreptului**, se aduce un fundament vieţii sociale, concepându-se Istoria ca operă socială, fundată pe raţiunea morală a fiecărui popor de a-şi organiza vieaţa prin voinţă şi înfăptuiri de valoare cultural umanitare.

39. ZENON.

Filosof grec (347—270 în. Chr.).

Reprezentantul Stoicismului, care pregăteşte adânca umanitate a Creştinismului şi care concepe Filosofia drept Logică, Fizică şi Morală.

A. In **Prob. Cosmologică.** Afirmă Materialismul însufleţit (Hilozoismul), întrucât *face* din *natura* materială a Focului, substanţa eternă. Chiar Dumnezeu, este conceput ca fiind „corpul cel mai curat", iar Sufletul este un „suflu cald". Focul ca Substanţă Primă,

conţine germenii tuturor existenţelor şi el este Raţiunea, care organizează Universul. O Lege implacabilă a Naturii, determină cauzal „soarta" de devenire a Existenţii, care este însă de **ordine raţională** (nu materială) şi în care, Providenţa Divină prin Raţiunea ei, pătrunde şi orândueşte Totul, fiindcă Raţiunea Lumii este chiar Dumnezeu.

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Afirmă Empirismul, întrucât Logica (gândirea) se fundează pe datele simţurilor. Cunoaşterea este goală de conţinut **(tabula rasa)** la naşterea omului şi prin Percepţii şi Reprezentări se alcătuesc Noţiuni, judecăţi şi Raţionamente prin exerciţii logice. Insă, o cunoaştere valabilă de Adevăr, are trebuinţă de **consimţirea activă** a spiritului pentru a deveni **evidentă.**

C. In Prob. Morală. Afirmă ca natură şi origină a Binelui aceiaşi Raţiune a Naturii, cu care trebue să se identifice fapta omului, prin **conformitate** desăvârşită. Prin această raţiune se ajunge la **fericirea universală** (nu la aceea personală, egoistă). Eudemonismul este înălţat deci la Umanitarism. Raţiunea Naturii şi conformismul omului cu aceasta, duce la înfăptuirea Datoriei de a face Binele, faţă de orice fiinţă umană. Din **înţelegerea** ordinei Naturii rezultă stăpânirea afectelor neliniştitoare: plăcerea şi durerea, sărăcia şi bogăţia, onoarea şi dezonorarea nedreaptă ce ţi-o acordă semenii; chiar vieaţa şi moartea devin indiferente, când se realizează suprema virtute a totalei indiferenţe **(Apatia)** în urma deplinei guvernări a omului prin raţiunea morală a datoriei împlinite **(Autarhia).**

40. WUNDT Wilhelm.

Filosof german (1865).

A. **In Prob. Cosmologică.** Afirmă Paralelismul Psihofizic, cu preciziunea că raportul dintre Suflet şi Materie nu poate fi precizat, însă în ultima analiză Realitatea Universală este de natură spirituală, deoarece ea se prezintă ca o Totalitate de unităţi de Voinţă creatoare. Astfel, postulează **Principiul Sintezei creatoare** şi **Legea Creşterii Spirituale**, înlăturând noţiunea de „substanţă" pentru Spirit, fiindcă „deşi este unitar, nu este simplu; el este subiect, întâmplare, activitate, desvoltare — nu substanţă". — Astfel se afirmă ca finalitate un Evoluţionism Voluntarist Particular (nu individual, nici transcendental, nici naturalist).

B. **In Prob. Cunoaşterii.** Face deosebire între Intelect (cunoaşterea existenţei empirice) şi **Raţiune** (cunoaşterea existenţei metafizice, însă nu dogmatic, ci prin „ipoteze permanente"). Astfel, deobeşte trei grupe de asemenea idei: **cosmologice** (despre infinitatea: spaţiului, timpului, materiei şi cauzalităţii), **psihologice** (despre

unitatea sufletului individual şi social) şi **ontologice** (despre unitatea materiei şi a sufletului, a Noneului, ca experienţă externă şi a Eului, ca experienţă internă). — Filosofia are **rolul** *să unifice* rezultatele ştiinţelor (care sunt numai parţiale şi uneori contradictorii) într'un sistem unitar şi în Psihologie introduce Metoda Experimentului.

C. In Prob. Morală. Afirmă că Binele, ca natură şi origină, este „produsul - evoluţiei spirituale universale" către progresul colectiv, fiindcă „porticul Eticei este Psihologia colectivă, nu acea individuală", fundată pe ***simpatie*** şi **respect** ca mobile afective ale faptei morale. Motivarea prin raţiune, poate ridica la Liber Arbitru, la conştiinţă şi mobilele instinctive, întrucât Voinţa puternică are afect moral asupra eterogoniei scopurilor urmărite.

3 Iunie 1945
Craiova

Al patrulea INDICE

cuprinzând FILOSOFII ROMÂNI arătați de către D-nii Nic. Bagdazar și Tr. Herseni în *Istoria Filosofilor Români.*

FILOSOFIA PURĂ (LOGICĂ, EPISTEMOLOGIE, METAFIZICĂ).

1. DIMITRIE CANTEMIR. — Viața și opera, Divanul lumii cu înțeleptul sau Giudețul sufletului cu trupul, Sacro sanctae scientiae indepingibile imago (metafizica), Critica lui Aristoteles, Esența timpului, Cele patru specii vitale, Liberul arbitru, Logica, Caracterizare.

2. DELA CANTEMIR LA MAIORESCU. — Răspândirea cunoștințelor filosofice, Autorii greci de manuale, Caiete, Traducerile din prima jumătate a sec. al 19-lea, S. Micu, Gh. Lazăr și Eufrosin Poteca.

3. TITU MAIORESCU. — Viața și opera, Influențele suferite, Obiectul filosofiei, Concepția despre Dumnezeu, Logica, Estetica, Psihologia, Rolul jucat în cultura română.

4. VASILE CONTA. — Viața și opera. Concepția epistemologică, Cunoștințele provin din simțuri, Categoriile simțurilor, Percepțiile, Ideile abstracte: generale și particulare, Ideile generale: de lucruri și de calități. Ideile particulare: propriu zise și legi, Idei abstracte absolute și relative, Ideea de spațiu și timp, Perceperea raporturilor. Judecata, Memoria, Cunoștințele sunt relative, Sistemul piramidal al cunoștințelor, Metafizica, Temeiul metafizicei, Principiile existenții, Teoria ondulației universale, Formele evolutive: unde individuale și unde pozitive, Origina și transformarea vieții, Teoria fatalismului.

5. C. RADULESCU-MOTRU. — Viața și opera, Conceptul de metafizică, Critica conceptului de „conștiință în genere" al lui Kant, Personalitatea, rezultat sintetic al evoluției. Eul și munca, condiții ale personalității, Personalitatea poporului și a individului, Vocația, Timp, Destin, Caracterizare generală,

6. P. P. NEGULESCU. — Viața și opera, Critica apriorismului, Critica empirismului, Știință și filosofie, Caracterizare generală.

7. ION PETROVICI, — Viața și opera, Teoria cunoștinței, Temeiul Metafizicei, Metoda în Metafizică, Ideea de Neant, Ideea de Dumnezeu, Problema nemuririi, Rosturile practice ale filosofiei.

8. ȘTEFAN ZELETIN. — Viața și opera. Critica filosofiei științifice, Evanghelia Naturii.

9. LUCIAN BLAGA. — Viața și opera, Sensul metodologic al dogmei, Deosebirea dintre dogme și paradoxiile metafizice, Gândirea științifică și metoda dogmatică, Intelect „enstatic" și

„ecstatic", Obiectul cunoaşterii înţelegătoare: misterul, Cunoaşterea paradisiacă şi luciferică, Articulaţiile cunoaşterii luciferice: plus-cunoaştere, zero-cunoaştere şi minus-cunoaştere, Momentele cunoaşterii individuale, Marele Anonim şi censura transcendentă.

10. EUGENIU SPERANTIA. — Viaţa şi opera, Viaţa ca bază a problemelor filosofice, Cunoaşterea şi acţiunea, Propoziţiile interogative.

11. MIRCEA FLORIAN. — Viaţa şi opera, Conceptul de filosofie, „Datul ca atare", ca punct de plecare în filosofie. Reforma conceptului de experienţă, Reforma conceptului de raţionalism.

12. D. D. ROŞCA. — Viaţa şi opera, Bazele metafizicei, Experienţa obiectivă, Experienţa metafizică, Dublul aspect al realităţii, Nelinişte şi desnădejde metafizică, Perspectivele filosofiei.

13. DAN BĂDĂREU. — Viaţa şi opera, Metoda de investigare, Formele gândirii, Rolul imaginilor şi raportul dintre voinţă şi imagine, Elementele percepţiei şi ale imaginei, Perspectivele filosofice, Tendinţa spre un monism spiritualist, Cauzalitatea, Finalitatea, Tendinţa spre finalism.

14. VASILE BĂNCILĂ. — Viaţa şi opera, Corelatul fundamental şi şi metoda, Reformele necesare în diferitele discipline, Necesitatea metafizicei, Caracterele filosofiei.

15. NAE IONESCU şi C. ANTONIADE. — Viaţa lui Nae Ionescu, Caracterizarea străduinţelor sale, C. Antoniade şi iluzia realistă, Incognoscibilul.

ESTETICA.

1. INCEPUTTURI ŞI CONTRIBUŢII. — Radu Ionescu, Titu Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, P. P. Negulescu, A. C. Cuza, P. Cerna, G. Ibrăileanu, H. Sanielievici, D. Tomescu, E. Lovinescu, Paul Zarifopol, D. Caracostea, Mihail Ralea, Eugeniu Sperantia, Ştefan Neniţescu, Camil Petrescu, Lucian Blaga.

2. MIHAIL DRAGOMIRESCU. — Viaţa şi opera, Noua orientare în critică, Lumea fizică, Lumea psihică, Lumea psiho-fizică, Ştiinţa literaturii, Analiza operii artistice.

3. TUDOR VIANU. — Viaţa şi opera, Frumosul natural şi frumosul artistic. Metodele în estetică, Bunuri şi valori, Structura operii de artă Filosofie şi poezie.

4. LIVIU RUSU. — Viaţa şi opera, Creaţia artistică. Fazele creaţiei artistice, Tipurile creaţiei artistice. Estetica poeziei lirice.

FILOSOFIA DREPTULUI.

1. INCEPUURI.

2. MIRCEA DJUVARA. — Viaţa şi opera, Drept şi filosofie, Funcţia creatoare a gândirii. Relaţionismul, Cunoaşterea şi realitatea juridică, Ierarhia cunoştinţelor, Drept şi morală, Analiza fenomenului juridic, Drept pozitiv.

3. EUGENIU SPERANTIA. — Opera, Dreptul şi viaţa, Apriorismul în drept, Legile evoluţiei dreptului, Norme cardinale şi norme adventive, Statul.

FILOSOFIA ISTORIEI.

1. INCEPUTURI.

2. ALEXANDRU HASDEU. — Problema timpului nostru, Obiectul ştiinţei istoriei, Legea polarizaţiei.

3. BOGDAN PETRICEICU HASDEU. — Viaţa, Istoria critică a Românilor, Elementele constitutive ale naţiunii, Problema progresului.

4. A. D XENOPOL. — Viaţa, Natura ştiinţei, Clasificarea ştiinţelor, Valoare, lege şi serie, Inferenţa ca metodă în istorie, Factorii evoluţiei, Caracterul propriu al istoriei ca ştiinţă.

5. NICOLAE IORGA. — Viaţa, Caracterul istoriei ca ştiinţă, Ideile ca forţe active în fenomenul istoric.

6. VASILE PÂRVAN. — Viaţa, Concepţia metafizică a istoriei, Obiectul istoriei, Apercepţia istorică şi modalităţile ei, Devenirea şi ritmul, Categoriile devenirilor istorice, Categoriile ritmului.

7. D. DRĂGHICESCU. — Viaţa şi opera, Sociologie şi psihologie, Idealism şi spiritualism sociologie, Nouvelle cité de Dieu, Incheere.

FILOSOFIA CULTURII.

1. CONTRIBUŢII ŞI TEORII. — M. Eminescu, C, Stere, D. Gusti, Nae Ionescu, Nichifor Crainic.
2. C. RĂDULESCU-MOTRU. — Cultura română şi politicianismul, Cultură şi civilizaţie, Românismul, catehismul unei noui spiritualităţi.
3. S. MEHEDINŢI. — Viaţa şi opera, Caracterul etnografic al civilizaţiei şi culturii, Civilizaţia, Cultura, Civilizaţie şi cultură.
4. P. P. NEGULESCU. — Diferite concepţii ce stau la baza creaţiei culturii, Factorii determinanţi ce stau la baza vieţii intelectuale şi active, Factorii adiţionali, Problema specificului naţional.
5. I. PETROVICI. — Conceptul de cultură şi civilizaţie, Foloasele culturii.
6. L. BLAGA. — Trilogia culturii, Critica concepţiilor morfologice şi psihologice din filosofia culturii, Noua interpretare a inconştientului, Problema stilului. Factorii primari şi secundari, Spaţiul mioritic, Catolicismul, protestantismul şi ortodoxismul ca forme de viaţă, Cultură minoră şi majoră, autonomia lor, Metafora, Cultură şi civilizaţie, Rolul Marelui Anonim.
7. TUDOR VIANU. — Definiţia analogică a culturii, Procesul dialectic al culturii, Intoarcerea la idealurile morale ale clasicismului.

8. Alţi gânditori. — Gr. Tăuşan, Mihail Rădulescu, I. D. Gherea, Ştefan Lupaşcu.

9. PERIODICE.

SOCIOLOGIA.

I. Premergătorii sociologiei româneşti.

N. Milescu, D. Cantemir, Budai-Deleanu, D. Golescu, I. Codru-Drăguşanu şi Anton Pann.

II. Inceputurile sociologiei româneşti în ideologiile politice.

A. Sociologia paşoptistă şi liberală.
I. Eliade Rădulescu, N. Bălcescu, I. Ghica, I. C. Brătianu, Şt. Zeletin.

B. Sociologia conservatoristă.
P. P. Carp, Titu Maiorescu, C. Rădulescu-Motru.

C. Sociologia socialistă.
Th. Diamant, C. Dobrogeanu-Gherea.

D. Sociologia poporanistă şi ţărănistă.
I. Ionescu dela Brad, C. G. Stere, R. Rosetti, V. N. Madgearu.

E. Sociologia naţionalistă.
M. Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, M. Eminescu, A. C. Popovici, A. C. Popovici, A. C. Cuza.

III. Sociologia de specialitate.

A. Primele încercări.
V. Conta, A. D. Xenopol, D. Drăghicescu, Spiru Haret. — (C. Dimitrescu-Iaşi, G. D. Scraba, H. Fundăţeanu etc.).

B. Primul sistem de sociologie.
D. Gusti.

C. Sociologia de catedră.

Universitatea din Bucureşti.
(D. Gusti, G. Vlădescu-Răcoasa, M. Vulcănescu, H. H. Stahl, T. Herseni, A. Golopenţia, N. Petrescu).

Universitatea din Iaşi.
(P. Andrei, V. Harea, I. Lupu, Moisuc), M. D. Ralea, Al. Claudian.

Universitatea din Cluj şi Cernăuţi.

(E. Sperantia, C. Sudeţeanu, G. Marica, T. Brăileanu, L. Ţopa, V. I. Bărbat, P. Andrei, T. Brăileanu, E. Sperantia).

D. Cea dintâi şcoală sociologică românească.

Institutul Social Român.
Şcoala sociologică dela Bucureşti.

(M. Vulcănescu, D. C. Georgescu, A. Golopenţia etc.), a. H. H. Stahl. b. T. Herseni.

A

A. — *In Logică.* Literă cu care se simbolizează exprimarea judecății universal-afirmative. (Insuşiri de ale predicatului se găsesc la întreg subiectul gândirii ca rezultat al comparației).

A... şi AN... — Prefixe, adăogate unor termeni, pentru a arăta lipsa însuşirilor termenilor cărora li se adaogă. (Astfel: A-bulie, An-normal etc).

A = A. — *In Logică.* Formulă cu care se exprimă Principiul Identității: O Noțiune este egală cu înțelesul ei de: calitate, cantitate, relație şi modalitate. (Vezi: *Noțiunea* şi *Princip. Identității).*

ABERAȚIE. A. — *In Gândirea logică:* Eroare. Greșeală.

B. *In Fiziologie,* se atribue diferitelor funcțiuni fiziologice şi sufleteşti împiedecate să-şi îndeplinească scopul din diferite cauze. (Astfel: Aberația vederii — Aberația judecății, etc).

ABNEGAȚIE. — *In Morală.* Renunțare voluntară la interesele personale în favoarea altuia; merge până la sacrificiul de sine.

ABULIE. — *In Psiho Patologie.* Fără Voință. Lipsa hotărîrii de a executa acțiuni, din cauza lipsei: fie a intențiunii, fie a efortului de atențiune necesar executării unei acțiuni.

1. Abulicul execută numai acțiuni vechi, care au devenit automate prin repetare — neputând executa acțiuni noi, fiindcă efortul cerut de asemenea acțiuni îi cauzează suferință. Abulia este o boală a sufletului şi are forme deosebite în alienația mintală.

2. Voința normală este alcătuită din: a). Intențiunea intelectuală; b). Deliberarea între: intențiunea inițială şi altele noi care pot apărea posterior, adesea protivnice acelei inițiale şi c). Hotărîrea, asupra executării uneia din intențiunile deliberate. (Este lămurită aci, Voința Deliberativă Superioară — nu Voința Instinctivă, nici Voința Reflexă şi nici Voința Spontană. Vezi, *Voința).*

ABSOLUT. — *In Filosofie.* Ceea ce este fără: dependență, limită, condiție, relație, schimbare. — Este, existența în sine, care n'are nevoie de nici o altă existență, dar care poate avea relațiuni cu alte existențe, — în care caz acestora le este Cauză primă.

1. *Filosofia Religiei* atribue lui Dumnezeu, Divinitate absolută. *Platon* afirmă existența ideilor absolute: Adevărul absolut — Frumosul absolut — Binele absolut, suveran. *Hegel,* afirmă Spiritul absolut. *Schopenhauer* definește absolutul astfel: „Este tot ce există, durează şi a survenit. El nu trebue căutat în sfere imaginare, căci este limpede că ma-

teria satisface pe deplin aceste exigenţe".

ABSOLUTISM. — A. *In Filosofie.* Metafizica Absolutului.

B. *In Logică.* Puterea exclusivă, fără reserve, a Principiilor raţiunii pentru a afla adevărul.

C. *In Politică.* Conducerea Statului după voinţa exclusivă a Şefului Statului fără a se acorda libertăţi poporului. (Vezi: *Despotism — Tiranie*).

ABSTINENŢA. — *In Morală.* Renunţare voluntară la satisfacerea unei trebuinţe, sau a unei dorinţe.

ABSTRACT. — *In Logică.* Tot ceea ce se înţelege cu ajutorul numai al raţiunii, fără să aibă existenţă materială. — Opus este Concret. Astfel, sufletul este abstract, materia este concretă. (Vezi: *Suflet — Materie — Concret*).

ABSTRACŢIUNEA. — *In Psihologie.* Operaţia gândirii, prin care se înlătură deosebirile dintre diferitele unităţi de cunoştinţă (Intuiţii — Noţiuni), care s'au comparat.

1. Prin Abstracţiune gândirea desface cunoştinţele (Disocierea), iar prin Generalizare opreşte numai asemănările cunoştinţelor care s'au comparat (Asocierea).

2. Abstracţiunea trebue deosebită de *Generalizare,* deoarece prima izolează o însuşire de alte însuşiri aflate în fenomen, fără a ţine seamă de faptul că însuşirea izolată se va găsi şi la alte fenomene — pe când Generalizarea uneşte fenomenele care au însuşiri comune, fără a ţine seama de celelalte însuşiri deosebitoare de cele comune.

3. Abstracţiunea este logică numai când nu se amestecă, confundându-se asemănările cu deosebirile. (Considerându-se asemenea ceea ce este deosebit şi deosebit ceea ce este asemenea). — Numai gândind astfel se determină şi se fixează înţelesul de calitate şi cantitate al fenomenelor, care va fi apoi exprimat prin cuvânt. Fiecare cunoştinţă, cu înţelesul ei precis fixat în definiţia ce urmează a i se da ca noţiune, satisface astfel principiul de bază al raţiunii, care e *Identitatea* (Vezi).

4. Odată fixate asemenea înţelesuri cunoştinţelor, gândirea le sistematizează, ordonându-le în noţiuni cu înţelesuri din ce în ce mai goale de însuşiri, deci mai generale, mai pure, mai abstracte, trecând şi ridicându-se dela speţe la genuri, fiecare cu *diferenţa specifică* fixată, spre a constitui unităţi de gândire valabile oricăror operaţii raţionale.

5. Procedând astfel, gândirea poate studia infinita şi variata fenomenalitate, reducând-o la unităţi din ce în ce mai generale exprimate în cuvinte. Ştiinţa se face posibilă prin *reducerea varietăţii la unitate,* aflându-se cauze şi explicări valabile (sau cel puţin suficiente) tuturor fenomenelor Universului.

6. Ştiinţa porneşte dela abstracţiuni şi ajunge tot la abstracţiuni, din ce în ce mai generale. Un fenomen oarecare devine obiect de cercetare ştiinţifică, numai dacă poate fi grupat cu altele de acelaşi fel într'o *clasă.* Aceste clase pot fi grupate apoi într'o clasă mai generală şi tot aşa mai departe merge drumul abstracţiunii, care dă posibilitate omului să înţeleagă gândirea semenilor săi, gândire comună cu a lui şi a tuturora din grup, dobândită din Comparaţie şi redată apoi prin cuvinte, semne

şi simboluri. Fără gândirea prin abstracţie nu se pot concepe relaţiuni sociale, deoarece fiecare ar avea un limbaj propriu al său, colorat de afectivitatea şi interesele lui.

7. Gândirea *fără abstracţie* gândeşte fenomenele prin însuşirile lor concrete, pe când acea *prin abstracţie* le gândeşte prin însuşirile abstracte, esenţiale şi astfel fenomenele, din reale şi concrete cum sunt, devin ideale şi abstracte în gândire.

8. Precizăm însă că, gândirea prin abstracţie nu este cu totul lipsită de gândire fără abstracţie. Rămâne în seama Educaţiei şi a Culturii fiecăruia posibilitatea de a se putea depărta treptat de afectivitatea şi interesele lui, spre a ajunge la înţelesuri abstracte, pure, ideale, pentru fenomenele concrete şi reale.

9. La primitivi, la copii şi adesea la femei, se constată gândirea fără abstracţie, deoarece aceştia gândesc concret, prin Intuiţie (nu prin Noţiuni) colorate de dorinţele actuale momentului gândirii. De aici lipsa de stabilitate a înţelesurilor ce-aceştia dau fenomenelor şi cuvintelor prin care îşi exprimă gândirea. Ei n'au încă structuralizate în gândire necesitatea Cauzalităţii şi a Determinismului Universal fiindcă la ei intervin factori de: mister, basm, spirite, etc., pe lângă afectivitate şi interes propriu. Copilul în deosebi, îşi începe abstracţia prin deosebiri (nu prin asemănări), fiindcă el vede în fenomene numai ceea ce îi place să vadă şi să facă cu acele fenomene. Apoi, lui nu-i apar distincte unul de altul fenomenele din juru-i, ci în generalităţi. El spune: casă — masă — cal, etc.

Numai către 6 ani, copilul începe să individualizeze fenomenele din jurul lui, fiecare prin însuşirile pe care le are, începând prin aceasta Intuiţiile şi odată cu ele Comparaţia, fie a fenomenului cu el însuşi în diferite ocaziuni, fie cu alt fenomen sau cu altele. Din comparaţie rezultă asemănări şi deosebiri şi astfel începe gândirea prin abstracţie.

10. *Durkeim* afirmă: gândirea prin abstracţie a individului este determinată de *gândirea socială;* că înţelesurile noţiunilor sunt fixate de societate şi concretizate în cuvinte ca mod de gândire general şi impersonal; că individul primeşte prin cuvintele învăţate şi înţelesurile lor. Astfel, limbajul este fixat de societate. Dicţionarul unei limbi cuprinde chiar înţelesurile noţiunilor şi astfel constitue un adevărat *îndreptar* pentru folosirea exactă a acestor înţelesuri — punct de plecare pentru Comparaţia prin abstracţie, care duce la făurirea Judecăţilor şi Raţionamentelor.

11. *Schopenhauer* defineşte abstracţiunea: „O aruncare de bagaj nefolositor care se poate lăsa la o parte, spre a se putea mânui mai cu uşurinţă cunoştinţele ce sunt de comparat. Acest bagaj nefolositor este format din însuşirile numeroase întâmplătoare, neesenţiale, ale lucrurilor reale".

12. *Spiritualiştii* afirmă că abstracţiunea este funcţiunea principală a sufletului prin care se şi afirmă ca o *entitate.*

13. *Materialiştii* afirmă că abstracţiunea este o necesitate a unei legi *fatale,* îndată ce omul se află în faţa fenomenelor (independentă deci de voinţa şi sufletul său).

ABSTRACTO. (In). — *In Logică.* Gândirea care *deduce* concluziuni din premise conţinând adevăruri fie chiar numai presupuse — deoarece nu se preocupă dacă a-

ceste concluziuni sunt sau nu realităţi care să se verifice (— cum este cazul în gândirea numită *în concreto* bazată pe fapte reale ale experienţii controlate şi verificate).

ABSURD. — A. *In Psihologie.* Gândirea care nu numai că nesocoteşte principiile şi regulele raţiunii (fiindcă în acest caz ar fi, eroare, greşeală), dar întrece limitele eroarei, fiind gândire fără sens.

B. *In Matematică.* Inţeles special de metodă — aspect al Demonstraţiei — prin care se admite falsitatea unui adevăr drept adevăr, pentru ca apoi să se dovedească indirect adevărul de demonstrat.

C. *In Filosofia lui Tertulian,* expresiunea „Credo, quia absurdum est" are înţeles de admiterea lui Dumnezeu prin revelaţia credinţii, întrucât prin raţiune nu se poate cunoaşte şi nici admite existenţa lui Dumnezeu.

ACADEMIE. — A. *La origină.* Şcoală înfiinţată de *Platon* pentru învăţarea filosofiei, în grădinile numite Akademos.

B. *Inţelesul actual.* Instituţie de cultură superioară.

ACCIDENT. — A. *In Filosofie.* Acele însuşiri ale fenomenului care pot să se schimbe şi chiar pot lipsi, fără ca prin aceasta fenomenul să se schimbe sau să dispară (spre deosebire de alte însuşiri ale aceluiaşi fenomen, care sunt necesare înseşi existenţei fenomenului, numite esenţiale sau specifice). Accident este sinonim cu *Contingent.*

B. *Inţeles comun.* Ceea ce se întâmplă pe neaşteptate *(accidit),* dar fără ca să poată produce schimbare totală acolo unde se produce.

ACROMATOPSIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală vizuală, moştenită sau dobândită, din cauza căreia bolnavul nu distinge culorile — fie că boala este generală, pentru orice fel de culoare — fie că este parţială, redusă la neputinţa de a apercepe numai una din culori (Vezi *Daltonismul).*

A CONTRARIO. — *In Logică.* Gândire care demonstrează înţelesul nestabilit al unei noţiuni prin asemănarea cu o altă noţiune cu înţeles stabilit.

Mai poartă denumirea de *A Pari.* Expresiunea are aplicaţiune *în materie juridică.*

ACOSMISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care neagă existenţa cosmosului (Universului) ca realitate, independentă de Dumnezeu, creatorul lui. *(Spinoza).*

ACROMATIC. — *In Metodologie.* Ceea ce se ascultă. — Denumire dată metodei de expunere a teoriilor filosofice în şcoalele greceşti — numită azi metoda *Expositivă.*

ACTIV. — Ceea ce este capabil de acţiune. — Opus este *Pasiv.*

ACŢIUNE. — Influenţa exercitată de o existenţă asupra altei existenţe.

1. *M. Blondel* precizează astfel înţelesul filosofic al termenului acţiune: Cuprinde două probleme: 1) Studiul raporturilor gândirii cu acţiunea, în scopul de a constitui o critică a vieţii şi o ştiinţă a practicii, împăcând astfel teoriile: Intelectualismul cu Pragmatismul (Vezi) şi 2) Studiul raporturilor: Ştiinţa cu Credinţa şi Filosofia cu Religia — în scopul de a le împăca şi a găsi drepturile Religiei în sufletele tuturor.

ACTIVISM. — *Teorie filosofică* fixată de *Eucken,* prin care se afirmă că: Adevărul este Vieaţă şi acţiune, nu simplu Intelect, cunoaştere abstractă — cum nu este nici ceea ce este numai util.

ACTUALIZARE. — Trecerea dela posibilitatea unei acţiuni (potenţialitate) la înseşi desfăşurarea acţiunii.

ACUITATEA Simţurilor. — *In Psiho Fiziologie.* 1. Posibilitatea simţurilor de a prinde vibraţiuni din ce în ce mai slabe ca intensitate şi 2. Fineţea de a distinge două vibraţii, mai mult sau mai puţin depărtate, în privinţa calităţii sau gradelor lor de intensitate. (Termeni: Acuitate vizuală, auditivă, etc).

ACUSTICA. — Ştiinţă, *speţă a Fizicii,* al cărei obiect este sunetul (vibraţii sonore ale energiei fizice).

ADAPTARE. — *In Filos. Biologiei:* Modificarea unei funcţiuni a vieţii — sau numai a unui organ vital pentru a se pune în acord cu mediul, intern sau extern — al vieţuitorului (Vezi *Darwinism).*

Sinonim cu *Acomodare* — însă uneori i se restrânge înţelesul acestuia numai la modificările impuse fiziologiei vieţuitorului în timpul vieţii sale proprii, — nu şi acelor moştenite cum este înţelesul adaptării.

ADECUAT. — Calitatea unei cunoştinţe de a corespunde complet înţelesului său, pe care trebue să-l cuprindă. Este deci sinonim cu *Adevărat.*

ADEVĂR. — A. *Inţeles general.* Valoarea unei cunoştinţe de a fi admisă de cât mai mulţi în timp şi în spaţiu, fie că este admisă: pe calea simţurilor (Empirismul), pe calea raţiunii (Raţionalismul), pe amândouă aceste căi (Empiro-Raţionalismul), pe calea intuiţiunii (Intuiţionismul intelectual sau afectiv), fie pe calea revelaţiei divine (Misticismul).

B. *In Logică.* Adevăr este numai acela obţinut exclusiv prin raţiune din materialul concret oferit simţurilor de Univers şi adus raţiunii, spre a-i da înţeles şi valoare de adevăr. Astfel, Logica este ştinţa adevărului raţional. — Opus este *Eroarea.* (Vezi).

1. Se admite o ierarchie de valori, drept grade ale adevărului, astfel: *Principiul — Axioma — Postulatul* şi *Legea* (Vezi).

2. Adevărul este opera oamenilor geniali oferită celorlalţi muritori pentru civilizarea şi culturalizarea lor. Prin îndelungate străduinţe s'au făcut propagarea şi adaptarea lor de către cei

mulţi. Atunci, când adeziunea la ele a devenit cât mai generală, au căpătat denumirea de Adevăr.

3. Insă adevărurile nu sunt permanente, nu sunt definitiv şi pentru totdeauna fixate, nu sunt dogme. Ele progresează şi în calitate şi în cantitate. Istoria culturii înregistrează acest efort permanent pentru cât mai adevărat şi pentru cât mai mult adevăr. Universul devine din ce în ce mai cunoscut, ca o dovadă a biruinţii gândirii şi omul se spiritualizează prin cultură, care-l face să se prosterneze în faţa Creaţiunii Divine.

„AD HOMINEM”. — Argument cu valoare de adevăr numai faţă de persoana căreia i se face demonstraţiunea — fie că argumentul se sprijină pe o eroare, fie că se sprijină pe o concesie făcută adversarului în discuţiune.

ADIFORIE. — *In Filosofia Moralei.* Fără emotivitate. Stare sufletească lipsită de emoţiile ce trebue să rezulte din deosebirile dintre judecăţile de valoare, care se fac asupra existenţelor. Pentru *Pyrrhon* este Binele Suveran spre care trebue să tindă înţelepciunea.

ADJECTO. (In). — *In Logică.* Formă de gândire care cuprinde comparaţia între un subiect şi un predicat, care predicat este chiar negaţia subiectului. (Ex: Surzii aud; Orbii văd; etc).

Orice contradicţie poate fi o contradicţie în adjecto formală — fiindcă o contradicţie a doi termeni (fiecare cu înţelesul lui) este în fond o contradicţie între două judecăţi şi una dintre aceste judecăţi presupune un principiu sau o consecinţă, care este contradictorie celeilalte judecăţi. (Vezi, *Contradicţia).*

ADMINISTRATIV. (Drept). — Speţă a ştiinţii Dreptului Public având ca obiect fixarea legilor privitoare la Datoriile şi Drepturile acelei Puteri ale Statului, care are funcţiunea să facă astfel ca legile să fie executate de populaţie. Puterea aceasta se numeşte Administrativă sau Executivă şi este încredinţată: Capului Statului, Miniştrilor şi Funcţionarilor Statului.

ADVENTICE. (Idei). — *In Filosofia Cunoaşterii.* Cunoştinţele căpătate prin simţuri.

Termen întrebuinţat de *Descartes* în opera Meditaţiuni, în care formulează trei feluri de idei cu care se poate cunoaşte Universul — şi anume: 1) *adventice,* 2) *factice* (formate de gândire din cele adventice) şi 3) *înnăscute,* care sunt: universale şi necesare şi aparţin gândirii în sine (nu gândirii individuale cum aparţin cele adventice şi factice).

AFAZIE. — *In Psiho-Patologie.* Sindrom de boală nervoasă, care se manifestă prin imposibilitatea de a vorbi, fie parţial pentru anumite cuvinte, fie total. Organele vorbirii: laringele, coardele vocale, limba, nu pot executa mişcările vorbirii, deşi nu există vreo paralizie a lor. Sinonim cu: *Alalie* şi *Afenie.*

AFECTE PRIME. — *In Psihologie.* Afectele (plăceri şi neplăceri) din care îşi trag origina toate celelalte afecte. Ele sunt trei: *Frica* — *Mânia* şi *Simpatia.*

AFECTIVITATE. — *In Psihologie.* Una din cele trei însuşiri de orientare ale sufletului, prin care individul simte plăceri şi neplăceri privitoare la ceea ce ştie despre Univers (Intelect) şi la ceea ce făptueşte el, cu voie sau fără voie (Voinţă). — Mai poartă denumirea de: Ton afectiv al intelectului şi voinţei, sau Colorit afectiv. (Vezi *Sensaţie* şi *Sentiment*).

1. Sunt cuprinse în afecte: Inclinaţiile — Emoţiile — Sentimentele inferioare (sensoriale) ca şi cele superioare (artistice, morale, patriotice, ştiinţifice şi religioase) — Sentimentele primare (frica, mânia, simpatia), — Pasiunile — Patimile şi Fobiile.
2. Afectele, împreună cu Intelectul şi Voinţa, alcătuesc finalitatea de orientare a sufletului, existente alături una de alta şi toate trei la un loc, legate de Totul sufletesc (Bloc — Configuraţie — Eu) în mod ireductibil şi inseparabil.
3. Afectivitatea mai are şi înţelesul de modificare a Eului. *Spinoza* consideră afectele ca „excitaţiuni ale corpului". *Condillac* afirmă că Afectul este o sensaţie, care nu se poate concepe fără un Eu — ca Subiect. — Astfel, a fost considerată drept cunoştinţă (Intelect), întrebuinţându-se termenul de *Intuiţie* pentru cunoştinţa cea mai simplă şi termenul de *Sensaţie* pentru plăcerea şi neplăcerea (Afectivitatea) cea mai simplă. Intuiţia a fost considerată inerentă existenţii (ca obiect de cunoaştere), iar Sensaţia inerentă Sufletului (ca subiect de cunoaştere).

In acest înţeles i s'au atribuit Afectivităţii două moduri de a fi: 1) modul pasiv (sensaţii de plăceri şi dureri) şi modul activ (tendinţe, înclinaţiuni şi dorinţe de mişcare). *Schopenhauer* afirmă că puterea afectelor este aşa de mare încât întrece funcţiunile cunoaşterii. *Bergson* de asemenea (Vezi *Intuitionism*).

AFERENT. — *In Psiho Fiziologie.* Numire dată funcţiunii acelor nervi care transmit vibraţiile prinse din energia existenţii centrilor nervoşi, care le vor prelucra în fenomene sufleteşti cu însuşiri de: intelect, afect şi voinţă.

Termenul este sinonim cu *Centripetal* şi este opus celui de *Eferent* sau *Centrifugal,* atribuit altor nervi care au funcţiunea să transmită ordinele (îndemnurile) către mişcare, date de centrii nervoşi organelor respective (muşchi, tendoane, oase), care vor executa mişcarea ordonată.

AFINITATE. — Legătură sau atracţiune rezultată din asemănare fizică sau sufletească (analoagă cu atracţiunea moleculară din combinaţiile chimice).

AFIRMAŢIUNE. — *In Logică.* Actul prin care se gândeşte ca adevărat un raport între Subiectul şi Predicatul unei Judecăţi (fie că se afirmă, fie că se neagă Subiectul prin Predicat).

AFIRMATIVE. (Judecăţi). — *In Logică.* Acele Judecăţi care au proprietatea formală a categoriei Calitate *(Kant)* prin care gândirea constată şi atribue Subiectului însuşiri de ale Predicatului (Vezi *Categorie*).

1. Gândirea de comparaţie între S. şi P. nu trebue făcută numai privitor la însuşirile lor (calităţile, conţinutul lor), ci şi privitor la cuprinsul lor (cantitate, extin-

dere, sfera). — Astfel că Afirmaţia (ca şi Negaţia) are două forme: 1) *Universală,* când Predicatul afirmă (sau neagă) întreg Subiectul: 2) *Particulară,* când P. afirmă (sau neagă) numai o parte din S. *Kant* afirmă şi o a treia formă: *Singulară,* când P. afirmă (sau neagă) numai despre un exemplar al Subiectului.

2. Afirmaţiunea nu trebue confundată cu Aserţiunea, deoarece aceasta este una dintre cele trei modalităţi ale Judecăţii (apodictice — problematice — asertorice) şi apoi, afirmaţiunea este opusă negaţiunii, pe când aserţiunea poate fi şi afirmativă şi negativă.

3. Afirmaţiunea poate fi — după relaţia dintre S. şi P. — sau *categorică,* sau *condiţională.*

4. Judecata Afirmativă — Universală este simbolizată în Logică prin litera A, iar cea Afirmativă — Particulară prin litera I.

AFORISM. — Exprimarea: scurtă, concisă, profundă şi complexă — fie a unei întregi Teorii, fie a unui Principiu general şi fundamental cuprinzător de fenomene multiple şi variate.

Este mai cuprinzătoare decât o Definiţie, deşi poate fi mai scurtă ca exprimare.

A FORTIORI. — *In Logică.* Formă de Raţionament în care trebue mai întâi stabilit adevărul din premise, pentru a fi valabil adevărul din concluzie.

AGNOZIE. — In *Psiho-Patologie.* Fără cunoaştere. — Boală sufletească, care face cu neputinţă recunoaşterea şi cunoaşterea fenomenelor prezente simţurilor, deşi organizarea şi funcţia simţurilor este normală. — Este un *Sindrom.* (Vezi).

1. Agnozie *vizuală* sau *Cecitate psihică,* totală sau parţială, cu forma ei particulară de *Cecitate verbală.*

2. Agnozie *tactilă* sau *Astereognozie kinestetică.*

3. Agnozie *auditivă* sau *Surditate psihică,* totală sau parţială, cu forma ei particulară de *Surditate verbală* — (Vezi acestea).

AGNOSTICISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată teoriilor asupra Valorii cunoaşterii, care afirmă imposibilitatea cunoaşterii pentru existenţa în sine a Universului, deşi asemenea existenţă ca fiinţă şi ordine universală se impune cu necesitate gândirii. — Cuvântul este inventat de *Huxley.* (Vezi şi lămuririle de sub *Scepticism* şi pe cele de sub *Spiritualism).*

AGRAFIE. — *In Psiho-Patologie.* Fără scriere. — Boală sufletească care pune pe bolnav în imposibilitate să scrie, deşi organele respective scrisului (mâna, degetele, articulaţiile) sunt sănătoase. Este un *Sindrom* (Vezi).

AGROFOBIE. — *In Psiho-Patologie.* Teama de câmp. — Sindrom de boală nervoasă care se manifestă prin teama de a traversa spaţii goale, cum de exemplu o piaţă sau un loc viran.

ALGEBRA. — *Ştiinţă Matematică,* ca speţă, care are drept obiect cantitatea pură de orice calitate a fenomenelor cantificate, la care se aplică.

Elementele ei sunt Simbolurile (numere, cantități, nedeterminate) și de aceea Algebra este considerată ca o prelungire a *Aritmeticii* — (Vezi).

ALGORISM (Algoritm). — Sistem de notare simbolică prin semne convenționale a cifrelor arabe și a feluritelor procedee de calcul. (Ex: notarea zecimală, algebrică, etc).

ALIENAȚIE. — A. *Ca termen general medical.* Boală sufletească. Fiindcă nu i se poate fixa limita, unde sfârșește sănătatea mintală și unde începe boala, este întrebuințat din ce în ce mai rar în Psihiatrie (Știința bolilor sufletești).

B. *Ințelesul etimologic.* Alienat este „acela care nu-și mai aparține". *P. Janet* pornind dela acest înțeles spune că alienatul nu este responsabil de pericolul ce-l săvârșește fie altora, fie lui însuși.

ALEGORIE. — Simbolizarea în întregime, concretă, a ceea ce se urmărește: povestire, tablou, etc. Se deosebește de *Simbol,* întru cât acesta este numai parțial.

ALTERNATIVA. — A. *In Logică.* Sistem de Judecăți în care numai una este adevărată. *Renouvier* numește Principiul Terțiului Exclus, Principiul Alternativei. (Vezi *Dijunctive Jud).*

B. *In înțeles comun.* Posibilitatea sau necesitatea de a alege între mai multe hotărîri de luat (Vezi, Princ. *Terțiului Exclus).*

ALTRUISM. — *In Filosofia Moralei.* Teorie care afirmă că fapta omului este determinată de ideea de a face Bine altuia, putând merge până la nesocotirea și sacrificarea binelui personal.

Binele altuia, ca Sentiment, este o evoluare a sentimentului primar, originar, al Simpatiei.

1. Altruismul este teoria afirmată de *A. Comte* pentru a o opune teoriei Egoismului, ca și Edonismului, Individualismului și chiar Utilitarismului, în ceea ce privește exclusivitatea afirmativă a interesului personal. — (Vezi aceste Teorii).

2. Teoria Utilitarismului *(A. Smith)* consideră altruismul ca o derivație a egoismului afirmând că „iubirea de aproapele este iubirea de sine". — *Dr. Dubois* spune: „Altruismul nu-i decât un egoism deghizat". Tot astfel, *La Rochefoucauld* și *Freud.*

3. Teoria Pozitivismului *(A. Comte)* consideră și Egoismul și Altruismul ca sentimente deopotrivă de originare, nederivate unul din altul, afirmând că „iubirea pentru aproapele este pentru aproapele" (nu pentru sine).

4. Teoria Naturalismului *(Littré, Darwin,* etc.) consideră că amândouă derivă din cele două funcțiuni necesare vieții, astfel: Egoismul din nutriție, ca instinct al conservării individuale; iar Altruismul din reproducție, ca instinct al perpetuării speciei.

5. Teoria Voluntarismului consideră și ea Altruismul ca o formă de Voință instinctivă (nu ca Sentiment al Ideei de Bine).

6. Teoria Intelectualismului îl consideră ca pe o normă determinată de Ideea pur intelectuală a binelui altuia — deosebită de Ideea binelui personal.

AMBIGUITATE. — *Ințeles general.*

Echivoc. Posibilitatea de a exprima şi a înţelege un acelaş cuvânt prin înţelesuri aparţinând la noţiuni diferite (două sau mai multe). Astfel, cuvântul „capră” are înţeles de: animal, de unealtă pe care se taie lemnele cu fierestrăul, şi de loc în trăsură unde este aşezat conducătorul trăsurii. De asemenea, sare, înţelesul de verb şi de mineral, etc. Opusul echivocului este *Univoc* (Vezi).

1. Prin asemenea echivocuri se fac posibile erorile de raţionament, fie a acelor voite (Sofisme), fie a celor fără voie (Paralogisme). (Vezi aceasta).

2. Nu trebue confundat Echivocul cu *Amfibologia* (Vezi).

AMETROPIE. — *In Pshio-Patologie.* Fără măsura vederii. Boală a vederii, cuprinzând miopia şi hipermetropia. Razele de lumină se concentrează, fie înaintea retinei (Miopia), fie dincolo (Hipermetropia), din cauza curburei anormale a cristalinului. Mai are denumirea de *Emetropie.*

1. Nu trebue confundată cu *Presbiţia,* — deoarece această boală provine din cauza slăbirii putinţii de acomodare a muşchilor care acţionează cristalinul. — Este un Sindrom.

AMFIBOLOGIE. — *In Psihologie.* Inţelegerea dublă, în două înţelesuri deosebite, a unui raport între Subiectul şi Predicatul unei Judecăţi.

1. Să nu se confunde cu *Echivocul,* prin care se atribue unui acelaşi cuvânt înţelesuri duble sau mai multe.

2. *Kant,* în Critica Raţiunii Pure, întrebuinţează termenul Amfibologie când, în Cunoaştere, întrebuinţează Metoda *Transcendentală* (Vezi) în locul Metodei Observaţiei (Empirice, Experimentale, prin simţuri).

AMNEZIE. — *In Psiho-Patologie.* Fără memorie. — Boală sufletească, ca Sindrom (Vezi), care se manifestă prin pierderea sau slăbirea memoriei, deşi celelalte funcţiuni sufleteşti sunt normale.

1. Amnezia poate fi: totală sau parţială. *P. Janet* întrebuinţează termenul de Amnezie Sistematică pentru *Anestezie* (Vezi).

2. Memoria este posibilitatea sufletului de a recunoaşte că stări sufleteşti actuale în lumina Conştiinţei nu sunt formate atunci ca noi (primare), ci sunt din cele vechi (secundare), formate în trecut, în anume spaţiu şi timp localizate. De aci, definiţia Memoriei: „putinţa localizării în timp şi spaţiu a fenomenelor sufleteşti”.

3. Trebue ştiut că Memoria este o operaţie complexă, întrucât presupune existenţa a altor două operaţiuni: 1) păstrarea şi 2) revenirea din Subconştient în Conştient a stărilor sufleteşti păstrate.

4. De aceea, Amnezia este de mai multe feluri: a păstrării, a revenirii şi a recunoaşterii. Prin feluritele amnezii se uită: nume proprii: personale, geografice, tehnice, etc. — sau tot ce se raportă la o persoană, sau la un anumit fapt al vieţii sale *(Amnezie sistematică),* sau o limbă străină, sau înţelesul cuvintelor auzite *(Surditate verbală),* sau al cuvintelor scrise *(Cecitate verbală, Alexie),* sau mişcările care trebuesc făcute pentru a pronunţa cuvintele *(Afazia),* sau pentru a scrie *(Agrafia),* amnezii numite motrice.

5. Tot felul de amnezii şi para-

amnezii devin bruşte, când sunt datorite unor leziuni organice respective accidentale; iar cele datoritei vârstei (leziuni organice în evoluţie) se numesc *progresive*, după cum *regresive* sunt numite acele recâştiguri ale memoriei, când amintirile revin de obiceiu în sens invers de cum s'au pierdut.

AMOR. (Iubire). — *In Psihologie.* Formă evoluată a sentimentului primar al Simpatiei cuprinzând, nu o singură dorinţă, ci o serie de dorinţe prelungite şi iradiaţe dela persoana care simte, la aceea ce îi determină simţirea (persoană sau obiect).

AMORAL. — *In Morală.* Fără morală. Lipsa ideilor de Bine şi Rău, ca direcţii de făptuire în vieaţă. Termen inventat de *Guyau.*

1. Să nu se confunde cu *Imoral*, deoarece acesta are ca direcţie în faptele sale ideea de Rău, după cum Moralul are pe aceea de Bine.

AMORALISM. — A. *In Filosofie.* Teorie care nu admite în Filosofia Cunoaşterii decât judecăţi de existenţă — negând judecăţile de valoare. *(Fouillée).*

B. Teorie care n'admite în Filosofia Moralei existenţa ideii de Bine, decât ca pe o credinţă fără bază logică *(Fonsegrive).*

AMOR PROPRIU. — *In Morală* Iubirea de sine, egoismul. Sentiment complex simţit în urma aprecierii de către semeni a valorii individuale. De aci, dorinţa de a face Binele pentru a câştiga această apreciere.

AMOR PUR. — *In Filosofia Religiei.* Iubirea de Dumnezeu *(Spinoza* şi *Fenelon)* iubirea în ea însăşi, fără teamă şi speranţă, făurită din cunoaşterea Universului, care ne dă bucuria cea mare faţă de Creaţiune şi de Dumnezeu.

AMORF. — Fără formă. Formă neorganizată, deoarece nu există nimic, în mod logic, fără formă. (Vezi *Formă* şi *Fond).*

AMPRENTOLOGIE Digitală. — *In Metodologie.* Ştiinţă şi metodă nouă, ca speţă a Psihologiei şi a Metodei Observaţiei Externe Psihologice, al cărui obiect îl formează studierea încreţiturilor pielii dela vârful degetelor, considerate specifice pentru identificarea indivizilor, ba chiar şi pentru caracterizarea lor sufletească temperamentală şi de caracter.

1. Are din ce în ce mai mare aplicaţiune în Anchetele Judiciare pentru descoperirea infractorilor.

2. Alte metode ale Observaţiei Externe Psihologice, vezi: Chiromancia — Fiziognomia — Localizările Cerebrale — Grafologia — Biografia — Ancheta — Chestionarul.

AMUZIE. — *In Psihologie.* Fără muzicalitate. Corespunde *Afaziei* şi *Amneziei* (Vezi).

ANAGOGIC. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Ceea ce duce la Cauza Supremă. *(Leibnitz)* ca formă a

raţionamentului prin *Inducţie* (Vezi).

ANALGEZIE. — *In Psiho-Patologie.* Fără durere. Boală sufletească ca Sindrom (Vezi) prin care se pierd sensaţiile de durere, deşi aparatul sensorial respectiv (nervi şi celule) este nevătămat şi'n stare de funcţiune. Se mai numeşte Analgie. (Vezi *Anestezie).*

ANALITICA TRANSCENDENTALA. — *Partea Logicei* al cărui obiect este „descompunerea facultăţii totale de cunoaştere apriorică în noţiuni (concepte) de Cunoştinţă Pură" *(Kant).*

1. Analitica este deosebită de Dialectică şi împreună alcătuesc Logica Transcendentală. (Vezi *Transcendent.*

ANALIZA. — *In Metodologie.* Speţă a operaţiei generale generale de gândire logică numită Disocierea Cunoştinţelor, care formează metoda dela general la particular şi singular, concretizată în metodele: *Determinarea — Diviziunea — Deducţia — Demonstraţia.* (Vezi).

1. Prin Analiză se disociază părţile componente ale unui întreg, fie că asemenea părţi sunt unităţi simple şi ultime care nu se mai pot descompune (disocia), cum este în *Analiza Elementară,* fie că părţile sunt la rândul lor întregi care de asemenea se pot descompune în părţi şi tot aşa mai departe cum este în *Analiza Imediată.*

2. Analiza constitue metoda generală de cercetare în orice domeniu, dar are aplicaţie specială în domeniul experimental al Fizicei şi Chimiei.

3. In domeniul abstract al Logicei, prin analiză se urmăreşte a se dovedi derivarea tuturor Judecăţilor şi Raţionamentelor din Principiile Raţiunii: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea.

4. *In Psihologie.* Tipul Analitic de gândire este acela care urmăreşte să afle calităţile de amănunt şi de exactitate ale fenomenelor, iar un aspect al Analizei este *Psihanaliza* (Vezi).

5. *In Logică.* Judecata Analitică este aceea în care Predicatul gândirii este chiar însuşirea conţinută de Subiect în momentul comparării subiectului cu predicatul. Gândirea nu face decât să descompună S., arătându-i însuşirile deja ştiute.

6. Alte feluri de analiză: *calitativă,* când se mărgineşte să afle însuşirile părţilor întregului· *cantitativă,* pentru numărul părţilor întregului; *reală* sau *concretă,* pentru fenomenele materiale care alcătuesc întregul; *ideală* sau abstractă, pentru cele sufleteşti: *gramaticală,* pentru elementele Limbii, etc.

7. Opus Analizei este Sinteza; — Tipului analitic este Tipul Sintetic; — Jud. Analitice este Jud. Sintetică. (Vezi acestea).

ANALOGIA. — *In Metodologie.* Metodă bazată pe asemănarea fenomenelor universale şi anume: gândind asupra înţelesului (de calitate şi cantitate, relaţie şi modalitate) al unui Subiect faţă de un Predicat. Stabilind cât din S. este sau nu este P. prin judecata rezultată, vom face aceiaşi judecată cu Predicatul acesta, ori de câte ori vom constata alte fenomene cu acelaşi înţeles ca al Subiectului iniţial de gândire. Tot

astfel, când vom constata acelaşi înţeles cu P. iniţial de gândire vom face aceiaşi judecată cu S. existent.

1. Analogia serveşte Metodei *Inducţiei* bazată pe Ipoteze. Ea conduce gândirea la Generalizare, însă concluziile sunt numai ipotetic adevărate până ce vor fi verificate experimental. Numai în acest caz concluziile Generalizării prin analogie şi inducţie pot să devină adevăruri, legi şi postulate ştiinţifice.

2. *Kant*, prin expresiunea *Analogiile Experienţii*, cuprinde trei principii ale Universului în privinţa ordinii cosmice, anume: 1) Princ. Permanenţii cantităţii Substanţei, oricare ar fi schimbările ce ar surveni, 2) Princ. Succesiunii fenomenelor, în cauzele şi efectele lor, şi 3) Princ. Simultaneităţii de influenţare reciprocă între fenomene.

Prin aceste Principii scoase din experienţă (deosebite deci de Principiile Raţiunii, care sunt apriorice) se face posibilă Analogia.

3. La *Greci*, Analogia era întrebuinţată numai în relaţiile de proporţii matematice, cantitative, şi târziu s'a întrebuinţat şi în relaţiile calitative de însuşiri ale fenomenelor.

4. *Precizare*. Analogia să fie logică, trebue ca deosebirile dintre fenomenele comparate să fie mai mici ca asemănările şi de mai mică importanţă ca valoare.

ANARHIE. — A. *Inţeles general.* fără conducere organizată. Lipsa de autorităţi, concrete sau abstracte, personale sau instituţionale, care să organizeze şi să conducă funcţionarea părţilor componente ale unui întreg, — indiferent de ce natură.

De aceea, poate fi: fizică, fiziologică şi sufletească-socială: cultură, politică, economică sau juridică.

B. *In Politică* este Teoria, cu felurite aspecte, care înlătură orice organizaţie a Statului cu Puteri de conducere impuse individului. (Termenul este inventat de socialistul *Proudhon* şi reluat de *Bakounin*).

ANATOMIE. — Ştiinţă, aparţinând Ştiinţelor Naturale, care are ca obiect analiza alcătuirii corpurilor vieţuitoarelor.

Anatomia Microscopică este sinonim cu *Histologia* (Vezi).

ANCHETA. — *In Metodologie.* Metodă de Observaţie Externă Psihologică, care constă în întrebări sistematizate cu pricepere ştiinţifică la care se cer răspunsuri dela cel cercetat sufleteşte.

1. O altă speţă este Metoda Chestionar, deosebită de Anchetă prin sistematizarea întrebărilor şi prin valorificarea răspunsurilor raportate la un etalon de valorificare, ca valorimetru sufletesc.

2. Metoda *Testului*, cu drept cuvânt socotită metodă ştiinţifică experimentală, are asemănări cu Ancheta şi *Chestionarul* (Vezi).

3. Alte speţe ale aceleiaşi metode generale de Observaţie Externă Psihologică sunt enumărate, sub termenul *Amprentologie* (Vezi).

ANEANTIZARE. — *In Filosofia Moralei.* Fără neant, fără fiinţă. — Trecerea dela fiinţă la nefiinţă, afirmată în teoriile Mistice. — Opus este termenul *Neantizare*.

ANESTEZIE. — *In Psiho-Patologie.* Fără sensibilitate. Boala organelor necesare formării sensaţiilor, anume: 1) fie a organului de simţ, care să prindă vibraţiile existente în Univers; 2) fie a nervilor care conduc acele vibraţii prinse, devenite excitaţii, la centrii nervoşi; 3) fie chiar a centrilor nervoşi, care prelucrează aceste excitaţii în Sensaţii.

1. Anestezia nu este redusă numai la lipsa sensibilităţii tactile, cum impropriu i se reduce înţelesul, deoarece ea poate fi referitoare la orice fel de Sensaţii: vizuale, auditive, motrice, etc.

Să nu se confunde de asemenea cu Analgesia, care este boală a sufletului, nu a corpului cum este Anestezia. (Vezi *Analgesie*).

ANIMISM. — A. *In Filosofie.* Teorie în problema Onto-Cosmologică, care afirmă că Sufletul este Existenţa primă, Principiu al vieţii şi al gândirii, din care derivă orice altă existenţă.

B. *In Religie şi Sociologie.* — Fel de Religie primitivă a societăţilor neevoluate spiritual, care au credinţa că în toate corpurile organice şi neorganice, sălăşluesc Spirite.

1. Ca teorii filosofice asemănătoare Animismului sunt toate teoriile Spirituale, Idealiste, etc. (Vezi acestea şi Vitalismul). In mod special, Animismul este teoria lui *Stahl.*

2. Ca formă religioasă, Animismul este o speţă a teorii Naturalismului, — sau *Naturismului.*

ANOMALIE. — *Inţeles general.* Fără regulă. — Insuşirile care lipsesc sau care se adaugă unui fenomen în mod nefiresc, anormal, fie că este vorba de un fenomen fizic, fiziologic, sau sufletesc.

A. Anomalia este o excepţie dela regulă, dela lege, care este un raport constant, fără excepţie. In caz de anomalie, sau este falsă legea, sau este aparentă numai anomalia.

B. *In Psiho-Fiziologie.* Anomaliile sunt boli, fie că sunt moştenite, fie că sunt dobândite în timpul vieţii individului. Insă, nu toate anomaliile sunt boli, deoarece numai când o anomalie organică sau sufletească aduce după sine şi o funcţionare organică sau sufletească rea, neregulată, anormală, numai în acest caz există boală — numită atunci *Anomalie Patologică.*

ANOREXIE. — *In Psiho Patologie.* Fără simţirea foamei. Sindrom de boală sufletească datorită căreia bolnavul are lipsa nevoii şi dorinţii de a mânca.

Este o formă a *Analgeziei* (Vezi).

ANOSMIE. — *In Psiho Patologie.* Fără sensibilitatea mirosului. — Boală organică, formă a *Anesteziei* (Vezi), din care cauză nu se pot: prinde, transmite şi prelucra vibraţiile de miros, fiind bolnave organele respective.

ANTECEDENT. — *Inţeles general.* Inainte, a ceea ce urmează. — Unul din termenii unui sistem de două elemente şi anume cel dinainte, anterior celuilalt, fie logic, în gândire.

Astfel, Antecedentul este mai

puţin decât Cauza, deoarece aceasta faţă de efect este şi antecedent cronologic şi logic. (Vezi *Condiţia*).

A. *In Logică.* In Judecata Ipotetică, care este formată din două propoziţiuni, se numeşte Antecedent acea propoziţiune care exprimă condiţia sau ipoteza celeilalte, iar această propoziţiune condiţionată ca o concluzie a celeilalte este numită *Consecvent.*

B. *In Psihologie şi Biologie.* Se numesc Antecedente orice întâmplări sau însuşiri, moştenite sau dobândite de un individ, care pot să explice ceea ce se voieşte explicat din vieaţa organică sau sufletească a acelui individ.

ANTINOMIE. — *In Filosofia Logicei.* Putinţa de a găsi argumente valabile pentru a susţine, sau una sau alta, din două afirmări logice opuse, numită una *Teză* iar cealaltă *Antiteză.*

A. *Kant* afirmă existenţa a patru Antinomii: 1) Lumea are un început în Timp şi este mărginită în Spaţiu (Teza) şi Lumea n'are început în Timp şi nu este mărginită în Spaţiu (Antiteza). Amândouă aceste afirmări sunt valabile, fiindcă sunt posibile argumente valabile şi pentru Teză şi pentru Antiteză. 2) Există — şi nu există — Cauzalitate şi Determinism Universal. 3) Există — şi nu există — corpuri simple ca părţi ale întregului Substanţei. 4) Există — şi nu există — o Fiinţă necesară existenţii celorlalte existenţe.

Aceste patru Antinomii formează *Antinomia Raţiunii Pure,* considerate contradicţii ale Principiilor Raţiunii, în special ale Princ. *Identităţii* (Vezi). Conflictul Raţiunei cu sine însuşi, duce însă tocmai la însemnătatea şi valoarea Gândirii, astfel: a) O valoare practică, constatată de oricare minte, anume: că Lumea are un început (Teza primei Antinomii), că Eul cugetător este liber în acţiunile sale voluntare şi deci nu este determinat cauzal (Teza celei de a doua antinomii), că Eul cugetător este existenţă simplă (Teza a treia), şi că Ordinea Universală derivă dintr'o Fiinţă unică şi necesară existenţii (Teza celei de a patra antinomii). Toate aceste Teze constituiesc adevăruri câştigate de ştiinţele practice, în special de Religie şi Morală.

b) Valoarea teoretică a Antinomiilor este dată de Antiteze, făcându-se posibile adevărurile afirmate în ele prin Principiile Raţiunii Pure Transcendentale.

c) Insemnătatea pentru mulţime a Antinomiilor este şi ea evidentă, fiindcă are posibilitatea să admită ideea unei Fiinţe necesare existenţii tuturor existenţelor. Mulţimea nu merge cu gândirea până la Principii şi Cauze Prime, ci se mulţumeşte să constate consecinţele, efectele acestora, pentru ca să-şi poată conduce vieaţa după norme sigure şi neschimbătoare.

B. *In Drept.* Antinomia este contradicţia între două legi juridice în ceea ce priveşte aplicarea lor la un anumit caz particular.

ANTROPOCENTRIC. — *In Filosofie.* Omul ca centru. — Teorie care face din Om centrul existenţii universale, căruia trebue să i se subordoneze tot ceea ce există şi consideră Binele omenirii ca singur scop al tuturor scopurilor existente în Univers.

ANTITEZA. — *In Filos. Logicei.* Contra Tezei. — Opoziţia de înţelesuri între două noţiuni sau

două gândiri — mai cu deosebire opoziţia de *contrarietate*, decât cea de contradicţie.

1. Antiteza este o urmare firească a Principiului Raţiunii, numit impropriu al *„Contradicţiunii"* (Vezi).

2. Două Teze (afirmaţiuni demonstrate) opuse formează deci o Antiteză, şi când opoziţia poate să fie înlăturată prin admiterea în parte a valabilităţii fiecăreia din cele două teze, atunci se ajunge la o Sinteză, care serveşte de concluzie celor două teze opuse. (Vezi *Coincidenţa Antitezelor*).

3. O speţă de Antiteză în Filosofie este *Antinomia* (Vezi), afirmată de *Kant*.

ANTROPOLOGIE. — *Ştiinţă generală* care are ca obiect vieaţa omului sub toate aspectele.

1. Este mai mult o monografie a omului studiat şi din punct de vedere corporal (anatomic, fiziologic, neurologic, patologic, etc), şi din punct de vedere sufletesc (psihologic, logic, moral, estetic, sociologic, religios, etc. etc).

2. *Kant* distinge: a) Antropologie Teoretică, pentru studiul omului în general; b) Antrop. Morală, pentru studiul cunoştinţei omeneşti aplicată la conduita în vieaţă, şi c) Antrop. Pragmatică, pentru cunoştinţele practice care fac pe om să obţină cât mai mare folos din raportul cu existenţa fenomenală, prin diferite arte şi tehnici.

3. *Malebranche* îi atribue un înţeles teologic de „Artă de a vorbi omeneşte despre lucrurile divine".

4. *Broca*, o consideră ca „Zoologie a Speţei umane în raporturile cu restul Naturii".

ANTROPOMORFISM. — A. *In Filosofie.* Teorie care concepe pe Dumnezeu având însuşirile cele mai perfecte ale omului, fiindcă gândirea nu-l poate reprezenta altfel, nici ca formă (corp), nici ca fond (suflet).

B. *Inţeles general.* Se atribue Antropomorfismul oriunde gândirea aplică însuşiri de ale omului pentru a explica ceea ce nu este omenesc. (de ex.: în fenomenele fizice, în vieaţa biologică a plantelor şi animalelor, etc).

APAGOGIC. — A. *In Metodologie.* Reducere la absurd. „Demonstraţia unei teze (afirmaţiuni) prin înlăturarea tuturor celorlalte teze alternative, posibile". *(Wundt).* Termenul este inventat de *Aristotel.*

B. *In Logică.* Raţionamentul apagogic este un Raţionament Disjunctiv. Ex.: Sau A, sau B, sau C.... este adevărat, sau nici A, nici B nu e adevărat şi atunci urmează ca să fie adevărat C.

APATIE. — *In Psihologie.* Fără afecţiune. Insensibilitate. Stare sufletească lipsită de sentimente, în special de Emoţiuni, care să aducă tulburări organice şi sufleteşti.

1. Nu trebue confundată cu *Ataraxia* din filosofia antică, ca ideal moral al Inţelepciunii, fiindcă Ataraxia este o stare afectivă de pură ideaţie cerebrală, fără nici o tulburare, o completă linişte sufletească.

APERCEPŢIE. — *In Psihologie.* Funcţiune a Cunoaşterii prin care se asimilează cunoştinţele noui de către cele vechi asemănătoare,

chemate, readuse din Subconştient în Conştient pentru acest scop. Prin această asimilare, cunoştinţele noi pot să fie înţelese; însă, pentru ca să fie posibilă asimilarea, trebue să existe legături asociative între cunoştinţele noi şi vechi (Fondul aperceptiv).

1. *Leibnitz.* Apercepţia este „Grad de Percepţie superioară. — Cunoştinţa reflectată a stării interioare". *Kant.* „Raportarea Reprezentărilor la Conştiinţa în sine", iar Apercepţia Pură este „Conştiinţa de sine". *Herbart.* „Percepţie raportată la Stările anterioare acumulate în Eu". *Wundt.* „Sinteza Percepţiilor noui asimilate de cele vechi".

APODICTIC. — *In Logică.* Ceea ce se demonstrează prin Raţiune şi ca atare este necesar. *Judecată Apodictică* este aceea în care Subiectul unei gândiri este cu necesitate Predicat — este deci o Judecată Afirmativă, universală sau particulară.

1. *Kant* stabileşte că Apodicticul (Necesarul) este una din cele trei aspecte ale categoriei Modalitate, împreună cu: Asertoricul (Realul) şi Problematicul (Posibilul). Vezi aceasta, care nu trebue confundate între ele.

APOMETRIA. — (Vezi, Hidrologia).

A POSTERI. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Insuşirea acelor cunoştinţe (idei) de a fi formate, după naşterea persoanei care le are, din materialul adus de simţuri dela experienţa vieţii proprii. *(Kant).* Opusul este *A Priori* (Vezi).

APOSTERIORISM. — *In Filos. Cunoaşterii.* Teorie care la întrebarea: Când şi cum se alcătuesc cunoştinţele?, răspunde: Cunoştinţele se formează în timpul vieţii individului, după naşterea sa (a posteriori), fiindcă la naştere Intelectul său n'are nici o cunoştinţă, este gol de conţinut, ca o foaie albă pe care nu este încă scris nimic *(Tabula rasa).*

A PRIORI. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Insuşirea acelor cunoştinţe (Idei) de a fi formate înainte de naşterea persoanei care le are, din Raţiunea însuşi. Ele sunt deci înnăscute. *(Kant).* Opusul este *A Posteriori* (Vezi).

APRIORISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie opusă Aposteriorismului (Vezi), deoarece la aceiaşi întrebare răspunde: Intelectul este înnăscut; ideile sale sunt anterioare (apriorice) şi faptelor şi persoanelor care le are, întrucât ele derivă din Raţiune — nu din Experienţă. (Vezi: Criticismul — Ineismul — Raţionalismul).

APROXIMATIV. — (Vezi, *Precizare).*

ARBITRU Liber. — *In Filosofia Moralei.* Teorie numită Pr. Libertăţii Voinţii, care afirma sufletului individual deplina libertate de a hotărî, ca singur arbitru, asupra a tot ceea ce voieşte să înfăptuiasca, fară nici o constrângere sau determinare, străină lui. Acelaşi înţeles se mai atribue şi termenilor: Libertate

Morală şi *Responsabilitate Morală* (Vezi). Opusă acestei teorii este aceea a *Determinismului* (Vezi) cu diferite aspecte: Determinism: Cosmic — Biologic — Economic — Istoric, etc., ca şi aceea a *Fatalismului* (Vezi).

ARGUMENTARE. — *In Psihologie.* Operaţiunile de gândire care se fac de cineva pentru a dovedi afirmaţiunea ce face. (Vezi *Demonstraţie*).

ARGUMENT AD HOMINEM. — *In Psihologie.* Argumentarea valabilă numai pentru persoana *(ad hominem)* căreia i se face afirmarea.

ARHIGONIA. — *In Filosofia Biologiei.* Denumire dată explicaţiunilor *Monerelor* concepute de *Haeckel* ca primele fiinţe formate din plasmă, din care au derivat toate celelalte fiinţe prin *Generaţie spontanee* (Vezi).

ARISTOCRAŢIE. — A. *In Sociologia Politică.* Formă de guvernământ prin care statul se conduce prin puterea câtorva, constituţi în castă, cu pretenţiunea de a fi superioară restului poporului, fie prin ereditate de nobleţe, fie prin însuşiri de valoare intelectuală.

B. *In Sociologia Generală.* Clasă socială restrânsă considerată superioară celorlalte clase sociale prin însuşirile arătate mai sus

ARITMETICA. — *In Metodologie.* Speţă a Ştiinţelor Matematice, al cărui obiect este cantitatea pură definită a numerelor, (spre deosebire de Algebră, care are ca obiect cantitatea pură nedefinită a simbolurilor).

ARMONIE. — *In Filosofia lui Pitagora.* Numărul este considerat ca Prim Principiu al Universului şi se afirmă că se găseşte în orice sistem cosmic, concret şi sufletesc, seria numerelor: 6, 8, 9, 12, — numită *Armonie* şi considerată „Principiul Vieţii şi al Gândirii".

ARMONIE PRESTABILITĂ. — *In Filosofia lui Leibnitz.* Se afirmă existenţa Monadelor (Vezi) considerate Prim Principiu al Universului, astfel legate între ele şi în alcătuirea lor internă, încât formează o armonie prestabilită de Principiul Creator Absolut, care este Dumnezeu.

ARTA. — *In Tehnologie.* Aplicarea adevărurilor teoretice, fie ale ştiinţelor Pure, fie ale celor Aplicate, (Vezi aceasta) cu scopul de a se produce Bunuri, care să satisfacă, atât trebuinţele utilitoare — practice (însumate în Civilizaţie), cât şi pe cele ideale — abstracte (însumate în Cultura).

1. Artele sunt numeroase cât şi Ştiinţele, deoarece fiecărei Ştiinţe îi corespunde Arta sa (după cum îi corespunde şi Filosofia sa).

2. Cu acest înţeles, Arta este Tehnică (serie de operaţiuni manuale), deosebită de Metodă (serie de operaţiuni mintale, logice).

ARTE FRUMOASE. — *In Estetică.* Arte care produc Frumosul, în special pe cel plastic: Pictura, Sculptura, Gravura, Arhitectura,

Arta Decorativă, Dansul — spre deosebire de Arta Poetică (Literatură) şi Arta Muzicală, instrumentală şi vocală, al căror obiect este Frumosul ideativ.

ARTE LIBERALE. — *In Pedagogie.* Cele şapte obiecte de învăţământ ale Culturei educative Scolastice în Evul Mediu divizate în două cicluri de învăţământ: 1) *Trium* cu 3 obiecte: Gramatica — Retorica — Logica, şi 2) *Quadrivium* cu 4 obiecte: Aritmetica (care îngloba şi Fizica) — Geomatria — Astronomia (care îngloba şi Optica) — Muzica (care îngloba şi Acustica).

Adăogăm faptul, că Teologia era obiectul care domina toate Artele Liberale.

ASCETISM. — *In Filosofia Morală.* Teorie şi Metodă de vieaţă pentru realizarea moralităţii în faptă şi revelaţia în gândire prin: meditaţia solitară, singuratică, asupra Divinităţii şi vieaţa austeră de renunţare la cât mai multe trebuinţe fizice şi psihice.

ASCEZA. — *In Morală.* „Efortul eroic de Voinţă impus sie însuşi pentru a dobândi energia morală, forţa şi fermitatea de Caracter" *(Dugas).*

ASENTIMENT. — *Inţeles general.* Admiterea, fie a gândirii exprimată de un altul, fie a conduitei sale, în total sau în parte, chiar ca simplă opiniune, dacă nu ca o convingere.

ASERŢIUNE. — A. *Inţeles general.* Adevăr impus de fapte, de experienţa vieţii.

B. *In Logică.* Aserţiunea este un al patrulea element necesar oricărei judecăţi logice, pe lângă: 1) Subiect — 2) Predicat şi 3) Copulă — fără de care nu poate exista judecata şi anume: „atitudinea care o ia întreg sufletul, pentru a garanta realitatea raportului, afirmat sau negat, între subiectul şi predicatul judecăţii, când gândirea compară înţelesurile lor" *(R.-Motru).*

ASERTORICĂ Judecată. — *In Filosofia Logicei.* Judecată a realităţii de fapt, în care afirmaţia sau negaţia subiectului de către predicatul gândirii se face independent de ideea necesităţii (ca la Jud. Apodictică), sau de aceea a posibilităţii (ca la Jud. Problematică).

1. *Kant* stabileşte că Asertoricul (Realitatea de fapt) este una din cele trei aspecte ale categoriei Modalitate, împreună cu: Apodicticul (Necesarul) şi Problematicul (Posibilul). (Vezi aceşti termeni şi *Antinomia).*

ASOCIAŢIA. — A. *In Psihologie.* Legătura fenomenelor sufleteşti, cu scopul de a se păstra temeinic în Subconştient, ca să revină în Conştient.

B. *In Sociologie.* Legătura de tovărăşie a indivizilor pentru vieaţa în comun, cu scopul de a realiza idealurile ce-şi propun.

1. Asociaţia sufletească făcându-se între diferitele fenomene sufleteşti este firesc să se facă între toate cele trei însuşiri finale (de orientare): Intelect — Afect

— Voinţă, care se găsesc cu necesitate în oricare fenom. sufletesc, dar cu grade de intensitate deosebite, ceea ce face să se denumească un fenom. sufletesc oarecare numai cu numele însuşirii celei mai intense (Ex.: Fenomen Intelectual — Afectiv sau Voluntar) Astfel fiind, sunt improprii termenii „Asociaţie de idei”, sau „Asociaţia fenom. de Cunoştinţă”, sau „Ţesătura de idei”, termeni care stăruesc în manualele de Psihologie.

2. Fenom. Sufleteşti: a) se formează şi se înţeleg prin: Atenţie, Apercepţie şi Elemente ale Gândirii: Sensaţii, Percepţii, Intuiţii, Noţiuni, Judecăţi şi Raţionanemte; b) se păstrează legate între ele prin Asociaţie; c) se reproduc, — fie cum s'au format, fie combinate cu altele ca în Imaginaţie şi Fantazie; d) se recunosc când şi cum s'au format, localizându-se în timp şi'n spaţiu prin Memorie.

3. *Formarea* fenom. sufleteşti se realizează în special prin: Observaţie, Comparaţie şi Abstracţie, cu *Atenţie* şi Voinţă.

4. *Inţelegerea* se realizează prin: Asocierea şi Disocierea (*Sinteza* şi *Analiza*) fenom. sufleteşti pentru a rezulta Sinteze creatoare (*Apercepţia*), între acelea care sunt formate mai de mult şi se Păstrează în Subconştient şi acelea formate actual, aflate în punctul luminos al Conştiinţei.

5. *Păstrarea.* Prin chiar însuşirea naturii lor, fenom. sufleteşti fiind succesive, ele trec din Conştient în Subconştient şi cu timpul în Inconştient, unde se leagă (*Asociaţia*) cu cele deja aflate aci în diferite asocieri cu scopul de a fi păstrate cât mai temeinic, pentru a reveni în Conştient, fie spontan, fie chemate de Voinţă şi a le combina cu alte fenomene noi (*Apercepţia*), sau tot cu altele vechi (*Imaginaţia* şi *Fantazia*).

6. *Reproducerea* este chiar scopul păstrării arătat mai sus şi se realizează prin: Imagini, Reprezentări, Imaginaţie şi Fantazie. — Reproducerea mai poartă numele de *Reversibilitate.*

7. *Recunoaşterea* este putinţa de a le localiza în timp şi'n spaţiu, când şi unde s'au format cele care au revenit în Conştient din Subconştient, unde s'au păstrat. (*Memoria*).

8. Legea *Contiguităţii* în Timp şi Spaţiu care explică Asociaţia fen. sufleteşti are ca înţeles etimologic atingerea împreună (contiguitatea) fenom. sufleteşti formate succesiv (unul după altul în timp) şi simultan (din acelaşi spaţiu). Psihologia actuală fixează contiguităţii trei fapte constante: a) revenirea deasă din Subconştientul în care se păstrează în Conştient (Legea *Frequenţei*); b) legarea mai repede a fenomenelor mai contigue cu cele vechi (Legea *Achiziţiei recente*); c) Puterea (intensitatea) fenomenelor noi face să aducă pe cele vechi contigue (Legea *Vivacităţii*).

Alte fapte care condiţionează Asociaţia sunt: vârsta, sexul, profesia, cultura, preocupările, atenţia voinţa, etc.

9. Feluri de Asociaţii: Omogene — Eterogene; Individuale — Generale· Mecanice — Voluntare· Normale — Patologice (Fobii., Idiosincrazii, etc).

10. *Teorii Filosofice:* a) Teoria *Asociaţionistă* (*Locke, Hume, Mill, Spencer*), bazată pe axioma „Totul este egal cu suma Părţilor lui”. consideră Sufletul ca un Tot format din asocierea părţilor sale constitutive. b) Teoria *Sintezei Creatoare* (*Wundt*) afirmă că Totul — Sufletesc este mai mult decât o sumă de părţi, deoarece cuprinde un plus dat de spontaneitatea Conştiinţei prezentă oricând — numită sinteza creatoare — care dă înţeles părţilor numai când sunt asociate Totului Sufletesc. c) Teoria *Schematismului*

Abstract (Bergson), care afirmă existenţa în suflet a unor tendinţe, datorită cărora se fac asocierile prin trecerea dela abstract la concret, adică prin chemarea din Subconştient a fenomenelor vechi, spre a înţelege pe cele noi, cu care apoi se vor asocia şi combina. Aceste tendinţe formează un Schematism şi prin ele se înţelege Abstractul din Conştient, făcându-l astfel Concret si trecându-l în Subconştient la păstrare.

ASOCIAŢIONISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie care reduce Cunoaşterea în totalitatea ei (ca şi Sufletul întreg) la asocierea cunoştinţelor căpătate prin simţuri (Sensaţii), deci după naşterea fiecăruia din noi (aposterioric) şi numai din contactul cu fenomenele întâlnite în vieaţa personală (experienţa proprie).

De aceea, Asociaţionismul mai poartă denumirile: *Aposteriorism — Sensualism — Empirism — Experimentalism.* Toate aceste teorii afirmă că la naşterea individului Sufletul său este gol de orice conţinut (cunoştinţe, afecte, voinţă), este Tabula rasa şi neagă existenţa sufletului înnăscut (aprioric).

ASTROLATRIE. — *In Filosofia Religiei.* Formă primitivă de credinţă religioasă — ca speţă a *Naturalismului* — care adoră ca Divinităţi astrele Cerului, dând naştere cultului Soarelui şi Lunii ca şi cititului în stele (Astrologia), din care a derivat Astronomia, după cum din Astrolatrie a derivat Mitologia. Astrolatria şi Zoolatria (Credinţa în animale) sunt anterioare Idolatriei.

ASTRONOMIE. — Ştiinţa a astrelor, considerată speţă a Şt. Matematice din cauza calculelor numerice care se fac asupra astrelor — deşi acestea prin natura lor fac parte din materia Naturii şi ca atare din Şt. Naturale. Origina ei este Astrologia (Arta cititului în stele) care, la rândul ei, este urmarea *Astrolatriei* (Vezi).

ATARAXIE. — *In Filosofia Moralei.* Liniştea sufletească, calmul, stăpânirea de sine, dată de măsura în plăceri şi armonia vieţii, netulburată de: plăceri, dorinţe, pasiuni şi îndoieli. Termenul se găseşte în Filosofia greacă la: *Democrit, Sceptici* şi *Stoici.*

ATAVISM. — *In Psiho-Biologie.* Moştenirea organică şi sufletească dela ascendenţi mai îndepărtaţi decât un singur grad. Să nu se confunde cu Ereditatea (care este moştenirea dela părinţi — aceea de un singur grad).

1. Atavismul poate merge la grade foarte îndepărtate: la om, la speţa animală şi'n general la regnul vital, conform principiului „Ontogenia repetă Filogenia". (Vezi). In Embriologia medicală se constată numeroase cazuri de embrioni umani cu: solzi de peşte pe corp, capete de viţel, de broască şi alţi asemenea monştri de care se ocupă *Teratologia* (Vezi).

2. Explicări ale diferitelor boli sociale (criminalitatea, alcoolismul, sifilisul, etc. de care se ocupă *Eugenia)* se fac prin atavism. (Vezi, *Survivanţă* şi *Ereditate).*

ATEISM. — *In Filosofia Cosmologică-Creaţionistă.* Fără Dumnezeu.

Teorie care afirmă că Universul n'are creator, este „fără Dumnezeu", deoarece s'a creiat din sine însuşi. Opuse sunt teoriile: Teismul — Deismul — Panteismul.

ATENŢIUNE. — *In Psihologie.* Incordarea sufletului şi a corpului (psiho-fizică) voită sau nevoită, conştientă sau inconştientă, cu scopul multiplu: a) să *prindă* vibraţiile energiei, care se vor transmite prin nervii sensitivi Centrilor nervoşi pentru prelucrarea lor în fenomene sufleteşti; b) să *înlăture* vibraţiile opuse celor care trebuesc prinse; c) să *reţină* în centrul luminos conştient cât mai mult şi după voie fenomenele sufleteşti (intelectuale, afective şi voluntare) elaborate de centrii nervoşi; d) să *aducă* din Subconştient (unde fenomenele trec să se păstreze) în Conştient pe acelea necesare înţelegerii fenomenelor sufleteşti noi formate (Apercepţia); e) să *ajute* gândirii în Comparaţiile pe care aceasta le face între cunoştinţe (Noţiuni, Judecăţi şi Raţionamente); f) să *adapteze* cunoştinţele (Intelectul) cu sentimentele (Afectivitatea) şi cu îndemnurile către mişcare (Voinţa); g) să *facă posibilă* trecerea dela gândirea subiectivă (psihologică) la aceea obiectivă (logică).

1. Atenţia se bazează pe: 1) *Interesul* (apropiat sau depărtat, intelectual, afectiv sau voluntar, concret sau abstract) faţă de Obiectul (fizic sau psihic) către care este îndreptată ea. 2) *Noutatea.* Atunci când obiectul atenţiei este deja cunoscut, energia atenţiei scade până la dispariţie şi odată cu ea scade şi gândirea şi voinţa de comparaţie a cunoştinţelor (Judecata şi Raţionamentul).

2. Atenţia se îndreaptă către: a) fenomene fizice pentru a le prinde vibraţiile şi poartă numirile: Concretă — Naturală — Primitivă — Spontană — Involuntară — Sensorială — sau b) către fenomenele psihice şi poartă numirile: Abstractă — Derivată — Evoluată — Deliberată — Voluntară — Intelectuală.

3. Alte *feluri* de Atenţie: Concentrată sau Distributivă, Fixă sau Variabilă, Analitică sau Sintetică, Rapidă sau Lentă, Perseverentă sau Intermitentă, Adaptabilă sau Rigidă, etc.

4. *Bolile* Atenţiei: *Surmenajul* provenit din prelungirea excesivă a încordării care duce normal numai la Oboseală, când încordarea nu e excesivă; *Atrofia* şi *Hipertrofia* provenite din: surmenaj, intoxicări (cu alcool şi narcotice), leziuni organice, etc., prezentându-se în diferite aspecte patologice: Ideea fixă — Obsesia — Mania — Extazul mistic, etc.

5. *Educaţia* Atenţiei se face prin voinţa de a transforma pe aceea Spontană şi Concretă în aceea Voluntară şi Abstractă cu ajutorul Interesului pentru creaţie şi adaptare la mediu. Sunt fixate metodele: Exemplificări concrete şi intuitive făcute simţurilor — Repetiţii — Deprinderi — Inlăturarea obstacolelor de orice fel care ar putea-o duce la neatenţie — Igiena şi un Ritm favorabil de activitate şi repaos, care să ducă la plăcerea de muncă şi de creaţie proprie.

6. Teorii *Filosofice: Ribot* afirmă Teoria Fiziologică, prin care atenţia este considerată ca efectul unor cauze fizice şi fiziologice, numite tendinţe, aflate în muşchi. Oprirea (Inhibiţia) acestor ten-

dinţe produce suprimarea atenţiei, deoarece dispare energia care să dea putinţă încordării. — *Binet* afirmă Teoria Intelectualistă, prin care Atenţia este considerată centrul Conştiinţei, strâns legată de Intelect. (Gândirea cunoştinţelor). — *Wundt* afirmă Teoria Voluntaristă, prin care atenţia provine tot din cauze sufleteşti, dar nu de natură intelectuală, ci voluntară, deoarece Voinţa face posibilă înţelegerea cunoştinţelor şi sentimentelor, prin asimilarea a ceea ce este nou cu ceea ce este vechiu (Sinteze creatoare aperceptive). Voinţa înglobează cunoştinţele însuşirilor fenomenelor (Sensaţiile) în cunoştinţe despre un fenomen întreg (Percepţii şi Intuiţii) şi tot aşa mai departe făureşte şi cunoştinţa grupelor de fenomene (Noţiunile) ca şi raporturile dintre ele (Judecăţi şi Raţionamente). In general, Voinţa recheamă din Subconştient, uunde se păstrează fenomenele sufleteşti de orice fel, pe acelea asemănătoare fenomenului perceput actual, pentru ca să se asimileze împreună, făcând prin aceasta posibilă Inţelegerea şi întreaga gândire, care se reduce astfel la *Sinteze Creatoare Aperceptive.*

ATOM. — Fără diviziune. Ceea ce nu poate fi tăiat, împărţit, fiind unitatea cea mai simplă.

A. *In Filosofia Greacă (Leucip, Democrit, Epicur)* — atomii sunt consideraţi Prima Existenţă din care derivă toate celelalte. Ei sunt de natură materială, indivizibili, invariabili, omogeni între ei, nediferiţi (decât prin: formă poziţie şi mişcare) şi eterni. — Afirmarea aceasta constitue Teoria Materialistă-Atomică.

B. *In Filosofia Modernă,* prin analogie cu Atomul Material, se afirmă existenţa Atomului Sufletesc, din grupările cărora se formează toate fenomenele sufleteşti (Teoria Spiritualistă-Atomică.

C. *In Chimie* există Teoria Atomică *(Dalton — Lavoisier),* care afirmă existenţa atomilor chimici materiali, identici calitativ într'un acelaşi corp şi care se menţin în orice reacţiune chimică. Aceste însuşiri însă nu exclud posibilitatea diviziunii atomului, întrucât ştiinţa modernă afirmă existenţa atomului electric (Electronul), a atomului energetic, sau de acţiune *(Quanta),* cum poate afirma şi existenţa altora.

ATOMIST. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire generală dată teoriilor care afirmă existenţa atomului, material sau sufletesc, ca Primă existenţă.

Prin analogie este întrebuinţat şi termenul de Atomism Matematic (Pitagorician) pentru materia punctelor fără întindere, considerate ca Centrele Forţei.

ATRACŢIUNE. — Forţă care apropie una de alta orice existenţă.

1. *In Filosofia Cosmologică:* termenul de Atracţiune Universală; *In Fizico Chimie:* Atracţiunea Fizică, Atomică, Electronică; *In Psihologie:* Atracţiunea Fenomenelor Sufleteşti *(Fourier).*

ATRIBUIT. — A. *In Filosofie.* Insuşirea esenţială a Substanţei Prime din care derivă toate celelalte existenţe, fără de care însuşire, Substanţa nu poate exista.

B. *In Logică.* Denumire care se mai dă Predicatului oricărei Judecăţi considerat atribut al Subiectului, deoarece determină: ce este, cum este şi ce face Subiectul. (Vezi *Predicat*).

C. *In Psihologie.* Insuşirea e-

senţială a oricărui fenomen sufletesc.

D. *Inţelesul general.* Insuşire esenţială oricărei existenţe, materiale sau sufleteşti, de manifestare (fenomen) sau în sine (numen).

AUDITIVE. Sensaţii. — A. *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirile sonore ale fenomenelor care cad sub simţuri.

1. Aceste sensaţii au ca însuşiri speciale numai lor: 1) Tonul (rezultatul vibraţiilor sonore regulate) deosebit de Sgomot (rezultatul vibraţiilor sonore neregulate). 2) Timbrul (sinteza mai multor feluri de vibraţii). 3) Inălţimea (suma vibraţiilor de acelaşi fel). 4) Amplitudinea (intensitatea vibraţiilor de acelaşi fel).

2. Vibraţiile sonore sunt prinse de aparatul sonsorial al Urechii, al cărui element principal pentru auz este Vestibulul (Labirintul sau Melcul), deoarece aci se găsesc terminaţiile nervului auditiv, care vor conduce vibraţiile sonore (devenite excitaţii) la centrul nervos pentru a le transforma în sensaţia respectivă (cunoştinţa sonorităţii).

AUTO... — Sine însuşi, propriu. — Prefix în formarea cuvintelor cu acest înţeles.

AUTOBIOGRAFIA. — *In Metodologie.* Metodă a Psihologiei, speţă a Metod. Observaţiei Interne (Introspecţiunea), prin care se pot cerceta propriile stări sufleteşti, genetic, evolutiv şi cauzal, sistematizându-le apoi analitic şi sintetic, prin: descrieri, diviziuni, clasificări şi definiţii.

1. Educativ, asemenea cercetări pot fi concretizate scriindu-se în Carnetul Psihologic întocmit metodic în acest scop. Prin aceasta, Carnetul Psihologic devine aneză a Metodei Autobiografia. (Vezi *Introspecţiunea* şi *Psihanaliza*).

AUTODIDACT. — Insuşirea acelui individ care se instrueşte el însuşi, fără ajutorul Profesorului şi al Şcoalei (Instituţii didactice de instrucţiune şi Cultură).

AUTOMATIC. — A. *In Filosofie.* Mişcare a cărei cauză este interioară existenţei care se mişcă, considerată izolată de alte existenţe şi independentă de ele.

B. *Inţelesul general.* Insuşire a fenomenelor cu o regularitate determinată în mişcările lor.

1. Dacă am dat înţelesul Automaticului de mişcări de sine înseşi, repetate constat şi dependente numai de ele, nu urmează de aci că am dat înţelesul „mişcării perpetue", care nu există.

2. *In Psihologia Voinţei* se consideră automate trei aspecte ale îndemnurilor către mişcare (Voinţei) şi anume: Spontanul — Reflexul — Instinctul, deosebite de Voinţa superioară cu: intenţie, deliberare şi hotărîre, singura Voinţă neautomată. — *P. Janet* întrebuinţează termenul Automatisme Psihologice cuprinzând în acest înţeles „formele cele mai simple ale activităţii conştiinţei", adică acelea provocate de vibraţiile externe, care se numesc reflexe. Ele sunt totdeauna aceleaşi, fără variaţii, ca supuse unui riguros determinism.

3. *In Ştiinţa în genere.* Automatismul este oricare sistem de fenomene care se desfăşoară după legi fixe şi au o independenţă relativă, fără intervenţia vreunei cauze din afară, dar actuale, fizice sau sufleteşti (ca Voinţă).

AUTOMATISM. — *In Psihologie.*

Limită a repetării fenomenelor sufleteşti, care a tot micşorat Conştiinţa până la desfiinţare şi a înlocuit-o cu spontaneitatea crescută pe măsură ce a scăzut Conştiinţa. In asemenea împrejurare receptivitatea (prinderea materialului pe care are să-l prelucreze, Conştiinţa) devine inexistentă. (Vezi *Obişnuinţă* şi *Deprindere*).

1. Termenul Automatisme Psihologice întrebuinţat de *P. Janet*, cuprinde numai automatismele voluntare (Vezi *Automatic*).

AUTONOMIE. — A. *Inţeles general.* Independenţă. Conducere de sine.

B. *In Morală.* Spunere la legile morale proprii, elaborate de Conştiinţa însuşi, liberă, fără constrângere externă *(Kant)*. — Opusul Autonomiei este *Eteronomia* (Supunerea prin constrângerea externă, a altora nu a ta proprie, la legi morale făcute de alţii.

C. *In Politică.* Independenţa Statului de a-şi face şi a-şi empune el însuşi reguli juridice prin autorităţile respective. — Un alt termen cu acelaşi înţeles este *Suveranitate*, iar termen opus este *Suzeranitate*. (Supunere la alte State).

AUTORITATE. — Termen sinonim *Auto-arhie* (putere proprie).

A. *In Psihologie.* Superioritate de valoare sufletească: intelectuală — estetică — morală — ştiinţifică — filosofică, etc., în virtutea căreia se obţine putere asupra altora, drept de a decide, a fi crezut, respectat, etc.

B. *In Politică.* Putere de conducerea populaţiei Statului, asumată sau încredinţată unora din persoane, cărora li se datorează ascultare şi executare a tot ceea ce ei hotărăsc. — In evoluţia ei, ei, Autoritatea din personală cum este la început devine instituţională, abstractă, independentă de însuşirile persoanelor care o reprezintă, deoarece sunt suficiente însuşirile abstracte ce Instituţia are, pentru ca să fie ascultată şi respectată.

C. *In Religie şi Morală.* Revelaţia Creştină formulată în Sfânta Scriptură de către Apostolii inspiraţi chiar de Dumnezeu, ca aleşi pentru aceasta.

D. *In Filosofia Gândirii.* Autoritatea ce are Raţiunea prin Principiile ei de: Indentitate — Contrarietate — Terţiul exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea.

AUTOSCOPIE. — *In Psiho-Patologie.* „Halucinaţia de a se vedea el însuşi înaintea sa proprie". *(Sollier).*

AUTOSUGESTIE. — *In Psihologie.* Influenţa exercitată de o idee proprie, de un sentiment sau dorinţă proprie asupra întregei noastre manifestări sufleteşti, de a gândi, de a făptui sau simţi într'un anumit fel. (Vezi *Sugestie*).

AVERSIUNE. — *In Psihologie.* Stare afectivă de neplăcere faţă de lucru, fiinţă, gând sau faptă care ne îndeamnă să ne depărtăm de cauza neplăcerii. Opus este Dorinţa — Plăcerea.

AVUŢIE. — A. *Inţeles general.* Suma bunurilor materiale şi sufleteşti pe care le are o persoană.

B. *In Economia Politică.* Avuţia

constitue obiectul său, însă termenul este înţeles numai referitor la bunurile materiale, acelea care satisfac trebuinţele materiale.

AXIL (Cilindru). — *In Psiho-Fiziologie.* Element al Materiei Nervoase care alcătueşte Fibra Nervoasă împreună cu alte două elemente: Teaca lui Schwann şi Mielina.

1. Fibra Nervoasă este o prelungire a Celulei Nervoase, alcătuită şi ea din: membrană, protoplasmă şi nucleu.
Mai multe fibre la un loc învelite într'o membrană (perinerv) alcătuesc nervii, care fac legătura între centrii nervoşi şi organele de simţ.

AXIOLOGIE. — „Ştiinţă a Valorii". *(C. Boehm).*

1. *Observare.* In Logică, respectiv în gândire, nu trebue să fie numai Judecăţi de existenţă (calitate, cantitate), ci şi Judecăţi de valoare (relaţie şi modalitate), deoarece este structuralizat în suflet ca un Principiu al Raţiunii şi Necesitatea Valorificării Gândirii, al comparaţilor de valoare între un subiect şi un predicat, tot aşa cum sunt structuralizate şi: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul exclus şi Raţiunea Suficientă în comparaţiile de existenţă calitativă şi cantitativă între un subiect şi predicat. — (Vezi, *Principiile Raţiunii).*

AXIOMA. — *In Logică.* Adevăr care nu trebue demonstrat, deoarece este evident prin el însuşi. Astfel, Axioma este un grad al adevărului alături de: Postulate — Teoreme şi Legi, toate forme ale gândirii derivate din formele prime, Principiile Prime ale Raţiunii: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea. — (Vezi acestea).

1. Axiomele se întrebuinţează ca termen în Şt. Matematice sub forma Judecăţilor Universal Cantitative.
2. *Kant* întrebuinţează termenul de *Axiome ale Intuiţiei* pentru Ideile de Timp şi Spaţiu, necesare înţelegerii datelor simţurilor ca şi Principiile Raţiunii.

B

BARBARISME. — *In Linguistică.* Cuvinte străine întrebuinţate într'o limbă anume, fără ca ele să fie încetăţenite (cu drept de a se întrebuinţa) în acea limbă, cum sunt *Neologismele.*

BATOLOGIE. — Cuvinte inutil întrebuinţate, fie că se repetă, fie că repetă aceiaşi idee fără să fie necesară înţelegerii întrebuinţarea aceasta de mai multe cuvinte. („Beţia de cuvinte". *T. Maiorescu).*

BEATITUDINE. — *In Filosofia Moralei.* Fericirea continuă, completă şi invariabilă cantitativ şi calitativ, căreia nimic nu-i lipseşte.

1. *Aristotel, Stoicii, Seneca, Spinoza,* etc. Contemplare a ceea ce este etern.
2. *In Filosofia Creştină.* Ideea unei alte lumi, revelată celor aleşi, prin contemplarea lui Dumnezeu.

3. *In Psihologia Patologică.* Indiferenţă totală la tot ce este în jurul bolnavului, ca o euforie permanentă.

BIBLIA. — „Cartea · Cărţilor" cuprinzând înţelepciunea de totdeauna şi de pretutindeni, relevată de Dumnezeu. Este alcătuită din: 1) Vechiul Testament (cărţile sfinte ale Evreilor) şi 2) Noul Testament (cărţile sfinte ale Creştinilor, dintre care cele mai însemnate sunt Evangheliile scrise de: Matei, Marcu, Luca şi Ioan, aleşii lui Dumnezeu, cărora li s'au relevat cuvintele Mântuitorului Isus, trimis pe pământ de însuşi Tatăl Său Ceresc — Dumnezeu — între oameni, ca să-i mântuiască de Rău.

BINELE. — A. *Inţeles general.* Ideea şi Fapta omului, care-i perfectează demnitatea, făcându-l să se apropie cât mai mult de spiritualitatea ideală, ca scop al vieţii. Binele este obiectul Filosofiei — Eticei — Moralei ca şi al Religiei, deoarece aceasta este nedespărţită de celelalte şi în special de Morală.

B. *In Filosofie.* Binele, fiind Idee şi Voinţă, Gândire şi Acţiune, Scop şi Mijloc, Vieaţă şi Omenesc, va fi cercetat în: natura, origina, obiectul şi valoarea lui (cele patru probleme ale Binelui).

C. In Etică se vor cerceta răspunsurile date problemelor Binelui, fie istoric (succesiv în timp), fie enciclopedic (pe felul problemelor indiferent de timpul când s'au emis), fie numai pe anumite epoci.

D. *In Morală* se va cerceta aplicaţiunea practică a teoriilor abstracte asupra Binelui, în vieaţa individuală şi socială — cu alte cuvinte înţelesul de faptă a Binelui, nu înţelesul de idee.

E. *In Religie* (nedespărţită de Morală), Binele are înţeles de Virtute necesară apropierii de Dumnezeu. Religiunile de totdeauna au fost preocupate de lupta între Bine şi Rău, de izbăvirea de Rău ca o mântuire revelată de Divinitate.

BIOGRAFIA. — *In Metodologie.* O Metodă de Observaţie Externă Psihologică pentru cunoaşterea sufletului, care constă în cercetarea evenimentelor importante ale vieţii din punct de vedere al influenţelor: biologice (ereditate, naştere, creştere, sănătate, etc.), cosmologie (pământul locuit, climă, faună, floră, etc.) şi sociale (economice, juridice, politice şi cultural-educative).

1. Aceste influenţe sunt considerate neîndoios ca elemente constitutive ale sufletului, împreună cu experienţa trăirii proprii.

BIOLOGIE. — Ştiinţa vieţii în genere cuprinzând ca obiect: Botanica şi Zoologia, iar ca probleme: Morfologia şi Fiziologia cu toate subdiviziunile lor. Cuvântul este inventat de *Treviranus* şi întrebuinţat apoi de Lamarck.

BIONOMIE. — *In Biologie.* Ştiinţa raporturilor dintre organisme şi dintre acestea şi mediurile lor de trăire. Cuvântul este inventat de *Lankester* şi adoptat de biologii actuali.

BOLŞEVISM. — *In Filosofia Sociologiei.* Teorie Economico-Politică, (devenită sistem politic de

guvernare în statul U. R. S. S.) prin care se afirmă ca ideal al vieţii sociale (economice, politice, juridice şi culturale) comunizarea în mare a tuturor bunurilor (de producţie, circulaţie şi de consumaţie) şi organizarea vieţii sociale în Soviete. (Vezi *Sindicalismul).*

1. Bolşevismul este un aspect al Teoriei Comuniste sau Colectiviste. Un alt aspect este Teoria Mincevistă (Comunizarea în mic, parţială, a bunurilor proprietăţii individuale).

La Congresul Internaţional Muncitoresc din 1908, Comuniştii integrali au fost majoritari (bolkevici) şi de aci termenul de Bolşevism, iar Comuniştii parţiali au fost minoritari (minkevici).

2. Reprezentanţii consacraţi ai Bolşevismului sunt: *Bakunin, Kropotkin, Lenin, Stalin,* cu *Karl Marx,* teoreticianul Comunizării. — (Vezi, Marxism — Comunism — Socialism — Colectivism — Sindicalism).

BOTANICA. — Ştiinţa vieţii plantelor, speţă a Biologiei, care aparţine la rându-i Ştiinţelor Naturale.

1. Botanica are două însemnate probleme: Morfologia (structura, alcătuirea) şi Fiziologia (vieaţa, activitatea) plantelor.

BRAHICEFAL. — *In Psihologia Experimentală.* Forma rotundă a craniului omenesc cu indice cefalic mai mare de 85. (Vezi, *Indice Cefalic).*

1. Rasele umane s'au împărţit din puncte de vedere deosebite: 1) aşezarea pe Continentele globului: rasă Europeană, Asiatică, etc. 2) pigmentarea de clorit a pielii: rasă albă, neagră, etc. 3) componenţa sanguinară — care este în curs de cercetare, şi 4) indicele cefalic, rezultat din măsurătorile dimensiunilor craniului, care determină trei tipuri: brahicefal, mezocefal şi dolicefal.

BRAHMANISM. — A. *In Filosofie.* Teorie care afirmă că Brahma reprezintă Totul Unic, origina tuturor existenţelor, Cauza tuturor cauzelor, este Absolut, dincolo de realul Universului, ca un Suflet Universal, ca o „Lumină a luminilor", în care sufletul individual vine să se contopească (Athman).

B. *In Religie.* Credinţa Indiană în care Brahma este Zeul Suprem ce a creiat Universul, fără scop şi fără voinţă, despărţind Lumina de Intuneric. Din această credinţă. Indienii şi-au format o concepţie pesimistă şi fatalistă pentru vieaţa morală, considerând Universul ca o iluzie, structuralizându-se în sufletul lor o lipsă de energie vitală caracteristică.

BUCURIE. — *In Psihologie.* Stare afectivă de plăcere care întovărăşeşte unele cunoştinţe, voinţe şi fapte (conform legii ireductibilităţii însuşirilor de Intelect — Afect — Voinţă, ale oricărui fenomen sufletesc.

1. Bucuria, considerată biologic, favorizează desvoltarea energiei vitale (este *stenică)* — iar opusul ei, Durerea, neplăcerea, scade şi chiar distruge energia vitală (este astenică).

BUDHISM. — *In Religie.* Credinţă aparţinând la o treime din populaţia pământului, relevată credincioşilor de *Sakya Munii,* de-

numit Budha (Inţeleptul), ca o reacţiune în contra Brahmanismului aristocrate, fără legături de simţire cu massa poporului.

Budismul este o religiune democratică, adresându-se tuturora celor care suferă şi învăţându-i să scape de durere şi suferinţă prin *Nirvana,* la care se ajunge numai suprimând dorinţele din suflet — cauză a tuturor durerilor şi suferinţelor.

1. Durerile şi suferinţele îşi trag obârşia nu numai din vieaţa actuală a omului, ci şi din vieaţa anterioară (Karma). Prin aceasta Budiştii cred în *Metempsihoză* şi nu cred într'o Fiinţă Supranaturală, într'un Dumnezeu, dincolo de Univers, care să lumineze sufletul omului pentru legătura cu El.

2. Budismul cere credinciosului să găsească în chiar sufletul lui calea pentru îndreptare şi mântuirea de suferinţă, care se realizează prin înţelepciunea lepădării de sine şi de vieaţa pământească, trecând în Nirvana, socotită de Budism ca adevărată existenţă.

3. *Sakya Munii,* după legendă, a fost un prinţ din familia Guatama, stăpână în Kapilavastu, şi se numea Siddartha, înainte de a fi iluminat de înţelepciune, fapt care i-a dat numele de Sakya Munii sau Budha. Se crede că a trăit cu 6000 ani înainte de Christos.

4. Gânditorul indian contemporan, *Rabindranath Tagore* afirmă în scrierile sale superioritatea Budismului, respectiv a Nirvanei, pentru spiritualizarea omului.

BULB RAHIDIAN. — *In Psiho-Fiziologie.* Prelungirea materiei nervoase din Centrul Cerebral (creierul) socotit şi el ca centru nervos, care face legătura cu Centrul Spinal (măduva spinării), ba chiar şi cu Centrul Ganglionar (marele simpatic, toracic, vegetativ).

BUNURI. — Orice, (material sau sufletesc), satisface o trebuinţă a omului (fizică sau psihică). Astfel sunt bunuri: materiale (mobile — imobile) şi sufleteşti.

Bunurile materiale constituesc obiectul Economiei Politice şi suma bunurilor avute de cineva poartă numele de *Avuţie.*

C

CABALĂ. — Ceea ce este primit. — Termen dat scrierilor mistice, tradiţionale, cu conţinut filosofic, ale poporului evreu, cu autor şi dată necunoscută, în care se interpretează Biblia prin ideile filosofice Neoplatoniciene.

CABALISM. — *In Filosofie.* Teorie conţinută în *Cabală* (Vezi), de natură esoterică, deoarece este destinată numai acelor iniţiaţi în mistica secretă a problemelor respective.

1. Cabalismul cuprinde un sistem de simboluri numerice şi de cuvinte prin care — se - pretinde în Cabală — se poate înţelege: a) adevăratul sens al celor cuprinse în Biblie; b) manifestările lui Dumnezeu prin emanaţiuni succesive, considerate grade ale Substanţei Sale; c) existenţa spiritelor cereşti, care conduc fiecare în parte câte ceva din Univers, putându-se prin simbolurile Ca-

balei să se obţină dela ele posibilitatea de a stăpâni forţele Naturii. — Prin însuşirile de mai sus Cabalismul are înrudiri cu *Magia* (Vezi).

CALITATE. — A. *Inţeles general:* însuşire.

B. *In Filosofia Logicei.* Formă a gândirii, care împreună cu: Cantitatea — Relaţia — Modalitatea, alcătuesc cele patru principale Categorii fixate de *Kant,* după care se fac comparaţiile subiectului şi predicatului în orice gândire (Vezi *Categorie).*

Prin categoria Calitate gândirea stabileşte dacă se găsesc sau nu însuşiri de ale predicatului în subiect în comparaţia (Judecata) ce se face între aceşti termeni.

Judecăţile rezultate sunt: 1) Afirmative sau Negative (Vezi).

C. *In Logică.* Judecăţile au calitatea de a fi Afirmative sau Negative. Noţiunile au fiecare o calitate, numită *Conţinut* şi o cantitate, numărul fenomenelor cuprinse în ele, numită *Sferă,* sau întindere, extensiune. Când se compară o noţiune cu altă noţiune în privinţa Calităţii lor se constată: 1) sau că însuşiri de ale uneia se găsesc şi în cealaltă — şi acest raport se numeşte *Concordanţă,* sau 2) nu se găseşte nici o însuşire dela una la cealaltă şi raportul se numeşte de *Opoziţie,* posibilă a fi de două feluri: a) opoziţie contrară şi b) opoziţie contradictorie (Vezi).

CALORICE Sensaţiuni. — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea căldurii sau răcelii fenomenelor. Se mai numesc şi *Termice.*

1. Organele de simţ care prind vibraţiile acestor însuşiri se găsesc răspândite sub piele în formă de corpuscule de celule, în legătură cu nervii speciali (calorici), care duc vibraţiile căldurii sau răcelii (devenite acum excitaţii) la centrii nervoşi, pentru a fi transformate în sensaţia Calorică (cunoştinţa temperaturii).

CANONUM. — Regulă, normă. — (Vezi Ştiinţe Normative, care dau reguli practice).

1. *Canonum* este denumirea dată cărţilor de Logică ale lui *Aristotel,* sinonim cu *Organonum.*

2. *Kant* însă, dă înţelesul de „Logică a fiecărei ştiinţe" termenului Organum şi înţelesul de „Logică formală a tuturor Ştiinţelor", termenului Canonum. Rezultă de mai sus, că aceşti doi termeni au mai mult însuşirea de Metodă, decât de Ştiinţă a Logicei.

CANONIC Drept. — Drept bisericesc Catolic cuprinzând în special reguli de disciplină pentru clerici, decise de Concilii şi Papi.

CANTITATE. — A. *Inţeles general.* Număr, mărime.

B. *In Filosofia Logicei.* Formă a Raţiunii, care împreună cu: Calitatea — Relaţia — Modalitatea, alcătuesc cele patru principale Categorii fixate de *Kant,* după care trebuesc făcute Comparaţiile subiectului şi predicatului în orice gândire logică (Vezi, *Categorie).*

Prin categoria Cantitate, gândirea stabileşte „cât" din subiect este afirmat sau negat de către predicat, în comparaţia (Judecata) ce face între aceşti termeni.

C. *In Logică.* Judecăţile după cantitate sunt Universale (afirmative sau negative) şi Particulare (afirmative sau negative). *Kant,*

adaogă şi Judecăţi Singulare, când predicatul afirmă sau neagă numai de un singur exemplar din tot numărul subiectului.

Noţiunile după Cantitate numită *Sferă,* întindere, extensiune, (numărul de fenomene pe care-l cuprinde) sunt: *Ordonate — Incrucişate — Exclusive — Identice* (Vezi).

CANTIFICAREA Predicatului. — *In Filosofia Logicei.* Determinarea „cât" din Predicat afirmă sau neagă, în total sau în parte subiectul, nu o poate face gândirea când compară subiectul cu predicatul. Aceasta constitue un defect *congenital* al gândirii, însă gândirea şi-l corectează făcând schimbarea funcţiunii predicatului cu funcţiunea subiectului care se poate cantifica *(Hamilton)* — Această operaţiune logică se numeşte Inversiune sau *Conversiune* (Vezi). — Foarte numeroase Erori provin din cauza neputinţii cantificării directe a predicatului (Vezi *Erori congenitale).*

CAPITAL. — *In Economia Politică.* Bun, care serveşte la producţia altui Bun. (Vezi, *Bunuri).*

1. Capitalul este unul din cei cinci factori de producţie a Bunurilor (Natura — Munca — Capitalul — Antreprenorul — Statul) şi nu este numai moneda, banul, cum impropriu i se restrânge înţelesul, Natura şi felurile Capitalului sunt determinate de natura şi felurile bunurilor producătoare: materiale (mobile şi imobile) şi sufleteşti.

2. In Economia Politică se studiază numai Bunurile materiale şi astfel numai Capitalurile materiale.

3. Unii Economişti au fixat Teoria de Filosofie Economică *Mercantilismul.* care afirmă că cel mai însemnat factor de producţia avuţiei este Capitalul monedă aur.

4. *Karl Marx,* în lucrarea intitulată Capitalul (Das Kapital) afirmă că cel mai important factor de producţie este munca lucrătorului şi totuşi este speculată această muncă de către patroni (deveniţi Capitalişti) deţinători fără drept ai bunurilor acumulate din munca lucrătorilor (deveniţi săraci, proletari). Patronii deveniţi capitaliştii oraşelor (burghezi) trebue să fie deposedaţi de proprietăţile individuale asupra bunurilor capitalizate, acestea trecând în proprietatea comună (Comunismul). Documentarea acestei afirmaţiuni formează Teoria *Marxistă* (Vezi).

CAPITALISM. — A. *In Filosofia Sociologiei.* Formă de organizare Social-economică în care capitalurile (bunurile care servesc la producerea altor bunuri) sunt deţinute de o clasă, ca o profesie capitalistă, şi nu de acei care fac ca bunurile să producă alte bunuri prin munca lor, care sunt lucrătorii din întreprinderile, mari şi mici, de producţiune. — Profesiunea capitalistă este şi ea o muncă — pretinde *Capitalismul* — mai însemnată în producţia economică decât munca manuală a lucrătorului, cum pretinde *Socialismul.* Capitalismul, ca teorie, mai afirmă că organizarea socială bazată pe Capital este mai superioară celei susţinută de Socialism şi Comunism, din toate

punctele de vedere: esonomic — juridic — politic și cultural.

CARACTER. — A. *Ințeles etimologic:* Insușirea unei existențe de a se deosebi de o altă existență.

B. *In Logică.* Insușiri esențiale, comune, caracteristice, specifice, (conținut) cu ajutorul cărora gândirea făurește Noțiuni — elementele (formele) tuturor Judecăților și Raționamentelor.

C. *In Psihologie.* Structură a Sufletului integral (intelect — afect — voință) făurită zi de zi, cu trudă, ca o biruință personală din ce în ce mai calitativă, prin instrucție, educație și cultură din: ereditate, mediu și experiența vieții proprii.

D. *In Morală* are înțelesul laudativ, de valoare, de voință puternică de a înfăpui binele, dirijată de legile morale pe care și le făurește singură, ca suflet autonom (Vezi *Autonomie* și *Responsabilitate).*

1. In Caracter se plasează deci cele mai mari valori ale spiritualității: Credința — Binele — Adevărul — Frumosul — Patria, care creiază la rându-le valorile de totdeauna ale culturii: religioase, morale, științifice, artistice și naționale.

2. Caracterul se influențează reciproc cu o altă mare structură a Sufletului: *Temperamentul,* cu care nu trebue confundat, cum se obișnuește. (Temperamentul este rezultatul individualității organice, iar Caracterul al individualității psihice). Pe amândouă se clădește ca o „suprastructură", *Personalitatea* (Vezi acestea).

3. *Kant* spune despre Caracter: „Nu e vorba aci de ceea ce face natura din om, ci de ceea ce face omul din el însuși".

CARNET PSIHOLOGIC. — *In Metodologie.* O Metodă a Observației Interne Psihologice, ca rezultat al *Autobiografiei* (Vezi).

CARTEZIANISM. — Filosofia lui *Réné Descartes* (numit și Cartesius) ca și a continuatorilor săi, prin care se afirmă: Teoria *Spiritualistă* în Probl. Onto-Cosmologică și Teoria *Raționalistă-Empirică* în Probl. Cunoașterii fundată pe îndoială (Dubito) și pe cugetare (Cogito) — Considerate ca metode de bază pentru aflarea adevărului. — *„Dubito, ergo cogit — Cogito, ergo sum"* (Vezi aceste Teorii).

CASTĂ. — A. Ințelesul *etimologic:* neamestecat, de rasă pură.

B. *In Sociologie.* Unitate socială închisă (pentru a intra în ea indivizi ai altei unități sociale), formată prin ereditate și adopțiune, având existență legală în Stat și privilegii fixate prin legi juridice scrise sau nescrise. — Casta nu trebue confundată cu Clasa socială.

1. *In Religia* popoarelor, membrii Castei aveau funcțiuni religioase. (Ex. Brahmanismul în India).

CATALEPSIE. — *In Psiho-Patologie.* Starea de dispariție a elasticității mușchiulare la un număr mai mare sau mai mic de mușchi, concomitentă cu diferite simptone mintale: dispariția voinței, lipsa ideilor din Conștient, sugestibilitate chiar prin simple sensațiuni,

nu prin idei impuse gândirii ca la Somnambulismul provocat.

1. Catalepsia nu trebue confundată cu *Letargia*, care este starea imobilităţii generale a tuturor muşchilor.

CATAPLEXIE. — *In Psihologie.* Starea de dispariţie a oricărei mişcări din cauza spaimei şi fricii. — Termenul este inventat de *Preyer.*

CATARACTĂ Oculară. — *In Psiho-Fiziologie.* Boală vizuală datorită opacităţii parţiale sau totale a Cristalinului ochiului, care nu mai poate deci să-şi îndeplinească funcţiunea de a primi razele de lumină şi a le refracta pe retină.

CATEGORII. — *In Filosofia Logicei. Aristotel.* Posibilităţi ale predicatului de a determina subiectul unei gândiri logice. Numărul acestor posibilităţi sau clase îl fixează la zece.

1. *Stoicii* şi *Neoplatonienii* măresc acest număr, iar *Kant* îl reduce la patru: Calitate, Cantitate, Relaţie şi Modalitate însă cu câte trei aspecte pentru fiecare, ceeace revine la douăsprezece şi le numeşte Forme apriorice ale Raţiunii Pure derivate din Formele Prime: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul exclus — Raţiunea Suficientă — Valorificarea, numite Principii ale Raţiunii Pure. — (Vezi acestea).

2. *Renouvier* face o altă enumărare a Categoriilor pe care le defineşte „Legile prime şi ireductibile ale Cunoaşterii, deoarece îi determină forma şi-i conduce activitatea de gândire".

3. Tabloul categoriilor Kantiene, cu posibilităţile Judecăţilor:

I. CALITATEA.

1. Afirmaţia = Jud. Afirmative: S este P.
2. Negaţia = „ Negative: S nu e P.
3. Limita = „ Nedefinite: S e Non P.

II. CANTITATEA.

1. Totalitatea = Jud. Universale: Toţi S=P.
2. Pluralitatea = „ Particulare: Unii S=P.
3. Unitatea = „ Singulare: Acest S=P.

III. RELAŢIA.

1. Substanţa = jud. Categorice: S=P.
2. Cauzalitatea = „ Ipotetice: Dacă S=M este şi P.
3. Reciprocitatea = Jud. Disjunctive: S=M, sau S=P.

IV. MODALITATEA

1. Necesitatea = Jud. Apodictice: S e necesar P.
2. Realitatea = „ Asertorice: S este P.
3. Posibilitatea = „ Problematice: S poate fi P.

4. *Observare.* Toate comparaţiile între aceste însuşiri (posibilităţi — Categorii), prin care predicatul determină subiectul, se fac prin: afirmarea sau negarea, în total sau în parte, a subiectului de către predicat, ceea ce revine la următoarele patru feluri de judecăţi: 1) Afirmative-Universale, (A); 2) Afirmative-Particulare (I); 3) Negative-Universale (E) şi 4) Negative-Particulare (O).

CATEGORICĂ Judecată. — *In Logică.* Fel de judecată după categoria Relaţiei dintre S. şi P., adică determinarea: Ce este, cum este, ce face S. de către P. este posibilă în trei moduri: 1) determinare Categorică (S. este P.); 2)

determ. Condiţională-Ipotetică (S. este P., numai dacă S. este M.); 3) determ. Condiţională-Disjunctivă-Alternativă (Sau, ori, S. este P. sau este M.).

Relaţia categorică dintre S. şi P. poate fi: Afirmativă sau Negativă, Universală sau Particulară, dar fără să cuprindă nici condiţiune, nici alternativă.

CATEGORIC Silogism. — *In Logică.* Silogismul alcătuit numai din Judecăţi Categorice (premisele şi concluzia să nu cuprindă nici condiţiune, nici alternativă în relaţia predicatului cu subiectul).

CATEHETICĂ. — *In Metodologie.* Speţă a ştiinţei Teologiei, al cărui obiect este metoda învăţării populare a religiei creştine prin întrebări şi răspunsuri dinnainte fixate. Să nu se confunde cu metoda *Socratică,* care este un dialog între cel care întreabă şi cel care răspunde, numită şi Maiotică, Euristică, Intuitivă, însă deosebită de *Dialectică* (Vezi).

CAUZĂ. — A. *Inţeles general:* Existenţa (fizică sau psihică) din care derivă altă existenţă, numită Efect. Cauza poate fi considerată şi ca existenţă în sine (Numen) şi ca existenţă de manifestare (Fenomen). Tot astfel şi ca existenţă Primă (din care derivă toate celelalte existenţe, ea nederivând din nici una alta) şi ca existenţă derivată.

1). Inţelesul primitiv al raportului dintre cauză şi efect pare să fie acela dintre gândire şi actul care-l voeşte. Gândirea este cauza, actul este efectul şi prin urmare, persoana care a gândit este responsabilă de actele făptuite. — *A. Comte* afirmă că înţelesul acesta este rezultatul concepţiei Antropomorfismului-Animist, care afirmă că orice existenţă este efectul Voinţei spiritului care se află în acea existenţă şi că, pe măsură ce Antropomorfismul dispare din gândire, Cauza capătă înţeles de existenţă a naturii despre care se gândeşte, iar Efectul devine identic cu Cauza (adică tot de existenţă a Naturii), deosebindu-se numai prin faptul că la rându-i poate deveni element al unui alt act de gândire. *(Hamilton).*

2. Inţelesul comun al raportului de succesiune între Cauză şi Efect este greşit, deoarece Efectul poate fi coexistent în timp cu Cauza. Impropriu deci, se consideră Cauza sinonimă cu Antecedentul şi Efectul sinonim cu Consequentul. Cauzalitatea este mai mult decât o succesiune. Tot aşa de greşit este şi înţelesul cu totul nedeterminat că „fenomenele dintr'un grup unitar, unele sunt cauze şi altele efecte" — deoarece aceiaşi Cauză poate produce Efecte diferite şi un acelaşi Efect poate deriva din Cauze diferite *(St. Mill).*

3. *Descartes* şi *Spinoza* atribue Cauzei un înţeles exclusiv de Logică, astfel: „Adevărurile din premise sunt cauzele adevărurilor din concluzie".

4. *Aristotel* fixează patru feluri de Cauze: materiale (de fond) — *formale* (de formă) — *eficiente* (derivate şi în ele înşile) — *finale* (de scop).

5. In afară de înţelesurile punctelor de vedere arătate mai sus, mai sunt: a) Cauze *imediate* (care n'au nici un intermediar între cauză şi efect) şi Cauze *mediate* (depărtate); b) Cauze *ne-*

cesare şi Cauze *ocazionale;* c) Cauze *intrinseci* (materiale şi formale) şi Cauze *extrinseci* (finale şi eficiente).

6. Pentru noi, înţelesul valabil logic care să fie cuprinzător al tuturor punctelor de vedere sub care a fost privită Cauza, este dublu: Cauze de *Existenţă* (fizică sau psihică, numenală sau fenomenală, de formă sau de fond, derivate sau nederivate, imediate sau mediate, eficace sau ocazionale, etc.) — şi Cauze de *Finalitate* (scop), deoarece nimic din Univers nu poate să n'aibă o existenţă şi o finalitate.

CAUZALITATEA. — *In Filosofia Logicei.* Fundament al gândirii exprimat astfel: „Nimic nu este fără Cauză".

1. Expresiunea: „Orice efect are o Cauză" este improprie, deoarece este o tautologie (neaducând nici un înţeles Cauzei).

2. Cauzalitatea este considerată de *Kant* ca o „Formă apriorică de Cunoaştere a categoriei Relaţia (Vezi Categorii) şi mai poartă denumirea de *Necesitatea Cauzală,* deoarece este cu neputinţă ca un fenomen să nu existe ca efect, atunci când există unul sau mai multe fenomene care-l determină ca fiind Cauze — chiar dacă nu s'au putut încă afla acele cauze până în momentul când mintea gândeşte despre acel fenomen. *Schopenhauer* consideră Cauzalitatea ca o categorie a Voinţei, alături de Spaţiu şi Timp.

3. Pe acest fundament al gândirii, care implică şi Determinismul, se construeşte ştiinţa de totdeauna, din ce în ce mai calitativă şi cantitativă în adevărurile ce le descoperă despre fenomenele Universului. Gândirea crede necesar în Cauzalitate şi Determinism, cum crede în puterea Raţiunii sale Suficiente, că va reuşi să afle toate înţelesurile pe deplin ale oricărui fenomen, deci şi înţelesul de Cauzalitate şi Determinism.

4. Le numim pe acestea Fundamente ale gândirii fiind impuse ca necesităţi de *fapt,* spre a le deosebi de Principiile Raţiunii (Identitatea — Contrarietatea — Terţiul exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea), care sunt necesare de *drept* oricărei gândiri logice. — (Vezi *Principiile Raţiunii).*

CAVERNA lui Platon. — *Platon* în opera *Republica,* pentru a concretiza înţelesul lumii ideilor, care trebue câştigată de gândire trecând din Lumea sensibilă a cunoştinţelor date de simţuri, face următoarea alegorie: Compară sufletul legat de corp (al Lumii sensibile) cu un prizonier ţintuit într'o peşteră, cu faţa întoarsă dela lumina Soarelui (Lumea Ideilor), astfel ca să nu vadă decât umbrele existenţelor din afara peşterii proectate pe peretele întunecat din faţa lui.

1. *Bacon* (prin analogie cu alegoria Cavernei lui Platon) denumeşte unele Erori congenitale de gândire (Vezi) cu numele de Idoli (erori) ai Cavernei, sau *Idola Specus* (Vezi).

CAZUISTICA. — *In Morală.* Cercetarea cazurilor de conştiinţă morală (conflict între datorii), când sufletul este pus în situaţia de a se hotărî pentru executarea uneia din două datorii contradictatorii şi ca natură şi ca rezultate.

1. Cazuistica are şi un înţeles pejorativ (de ironie), când se atribue operaţiunilor de gândire care urmăresc să justifice oricum

o anumită chestiune, prin artificii de logică (Vezi *Sofiști*).

CECITATE. — *In Psiho-Fiziologie.* Boală a aparatului vizual (retină, cristalin, nervi, etc.) care atrage după sine lipsa de sensibilitate (*Anestezia*) pentru prinderea, transmiterea și prelucrarea vibrațiilor de lumină în sensațiile respective.

1. Cecitatea poate fi: parțială pentru unele culori (Vezi: *Daltonism, Discromatopsie*), sau chiar totală (*Acromatopsie*).

Cecitatea verbală. Bolnavul nu poate citi ceea ce vede din cauza boalei mușchilor aparatului limbajului. Este o *Amnezie* vizual-verbală (Vezi) și nu o Cecitate, deoarece aparatul vizual nu este bolnav. — (Vezi și *Analgesie* cu care nu trebue confundată nici un fel de Anestezie, cum este și Cecitatea — Amnezia etc).

CEFALIC. — (Vezi, *Indice Cefalic*).

CELULA. — A. *In Biologie* ca problemă Morfologică-Fiziologică a materiei nervoase. — Celula este unul din elementele materiei nervoase, alcătuită din: membrană — protoplasmă — nucleu, având forme diferite și prezentând prelungiri (dendrite) dintre care una devine fibra nervoasă alcătuită și ea din: membrană (Teaca lui Schwann) — mielină — cilindru axil. Reunite mai multe fibre într'o membrană (perinerv) formează nervul.

Masse de celule formează Centrii Nervoși (cerebral — spinal — ganglionar).

B. *In Sociologia Biologică.* Teoria Organicistă, întrebuințează termenul de *Celulă socială* pentru elementele sociale: individ, familie, etc.

CENESTEZIE. — A. *In Psiho-Fiziologie.* Știrea despre funcțiunea organelor interne (viscerale: stomac, inimă, plămâni, rinichi, etc), dată de cooperarea tuturor Sensațiilor organice.

1. Cenestezia este definită de *Gh. Rechet:* „Sensația existenței proprii, deoarece ea dă cunoștința unității ființei ca un tot, ca un individ aparte, deosebit de tot ce nu este el.

2. Cenestezia nu trebue confundată cu Sensațiile Cenestetice (Vezi).

CENTRI NERVOȘI. — *In Psiho-Fiziologie.* Ingrămădiri (masse) de celule nervoase, învelite în oase tari, în permanentă legătură:

a) pe deoparte, cu nervii care aduc vibrațiile ce au prins dela fenomenele cu care au venit în contact și care vor fi prelucrate de centrii nervoși în stări sufletești (nervi sensitivi, sau afectivi, sau centripetali).

b) pe dealtă parte cu nervii care transmit organelor de mișcare (mușchi, tendoane, oase) ordine și îndemnuri de mișcare — Voința — (Nervi motori, eferenți, centrifugali).

Se consideră în general patru centri nervoși, anume: Cerebral — Bulbul Rachidian — Spinal și Ganglionar (Marele Simpatic, Vegetativ).

CENTRI — FUGALI — PETALI Nervi. — (Vezi *Centri nervoși*).

CERC VIȚIOS. — *In Logică.* Gre-

şeală de gândire, când o Judecată A. se sprijină pe o alta B. care la rându-i se bazează tocmai pe A. ca să fie valabilă.

1. Astfel, termenul Cerc are înţeles de Deducţie şi trebue precizat că nu orice Cerc este viţios, deoarece Deducţiile sunt operaţiuni logice.

CEREBRU. — *In Psiho-Fiziologie.* Massa de celule nervoase aflată în cutia craniană (ţeasta), formând cel mai important centru nervos pentru făurirea sufletului şi în special a însuşirilor sale de Intelect şi Voinţă. Cerebru este simonim cu Creerul (mare, mijlociu, mic).

Termenii *Cerebral* şi *Cerebralitate* au înţelesul de valoare intelectuală şi chiar de Cultură, atribuţi ca însuşire laudativă unei persoane.

2. Termenul *Circonvoluţiuni Cerebrale* are înţelesul de încreţituri de adâncime în materia nervoasă cenuşie a Creerului (Cerebrului). Acestea cresc în cantitate şi în calitate (adâncime) în raport cu creşterea cantităţii creerului, după cum acesta creşte cantitativ şi calitativ în raport cu bogăţia sufletească, fapt considerat constant şi enunţat sub formă de „legea raportului dintre materia nervoasă şi suflet" (Cunoştinţe — Afecte — Voinţă), afirmată de Teoria Paralelismului Psihofizic.

CERTITUDINEA. — *In Logică.* Valoare de adevăr dată cunoştinţelor alcătuite conform Principiilor Raţiunii (Vezi) şi admise ca o necesitate de drept cât mai mult în timp şi de cât mai mulţi în spaţiu.

1. Certitudinea este sinonimă cu *Evidenţa,* deoarece afirmările evidente sunt făcute fără nici o rezervă, condiţie sau probabilitate.

Opusul lor este *Indoiala.*

2. Certitudinea în înţeles restrâns este adevăr evident şi necesar prin el însuşi, care nu mai cere nici o demonstraţie (cum este *Axioma).*

3. Se întrebuinţează, însă impropriu, şi termenul de „Certitudine Subiectivă", cu înţeles de adeziune sufletească la un adevăr, ca o necesitate de fapt — nu de drept, cum are Certitudinea Obiectivă.

Asemenea „Certitudine" este în realitate o credinţă de natură afectivă, o Convingere, însă nu poate fi confundată cu evidenţa logică de natură raţională.

4. Astfel, sunt deosebiţi termenii: Certitudine şi Convingere, Evidenţă şi Credinţă, deoarece deosebite sunt Raţiunea de Sentiment.

CHESTIONAR Psihologic. — *In Metodologie.* Speţă a metodei mixte: de Observaţie Externă şi de Experiment Psihologic prin care se cercetează Sufletul după răspunsurile date de cel cercetat, la anumite întrebări formulate în scris cu pricepere şi metodă de către Laboratoarele de Psihologie Experimentală consacrate în asemenea cercetări.

1. Asemenea Chestionare pot fi alcătuite cu răspunsurile formulate la întrebările puse, urmând ca persoana supusă cercetării să noteze printr'un semn convenţional numai, care este răspunsul ce dă ea întrebării respective. Valorificarea răspunsurilor tuturor întrebărilor din Chestionar este făcută după un valorimetru special întocmit, numit *Etalon,* sau *Barem.* In acest caz chestionarul devine Test, alt metod de cerce-

tare experimentală psihologică, (Vezi *Test*).

CHIMIA. — Ştiinţa care are ca obiect alcătuirea internă (moleculară) a fenomenelor organice şi neorganice.

De aci diviziunea ei în: Chimie Organică şi Chimie Anoroganică.

CHIROMANCIA. — Mai mult o Practică, decât o Metodă, având o valoare empirică, subiectivă, care pretinde posibilitatea cunoaşterii sufletului prin configuraţia palmelor, considerată de Chiromancie ca fiind caracterologică pentru sufletul fiecăruia — cu deosebire pentru Temperament şi Caracter!? (cele mai greu de cunoscut, chiar prin metode consacrate ştiinţific ca valabile). Chiromancia are astfel pretenţia de a fi considerată Metodă a Observaţiei Externe Psihologice (Vezi).

CINEMATICA. — Ştiinţă derivată din Mecanica Raţională, al cărui obiect este numai mişcarea, deoarece nu se ocupă şi de forţele care determină mişcarea — obiect al *Dinamicei* (Vezi).

Cuvântul a fost inventat de *Ampère*, iar *Leibnitz* şi *Kant* au întrebuinţat termenul *Proronomie*.

CINESTETICE Sensaţiuni. — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea de contracţiune a muşchilor şi articulaţiilor. Au foarte mare rol în Educaţia Deprinderilor şi la făurirea cunoştinţelor (Intuiţiilor) de timp şi spaţiu. Se mai numesc sensaţiuni *Kinestetice*, sau Sens. de *Mişcare.*

CINETICA. — *In Mecanică.* Energia actuală manifestată prin mişcare — spre deosebire de energia potenţială.

CINISM. — A. *In Filosofia Moralei.* Teoria care afirmă ca regulă morală de vieaţă libertatea deplină, străină de orice convenţiuni sociale, prejudecăţi, obiceiuri, credinţe şi chiar legi morale prestabilite. — Fondatorii Teoriei sunt: *Antistene, Diogene* şi *Crates,* care profesau filosofia lor în şcoala numită cu acest nume. De aci Şcoala Cinică în Filosofie.

B. *In Filosofia Cosmologică.* Afirmă prioritatea Naturii căreia trebue să i se conformeze şi vieaţa omului.

C. *In Filosofia Politică.* Exclude şi valoarea legilor juridice, (ca şi a celor morale) ba chiar şi a Statului cu autorităţile constrângătoare la supunere, deoarece acestea sunt contrare naturii de libertate umană.

D. *In Morala Practică.* Pretinde reducerea trebuinţelor vieţii la minimum posibil (austeritate).

E. Inţelesul Pejorativ. Dispreţ faţă de bunele moravuri, ordinea publică şi chiar de civilizaţie şi bunurile culturii.

CIRENAICA. — *In Filosofia Moralei.* Şcoală fundată de *Aristipp* în localitatea Cirena afirmând ca teorie morală Plăcerea, considerată singură virtute a Binelui. (Vezi *Hedonismul*).

CIVIL Drept. — Speţă a Ştiinţei Dreptului Privat, al cărui obiect

îl constitue fixarea şi aplicarea legilor juridice despre: Datoriile şi Drepturile Persoanelor particulare una faţă de alta de a face Contracte asupra Bunurilor.

Inţelesul acesta cuprinde alcătuirea Dreptului Civil din trei părţi: *Persoane — Bunuri — Contracte* (Obligaţiuni).

CIVILIZAŢIE. — Ansamblul bunurilor materiale — pentru satisfacerea trebuinţelor materiale ale omului — rezultate din aplicarea tehnică a cunoştinţelor teoretice ale Culturii.

1. Nu trebue confundată Civilizaţia cu *Cultura*, deoarece aceasta are înţelesul de ansamblul bunurilor spirituale rezultate din cunoştinţele teoretice asupra: adevărului (Ştiinţa) — frumosului (Arta) — binelui (Morala) — credinţei (Religia) — patriei (Naţionalismul), încununate de ansamblul lor de înţeles unitar dat de Filosofie.

2. Menţionăm însă faptul că pentru unii gânditori, termenii Civilizaţie şi Cultură sunt sinonimi, având acelaşi înţeles, iar terminologia franceză întrebuinţează termenul de Civilizaţie, pe când acea germană pe cel de Cultură.

CLAN. — *In Sociologie.* Formă Socială primitivă, inferioară tribului, ale cărei elemente sunt: a) religios, toţi componenţii au acelaşi *Totem* (Vezi); b) economic, au proprietate comună asupra întreg teritoriului locuit; c) juridic, au solidaritate în privinţa răsbunării ca pedeapsă dată celor străini, care au săvârşit omor asupra vreunui membru al clanului — fiind însă oprită răsbunarea între membrii, chiar în caz de omor; d) matrimonial, au interzicerea căsătoriei între ei (exogamie, căsătoria în afara clanului); e) militar-politic, au constituirea în unităţi răsboinice pentru cucerirea clanurilor vecine.

1. Cuvântul Clan este de origină Celtică — împrumutat sistemului familial din Irlanda şi adoptat de sociologii: *Durkeim, Powel, Smith, Laveleye,* etc.

CLASĂ. — A. *In Logică.* Grup de fenomene (indiferent cantitatea, mărimea, întinderea) care corespunde cunoştinţei, numită: noţiune, idee sau concept. — Astfel, o clasă este speţă a alteia, numită *Gen* şi poate ea însăşi fi gen al altor clase.

B. *In Biologie.* Clasa este intermediară între *Ordin* şi *Subîmpărţire* (Incrângătură, ramificaţie).

C. *In Sociologie.* Clasa socială, grup de indivizi plasaţi la un acelaşi nivel economic, juridic, politic şi cultural prin legi juridice sau opiniunea publică. De aci expresiunea „lupta de clasă între lucrători şi patroni", de exemplu.

CLASIFICAREA. — *In Metodologie.* Metodă specială de sistematizarea cunoştinţelor prin care elementele gândirii formale (Noţiunea — Judecata — Raţionamentul) se întrebuinţează în aşa fel ca să se obţină orânduirea cunoştinţelor dela: cele mai puţin generale la din ce în ce mai generale. (Dela Speţe la Gen, dela particular la general, dela simplu la compus, dela concret la abstract, etc).

1. Logica Metodologică fixează regulele Clasificării, care sunt necesare când ea se vrea metodă ştiinţifică şi nu empirică — după voia fiecăruia.
2. Se numeşte Clasificare artificială, când orânduirea se face după însuşiri arbitrar alese şi naturală, după însuşiri esenţiale.
3. Clasificarea se serveşte de raţionamentul inductiv; iar opusul ei ca metodă — Diviziunea — de cel deductiv.

CLAUSTROFOBIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească de teamă, de a nu mai putea ieşi dintr'o anumită încăpere, sau de a nu mai putea respira în anumite împrejurări. Este întovărăşită uneori chiar de fenomene impulsive.

CLEPTOMANIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească de a fura (de a însuşi bunul altuia) fără ca să servească lucrul furat la ceva bolnavului.

CLINAMEN. — Pentru *Lucreţiu* este principiul Liberului Arbitru (Vezi, *Arbitru).*

„COGITO, ergo sum". — „Gândesc şi prin urmare exist" (ca substanţă sufletească). Parte din expresia: „Dubito, ergo cogit — Cogito, ergo sum".

1. Expresie fixată de *Descartes,* pentru a dovedi existenţa sufletului din însuşi faptul existenţii gândirei, care s'a îndoit: „Dubito, ergo cogit".
Schopenhauer completează astfel expresia: „Cogito, ergo sum et est"; iar *Boutroux,* o întrebuinţează pentru dovedirea existenţii din afară de suflet: „Cogito, ergo res sunt".

COGNOSCIBIL. — *In Filosofia Kantiană.* Insuşirea de a putea fi cunoscut, atribuită existenţei de manifestare (Fenomenelor).

1. Opus este *Incognoscibil,* atribuită existenţii în sine (Numenul), deoarece nu poate fi cunoscut nici prin Raţiunea pură.

COHERENT. — *In Logică.* Calitatea gândirii, când Ideile, Judecăţile şi Raţionamentele se acordă logic între ele, fără contradicţii şi fără goluri între ele.

1. *St. Mill* întrebuinţează termenul de Teorie a Coherenţii pentru Ştiinţa gândirii (care este Logică).

COINCIDENŢIA ANTITEZELOR — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Ridicarea la cea mai mare Sinteză dintre Teză şi Antiteză, care se întâmplă în Dumnezeu. *(Schelling, Giordano Bruno.*

B. Iar *Haeckel* spune despre Coincidenţa Antitezelor, astfel: „Intr'o cugetare logică absolută, cu aplicaţia riguroasă a celor mai înalte principii de raţiune, se apropie până la atingere (contopire) antitezele Teismului şi Panteismului, Mecanicismului şi Vitalismului, ca şi toate celelalte antiteze ale Cosmosului". (Vezi, *Teză — Antiteză — Antinomie).*

COLECTIV Suflet. — *In Psihologia Socială.* Sufletul alcătuit din însuşirile comune tuturor sufletelor individuale ale indivizilor unui grup social oarecare.

1. In fiecare individ se află, pe lângă sufletul său individual, şi manifestări comune tuturor indivizilor din grup, de: gândire,

simţire şi voinţă, care sunt de multe ori opuse celor proprii individuale, şi care este deci suflet colectiv, obiect al Psihologiei Colective.

2. Grupul social care formează Naţiunea are o aşa de evidentă Solidaritate, ca însuşire de suflet naţional colectiv, încât indivizii ar pieri chiar, dacă n'ar gândi, n'ar simţi şi n'ar voi ca suflet colectiv. Iar, când aceştia capătă şi conştiinţa precisă a acestei Solidarităţi, dându-şi seama că fiecare din ei compune o parte a Totului naţional, atunci s'a făurit sufletul colectiv de valoare, numit *Personalitate Colectivă*.

3. *In Psihologia Experimentală* se întrebuinţează termenul de *Colectiv* pentru grupul de persoane supus unei aceleiaşi experienţe psihologie.

COLECTIVISM. — *In Filosofia Socială.* Teorie, speţă a Socialismului, cu înţelesurile: a) politic, afirmă principiul democratic (Statul condus prin reprezentanţii aleşi de popor, — singura putere dela care emană toate puterile autorităţilor Statului); b) economic, afirmă comunizarea proprietăţilor bunurilor de Producţia avuţiilor economice, numai în favoarea grupului colectiv al Comunelor urbane şi rurale, deposedându-se astfel Capitaliştii de proprietatea individuală, treptat, prin legi, nu revoluţionar.

1. Cu înţelesul de mai sus a fost creiat termenul de Colectivism, în urma Congresului Muncitoresc în 1869 la Bâle, ca o reacţiune contra Socialismului de Stat reprezentat prin Marxişti, care afirmau comunizarea proprietăţilor individuale în favoarea Statului Comunist, centralizator al tuturor bunurilor economice, chiar prin revoluţie, dintr'o dată, prin lupta de clasă: a lucrătorilor contra patronilor, a muncitorilor proletari contra capitaliştilor burghezi (*K. Marx, Engels, Fourier, Owen, Vandervelde, Lenin,* etc).

COLERIC. — *In Psihologie.* Temperamentul cu iritabilitate repede şi cu reacţiune intensă şi durabilă, determinat de secreţiunea abudentă a firei, după *Hipocrat.*

1. In Psihologia Temperamentului există unele puncte de vedere ca însuşiri esenţiale, după care se fixează împărţirea Temperamentelor în tipuri. Termenul de Coleric aparţine tipului fixat de Hipocrat după secreţiunea abundentă a uneia dintre cele patru humori: fierea (pentru *Coleric*), apa (pentru *Flegmatic*); bila neagră (pentru *Melancolie*) şi sângele (pentru *Sangunic*) — humori existente în orice corp uman.

2. Psihologia contemporană pastrează denumirea tipurilor fixate de Hipocrat, însă din punct de vedere al iritabilităţii şi reacţiuni.

COMENSURABIL. — Ceea ce se poate măsura împreună cu aceiaşi unitate de măsură. (Este necesar deci, existenţa a cel puţin două mărimi).

1. *Incomensurabile* sunt două mărimi, atunci când există o a treia mărime, care să fie cuprinsă în fiecare din ele, de un număr întreg de ori.

COMERCIAL Drept. — Speţă a Ştiinţei Dreptului Privat, al cărui obiect este fixarea şi aplicarea legilor juridice despre: Datoriile şi Drepturile Persoanelor Comerciale (care exercită ca o profesie

Comerţul) una faţă de alta de a face Contracte Comerciale asupra Bunurilor Comerciale.

1. Comerţul este o profesiune economică de a pune la dispoziţia consumatorului bunurile producţiei economice.

2. Faptele comerciale se studiază şi în capitolul Economiei Politice, denumit Circulaţia bunurilor şi cele mai importante sunt: Vânzarea — Schimbul — Cumpărarea — Creditul — Moneda — Operaţiile Băncilor — Transportul — Depozitarea.

3. Profesiunea aceasta de intermediar între Producător şi Consumator se vrea micşorată, dacă nu desfiinţată de Teoria Cooperativismului, pentru-ca preţul bunurilor cumpărate de consumator să fie ieftinit cu ceea ce ia drept câştig (speculă) comerciantul.

COMPARAŢIA. — A. *In Logică.* Este însăşi Gândirea, o vastă activitate care slujeşte operaţiunilor de: asociere (Sinteză — Inducţie) şi disociere (Analiză — Deducţie), abstracţie şi generalizare a Cunoştinţelor.

1. Orice Comparaţie are un Subiect care se compară (se gândeşte) şi un Predicat, cu care se compară Subiectul, stabilindu-se astfel: că este, cum este şi ce face subiectul. Operaţia este numită *Judecată* pentru orice fel de elemente de cunoştinţă care se compară: Sensaţii — Intuiţii — Noţiuni.

Astfel, Gândirea este Comparaţie şi Comparaţia este Judecată, bază a tuturor Operaţiilor de gândire, din care rezultă unităţile de cunoştinţă: Percepţiile, Intuiţiile, Noţiunile şi Raţionamentele.

2. Comparaţia ca să fie logică trebue să fie completă, asupra tuturor părţilor componente ale unităţilor de cunoştinţă care se compară.

3. Din Comparaţie rezultă asemănări şi deosebiri şi prin acestea se formează unităţile de cunoştinţă: Noţiunile — Judecăţile — Raţionamentele considerate Forme ale oricărei gândiri logice, reduse, cum s'a arătat mai sus, la Judecăţi.

COMUN Simţ. — Gândirea care nu excelează prin uşurinţa de a se orienta în vieaţă şi a deosebi adevărul de eroare.

1. Pentru şcoala filosofică Eclectică franceză *(V. Cousin)* simţul comun este Consimţământul Universal, considerat drept criteriu pentru judecarea teoriilor filosofice contradictorii.

COMUNISM. — *In Filosofia Sociologiei.* Teorie socială economico-politică care afirmă organizarea socială pe bază de proprietate comună asupra tuturor bunurilor şi de producţie şi de circulaţie şi de consumaţie, desfiinţându-se astfel proprietatea individuală asupra acestora şi trecându-se asupra Statului Comunist.

1. Este o speţă a teoriei Socialiste, ca şi *Colectivismul* (Vezi), cu deosebirea că afirmă Comunizarea în favoarea Statului Central, (nu în favoarea Comunelor urbane şi rurale). Iar în privinţa realizării comunizării, afirmă mijlocul politic al luptei de clasă, spre a ajunge la conducerea Statului, situaţie care să poată îngădui realizarea bruscă, dintr'o dată, prin revoluţiune, a comunizării bunurilor, ca şi a intervenţiunii în vieaţa indivizilor, prin legiferări conforme acestui scop.

2. In înţeles restrâns economic, ca teorie asupra factorilor de producţie, Comunismul afirmă că

cel mai important factor de producţiune a bunurilor este Munca fizică, iar Capitalul este cauza tuturor relelor sociale. (De aci lupta necesară între lucrători şi patroni, muncitori-proletari şi capitalişti-burghezi).

3. Manifestul Comunist redactat de *K. Marx* şi *Engels* (la 1847 are următoarele idei principale: desfiinţarea proprietăţii funciale individuale; desfiinţarea dreptului de moştenire; socializarea mijloacelor de transport şi de producţiune; educaţia publică în sens comunist.; organizarea Creditului prin instituţiile Statului; reglementarea consumaţiei după tichetul de muncă şi după trebuinţele fixate de Stat.

4. *Franck* deosebeşte Comunismul de *Falansterism* (Vezi), care cere desfiinţarea familiei — deoarece cel dintâiu cere desfiinţarea numai a proprietăţii. *Platon* descrie în *Republica* organizarea socială comunistă în abstract. Comunizarea în genere a fost considerată ca o utopie. Socialiştii utopici au întitulat scrierile lor cu asemenea organizări sociale experimentate abstract, astfel: „Cetatea Soarelui" *(Campanella);* „Utopia" *(T. Morus)* etc.

5. Statul Rus actual U. R. S. S. a realizat în concret organizarea socială (economică — politică — juridică şi culturală) pe baza Comunismului, sub numele de *Bolşevism* (Vezi), devenit sistem politic de guvernământ, aplicând Teoria abstractă în reguli juridice concrete şi obligatorii.

(Vezi *Socialismul* şi *Marxismul).*

COMPLEX. — *A. In Logică.* Termenul unei gândiri (Subiectul sau Predicatul) alcătuit din mai multe noţiuni ca atribute şi complemente care să le determine mai precis înţelesul.

B. *In Psihologia Psihanalitică* (Vezi). Fenomene sufleteşti încătuşate în Inconştient (refulate, îndesate) care pot izbucni în Conştient sub forme deosebite de boli sufleteşti (psihonevroze). Termenul este întrebuinţat de *Freud.*

COMPORTAMENT. — *In Psiho-Fiziologie.* Suma reacţiunilor organismului la excitaţiile simţurilor în urma vibraţiilor prinse.

1. *Claparède* face deosebirea între: a) reacţiunile ca individ sau ca speţă, care sunt aceleaşi, uniforme (stereotipe) şi numai pe acestea le înţelege sub termenul de Comportament; b) şi reacţiunile nestereotipe, ale speţei, atribuindu-le termenul de *Conduită.* Problema Comportamentului este însăşi problema *Temperamentului* (Vezi).

CONCEPT. — *In Logică.* Altă denumire dată Noţiunii sau Ideii (Vezi aceasta).

CONCEPTIONISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Termen general atribuit tuturor teoriilor filosofice care consideră Universul ca rezultat al unei concepţiuni personale.

CONCEPTUALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie fundată pe afirmarea existenţii Conceptelor (Ideilor) generale, de natură formală şi reală deoarece, deşi sunt tipare, *forme* ale cunoaşterii, ele au şi un conţinut de *fond,* din realitatea primită din afară de gândirea proprie. *(Abèlard).*

1. Conceptualismul este deci o altă numire dată Criticismului Kantian, însă cu deosebire că

acesta din urmă limitează posibilitatea de cunoaştere la realitatea de manifestare (fenomene).

2. O altă teorie, *Realismul* admite posibilitatea cunoaşterii în genere, ca şi Conceptualismul, însă fără ca să-i atribue o existenţă pur formală, ca aceasta.

3. Toate aceste teorii sunt opuse teoriei *Nominaliste,* care afirmă că Noţiunile (ideile, conceptele) ce avem drept cunoştinţe, nu sunt decât simple *numiri,* şi în consecinţă cunoştinţele n'au nici un corespondent real în afară şi n'au nici o valoare, neputându-se cunoaşte nici existenţa în sine (numenul) nici acea de manifestare (fenomenul).

CONCILIANTĂ Teorie. — *In Filosofie.* Uneşte două Teorii opuse, demonstrând că amândouă sunt valabile, dar fiecare priveşte numai un aspect al existenţii din două cu adevărat reale şi'n consecinţă face concilierea, împăcarea, opoziţiei dintre ele, afirmând o teorie care le cuprinde pe amândouă, din care cauză poartă şi denumirea de teorie *Dualistă.* (Vezi, *Antinomie — Teză — Antiteză).*

CONCLUZIE. — *In Logică.* Judecata al cărui adevăr este rezultat (fie prin Inducţie, fie prin Deducţie) din adevărul altor judecăţi numite premise, în aşa fel că premisele nu pot fi adevărate, fără să fie adevărată şi concluzia. — Concluzia şi premisele sunt judecăţi care alcătuesc Raţionamentul şi Poli-Raţionamentul, inductiv şi deductiv. (Vezi acestea).

CONCOMITENT. — *Simultan,* în acelaşi timp. Insuşirea a două fapte care prezintă un raport regulat de simultaneitate în apariţia lor. — Nu trebue confundat cu *Concomitenţă* (Vezi).

CONCOMITENŢĂ. — Variaţia regulată a două fenomene: a unuia faţă de a celuilalt şi a amândorura împreună. — Nu trebue confundat cu *Concomitent* (Vezi).

CONCOMITENTE Metoda VARIAŢIILOR. — *In Metodologie.* Una din cele patru metode Experimentale stabilite de *St. Mill,* care se aplică numai fenomenelor ale căror împrejurări de producere le putem schimba (varia) cantitativ.

1. Pentru a se înţelege Metoda, precizăm următoarele: a) Prin Experiment se urmăreşte aflarea cauzelor şi efectelor fenomenelor. b) Orice Experiment porneşte dela Ipoteza, valabilă în toate cercetările experimentale, că orice fenomen are cauza şi efectul său. a) Gândirea în experiment are ca obiect două fenomene: unul cunoscut şi celălalt este necunoscutul căruia i se cercetează cauza şi efectul său, prin chiar experimentul care se face, bănuindu-se că există o legătură cauzală între acestea.

2. Şi acum procedeul: Facem să varieze cantitativ împrejurările care conţin fenomenul cunoscut şi dacă se constată că variază şi celălalt fenomen necunoscut cu aceleaşi grade de creştere sau descreştere cantitativă, atunci am descoperit, că ipoteza dela care am plecat (că fenomenul cunoscut este cauză şi efect al celui necunoscut) este întemeiată. Variaţia regulată (concomitenţă) acestor două fenomene odată constatată prin experiment, atunci legătura dintre ele este dovedită şi explicarea necunoscutului făcută.

Observare. Termenul „Variaţii Concomitente" este un pleonasm, deoarece Concomitenţa este tocmai variaţia regulată a fenomenelor. Fiindcă nu orice variaţie este regulată, termenul propriu de dat acestei metode este *Variaţia Regulată*, sau numai Concomitenţa.

3. Celelalte trei metode Experimentale stabilite de St. Mill sunt *Concordanţa — Diferenţa — Rezidurile.* (Vezi aceşti termeni).

4. Vezi *Tablele lui Bacon,* pentru deosebire.

CONCORDANT. — *In Logică.* Noţiuni Concordante în privinţa calităţii înţelesurilor lor, atunci când însuşiri dela o noţiune se găsesc şi la cealaltă noţiune cu care s'a comparat.

1. Comparaţia între înţelesurile noţiunilor este Judecata; de aceea când se constată că înţelesurile a două noţiuni sunt concordante, Judecata rezultată este o Judecată *Afirmativă* (Vezi).

2. Opusul Concordanţei este Opoziţia de două feluri: Contrară şi Contradictorie; iar Judecata rezultată este Judecata *Negativă* (Vezi).

CONCORDANŢEI Metoda. — *In Metodologie.* Una din cele patru metode Experimentale stabilite de *St. Mill,* prin care se compară cât mai numeroase şi diferite cazuri în care se situează prin experiment fenomenul, pentru ca să se constate existenţa concordanţei (a însuşirilor lor comune). Odată constatată însuşirea comună, unică, prin care toate cazurile sunt asemenea (concordante) atunci aceasta este sau cauza sau efectul fenomenului cercetat. Tot astfel, dacă din comparaţia făcută nu constatăm această însuşire comună unică decât la o parte din cazuri, aceste cazuri sunt concordante prin însuşirea comună aflată — iar cealaltă parte de cazuri şi ele sunt tot concordante tocmai prin lipsa însuşirii comune unice, deşi între aceste două părţi (grupe) de fenomene nu este concordanţă; — considerate însă fiecare separat, constatăm că, între fenomenele (cazurile) care le cuprind fiecare, există concordanţă. De aceea, tragem concluzia că însuşirea Comună prin care diferă aceste două grupe este: sau cauză, sau efect, sau numai o parte necesară a cauzei fenomenului cercetat. (Vezi metoda *Diferenţei*).

1. Concordanţa este verificată prin Metoda Diferenţei, şi reciproc.

2. Celelalte metode fixate de St. Mill pentru experiment sunt: Concomitenţa — Rămăşiţele (Reziduurile) şi acestea împreună cu cele două de mai sus: Concordanţa sunt considerate prelucrări ale Tablelor Experimentale fixate de *Bacon,* anume: 1) Tabela de Prezenţă, 2) Tabela de Absenţă şi 3) Tabela Comparaţiei. (Vezi *Tabelele lui Bacon*).

3. Vezi Metoda Concomitenţei; observare valabilă şi pentru Concordanţă.

CONCORDISM. — *In Filosofia Religiei.* Teorie Teologică care afirmă că Ştiinţa şi Credinţa (Religia) sunt amândouă divine, deşi din puncte de vedere deosebite; prin urmare trebue să se concilieze *(Bellot).*

CONCRET. — Existenţa materială care poate fi cunoscută prin Sim-

ţuri. (Vezi, *Materie)*. — Opus este *Abstract*.

CONDILLACISM. — *In Filosofie*. Sistemul filosofic aparţinând lui *Condillac* afirmând următoarele: a) Sufletul este o substanţă simplă, modificabilă cu ocazia excitaţiilor primite dela simţurile care prind vibraţiile substanţe; b) Toate fenomenele sufleteşti rezultă din sensaţii; a) Sensaţiile sunt şi afectivitate (simţire) şi intelect (cunoştinţe); d) Realitatea din afară de suflet este un simplu nume; e) Ştiinţele sunt simple expresiuni verbale de limbaj; f) Analiza interioară e singura metodă de cercetare.

(Vezi *Sensualism — Empirism — Nominalism)*.

CONDIŢIE. — *In Filosofia Cosmologică*. Existenţa fără de care o altă existenţă nu poate fi. (Vezi *Antecedent* şi *Cauză)*.

1. Expresiunea latină „Conditio, sine qua non" defineşte prin „sine qua non" termenul Condiţie.

2. Totalitatea Condiţiunilor unui Fenomen este Cauza acelui fenomen.

3. Un înţeles restrâns este de Forţă care determină o mişcare, o acţiune; — iar un înţeles larg este de Putere care produce un efect.

4. *Kant* întrebuinţează termenul Condiţia Experienţei, cu înţelesul de condiţionare a înţelegerii fenomenelor existenţii adunate de simţuri de către formele raţiunii (ideile apriorice). Această înţelegere se face numai datorită ideilor de Timp şi Spaţiu, denumite Intuiţii de Kant, concepute ca deosebite faţă de ideile înnăscute (apriorice).

CONFIGURAŢIE. — *In Psihologie* Forţa care atrage, grupează şi dă înţeles fenomenelor sufleteşti disparate şi variabile, interpretându-le şi valorificându-le ca elemente constitutive ale individualităţii sufleteşti în care se contopesc, înlănţuindu-se de Totul Sufletesc, de Eu, ca întrun Bloc *(Gesthalt)*.

1. Termenii: Individualitate Sufletească — Eu — Configuraţie — Totul Sufletesc — Bloc — Gesthalt — sunt sinonimi în înţelesul lor esenţial.

2. Teoria Asociaţionistă afirmă că sufletul este format din *asocierea* fenomenelor sufleteşti, făcându-l astfel dependent de aceste fenomene părţi — iar teoria Configuraţionistă afirmă că părţile, fenomenele sufleteşti disparate, sunt dependente de Totul Sufletesc, singurul care le poate da înţeles şi valorificare.

CONGENITAL. — Ceea ce se moşteneşte, organic şi sufletesc, manifestat imediat sau mai târziu, prin naştere *(aprioric)*. — Opus este Dobândit, câştigat *(aposterioric)*.

CONOTATIV. — Insuşirea unor cuvinte de a exprima o clasă întreagă de fenomene prin însuşirile comune tuturor fenomenelor din clasă.

1. Asemenea cuvinte sunt ceea în gramatică se numesc Nume comune însă nearticulate, deoarece în acest caz nu mai exprimă clasa întreagă, ci determină fie anumite fenomene din clasă, fie unul singur.

2. *In Logică*, asemenea cuvinte conotative exprimă cunoştinţa clasei de fenomene, numită Noţiune (idee, concept).

3. Conotativ este mai mult decât Denotativ, deoarece pe lângă faptul că se *denumesc* fenomenele grupate în clasă, li se arată, implică *(conotează)* şi însuşirile lor comune — (Vezi *Denotativ).*

CONSECINŢĂ. — *In Logică.* Relaţia logică care uneşte Principiile Raţiunii cu Judecăţile logice deduse din ele. — Efectul unei gândiri conforme regulelor raţiunii. — In Raţionament, Concluzia unor premise. — In general, Efectul cauzei.

CONSECUTIV. — Succesiune imediată.

1. *Leibnitz,* întrebuinţează termenul Consecuţie, pentru deprinderile empirice ale Intelectului şi Voinţei.

2. *In Psihologie.* Imagine Consecutivă, are înţelesul de altă Imagine sau altă Sensaţie, atunci când persistă în Conştient cunoştinţa însuşirilor unui fenomen, deşi vibraţiile care le-au dat naştere nu mai sunt în contact cu simţurile. — Nu trebue confundată cu *Reprezentarea,* sau cu *Imaginea,* care necesită revenirea din Subconştient în Conştient a cunoştinţelor păstrate acolo.

CONŞTIENT. — A. *In Psihologie.* Ca adjectiv. Insuşirea atribuită numai acelor fenomene sufleteşti, care pot să fie explicate: când şi cum s'au format. De aci rezultă că nu toate fenomenele de conştiinţă (sufleteşti) sunt şi conştiente.

B. Ca Substantiv. Conştientul este unul din cele trei straturi ale sufletului; considerându-se, din nevoi didactice pentru înţelegere, o stratificare a sufletului alcătuit din: Conştient — Subconştient — Inconştient (Vezi). In acest înţeles, Conştientul este stratul sau regiunea Conştiinţei în care se formează actual fenomenele sufleteşti (Centrul luminos) — şi unde revin din Subconştient acelea care sunt păstrate acolo.

C. Termenul: Conştient de Sine are înţelesul de sub A.

1. Nu trebuesc confundaţi termenii: *Conştiinţă — Conştient* şi *Cunoştinţă,* — deoarece înţelesurile sunt deosebite: Conştiinţa cuprinde totalitatea fenomenelor sufleteşti, deci sinonim cu suflet; Conştientul cuprinde o parte numai din Conştiinţă; iar Cunoştinţa cuprinde însuşirea tuturor fenomenelor sufleteşti de a da ştiri şi este sinonim cu Intelect.

CONŞTIINŢA. — *In Psihologie.* A. Inţeles larg. Suflet în genere, la toate vieţuitoarele; la plante se numeşte Tropism; — la animale Instinct — la om Conştiinţă propriu zisă.

B. *Inţeles restrâns.* Sufletul omenesc cu cele trei însuşiri de orientare ca scop: cunoaşterea (Intelectul) — simţirea (Afectivitatea) — îndemnurile către mişcare (Voinţa); toate trei inseparabile şi ireductibile, necesar existente în orice fenomen sufletesc şi dependente de Totul Sufletesc, numit: Eu, Configuraţie, Bloc, Gestlhalt.

1. In acest înţeles, Conştiinţa are toate însuşirile sufletului (Vezi). Termenul de: Fenomene de Conştiinţă este sinonim cu Fenomene Sufleteşti.

2. Conştiinţa (sufletul) se manifestă în succesiune (fenomen după fenomen) şi nu dispar după ce s'au format, ci rămân păstrate

pentru a reveni, fără să mai fie nevoie de cauza dela început datorită căreia s'au format. Astfel fiind se consideră o stratificare a Conştiinţei cu trei straturi sau regiuni: Conştientul, regiunea în care se formează actual fenomenele sufleteşti şi unde ele pot apoi să revină din regiunea Subconştient unde se păstrează, iar a treia regiune, Inconştientul, stratul cel mai de adâncime al Conştiinţei unde se depozitează fenomenele sufleteşti ale întregei speţe umane şi chiar a întregului regn de vieţuitoare, în înţelesul Conştiinţei de suflet în genere, dat mai sus, sub A, deoarece „nimic nu se pierde" din ceea ce s'a format. — Din Inconştient fenomenele sufleteşti nu mai revin în Conştient — aşa cum revin acelea din Subconştient — însă, de acolo ele exercită influenţe hotărîtoare asupra celorlalte două regiuni: Subconştientul şi Conştientul.

3. Fenomenele Conştiinţei sunt în privinţa *clarităţii* lor, a posibilităţii de a fi înţelese (când şi cum s'au format, s'au păstrat şi au revenit) de trei grade: Conştiente — Subconştiente — Inconştiente.

4. In privinţa originii de formaţiune, fenomenele de Conştiinţă sunt de trei provenienţe: a) moştenite (ereditare); b) dobândite din influenţa mediului cosmic şi social; c) dobândite din experienţa trăirii propriei vieţi.

5. Inţelesurile de mai sus, date Conştiinţei ca Existenţă de manifestare (Fenomene) sunt rezultate ale Psihologiei ca Ştiinţă — şi nu pot fi deosebite de înţelesurile date Conştiinţei ca Existenţă în sine (Numen) de către teoriile de Filosofie Psihologie.

CONŞTIINŢA SOCIALĂ. — *In Psiho-Sociologie.* Conştiinţa alcătuită din însuşirile comune tuturor Conştiinţelor individuale ale acelora care compun un grup social oarecare.

1. Conştiinţa Individuală (Vezi) este strâns legată de Conştiinţa Socială a diferitelor unităţi (grupe) în care individul este în legătură: familie, profesie, regiune, stat, patrie, rasă, etc.

2. *R. Motru:* „Conştiinţa individuală se prelungeşte în jos, spre vieaţa corporală, prin Subconştient şi Inconştient — în sus spre vieaţa culturală, prin Conştiinţa Socială".

Tarde: „Conştiinţa Socială este un process de imitaţie";

Durkheim şi *Bouglé* „O constrângere socială";

Rousseau şi *Raffault:* „Expresia unei Voinţe libere contractuale".

3. Conştiinţa socială este sinteza Conştiinţelor individuale: 1) născută din trecutul vieţii de tovărăşie a unui individ cu alţi indivizi, 2) crescută din prezentul activităţii lor comune şi 3) proectată în viitor ca un ideal de convieţuire care să armonizeze relaţiile dintre problemele materiale şi spirituale ale vieţii pentru a realiza valori culturale şi pentru individ şi pentru naţiune şi pentru umanitate — (Vezi şi termenul *Colectiv*).

CONŞTIINŢA MORALĂ. — A. *In Morală.* Putinţa conştiinţei de a deosebi Binele de Rău în faptele vieţii proprii sau ale altora, trecute şi viitoare, făcând Judecăţi de valoare morală asupra lor.

B. *In înţeles comun* are rolul unui „judecător interior", însă independent, care dă omului, fie satisfacţiunea bucuriei, fie remuşcări turburătoare (recompense şi pedepse).

1. Conştiinţa Morală este de-

pendentă fie de: a) gândirea raţională, care-i fixează reguli de purtare imperative (*Imperativul Categoric*, Vezi); b) de tendinţe instinctive, spontane, fără gândire; c) de revelaţii interioare; d) deprinderi câştigate sub influenţa Educaţiei şi Culturii; e) influenţe ereditare şi de mediu social; f) impulsiuni de natură afectivă şi reflexivă naturale.

CONSTITUŢIONAL Drept. — Speţă a ştiinţei Dreptului Public, al cărui obiect este fixarea şi aplicarea legilor juridice asupra elementelor constitutive ale Statului, care sunt: Teritoriul — Populaţia — Autorităţile.

1. Dreptul Constituţional cuprinde numai principii de organizare urmând ca acestea să fie desvoltate în toate celelalte ramuri de Drept Naţional al statului respectiv, fie ramuri de drept public (Dr. Administrativ — Dr. Procedural — Dr. Penal — Dr. Internaţional), fie ramuri de drept privat (Dr. Civil — Dr. Comercial — Dr. Industrial — Dr. Muncitoresc, etc).

2. Dr. Constituţional al unui Stat este sinonim cu termenul *Constituţie*. — Este alcătuit felurit: a) de poporul însăşi, direct (prin hotărîrea fiecărui cetăţean al Statului), sau indirect (prin reprezentanţi ai cetăţenilor), numite Constituţie *Democratică*. b) de Conducătorul Statului (Inpărat, Rege, Preşedinte, etc.), numită C. *Octroiată*. a) de participarea mixtă şi a poporului şi a Conducătorului, numită C. *Statut*, (hotărîrea Conducătorului este supusă aprobării poporului, fie direct prin votare individuală a fiecărui cetăţean (*plebiscit*), fie indirect prin votarea în Parlament a reprezentanţilor poporului.

Adăogăm şi d) alcătuirea Constituţiei de un alt Stat considerat suveran, stăpân al Statului considerat suzeran, vasal, stăpâni, care primeşte silit acea Constituţie, numită deci C. *Străină*.

CONTEMPLAŢIE. — *Inţeles general*. Starea sufletească specială, de cel mai puternic şi mai înalt grad intelectual, afectiv şi volitiv, care duce la contopirea fiinţei proprii întregi în obiectul contemplat.

Acelaşi înţeles îl are şi *Intuiţia Revelatoare*.

1. Contemplaţia sau Intuiţia Revelatoare sunt considerate în Problema Filosofiei Cunoaşterii drept o a treia cale pentru a cunoaşte, pe lângă celelalte două Raţiunea şi Simţurile. — Teoriile asupra existenţei în sine a Contemplaţiei o consideră astfel: a) sau ca cel mai înalt grad intelectual: Intuiţia Intelectuală „Deasupra Cugetării şi Meditaţiei”. (*R. Eucken*); b) sau ca cel mai înalt grad afectiv; Extazul Intuiţia Mistică cu speţa de afectivitate religioasă: Intuiţia Mistică Religioasă numită şi Revelaţie Religioasă (Divină); c) sau ca cel mai înalt grad de Voinţă: Intuiţia Voluntaristă — Budistă — Nirvana.

CONTIGUITATE. — *In Psihologie*. Insuşirea fenomenelor sufleteşti de a se atinge când sunt succesiv formate (unul după altul) şi când sunt simultane (din acelaşi spaţiu primite cauzele care le-au dat naştere).

Acest fapt fiind constant, ia înţelesul de Lege a Contiguităţii în Timp şi Spaţiu, fixată de *Aristotel* şi întrebuinţată de *St. Mill* ca Lege a Asociaţiunii fenomenelor sufleteşti. (Vezi *Asociaţiune*).

CONTINGENT. — Intâmplător. Ceea ce poate sau nu poate să fie, deoarece nu este necesar existenţii, nici pentru gândire, nici pentru fenomene (Vezi *Acc'dent*).

CONTIGUITĂŢII Universale Legea. — *In Filosofia Cosmologică.* Faptul constant de a exista stări intermediare de schimbări între două anumite momente, luate oricum, pe linia schimbării (mişcării) universale.

1. Fundamentul acestei legi este principiul: „Totul se mişcă, totul se schimbă", pe care se clădesc teoriile: Evoluţionismul şi Mecanicismul (Vezi).

2. Legea a fost formulată de *Leibnitz* sub expresia: „Lex continui in Natura et Natura non facit saltus".

3. *In Mecanică.* Legea existenţii unei infinităţi de puncte între două puncte oarecare ale Spaţiului parcurs de mişcare — după cum există o infinitate de momente oarecare ale Timpului scurs.

4. *In Biologie* datorită acestei legi se restabileşte continuitatea între Speţele de vieţuitoare care păreau că n'au speţe intermediare între ele.

5. Legea are aplicaţiunea vastă, în toate domeniile Universului.

CONTRADICŢIE. — *In Logică.* Situaţia în care se află gândirea când admite, sau i se cere să admită, două înţelesuri opuse, unui aceluiaşi termen, deoarece Raţiunea cu Principiile ei îi impune să atribue unui termen, în mod necesar, numai un singur înţeles — (Vezi *Principiul Identităţii*).

1. Contradicţia este una dintre cele două posibilităţi ale Opoziţiei dintre înţelesurile de calitate (conţinut) ale noţiunilor când se compară între ele — şi este formată totdeauna din noţiuni perechi. Ex.: Simplu — Compus; organic — neorganic; omogen — eterogen; etc.

Cealaltă posibilitate a opoziţiei (negaţiei) este *Contrarietatea* (Vezi), unde opoziţia este mai mult decât între două noţiuni. Ex.: roş, galben, verde, albastru, indigo, violet şi etc.; mare, mijlociu, mic, etc.

2. Felurile Contradicţiei: a) C. Formal exprimată. Ex.: Planta este organică şi Planta este neorganică; — b) C. Implicit exprimată, când numai una din cele două Judecăţi opuse este exprimată formal însă ca o consecinţă a aceleia neexprimate, socotită ca adevăr general pentru jud. exprimată; — c) C. In adjecto, când se atribue subiectului gândirii un predicat al cărui înţeles este contradictoriu cu acel al subiectului. Ex.: Surzii sunt cei care aud. (Vezi *In Adjecto*).

3. Contradicţia există între: Judecăţile A faţă de O şi E faţă de I, având bine înţeles acelaşi subicct şi predicat (Vezi *Patru'aterul Boeţius* şi literele: *A, E. I. O.*).

CONTRADICŢIEI Principiul. — *In Logică.* „Ceva nu poate să fie şi să nu fie în acelaşi timp". Gândirea este oprită de acest principiu să afirme şi să nege acelaş înţeles unei existenţe oarecare şi'n consecinţă, când compară un S. şi un P. care sunt cu înţelesuri opuse unul faţă de celălalt, nu face în mod necesar logic decât Judecată negativă. Predicatul va nega însuşirile (înţelesul) Subiectului său, fie în total, pentru toate fenomenele cuprinse ca număr în subiect (Jud. Negativă Universală),

— fie numai în parte pentru unele din fenomenele subiectului (Jud. Negativă Particulară), fie chiar și numai pentru un singur fenomen dintre ale subiectului (Jud. Negativă Singulară).

(Vezi *Categoria Cantitate).*

Observare. Acest Principiu nu poate să determine gândirea să fixeze „Ceea ce este" (cum poate Princ. Identității. Vezi), — deoarece gândirea fixează prin el, numai „Ceea ce nu este și nu poate fi" stabilind numai Judecăți Negative între înțelesul unui subiect comparat cu al unui predicat, fiindcă ele sunt opuse. In această opoziție stabilită însă, nu este necesar un raport de Contradicție întotdeauna când se face o Judecată Negativă (așa cum cere înțelesul termenului Contradicție. (Vezi) aflat ca denumire a acestui Principiu). — Contradicția este numai în opoziția de noțiuni perechi și de aceea în mod necesar se afirmă un înțeles termenului în chestiune (subiectului despre care se gândește), dacă i se neagă celălalt înțeles; — după cum, i se neagă un înțeles, dacă i s'a afirmat celălalt.

Principiul denumit al Contradicției nu are însă această funcțiune pentru gândire și ca atare n'are nici acest înțeles, ci numai acela arătat mai sus, de a determina gândirea să fixeze „ceea ce nu este și nu poate fi". — Insă, acest înțeles aparține termenului *Contrarietate și deaceea trebue să se schimbe denumirea principiului dată impropriu și menținută în manualele de Logică prin termenul propriu înțelesului său, anume de Pr. Contrarietății, ca opus Pr. Identității.*

1. Rațiunea care determină gândirea logică este alcătuită din forme (structuri, tipare, denumite Principii ale Rațiunii Pure de *Kant)* fixate la un număr de cinci: Identitatea — Contrarietatea — Terțiul Exclus — Rațiunea Suficientă și Valorificarea (Vezi) din care derivă toate elementele și operațiunile de gândire, considerate și ele tot ca *forme* și studiate în Logica Formală. (Vezi, natura și însușirile acestor Principii sub termenul respectiv: Principiile Rațiunii).

CONTRADICTORII Judecăți. — *In Logică.* (Vezi, Contradicție — Două Judecăți contradictorii: A față de O și E față de I, nu pot fi niciodată nici amândouă adevărate, nici amândouă false. (Vezi Noțiuni *Contradictorii).*

CONTRADICTORII Noțiuni. — *In Logică.* Noțiuni opuse numai perechi, ale căror înțelesuri de calitate nu se găsesc, cele ale unei noțiuni la cealaltă din perechea sa. Nici o însușire dela una nu se află la cealaltă. — Ex.: organic — neorganic; simplu — compus; etc.

1. Ele alcătuesc Judecățile Negative ca și Noțiunile Contrare, deoarece și Contradicția și Contrarietatea sunt două spețe ale opoziției de însușiri (conținut) între Noțiuni.

CONTRARIETATE. — (Vezi *Contradicție,* unde i s'a dat înțelesul).

CONTRARE Judecăți. — *In Logică.* Jud. Universal afirmativă (A) față de Jud. Universal negativă (E). Ele nu pot fi amândouă adevărate, dar pot fi amândouă false (spre deosebire de Jud. Contradictorii, care nu pot fi niciodată amândouă adevărate, nici amândouă false).

1. O afirmaţie făcută poate fi înlăturată, dacă se face proba falsităţii unei alte afirmaţiuni contrare.

CONTRARE Noţiuni. — *In Logică.* Noţiuni opuse între ele mai multe decât două, ca perechi (cum sunt noţiunile contradictorii). Ex.: roşu — galben — verde — portocaliu, etc.

1. Ele alcătuesc împreună cu Noţ. Contradictorii Judecăţile Negative, deoarece şi Contrarietatea şi Contradicţia sunt două speţe ale Opoziţiei de însuşiri (Conţinut) între noţiuni.

CONTRAPOZIŢIE. — *In Logică.* Schimbarea subiectului prin predicat într'o Judecată Afirmativă Universală (A) negând raportul lor calitativ, fără ca înţelesul lor de fond să se schimbe. Ex.: „Toţi S. sunt P.", prin Contrapoziţie se capătă Judecata Universal Negativă: „Nici un Non P. nu este S." — Tot astfel în Judecata Ipotetică: „Dacă A este adevărat şi B este adevărat" — prin Contrapoziţie devine: „Dacă B. este fals şi A este fals".

CONTRAST. — Opoziţia (însuşiri deosebite) la speţele aceluiaşi gen.

1. Speţele unui gen sunt asociate împreună prin însuşiri comune, însă în afară de acestea, speţele mai au şi alte însuşiri care se deosebesc, şi care constitue Diferenţa Specifică a fiecărei speţe.

CONTRAPROBĂ. — Operaţiuni de gândire invers (opuse) celor făcute deja, cu scopul de a verifica rezultatele obţinute.

In Metodologie. Aplicaţiune a Metodei Diferenţei în cercetările experimentale pentru a verifica rezultatele obţinute prin Metoda Prezenţei. — (Vezi Metode Experimentale *St. Mill* şi Tablele lui *Bacon).*

CONŢINUTUL Noţiunii. — *In Logică.* Calitatea — însuşirile unei noţiuni, care sunt comune tuturor fenomenelor cuprinse de acea noţiune, — abstrase (scoase prin Abstracţie) din toate însuşirile fenomenelor care au fost comparate şi atribuite, prin Generalizare, oricărui fenomen al clasei noţiunii. (fie că este intrat deja în acea clasă, fie că va face parte în viitor din acea clasă).

1. Fenomenele din clasă reprezintă un număr oarecare, o Cantitate, numită Sfera noţiunii, astfel că o noţiune este necesar alcătuită dintr'un conţinut şi o sferă, între acestea fiind un raport invers proporţional: la sferă mare corespunde un conţinut mic şi invers.

2. O Noţiune capătă înţeles numai prin Conţinutul şi Sfera ei. (calitatea şi cantitatea, la care se mai adaogă relaţia şi modalitatea).

3. Gândirea nu face altceva decât compară Noţiunile între ele, adică înţelesurile lor, şi din aceste Comparaţii rezultă Judecăţi — singura operaţie a gândirii care cuprinde şi Noţiunea şi Raţionamentul, deoarece acestea sunt rezultate ale Judecăţii.

4. Noţiunile comparate în privinţa înţelesului lor de Conţinut (calitate) pot fi de două feluri: sau *concordante,* sau *opuse,* iar opoziţia şi ea poate fi sau *contrară,* sau *contradictorie* (Vezi aceşti termeni).

Observare. Când Noţiunile au conţinuturi concordante, sferele lor pot să fie de trei feluri: *„identice"* — *ordonate* — *încruci-*

șate (Vezi), însă numai unul din acestea este cel care trebue dat raportului de conținut concordant fixat. Rămâne în sarcina gândirii să fixeze care anume este cel necesar.

Dacă gândirea nu procedează logic, respectând regulele stabilite de Logică, se comit erori din această cauză, care sunt și cele mai numeroase, atribuindu-se alt raport decât cel necesar.

5. Când noțiunile au conținuturi opuse, sferele lor sunt numai de un singur fel, anume *exclusive* (Vezi).

Conținutul noțiunilor determină Conținutul judecăților, numit *Calitate* (Vezi).

CONVERSIUNEA Logică. — Sinonim cu *Inversiune* (Vezi).

CONVINGEREA. — *In Psihologia Gândirii.* Admiterea unei cunoștințe ca adevăr dintr'o necesitate bazată pe fapte — spre deosebire de *Certitudine,* care este o necesitate de drept, bazată pe Principiile Rațiunii și Legile logice (Vezi).

1. Convingerea este mai mult o credință, o adeziune, o *Asertiune* (Vezi), amestec de sentimente și rațiune. Ea nu trebue confundată cu Persuasiunea, care este admiterea ca adevăr a unei cunoștințe pe calea unei constrângeri de natură afectivă, impusă din afară.

2. *Blondel* dă Convingerii înțelesul de „aspect intelectual al unei credințe puternice, fără îndoială, chiar dacă n'are o justificare rațională".

COPULA. — *In Logică.* Posibilitatea de exprimare a funcțiunii ce are predicatul oricărei gândiri de a determina subiectul, afirmându-l sau negându-l, în total sau în parte. Còpula este deci înseși Asertiunea, înseși Judecata, deoarece ea este aceea care face posibilă relația dintre înțelesurile subiectului și predicatului rezultată din comparația lor.

1. Verbul exprimă relațiile dintre subiect și predicat fixate de gândirea de comparație prin flexiunile sale de moduri și timpuri, ca și prin adverbele și complimentele lui, fixând dacă relația: se face în prezent, s'a făcut în trecut, sau se va face în viitor, în total sau în parte, Categoric sau Condiționat, dacă este necesară (apodictică), sau întâmplătoare (problematică), sau numai admisă de fapt (asertorică).

2. Câte verbe sunt atâtea Còpule pot să fie, însă pentru ușurința constatării și exprimării relației toate verbele se pot reduce la unitatea de exprimare prin flexionarea lor în verbul *a fi,* al cărui mod indicativ are putința să exprime în toate limbile orice relație (Còpulă) între S. și P. oricărei gândiri (judecăți), fie ca nume predicativ (cu un atribut sau adjectiv) fie singur. De ex.: „Sufletul este", — nemai având nevoie să fie urmat și de numele „existență".

3. Funcțiunea Còpulei „este" pentru exprimarea relației dintre S. și P. devine evidentă ușor când predicatul este substantiv, fiindcă îi dă forma verbială. Ex.: „Acesta este un peisaj". Predicatul, îndeplinindu-și funcțiunea de a determina pe subiect (Acesta), în mod necesar Còpula „este" face din substantivul (peisagiu) un predicat („este peisagiu").

4. Uneori, Còpula „este" se întrebuințează contrar înțelesului ei „existență", — atribut al subiectului. Ex.: „nevinovăția invocată este este o invenție". — (Subiectul „ne-

vinovăţie" se află negat cu: „este o invenţie". —).

5. Foarte adesea, cu deosebire în limbajul copiilor, Còpula „este" nu se exprimă. Ex.: „cal frumos, — om bun", etc. totuşi Côpula există, dovedindu-se că nu exprimarea concretă articulată prin limbaj este înţelesul Còpulei, ci funcţia de gândire, care mijloceşte predicatului posibilitatea de a determina pe subiect în relaţiile ce are cu el.

Astfel, Còpula — Subiectul şi Predicatul alcătuesc necesar Judecata.

COPULATIVĂ Judecată. — *In Logică.* Judecată care are mai mult decât un S. şi un P., putându-se descompune în atâtea Judecăţi câte S. sau P. are.

1. Să nu se confunde cu Propoziţiunea complexă în care S. sau P. este alcătuit din mai multe noţiuni — deoarece subiectul logic al unei Judecăţi nu este acelaşi lucru cu subiectul gramatical al unei Propoziţiuni. *(Vezi Logică şi Gramatică).*

COPULATIV Silogism. — *In Logică.* Raţionament Deductiv a cărui premisă majoră (Vezi) este o Judecată Copulativă (Vezi) totdeauna negativă — iar concluzia deasemenea neputând fi niciodată afirmativă când şi premisa minoră e negativă, deoarece nu se poate trage o concluzie din premise negative.

Ex: 1) Premisă Majoră = S. nu este nici P. nici M.
Premisă Minoră = S. este P.
Concluzia = S. nu este M.

Ex: 2) Premisa Majoră = S. nu este nici P. nici M.
Premisă Minoră=S. nu este M.
Concluzia nu se poate deduce.

COROLAR. — *Inţeles general.* Concluzia *directă* a unei Teoreme (Adevăr general), care n'are nevoe să fie demonstrată, deoarece adevărul cuprins în Teoremă este deja demonstrat.

1. Să nu se confunde cu Concluzia unui raţionament, deoarece aceasta este concluzie *indirectă* (cu ajutorul premiselor).

CORP (ORAL). — Existenţă extinsă în spaţiu determinat, emanând vibraţii care pot fi prinse de Simţuri, pentru a fi transmise şi prelucrate de Centrii nervoşi în ştiri despre ele. Inţeles restrâns, de Corp omenesc, sinonim cu *Soma* (Vezi) cu derivările lui.

Corporal, sinonim Material. *(Vezi Materie).*

CORPORATIVISM. — *In Sociologie.* Organizare socială pe profesii, organizate la rândul lor în asocierea membrilor aparţinând aceleaşi profesii pentru realizarea scopului propus (economic, sanitare, cultural, etc.).

CORPUSCUL. — *In Filosofia Cosmologică.* Grup de mici elemente corporale (atomi, molecule, colule, etc). — Termen întrebuinţat în Fiziologia materiei nervoase. Ex.: Corpusculele Tactile, Calorice, etc).

1. Filosofia Corpusculară este Teoria explicării fenomenelor fizice prin gruparea de particule invizibile (corpuscule) în diferite poziţiuni — care alcătuesc Materia.

2. Corpusculul este deci o altă denumire dată Atomului. *(Vezi Atomismul).*

COSMOGONIE. — Explicaţiuni asupra: Originii, Naturii, şi Scopului Universului (Cosmos) date pe cale subiectivă de cunoştinţe empirice — şi care explicaţiuni aparţin legendei. — Să nu se confuude cu *Cosmologia* (Vezi).

COSMOLOGIE. — Termen general atribuit tuturor Ştiinţelor care au ca obiect existenţa de manifestare (fenomenele) a materiei anorganice în special şi a celei organice în particular, (adică fără preocupare de manifestările fiziologice şi sufleteşti). — Să nu se confunde cu *Problema Cosmologică* (Vezi).

COSMOLOGICĂ Problema. — *In Filosofie.* Intrebare (problemă) asupra Existenţii în Sine (Numenul) a: Originii, Naturii şi Scopului Universului (Cosmos) la care s'au dat răspunsuri documentate metodic ca ipoteze de explicare (Teorii).

1. Intrebarea asupra Naturii (alcătuirea) Universului, a fost prima preocupare a gândirii, şi ea s'a impus minţii cu mult mai înainte de alcătuirea Filosofiei propriu zise, (Vezi Cosmogonie), deoarece Universul prezentându-se simţurilor şi observaţiei în mod concret este mai uşor a se răspuude la această întrebare, decât la întrebările asupra Originii (privitoare la trecutul îndepărtat şi asupra Scopului (privitoare la viitorul nedefinit).

Astfel, din Problema Cosmologică s'a constituit separat şi independent o alta, numită Problema Ontologică asupra alcătuirii (structurii, naturii) Universului prin întrebare: Ce există în Univers?

Răspunsul dat de *Aristotel* acestei Probleme este cunoscut sub termenul Metafizica Aristotelică.

3. In general, Teoriile care s'au formulat asupra Problemei Cosmologice sunt: Materialismul — Spiritualismul — Dualismul Material şi Spiritual — Fenomenalismul — Idealismul — Agnosticismul — Pozitivismul — Realismul — Mecanicismul — Finalismul şi Evoluţionismul. — (Vezi toţi aceşti termeni).

COSMOSPOLITISM. — *In Sociologia Culturii.* Teorie care acordă valoare Ştiinţei (Adevărului), Moralei (Binelui), Artei (Frumosului) şi Religiei (Credinţei) numai dacă au valoare universală. (adresându-se Umanităţii întregi, nu numai unei singure Naţiuni) — Opus este termenul *Naţionalism.*

COSMOS. — Univers, Lume, Existenţă. — Pentru antici, în special pentru Greci, Cosmosul avea înţeles de Natură. — (Vezi, Cosmogonie, Cosmologie şi Problema Cosmologică).

CRANIOLOGIE. — Inţelesul termenului *Localizări Cerebrale* (Vezi).

CREAŢIE. — A. *Inţeles general.* Combinare de elemente vechi din care rezultă ceva nou. Inţeles sinonim cu *Imaginaţia* (Vezi) pentru creaţiile sufleteşti, fie de ordin practic, fie teoretic. Aci se plasează şi *Invenţia* în Tehnică şi *Imaginaţia Creatoare* în Artele Frumoase (plastică, poetică şi muzică) în Ştiinţă, în Filosofie, în Morală şi'n Religie.

B. *Inţeles Teologic.* Inceputul existenţii din nimic, al cărui autor

(creator) este Dumnezeu (creaţie ex nihilo), aşa cum arată Biblia.

C. *Descartes* dă un înţeles filosofic: „Actul Creaţiei este continuu şi permanent. Este raţiunea începutului şi raţiunea existenţii de a fi fost creat, este deci o Creaţie continuă".

1. *Teoria Teologică* afirmând „creaţia ex nihilo", datorită căreia Speţele de vieţuitoare au fost dela început create de o putere Divină, respinge Teoriile Evoluţioniste şi Deterministe în evoluţia Speciilor *(Darwin, Haeckel — Spencer)*. — (Vezi: Geneza — Deismul — Teismul — Panteismul).

CREDINŢĂ. — *In Psihologie.* Adeziune afectivă pe care sufletul *întreg* o acordă unei cunoştinţe spre a o susţine ca adevărată. — *Renouvier:* „Nicio afirmaţie nu poate fi fără motive afective şi voluntare".

1. *Credinţă Religioasă.* Incredere absolută în Dumnezeu Atotputernic, Atoate Ştiutor, Atoate Făcător, Bun şi Milostiv.

2. Inţelesuri obiective: a) *In Drept.* Buna Credinţă este sinceritatea, fidelitatea executării unei obligaţiuni din proprie voinţă. b) *In Psihologie.* Profesiunea de Credinţă este mărturisirea, afirmarea, adeziunea în public a unei Credinţe fie într'o persoană, fie într'o idee. c) *In Relig'e.* Rugăciunea este exprimarea verbală a Credinţii în Dumnezeu.

3. Inţelesurile: *Credinţă, Convingere* şi *Certitudine,* care foarte adesea se consideră ca fiind aceleaşi, sunt logic deosebite: Convingerea este determinată de Credinţă, iar Certitudinea este Convingerea dată de Raţiune şi legile ei.

CREŞTINISM. — Cea mai perfectă formă de Credinţă Religioasă Monoteistă, deoarece este împărtăşită lumii întregi, fără nici o deosebire, de către Fiul lui Dumnezeu însuşi, care a Sfinţit această Credinţă prin jertfirea pe Cruce a Fiinţei Sale după Voia Tatălui Ceresc.

CRIMĂ. — *In Sociologia Juridică.* Infracţiunea (Vătămarea) cea mai gravă făcută: corpului, onoarei sau averii vreunei persoane fizice sau Statului, pedepsită cu cea mai aspră pedeapsă. Asemenea vătămări putând fi de grade deosebite şi pedepsele crimei sunt de grade deosebite — iar cercetarea, judecarea şi pedepsirea lor se face de Stat, independent de Voinţa şi interesele celor vătămaţi, când aceştia sunt persoane particulare.

1. Celelalte două categorii de infracţiuni mai puţin grave sunt în ordine: *Delictele* şi *Contravenţiunile.*

2. Crima este socotită azi ca o *boală socială,* cercetată ca atare de Ştiinţa *Eugeniei* (Vezi) şi nu numai o boală psiho-patologică-morală individuală.

CRIMINOLOGIE. — Ştiinţă socială juridică al cărui obiect este Crima şi Criminalitatea, cercetându-se în raport cu influenţele exercitate asupra criminalului — om de către: ereditate, atavism şi mediul cosmic şi social (economic, juridic, politic şi cultural).

1. *„Criminalul înnăscut",* afirmat de *Lombroso,* prezintă stigmatele degenerescenţii cu predispoziţii către crimă, aşteptând numai împrejurări favorabile pentru deslănţuire — spre deosebire de *„Criminalul de ocazie",* determinat la

crimă de împrejurări externe biologiei lui ereditare.

2. Speţele crimei sunt determinate de aşa numitele „Circumstanţe" — uşurătoare sau agravate — în care s'a petrecut crima, anume: Legitimă Apărare — Provocarea — Caz Fortuit — Ordinul Legii — Bătrâneţea — Minoritatea — Rudenia — Sănătatea — Intenţia — Premeditarea — Complicitatea — Recidiva — etc.

CRITERIOLOGIE. — Speţă a Logicei al cărei obiect este măsura valorii adevărului dată de anume criterii, care permit şi deosebirea adevărului de eroare.

CRITERIU. — A. *Semn,* însuşire a unei existenţe, prin care se deosebeşte de o alta recunoscând-o ca atare, şi care constitue punctul de vedere din care este gândită şi apreciată ca valoare.

B. Criteriul Adevărului (*Descartes* şi *Stoicii*) este Semnul sau însuşirea prin care se deosebeşte în gândire adevărul de eroare.

CRITICA MARTURIEI. — Inţelesul dat sub termenul *Observaţie* (Vezi).

CRITICĂ. — *Valorificarea* unei cercetări proprii, sau cercetarea urmată de o valorificare.

1. Valorificarea poate fi negativă, defavorabilă sau pozitivă, favorabilă — şi nu numai negativă, cum impropriu se înţelege termenul Critică.

2. *Spirit Critic* dovedeşte acela care nu acceptă o afirmaţiune nedovedită ca atare.

3. Critică, în înţelesul dat de *Goclenius,* este „partea Logicei care are ca obiect Judecata".

CRIŢICA RAŢIUNII. — Este făcută documentat de *Kant* în teoria sa, denumită Criticismul Kantian sau Kantism, în patru opere: 1) Critica Raţiunii Pure, 2) Critica Raţiunii Practice, 3) Critica Facultăţii de a Raţiona şi 4) Religiunea în marginele Raţiunii.

CRITICISM. — A. *Inţeles larg.* Denumirea dată tuturor teoriilor filosofice în Problema Cunoaşterii, care afirmă existenţa formelor Raţiunii, (Categorii sau Principii), înnăscute, apriorice, cu care se poate cunoaşte adevărul existenţii de manifestare (fenomenele), dar nu se poate cunoaşte adevărul existenţii în sine (numenul).

B. *Inţeles particular.* Teoria lui *Kant* asupra problemei de mai sus.

C. *Neo-Criticism.* Teorie filosofică formulată de *Renouvier,* completează examenul Criticii Raţiunii Practice Kantiene, în sensul că face din Morală baza adevărului (Ştiinţei) şi oricărei cunoştinţe. (Vezi şi lămuririle de sub *Raţionalism* şi pe acelea de sub *Scepticism*).

CRUCIAL. — *In Metodologie.* Orice experienţă decisivă între Ipoteze posibile, datorită ivirii unei împrejurări noi, care are darul să admită numai o singură ipoteză ca valabilă. — Termen întrebuinţat de *Bacon,* după semnele indicatoare dela răscruci de drumuri.

CULT RELIGIOS. — Formă de practicare a credinţei religioase (rugăciuni, post, ritual, etc.), care se cer respectate întocmai pentru

a se obţine milostivirea (graţia) Divinităţii.

1. Idolatrii au credinţa că prin rugăciunile însoţite de anumite practici, Idolul (Divinitatea) le acordă ceea ce ei cer. Dacă nu se realizează cererea făcută, cauza este că formele cultului n'au fost respectate cum trebue.

2. Vrăjitorii, vracii şi magii (chiar şi preoţii la origine) iau fiinţă ca tehnicieni ai cultului.

CULTUL MORŢILOR. — Cinstirea, venerarea, adorarea până la idolatrie a celor plecaţi din lumea aceasta, mai cu seamă a celor care au făcut parte din familie şi s'au bucurat de prestigiu în vieaţa pământească. — Este o derivare a Credinţei în *Nemurirea Sufletului* (Vezi).

CULTURĂ. — Totalitatea cunoştinţelor care dau: a) pe deoparte, înţelegerea raţională (Ştiinţifică), etică (Morala), estetică (Artistică) naţională şi religioasă a Universului, iar b) pe dealtă parte, trăirea vieţii potrivit acestei înţelegeri.

1. Cultura se capătă prin Educaţie integrală (a corpului şi a sufletului: intelectuală, estetică şi morală) şi din ea rezultă Bunuri Spirituale, spre deosebire de *Civilizaţie* din care rezultă Bunuri Materiale pentru satisfacerea trebuinţelor materiale, rezultate din aplicarea tehnică a cunoştinţelor teoretice ale Culturii: invenţii, descoperiri concrete şi de legi ale Naturii.

2. Cultura este pregătită şi ajutată, dacă nu chiar determinată, de către buna stare economică, ca rezultat al Civilizaţiei.

3. Cultura creiază Tehnica (ştiinţa aplicată) şi prin Tehnică se ajunge la Civilizaţie.

4. Pentru unii gânditori, termenii de Cultură şi Civilizaţie sunt sinonimi. In terminologia franceză se întrebuinţează termenul Civilizaţiei, iar în acea germană, cel de Cultură.

CUNOAŞTERE. — *In Psihologie.* Insuşirea de scop a sufletului, în orientarea sa de a forma individului ştiri despre: ce este, cum este şi de ce este existenţa, în parte şi în total.

1. Este denumită *Intelect* şi este iseparabilă de celelalte două însuşiri de scop ale sufletului: Afectivitatea (plăceri şi neplăceri) şi Voinţa (îndemnuri către mişcare).

2. Sunt cuprinse în Intelect numeroase fapte şi operaţiuni: Observaţia — Atenţia — Sensaţia — Reprezentarea — Asociaţia — Comparaţia — Percepţia — Intuiţia — Memoria — Apercepţia — Imaginaţia — Abstracţia — Generalizarea — Noţiunea — Judecata — Raţionamentul — Adevărul şi Eroarea.

3. Toate acestea produc *Cunoştinţa,* cu care nu trebue confundată Cunoaşterea, (care este cauza Cunoştinţii), nici *Inteligenţa* (care este posibilitatea de orientare a individului ca valoare, folosind sufletul său întreg: Cunoaştere (Intelect), Simţire (Afectivitate) şi Voinţă.

CUNOAŞTERII Problema. — *In Filosofie.* Intrebare (problemă) asupra: Originii, Naturii, Obiectului şi Valorii Cunoaşterii (Intelectului), la care s'au dat răspunsuri documentate metodic, ca Ipoteze de explicare (Teorii).

A. Pr. Cunoaşterii s'a impus meditaţiei filosofice după Pr. Cosmologică (Vezi), începând cu *Socrate* prin aforismul „Cunoaşte-te pe tine însuţi".

Asupra primei părţi a Pr. Cunoaşterii, — origina şi natura Cunoaşterii — s'au formulat următoarele Teorii ca răspunsuri: Raţionalismul — Empirismul — Dualismul empiro-raţionalist (Criticismul) şi Intuiţionismul (intelectual, afectiv, sau mistic revelator divin) (Vezi).

Şi, asupra celei de a treia părţi, — Valoarea Cunoaşterii — s'au formulat Teoriile: Dogmatismul — Relativismul — Pozitivismul — Agnosticismul — Pragmatismul — Scepticismul şi Antiintelectualismul (Vezi).

B. *Observare.* Prob. Cunoaşterii este impropriu numită „Teoria Cunoştinţei" deoarece: 1) înţelesul termenului *Teorie* este de răspuns la problemă, nu problema însăşi şi 2) înţelesul termenului *Cunoştinţă* este de rezultat, efect al Cunoaşterii, nu însăşi Cunoaşterea, care este cauză a Cunoştinţei.

C. Alt termen sinonim Pr. Cunoaşterii este *Pr. Epistemologică* şi mai puţin întrebuinţat, *Pr. Gnozeologică,* dat de *Baumgarten.*

CUNOŞTINŢĂ. — *In Psihologie.* Efect al Cunoaşterii, fără de care nu poate exista. Are înţelesul de obiect al Cunoaşterii, adică ceea ce se poate cunoaşte, aşa cum răspund la această întrebare diferitele Teorii formulate în Problema Obiectului Cunoaşterii: Realismul — Idealişmul — Fenomenalismul şi Nomenalismul (Vezi aceşti termeni) şi care răspunsuri sunt grupate în două concepţiuni, anume: 1) Cunoştinţa are ca obiect existenţa din afară de suflet (Non-Eu) pe care o poate cunoaşte şi 2) Cunoştinţa are ca obiect existenţa ei însăşi (Eul), deoarece tot ce se pretinde că sunt cunoştinţe, nu sunt decât Modificări ale Eului în raport cu existenţa întreagă.

CURBA GAUS. — *In Psihologia Experimentală.* Sistem în Metoda Experimentală Psihologică, prin care se valorifică însuşirile biologice şi sufleteşti, constatate experimental, cu ajutorul variaţiei de creştere şi descreştere, prezentate de o curbă faţă de ordonată (axa verticală) şi abscisă (axa orizontală). Pe abscisă se înscriu punctele bune (Cota) pe care subiectul cercetat experimental le-a obţinut din rezolvarea corectă a probei (testului) la care a fost supus; — iar pe ordonată se înscrie numărul indivizilor (frequenţa) din grupul colectiv supus aceluiaşi experiment care a obţinut acelaşi număr de puncte bune (cote). — La stânga pe abscisă sunt înscrise cotele mai mici (rezultatele cele mai rele) şi mergând spre dreapta se înscriu succesiv, cotele mai mari, iar frequenţele se înscriu în dreptul cotei respective, obţinându-se astfel o serie de cote cuprinsă între două extreme: cote rele şi cote bune. Intre aceste extreme se plasează cotele cu răspunsuri normale. (mediane între extreme). Intinderea seriei se poate împărţi în o sută de unităţi (centile), în zece (decile), în patru (Quartile), etc. — Curba lui Gaus este o curbă de frequenţă deosebită de o curbă de mărime. *(Vezi, Testul).*

D

DALTONISM. — *In Psihologia Patologică.* Boală a vederii, de a nu putea deosebi culorile complimentare (acelea care nu dau culoarea albă când se combină).

1. Culorile complimentare sunt: roşul cu verdele albăstrui — galbenul cu indigo — verdele cu purpuriu — portocaliul cu albastrul deschis — galben, verde cu violet — etc.

2. Boala a fost studiată de *Dalton;* de aci şi numele ei, care se întrebuinţează mai mult pentru nedeosebirea verdelui de roşu.

3. Daltonismul este o speţă a Acromatopsiei şi mai poartă numele de *Discromatopsie.*

DARWINISM. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie formulată de *Darwin.* Afirmă că speciile vieţuitoarelor se transformă; fiecare specie derivând dintr'una anterioară ei, fie chiar dispărută în timp. — Opusă ei este *Creaţionismul* (speţele sunt fixe dintr'un început, dela creaţia lor).

1. Darwinismul explică *Transformismul* prin adaptarea la mediu, determinată necesar de: a) Concurenţa Vitală (lupta pentru viaţă) şi b) Selecţiunea Naturală. (Natura selectează speţele tari, deoarece speţele slabe dispar în lupta vieţii şi ele dau naştere speţelor următoare, care din nou vor fi selectate de Natură — şi tot aşa mai departe, o speţă derivă altă speţă, astfel că speţa umană derivă din cea animală). Darwinismul nu face însă nici o afirmare asupra Problemei Originii şi Scopului vieţii, ca finalitate ultimă.

2. *Selecţiunea Naturală* (altă denumire a Darwinismului) este considerată de Darwin ca determinant important; însă nu exclusiv, deoarece admite şi *Concurenţa Vitală.* (spre deosebire de Lamarkism, care afirmă că adaptarea se face numai prin Exerciţiu şi Ereditate).

3. Prin *gemule,* considerate forţe ale Universului existente în plasa germinativă a individului. Darwinismul explică naşterea indivizilor variaţi, ca speţe noi. Dacă aceste variaţii rezistă mediului (Concurenţei vitale) atunci se adaptează la mediu (ca o selecţiune a Naturii) şi transmite ereditar, mai departe, aceste gemule, care devin astfel variaţii ale speţei (filogenetice) — din variaţii ale individului (ontogenetice), cum au fost la început.

4. Darwinismul este o speţă a *Evoluţionismului* şi a fost mult combătut de acei care susţineau Creaţionismul Biblic şi de naturalişti ca *Agassiz, Floureans* şi *Vialleton;* însă a fost continuată teoria de *Lamark* şi *Haeckel,* rămânând deplin câştigate pentru ştiinţă afirmaţiile din opera lui Darwin: Origina Speciilor, publicată la 1859.

DECIZIUNE. — *In Psihologia* Voinţei Deliberative este terminarea *deliberării,* prin admiterea executării numai a uneia din intenţiunile care s'au deliberat. (Vezi *Voinţa).*

DEDUBLARE. — (Vezi *Individualitate Patologică).*

DEDUCŢIE. — A. *In Psihologie.* Operaţia de gândire prin care se trece dela una sau mai multe judecăţi (indiferent dacă sunt sau nu afirmări sau negări logice)

la o altă judecată, care este consencinţa necesară impusă de gândire.

B. *In Logica Metodologică.* Metoda care se serveşte de Raţionamentul Deductiv (Silogism), pentru ca să extragă, să disocieze, un adevăr particular şi simplu dintr'un adevăr general şi compus, fără ca prin aceasta să se identifice cu Silogismul.

C. *In Filosofia Kantiană.* Termenul „Deducţie Transcendentală" are înţelesul restrâns de Deducţie din Principiile Pure ale raţiunii înseşi — deosebită de „Deducţia Empirică", care se face asupra cunoştinţelor date de simţuri.

1. Deducţia nu este identică cu Silogismul, deoarece nu este necesar ca adevărul din Concluzie să fie deja existent, inclus, implicit, în adevărul din Premisa Universală — aşa cum se consideră că este un silogism. (din care cauză se contestă valoare logică silogismului).

Dacă premisa universală dela care se porneşte este o Judecată Sintetică (vezi), atunci concluzia Deducţiei aduce Subiectului său un Predicat nou, fie oricum: de calitate, cantitate, relaţie sau modalitate, care n'a putut fi cuprins implicit în premisa cu adevărul judecăţii sintetice, dela care a pornit Deducţia — aşa cum s'ar fi întâmplat, dacă judecata din premisa universală ar fi fost Analitică (Vezi).

2. Opusă Deducţiei este *Inducţia.* (Vezi).

3. Deducţia se mai numeşte şi *Epistematică.*

DEFINIŢIA. — *In Logica Metodologică.* Metodă pentru stabilirea şi exprimarea înţelesului unei Noţiuni, fără de care înţeles ea nu poate exista.

1. Definiţia se exprimă printr'o Judecată Afirmativă Universală, al cărui Predicat este chiar înţelesul. (Definiţia) Subiectului de definit.

2. Şi la Definiţie — ca pretutindeni în operaţiile gândirii logice — baza este tot Comparaţia, deoarece prin ea se realizează însuşirile de: calitate, cantitate, relaţie şi modalitate, existente în fenomene. care le alcătuesc înţelesul. Se compară fenomenele (respectiv cunoştinţele lor) şi se stabilesc astfel *asemănări* şi *deosebiri.* Asemănările alcătuesc esenţialul fenomenelor şi se atribue prin Generalizare tuturor fenomenelor din care s'au extras prin Abstracţie, formându-se astfel Noţiunea. (Cunoştinţa clasei de fenomene comparate). Fiecare noţiune are înţelesul ei deosebit de al altei noţiuni — specific şi identic cu noţiunea — conform Pr. Identităţii. (Vezi).

3. Prin Definiţie se fixează înţelesul noţiunilor în judecăţi logice şi se exprimă apoi printr'o Propoziţiune, al cărei subiect este noţiunea de definit, iar predicat este însuşi înţelesul de: calitate, cantitate, relaţie şi modalitate al noţiunii de definit. Acest predicat trebue să exprime *genul proxim* şi *diferenţa specifică* — considerate elementele oricărei Definiţiuni — astfel: a) Noţiunea care urmează să fie definită, trebue înglobată în Genul cel mai apropiat din care face parte ca Speţa împreună cu alte noţiuni comune acelui gen. b) Noţiunii de definit, trebue să i se arate înţelesul specific numai ei, prin care se diferenţiază de înţelesurile celorlalte noţiuni — speţe.

4. Metoda Definiţiei încoronează opera logică de sistematizare a cunoştinţelor, realizată cu alte

două metode: *Clasificarea* şi *Diviziunea* (vezi), prin care se orânduesc — crescând şi descrescând — noţiunile după înţelesurile lor de cantitate (sferă) şi calitate (conţinut).

5. Definiţiile sunt greu de formulat; deoarece, nu trebue să cuprindă nimic mai mult şi nimic mai puţin decât înţelesul logic arătat mai sus şi totdeauna exprimat afirmativ (nu negativ) prin cuvinte explicite. De aceea, Definiţiile sunt scurte dar complete, lapidare, purtând numele de *Definiţii Reale* (logice), spre deosebire de acelea care nu se conformează regulelor logice arătate mai sus, numite *Definiţii Nominale,* (empirice).

6. *Hamilton* deosebeşte trei feluri de Definiţii: nominale, reale şi genetice (care arată cum iau naştere noţiunile de definit).

7. *Liard* întrebuinţează termenii de *Definiţii Geometrice*, pentru acelea cu care începe o ştiinţă oarecare şi *Definiţii empirice — inductive,* pentru acelea cu care sfârşeşte ştiinţa. Cele geometrice pot fi denumite şi formale, sintetice, prin generaţiune; iar cele inductive mai pot fi numite materiale, analitice, prin compoziţiune.

DEGENERESCENŢĂ. — *In Psihologică.* Denumire generală dată inferiorităţilor — fie biologice, fie sufleteşti.

DEISM. — A. *In înţeles larg.* Denumire dată tuturor teoriilor asupra lui Dumnezeu. *(Clarke).*

B. *Kant* deosebeşte Deismul (Fiinţă Primă, transcendentală, care poate fi cunoscută, dar nu i se poate determina atributele) şi *Teismul* (Fiinţă Primă, căreia i se poate determina atributele, prin analogie cu Natura şi însuşirile ei).

C. *Enciclopedia Filosofiei* atribue Deismului înţelesul de teorie — răspuns la Problema Creaţiei Universului — prin care se afirmă Creaţia Universului de către Dumnezeu, aflat în Univers pentru a-l conduce. — Opus acestui înţeles este *Teismul,* care afirmă că Dumnezeu a dat Universului legi de conducere de când l-a creat, astfel că nu mai este amestecat în Univers, ci stă deasupra, înafară de el).

DELIBERARE. — *In Psihologie.* Faza cea mai importantă din actul Voinţei Conştiente, fiindcă aici intră în luptă motivele şi mobilele, intelectuale şi afective, care duc la hotărîrea de executare în faptă, a ceea ce s'a intenţionat.

1. Cu cât vor fi mai temeinic structuralizate în suflet motive şi mobile de valoare intelectuală şi afectivă, căpătate prin: ereditate, influenţe ale mediului cosmic şi social, educaţie şi cultură — cu atât vor putea învinge în această luptă a deliberării, motivele şi mobilele rele, potrivnice lor.

2. Deliberarea explică teoriile Libertăţii şi Responsabilităţii Morale şi Juridice *(Vezi).*

3. Deliberarea constitue şi criteriu pentru valorificarea Temperamentelor şi Caracterelor. *(Vezi).*

4. In Deliberare se găsesc şi explicările bolilor sufleteşti ale Voinţei. *(Vezi).*

DELIR. — *In Psiho-Patologie.* Stare sufletească anormală, cu durată intermitentă, manifestată prin Iluzii şi Halucinaţii cu efecte chiar

de acte violente. (Vezi *Iluzie-Halucinație*).

DEMENȚĂ. — *In Psiho-Patologie*. Starea de desordine și slăbiciune sufletească a unui alienat, după ce a suferit de tulburări mintale, caracterizate de *Patologie* (vezi).

1. Demența este considerată nevindecabilă (incurabilă), când se constată distrugeri organice definitive ale materiei nervoase și glandelor endocrine (vezi); deaceea este foarte greu de stabilit natura și gradul ei. Patologia întrebuințează deseori termenii: *Demență Precoce-Demență Senilă*.

DEMIURG. — *In Filosofia Cosmologică*. Fabricator al Universului. Ințeles dat de *Platon* lui Dumnezeu, în scrierea: *Timeu*.

1. Inainte de Platon, și *Socrate* a întrebuințat termenul cu înțeles de: fabricațiune a sufletului omenesc.

2. Demiurgul lui Platon este fabricatorul suprem al sufletului Lumii întregi și al Zeilor, cu misiunea de a fabrica la rândul lor ființele, toate câte sunt.

3. Pentru Filosofii Gnostici, Demiurgul Lumii este deosebit de Dumnezeu, ba chiar multe din cele ce fabrică Demiurgul sunt contrare Voiei lui Dumnezeu. (Vezi și *Deismul-Teismul*).

DEMOCRAȚIE. — A. *In Filosofia Social-Politică*. Teorie asupra problemei întâietății Individului sau Statului, care afirmă întâietatea Individului, căruia Statul trebue să-i servească ca mijloc desvoltării și realizării idealurilor de vieață socială ce-și propune. — Opusă este teoria Etatistă — Socialistă. — *Etimologic:* stăpânire a poporului.

B. In înțeles *Juridico-Politic* este forma de guvernământ, care afirmă și realizează prin legi juridice conducerea Statului prin Voința poporului întreg, fără deosebire de clase sociale bazate pe: avere, capacitate și naștere: „Toate Puterile (autoritățile de conducere) emană dela națiune", iar principiile juridice de bază ale alcătuirii legilor sunt: Libertatea și Egalitatea.

(Vezi: *Individualism — Totalitarism — Despotism — Plutocratism — Aristocratism — Socialism*).

DEMONSTRAȚIE. — *In Logică*. Metodă prin care se arată argumentele pe care se bazează o concluzie ca adevărată, dedusă din alte judecăți (premise) presupuse ca adevărate.

1. Demonstrația se servește de metoda Deducției și ca atare de Silogism, însă nu trebue confundată cu acestea, deoarece ele caută adevărul bazându-se pe legile gândirii logice deductive și silogistice în virtutea cărora este posibilă aflarea adevărului; pe când Demonstrația arată numai adevărul, indiferent cum s'a căutat și aflat. De aceea, Demonstrația se mai numește și *Argumentare* și servește pentru a se obține *Convingerea*. Științelor Matematice, Demonstrația le servește drept metodă specială.

2. In general, Demonstrația este *analitică*, când se face argumentarea concluziunilor particulare dintr'un principiu general; și este sintetică, când se face argumentarea Principiului din Concluzii. Se mai întrebuințează termenul *Demonstrație Experimentală* (deși pare un paradox, deoarece Experimentul se bazează pe Inducție,

nu pe Deducţie) cu înţelesul de probarea unui adevăr, care se pretinde ascultătorul să şi-l însuşească pe simpla demonstraţie făcută de vorbitor.

DENOTAŢIE. — *In Logica lui St. Mill,* are înţelesul de: cantitate, număr sau întindere, numită *Sferă* în Logica actuală, existentă ca element constitutiv al oricărei noţiuni, alături de Conţinut, numit de St. Mill „Conotaţie".

DEONTOLOGIE. — *In Morală.* Cunoaşterea îndatoriilor cerute de oricare situaţie socială şi profesională. — Ex: Deontologie Medicală.

1. Termenul este inventat de *Bentham* în teoria sa de Morală Utilitaristă (vezi) cu înţelesul de: cantificare a plăcerilor şi neplăcerilor drept criteriu al Datoriei Morale", din care cauză teoria aceasta mai are denumirea de *Aritmetică Morală.*

DEPRINDERE. — *In Psihologie.* Indemnuri către activitate, care au fost în trecut conştiente, dar care — prin repetiţie — tind să devină automate.

1. Ele se dobândesc şi în mod conştient, educativ, cu scopul de a economisi şi energia psihofizică, deoarece omul are nevoe de reacţiuni imediate şi sigure la excitaţiile mediului în care trăeşte — cum are nevoe şi de rezistenţă la tendinţe care-l determină la acte nefolositoare, ba şi vătămătoare organismului şi sufletului.

2. Astfel sunt Deprinderi: fizice şi sufleteşti (intelectuale, afective), de natură individuală şi socială şi, impuse chiar de mediul: cosmic, organic şi sufletesc.

3. Deprinderile se bazează pe *sensaţiile* Cinestetice (de mişcare) şi constituesc la rându-le baza Educaţiei, în special a Educaţiei morale. (Vezi *Automatism).*

DESAGREGARE Mintală. — *In Psiho-Patologie.* Termen inventat de P. Janet pentru a explica Anesteziile — Analgiile — Amneziile — Paraliziile — şi Personalitatea Multiplă a Isteriei, deoarece aceste boli sufleteşti constituiesc desagregări (desfaceri) ale Blocului Conştiinţei Individuale.

DESCRIERE. — *In Logică.* Metodă specială în St. Naturale, care constă în arătarea (exprimarea) tuturor însuşirilor esenţiale şi accidentale ale fenomenelor care se cercetează prin *Analiză.* (Vezi).

1. Descrierea se bazează pe Metoda Observaţiei Externe, cu atenţie şi aparate tehnice. (Vezi).

DESPERSONALIZARE. — *In Psiho-Patologie.* „Iluzie suigeneris, datorită căreia bolnavul percepe propriile cuvinte şi fapte ca străine Eu-lui său, fiind deosebită de bolile: Dedublarea Personalităţii şi Paramnezia". *(P. Janet).*

DESPOTISM. — *In Sociologia Politică.* Sistem de guvernământ care afirmă şi realizează guvernarea poporului (Statului) printr'un singur conducător (Despot sau Monarh) deţinător al tuturor Puterilor de conducere ale Statului: legislativă, administrativă şi judecătorească, în mod nelimitat, absolut; de aici vine şi termenul

Absolutism dat acestui fel de guvernare, care nu dă socoteală poporului, socotindu-se fără responsabilitate.

DESTIN. — A. *Inţeles general.* Concepţie care admite existenţa unui viitor dinainte stabilit (predestinat, prestabilit) ca finalitate a vieţii, pentru fiecare individ sau popor.

B. *Filosofia Spiritualistă* rezolvă chestiunea Destinului, argumentând din studiul naturii omului, că acesta este destinat prin creaţie divină să cucerească fericirea şi vieaţa eternă prin virtute.

C. *Filosofia Teologiei* are teoria Predestinării prin care afirmă că există Destin şi pentru Viciu (păcat) ca şi pentru Virtute (bine). Faptele bune duc pe om în împărăţia cerului (rai-eden-paradis), iar cele rele (păcatul) îl duc la condamnarea ispăşirii executată în iad, infern. Atotştiutorul şi Atotputernicul Dumnezeu previne pe om de ceea ce este virtute (bine) şi de ceea ce este rău (păcat), înainte ca omul să le săvârşească în fapte.

Predestinarea admite judecata de apoi la trecerea omului din vieaţa pământească în cealaltă vieaţă, de dincolo de moarte, ca o consecinţă a teoriei Nemuririi Sufletului. (Vezi *Fatalismul).*

1. Destinul este sinonim *Soartei* şi *Ursitei.* Concepţia populară materializează Destinul în fiinţe supranaturale, care se pot îndupleca prin anumite practici de Vrăjitorie şi Magie. (Vezi).

2. In concepţia ştiinţifică, Destinul a devenit Determinism şi Cauzalitate.

3. *Cicerone* — în scrierile: Divinatione şi De Fato — dă Destinului înţeles de „rânduială a cauzelor care produc efecte, mai puternică decât puterea Zeilor, întrucât şi Zeii trebue să se supună Destinului".

DETERMINARE. — A. Precizarea însuşirilor unui fenomen, fie ale tuturora (esenţiale şi accidentale), fie numai ale celor esenţiale, prin care se deosebeşte fenomenul de un altul asemenea lui.

B. *In Logică* este fixarea înţelesului de: calitate, cantitate, relaţie şi modalitate a noţiunilor limitându-le Sfera şi Conţinutul, spre a le face identice cu ele înşile, deosebindu-le astfel de alte noţiuni.

DETERMINISM. — *In Filosofia Ştiinţei.* Postulat al Gândirii ştiinţifice, derivat din celălalt postulat de bază, numit Necesitatea Cauzală şi înţeles astfel: Totul în Univers este silit să se petreacă ca efecte ale unor cauze. Nimic fără cauză determinată şi cunoscibilă, chiar dacă gândirea actuală nu poate preciza cauza tuturor fenomenelor, dar o va putea face în viitor; deoarece, Universul este Ordine şi Exactitate (nu desordine, întâmplare sau miracol), ceea ce face ca fenomenele să se lege între ele cauzal, după legi universal valabile. (Vezi *Cauzalitatea — Finalismul — Destin — Fatalism).*

1. Ordinea Universală — afirmată de Determinism — este chiar în Univers (imanentă)

— nu transcendentală, cum afirmă teoriile Fatalismul şi Predestinarea, că este venită dela Destin sau Divinitate.

2. Adevărurile cuprinse în Determinism şi Cauzalitatea Necesară sunt valorizate numai ca *fundamente* ale Gândirii Ştiinţifice, ca *Postulate* (Vezi), deoarece aceste adevăruri se impun numai ca o necesitate de fapte constatată concret în Universul sensibil — şi nu ca o necesitate de drept, cum se impun categoric Gândirii însăşi ce'e cinci adevăruri formale, ale raţiunii: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea, numite *Principii* pure, axiomatice, ale raţiunii.

3. Necesitatea de fapt însă este suficientă, ca adevăruri'e Determinismului şi Cauzalităţii să devină cât mai universal valabile; deoarece, au însuşirea *prevederii* fenomenelor, care este însăşi baza ştiinţei de totdeauna, lapidar exprimată de *A. Comte* prin: „Savoir, c'est prevoir".

Cauzele aflate numai unora dintre fenomene vor fi atribuite la un număr din ce în ce mai mare de fenomene, prin Inducţie şi Analogie.

4. In Problema Voinţei (Facem ce voim?), Determinismul are ca opusă teoria *Liberului Arbitru.* (Vezi).

5. Speţe ale Determinismului sunt: *D. Psihologic* denumit şi Idei-Forţe; *D. Economic* sau Marxism, care afirmă desfiinţarea proprietăţii individuale ca o necesitate cauzală de fapt, de natură social-economică; *D. Biologic* — *D. Rasial.* — *D. Cultural* — *D. Juridic* — *D. Istoric,* etc., şi *D. Moral,* al cărei înţeles este redat sub termenul *Responsabilitate Morală.* (Vezi).

DIALECTICĂ. — *In Logică.* Metodă pentru învăţământ şi înţelegere, sau Artă a Discuţiunii şi Argumentării. Are înţelesuri felurite; aşa încât este necesar să fie precizat în discuţiune, care este înţelesul ce i se dă.

Inţelesul general este de Artă de a divide: genurile în speţe, întregul în părţi, pentru a le putea examina şi apoi discuta asupra lor.

1. *Socrate* întrebuinţează această metodă (numită de aceea şi *Metodă Socratică)* pentru a scoate adevărul chiar dela ascultători prin răspunsurile ce el cere întrebărilor puse acestora; — din acest motiv metoda se mai numeşte şi *M. Maiotică* (asemuind-o cu practica moşitului). Socrate, se ştie, n'a scris nimic din filosofia sa; deoarece era convins că adevărul nu se poate comunica, ci fiecare îl descoperă în sine însuşi, dacă ştie să-l caute. De aceea, Socrate nu concepea adevărul decât realizat pe calea dialogului. Pentru înţelesul Metodei Socratice, dialogul nu este orice fel de discuţiune, ci numai aceea în care se reuşeşte să se stabilească prin *Definiţie* (vezi) o idee generală pentru fiecare Gen de fenomene, cărora urmează să li se fixeze înţelesurile de Speţe. Astfel, Metoda Socratică se serveşte de metode'e: Diviziunea: Diviziunea — Clasificarea — Definiţia, deoarece prin ele se pot fixa şi exprima cunoştinţele sistematizate cu diferenţele şi raporturile dintre ele, cu ordinea şi unitatea lor. Ideea generală (Genul) cuprinde sinteza Speţelor pe care le depăşeşte, deoarece este mai bogată decât fiecare din ele.

2. *Platon,* în teoria: Lumii Ideilor, atribue Dialecticii înţelesul de Metoda Inductivă, deoarece gândirea se ridică la noţiuni din ce în ce mai generale din judecată în judecată, până la idei e cele mai generale ale Principiilor Prime. (Dela senzaţii la

Idei, dela frumosul concret la Frumosul abstract, dela scopuri individuale la Justiţia Universală). Această operaţie triplă este numită de *Fouillée* „Dialectică Intelectuală — Afectivă şi Voluntară".

Genul este considerat de Platon mai real decât speţele, ca însăşi raţiunea lor de a fi — iar Genul Suprem este realitatea care conţine şi explică toate speţele.

3. *Aristot* deosebeşte Dialectica de Analitică. Analitica este Deducţia unor concluzii din adevărurile premiselor; iar Dialectica este Raţionarea asupra unor adevăruri probabile ca fond („artă intermediară între Retorică şi Analitică"), cu înţeles de Logică numai Formală.

4. *Filosofia Scolastică* a Evului Mediu atribue Dialecticii înţelesul de Logică Formală — opusă Retoricii şi Gramaticii — cu care formează împreună ciclul de învăţământ numit: Trivium.

5. *Kant* i-a dat înţelesul de: Logică Aparentă, deoarece majoritatea filosofilor căzuse „în iluzia raţionamentelor dogmatice", afirmate fără contradicţie, imperativ şi făcute asupra posibilităţii cunoaşterii întregii existenţe (şi a existenţii în sine — numenul). De aceea, în Dialectica Transcendentală Kant face critica acestei iluziuni. (Vezi *Criticism).*

6. *Hegel* înţelege prin Dialectică: „gândirea conformă legilor ei", prin care se recunoaşte neseparabi itatea contradicţiilor *(Antiteze)* şi principiul unirii lor într'o idee generală de sinteză *(Antinomie)* (Vezi acestea).

DIALELĂ. — *In Logică.* Eroare de raţionament. Cerc viţios. Denumire dată de către Filosofii Sceptici Metodei Dogmatice, care pretinde să demonstreze valoarea infailibilă a raţiunii pentru orice fel de cunoaştere a existenţei.

DIDACTICĂ. — Speţă a ştiinţei Pedagogiei, al cărei obiect este fixarea regulelor, cerute de fiecare obiect de învăţământ pentru predarea lor. Este o Metodologie Pedagogică — Educativă.

DIOTOMIE. — *In Logică.* Diviziunea unui Gen numai în două Speţe. Este posibilă numai când o aceeaşi singură însuşire esenţială este prezentă la o speţă şi este absentă la cealaltă.

DIETETIC. — Regim medical care conservă sau redă sănătatea.

DIFERENŢA. — *In Logică.* Insuşire prin care o speţă se deosebeşte de alta, sau altele, ale aceluiaşi gen; sau în general: ceea ce deosebeşte o existenţă de altă existenţă. Logica Scolastică o denumea „differentia specifica", considerată ca element constitutiv al Definiţiunii logice împreună cu celălalt element „genus proximum" (Vezi *Definiţia).*

DIFERENŢEI Metoda. — *In Logică.* Inlăturarea (prin Experiment) a împrejurării care face să concorde cazurile ce cuprind fenomenul de explicat prin cauza sau efectul său. Astfel că dispărând fenomenul de explicat prin înlăturarea de mai sus, atunci s'a verificat că, acea împrejurare înlăturată este chiar cauza căutată prin experiment.

Baza metodei este tot gândirea de comparaţie a acelor două ca-

zuri (sau mai multe) care se cer însă cât mai asemenea, iar unul să prezinte împrejurarea comună cazurilor şi celălalt să nu prezinte.

1. Metoda Diferenţei verifică Metoda Concordanţei, precizându-se că amândouă sunt aplicabile numai fenomenelor cărora li se poate schimba după voe împrejurările în care se produc.

2. Diferenţa — Concordanţa — Variaţiile Concomitente şi Reziduri le sunt cele patru metode Experimentale stabilite de *St. Mill* (asemănătoare celor stabilite de *Bacon* şi denumite Tabele de: Prezenţă — Absenţă şi Comparaţie) prin care se urmăreşte aflarea cauzelor şi efectelor fenomenelor, bazate toate pe *Ipoteză* şi *Analogie.* (Vezi acestea şi Tabelele lui Bacon pentru deosebire).

DIFERENŢIAL Calcul. — *In Logica Matematicii.* Admiterea şi introducerea în calculul funcţiunilor a unor cantităţi infinit de mici pentru stabilirea variaţiilor funcţiunii.

1. Alături de Calculul *Diferenţial* se introduce şi Calculul *Integral* şi împreună dau Calculul *Infinitesimal.*

Prin Calculul Integral se înlătură (elimină) cantităţile infinit de mici introduse de Calculul Diferenţial, pentru a reveni la Calculul numai de cantităţi finite, ca să poată fi aplicate ecuaţiile fixate.

DIFERENŢIERE. — *In Filosofie.* „Trecerea dela starea omogenă, nedefinită şi incoherentă la starea eterogenă, definită şi coherentă". *(Spencer).* Transformarea elementelor asemănătoare în elemente deosebite — şi a elementelor mai puţin deosebite în elemente mai mult deosebite.

Diferenţierea morfologică este asupra structurii, organizării — iar aceea funcţională este asupra activităţii, funcţiunii. (Vezi: *Evoluţionism — Transformism).*

DIJUNCŢIE. — *In Logică.* Diviziune, despărţire a unui întreg în părţile componente, astfel ca părţile să se excludă una pe alta fără altă posibilitate, decât sau..., sau....; ori una, ori alta. — Se mai numeşte *Alternativă.*

DIJUNCTIVĂ Judecată. — *In Logică.* Judecată cu Predicatul alcătuit din noţiuni opuse, fie numai două contradictorii (sau A, sau B) fie mai multe contrare (sau A, sau B, sau C, etc..). (Vezi *Contradicţia* şi *Contrarietatea),* iar Subiectul va fi determinat numai prin una din posibilităţile opoziţiei dintre noţiunile care alcătuesc Predicatul.

1. *Precizare.* Dijuncţia este logică numai când Predicatul conţine toate noţiunile contrare, sau pe amândouă noţiunile contradictorii, după regula compunerii unui întreg (gen) din toate părţile componente (speţele). Astfel, când voiu face J. Dijunctivă: „Plantele (subiect) sunt sau vieţuitoare, sau...." mă voiu gândi să completez Predicatul cu noţiunea contradictorie (a doua) faţă de *vieţuitor* şi voiu găsi noţiunea *nevieţuitoare,* care va completa Predicatul Subiectului ce-l gândesc, ca să pot gândi astfel: „Plantele sunt vieţuitoare sau nevieţuitoare". Tot astfel pentru J. Dijunctivă cu Predicat alcătuit din noţiuni opuse contrarii, de exemplu speţele rasei umane după cu-

loarea pielei, voiu alcătui toate Predicatele subiectului judecății următoare: „Românii (subiect) sunt sau de rasă albă, sau de rasă galbenă, sau de rasă neagră, sau de rasă măslinie".

2. Judecata Dijunctivă — fixând Subiectului numai una din speţele Predicatului — este alcătuită din J. Particulară, (ca şi J. potetică, pentru aceeaşi explicaţiune).

3. Judecata Dijunctivă poate lua forma unei J. Ipotetice. Ex: S. este sau P, sau M, sau N, — poate deveni: S este P, dacă S nu este nici M, nici N.

4. Judecata Dijunctivă este una din cele trei speţe ale posibilităţii înţelesului de *Relaţie* între S şi P, anume: a) *Substanţă,* care dă J. Categorică (S este P); b) *Cauzalitate,* care dă J. Ipotetică (S este P, dacă P este M); şi c) *Alternativă* (reciprocitatea), care dă J. Dijunctivă.

Celelalte posibilităţi ale înţelesului unui S faţă de P sunt: *Calitatea, Cantitatea* şi *Modalitatea,* — toate patru cu Relaţia, sunt denumite *Categorii.* (Vezi).

DIJUNCTIV Silogism. — *In Logică.* Raţionament Deductiv a cărui Premisă majoră este o J. Dijunctivă. — (Vezi).

1. Dijuncţia (alternativă) din Premisa Majoră poate fi alcătuită numai din două noţiuni opuse, când opoziţia este de Contradicţie, — şi din mai multe noţiuni când opoziţia este de Contrarietate. (Vezi Precizarea de sub J. Dijunctive).

2. Deoarece Judecata Dijunctivă poate lua forma unei J. Ipotetice şi invers, — Silogismul format mai poartă denumirea de Silogism *Ipotetic — Dijunctiv.*

3. Elementele Sil. Ipotetic — Dijunctiv sunt: a) Premisa Majoră ipotetică dijunctivă, contradictorie sau contrară: b) Premisa Minoră este necesar o judecată categorică — fie negativă, fie afirmativă; c) Concluzia este negativă când minora e afirmativă şi este afirmativă când minora e negativă. Ex: 1) Sau A e adevărat sau B. — Insă A este adevărat. Deci B nu este adevărat.

4. Când opoziţia dijuncţiei din Premisa Majoră, fie contradictorie (S este sau P, sau M), fie contrară (S este sau P, sau M, sau N, etc.), este rând pe rând afirmată sau negată în judecăţi singulare drept Premise Minore — în care intră un termen mijlocitor sau mai mulţi. pentru a trage Concluzia că oricare din aceste alternative ipotetice sau dijunctive duce la aceeaşi Concluzie, — atunci raţionarea se numeşte *Dilemă* (când Alternativa Majorei este din două contradictorii), *Trilemă* din trei, etc. Ex: 1) A sau B este adevărat. — Dacă A este adevărat atunci este adevărat C. — Dacă B este adevărat, este adevărat şi C. — Deci C este adevărat. — 2) A sau B, sau C, sau D, etc. este adevărat. Dacă A este adevărat, atunci şi P este adevărat, — Dacă B este adevărat este şi P. Dacă este adevărat, este şi P. — Dacă D e adevărat, este şi P — Deci P este adevărat, oricare ar fi premisa minoră, — întrucât toate duc la aceeaşi Concluzie. — Dăm şi un exemplu când Premisa Majoră este J. Ipotetică. explicând denumirea mixtă de: Silogism Ipotetic — Dijunctiv: — Dacă A este adevărat, atunci sau B sau C este adevărat. — Dacă B este adevărat, atunci este adevărat şi P. — Dacă C este adevărat, este adevărat şi P. — Deci şi dacă A este adevărat, este adevărat P.

DILEMĂ. (Vezi *Silogism Dijunctiv).*

DINAMICĂ. — A. Speţă a ştiinţei. *Mecanica Raţională* (opusă Cinematicei) al cărei obiect este Forţa care produce mişcare (nu forţa în ea înseşi — care este obiectul Cine-

maticei). Dinamica stabileşte ecuaţiunile mişcării şi este opusă, din acest punct de vedere Staticei, care stabileşte ecuaţiile de echilibru, — însă Dinamica cuprinde şi Statica când introduce noţiunea de Forţă în studiul Mişcării, — rămânând însă opusă Cinematicei.

B. *In Sociologie.* Dinamica Socială — opusă Staticei Sociale — are ca obiect activităţile societăţii: economice — juridice — politice — culturale, după cum Statica Socială are ca obiect structura de alcătuire, morfologia, cadrele societăţii: cosmic — biologic — psihic — istoric.

Ambele dau înţelesul Societăţii. *(A. Comte* şi *Spencer).*

C. *In psihologie* deasemenea: Dinamică Psihică, are ca obiect funcţiunile sufletului — opusă Staticei Psihice, care are ca obiect structura sufletului. — *(Herbart).*

DINAMISM.-MECANISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Dinamismul este opus Mecanismului, deşi amândouă sunt Teorii Cosmologice, care explică Universul prin Mişcare şi Forţă; însă Dinamismul identifică înţelesul de forţă cu cel de fiinţă, iar Mecanismul le separa — deoarece afirmă că „fiinţa este inertă", incapabilă să se mişte şi să-şi modifice actele sale şi pe sine înseşi, fără intervenţia Forţei, care este deci Principiul Prim al Universului, din care derivă Fiinţa şi toate existenţele.

B. *In Psihologie* se întrebuinţează: Mecanismul Memoriei — Atenţiei — Gândirii, etc. cu înţelesul de neparticipare a Conştiinţei (Voinţei, Raţiunii) în aceste operaţiuni, considerate numai ca Forţe.

C. *In Biologie.* Mecanismul Vital — nu neagă existenţa fenomenelor sufleteşti, dar le derivă din Materie, reducându-le la fenomene fizico-chimice, ca funcţiuni ale Vieţii organice, sau ca „etape ale progresului Materiei".

D. *In Filosofia Fizicei.* Teorie asupra materiei, afirmată de *Leibnitz* numită: Dinamism Fizic; iar aceea afirmată de *Descartes:* Mecanism Cartesian.

DINAMOGENEZĂ. — A. *Inţeles General.* Trecerea energiei (forţei) dela starea latentă la starea de mişcare actuală.

B. *In Psihologie.* „Realizarea în mişcări interne organice şi externe fizice, a fenomenelor sufleteşti: intelectuale şi afective". *(W. James* şi *Baldwin).*

DIPLOPIE. — *In Psiho-Patologie.* Dublă imagine vizuală a unui singur obiect prezent organului ochiului. — Boala poate fi numai la un singur ochi, (monoculară) sau la amândoi (binoculară).

DIS.... — *Prefix,* de origine greacă, alăturat cuvintelor pentru a arăta înţelesul de „defectuozitate, lipsă, dificultate, lipsă dela regulă, dela normă". *(Lalande).*

DISCROMATOPSIE. — *In Psiho-Patologie.* Defectuozitate a vederii, de a nu putea distinge culorile, fie total fie parţial. (Vezi *Acromatopsie* şi *Daltonism).*

DISCURSIVA Gândire. — *In Psihologie.* Gândirea care are calitatea de a putea urmări şi prinde înţelesul seriei întregi de efecte posibile ale unei singure cauze, ca prevedere — ca şi calitatea de a reuni efectele la cauză, adevărurile particulare la cel general şi speţele felurite la genul din care fac parte. Gândirea Discursivă are deci înţeles de Analiză făcute cu uşurinţă şi repede, ceea ce constitue o speţă a *inteligenţei* (Vezi).

Dacă aici prefixul „Dis" n'are înţelesul lui (vezi) este pentrucă, prin gândirea care nu este discursivă se urmăreşte cauzalitatea fenomenelor, concret, analitic, parţial şi se prinde anevoios înţelesurile lor — şi aceasta este gândirea obişnuită pentru cei mulţi, considerată „normala"; iar aceea discursivă este deci o lipsă, o dificultate, o defectuozitate dela normă; dar acestea sunt tocmai calităţi pentru gândire: de a urmări şi prinde — nu greoiu, concret, analitic şi parţial cauzalitatea — ci repede, abstract, sintetic şi general.

DISTELEOLOGIE. — *In Filosofia Biologiei.* Defectuozitate a finalităţii (ordinei fireşti ca scop) în alcătuirea şi funcţionarea organismelor vieţuitoarelor: organe inutile, avortări, monştri, etc. (Vezi *Teratologie).* Termenul este inventat de *Haeckel* în scrierea: Morfologia Generală.

DISTRACŢIE. — *In Psihologie.* Lipsa Atenţiei concentrate pentru prinderea vibraţiilor energiei fenomenelor sau a înţelesului cunoştinţelor. (Vezi *Atenţie).*

DIVERS. — *In Logică.* „Ceea ce nu este identic sau esenţial" *(Aristotel).*

DIVINITATE. — *In Religie.* Insuşirea a ceea ce este Divin, Dumnezeesc, fie în înţeles păgân de Zeităţi: animiste, politeiste, dualiste, antropomorfiste, etc. fie în înţeles de Dumnezeu Unic (monoteist): mozaic, creştin, mahomedan, budist, etc. (Vezi *Dumnezeu).*

DIVIZIUNE. — *In Logică.* O metodă de sistematizarea cunoştinţelor (înţelesurilor noţiunilor) alături de Clasificare şi Definiţiune, considerate toate ca metode speciale St. Naturale (deşi aplicaţiunea lor este generală) — şi anume acea metodă prin care gândirea descompune: Intregul în Părţile componente, Genul în Speţele lui, Generalul în Particularele lui.

1. Logica impune Diviziunii următoarele reguli: a) Să descompună Totul de divizat. b) Părţile descompuse să constitue noţiuni opuse între ele, fiecare cu înţeles propriu (diferenţa specifică) c) nici una din părţi să nu figureze decât într'o singură parte a Diviziunii făcute. d) Diviziunea să se facă numai dintr'un anumit punct de vedere dinainte stabilit.

2. Diviziune *Diotomică* este când sunt numai două speţe (părţi) ale Genului (întregului) divizat, ca noţiuni opuse contradictorii (Vezi).

3. Diviziune *Triotomică, Quatrotomică,* etc., când rezultă un număr de trei, patru, etc., speţe, părţi, diviziuni ale Totului împărţit, şi sunt între ele noţiuni opuse contrare (Vezi).

4. In Judecata logică, Speţele Diviziunii alcătuesc predicatele subiectului despre care se gândeşte sub forma dijunctivă (S este sau P, sau M, sau N, etc.).

5. In Diviziune intervine gândirea Deductivă şi opusul ei este *Clasificarea,* unde intervine g. Inductivă. (Vezi toţi aceşti termeni).

DIVIZIUNEA MUNCII. — *In Sociologia Economică,* fixată de *A. Smith,* are înţelesul de descompunere în părţi (numite parcele) a operaţiunilor ce trebuesc făcute pentru a se produce un Bun economic în întregul lui, realizându-se prin aceasta idealul producţiei economice, care este „maximum de randament cu minumum de efort".

Prin analogie se întrebuinţează termenul: Diviziunea Muncii Fiziologice, cu înţelesul de specializarea funcţiunilor între diferite organe ale corpului.

DOGMĂ. — *Inţelesul general.* Valoare de adevăr atribuită unei afirmări, fie de o autoritate externă, fie de convingere proprie, ca o autoritate internă, care afirmare trebue (sau este) acceptată fără împotrivire.

A. *Inţelesul primitiv* al cuvântului, de origine greacă, era de: hotărîre politică a conducerii statului (Lege Juridică), pentru cei conduşi.

B. *In Filosofie.* Adevăruri indiscutabile, atribuite teoriilor afirmate şi profesate în Şcolile vechi, de Filosofie adepţilor şi discipolilor — şcoli care avea adesea un caracter de sectă religioasă.

C. *In Religie.* Afirmări indiscutabile făcute de autorităţile clericale creştine asupra lui Dumnezeu, Christos şi Biserica Lui, care trebuesc acceptate din convingerea Credinţei proprii.

D. *Dogmatica Religiunii Creştine Ortodoxe* cuprinde: Revelaţia Divină — Sfânta Scriptură şi Tradiţia, — Atributele lui Dumnezeu — Sfânta Treime — Crearea Universului şi în special a Omului — Providenţa Divină — Păcatul Originar — Intruparea Fiului lui Dumnezeu pentru posibilitatea mântuirii omului, prin cele trei ipostase (profet, arhiereu şi împărat) — Biserica (casă a lui Isus) — Sfintele Taine (Botezul şi Ungerea cu Mir, Pocăinţa, Impărtăşania, Nunta, Maslul şi Preoţia) — Moartea şi Judecarea de apoi — Nemurirea Sufletului ca stare de veci şi a celor Buni şi a celor Răi — Criteriile Revelaţiunii (minunile şi profeţiile) — Dumnezeirea Creştinismului — Biblia, cartea Cărţilor.

DOGMATISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie care afirmă cunoştinţei valoarea de adevăr real, de certitudine, (Dogmă) ca şi posibilitatea cunoaşterii pentru orice existenţă — fie de manifestare (fenomen), fie în sine (numen) — deoarece cunoaşterea este înseşi existenţa realităţii Realismul). Dogmatismul este Raţionalist (adevărul pe calea raţiunii) şi Empirist — adevărul pe calea simţurilor. (Vezi şi lămuririle de sub *Scepticism).*

1. Dogmatismului (Realismului) i se opune Scepticismul şi Criticismul (Fenomenalismul), alcătuind cele trei teorii ca răspunsuri posibile date Problemei Valoarei Cunoaşterii. Teorii intermediare sunt: Pozitivismul — Agnosticismul — Pragmatismul — Antiintelectualismul. (Vezi acestea).

2. *Dogmatism Moral.* Explică

certitudinea prin acţiunea voită a gândirii de a căuta adevărul în Univers — spre deosebire de *Dogmatismul Intelectual,* pasiv şi iluzoriu, „care-şi afirmă numai certitudinea, fără să o şi dobândească activ". *(Blondel).*

3. *Kant,* în Critica Raţiunii Pure, spune că Dogmatica, raţiunii, lipsită de critică, nu duce la ştiinţă şi adevăr, ci numai la afirmări de adevăr nejustificate, cărora li se poate opune altele la fel, conducând în acest mod gândirea la Scepticism.

4. Reprezentanţii Dogmatismului Raţionalist: Socrate, Platon, Aristotel, Descartes, Spinoza, Malebranche, Leibnitz şi Wolf — iar ai Dogmatismului Empirist sunt: Epicurienii, Stoicii, Bacon, Locke, Berkeley şi I. S. Mill.

DOLORICE Sensaţiuni. — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea de durere ce o suferă corpul dela fenomenele cu care vine în contact. (Arsură, înţepătură, strivire, etc).

Organul de simţ respectiv este alcătuit din corpuscule de celule nervoase răspândite în organele corpului şi sunt în legătură cu nervii respectivi, care prinzând excitaţiile de arsură, înţepătură, etc., le conduc la centrii nervoşi unde se vor transforma în senzaţia respectivă (cunoştinţa de durere).

DOLICOCEFAL. — *In Sociologia Biologică.* Conformaţia lunguiaţă a craniului cu indicele cefalic cel mai mic. (Maximum 80).

Indicele cefalic (Vezi) împreună cu conformaţia craniană servesc la divizarea raselor omeneşti în trei grupe: Brahicefal — Mezocefal — Dolicocefal. (Vezi).

DREPTUL. — *Inţeles general.* Ceea ce este îngăduit să se facă şi ceea ce nu este îngăduit — fixat ca reguli precise.

A. *Ştiinţa Dreptului* este o ştiinţă normativă, stabilind reguli de purtare (norme) între oameni, componenţi ai diferitelor unităţi sociale organizate chiar pe aceste reguli, denumite *legi juridice* (de Drept); cuprinde drepturi şi datorii obligatorii la executare prin autorităţile sociale care le-au fixat. Dreptul are şi Arta sa, de a aplica aceste legi şi Filosofia sa (ca orice ştiinţă). Noţiunile: Drept şi Datorie se presupun una pe alta, deoarece Drept este libertatea de a face orice fără a vătăma pe altul, iar Datoria este chiar obligaţia de a nu vătăma pe un altul, cuprinsă în înţelesul libertăţii Dreptului. (Vezi *Justiţie).*

1. Diviziunea Ştiinţei Dreptului se face din diferite puncte de vedere).

I) Drept *Ideal* cuprinde regulile de purtare, nelegiferate încă în legi juridice, formulate de: Morala, Doctrina Juridică şi Jurisprudenţă. — Mai poartă denumirea de Drept *Natural,* însă cu înţelesuri deosebite după cum este înţeleasă noţiunea de natură a dreptului.

II) Drept *Real-Pozitiv* cuprinde legiferarea regulelor de purtare în legi juridice obligatorii la executare prin autorităţile sociale care le-au fixat. El se divide astfel: a) Dr. *Public* (Datorii şi Drepturi obligatorii pentru toţi componenţii unităţii sociale respective faţă de unitatea socială înseşi); b) Dr. *Privat* (Datorii şi Drepturi între componenţii unităţii sociale respective, socotiţi ca particulari). — Dr. Public se devide la rându-i în: Dr. Constituţional, Dr. Administrativ, Dr. Penal, Dr.

Procedural, Dr. Internaţional; — Dreptul Privat se divide în: Dr. Civil, Dr. Comercial, Dr. Industrial — Muncitoresc, Dr. Maritim, etc. (Vezi toţi aceşti termeni).

2. Intr'un înţeles larg, Dr. Pozitiv-Real cuprinde şi legile juridice nescrise, nelegiferate de autoritatea conducătoare politică, dar constrângătoare la executare de opinia publică, numite *obiceiuri ale pământului.*

3. *Dr. Internaţional Public şi Privat,* care cuprinde Datoriile şi Drepturile Statelor între ele şi ale persoanelor aparţinând la state diferite, derivă (după *Puffendorf)* din *Jus Gentium* al Romanilor, aplicabil străinilor de statul Romei şi este fundat pe echitate, fiind astfel Dr. Natural, cu înţeles de Dr. Moral.

4. Dreptul şi Morala trebue să aibă înţelesurile lor de calitate (însuşiri) concordante şi când aceste înţelesuri sunt opuse, când Legile Juridice sunt în desacord cu cele morale simţite de opinia publică a populaţiei Statului, atunci autoritatea legiuitoare este constrânsă de această opinie la legiferarea legilor morale.

Se spune: „Dreptul este un minimum de Morală" şi se constată că Dreptul, născut din Morală şi subordonat ei ca întindere (sferă) îşi tot măreşte treptat întinderea în sfera Moralei.

5. *Filosofia Dreptului.* Ideea de Drept la origine, în societăţile primitive religioase, era de natură religioasă, divină, teologică. Dumnezeu acordă legile pentru oameni. (Tablele lui Moise, de ex.) — *Sft. Augustin* spune: „Voinţa lui Dumnezeu este eterna lege", afirmând prin aceasta înţelesul metafizic al ideii de drept. — *Hobbes, Ihering* şi *Rousseau* afirmă ideii de drept înţelesul de forţă („Forţa primează Dreptul"). — *Pascal* conciliază Dreptul cu Forţa astfel: „Tot ce este Drept, să fie puternic şi tot ce este puternic, să fie drept" — *Kant* afirmă ideii de Drept o natură înnăscută, apriorică, cu înţelesul de acord între Voinţă şi Libertatea Morală de a urma sau nu această idee, deşi este înnăscută şi are caracter de: imperativ categoric, „Dreptul este ceea ce trebue să fie conform cu legile morale". — *Bentham* şi *St. Mill* afirmă ideii de Drept o natură egoistă de utilitate, individuală şi socială, iar *A. Comte,* şi cu el întreaga Teorie Pozitivistă, nu se mai ocupă de natura în sine a ideii de drept, ci îi dă înţelesul de funcţie socială. (Vezi *Justiţie).*

DUALISM. — *In Filosofie.* Inţeles general. Orice teorie ca răspuns, indiferent la ce problemă, care afirmă existenţa a două realităţi deosebite ireductibil şi nesubordonat, deoarece aceste existenţe au însuşiri opuse contradictoriu. — Dualismul împacă Teoriile Moniste. (Vezi *Monismul).*

1. *Dualismul Cosmologic* afirmă alcătuirea Universului din Materie şi Suflet, împăcând teoriile: Monismul Materialist şi Monismul Spiritualist, care afirmă fiecare în parte o singură existenţă (Materia sau Sufletul) în alcătuirea Universului. — Mai poartă denumirea de Teoria Psiho-Fizică sau Paralelismul Psiho-Fizic.

2. *Dualismul Cognoscibil,* asupra naturii cunoaşterii, afirmă Cunoaşterea şi prin Raţiune şi prin Simţuri, împăcând teoriile: Monismul Raţionalist (Idealist — Apriorist — Conceptualist) cu Monismul Sensualist (Empirist — Aposteriorist — Experimentalist). — Mai poartă denumirea de Teoria Empiro-Raţionalism, sau Criticism. Tot în D. Cognoscibil plasăm şi Teoria Fenomenalistă şi Criticismul Kantian asupra valorii Cunoaşterii, deoarece acestea afirmă posibilitatea cunoaşterii pentru e-

xistența de manifestare (fenomenul), însă o neagă pentru existența în sine (numenul), împăcând astfel teoriile: Scepticismul (care neagă posibilitatea cunoașterii și pentru fenomen și pentru numen) cu Dogmatismul — Realismul (care afirmă această posibilitate).

3. *Dualismul Moral* afirmă existența și a Binelui și a Răului, în luptă continuă unul față de altul. — Mai poartă denumirea de: Manicheism.

4. *Dualismul Logic* afirmă existența și a adevărurilor abstracte, deductive și a celor concrete, inductive. — Mai poartă denumirea de: Eclectism. (Vezi toți acești termeni).

DUMNEZEU. — Câteva înțelesuri date de Filosofia de totdeauna, care a căutat să știe Substanța de alcătuire a Universului, Origina și Cauza lui Primă (de creație sau formație), ca și scopul (finalitatea) acestui Univers, fixând prin aceste preocupări raportul dintre Om și Univers.

Toate înțelesurile formulate asupra lui Dumnezeu sunt de două naturi: 1) unele dominate de logică și rațiune; 2) celelalte dominate de afecțiune, voință și acțiune.

A. *Ințeles Onto-Cosmologic.* Dumnezeu este principiul Suprem al existenții și activității universale, fie ca Substanță Imanentă pentru orice existență, fie ca o Cauză Transcendentă care a creat Universul existent în afară de El, fie ca o Finalitate a Universului întreg către Perfecțiune. — Aceste trei aspecte ale înțelesului ontocosmologic sunt reunite în înțelesul: „Dumnezeu este Existența existențelor, Cauza cauzelor, Scopul scopurilor".

B. *Ințeles Logic.* Dumnezeu este Principiul Suprem: al Ordinei Universale, al Rațiunii Umane și al Corespondenței între Gândire și Existență — adică Dumnezeu este însuși Adevărul.

C. *Ințeles Activ Material.* Ființă personală, supremă tuturor Ființelor, cărora le ordonă și Căreia i se adresează rugăciuni — considerată ca aliată și protectoare a grupurilor sociale: clan, familie, cetate, stat, națiune, Căreia i se datorează și organizează cult. — Grupul social cel mai cuprinzător este Biserica. (*Bossuet:* „Biserica este totalitatea fiilor lui Dumnezeu, regatul și templul Său").

D. *Ințeles Moral Activ.* Ființă personală, Principiu Suprem și garanție a Binelui prin Atotștiința și Atotvoința Sa.

Platon. „Perfecțiunea Supremă în putere, știință, frumos și iubire". *Aristotel.* „Fapta ca act pur, necondiționat, neschimbător, perfect și nemișcat, primul motor al mișcării universale". *Descartes.* „Ființă desăvârșită care are toate perfecțiunile ce se pot concepe". *Spinoza.* „Substanța imanentă a oricărei existențe, Cauză a cauzelor a tot ce este în lume, material și sufletesc". — *Leibnitz.* „Substanța imanentă a monadelor, din care a derivat întreaga existență". — *Kant.* „Ființă supranaturală necondiționată, concepută de gândire ca o necesitate". — *Hegel.* „Rațiunea și Spiritul Absolut". — *Schopenhauer.* „Putem crede un Dumnezeu, dar nu-l putem cugeta". — *Voltaire* „Infinitul neconceput de gândire". *Paulsen.,* a-

firmă că ideea de Dumnezeu a trecut evolutiv prin trei faze: Fetişismul — Politeismul şi Monoteismul. (Vezi acestea).

DURATĂ. — Parte determinată a Timpului, considerat în întregimea lui.

Descartes îi atribue un înţeles contrariu, anume: Timpul este o parte a Duratei în care un fenomen se întâmplă. Durata este infinită deci faţă de Timp, care este finit, determinat cantitativ. Apoi, Durata există prin ea înseşi, fiind obiectivă, pe când Timpul există numai în mintea celui care măsoară durata fenomenelor, este obiectiv.

Bergson, deasemenea afirmă că Durata este înseşi succesiunea, aşa cum o percepe sufletul, ca durată pură, concretă, trăită real — pe când Timpul este o idee matematică, pe care o traducem în imagini spaţiale, necesa ă raţionamentelor noastre şi comunicării cu semenii noştri.

DURERE. — *In Psihologie.* Una din cele două mari despărţăminte ale Afectivităţii (al cărui înţeles pentru noi este de Plăcere şi Durere, care întovărăşesc orice cunoştinţă (Intelect) şi îndemn către mişcare (Voinţă). Intelectul, Afectivitatea şi Voinţa sunt cele trei însuşiri de scop ale oricărui fenomen sufletesc, toate trei inseparabil şi ireductibil legate între ele şi toate raportate la Totul sufletesc. (Vezi *Afectivitate).* Durerea, ca înţeles de sine stătător nu se poate fixa decât ca înţeles de afectivitate.

E

E. — *In Logică.* Simbol al Judecăţii Negativ Universale (Vezi).

ECEITATE. — *In Psihologia Caracterologică.* Insuşirea esenţială a unui individ prin care se deosebeşte de ceilalţi. — Termenul este inventat de *Duus Scot.*

ECHILIBRU (de Sensaţiuni). (Vezi *Stereognostic).*

ECHIVOC. — *In Gândirea Subiectivă.* Cunoştinţă căreia i se atribue înţelesuri deosebite, săvârşindu-se astfel o *eroare,* deoarece principiul fundamental al Raţiunii (care este Identitatea) cere în mod necesar gândirii să fixeze şi să atribue numai un singur înţeles cunoştinţei de care se serveşte ca Termen în operaţiile sale. Acest singur înţeles se numeşte *Univoc.* Faptul că poate să fie exprimat prin mai multe cuvinte (numite sinonime) nu trebue confundat (înţelesul) cu exprimarea lui (cuvintele). De aici rezultă eroarea existentă în manualele de Logică, care afirmă existenţa noţiunilor identice — ca şi cum ar putea exista mai multe noţiuni, decât una singură, care să aibă înţelesuri identice. Numai o noţiune este identică cu înţelesul său; însă pot exista mai multe cuvinte pentru acelaşi înţeles.

ECLECTISM. — A. *In Filosofie.* Inţeles general. Metodă de a împăca Teoriile opuse contradictorii în acelaşi sistem filosofic. (Vezi:

Dualismul — Teza — Antiteza — Antinomia).

B. Inţeles restrâns. Teorie afirmată de Şcoala Alexandrină filosofică şi Şcoala Franceză Eclectică, stabilită de *V. Cousin*, care afirmă că teoriile filosofice moniste sunt falşe, deoarece sunt unilaterale. Adevărul pentru ele este acela pe care-l afirmă ele şi Eroarea este ceea ce neagă ele. De aceea, V. Cousin recomandă metoda Simţului Comun — consimţământul universal — drept criteriu pentru împăcarea teoriilor opuse contradictoriu. „Adevărul filosofic este în fiecare din noi sub formă latentă, rămâne numai să fie pus în acţiune de gândire”. (V. Cousin).

„Eclectismul constă în culegerea marilor idei ale tuturor teoriilor, pentru a le uni şi sintetiza într'o singură idee” *(Saisset)*. (Vezi *Sincretism)*.

ECOULALIE. — *In Psiho-Patologie*. Repetarea — ca un ecou — în mod automatic, fără conştiinţă, a cuvintelor auzite, de către unii bolnavi mintali. Termenul este inventat de *Romberg*.

ECONOMIE POLITICĂ. — Ştiinţă normativă al cărui obiect îl formează Bunurile materiale, asupra cărora fixează patru probleme: 1) Cum se produc? (Producţie înseamnă a face ca un bun să capete o şi mai mare valoare prin participarea a cinci factori: Munca — Natura Fizică — Capitalul — Antreprenorul — Statul); 2) Cum se împartă? (Distribuţia bunului produs între factorii care au participat la producerea lui, dându-se Rentă naturii, Salariu muncii fizice, Dobândă, Arendă, Chirie capitalului, Profit Antreprenorului şi Impozit statului); 3) Cum să circule? (Circulaţia bunurilor dela producător la consumator prin: Schimb, Vânzare, Transport, Depozitare, Credit, etc.); 4) Cum să se consume bunurile? (Consumaţia înseamnă Echilibru între producţie şi consumaţie, Balanţă economică — financiară — comercială — industrială, Somaj, Crize, etc...).

Termenul: Economie Politică se cere înlocuit cu cel de: Economie Socială, sau cu cel de Economie Naţională, — pentru fiecare stat în parte, sau chiar cu Economie, în înţelesul de Ştiinţă Economică.

EDONISM. — *In Filosofia Moralei*. Teoria care identifică Binele (Obiectul Moralei) cu *Plăcerea* — spre deosebire de *Eudemonism*, care-l identifică cu *Fericirea*. (Vezi şi *Utilitarism)*.

EDUCAŢIE. — *In Metodologie*. Influenţele, conştient şi priceput întrebuinţate, asupra omului, pentru a i se forma corpul şi sufletul conform idealului propus de educaţie. Este deci o Artă, o tehnică de aplicarea adevărurilor teoretice ale Ştiinţei Pedagogiei.

1. Educaţia fiind artă, îşi are şi Ştiinţa ca şi Filosofia sa. Ea se fundamentează pe Pedagogie, după cum aceasta îşi stabileşte adevărurile sale pe cele ale Fiziologiei, Psihologiei şi Moralei în special, — ca şi pe ale celorlalte ştiinţe sociale în general.

2. Speţe ale Educaţiei: Fizică — Intelectuală — Logică — a Sentimentelor — Artistică — Morală — a Voinţei — a Simţurilor — a Atenţiei — a Memoriei, etc... — In-

fantilă (Pedologia) — Profesională cu toate aspectele profesiilor, etc...

3. Numai omul se poate educa. („Omul este o ființă educabilă"), iar animalul se poate *dresa*, deoarece dresaj se numesc influențele exercitate conștient asupra formării animalului.

4. *Filosofia Educației* cuprinde Problema Posibilității Educației, ale cărei răspunsuri formează teoriile: a) Educația nu e posibilă (Scepticismul — Pesimismul — Fatalismul); b) Nu numai că este posibilă dar poate schimba total valoarea corpului și a sufletului. (Optimismul — Dogmatismul — Realist). c) Este posibilă numai în parte, anume pentru însușirile latente existente în corp și suflet. (Pozitivismul Științific) Vezi și Didactica Pedagogică.

EFERENT. — Opusul lui *Aferent*. (Vezi).

EFECT. — Opusul lui *Cauză*.

EFICIENTĂ Cauză. — (Vezi *Cauza*). (Vezi).

EFORT. — *In Psihologie.* Activitatea Sufletului pentru a învinge și înlătura o rezistență dela un obstacol interior sau exterior.

EGALITATE. — A. *In Logică.* Insușirea unor înțelesuri de a putea fi exprimate prin mai multe cuvinte, între ele sinonime, întrucât se raportă la același Conținut și aceeași Sferă. — Este impropriu a se spune că sunt „noțiuni egale" sau „identice". (Vezi *Echivoc*).

B. *In Politica Socială și Drept.* Principiu de organizare politică și juridică pe neexistența claselor sociale și a privilegiilor de drepturi acordate legal pentru: naștere, avere, origină etnică, religiune, etc... Aceleași datorii și aceleași drepturi pentru toți cetățenii Statului.

(Vezi *Drept* și *Justiție*).

C. *In Filosofia Dreptului, J. J. Rousseau* afirmă egalitatea dela Natură a oamenilor.

EGOISM. — A. *In Filosofie.* Teorie care afirmă ca reală numai existența proprie, personală — și neagă sau se îndoește de existența altora (Vezi *Solipsism*).

B. *In Psihologie.* Sentiment și Voință. Iubire de sine și tendință naturală de a se apăra, a se menține și a se desvolta înaintea altora.

C. *In Filosofia Moralei.* Teorie care afirmă iubirea exclusivă sau excesivă de sine însuși și care subordonează: interesul altora interesului său propriu, plăcerea altora plăcerilor lui proprii, bucuria și fericirea altora bucuriei și fericirii lui personale, — făcând din această concepție conduita vieții sale morale și înțelesul ideii de Bine. — Opus este termenul *Altruism.* (Vezi).

EGOTISM. — Autobiografia unui scriitor detailată asupra corpului și sufletului său. Termenul este inventat de *Stendhal.*

Inţelesul actual este: preocupare exclusivă pentru cultura Eului. (Vezi *Eu*).

ELEMENTARA Logică. — Are ca obiect: Noțiunea — Judecata — Raționamentul, considerate numai în *forma* lor; (indiferent de conținutul lor de *fond*) de aceea se mai numește și *Logica Formală.*

Adevărul noţiunilor, judecăţilor şi raţionamentelor — considerate elemente sau forme ale raţiunii — sunt derivate din Primele elemente sau Forme ale raţiunii, denumite de *Kant* Principiile sau Categoriile Raţiunii Pure, şi care sunt: Identitatea-Contrarietatea-Terţiul exclus-Raţiunea Suficientă şi Valorificarea. — (Vezi *Logica*).

ELENCHI Ignoratio. — Determinarea altui Subiect decât cel propus iniţial gândirii, care astfel s'a ignorat (nesocotit).

1. *In Logică* e o speţă a erorilor de raţionament, fie intenţionate (Sofisme), fie neintenţionate (Paralogisme), împreună cu *Error Fundamentalis* — *Error Accidentalis* şi *Error Petitio Principii*, toate patru considerate erori materiale *(de fond)* alături de celelalte erori numite *de formă*, provenite din nerespectarea regulelor gândirii.

2. *Observare*. Din analiza eroarei: ignoratio elenchi, se constată că ea provine din nerespectarea regulii de bază a raţionamentului, anume: Orice Noţiune ca termen al gândirii (subiect, predicat şi mijlocitor) trebue să fie identică cu înţelesul ei, fiind cu neputinţă ca acest înţeles să aparţină şi unei alte noţiuni. Gândirea are totdeauna un subiect care se cere să fie determinat de un predicat. Această determinare se face prin comparaţia înţelesurilor lor, fie că este posibilă direct, fără mijlocire — şi atunci rezultă Judecata — fie că este posibilă indirect prin mijlocirea unor alte înţelesuri (Noţiuni) — şi atunci rezultă Raţionamentul. Oricum deci, Gândirea are un subiect care trebue menţinut, dacă Gândirea voeşte să-i determine înţelesul prin înţelesul predicatului, ajungând astfel la o Concluzie.

Concluzia cuprinde un alt subiect decât cel propus iniţial să fie determinat de predicatul gândirii, de aceea s'a săvârşit o nerespectare a legii gândirii prin raţionament, care cere menţinerea aceloraşi termeni: Subiect — Predicat — Mijlocitor, fiecare cu înţelesul lor identic, care să nu fie schimbat.

Eroarea este deci *de formă* a gândirii, şi nu de fond, cum socotim că este impropriu a se spune. (Vezi şi celelalte *Erori formale*).

ELIMINARE. — A. *In Metodologie*. Negaţia şi îndepărtarea tuturor ipotezelor neadmise de gândire şi neverificate de experiment. (Vezi *Tabelele lui Bacon, T. Absenţei*).

B. *In Biologia* Selecţiunii Naturale (Darwinism) are înţelesul de disparaţie a vieţuitoarelor neadaptate la mediul prin lupta pentru vieaţă.

C. *In Algebră*. Metodă prin care se înlătură una sau mai multe necunoscute dintr'un prim sistem de ecuaţii, care se transformă astfel într'un alt sistem echivalent.

EMANATISM. — A. *In Filosofia Cosmologică*. Teoria care afirmă că toate existenţele derivă dintr'un Principiu Prim (Substanţă, Cauză, Fiinţă, etc.), fără nici o întrerupere în timp.

B. *Emanatism Divin*. Inţeles restrâns al teoriei Creaţionismului: Deist, Teist, Panteist. (Vezi).

EMBRIONOLOGIE. — *In Fiziologia Comparativă*. Speţă a acestei ştiinţe, al cărei obiect este transformarea noului născut în

organismul animal şi uman al mamei, prin cercetarea fazelor prin care trece (embrionul) dela concepţia lui şi până la naştere. (Vezi *Atavism — Teratologie*).

EMETROPIE. — Sinonim cu *Ametropie.* (Vezi).

EMIPLEGIE. — *In Psiho-Patologie.* Paralizie parţială (neputinţa mişcării datorită leziunilor materiei nervoase din centrii nervoşi, care numai dau ordine muşchilor şi tendoanelor pentru mişcare).

Emiplegie Incrucişată, când leziunea este a emisferului stâng cerebral şi aduce paralizia părţii drepte a: feţei, trunchiului, mâinii, piciorului, etc. — Tot astfel şi invers.

EMOŢIA. — *In Psihologie.* Plăcere sau Neplăcere cu durată scurtă, dar cu putere (intensitate) mare, manifestându-se prin sguduiri ale fiinţei întregi — corp şi suflet — prin atitudini de comportament: mimică, fiziognomie (mişcările feţei), pantomimică (mişcări'e corpului), mişcări bruşte ale organelor interne: inima, rinichi, plămân, etc. şi a'e glandelor în secreţiunile lor. (Vezi *Afectivitate*).

1. Emoţiile împreună cu *Inclinaţiile* şi *Pasiunile* (Vezi) alcătuesc înţelesul general al Afectivităţii ca însuşire de plăcere şi neplăcere întovăroşind însuşirile de cunoaştere (Intelect) şi de mişcare (Voinţă) — toate trei însuşiri de Orientare ale oricărui fenomen sufletesc, inseparabile şi ireductibile, legate de Totul sufletesc.

2. Emoţiile sunt strâns legate de Temperament *(Vezi).*

3. *Teoria James — Lange,* ca răspuns la problema: dacă emoţia este efectul mişcării — afirmă că Intelectul dă ordin Voinţei şi aceasta deslănţue emoţia. — *Teoria Intelectualistă* este opusă acestei teorii, deoarece afirmă că Intelectul determină emoţia şi aceasta determină mişcarea (Voinţa). Aceste teorii sunt aspecte ale *Problemei Filosofiei Ontologice,* care caută să reducă la una cele trei însuşiri de finalitate ale sufletului: Intelectul — Afectul — Voinţa.

EMPIRIC. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Insuşirea cunoştinţei căpătată imediat prin experienţa dată de Simţuri, nesistematizată ca dedusă din legi, adevăruri generale sau forme ale raţiunii, impusă din afară de Suflet, ca o necesitate *de fapt* (opusă Raţionalului, care este impusă de chiar Raţiunea înseşi, prin formele ei, ca o necesitate *de drept).* — Termenul este întrebuinţat de *Sextus Empiricus,* care a fixat *Teoria Empiristă.* (Vezi).

EMPIRISM. — A. *In Psihologie.* Teorie care afirmă formarea Preceptiunilor de formă (Spaţiu) şi de distanţă (Timp) ca fiind rezultate ale cunoştinţelor vizuale. (opusă *Raţionalismului,* care le consideră Idei rezultate din Raţiune, în care ele sunt înnăscute).

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire generală dată tuturor teoriilor care afirmă, că numai prin Simţuri se formează Cunoştinţele de orice fel. *J. Locke.* „Nimic nu este în Intelect, care să nu fi trecut prin Simţuri".

— Opusul ei este Raţionalismul. (Apriorismul, Formalismul Categoric, Conceptualismul, Idealismul, Inneismul) şi numai în parte Teoria Empiro-Raţionalistă (Criticismul-Fenomenalismul). Vezi lămuririle de sub *Sensualism*.

1. *Empirismul lui Locke* afirmă şi Reflecţiunea, ca „experienţă internă”, asupra cunoştinţelor formate prin simţuri, ca experienţă externă.

2. *Sensualismul lui Condillac* înlătură distincţia făcută de Locke, afirmând un singur isvor al cunoaşterii: *simţurile*, deoarece toată gândirea cu Operaţiile ei: atenţia — memoria — etc., ca şi reflecţiunea cu: ideile — judecăţile — raţionamentele) rezultă din asocieri de sensaţii. *(Teoria Asociaţionistă)*.

3. *Nativismul* este altă denumire dată Empirismului, sau Asociaţionismului sau Sensualismului, deoarece se afirmă că întreaga cunoaştere *se naşte* din cunoaşterea prin simţuri.

4. *Aposteriorismul* este altă denumire, deoarece se afirmă că toate cunoştinţele se capătă *după* naşterea omului, întrucât sufletul întreg la naşterea omului este fără nici un conţinut, este gol ca foaia de hârtie nescrisă („tabula rasa”). (Vezi şi lămuririle de sub *Raţionalism)*.

ENDOCRINOLOGIE. — *In Psiho-Fiziologie.* Ştiinţă al cărei obiect este cercetarea glandelor cu secreţiune internă (endocrine), care influenţează în mare măsură alcătuirea individualităţii organice şi sufleteşti ca şi dependenţa lor, tot aşa cum influenţează şi materia nervoasă. (Vezi, *Individualitatea)*.

1. Glandele endocrine sunt: Tiroida — Suprarenalele — Sexualele — Hipofiza — Epifiza.

ENDOFAZIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească prin care se exteriorizează cu vorbe şi mişcări corespondentul lor sufletesc, aşa cum se succed în gândire. — Se mai numeşte *Limbajul interior* sau *Vorbirea interioară (Egger — S. Paul)*.

ENERGETISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care afirmă că Substanţa unică a Universului nu este materia — ci *energia (Ostwald)*. Vezi *Energie*.

1. Termenul *forţă* este înlocuit cu *energie*, făcând să ia naştere denumirea în Mecanică, de: Energetică, întrebuinţată chiar şi în cercetările sufletului. — Vezi *Personalismul Energetic (R.-Motru)*.

ENERGIE. — A. *Inţeles general.* Forţă la care se reduce întreaga existenţă şi care emană vibraţii în manifestarea ei de natură sufletească şi fizică (electrică, mecanică, calorică, etc.) definite fiecare prin posibilitatea de a transforma o cantitate anumită a uneia din ele într'alta.

B. *In Psihologie.* Posibilitatea de a face o sforţare cerută de Intelect, Afect şi Voinţă. — *Energia specifică a simţurilor* constitue teoria fixată de *J. Muller*, care afirmă specializarea pentru fiecare simţ (ochiu, ureche, etc.) să prindă prin nervii săi respectivi numai un fel de vibraţii ale energiei, cu condiţia ca tăria acestora să nu treacă de „pragul de sus”, sau „pragul de jos”, fixat pentru fiecare simţ.

C. *In Filosofia Fizicei.* Principiul Conservării Energiei afirmă că un sistem de corpuri nu se modifică decât prin mişcările şi acţiunile părţilor uneia asupra alteia, conservând o cantitate de energie constantă. Mai poartă şi denumirea de Principiul Conservării Forţei *(Helmholtz)* sau al Persistenţei Forţei *(Spencer).*

ENTELEHIE. — *In Filosofia Moralei. Leibnitz:* „Perfecţiunea, spre care tinde Fiinţa". *Aristotel:* „Perfecţiunea de a fi complet în sine însuşi".

ENTIMEMA. — *In Logică.* Formă de exprimare prescurtată a gândirii prin raţionament, lipsind exprimarea, fie a unei premise din două, fie a mai multora, când este vorba de un poliraţionament, fie chiar a concluziei *(Boethius).* Vezi *Epicherema.*

1. Premisa care se subînţelege este de obicei *majora* (conţinând adevărul general în Raţionamentul deductiv) şi este exteriorizată prin expresiunile gramaticale: „fiindcă — aşadar — deoarece". — Entimema în general, începe cu concluzia. (Ex. „Acum plouă, fiindcă sunt nori". Premisa: „Norii cauzează ploaia" — se subînţelege).

2. Entimema avea înţelesul de silogism fundat pe analogii dialectice pentru *Aristotel.* Numai dela *Boethius* are înţelesul de exprimare prescurtată a unui silogism şi nu de silogism însuşi prescurtat, deoarece silogismul prin natura lui formală este alcătuit necesar din două premise şi o concluzie.

ENTITATE. — *In Filosofie.* Existenţă distinctă şi independentă de oricare altă existenţă, care n'are nici unitate materială, nici identitate. — Sinonim cu *Existenţa în sine* (Numen).

EOTONOMIE. — *In Filosofia Kantiană.* Impunerea proprie, (constrângerea de sine) a posibilităţii cunoaşterii Universului, ca o lege necesară a raţiunii. (Vezi, *Raţiunea Suficientă).*

EPAGOGICA Metoda. — *In Metodologie.* Gândire dela concret la abstract, dela particular la general, dela fapte la legi. — Sinonimă este Metoda *Inducţiei Formale Aristotelice.* (Vezi). — Opusă este Metoda *Epistematică* (Vezi).

EPICHEREMA. — *In Logică.* Formă de exprimare prescurtată a gândirii prin Poliraţionamente (Entimeme legate succesiv între ele). Vezi *Entimema.*

1. Fiecare premisă a gândirii este o entimemă ca o concluzie motivată a unui raţionament.

2. *Aristotel* îi da înţelesul de formă a argumentării în *Dialectică* (Vezi), de aceea numea Epicheremă şi Silogismul Dialectic şi Entimema.

EPIFENOMEN. — *In Filosofia Cosmologică.* Inţeles dat conştiinţei de către Teoria Materialismului, care consideră Sufletul ca pe un fenomen derivat din Materie.

EPISTEMATICA Metodă. — *In Metodologie.* Gândirea dela General la particular, dela abstract la concret, dela legi la fapte. — Sinonimă este *Deducţia.* — Opusă este *Metoda Epagogică.* — Termenul este întrebuinţat de *Aristotel.*

EPISTEMOLOGIE. — *Inţeles general.* Filosofie a tuturor ştiinţelor al cărui obiect este studiul critic al Principiilor şi Ipotezelor dela care porneşte fiecare ştiinţă — al rezultatelor la care ajunge, cu scopul de a determina originea logică, valoarea lor ca adevăr şi raportul dintre ele.

1. Epistemologia nu este sinonimă cu Problema Filosofiei Cunoaşterii (Vezi) şi nici cu Metodologia (Vezi) pentru faptul că analizează critic fiecărei ştiinţe cele patru elemente constitutive: obiectul — metoda — legile — scopul.

EPISILOGISM. — *In Logică.* Gândire complexă, fiind alcătuită din mai multe silogisme (raţionamente deductive) legate astfel între ele ca fiecare concluzie a silogismului anterior să servească drept premisă majoră silogismului următor şi tot aşa mai departe în toată Deducţia care se face, până la stabilirea concluziei ultime care s'a urmărit în gândire, pentru a se determina subiectul gândit cu înţelesul predicatului iniţial.

ERARHIE. — *Inţeles general.* Organizarea în serie, astfel ca un element al seriei să depindă succesiv de elementele dinaintea lui şi în acelaşi timp să determine la dependenţă pe cele din urma lui, existente în serie.

1. *In Biologie.* — Erarhia Speţelor Vieţuitoarelor.

2. *In Metodologie.* — Erarhia Ştiinţelor.

3. *In Morală.* — Erarhia Datoriilor.

4. *In Politică.* — Erarhia Puterilor — Autorităţilor etc.

EREDITATE. — *In Psiho-Biologie.* Transmiterea însuşirilor organice şi sufleteşti numai dela ascendenţii de un singur grad (părinţii) descendenţilor direct (copiii). Dela părinţi înainte, în sus, transmiterea se numeşte *Atavism.* (Vezi).

1. Ereditatea se constată în întreg regnul vital: plante, animale şi om.

2. Se consideră diferite forme de ereditate: anatomică — fiziologică — psihologică — psihopatologică — fiziopatologică, etc. Există Problema Eredităţii însuşirilor câştigate (nu a celor moştenite), iar *Dechambre* şi *Baldwin* afirmă existenţa Eredităţii Sociale cu înţelesul de: perfecţiune intelectuală şi morală a unei generaţii sociale întregi, obţinută prin educaţia generaţiei anterioare.

3. Cercetării consacraţi ai Eredităţii sunt: *Lamark, Mendel, Weisman* şi *Ribot* (pentru Ereditatea Psihologică).

4. Constatările constante asupra Eredităţii au devenit următoarele legi ştiinţifice: a) Legea Preponderanţei (unul din părţi are mai mare putere decât celălalt în transmiterea însuşirilor sale urmaşilor), b) Legea Apariţiei Corespunzătoare (apariţia însuşirilor moştenite de copil la aceiaşi vârstă la care au apărut şi la părinţi), c) Legea Virtualităţii (însuşirile moştenite au numai o putere virtuală de a se manifesta — nu au putere actuală).

5. Ereditatea Sufletească constitue unul din cele trei straturi în structura sufletului pe lângă: mediul cosmic — cultural şi experienţa vieţii proprii. (Vezi *Suflet*).

ERGOGRAF. — *In Psiho-Tehnică.* Aparat cu care se măsoară e-

nergia de contracţiune a unui oarecare sistem de muşchiu până la epuizarea ei prin oboseală.

1. Oboseala este un factor însemnat în studiul Psihologiei, cu aplicaţiuni în Educaţie.

EROAREA. — *Inţeles general.* Cunoştinţa opusă Adevărului — provenită fie din gândirea psihologică (legată şi determinată de Totul Sufletesc al celui care gândeşte), fie din gândire logică (determinată de Principiile şi Legile Raţiunii, pure de orice subiectivism).

1. Din *Gândirea Psihologică* isvoresc în primul rând erorile de interpretarea materialului adus de Simţuri ca vibraţii ale existenţei şi anume: *Iluziile — Halucinaţiile — Visele şi Nebunia,* numite şi cunoştinţe nenormale (patologice). Acestea nu pot fi rectificate în Adevăruri, deoarece cauza lor se află în chiar organizarea simţurilor sau a materiei nervoase, a centrilor nervoşi. Ele se produc chiar şi după ce li s'a constatat şi explicat cauza.

2. Din *Gândirea Logică* isvorăsc erori în stabilirea celor trei elemente ale gândirii: Noţiunea, Judecata şi Raţionamentul reduse la Erori de Comparaţie între înţelesurile unui Subiect şi Predicat provenite din cauza nerespectării Principiilor şi Legilor Raţiunii fixate de Logică. Aceste erori sunt numite *Paralogisme,* când se fac fără voe şi *Sofisme,* când se fac cu bună ştiinţă; însă ele se pot rectifica în Adevăruri, dacă se respectă regulile raţiunii (deosebindu-se şi prin aceasta de erorile gândirii psihologice arătate mai sus).

3. Erorile provin din toate cele trei însuşiri finale ale sufletului: Intelect — Afect — Voinţă. a) din *Intelect:* din simţuri şi din interpretarea datelor lor (Observare — Comparare — Asociere — Abstracţie — Generalizare, neconforme regulelor fixate de Logică). b) din *Afectivitate:* Simpatie, ură şi frică, cu toate aspectele lor. — c) din *Voinţă* personală, egoistă, slabă, interesată, — prejudecăţi — obiceiuri — modă — tradiţie (acestea ca voinţă colectivă impusă tiranic voinţei personale). — Şi din cele de mai sus se face dovadă că Intelectul — Afectul — Voinţa sunt inseparabile, ireductibile şi legate de Totul Sufletesc.

4. *Bacon* consideră erorile *fantome* sau *idoli* ai gândirii adevărului, fixându-le cauzele următoare: a) In defecta organizare a speţei umane de a generaliza. — b) In defecta organizare a individualităţii organice (Temperament) şi c) In influenţele mediului social: educaţie, limbă, credinţă, obiceiuri, etc., care alcătuesc individualitatea sufletească (Caracterul).

ERORI CONGENITALE. — Noi fixăm Erorile gândirii logice ca provenind din Insuficienţe Congenitale ale gândirii, care o împiedică să fie, să devină şi să ajungă la gândirea ideală, pură de orice subiectivism.

Aceste insuficiente congenitale sunt:

1. Gândirea este indisolubil legată de individualitatea organică şi sufletească, de corp şi suflet întreg, rezultate din: a) ereditate, b) influenţele mediului cosmic şi cultural şi c) experienţa vieţii proprii.

2. Gândirea nu cuprinde dintr'o dată întregul de cunoscut, ci îl fragmentează în părţi şi apoi se străduieşte să-l înţeleagă din înţelesul părţilor, reducând prin aceasta multiplicitatea şi varietatea la unitate. Universul deşi este

unul singur, sunt atâtea şi atâtea şi tot mai multe ştiinţe care-i cercetează părţile constitutive. Logica şi Filosofia îşi iau greaua sarcină să facă unificarea tuturor ştiinţelor într'un Tot Sistematizat.

3. Gândirea nu poate cantifica decât subiectul, nu şi predicatul în vasta ei operaţie de Comparaţie între înţelesurile acestora. Astfel, gândirea fixează numai *cât* din subiect (Tot-Parte sau Unul) este sau nu este, predicat. Va trebui să facă gândirea o înlocuire a predicatului prin subiect (Conversia sau Inversiunea), ca să poată ajunge şi la cantificarea fostului predicat, devenind acum subiectul.

4. Gândirea, deşi cantifică numai subiectul, nu poate preciza nici *care* este acea parte când îl cantifică parţial, fie că-l afirmă, fie că-l neagă.

5. Gândirea, în raportul de însuşiri concordante fixat între înţelesurile subiectului şi predicatului, nu poate preciza şi care este raportul de Sferă (număr de fenomene cuprins în noţiunile care se compară), deoarece sunt trei raporturi posibile: a) identitate (tot atâtea fenomene în ambele noţiuni concordante), b) ordonare (într'una mai multe decât în cealaltă), a) încrucişare (o parte din numărul de fenomene al uneia, într'o altă parte a fenomenelor din cealaltă). In raportul de însuşiri opuse fixat între înţelesurile noţiunilor comparate se poate fixa şi raportul de sferă, fiind numai unul singur, cel de exclusivitate (nici un fenomen din noţiunea comparată nu se află în aceea cu care s'a comparat).

6. *Concluzie.* Erorile gândirii logice sunt naturale, fireşti alcătuirii imperfecte a gândirii umane, numai că foarte multe dintre erori se pot rectifica în adevăruri, dacă se desciplinează gândirea cu voinţă tare în luptă contra cauzelor lor. Adevărul este o cucerire, o izbândă, care se obţine prin cunoaşterea temeinică a regulilor gândirii raţionale puse la dispoziţia oricui de ştiinţa Logicei.

7. Menţionăm însă şi acele zone indefinizibile în organizarea unor suflete, care derivă prin gândire acea Intuiţie Creatoare din Afectivitate, acel Presentiment şi Inconştient din Intelect şi din Voinţă, acele Instincte, care sunt tot aşa de temeinice călăuze ale gândirii spre adevăr, ca şi Principiile şi Legile formale ale Raţiunii.

EROARE ACCIDENTALĂ Sofism. — *In Logică.* „Error Accidentalis". — Un *accident* este o însuşire atribuită în plus sau în minus înţelesurile celor trei termeni ai silogismului (Subiect-Predicat-Mijlocitor), ceea ce face ca să se schimbe înţelesul şi ca atare să intervină în gândire un nou termen, un al patrulea. Astfel fiind, este înfrântă regula silogismului, care cere existenţa numai a trei termeni şi se săvârşeşte o eroare de formă considerată impropriu ca „eroare de fond" cu denumirea de: Sofism material, alături de celelalte trei: Error Fundamentalis-Error Ignoratio Elenchi-Error Petitio Princii. (Vezi termenii aceştia).

EROARE FUNDAMENTALĂ Sofism. — *In Logică.* „Error Fundamentalis". — Premisa universală care alcătuieşte *majora* (dela care porneşte gândirea şi pe care se fundează cealaltă premisă şi concluzia derivată) este eronată, deoarece nu respectă regulile de

Conţinut şi Sferă în Comparaţia ce gândirea face între înţelesurile fixate de ştiinţă pentru subiectul şi predicatul acelei premise majore.

1. Conţinutul (înţelesul de calitate, de însuşiri) şi sferă (înţelesul de număr, întindere), alcătuiesc *fondul* noţiunilor, de aceea Eroarea Fundamentală este considerată Sofism Material, în concepţia că Logica are să se preocupe numai de *forma* adevărului, nu şi de *fondul* lui. Pentru noi însă, Logica nu este numai formală, deoarece obiectul ei este să se preocupe şi de înţelesul (fondul) cunoştinţelor fixat de *ştiinţă*, — nu numai de raporturile ce aceste cunoştinţe au ca forme ale gândirii. Astfel, oricare Eroare este întâiu de fond şi numai după aceea devine de formă. (Vezi *Elenchi ignoraţio*).

ERMETISM. — Tradiţii ştiinţifice, sau pseudo-ştiinţifice, provenite din scrierile lui *Hermes Trismegistul* şi ale gânditorilor din şcoala sa, numită: Şcoala Ermetică, întrucât aceste tradiţii erau secrete (ermitice, esoterice Vezi).

ESCATOLOGIE. — *In Filosofia Finalistă.* Denumire generală dată tuturor teoriilor privitoare la destinul omului, extins şi asupra naturii. *(Renouvier* şi *Prat).*

ESENŢIAL. — Ceea ce este indispensabil pentru o existenţă (Vezi, *Propriu).* — Opus este *Accidentul* (Vezi).

ESOTERISM. — Teorie secretă, învăluită în mister, indiferent asupra cărei probleme, împărtăşită numai elevilor adepţi iniţiaţi pentru a o înţelege. — Opus este *Exoterismul.*

1. Esoteric are înţelesul etimologic de interior — înăuntru şi termenul era întrebuinţat în şcolile filosofice din Grecia, în special în şcolile de magie şi de revelaţii divine ale diferitelor Religiuni. — *Ed. Schuré* spune: „Marile religiuni au o istorie exterioară şi alta interioară. Inţeleg prin istorie anterioară (esoterică) acea Ştiinţă adâncă, secretă, oculată, a marilor iniţiaţi, profeţi sau reformatori, care au creiat, susţinut şi propagat aceste religiuni, cu aspect de mister, fiindcă se petrec în taina templelor, iar marile drame se desfăşoară în sufletele lor, fără să fie cunoscute ori şi cui divinele lor extaze şi nici încredinţate pergamentelor supremele lor crize de revelaţie.......... Esoterismul Creştin ţâşneşte ca un isvor din Evanghelii şi Parabolele lui Cristos, suflet adânc, incomparabil şi aderat Dumnezeesc". *Leibnitz* consideră esoterismul ca o filosofie nepieritoare care face legătura între Ştiinţă şi Religie.

ESTETICA. — Ştiinţă normativă al cărui obiect este Frumosul produs de om, în natură şi artă. Termenul este inventat de *Baumgarten.*

1. *Estetica Teoretică* (Generală) are ca obiect condiţiunile Frumosului în genere, ca emoţie estetică; iar *Estetica Practică* (Particulară) are ca obiect condiţiunile Frumosului într'o anumită formă de artă, sau operă de artă, luate individual. Este denumită şi *Critică de Artă.*

2. *Estetica Transcendentă* este termenul întrebuinţat de *Kant* în Critica Raţiunii Pure pentru studiul cunoştinţelor apriorice ale sensibilităţii: Timpul şi Spaţiul,

însă în Critica Judecăţii dă acestui termen şi înţelesul de judecată de valoare în aprecierea frumosului.

3. *Estetism Filosofic* (Filodoxic) are înţelesul pejorativ, dat în ironie, acelor teorii filosofice, care sunt mai mult frumoase decât adevărate.

4. *Estetism Moral,* teorii morale care sunt mai mult frumoase decât critice-morale, ca idee a Binelui în origina, natura şi scopul lui.

ESTEZIOMETRU. — *In Psiho-Tehnică.* Aparat pentru măsurarea sensibilităţii tactile a pielii.

1. Este bazat pe aparatul: Compasul lui Weber, ale cărui braţe se apropie sau se depărtează, până ce ambele înţepături ale vârfurilor braţelor făcute pe piele nu se mai disting decât ca una singură.

ETERNITATE. — Durată în timp nedefinită; ceea ce revine a avea înţelesul de: ceea ce este în afară de timp.

ETEROGEN. — Genuri diferite, sau calităţi diferite, sau naturi diferite. — Opus este *Omogen.*

ETERONOMIE. — Vezi, *Autonomie.*

ETICA. — Ştiinţă normativă al cărui obiect este *Binele Teoretic* studiat în: natura — origina — obiectul şi valoarea lui, — aşa cum a fost conceput de gânditori ca răspunsuri la Problemele Morale alcătuite din cele de mai sus.

1. Binele Teoretic se studiază fie pe epoci, fie cronologic, fie enciclopedic (pe natura Problemelor morale indiferent de timpul când au fost concepute şi de gânditorul care le-au formulat).

2. Astfel Etica — concepută ca istorie a Binelui Teoretic — are alt înţeles decât *Morala,* care este o aplicare a Binelui, sau a Eticei; deci o *artă* de a înfăptui binele concretizat în viaţa omului şi a popoarelor.

3. *Etica Politică* este termenul întrebuinţat de *Diderot* pentru instituţiile de cultură.

4. *Telesiologie* numeşte *Ampére* Ştiinţa moravurilor, în înţeles de Etică.

5. *Etologie* sau *Etografie,* alte denumiri ale Eticei.

ETIMOLOGIE. — Speţă a ştiinţei Limbii (Linguistica) al cărui obiect este: natura, origina şi transformările în timp ale cuvintelor.

ETIOLOGIE. — Ştiinţa cauzelor unui *grup* anumit de efecte.

1. *In Biologie.* Studiul originii (genezii) organelor şi funcţiunilor lor.

2. *In Medică.* Studiul cauzelor diferitelor boli.

3. *In Istorie.* Studiul cauzelor diferitelor evenimente din trecutul popoarelor. — Etc.

ETNOGRAFIE. — Ştiinţă socială al cărui obiect este cercetarea Raselor şi Popoarelor, din punct de vedere al aşezărilor lor în spaţiul geografic şi în timp, cu felul lor de viaţă şi instituţiile lor sociale, însă numai *descriptiv* — nu şi explicativ cum face *Etnologia.*

ETNOLOGIA. — Ştiinţa socială *explicativă* a fenomenelor descrise de *Etnografie.* — (Vezi: Antropologia — Paleetnologia — Preistoria — Istoria).

ETOGRAFIE. — Știință Socială *descriptivă* a obiceiurilor popoarelor. — Sinonimă pentru Morală sau pentru Antropologie. (Vezi *Etica*).

ETOLOGIE. — Știință Socială *explicativă* a obiceiurilor popoarelor descrise de *Etografie*.

1. *St. Mill* a inventat termenul cu înțelesul de: știință deductivă a legilor caracterului. Este de foarte mare importanță în Educație.

2. *Wundt* o numește „Filosofie Istorică a Științei Limbilor și Mitologiei". (Vezi și *Etica*).

EUDEMONISM. — *In Filosofia Moralei*. Teorie care identifică Binele — ca obiect al Moralei — cu Fericirea (spre deosebire de Edonism, care identifică Binele cu Plăcerea).

1. *Aristotel* îi atribuia înțelesul de Judecată de apreciere implicând valoarea morală a Fericirii ca virtute teoretică (nu ca apreciere a unui fapt concret).

2. *Kant* îi atribuia înțelesul restrâns pentru denumirea teoriilor morale, care au ca scop fericirea numai personală.

EUFORIE. — *In Psihologie*. Sentiment general de bucurie și veselie fără cauză externă, sau în disproporție de exagerare a bucuriei și veseliei normal cauzată de o anumită împrejurare externă.

1. Termenul este întrebuințat și în Psihologia Patologică, ca un simptom al unor boli sufletești: mania, analgia, etc.

EUL. — A. *In Psihologie*. Faptul de a fi conștient de sufletul personal, propriu, ca fiind deosebit de restul existenței (Non-Eul), datorită căruia se gândește, se simte și se voiește personal. (Vezi *Configurație* și *Individualitate*).

B. *In Filosofie*. *Condillac* îi atribuie înțelesul de: „Realitate permanentă și invariabilă ca substrat fix al Eu-lui-empiric". — *Descartes* îl consideră ca Primul Principiu al întregei sale filosofii, fiindcă Eu-l i-a dat siguranța de nesdruncinat a lui „Cogito, ergo sum". — *Kant* îl numește „Eu Transcedental" alcătuit din formele înnăscute ale rațiunii, cu ajutorul cărora se poate cunoaște. — *Fichte* îl numește „Eu Absolut", act originar al gândirii cu autonomie absolută față de orice altă existență. — *V. Conta* îl numește „Conștiința de sine", formată fatal prin evoluție la ființele superioare. — *Hașdeu* spune: „Eul nu se poate nimici, se conservă prin memorie, deoarece prin aceasta află omul că este *unul* și *același* într'un lung șir de momente".

EV. — *In Istorie*. Impărțire a timpului istoric sub aspectul căruia se studiază trecutul universal al popoarelor, sau al unui popor. (Vezi *Istoric ev*).

EVIDENȚĂ. — *In Logică*. Calitatea adevărului obținut, sau garantat, prin întrebuințarea strictă a regulelor gândirii raționale fixate de Logică.

1. Termen sinonim este *Certitudinea*, sau Certitudinea obiectivă, pentru acei care afirmă și o certitudine „subiectivă", fundată pe factori sufletești personali: interese, înclinații, etc.

2. Evidența nu trebuie confundată cu Convingerea. (Vezi: *Certitudinea* — *Convingerea* — Credința).

EVOLUŢIE. — *In Filosofia Ştiinţei.* Fapt constant, devenit lege, al transformărilor succesive ale existenţei *universale* de desfăşurare şi diferenţiere, întovărăşită de integrare, în virtutea căreia s'a format: sistemul solar, speţele chimice, speţele plantelor şi animalelor, însuşirile sufleteşti ale omului şi instituţiile sociale (economice, juridice, politice şi culturale).

1. Evoluţia nu se confundă cu *Progresul*, fiindcă acesta nu este necesar şi constant ca evoluţia — şi nici cu *Transformismul,* care este un Evoluţionism redus la fenomenele vieţii, la Biologie.

EVOLUŢIONISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie generală, cu tot mai vastă aplicaţiune în Ştiinţe, care afirmă Evoluţia întregei existenţe. — Să nu se confunde cu Transformismul. Teorii opuse: Finalism, Creaţionism, Mecanism. (Vezi şi lămuririle de sub *Finalism* şi *Transformism).*

1. Evoluţionismul răstoarnă Teoria Creaţionismului, care afirma că Universul (fizic, organic şi psihic) a rămas neschimbat dela creaţie, înlocuind-o cu afirmaţia: „Totul se schimbă, nimic nu se crează".

2. *Spencer* spune: „Evoluţia este o integrare a materiei şi o disociere a ei concomitentă mişcării, datorită cărora materia trece dela omogenitate nedefinită şi incoherentă la o eterogenitate finită şi coherentă — iar Disoluţia este o desintegrare şi o absorbire a mişcării concomitentă materiei".

3. *Fouilleé* o defineşte: „Transformarea lentă şi gradată a Universului" şi adaogă *Vandervelde:* „indiferent de progres sau regres".

EVOLUŢIONISM. BIOLOGIC. — „Transformarea unei speţe de vieţuitoare într'o altă speţă" *(H. Spencer).* Varietatea speţelor de vieţuitoare este explicată astfel: *Darwin,* prin Gemule. (Vezi *Darvinism).*

Lamark, prin Adaptarea prin exerciţiu (Vezi *Lamarkism).*

Weismann, prin Plasma germinativă înseşi.

Vries şi *Nissl,* prin existenţa în vieaţă a unor „perioade" de proliferare succesive, un fel de vârtej de vieaţă sexuală între felurite speţe de vieţuitoare. Urmaşii acestor încrucişări, dacă reuşesc să se adapteze la mediu, dau naştere la speţe noi *(Teoria Mutaţiei).*

Ilitzig şi *Von Baer,* prin Forţele vitale existente în orice celulă embrionară cuprinzând forţele vitale ale tuturor speţelor de vieţuitoare, persistente şi după naştere până la o anumită epocă, când se fixează individualitatea organică. La om aceste forţe vitale durează până la circa şapte ani, după care urmează evoluţia liniştită, fără salturi, ale fazelor: copilăria — pubertatea — adolescenţa — maturitatea şi bătrâneţea. Pe existenţa acestor forţe vitale se fixează legea biologică „Ontogenia repetă Filogenia", cu înţelesul că individul trece în perioada embrionară prin aceleaşi faze prin care a trecut şi speţa din care face parte şi tot aşa speţa din gen, până la începutul vieţii. — Alte denumiri: *Transformism* şi *Transmutationism* (Vezi).

EVOLUŢIONISM PSIHOLOGIC. — Mai anevoie de explicat ca Ev. Biologic. (Vezi *Individualitatea Psihică).*

EXCITAŢIE. — *In Psiho-Fiziologie.* Denumire dată oricărei vibraţii a energiei din momentul când a fost prinsă de nervii respectivi ai aparatelor organice de simţ, care au fost prin aceasta, *excitaţi,* spre a le conduce centrilor nervoşi pentru prelucrare în fenomene sufleteşti: intelectuale, afective şi voluntare. — Este deci un act fiziologic. Mai poartă denumirea de *Stimul.*

1. *In Psiho-Patologie.* Excitaţie nervoasă are înţelesul restrâns de activitate anormală mintală produsă din cauze deosebite: emoţiuni puternice, intoxicări, obsesii, etc.

EXCLUSIVE Noţiuni. — *In logică.* Raportul în care se găsesc noţiunile ale căror înţelesuri de calitate (însuşiri, conţinut) sunt opuse, iar acelea de cantitate (număr, întindere, sferă) sunt astfel că nici unul din fenomenele cuprinse în noţiunea comparată nu se află în numărul fenomenelor noţiunii cu care s'a comparat.

1. *In Logica judecăţilor,* când raportul între subiectul şi predicatul gândirii este opus ca însuşiri. Judecata este negativă iar ca număr poate fi de trei feluri: a) neg. universală. b) neg. particulară şi c) neg. singulară.

EXEGEZA. — *Inţeles general.* Interpretarea unui text (scriere), în special din punct de vedere filologic (al originii şi transformărilor înţelesurilor cuvintelor) şi doctrinal (al teoriilor explicative asupra acelui text ca învăţământ).

1. Termenul se întrebuinţează în special pentru interpretarea Bibliei, însă are aplicaţiune şi în ştiinţa juridică, de ex: Exegeza Codului Penal. (Vezi pentru Exegeza Bibliei şi termenul *Cabală).*

EXISTENŢA — *Inţeles general.* Cuprinde şi Materia şi Sufletul, fie ca manifestare, fie în sine-Fenomen sau Numen-Substanţă sau Principiu. — Sinonim cu: *Univers, Cosmos, Lume.*

1. *Filosofia Scolastică* dădea înţelesuri deosebite Existenţei şi Esenţei: a) existenţa este concepută ca aparţinând esenţei deoarece ea este în actualitate — pe când b) esenţa este în devenire, ca putere de a fi.

EXISTENŢIALE Judecăţi. — *In Logică.* Altă denumire dată Judecăţilor Afirmative sau Negative, Universale, Particulare sau Singulare, în care predicatul afirmă sau neagă, în total, în parte sau singular, existenţa înţelesurilor de calitate şi cantitate subiectului pe care-l determină.

EXOGAMIA. — *In Sociologie.* Căsătoria între un bărbat şi o femee care nu aparţin aceluiaşi clan, Trib sau Familie, — ca forme sociale primitive.

EXPERIENŢĂ. — A. *Inţeles general.* Orientarea personală, proprie, în trăirea vieţii.

B. *In Psihologie.* Cunoştinţa imediată prin simţuri.

C. *In Logică Metodologică.* Me-

toda de a produce artificial (după voie) fenomenele, pentru a fi observate şi explicate în cauzalitatea lor. Acestui înţeles i se atribuie termenul *Experiment.*

Inţelesul B este dat şi termenului sinonim *Empiric* sau Sensibil.

EXPERIMENTUL. — *In Metodologie.* Metodă pentru aflarea cauzelor şi efectelor prin anticiparea lor, aplicabilă numai acelor fenomene care se pot produce la voia experimentatorului. Experimentul se bazează pe postulatul uniformităţii de succesiune şi simultaneitate universală prin Cauzalitate şi Determinism şi de aceea are ca metode ajutătoare: Analogia şi Ipoteza. (Vezi: *Cauzalitate* şi *Determinism).*

1. *Bacon* a fixat Experimentului trei procedee, pentru aflarea cauzei formale a fenomenelor denumite Tabelele de: Prezenţă, Absenţă şi Comparaţie, pe care *St. Mill* le-a transformat în patru, pentru aflarea cauzelor eficiente, explicative denumite Metode de: Concordanţă, Diferenţă, Variaţii Concomitente şi Reziduri. (Vezi acestea şi *Tabelele).*

2. In toate aceste Tabele sau metode, gândirea întrebuinţează tot vasta ei operaţie: Comparaţia fenomenului cunoscut (dela care porneşte experimentul) cu un alt fenomen necunoscut, presupus cauză sau efect celui dintâi).

3. Fiecare are o funcţiune specială, astfel: a) *Met. concordanţei,* pornind dela Analogie şi Ipoteză, verifică ipoteza făcută pe baza analogiei de însuşiri între fenomenele comparate, reducând analogiile (concordanţele) numeroase şi variate la unităţi din ce în ce mai esenţiale, mai cuprinzătoare, care vor deveni legi prin constanţa lor. — b) *Met. Diferenţei* — şi ea compară critic ca să verifice definitiv ipotezele de plecare şi analogiile făcute şi obţinute prin met. concordanţei. — c) *Met. Variaţiilor Concomitente* dovedeşte legătura constantă (ca relaţie cauzală necesară) între fenomene, iar d) *Met. Rezidurilor* descoperă excepţiile dela lege, neverificate până atunci, pentruca să le înglobeze şi pe ele la lege, încetând prin aceasta a mai fi considerate ca excepţii dela Fundamentul Uniformităţii Universale.

3. Experimentul este considerat metodul special al ştiinţelor Fizico-Chimice, însă tot mai necesar se constată a fi şi pentru celelalte ştiinţe, în deosebi pentru Psihologie.

4. Experimentul Psihologic are următoarele metode ca speţe: Ancheta — Chestionarul — Testul — Psihometria cu aparate tehnice (Psihotehnica) şi Psihanaliza. (Vezi aceşti termeni).

EXPIAŢIE. — *In Morală.* Suferinţă fizică sau sufletească, impusă propriu sau acceptată, ca urmare a unei greşeli; deoarece este considerată ca o metodă pentru „purificarea către Spiritualitatea ideală". *(Platon).*

EXPLICARE. — A. *Inţeles general.* A face să se înţeleagă ceea ce se crede că nu este înţeles, fiind necunoscut înţelesul, sau nedeterminat precis.

B. *In Psihologie.* A dovedi că ceea ce se cere explicat este cuprins implicit în adevăruri deja admise, fie chiar şi numai ipotetic.

C. *In Ştiinţă.* A determina legături cauzele între fenomene şi

fapte, dovedindu-le posibilitatea şi necesitatea fiinţării lor.

D. *In Filosofie.* — A nu fi supranatural şi deci ceva posibil ca natural.

EXPLICIT. — Exprimarea vădită, neîndoioasă, pe faţă, a unei cunoştinţe, afect sau voinţă. — Opus este *Implicit* (subînţeles, neexprimat).

EXPOZITIVA Metodă. — *In Didactica Pedagogică.* Metodă de predarea unor cunoştinţe auditoriului fără întrebări şi răspunsuri, cerute acestui auditor, — aşa cum este metoda activă (Socratică, Dialectică). Mai poartă denumirea de *Met. Discursivă.*

EXTAZ. — *In Psihologie.* Starea psiho-fiziologică manifestată: fizic, prin imobilitatea aproape completă; fiziologic, prin o scădere a tuturor funcţiunilor de relaţie în special a respiraţiei şi a circulaţiei; iar sufleteşte: prin o separare intelectuală de lumea sensibilă (de cunoaşterea ei prin simţuri şi raţiune) — prin o bucurie şi iubire profundă de adorare şi revelaţie — prin detaşarea voluntară de Eu-l propriu (ieşirea din tine însuţi) — prin despersonalizarea pentru identificarea cu: Adevărul Suveran, Binele Suveran, Frumosul Suveran, cu Dumnezeu. *(Janet şi Boutroux).*

EXTENSIV. — Insuşirea de întindere, de mărime, atribuită materiei. — Opusul este *Intensiv,* însuşirea de forţă, putere, intensitate, atribuită sufletului.

1. *Protensiv:* Insuşirea de mărime în timp.
2. *Cantitate Extensivă:* Insuşirea de întindere ca durată *(Kant).*

EXTENSIUNE. — *In Logica Noţiunii.* Sinonim cu *Sferă* (Vezi).

EXTERN. — *Inţeles general.* Impreună cu Intern, constituesc termenii opuşi contradictorii ai relaţiunii spaţiale intuitive. Sinonimi cu: în afară şi înăuntru.

A. *In Filosofie.* Lume Externă — fenomene cunoscute prin simţuri (lume sensibilă), ca obiect al cunoaşterii, numite percepţiuni externe. — Opusă: Lume internă — fenomene sufleteşti proprii cunoscute prin simţul intern (Introspecţiunea) ca subiect al cunoaşterii, numite percepţiuni interne.

B. *In Psihologie.* Lumea externă este Non Eu-l, iar lumea internă este Eu-l.

C. *In Fiziologie.* Simţuri externe — sunt acelea ale căror nervi au terminaţiunile în afara corpului pentru a prinde vibraţiile lumei externe — iar simţuri interne, acelea ale căror nervi au terminaţiile înăuntru corpului (în profunzimea ţesuturilor) pentru a prinde vibraţiile inimei, plămânilor, stomacului, etc.

D. *In Metodologie.* Metodă de observare externă, observare cu simţurile. — Opusă met. de obs. internă, observarea de sine însuşi prin Introspecţiune. (auto-observaţie).

E. *In Metafizică.* Existenţă externă (de manifestare-Fenomen). — Opusă Existenţă internă (în sine-Numen).

EXTERIORIZARE. — *In Psihologie şi Logică.* Manifestarea în mod concret prin: vorbă, gesturi, mimică, pantomimică şi fapte în

genere a stărilor sufleteşti de cunoaştere, afecţiune şi voinţă care sunt interne).

EXTREM. — *In Logică.* Noţiunile ale căror însuşiri (conţinut) sunt opuse contradictoriu (Vezi). Deasemenea în raţionament, subiectul şi predicatul concluziei sunt consideraţi termeni extremi, faţă de termenul mijlocitor.

EXTRINSEC. — *In Logică.* Insuşiri întâmplătoare, accidentale, neînsemnate ale fenomenelor, pentru a constitui înţelesul esenţial de conţinut (intrinsec) al unei noţiuni. — In Judecăţile de valoare, termenul: *Valoarea extrinsecă* are înţelesul de valoare dată de o altă valoare, socotită ca unitate de valorizare (valorimetru) — opus termenului *Valoare intrinsecă* (valoare prin ea însăşi, fără mijlocirea altei valori).

EXTROVERTIT. — *In Psihologia* Temperamentului şi Caracterului, *Jung* fixează două tipuri: 1) Extrovertit, acela cu preocupări psihofiziologice de tot ce este în afară de Eu-l său propriu (de lumea din afară, externă, Non-Eu) determinat prin acestea la acţiune, la faptă şi vorbă multă, indiferent dacă sunt şi de valoare — 2) *Introvertit,* acela cu preocupări psihofiziologice de tot ce este în Eu-l său propriu, fiind prin aceasta un om de reflexiune, de meditare, greoiu la faptă şi închis la vorbă, puţin comunicativ şi sociabil.

1. Metoda Experimentului Psihologic, prin *Testul Chestionar Jung* poate determina cunoaşterea acestor două tipuri caracterologice, după răspunsurile date de cel examinat la cele 50 întrebări câte are testul acesta.

F

FACTICE. — A. *Inţeles general.* Ceea ce este: artificial, construit, fabricat.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Idei (cunoştinţe) construite de gândire. Termen întrebuinţat de *Descartes,* împreună cu opusul lui *Adventice* (Vezi) şi cu un al treilea termen — *Innăscute* (idei) (Vezi).

FACULTATE. — A. *Inţeles general.* Puterea sau libertatea de a face ceva.

B. *In Filosofia Psihologiei.* Teoria Facultăţilor Sufletului, consideră cele trei însuşiri de orientare (intelectul-afectul şi voinţa) că sunt deosebite una de alta, fiecare fiind o „facultate" (o putere specială de a cunoaşte, de a simţi şi de a vorbi). — Teoria aceasta este cu totul părăsită în Psihologia actuală, care consideră Intelectul, Afectul şi Voinţa ca: inseparabile, ireductibile şi legate de Totul Sufletesc.

C. *In Sociologia Culturală-Educativă* are înţelesul de: diviziune a celei mai superioare instituţii de învăţământ public, care este Universitatea. Cele patru facultăţi tradiţionale sunt: Teologia-Dreptul-

Medicina-Filosofia şi Artele (divizată în Litere şi Ştiinţe).

FAPT. — Ceea ce există şi poate exista ca realitate cunoscută, ca manifestare *(fenomen)*. — Opus este existenţa în sine *(numenul)*.

1. *Necesitatea de Fapt* este determinată de realitatea concretă a faptelor aşa cum sunt ele cunoscute de ştiinţe — iar *Necesitatea de Drept* este determinată de Principiile Raţiunii, ca forme ale gândirii fondului dat de fapte — (Vezi *Formă* şi *Fond)*.

FALACIA. — *In Logică.* Eroare de gândire, voită sau nu. La origină era sinonim cu *Sofism* (eroare voită).

FANATISM. — *Inţeles general.* Insuşirea oricărui fel de credinţă-în special religioasă, de a fi: susţinută, apărată şi propagată altora cu toate puterile, cu sacrificii fizice şi sufleteşti şi chiar cu violenţă contra celor care se opun, sau n'o primesc.

1. La origină, termenul este întrebuinţat pentru preoţii divinităţilor diferitelor religii politeiste, care în oficiarea cultului erau într'o stare de delir sufletesc, manifestat prin flagelări până la sânge şi auto-răniri violente.

FANTAZIA. — *In Psihologie.* Combinarea cunoştinţelor aflate în Subconştient, despre fenomene *reale,* ca să se obţină fenomene *ireale,* care contrazic legile Cauzalităţii.

1. Prin Fantazie se alcătuiesc Basmele şi Legendele.

2. Fantasia este o speţă a *Imaginaţiei.* (Vezi).

FATALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care afirmă, că ceea ce se va întâmpla în viitor se va întâmpla *inevitabil* (fatal). Gândirea şi Voinţa omului nu pot împiedeca desfăşurarea fatală a vieţii, dinainte fixată de o Putere Superioară, fie de natură Divină; fie de natură deterministă prin Cauzalitatea Universală. — Totuşi Fatalismul admite o *Libertate* a *Voinţei* (Vezi).

1. *Fatalismul Teologic* afirmă că nimic nu se poate întâmpla fără voia lui Dumnezeu.

2. *Fatalismul Cauzalităţii* este sinonim cu Determinismul (Vezi), ca o consecinţă a Necesităţii Cauzele Universale, ale cărei forţe sunt superioare — afirmă Fatalismul Antic — chiar voinţei zeilor deoarece şi aceştia se supun destinului *(Fatum)*.

3. *V. Conta* în: Teoria Fatalismului, n'are nimic comun cu Fatalismul Teologic, deoarece nu Dumnezeu este Principiul afirmat, ci Materia: „In lume nu există nimic altceva decât *materie,* care se mişcă şi se metamorfozează până la infinit în spaţiu şi în timp, ascultând de legile fatale. Sufletul este numai o proprietate a creierului, o metamorfoză a materiei, conform legii Ondulaţiei universale, care ne face să înţelegem, prin fatalitatea ei, armonia perfectă între lumea fizică, intelectuală şi morală". — Astfel, Fatalismul afirmat de *V. Conta* este Determinismul Material.

4. Fatalismul admite o Libertate a voinţei şi prin aceasta nu este identic cu Determinismul ca şi prin faptul că Necesitatea cauzală afirmată de Determinism este existentă în chiar fenomenele Universului (nu în afară de Univers, într'o Putere Forţă, Destin sau Dumnezeu cum

afirmă Fatalismul, care devine prin aceasta teorie metafizică, nu cum este Determinismul).

FATUM. — Inţelesul *etimologic:* Ceea ce este spus; prin analogie: Ceea ce este scris.

1. *Kant* afirmă că Fatum este o Lege a priori, ca o necesitate oarbă, independent de cauze.

FAUNĂ. — Regn animal. — Opus *Flora* (regn vegetal).

FECHNER-WEBER Legea. — *In Psihologia-Fiziologică.* Privitoare la raportul dintre Sensaţie şi Excitaţie (vibraţia prinsă de aparatele de simţ) este: Intensitatea sensaţiei creşte cu logaritmul excitaţiei, sau: La o creştere a puterii excitaţiei, de valoarea unei progresiuni geometrice (1-2-4-16-etc.) abia corespunde o creştere a puterii sensaţiei de valoarea unei progresiuni aritmetice (1-2-3-4-5 etc.).

FENOMEN. — Existenţa de manifestare a Universului, singura care se poate cunoaşte valabil de către gândirea *(Kant)* — Opus este *Numenul,* existenţa în sine a Universului (Vezi).

1. Fenomenele constituesc obiectul tuturor Ştiinţelor, şi acestea se străduiesc să le cunoască tot mai temeinic formând despre ele Adevăruri; iar Numenul formează obiectul Filosofiei, care emite numai Teorii, (Vezi, *Adevăr-Teorie).*

FENOMENALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie a Obiectului şi Valorii Cunoaşterii, care afirmă că nu se poate cunoaşte decât existenţa de manifestare a Universului, (fenomenele). — Opuse sunt Teoriile: Idealismul — Realismul — Dogmatismul — Scepticismul. (Vezi termenii).

1. Fenomenalismul în genere nici nu admite, nici nu neagă existenţa în sine (Numenul). — Criticismul Kantian însă afirmă existenţa Numenului, dar neagă posibilitatea de a fi cunoscut prin Raţiune, aşa cum poate fi cunoscut Fenomenul. — (Vezi Pozitivismul lui *A. Comte,* Evoluţionismul lui *H. Spencer* şi Fenomenismul lui *Renouvier).*

FENOMENISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care afirmă existenţa numai a fenomenelor, singura realitate a Universului. *(Numenul* nefiind decât un nume Vezi *Nominalism).* Adesea este considerat sinonim cu *Fenomenalismul.* (Vezi şi lămuririle de sub Realism, de sub Scepticism şi de sub Spiritualism).

FENOMENOLOGIE. — Ştiinţă descriptivă a Fenomenelor (manifestărilor Universului), fără a le cerceta legile teoretice explicative, fără a le considera ca dependente de Numen, şi fără a le stabili şi valoarea sau legitimitatea.

1. *Fenomenologia Spiritului* este termenul întrebuinţat de *Hegel* cu înţelesul de: istorie a fenomenelor sufleteşti succesive, prin care se ajunge dela senzaţie individuală la raţiunea Universală — iar *Hamilton* întrebuinţează acest termen ca sinonim cu Psihologia.

FERICIREA. — *In Filosofia Moralei.* Plăcerea unică, durabilă şi

continuă, alcătuită din o succesiune de plăceri felurite calitativ şi cantitativ, considerată ideal moral de *Teoria Eudemonistă* (Vezi).

1. *Beatitudinea* este superlativul plăcerii, fericirea unică şi constantă, fără variaţiuni de: intensitate, calitate sau cantitate. — Pentru Creştinism, beatitudinea celor aleşi a vedea pe Dumnezeu, este numită *Extazul mistic*. Pentru mulţi gânditori, beatitudinea este Contemplaţia existenţii externe prin Extaz. (Vezi).

FETIŞISM. — *In Religie*. Formă primitivă de credinţă religioasă, ca speţă a Naturismului care adora ca Divinităţi obiecte materiale, fie naturale: os, piatră, arbori, etc., fie artificiale: săgeată, brăţară, cercel, etc. (Vezi *Naturismul*).

1. Asemenea obiecte se numesc *fetişi;* se purtau ca talismane, amulete şi li se atribuiau puteri magice, întrucât în ele se aflau Divinităţile în care se credea.

FIBRA NERVOASĂ. — (Vezi: Celulă, Axil, Neuron-Materia Nervoasă).

FIDEISM. — Termen de origine Teologică, întrebuinţat şi în Filosofie cu înţelesul de: denumire dată teoriilor, care admit „adevăruri ale Credinţei", cărora le atribuie valoarea cel puţin egală, dacă nu superioară, adevărurilor ştiinţifice, raţionale.

FIGURI SILOGISTE. — *In Logică*. Forme ale raţionamentului deductiv (Silogism), determinate de funcţia de Subiect sau Predicat care se dă Termenului mijlocitor în comparaţiile ce se fac între el şi Termenul mare într'o premisă şi între el şi Termenul mic în cealaltă premisă. Ele sunt în număr de trei (dacă se inversează termenii în Figura I se capătă şi a patra figură) — fiecare având o funcţiune bine determinată în gândire.

FIGURA I. Termenul mijlocitor are funcţia de S. într'o premisă şi de P. în cealaltă. Astfel: S=M, M=P. Când gândirea de comparaţie între înţelesurile celor trei termeni arată *concordanţa* însuşirilor, atunci în concluzie se afirmă subiectului (term. mic) de către predicat (term. mare) însuşiri de ale sale, deoarece se cuprind ca părţi ale t. mijlocitor în care şi subiectul este cuprins. — b) Când din comparaţie rezultă *opoziţia* însuşirilor, atunci în concluzie se neagă subiectului de către predicat însuşiri de ale sale, deoarece ele nu se cuprind nici în t. mijlocitor care-l conţine pe subiect.

Funcţiunea acestei figuri în gândirea raţională este dublă: 1) de a aplica un adevăr general la un caz particular şi 2) de a îngloba un adevăr particular într'unul general. Modurile Figurii I-a sunt cele patru forme ale silogismului respectiv determinate de *calitatea* afirmativă sau negativă şi de *cantitatea* universală sau particulară a Judecăţilor din premisele alcătuite din cei trei termeni: S, P şi Mijlocitorul cu funcţia lui respectivă (de subiect în prima premisă şi de predicat în a doua).

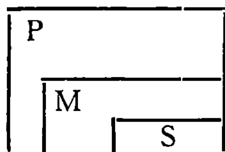
Modul 1.

Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant şi cu S şi cu P.
b) *Cantitativ* = Supraordanat lui S, subordonat lui P.

Exprimarea acestui mod prin propoziţiuni şi grafic:

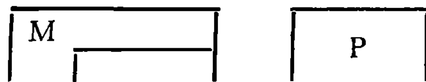
Jud. A = Toţi S sunt M.
„ A = „ M „ P.
„ A = Deci Toţi S sunt P.

Modul 2.

Term. Mijlocitor este:
a) *Calitativ* = lui S, opus lui P.
b) *Cantitativ* = Supraordonat lui S, exclusiv lui P.

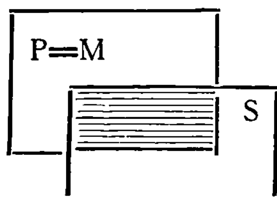
Jud. A = Toţi S sunt M.
„ E = Niciun M nu e P.
„ E = Deci niciun S nu e P.

Modul 3.

Term. Mijlocitor este:
a) *Calitativ* = Concordant cu S şi P.
b) *Cantitat v* = Incrucişat cu S, identic cu P.

Jud. I = Unii S sunt M.
„ A = Toţi M „ P.
Jud. I = Deci unii S sunt P.

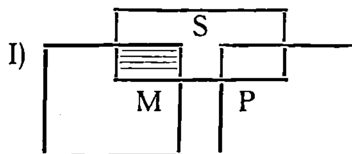

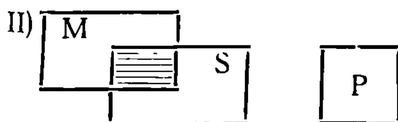
Modul 4.

Term. Mijlocitor este:
a) *Calitativ* = Concordant cu S, opus lui P.
b) *Cantitativ* = Incrucişat cu S. exclusiv lui P.

Jud. I = Unii S sunt M.
„ E = Niciun M nu e P.
Jud. O = Deci unii S nu-s P.

Are două exprimări grafice: I şi II.

I)

II)

Concluziuni: a) Predicatul afirmă tot subiectul în Modul 1 şi în parte numai în Modul 3; îl neagă tot în Modul 3 şi numai în parte în Modul 4.

b) Premisa majoră este necesar Universală (Afirmativă sau Negativă).

c) Premisa minoră este necesar Afirmativă (Universală sau Particulară).

d) Calitatea Concluziei (de a fi Afirmativă sau Negativă) o determină premisa majoră.

e) Cantitatea Concluziei (de a fi Universală sau particulară) o determină premisa minoră.

FIGURA II. Termenul mijlocitor are funcţiunea de *Predicat* în ambele premise. Funcţiunea acestei figuri este de a arăta *deosebirile* (opoziţia) dintre înţelesurile celor trei termeni: S — P — M, pentru a împiedeca eventuale confuziuni.

Modurile Figurii II sunt de asemenea cele patru forme ale silogismului respectiv, determinate de *calitatea* şi *cantitatea* judecăţilor din premise.

Modul 1.

Term. Mijlocitor este:

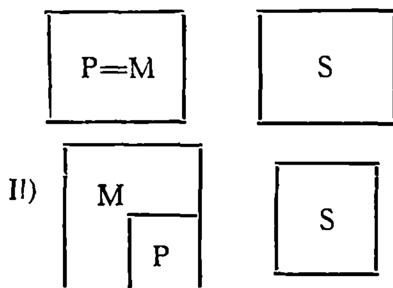
a) *Calitativ* = Opus lui S, concordant lui P.

b) *Cantitativ* = Exclusiv lui S, identic sau supraordonat lui P.

Jud. E = Nici un S nu e M.
„ A = Toţi P sunt M.

Jud. E = Deci Niciun S nu e P.

Are două exprimări grafice.: I şi II.

Modul 2.

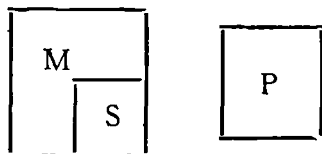
Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant lui S, opus lui P.

b) *Cantitativ* = Supraordonat lui S, exclusiv lui P.

Jud. A = Toţi S sunt M.
„ E = Nici un P nu este M.

Jud. E = Deci Nici un S nu este P.

Modul 3.

Term. Mijlocitor este:

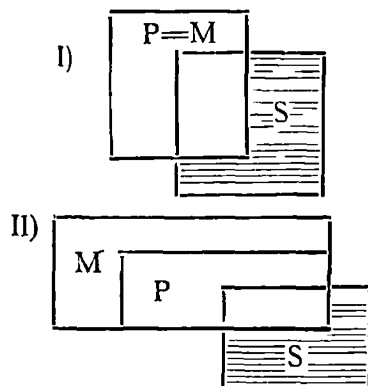
a) *Calitativ* = Concordant lui S şi lui P.

b) *Cantitativ* = Incrucişat cu S identic sau supraordonat lui P.

Jud. O = Unii S nu-s M.
„ A = Toţi P sunt M.

Jud. O = Deci Unii S nu-s P.

Are două exprimări grafice: I şi II.

Modul 4.

Term. Mijlocitor este:

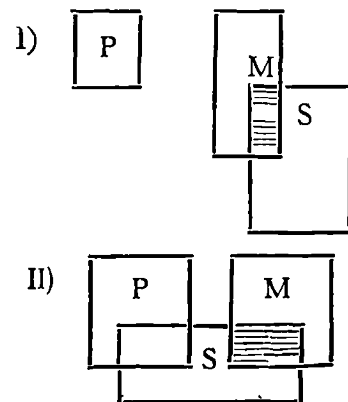
a) *Calitativ* = Concordant cu S. opus lui P.

b) *Cantitativ* = Incrucişat cu S, exclusiv P.

Jud. I = Unii S sunt M.
„ E = Niciun P nu e M.

Jud. O = Deci unii S nu-s P.

Are două exprimări grafice: I şi II.

Concluziuni: a) Predicatul neagă tot S în Modul 1 şi 2 şi numai în parte în modul 3 şi 4.

b) Ambele premise nu pot fi afirmative: Pr. majoră este nenesar Universală (Afirmativă sau Negativă); iar Pr. minoră, necesar Negativă (Universală sau Particulară) când premisa majoră e afirmativă şi necesar afirmativă când pr. majoră e negativă.

c) Concluzia e necesară negativă şi de aceiaşi calitate (Universală sau Particulară) cu pr. minoră.

FIGURA III. Termenul mijlocitor are funcţiunea de *Subiect* în ambele premise şi în majoră şi în minoră — astfel ca S şi P concluziei sunt atribute (însuşiri) ale lui M, având calitatea de concordanţă. Funcţiunea acestei figuri este de a scoate în evidenţă *excepţiile* dela regulă. De aceea, are două moduri afirmative prin care se contrazice regula şi două moduri negative prin care se întăreşte regula — adică afirmări particulare la negaţiuni generale şi negaţiuni particulare la afirmări generale. Modurile Figurii a III, de asemenea sunt cele patru forme ale silogismului respectiv determinate de calitatea şi cantitatea judecăţilor din premise.

Modul 1. Afirmativ.

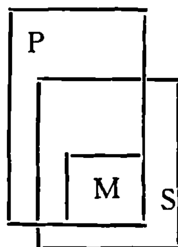
Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant şi cu S şi cu P.

b) *Cantitativ* = Subordonat lui S şi lui P.

Jud. A = Toţi M sunt S.
„ A = Toţi M „ P.

Jud. I = Deci, unii S sunt P.

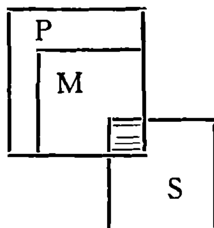

Modul 2. Afirmativ.

Term. Mijlocitor este:
a) *Calitativ* = Concordant şi cu S şi cu P.
b) *Cantitativ* = Subordonat lui S şi lui P.

Jud. A = Toţi M sunt S.
„ A = Toţi M „ P.

Jud. I = Deci, unii S sunt P.

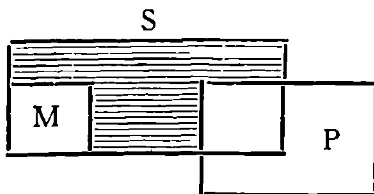

Modul 3. Negativ.

Term. Mijlocitor este:
a) *Calitativ* = Concordant lui S, opus lui P.
b) *Cantitativ* = Subordonat lui S, exclusiv lui P.

Jud. A = Toţi M sunt S.
„ E = Niciun M nu e P.

Jud. O = Deci, unii S nu-s P.

Modul 4. Negativ.

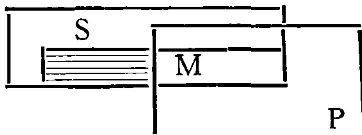
Term. Mijlocitor este:

a) *Calitativ* = Concordant şi lui S şi lui P.

b) *Cantitativ* = Subordonat lui S, încrucişat cu P.

Jud. A = Toţi M sunt S.
„ O = Uni M nu-s P.

Jud. O = Unii M nu-s P.

Concluziuni: a) Predicatul afirmă numai în parte subiectul în Mod. 1 şi 2, afirmative şi-l neagă tot numai în parte în Mod. 3 şi 4, negative.

b) Premisa majoră este necesar Afirmativă Universală în Modurile Afirmative şi Negative — fie Universal, fie Particular în Modurile Negative.

c) Pr. minoră e Afirmativă (Universal sau Particular) în toate Modurile.

d) Concluzia este Particulară în toate Modurile, urmând în calitate Pr. majoră (afirmativă în modurile afirmative şi negative). Dacă un subiect (M) are două predicate (S şi P), unul într'o judecată şi celălalt în cealaltă, atunci ele nu aparţin unul altuia. Ele sunt cantitativ (ca sferă) încrucişate şi ca atare dau Jud. Particulare Negative sau Afirmative).

Observare. 1. Este eronată afirmarea că toate cele trei Figuri Silogiste se reduc la Figura I, (din moment ce prin inversiunea lui S cu P se capătă numai această figură) — deoarece fiecare Figură *are o anumită funcţiune în gândire,* cum s'a arătat, care nu pot fi şi ele inversate ca *fond,* aşa cum se pot inversa ca *formă* judecăţile.

2. Tot eronată este şi afirmarea că Termenul Mijlocitor (mediu, cum i se spune) are sfera mai mică decît t. major (predicatul) şi mai mare decât subiectul (t. minor) Afirmarea nu este adevărată decât pentru Figura I, Modul 1. — (Vezi *Term. Mediu).*

3. Modurile figurilor sunt mult mai numeroase decât acestea 12 fixate pentru primele trei figuri. Ele se pot memora uşor, dacă celor trei judecăţi, care alcătuesc un silogism (două premize şi o concluzie), ale fiecărui Mod, li se atribue câte un nume propriu sau comun, care să cuprindă cele trei vocale respective judecăţilor acestora din cele patru A. E. I. O. cu care se simbolizează Judecăţile după calitatea şi cantitatea lor. — Aşa se proceda în Logica Scolastică care a fixat asemenea termeni ca: *Barbara* pentru Fig. I Mod. 1, deoarece toate cele trei Judecăţi respective sunt Afirmative Universale simbolizate cu litera A şi: *Barbari — Baroco — Bocardo — Calentes — Camestres — Celantes — Celarent — Cesare — Dabitis — Darapti — Darii — Datisi — Dibatis — Disamis — Fapesmo — Felapton — Ferio — Ferison — Fespamo — Festino* şi alţi asemenea termeni.

FILO.... — Iubitor de.... — Se întrebuinţează ca *prefix* multor termeni (Ex: Filo-sofie).

FILODOXIE. — Iubire de argumentarea unui adevăr — nu de aflarea adevărului, sau înţelepciunei, cum este Filosofia. Cuvântul este inventat de *Kant* cu înţeles pejorativ.

FILOGENIA. — *In Filosofia Biologiei.* Naşterea vieţuitoarelor speţă din speţă (succesiv), cu-

prinzând chiar speţe'e dispărute din care au rămas numai urme (fosile paleontologice). Astfel, Filogenia este evoluţia *speţelor,* pe când Ontogenia este a *ind'vidului* dintr'o speţă. — *Haeckel* a fixat legea: „Ontogenia reproduce fazele Filogeniei". (Vezi: *Evoluţie — Ereditate — Transformism).*

FILOLOGIE. — Ştiinţă Socială, speţă a Linguisticei, al cărui obiect este: origina, formarea şi transformarea cuvintelor unei limbi, ca şi studiul comparativ al acestor cuvinte: etimologic, genetic şi istoric. (Vezi *Gramatica).*

FILOSOFIE. — *Inţeles etimologic.* Iubirea de înţelepciune. Are ca obiect de cercetare numai Existenţa în sine — primele şi ultimele Principii ale tuturor existenţelor — deci Universul întreg, care este unul, cu toată complexitatea existenţelor lui. De aceea şi Filosofia este una singură. Asupra acestui obiect nu s'au putut fixa cunoştinţe valabile cât mai Universal, (adevăruri), ci s'au emis numai ipoteze neverificate (teorii). Adevăruri s'au putut fixa numai asupra Existenţei de manifestare a universului (fenomenele), care sunt variate şi infinit de numeroase, deşi Universul este unul singur. Această fenomenologie a trebuit să fie studiată parte cu parte, fiecare parte alcătuind obiectul ştiinţelor din ce în ce mai numeroase; iar filosofiei i-a rămas sarcina să găsească explicaţia Existenţii în sine a fenomenelor. Fiecare Ştiinţă are Filosofia sa, cum are şi Arta sa (aplicarea adevărurilor ştiinţelor) — şi reciproc. Astfel înţeleasă, Filosofia este încoronarea tuturor ştiinţelor şi artelor. Diferitele teorii filosofice sunt tot atâtea raporturi cu: ştiinţele, artele şi viaţa, deoarece fiecare teorie construeşte un sistem de gândire, care se acordă cu toate faptele şi fenomenele cunoscute şi cunoştibile ale Universului şi prin aceasta construeşte norme, reguli de viaţă morală. Scopul Filosofiei în fond este chiar acesta: de a fixa semnificaţia şi preţul vieţii, determinând omului rolul ce-l are de a se spiritualiza şi în acelaşi timp, de a spiritualiza şi Natura în care vieţueşte. Filosofia se întemeiază pe necesitatea gândirii de a explica — prin cauze raţionale şi naturale — alcătuirea, origina şi scopul Universului, Cunoaşterii şi Vieţii omului — altfel de cât explicarea prin imagini, simbo'uri şi revelaţii mistice, dată de Religiile tuturor timpurilor.

Inţelesurile diferite date filosofiei n'au oprit gândirea de totdeauna să-şi pună întrebările asupra a) alcătuirii, originii şi scopului Universului *(Probl. Cosmologică);* b) alcătuirii, originei şi valorii Cunoaşterii acestui univers *(Probl. Cunoaşterii);* în acelaşi timp cu c) întrebările asupra condiţiei umane pentru aflarea mijloacelor şi scopului în realizarea idealului moral *(Probl.*

Morală) — ca şi cu d) întrebările asupra raportului dintre om şi Dumnezeu *(Probl. Creaţiunii).* — Indiferent dacă gândirea şi-a pus parţial sau integral aceste probleme, rolul Filosofiei a fost totdeauna acela de *a cunoaşte explicativ, total şi unitar,* universul, analizând critic adevărurile de plecare ale tuturor ştiinţelor şi sintetizând într'o concepţie unitară toate adevărurile la care ajung ele. Cu acest înţeles, Filosofia este o *necesitate a gândirii,* structuralizată adânc în organizarea psihofizică a omu'ui şi nu cum se crede îndeobşte, că ar fi alcătuită din creaţiuni artificiale, numai ale gândirii unora, fără legătură cu vieaţa, elaborate din divertisment sau snobism, ca o pierdere inutilă de vreme şi pentru ei, ca şi pentru acei care le cercetează scrierile. Filosofia trebue privită în *înţelesurile termenilor* cu care se exprimă teoriile date ca răspunsuri problemelor ei — şi nu numai în exprimarea acestor termeni. Explicate, aceste înţelesuri sunt uşor accesibile înţelegerii oricărei minţi normale, chiar şi acelora care n'au o pregătire iniţială în terminologia filosofiei. Fiecare ştiinţă, artă şi profesie, îşi au termenii lor speciali şi necesari, fără ca prin aceasta valoarea lor să fie desconsiderată, dacă nu contestată. Recunoaştem însă greutatea înţelegerii unor termeni ai Filosofiei, cum recunoaştem, mai cu deosebire, obscuritatea şi „grandilocvenţa" căutată intenţionat a termenilor din scrierile unor „filosofi de profesie", fără ca prin aceasta să ne contrazicem afirmarea, că nu Filosofia este greu de înţeles, ci termenii folosiţi de unii filosofi.

A. *Diferite înţelesuri* atribuite Filosofiei:

1. Cuvântul e de origine greacă, inventat se pare de *Herodot,* deoarece se găseşte în dialogul lui Cresus cu Solon, din Istorie când îi spune: „Tu ai vizitat, filozofând, mare parte a pământului pentru a observa....." — Insă, tradiţia atribue lui *Pitagora* inventarea şi întrebuinţarea primă a termenului de: filosof, ca înlocuitor al termenului: *înţelept;* deoarece Pitagoricienii afirmau că „nimeni în afară de Zeus nu este înţelept, iar filosof este acela care se străduește să atingă înţelepciunea" (divinitatea). — Sigur este că filosofii greci dinaintea lui Socrate erau numiţi: înţelepţi — sofişti — fizicieni, dar nu filosofi.

2. *Socrate,* se numea el însuşi filosof, cu înţelesul de: *iubitor de înţelepciune în sens moral.*

3. *Platon* conturează Filosofiei obiectul de cercetare la: „ceea ce este real şi etern în lucruri, ca existenţă ideală şi absolută" — denumite Idei, derivate din Ideea Supremă a Binelui şi Frumosului Absolut. Astfel, Filosofia este — pe lângă *teorie* a Inţelepciunii şi *practică* — Artă de a vieţui — armonia gândirii cu viaţa — ştiinţa generală a realităţii ultime — cultură a spiritului. — Filosoful este: înţelept, moralizator, legislator şi om politic totdeodată.

4. *Xenocrat* împarte Filosofia în trei: Logica — Etica — Fizica; cu acest înţeles rămâne pentru *Zenon* şi *Şcoala Stoică,* a cărei preocupare principală era Morala.

5. *Epicur* atribue Filosofiei un înţeles practic — acela de „Artă

de a deveni fericit prin rațiune".

6. *Filosofii Creștini* — Părinții Bisericii, a căror filosofie este denumită *Patristică,* încearcă să împace și să unească Dogmatica Creștină cu Filosofia Greacă de după *Platon,* reducând înțelesul Filosofiei la acela de a demonstra rațional credința creștină și a o întări; deoarece, se afirmă că rațiunea fără Credință este incapabilă să descopere adevărurile. Astfel, Filosofia devine „slujitoarea Teologiei" *(Ancilia Teologiae).*

7. *Filosofia Scolastică* a Evului Mediu are înțeles deosebit de al Patristicei Teologice, deoarece singura ei preocupare era rațiunea, prin ale cărei *forme* numai, se putea cunoaște Universul. Astfel, Filosofia avea înțelesul de: Știință generală formală a tot ceea ce există — (înțeles menținut și în Evul Modern la care adaogăm și înțelesul de: Alchimie. — (Vezi).

8. *Fr. Bacon* precizează înțelesul de Știință generală, în mod deosebit: de preocupare tot despre Dumnezeu — Natură — Om, însă în „cauzalitatea primă și ultimă", nu în aceea de cauzalitate materială, concretă, lăsată pe seama Științei propriu zise.

9. *Descartes* atribue Filosofiei același înțeles de: Știință generală. Arborele este Metafizica (Filosofia), triunchiul Fizica, iar ramurile celelalte științe, reduse la trei principale: Medicina — Mecanica și Morala. — Filosofia, ca și'n înțelesul lui *Bacon,* cercetează „cauzalitatea primă și ultimă".

10. *Condillac* și *Hamilton* reduc obiectul Filosofiei numai la: „Analiza Sensațiilor, considerate Primele Principii ale Cunoașterii".

11. *Wolf* lărgește iarăși înțelesul la: „Cunoașterea rațională" a lucrurilor în general, privitor la origina și natura lor.

12. *Kant* lărgește și mai mult înțelesul, asupra Problemei Morale, deosebind: o Filosofie Teoretică Transcedentală în cunoașterea existenții de o Filosofie Practică a conduitei omenești — fixând *Criticismul* și *Imperativele Categorice morale.*

După Kant, Filosofia își menține înțelesul de: Știință generală fundată pe rațiune.

13. *Fichte* îi precizează și rolul de: Metodologie, de verificare, atât a cuprinsului de fond logic cât și a metodei formale, existente în oricare știință. — Filosofia devine o „Doctrină a științei, privitoare la metoda de cunoaștere a Primelor Principii" — însă, prin aceasta se reduce la subiectivismul filosofului cercetător; de aceea,

14. *Schelling* și *Hegel* îi extinde iarăși înțelesul și dincolo de Eul subiectiv. la „Fizica Speculativă" contopindu-i existența cu „Rațiunea absolută transcedentală". Astfel, revine la înțelesul de Știință generală, însă speculativă, având ca obiect: gândirea rațională (Logica), natura Universului (Fizica Speculativă) și sufletul (Psihologia Eului Transcendental).

15. *Herbart* adaugă acestor obiecte și Etica și Estetica, orânduindu-le însă cu denumirea de: Metafizică, pentru Fizica Speculativă și Eul Transcendental: deoarece, atribue Filosofiei un caracter realist de „Critică a conceptelor rațiunii asupra: Gândirii — Naturii și Sufletului".

16. *Schopenhauer* îi precizează și mai mult caracterul realist de: „Cunoaștere explicativă a existenței în general, cercetată în conținutul ei constatat de experiență; deoarece, Filosofia nu poate cunoaște nici Origina, nici Scopul Universului, ci numai Existența (natura) lui" astfel Filosofia devine o cunoaștere intermediară între Știință și Artă.

17. *A. Comte* îi pozitivează și mai mult înțelesul, deoarece consideră Filosofia ca o „Fază în

evoluția gândirii", începută cu Faza *teologică,* trecută apoi în Faza *metafizică* și devenită acum Faza *pozitivă.*

Filosofia rămasă la faza metafizică nu mai prezintă nici un interes, față de valoarea cunoștințelor date de faza pozitivă; de aceea, înțelesul real și de valoare atribuit ei este de: „Sistem general al cunoștințelor omenești, cu rolul de a descoperi relațiile dintre Științe și a le coordona rezultatele și principiile".

18. *Spencer* îi atribue același înțeles de: „Cunoaștere total unificată".

19. *Lotze* deosebește înțelesul Filosofiei de al Metafizicei astfel: „Filosofia este dependentă de Științe, deoarece caută o explicare generală și unitară a Universului servindu-se de rezultatele Științelor — pe Când Metafizica cercetează cauza internă a fenomenelor Universului și necesitatea Cauzalității lor".

20. *Wundt* de asemenea, îi atribue înțelesul de: „Sinteză a Cunoștințelor date de Științe", cu scopul de a fixa o concepție unitară despre Lume și Vieață, care să satisfacă și cerințele rațiunii și pe cele ale sufletului întreg.

21. *Filosofia Subiectivistă* (Psihologistă) preconizată de *J. Locke* și reprezentată prin: *Tracy* — *Jouffroy* — *Hamilton* — *Brentano* — *Bencke* — *Reid* — *Stewart* — *Lipps* — *Joël,* etc., limitează înțelesul Filosofiei la: „Analiza subiectivă a sufletului", din care face punctul de plecare al Cunoașterii explicative a Universului.

22. *Filosofia Intuiționistă* — în care se integrează și *Bergson,* pentru care Filosofia este Cunoașterea Absolutului, deosebită de Știință care-i cunoașterea Relativului — nu mai admite nici unul din înțelesurile date până acum Filosofiei (Iubire de Înțelepciune, Știință a Științelor, Ansamblu, Sistem, Sinteză, Explicarea rațională, speculativă, reală, experimentală, Analiză a Spiritului, Știință a Primelor și Ultimelor Principii, etc.), deoarece îi atribue înțelesul de: Trăire a ceea ce nu cade nici sub cunoașterea rațiunii, nici a simțurilor și care este înseși realitatea ultimă a existenței cunostibilă numai prin Intuiția intelectuală și afectivă, ca iubire a Universului Absolut. *(Bergson — Jaspers — Berdiaeff* și precursorul antic, *Plotin).*

23. *Filosofia Fenomenistă,* reprezentată prin *Husserl,* are înțelesul de: „Descriere a ceea ce se constată prin Intuiție despre esențele existente în domeniul neutru al trăirii".

24. *Filosofia Existențială* are înțelesul de: Cercetare a originii existențelor prin Intuiție.

B. *Concluziune.* Înțelesurile diferite date Filosofiei n'au oprit și nu pot opri gândirea să-și pună întrebări asupra Universului, asupra Omului și asupra lui Dumnezeu, fixate de Filosofie în problemele: Cosmologică — Cunoașterii — Morală și a Creațiunii. (Vezi acești termeni). Teoriile filosofice, ca răspunsuri acestor probleme, puse parțial sau integral, au toate rolul de: a cunoaște explicativ total și unitar Universul, analizând critic pe de o parte cunoștințele de plecare ale tuturor Științelor și sintetizând pe de altă parte într'o concepție unitară toate cunoștințele la care ajung ele. Deși Metafizica și-a menținut același obiect (cunoașterea Existenții în sine), totuși preocuparea de bază a gândirii filosofice a fost și rămâne *Problema Cunoașterii.* Astfel, s'a ajuns să se lege cunoștințele științifice de cele filosofice și religioase, împăcându-se Știința cu Filosofia și Religia, fiecare menținându-și calea, ca

metod de cunoaştere şi cercetare a ace.uiaşi obiect: Universul — Omul şi Dumnezeu.

FINALĂ Cauză. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Explicarea unei existenţe prin scopul ei (Vezi, *Cauză).*

FINALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care explică Universul prin Cauze finale. (Vezi, *Cauză).* Teorii opuse: Evoluţionism — Transformism — Determinism — Creaţionism — Mecanism.

1. Finalismul nu trebue confundat cu Determinismul, deoarece acesta este un principiu universal: „Totul, (orice), are o cauză"; pe când Finalismul este numai o serie de cauze şi efecte, închisă între un punct iniţial şi altul final (de scop) — astfel că are înţelesul de: Determinism parţial. — (Vezi: *Finalitate* şi *Determinism).*

FINALITATE. — *In Filosofia Generală.* Insuşirea de scop. — Serie de cauze şi efecte, între un termen *iniţial* şi un altul *final* legaţi între ei, printr'o serie de cauze şi efecte care alcătuiesc termenul *intermediar.* Intreaga dificultate a Finalităţii este fixarea termenului iniţial (cauza dela care începe seria) — care nu trebue confundat cu termenul final — (efectul ultim, scopul). Facem şi preciziunea că termenul iniţial nu este Cauza primă, ci o serie de cauze, astfel că numai relativ este „iniţial". Aceiaşi preciziune şi pentru termenul final. Deci seria reală a cauzalităţii (bază a Determinismului) este nedeterminată la ambele capete, fie cauză, fie efect.

1. In domeniul vieţii sufleteşti umane, Finalitatea ia numele de: Cauzalitatea Ideii, sau Cunoştinţă; — în domeniul vieţii sufleteşti la animale, ia numele de: Instinct; iar la plante, unde nu există decât reacţiuni fizico-chimice, ia numele de: Tropism. Termenul general este de: Orientare, sau Adaptare; iar termenii de: Finalitate Intelectuală sau Afectivă, sau Voluntară, se întrebuinţează după cum termenul final al seriei activităţii sufleteşti (scopul) este: Intelectul, Afectul, sau Voinţa.

2. *Finalitatea Externă* are ca scop o altă existenţă decât aceea care este mijlocul realizării acestui scop. — (Ex: omul şi alimentaţia).

3. *Finalitate Internă* are ca scop înseşi existenţa, a e cărei părţi sunt considerate ca mijloace (Ex: organismul animal).

4. *Finalitate Imanentă* rezultă din natura şi desfăşurarea existenţii înseşi care prezintă această finalitate. (Ex: Adaptarea fiinţei la mediu).

5. *Finalitatea Transcendentă* este realizată prin acţiunea exercitată de o altă existenţă în vederea scopului considerat. (Ex: Selecţiunea artificială).

6. *Finalitatea Morală.* (Vezi *Entelechie).*

FIŞA PSIHOLOGICĂ. — *In Metodologie.* Speţă a metodei Observaţiei Externe Psihologice prin care se analizează descriptiv corpul şi sufletul individual, din punct de vedere: ereditar — al influenţelor mediului cosmic şi social — şi al experienţii proprii.

1. Fişa Psihologică alcătuită ştiinţific cuprinde mai cu deosebire rezultatele cercetărilor experimen-

tale prin metodele: Testelor, Aparatelor tehnice ale Psihotehnicei, Anchetelor şi Chestionarelor.

FIZIC. — Sinonim cu Material şi Concret.

Opus este Psihic — Sufletesc — Abstract — Metafizic — Moral — Psihologic — chiar Matematic şi Chimic.

1. Fizicul şi Psihicul — Materia şi Sufletul — alcătuesc cele două elemente ale Universului, fiecare studiate din două puncte de vedere ca realităţi: a) una de manifestare (*fenomene* fizice şi psihice); b) alta în sine (*numene* fizice şi psihice).

FIZICA. — Ştiinţă generală a Materiei, studiată în manifestările ei de: Sunet (obiect special pentru şt. Acusticei) — Lumină (Optica) — Forţa şi Mişcarea (Mecanica), — Electricitatea (Electro Dinamica) — Intinderea, Presiunea, Greutatea, etc.

1. Fizica studiază raporturile exterioare ale fenomenelor materiale între ele; spre deosebire de Chimie, care studiază alcătuirea internă, moleculară, a acestor fenomene.

2. Fizica şi Chimia împreună alcătuesc înţelesul Ştiinţelor Fizice — deosebit de înţelesul Şt. Biologice sau Naturale.

3. Fizica, în vechime avea înţelesul general de Ştiinţă a Cosmosului, cuprinzând şi materia fără vieaţă (Fizica cu speţele ei) şi materia cu vieaţă (Biologia cu speţele ei: Botanica, pentru plante, Zoologia pentru animale şi Antropologia, pentru oameni); — iar cărţile de Fizică din sec. XVII şi XVIII, cuprindeau şi Fizica corpului omenesc, devenită apoi Fiziologie.

FIZICOTEOLOGIE. — Ştiinţă sau Metodă de argumentarea existenţii lui Dumnezeu prin: ordinea, finalitatea şi unitatea alcătuirii Universului, care nu pot fi însuşiri ale întâmplării.

FIZIOGNOMIE. — O Metodă de observaţie Externă Psihologică, mai mult empirică decât ştiinţifică, care are pretenţiunea să cunoască Sufletul după: trăsăturile feţii, conformitatea obrajilor, nasului, ochilor, gurii, etc.

1. Face parte ca speţă, alături de Metodele: Localizării Cerebrale — Chiromancie — Amprentologie — Grafologie — Biografie — Anchetă — Chestionar — (Vezi aceşti termeni) — din Metoda Observaţiei Externă Psihologică.

FIZIOLOGIE. — Speţă a Fizicei (materiei) cu vieaţă — *Biologia* — al cărui obiect este: fizica corpului omenesc în alcătuirea şi funcţiunile lui.

FLEGMATIC. — *In Psihologia Temperamentului.* — Unul din tipurile temperamentale a cărui humoare preponderantă în secreţiune este *apa* şi a cărui *iritabilitate* este înceată, iar *reacţiunea* este intensă durabilă.

1. *Hipocrat* a fixat patru tipuri temperamentale după preponderanţa uneia din cele patru secreţiuni (humori) existente în corpul omenesc, astfel: 1) *Colericul* (fierea) — *Flegmaticul* (apa) — *Melancolicul* (bila neagră) şi *Sanguinul* (sângele), — tipuri care au servit ca bază pentru împărţirea Temperamentelor după iritabilitate şi reacţiune, făcută de Psihologia Contimporană.

FLORĂ. — Regnul vegetal — opus termenului *Faună*, care are înțeles de regn animal.

FOBIE. — *In Psiho-Patologie.* Teamă nejustificată față de anumite obiecte sau acțiuni. — Se întrebuințează și ca Sufix. (Ex: Agora-fobie).

FONETICA. — A. *In Linguistică.* Speță a Științei Gramatica, al cărui obiect este *sonorizarea* cuvintelor unei limbi în exprimarea lor gramaticală.

B. *In Fizică* este denumită *Acustică* și obiectul ei este Sunetul (vibrațiile sonore, auditive).

FOR INTERIOR. — A. *In Morală.* Judecată a conștiinței morale.

B. *Etimologic.* Tribunal — autoritate de judecată, interioară sufletului.

FORMĂ — FOND. — A. *In Geometrie.* Figură — conturul unui corp — independentă de materia (fondul) din care este făcut acel corp.

B. *In Logică.* Regula după care se gândește; iar Fond este înțelesul ce-l are ceea ce se gândește.

C. *In Filosofia Cosmosului. Aristotel* deosebește în orice existență o Cauză formală și o Cauză materială, de fond.

D. *In Filosofia Cunoașterii. Kant* deosebește Formele rațiunii și ale cunoașterii, care stabilesc raporturi de așa natură între Fondul cunoașterii adus de simțuri, încât acest material capătă sens și înțelegere prin ajutorul celor dintâi două Forme apriorice ale sensibilității: Spațiul și Timpul. Celelalte Forme sunt Principiile Rațiunii Pure: Identitatea — Contrarietatea — Terțiul Exclus — Rațiunea suficientă și Valorificarea.

E. *In Filosofia Moralei.* Forma Moralității este alcătuită din legi morale apriorice și imperativ categorice ca și din Judecăți de valoare în aprecierea Fondului conduitei de fapte ale omului.

F. *In Drept.* Forma Dreptului este legea juridică în genere și'n special cele de Procedură — iar Fondul este faptul raportat la lege (speța conflictului între părți).

G. *In Pedagogie.* Educația Formală este aceea care are ca obiect regulile pentru formarea sufletului în mod general, în special prin mijlocul studiilor clasice, care dau Cultura Formală — Generală.

1. *Logica Formală* are ca obiect numai Formele gândirii raționale Judecata — Noțiunea — Raționamentul, care se formulează conform Principiilor Rațiunii, — fără nici o preocupare de Fondul cunoștințelor ale căror înțelesuri sunt fixate de Știință.

2. In Logica Judecăților, *Contradicție Formală* între Subiect și Predicat este atunci când amândouă Judecățile Contradictorii au fost formulate — deosebindu-se astfel de *Contradicția Implicită*, când numai o Judecată din cele două este formulată, iar cealăltă este subînțeleasă. (Vezi și *Entimema*).

3. Formalul mai are ca termen opus pe *Tacit;* astfel, când se primește o confidență, un secret, deși nu s'a pretins *formal* a nu

divulga secretul, totuşi se subînţelege angajamentul luat *tacit* de a nu-l divulga.

4. *In Drept,* se întrebuinţează deasemenea termenii de: Contracte formale şi Contracte tacite.

FORMALISM. — Denumire generală dată teoriilor care afirmă că adevărurile Ştiinţelor, în special Matematice, sunt numai simple *forme* bazate pe convenţiuni, simboluri sau definiţiuni — fără nici o preocupare de *fondul* cunoştinţelor sau faptelor.

FORMULĂ. — Exprimare precisă şi scurtă, cuprinzând un adevăr general ce este considerat regulă pentru metoda Deducţiei şi Demonstraţiei, sau în genere pentru Argumentare.

FORŢĂ. — A. *Inţeles general.* Putere, intensitate, vigoare.

B. *In Filosofie.* Principii de acţiune. — *Kant* consideră forţa ca o Existenţă în sine, independentă de orice cauză şi o numeşte „Forţa Fundamentală".

C. *In Mecanica Raţională* (cu cele două speţe ale ei: Cinematica şi Dinamica). Forţă, este orice cauză capabilă să producă mişcare; iar Forţă Mecanică, este posibilitatea condiţională a unei mişcări determinate.

D. *In Fizică.* Forţele nu sunt considerate numai ca *posibilităţi*, ci drept cauze reale producătoare de efecte mecanice ca agenţi, cum sunt: lumina — căldura — electricitatea, etc.

E. *In Ştiinţele Sufleteşti.* Idei — Forţe, sunt ideile întovărăşite de sentimente puternice, care determină fapta, voluntară sau involuntară; iar termenul de Forţe Morale, are înţelesul de forţe sufleteşti ale căror efecte, intelectuale, afective şi voluntare, nu pot fi concepute ca mişcări.

FORTIORI A. — *Inţeles gene al.* Ceea ce este *necesar.* (Ex: Deducerea particularului din general se face în mod necesar).

FOTISM. — *In Psiho-Patologie.* Boala sufletească de halucinaţie limitată la sensaţiile vederii. (lumină). Vezi, *Halucinaţie.*

FOTOTROPISM. — *In Biologie.* Insuşirea unor vegetale de a se orienta prin reacţiuni fizico-chimice, care au loc în organizarea lor, sub acţiunea luminii.

Fototropism *pozitiv* când se îndrepta către lumină şi *negativ* când se depărtează.

FRENOLOGIE. — Termen inventat de *Gall* cu scopul de a face o Ştiinţă, speţă a Fizio-Psihologiei, al cărui obiect să fie *localizările cerebrale* (Vezi), iar ca scop, să poată fi o Metodă pentru cunoaşterea Sufletului din cercetarea conformaţiei craniene. Volumul şi pretuberanţele cutiei craniene — se afirmă că — indică localizările cerebrale ale diferitelor fenomene şi stări sufleteşti.

A. Comte o denumeşte: Fiziologie Frenologică.

FREUDISM. — *In Filosofia Psihologiei.* Teorie fixată de *Freud,* care afirmă existenţa în structura de adâncime a sufletului (Inconştient) a tuturor fenomenelor su-

sufletești gonite (*refulate*) din Conștient și care au posibilitatea, prin deosebita intensitate ce o posedă, să determine activitatea fenomenelor din Subconștient și Conștient, fără știrea și voia subiectului.

1. Asemenea refulări pot deveni cauze de diferite boli sufletești, întrebuințându-se în îngrijirea lor (Terapeutică), cu mult succes, *Metoda Psihanalizei* (Vezi).

FRICA. — *In Psihologie.* Unul din cele trei afecte originare, prime, împreună cu Mânia și Simpatia, din care se nasc toate celelalte afecte. Din Frică derivă: Teama — Spaima — Groaza, etc.

FRUMOSUL. — *Ințeles general.* Realitate aflată și produsă (creată) și de Natură și de Om.

1. Frumosul produs de Om formează obiectul Științei numită Estetică, care se străduește să-i determine condițiunile de *manifestare,* lăsând în preocuparea Filosofiei Esteticei cercetarea Frumosului ca existență *în sine.*

2. *Frumosul ca manifestare* este considerat în condițiunile de: a) Formă (ordinea — proporția — simetria — ritmul — rima — coloritul — sonoritatea — linia, etc.) și b) Fond (reprezentare de idei și sentimente superioare).

3. *Frumosul în sine* este conceput de teoriile Filosofiei Estetice în trei feluri: 1) existent exclusiv în Eu, în Suflet. (Teoria Frumosului Subiectiv). 2) existent în Non-Eu, în afară, în relitatea Naturii. (T. Frumosului Obiectiv, Real, Natural) și 3) existent și subiectiv și obiectiv. (Teoria Dualismului Estetic).

4. Frumosul este și el o cunoaștere, de aceea teoriile asupra naturii, originii și valorii lui sunt în dependență de teoriile asupra naturii, originii și valorii Cunoașterii date în Problema Filosofiei Cunoașterii.

FULGURAȚIE. — Creație (emanație) din Dumnezeu a primelor existențe, numite *„monade"* de *Leibnitz* în opera intitulată: Monadologie. (Vezi, *Monade).*

FUNCȚIUNE. — Activitatea proprie a unui element, ca parte al unui întreg aparat (mecanic, fiziologic, sufletesc sau social) însă în dependență de funcțiunile celorlalte elemente ale aparatului.

FUNDAMENT. — *Ințeles general.* Bază a gândirii, care justifică o afirmație teoretică sau practică — prin analogie cu baza arhitectonică a unei construcțiuni. (Se spune: „o afirmare fondată sau nefondată").

B. *In Filosofia Logicei.* Baza gândirii raționale, alcătuită din Principiile: Identitatea — Contrarietatea — Terțiul Exclus — Rațiunea Suficientă și Valorificarea — considerate Forme ale rațiunii, care derivă toate celelalte forme ale rațiunii, din care se alcătuesc celelalte forme logice de: Judecăți, Noțiuni și Raționamente, prin care se dă înțeles și valoare tuturor cunoștințelor. — Tot bază a gândirii sunt considerate și cele două mari Postulate ale Științei și anume: Necesitatea Cauzală și Determinismul. — (Vezi acești termeni și Gândirea. Fundamente).

1. Se mai întrebuințează termenii: Fundamentul Moralei — Fundam. Metafizicei — Fundam. Inducției — Fundam. Gândirii, etc.

G

GÂNDIREA. — *Comparaţia înţelesurilor* unui Subiect şi Predicat din care rezultă Judecăţi şi Raţionamente, cu precizarea că orice Judecată este Concluzia unui Raţionament şi astfel Gândirea se prezintă ca blocuri de raţionamente, ca argumentări globale. Numai prin analiză — prin disocierea acestor blocuri — aflăm compunerea lor din Judecăţi şi a acestora din Noţiuni, iar mai departe a Noţiunilor din Intuiţii şi a acestora din Sensaţii.

Motive didactice — de înţelegerea întregului prin părţile lui componente — ne silesc să studiem rând pe rând elementele şi operaţiile alcătuitoare ale Gândirii, această vastă operaţie intelectuală de Comparaţie.

1. Gândirea are: ca Fundament (Vezi), principiile raţiunii şi postulatele ştiinţei, ca Operaţiuni, judecăţile şi raţionamentele, iar ca Instrument sau vehicul, are noţiunea.

2. Sufletul observă şi analizează fiecare fenomen în compunerea lui, disociindu-i însuşirile, ca apoi — cu ajutorul Comparaţiei între cunoştinţele căpătate — să determine, prin abstracţie, fiecărui fenomen însuşirile comune şi deosebite ce are cu celelalte fenomene, ca la urmă să generalizeze — tuturor fenomenelor comparate, asociate într'o clasă sau grup — aceste însuşiri comune, ca înţeles atribuit clasei întregi de fenomene.

3. Gândirea (Comparaţia) — fiind o vastă activitate generică — slujeşte: asocierii (Inducţiei), disocieri (Deducţiei), Abstracţiei şi Generalizării astfel: a) Compară cunoştinţele despre fenomene (Percepţii, Intuiţii, şi Reprezentări ale acestora) privitoare la însuşirile lor (Sensaţii) cu scopul de a forma Cunoştinţe despre întreaga clasă de fenomene asemenea (Noţiuni); — b) Compară înţelesurile noţiunilor între ele, în mod *direct* — fără mijlocitor — cu scopul de a fixa raporturile de: calitate, cantitate, relaţie şi modalitate între ele (Judecăţi); — şi c) Compară Judecăţile între ele, respectiv tot înţelesurile noţiunilor însă *indirect* — cu mijlocitor — pentru a ne putea explica fenomenele în derivaţia lor cauzală (Raţionamente).

Cu aceste procedee de Comparaţie, gândirea fixează înţelesuri fenomenelor grupate în clase şi tot aşa mai departe, comparând clasele între ele, ajunge să fixeze ceea ce este *esenţial* în Univers ca înţeles — reducând *multiplicitatea la unitate* şi constatând *uniformitatea* de succesiune şi simultanitate a fenomenelor — prin aflarea cauzelor şi efectelor lor. (Vezi, *Abstracţiunea).*

4. Gândirea face necontenit Comparaţii între înţelesurile noi cucerite de ştiinţă — ca fond al gândirii — derivând prin Inducţie şi Deducţie din Judecăţi vechi (premise), judecăţi noi drept concluzii ale Raţionamentelor Inductive şi Deductive (forme ale gândirii alcătuite pe baza Principiilor raţiunii şi Postulatelor Ştiinţelor). *Fondul* gândirii (înţelesurile care se atribue existenţelor din Univers), realizat prin *formele* gândirii, nu este fixat definitiv, ca adevăruri dogmatice imutabile, deoarece progresează şi'n cantitate şi'n calitate. Istoria gândirii înregistrează acest permanent efort al ei: de a stabili cât mai numeroase cunoştinţe despre Univers şi cât mai ade-

vărate, ca o dovadă a biruinţii omului, din ce în ce mai aproape de ştiinţa adevărată, care-l face să se prosterneze în faţa Creaţiunii. Adevărul este *relativ*, însă devine din ce în ce mai puţin relativ, pe măsură ce este produs de cât mai curată *Gândire Ideală* spre care năzueşte omenirea, ca o chemare şi o misiune divină — îndepărtându-se astfel de *Gândirea Reală*, care duce mai mult la Eroare decât la Adevăr.

GÂNDIREA IDEALĂ. — *In Filosofia Logicei.* Formă a Gândirii, *pură* de orice subiectivism şi *abstractă* de orice fond material, legată şi determinată numai de principiile ei: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea. (Vezi aceşti termeni).

O asemenea gândire nu se poate afla la om, deoarece omul este împiedecat să ajungă la ea de gândirea sa reală, însă se poate servi de ea ca un *îndreptar* al gândirii reale, ca o călăuză pe drumul gândirii obiective cu valoare universală, ca un valorimetru al cunoştinţelor sale, mai mult sau mai puţin subiective, prin natura lor.

GÂNDIREA REALĂ. — *In Psihologie.* Gândirea individuală, legată şi determinată: de Totul sufletesc al celui care gândeşte, de corpul în care sălăşlueşte, în special de materia nervoasă şi glandele endocrine, de Temperament şi Caracter, de Ereditate şi Mediul cosmic şi social, de Simţuri, de Afecte, de Interese, Prejudecăţi, Tradiţie, Obiceiuri, etc.

Gândirea Reală duce la adevărul relativ şi la Eroare. *(Vezi).*

GÂNDIREA SOCIALĂ. — *In Psihologie.* Este gândirea individuală reală când începe operaţia Abstracţiunii, fără de care nu se pot concepe relaţiuni sociale; deoarece, fiecare individ ar avea o gândire proprie şi un limbaj propriu al său, colorate de afectivitate şi dorinţele lui. (Vezi *Abstracţiunea).*

1. *Durkheim.* „Gândirea este de natură socială”.

2. *R.-Motru.* „Abstracţia dă posibilitatea omului să înţeleagă gândirea semenilor lui, comună cu a lui şi a tuturor din grupul social respectiv, dobândită din comparaţia intuiţiilor şi redată prin cuvinte, semne şi simboluri, ridicându-se astfel dela gândirea sa proprie subiectivă la gândirea socială obiectivă faţă de a lui”.

3. Inţelesurile ce fiecare individ dă existenţelor Universului, după teoria Gândirii Sociale — sunt determinate de societate şi fixate apoi în cuvinte, ca mod de gândire general şi impersonal. Limbajul este opera colectivă a societăţii şi Dicţionarul fiecărei limbi cuprinde chiar înţelesurile cuvintelor fixate de societate.

GÂNDIREA ŞTIINŢIFICĂ. — *In Logică.* Calităţile gândirii *reale* personale (subiective, psihologice, empirice), care vrea să devină gândire *ideală* (obiectivă, logică, raţională) ducând mai departe spiritualizarea prin Ştiinţă a Omului şi a Naturii.

1. Aceste calităţi sunt: a) Respectarea regulilor impuse gândirii de: principiile raţiunii, postulatele şi legile ştiinţei ca şi cele ale metodologiei şi aparatelor

tehnice de cercetare. — b) Considerarea Universului ca o unitate, căutând ordinea universală de succesiunea şi simultaneitatea fenomenelor cu credinţa că poate să fie aflată. — c) Valorificarea justă a constatărilor aflate cu sinceritate, fără acceptarea necontrolată a adevărurilor şi fără afirmarea ca dogme a adevărurilor constatate. — d) Independenţa în cercetări, eliminând afectivitatea şi interesul personal, dar realizând cercetările cu tărie, perseverenţă şi curaj.

GEMULE. — Existenţe vitale, concepute de *Darwin* pentru explicarea variaţiei speţelor de vieţuitoare. — (Vezi, *Evoluţia Biologică* şi *Darwinism*).

GEN. — A. *Inţeles general.* Grupare ideală a fenomenelor, cu număr nedeterminat, fiecare fenomen având însuşiri comune cu toate fenomenele grupului. — Sinonim este *Clasă.*

B. *In Gândire.* Genul este rezultatul abstracţiunii şi mai poartă denumirile de: Noţiune, Idee sau Concept.

1. Insuşirile comune — fiindcă sunt esenţiale, caracteristice, specifice — poartă numele de Calitate sau *Conţinut* al Genului sau Clasei, Noţiunii, Ideii sau Conceptului; iar numărul fenomenelor — care au făcut, fac sau vor face parte din gen — poartă numele de Cantitate sau *Sferă.*

Genurile, ale căror conţinuturi sunt *concordante,* (însuşiri de la un gen se găsesc şi în celelalte genuri cu care s'a comparat) sunt orânduite mintal după Sferele lor, (numărul fenomenelor cuprinse în gen), fie dela genuri mari la genuri mici, fie invers. Genurile mici sunt speţe ale genurilor mari.

2. *Genul suprem* este termenul întrebuinţat în filosofie pentru genul din care derivă toate genurile existente, purtînd denumirile: Principiu Prim — Substanţă — Unitate — Inţelepciune, etc., după sensul în care se face generalizarea.

3. *In Biologie. Gen* este intermediar între *Speţă* şi *Familie* (încrângătură).

4. *In Estetica Literară:* Gen Liric — Gen Epic — Gen Dramatic şi Gen Didactic, în sistematizarea genurilor literare.

GEN PROXIM. — Genul *imediat* apropiat genului în care este cuprinsă o *speţă,* sau un exemplar al genului.

1. Genul Proxim, împreună cu Diferenţa Specifică, alcătuesc elementele *Definiţiunii Logice* (Vezi).

GENERAL. — Ceea ce aparţine ca înţeles unui gen şi astfel poate fi atribuit tuturor speţelor acelui gen. — Opusul lui este *Singular,* sau *Individual,* sau *Special.*

1. *General* nu trebue confundat cu *Universal,* al cărui opus este *Particular.* Cu termenii: general şi singular se denumesc Noţiunile, iar cu: universal şi particular se denumesc Judecăţile. — (Vezi Judecăţi Universale şi Particulare).

GENERALIZAREA. — Operaţie a Gândirii, prin care se formează cunoştinţe *generale* din cunoştinţe *singulare,* atribuind însuşirile aflate prin Abstracţiune ca fiind comune fenomenelor dintr'un gen, oricărui fenomen care a făcut, face, sau va face parte din acel gen. — (Vezi *Abstracţia).*

1. Generalizarea este Operaţia *asocierii* cunoştinţelor şi se con-

diționează cu Abstracția (operația *disocierii)*.

2. Generalizarea este *logică,* numai când nu se introduc în gen fenomene străine, aparținând altui gen.

3. Generalizarea dela singular la general se întinde: dela mai puțin general la mai mult general, dela genuri cu sferă mică și conținut bogat la genuri cu sferă mare și conținut sărac. (Vezi *Conținut* și *Sferă)*.

GENERAȚIE. — A. *In Psihologie și Logică.* Definiția prin *Generație,* este aceea prin care se evidențiază *nașterea* fenomenelor sufletești și a elementelor gândirii logice.

B. *In Sociologia Familiei și în Știința Juridică,* la stabilirea filiațiunii și a rudeniei persoanelor fizice. Grad de naștere succesivă din acelaș autor comun. Rudeniei de sânge *directă,* din tată în fiu, i se stabilesc gradele prin numărul generațiilor succesive, fie ascendente, fie descendente; iar rudeniei *indirecte* i se stabilesc gradele prin numărul generațiunilor ascendente (dela persoana căreia i se caută gradul rudeniei la autorul comun ei și celorlalte persoane cu care se caută rudenia), adăogat la numărul generațiilor descendente (dela autorul comun la persoanele cu care se caută rudenia).

C. *In Psihologia Diferențială.* Totalitatea indivizilor care au cam aceeași vârstă. — Durata medie a unei generațiuni este socotită deobiceiu treizeci de ani.

D. *In Sociologia Filosofică.* „Teoria Generațiunilor", elaborată de *Lorenz,* afirmă că activitățile sociale (juridice, politice, economice și culturale), concretizate în instituțiile lor respective, durează atât cât durează o generație, schimbându-se apoi cu generațiile succesive.

GENERAȚIE SPONTANĂ. — *In Filosofia Biologică.* Teorie care afirmă *nașterea* în mod spontan a celor mai simple spețe de viețuitoare din materia organică și neorganică — considerate identice în alcătuirea lor de bază — care spețe, prin evoluție, s'au transformat în numeroase alte spețe dispărute și actuale. — (Vezi *Evoluționism Biologic)*.

1. Incă din antichitate *(Aristotel* și *Pliniu)* s'a afirmat generația spontană a viețuitoarelor din materia neorganică, considerată însă de mulți ca o „generație echivocă". *Pasteur* la 1862 a descoperit *microbii,* fapt care a servit lui *Haeckel* să elaboreze Teoria Generației Spontane la 1866 — sprijinită în special pe Teoria Transformismului, elaborată de *Lamark* și pe Teoria Descendenții Speciilor, elaborată de *Darwin.* (Vezi acești termeni).

GENERIC. — Ințelesul de însușiri comune ale unui gen, aparținând tuturor fenomenelor din acel gen. — Opusul Genericului este *Specific.* (Vezi).

GENETIC. — Ceea ce se referă la producerea (nașterea) unei serii de forme succesive, prezentate de o existență oarecare: materială sau sufletească. — (Vezi *Geneză)*.

1. *Logica Genetică,* aceea care cercetează elementele gândirii

(noţiunile, judecăţile, şi raţionamentele) cum se produc şi se manifestă.

2. *Psihologia Genetică* cercetează fenomenele sufleteşti (intelectuale afective şi voluntare) în desfăşurarea producerii lor succesive.

3. *Clasificarea Genetică* orânduește cunoştinţele dela cele mai puţin generale la cele mai generale după ordinea producerii lor — sau după cauzele explicative ale producerii lor, când se face o Clasificare genetică explicativă.

4. *Metoda Genetică.* In Metodologia clasificării ştiinţelor: Orânduirea ştiinţelor după ordinea naşterii obiectelor lor. In Pedagogie: Tratarea obiectelor de învăţământ şi a cuprinsului lor după ordinea în care natura le-a produs şi după ordinea în care gândirea le-a cercetat şi explicat. Metoda genetică poate fi şi *descriptivă* şi *explicativă*.

GENEZĂ. — A. Producere sau Devenire — în înţelesul dat de *Aristotel.*

B. Creaţiune a tot ce există, ca voinţă a lui Dumnezeu — în înţelesul dat de Biblie şi Filosofia Creştină.

C. *Inţeles general.* Seria de forme succesive ce prezintă o existenţă oarecare, materială sau psihică, considerate în raportul lor cu împrejurările care le-au dat naştere.

1. Geneza nu trebue confundată cu *Origina;* deoarece, geneza ca serie presupune existenţa unui punct de plecare al seriei, care este chiar Origina.

2. Deasemenea, geneza nu implică şi explicaţia cauzală a formelor succesive ale seriei; de aceea, se deosebeşte Geneza *descriptivă* de acea *explicativă.*

GENIU. — A. *Inţeles antic.* *„Genius”* — divinitate care prezidează naşterea oamenilor.

B. *In Psihologie.* Cel mai înalt grad de *Inteligenţă,* (Vezi) capabilă de creaţiuni originale excepţionale, calitativ şi cantitativ, în toate domeniile Culturii. — *Talentul* este inferior Geniului, deoarece are mai mult valoare de receptivitate decât de originalitate şi manifestarea lui este într'un singur domeniu al Culturii.

1. Termenul a fost şi este licenţios întrebuinţat în felurite înţelesuri, astfel: Geniul războiului — Geniul afacerilor — Geniul limbii latine, etc., ba chiar se întrebuinţează negativ de valoare, ex: Geniul răului, Geniul minciunii, etc.

GEOCENTRISM. — *In Astronomie.* Teoria lui *Ptolomeu,* care afirmă că pământul *(Geo)* este fixat imobil în centrul Universului — iar toate celelalte astre se învârtesc împrejurul lui.

A fost înlocuită prin Teoria Heliocentrică (Vezi) fixată de *Copernic* şi *Galileu.*

GEODEZIA. — *In Matematică.* Aplicarea la măsurătorile Pământului a calculelor de cantităţi determinate (aritmetice) sau nedeterminate (algebrice). Vezi Matematica.

GEOGRAFIA. — Ştiinţă fizică şi socială, al cărui obiect îl formează regiunile suprafeţei Pământului la epoci determinate, cercetate în multiple manifestări:

fizic (relief-ape), atmosferic, climateric, biologic (botanic — zoologic) şi sociologic (economic — juridic — politic — cultural).

GEOGRAFIE CEREASCĂ. — Speţă a Astronomiei, al cărui obiect este determinarea poziţiunilor stelelor fixe.

GEOLOGIE. — Ştiinţă fizică, al cărui obiect este *pământul*, cercetate numai în structura scoarţei lui, genetic, în natura, origina şi transformările suferite în timp sub influenţa agenţilor fizico-chimici — indiferent dacă şi fiinţele au avut rolul lor în aceste transformări.

GEOMETRIE. — Ştiinţă abstractă şi demonstrativă, speţă a ştiinţelor Matematice, al cărui obiect îl formează: *figurile* (linia şi punctul), mărimile şi poziţiunile lor în spaţiu. Feluri: Geometrie Plană şi Geometrie în Spaţiu, numită şi *Stereometrie,* care este o aplicare a Geometriei Plane.

GEOTROPISM. — *In Biologie.* Insuşirea unor organisme vegetale de a se orienta şi desvolta după direcţia gravitaţiei pământului. — (Vezi, *Tropism).*

1. *Getropism pozitiv* este desvoltarea în privinţa rădăcinilor pivotate (înfipte ca un ţăruş, în pământ), fasciculate, tuberculate; iar cele cu rădăcini ieşite din pământ (adventate) şi cu tulpini desvoltate în sus, în sens opus gravitaţiei, au însuşirea de *Geotropism negat v.*

GLANDE ENDOCRINE. — (Vezi, *Endocrine).*

GNOMICĂ. — Exprimarea înţelepciunii antice în reguli de conduită morală (Sentinţe morale) chiar şi'n versuri. (Ex: Poezia Gnomică: *Solon* — *Teogonis,* etc). — Termenul a fost întrebuinţat la origină ca denumire pentru învăţăturile celor şapte înţelepţi ai Greciei.

GNOSĂ. — Cunoştinţă bazată pe raţiune (ştiinţă). Termenul se găseşte în Noul Testament, întrebuinţat de *Sft. Paul,* cu înţelesul de calitate a creştinului de a-şi de seama de superioritatea credinţei lui faţă de acea a păgânilor.

GNOSEOLOGIE. — Altă denumire dată de *Baumgarten* Problemei Cunoaşterii (Vezi).

A. O altă denumire este şi *Epistemologie,* căreia *Baldwin* îi atribue înţelesul general de „cercetarea originii, naturii şi limitii cunoaşterii" — deosebind-o de *Gnoseologie,* care are ca obiect „analiza sistematică a conceptelor întrebuinţate de gândire pentru a interpreta Universul".

B. Pentru *Lalande,* Epistemologia are ca obiect „studiul ştiinţelor considerate ca realităţi, care se: observă, descrie şi analizează". Deci, un studiu aposterioric al: conceptelor, principiilor şi ipotezelor ştiinţelor, ca o Filosofie a Ştiinţelor. — Gneseologia, din contră, are ca obiect „analiza raţională a Cunoaşterii înseşi, studiată aprioric în sensul criticismului Kantian, ca posibilă numai pentru existenţa de manifestare (fenomene) — nu şi pentru existenţa în sine (numen)".

GNOSTICISM. — Metodă, întrebuinţată de unii Filosofi Creştini

din primele două secole ai Creştinismului, pentru a împăca toate religiunile şi a explica marele taine: Incarnarea — Naşterea — Restignirea — Invierea — Sfânta Treime, etc., prin mijlocul raţionalismului Ideilor lui *Platon* şi *Aristotel,* ca şi prin cunoştinţe secrete (esoterice), necunoscute decât de iniţiaţi. (Vezi şi *Cabală).*

GRAFICĂ Metoda. — Metodă demonstrativă Experimentală şi de Observaţie Externă, prin care se arată *vizual* rezultatele unor cercetări orânduite metodic; de obiceiu, într'un sistem de coordonate dreptunghiulare (abscisă şi ordonată) cu: puncte, linii, curbe, litere sau numere şi figuri.

1. *In Psihologia Experimentală.* rezultatele cercetărilor făcute asupra fenomenelor sufleteşti diferite se arată vizual prin grafice speciale, numite: *Curba lui Gaus* şi *Ogiva lui Galton.* (Vezi).

GRAFOLOGIE. — Ştiinţă şi metodă, care se vrea ştiinţifică, al cărui obiect este scrisul personal în alcătuirea lui: forma literilor cu liniile şi unghiurile lor, grosimea, poziţia, legătura între litere, spaţiul dintre ele, etc. Aceste însuşiri ale scrisului sunt caracterologice pentru o persoană şi sunt considerate ca exteriorizări ale Temperamentului şi Caracterului individual.

GRAMATICĂ. — Ştiinţă socială, speţă a Linguisticei, al cărei obiect îl formează legătura comporativă a cuvintelor pentru a formula o vorbire corectă.

Gramatica este *forma* Limbii — şi nu trebue confundată cu *fondul* ei, care este însăşi Vocabularul, vorbirea, cuvintele.

Gramatica cuprinde ca speţe: Fonetica — Morfologia — Sintaxa şi Lexicul (Vocabularul).

1. *Gramatica Comparată.* Studiul comparativ al Limbilor — nu al cuvintelor — din punct de vedere gramatical.

2. *Filologia.* Studiul comparativ al cuvintelor: etimologic (genetic) şi istoric.

3. *Etimologia.* Studiul originii şi transformărilor cuvintelor în timp.

4. *Fonetica.* Studiul sunetelor cuvintelor.

5. *Sintaxa* şi *Ortografia.* Studiul alcătuirii gândirii exprimate.

6. *Morfologia.* Studiul alcătuirii şi flexiunii cuvintelor.

7. *Gramatica Generală.* Studiul regulilor gramaticale în genere, cărora orice Limbă trebue să se supună, deoarece ele sunt însăşi regulele gândirii. — De aci, strânsa legătură între Psiho.ogie, Logică şi Gramatică. (Vezi mai jos).

8. Toate cele de mai sus şi *Lexicul* (vocabularul) sunt speţe ale *Linguisticei.*

GRAMATICA şi LOGICA. — Gramatica este exprimarea gândirii logice şi psihologice — iar gândirea nu este exprimare.

1. *Limbajul* este determinat de nevoile psihologice — sociale ale celui care se exprimă şi ale aceluia căruia i se adresează — nu numai de regulele gândirii logice.

Logică însă, are între alte scopuri şi pe acela de a cerceta exprimarea verbală a gândirii, ca ea să se facă cât mai corect, cât mai identic cu gândirea raţională — fără ca prin aceasta să se confunde Gramatica, care este *exprimare,* de natura concretă,

materială, cu Logica care este *gândire*, de natură abstractă, sufletească.

2. *Logica* — nu este Gramatică, iar elementele Logicei: Noţiunile — nu sunt cuvenite, Judecăţile — nu sunt propoziţiuni şi Raţionamentele — nu sunt fraze.

3. *Noţiunile* sunt înţelesuri ale grupelor de fenomene, pe când Cuvintele exprimă şi un singur fenomen sau o singură însuşire a unui fenomen.

4. *Judecăţile* au necesar Subiect şi Predicat, pe când Propoziţiunile pot fi fără S. şi P.

5. *Raţionamentele* au necesar trei Judecăţi (două premise şi concluzie), pe când exprimarea lor se face în genere numai prin două propoziţiuni (o premisă şi concluzia = *Entimema).*

6. *O Judecată Condiţională ipotetică dijunctivă* — deşi are un singur Subiect şi un singur Predicat între care se urmăreşte a se face legătura înţelesurilor lor — se exprimă totuşi prin două propoziţiuni, fiecare cu S şi P. său.

7. *Judecăţi Categorice* se exprimă prin două propoziţiuni Problematice.

8. *Judecăţi Afirmative* se exprimă prin prop. Negative şi invers — ca şi prin propoziţiuni cu dublă negaţie.

9. *Jud. Negative* se exprimă prin prop. Afirmative cu predicat negativ şi invers.

10. *Subiectele şi Predicatele* Judecăţilor nu corespund celor ale propoziţiunilor.

11. *Verbul* de legătură între S şi P. judecăţii (Còpula) nu este acelaşi cu cel al propoziţiunii.

12. Sunt Judecăţi care se exprimă prin propoz. Desvoltate, în care sunt substantive urmate de adjective şi verbe urmate de adverbe — însă, din punct de vedere logic, există tot numai un singur subiect şi predicat şi ca atare o singură judecată. Noţiunile care întovărăşesc S. şi P. judecăţii servesc numai a preciza, prin determinare, înţelesul acestora.

13. Verbul ajutător „a fi", la indicativ „este" — în Judecată, formează şi singur predicatul logic. (Ex: Nevinovăţia invocată este o invenţie). Subiectul (nevinovăţie) este negat cu predicatul (este o invenţie). — Alteori, cu deosebire în limbajul copiilor, judecăţile lor nici nu exprimă pe „este". (Ex: Cal frumos. Om bun, etc).

14. Prin aşa numite „verbe impersonale" se exprimă judecăţi logice cu S. şi P. logic. (Ex: Ninge!).

15. Sunt Judecăţi care se exprimă chiar printr'un singur substantiv. (Ex: Hoţii! Foc!), sau numai interjecţii, semne, simboluri, gesturi, etc. — deoarece *Judecata este spiritualitatea de gândire* — nu materialitatea exprimării.

16. Aşa numitele „propoziţiuni ordinative, imperative" (Ex: Du-te! Vino!), sau „apelative" (Ex: Fereşte-te!) sau „optative" (Ex: Dă-mi!) şi mai cu deosebire acelea „interogative" (Ex: Ce faci? Unde eşti?), acelea care au nevoe de Subiect pentru predicatul dat, sau viceversa (Ex: Ce este sufletul?) şi acelea care cer numai răspunsul monosilabic: da sau nu — toate aceste feluri de Propoziţiuni nu sunt Judecăţi. deoarece sunt lipsite de adeziunea gândirii, numită *Aserţiune* — care este element indispensabil Judecăţii ca şi Subiectul, Predicatul şi Còpula. — (Vezi aceşti termeni).

GRAŢIE. — A. *In Teologie.* Favoare acordată de Dumnezeu Omului, pentru a se ridica până la spiritualitatea de esenţă divină, până a deveni chiar „fiu al Tatălui Ceresc", cu toată căderea lui în păcatul originar.

B. *In Drept.* Ertare, în totul sau în parte, a unei pedepse. Acest drept îl are numai Şeful Statului ca o *prerogativă* în Puterea Judecătorească.

C. *In Estetică.* Insuşiri de forme şi atitudini ale mişcării corpului omenesc — în special: ritm şi proporţii armonioase — ca expresiuni ale Frumosului. *Bergson:* „In faţa Graţiei simţim un fel de abandon, ca o condescendenţă".

GUSTATIVE Sensaţiuni. — *In Psihologie.* Cunoştinţe de însuşiri de gust: dulce, acru, sărat, ardeiat, piperat, amar, etc., ale fenomenelor.

1. Aparatul sensorial respectiv este alcătuit din corpuscule de celule nervoase, numite *papile,* răspândite pe suprafaţa limbii şi'n legătură cu nervii respectivi — care vor duce vibraţiile de gust, prinse de papile, la centrii nervoşi — unde se vor transforma în sensaţiuni respective (cunoştinţe de dulce, acru, etc).

2. Sens. Gustative sunt succesive sau simultane cu Sens. Olfactive. (Vezi).

H

HALUCINAŢIE. — *In Psihologie.* Cunoştinţă falşă despre obiecte — deoarece exteriorizându-se, se constată că nu există nici obiectul nici însuşirile sale considerate existente.

Halucinaţia împreună cu: Iluzia — Visul — Nebunia sunt denumite cunoştinţe anormale (patologice), deoarece este *anormală* interpretarea vibraţiilor fenomenelor prinse de simţuri şi aduse centrilor nervoşi pentru prelucrare în cunoştinţe.

Cunoaşterea acestor vibraţii este *normală,* numai când cunoştinţele rezultate corespund naturii şi însuşirilor fenomenelor existente în afara sufletului dela care pornesc vibraţiile.

Cunoştinţele anormale nu pot fi rectificate în normale de către gândirea celui care le are — chiar dacă li s'a constatat şi explicat cauza, deoarece această cauză se află în chiar organizarea simţurilor a materiei nervoase sau a glandelor endocrine.

(Vezi: *Iluzie — Vise — Nebunie — Eroare).*

HELIOCENTRIC. — *In Astronomie.* Teorie fixată de *Copernic* şi *Galileu,* prin care se afirmă că Soarele (Helios) este centrul sistemului planetar — iar Pământul (Gea) nu este decât o planetă (corp desprins din soare), care se învârteşte şi'mprejurul lui însăşi (mişcare de rotaţie) şi'mprejurul soarelui din care s'a desprins (mişcare de revoluţie).

Heliocentrismul răstoarnă Geocentrismul afirmat de *Ptolomeu.* (Vezi *Geocentric).*

HIBRID. — *In Biologie.* Vieţuitor, animal sau plantă, născut din împreunarea sexuală a indivizilor de *speţe* diferite.

Hibrizii sunt deobiceiu sterili, neproductivi — spre deosebire de *Metişi* (născuţii din indivizi de *rase* diferite).

HIDROLOGIE. — Ştiinţă fizică, al cărei obiect este apa, cu toate

manifestările ei. — O speţă a ei este *Apometria* (Vezi).

HILOZOISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care afirmă, că Universul este alcătuit numai din materie cu vieaţă — fie că materia are vieaţă prin ea înseşi, fie că are vieaţă prin faptul că participă la acţiunea unui suflet al Universului.

1. La începutul Filosofiei Antice se afirma un Materialism neclar — deoarece se concepeau ca având vieaţă primele elemente materiale, la care se reducea tot Universul: apa *(Thales)*, aerul *(Anaximene)*, focul *(Heraclit)*, toate acestea la un loc *(Empedocle)*, atomul *(Leucip — Democrit — Epicur)*.

2. Iar primii Filosofi Creştini afirmau un Spiritualism de asemenea neclar — deoarece era conceput Sufletul ca o materie mai subtilă, ca un *suflu* care animă corpul omului. *(Tertulian)*.

3. Chiar Filosofia Materialistă din evul mediu, care-şi întemeiază explicarea Universului pe *evoluţie* (transformări lente ale materiei), nu admitea nici ea existenţa independentă a sufletului de corp, deoarece consideră sufletul ca o derivaţie *(epifenomen)* al materiei nervoase.

4. Astfel, Hilozoismul este mai mult o Teorie Dualistă Cosmologică — deoarece admite şi existenţa materiei şi a sufletului.

5. Termenul de Hilozoism este întrebuinţat de *Kant;* însă prima oară s'a întrebuinţat de *Cudworth* ca denumire Fizicei, cum fusese concepută de Filosofii Stoici.

HIPER.... — *Prefix* — pentru compunerea multor termeni în filosofia contimporană şi mai cu deosebire în Psihologia Patologică — cu înţelesurile: a) ceea ce este *deasupra* normalei (Hiperstezie — Hipermnezie) sau b) ceea ce este *dincolo* sau *în afară* de anumită formă păstrând însă aceleaşi însuşiri importante ale acelei forme. (Hiperspaţiu — Hiperorganic — Hipergeometric), sau c) în sens prejorativ, pentru a evidenţia un *exces* (Hipercritică — Hipertrofia Eului).

HIPERACUZIE. — *In Psiho-Patologie.* Hiperstezia *văzului.* — (Vezi *Hiper* şi *Anestezie).*

HIPERHEMIE. — *In Biologia Patologică.* Acumularea unei foarte mari cantităţi de sânge într'un organ. — Opus este *Hipohemie.*

HIPERESTEZIE. — *In Psihologie.* Sensibilitatea anormal de mare a unui organ, privitor la intensitatea organelor de simţ în prinderea vibraţiilor.

HIPEROSMIE. — *In Psihologie.* Hiperestezia mirosului (Vezi: *Hiper* şi *Anestezie).*

HIPERSPATIU. — (Vezi: *Metageometrism* şi *Parametrie).*

HIPERTENSIUNE. — *In Biologia Patologică.* Circulaţia sângelui şi mişcările inimii anormal de repezi. — Opus *Hipotensiune.*

HIPNOTISM. — (Vezi: *Sugestie* şi *Somnambulism).*

HIPO.... — *Prefix* — pentru compunerea multor termeni în Filosofia Contimporană şi mai cu deosebire în Psihologia Patologică — cu înţelesul de ceeace este

sub normal. — Opus este *Hiper.* (Vezi).

HIPOCONDRIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească manifestată prin depresiune morală şi manii diferite, însă fără delir.

HIPOSTAZĂ. — A. Termen întrebuinţat de *Plotin* şi Filosofii Creştini cu înţelesul de *substanţă divină.* — „Christos, Fiul lui Dumnezeu este hipostaza Tatălui".

B. *In Filosofia Generală.* Substanţă ca realitate şi Principiu prim al oricărei Existenţe.

C. *In înţeles general* are sensul prejorativ de Abstracţiune falşă şi totuşi considerată realitate şi adevăr.

HISTOLOGIE. — Speţă a Ştiinţei Fiziologia, al cărui obiect este *structura ţesuturilor vii.* O altă denumire este Anatomia Microscopică.

HUMANISM. — Sau Umanism. (Vezi, *Pragmatism).*

I. — *In Logică.* Simbol al Judecăţii Afirmative Particulare (Predicatul afirmă numai o parte din Subiect). Ex: Numai o parte din vieţuitoare sunt animale.

IDEAL. — A. *Inţeles general.* Ceea ce este perfect ca satisfacţie intelectuală, afectivă sau morală — model şi scop pentru: gândire, afecţiune şi faptă.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Adevăr existent în idee — indiferent de realitatea concretă — de natură abstractă deci, concept al gândirii.

C. *In Morală.* Inţeles de Entelehie (vezi). Este perfecţiunea scopului. Când acesta nu se poate realiza în întregime niciodată, atunci Ideal are înţelesul de limită de sus a realizării lui.

IDEALISM. — Termen cu întrebuinţare foarte felurită în teoriile care fac din Idee fundamentul lor. Ideea este concepută ca: Suflet — Conştiinţă — Subiectul care gândeşte — Eu — Raţiune — Abstracţiune — Absolut — Noţiune — Conceput, etc.; într'un cuvânt general, *Gândire* şi aceasta este existenţa din care derivă toate existenţele Universului. Opusă este *Teoria Realismului.* (Vezi).

1. *In Problema Cunoaşterii.* Idealismul afirmă: gândirea cu toate cunoştinţele ei posibile nu se cunoaşte decât pe sine înseşi. — *Descartes* — *Malebranche* — *Leibnitz* afirmă că existenţa realităţilor corespunzătoare cunoştinţelor este garantată fie de Raţiunea Divină, fie de Armonia Prestabilită.

2. Idealismul este opus Realismului, cu remarca ce facem că Teoria Ideilor *(Platon)* este considerată realism (nu idealism), deoarece se afirmă că singura realitate este Ideea.

3. *Idealismul Subiectiv* afirmă că înseşi Principiile Raţiunii Pure ale Cunoaşterii, prin care se poate cunoaşte existenţa de manifestare

a Universului (fenomenele) — nu sunt decât „forme” ale sufletului, care nu depind de realitatea fenomenelor cunoscute, întrucât acestea nu sunt altceva decât propria noastră gândire. *(Kant).*

4. *Idealismul Metafizic* fixat de *Berkeley*, numit S o l i p s i s m, afirmă că realitatea existenţii Universului stă în faptul de a putea fi gândită; deoarece singura realitate ca Substanţă primă ontologică este numai Gândirea.

5. *Idealismul Absolut* din Teoriile Postkantiene *(Fichte — Schell ng — Hegel)* — deşi nu admite o existenţă în sine alături de o existenţă de manifestare — — totuşi afirmă deosebirea dintre: ideal şi real — subiect şi obiect — eu şi non-eu — absolut şi relativ, însă mai afirmă că aceste contradicţii (Antinomii — vezi) sunt contopite în unitatea aceleaşi s u b s t a n ţ e, care este A b s o l u t u l — gândire deasupra gândirii individuale, ca o gândire supraomenească, care face să existe Universul.

6. *Idealismul Critic* nu neagă cu totul realitatea Universului, ci numai o face dependentă de formele de cunoaştere ale gândirii. *(Schopenhauer).*

7. *Idealismul Istoric-Economic* afirmă că cea mai ideală activitate economică (producţia — distribuţia — circulaţia şi consumaţia bunurilor) se realizează prin culturalizarea socială, ca o educaţie integrală a sufletului *(Hegel).* — Opus este Teoria Determinismului Material Economic. *(Karl Marx).*

8. *Idealismul Estetic* afirmă că scopul artei este să creeze o realitate fictivă care satisface mai mult ideea de frumos cerută de suflet, decât o artă care imită sau copiază realitatea.

9. In general, Idealismul este teoria care reduce o b i e c t u l Cunoaşterii la s u b i e c t u l cunoaşterii: Universul nu este altceva decât propria gândire a celui care-l cunoaşte. (Vezi şi lămuririle de sub *Realism* şi *Spiritualism).*

IDEAŢIE. — Funcţiunea naturală a gândirii de a produce Idei şi legături între ele.

IDEE. — A. *In Psihologie.* Cunoştinţa despre o clasă de fenomene comune, care au aceleaşi însuşiri caracteristice, formată din: a) Observarea fenomenelor din clasă, spre a le cunoaşte însuşirile alcătuitoare; b) Comparaţia cunoştinţelor însuşirilor constatate prin Observaţie; c) Abstracţia însuşirilor necomune aflate prin Comparaţie şi d) Generalizarea, atribuirea însuşirilor comune (aflate prin Comparaţie) tuturor fenomenelor din clasă, ca înţeles de calitate *(Conţinut),* care va fi deci raportat la tot numărul de fenomene cuprins în acea clasă *(Sferă).*

B. *In Logică.* Formă, sau element al Gândirii raţionale, constituind Subiectul sau Predicatul oricărei gândiri din comparaţia cărora rezultă Judecăţi şi Raţionamente făcute conform Formelor Prime ale Raţiunii, numite Principii şi anume: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea. — Ideea se mai numeşte *Noţiune* sau *Concept.*

C. *In vorbirea curentă.* Idee are înţelesul de Proect urmărit a se realiza. (Ex: Am o idee.); ca şi înţelesul de Opiniune (Ex: Ideea mea este....).

D. *In Teoriile Filosofice* are înţelesuri felurite.

1. Teoria Idealistă *Platoniciană* atribue Ideilor, (scrise totdeauna cu litera iniţială mare), înţelesul de existenţe spirituale, inteligibile, eterne, perfecte- forme şi modele după care sunt făcute toate existenţele sensibile, corporale trecătoare şi imperfecte. — De aci, existenţa a două Lumi: *Lumea Ideilor* şi *Lumea Sensibilă*, în care Ideile sunt orânduite dela cele mai puţin generale la cât mai generale, care cuprind în alcătuirea lor unitară pe cele subordonate — astfel că *Ideea Supremă* este plină de înţelesurile tuturor Ideilor pe care le cuprinde — este înseşi Perfecţiunea.

2. Teoria Empiristă a lui *Locke* întrebuinţează termenul de *Idei sensibile,* formate din sensaţii (Percepţii) şi termenul de *Idei de reflexiune* formate prin intervenţia gândirei comparative.

3. Teoria Criticismului *Kantian* întrebuinţează termenul de *Idei pure,* transcendentale, apriorice, înnăscute.

4. *Idei — Fixe,* cu înţelesul de idei care stăruesc să rămână în conştient permanentizându-se şi dând naştere la felurite boli sufleteşti: manii — obsesii — halucinaţii — delir etc.

5. *Idei — Forţe,* termen întrebuinţat de *Fouillée,* cu înţelesul de idei care au influenţă puternică asupra altora, denumite *Idei reflecte* (umbre), deoarece acestea n'au influenţă asupra altor idei.

6. *Idei — Imagine,* concepute de *Democrit* ca fiind alcătuite din emanaţiunile de: culoare, sunet şi miros ale corpurilor prinse de simţuri. Această Concepţiune stă la baza Teoriei Emisiunii Luminii, a lui *Newton* şi azi la baza Teoriei Vibraţiilor, valabilă pentru toate însuşirile fenomenelor energiei.

7. *Idei — Reprezentative,* cărora *Descartes* le dă înţelesul de idei mijlocitoare între spiritul care cunoaşte şi obiectul cunoscut, având şi însuşiri de ale spiritului şi de ale obiectului prin reprezentările lui.

8. *Idei Adventice, Factice, Innăscute, Adecuate* (Vezi aceşti termeni).

9. In general, se poate spune că s'au dat în Filosofie termenului Idee înţelesurile de: Sensaţie — Percepţie — Reprezentare — Noţiune — Judecată — de Intelect în genere şi de Voinţă, iar *Jouffroy* afirmă că „Ideile sunt fantome, care nasc în noi ca urmări a Percepţiilor". (Vezi *Idoli*).

IDENTITAŢII Principiul. — *In Logică.* Unul din cele cinci principii ale raţiunii, care se exprimă astfel: „Ceea ce este, este — şi ceea ce nu este, nu este. A = A". Fără acest principiu nu există posibilitatea de a stabili Adevărul şi de a-l deosebi de Eroare, deoarece nu există nici o Judecată logică posibilă, nici Raţionament, nici o Gândire logică. — (Vezi *Adevăr* şi *Eroare*).

1. Orice cunoştinţă are un înţeles propriu numai ei, identic cu înseşi cunoştinţă şi fixat, în măsura în care este posibilă cunoştinţa. Dacă, odată cu progresul calitativ şi cantitativ al cercetărilor în timp, se modifică înţelesul unei cunoştinţe şi se fixează ca atare, atunci acest înţeles trebue întrebuinţat *identic* în toate actele de comparaţie ale gândirii cu alte asemenea înţelesuri ale altor cunoştinţe.

2. Inţelesul unei cunoştinţe despre ceva este rezultatul gândirii comparative dintre o cunoştinţă şi o altă cunoştinţă, dintre un înţeles şi un alt înţeles. — *Kant* a fixat patru însuşiri ale înţelesului cunoştinţei asupra

fenomenelor: calitatea — relaţia — modalitatea şi cantitatea numite Categorii (vezi). Acestea alcătuesc cele două elemente ale Noţiunii (Ideii sau Conceptului): Conţinutul şi Sfera (vezi), necesar existente ca înţeles al orcărei noţiuni, acelaşi şi identic pentru toţi câţi întrebuinţează noţiunea respectivă. Numai astfel comparaţiile, care se vor stabili direct şi indirect între noţiunile Subiect şi Predicat ale gândirii, vor fi valabile logic sub denumirea de: Judecăţi şi Raţionamente. Ştiinţa îşi construeşte edificiul său pe Noţiuni, porneşte dela ele şi ajunge la ele; de aceea, înţelesurile de Conţinut şi Sferă ale noţiunilor trebue să fie identice în întrebuinţarea care li se dă.

3. Princip. Identităţii dirijează gândirea logică dintre înţelesurile cunoştinţelor fixând în special Judecăţi Afirmative (vezi), deoarece împreună cu celelalte Principii ale Raţiunii sunt numai forme ale raţiunii aplicabile oricărui înţeles ca material, ca *fond* al gândirii. Dacă acest fond se poate schimba în timp, forma raţiunii (alcătuită din principiile: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă şi Valorificarea) nu se poate schimba, deoarece principiile ei sunt: ideale — perfecte — necesare — pure — apriorice — universale şi normative (Vezi aceşti termeni).

IDENTIC. — A. Insuşirea unei existenţe de a rămâne aceiaşi, oricare modificări i s'ar aduce. (Identitatea Sufletului — Identitatea Existenţei, etc.).

B. Două existenţe sunt identice, când au aceiaşi existenţă *în sine* ca substanţă, cu toată deosebirea dintre însuşirile lor de *manifestare*. (Vezi Idealismul Absolut post Kantian: *Hegel* — *Schelling* — *Fichte*). De aci rezultă, că în existenţa de manifestare între fenomene nu există identitate (conform Princip. Identităţii Vezi).

1. *In Matematică*. Identitatea este o egalitate, fie că îi sunt exprimaţi termenii (ex: $2+2=4$), fie că valoarea lor este neexprimată (ex: $n(a+b) = an+bn$); mai cu deosebire în ecuaţia algebrică, unde cei doui termeni ai ei nu sunt egali decât pentru o anumită valoare exprimată, care se atribue simbolurilor cantităţilor de valoare.

„IDENTICE" Noţiuni. — A. Nu sunt posibile în gândirea logică, conform Pr. Identităţii (Vezi), care nu îngăduie atribuirea unui înţeles de conţinut şi sferă decât numai unei singure noţiuni.

B. Manualele de Logică consideră „noţiuni identice ca sferă" pe acelea al căror număr de fenomene cuprins într'o noţiune este identic cu numărul de fenomene existent în cealălaltă; — fapt imposibil logic, deoarece o sferă (ca şi conţinutul respectiv fără de care nu poate exista) nu poate fi atribuită decât numai unei singure noţiuni, conform Pr. Identităţii.

Cuvintele întrebuinţate pentru a exprima un acelaşi înţeles de conţinut şi sferă sunt considerate eronat „noţiuni identice" — când în realitate cuvintele sunt identice, numite gramatical: Sinonime.

IDEOLOGIE. — A. *Speţă a Psihologiei*, al cărui obiect este: Studiul originii şi legilor formării ideilor.

B. *Sociologie Ideologică,* aceea care face analiza ideilor din activitățile sociale, nu pe aceea a faptelor materiale. — Termenul se află întrebuințat de *K. Marx,* ca opus faptelor economice materiale, în teoria sa cunoscută sub numele de: Materialismul Economic. (Vezi).

IDEOMOTOR. — Termen sinonim cu *Idei — Forțe* (Vezi).

IDIOPATICĂ. — *In Patologie* Stare anormală a organelor într'o boală oarecare; stare care prin ea înseși constitue o boală deosebită de aceea cu care se manifestă împreună.

IDIOSINCRAZIE. — A. *Ințeles etimologic.* Totalitatea însușirilor sufletești care alcătuesc Temperamentul și Caracterul.

B. *In Psiho-Patologie.* Repulsie afectivă neplăcută și chiar dureroasă pentru anumite vibrații prinse de simțuri: vizuale, auditive, olfactive, etc.; — un fel de Sensații iluzionate, neconforme vibrațiilor. — Idiosincrazia poate fi și pentru anumite obiecte și cunoașterea lor, ca Percepții iluzionate.

IDIOT. — A. *Filosofia Stoică* numea astfel pe acei care nu erau iubitori de înțelepciune (filosofi).

B. *Psihologia,* în special aceea Medicală, consideră **idioțenia** ca pe o boală și organică și sufletească: a) *Organic.* oprirea desvoltării normale a corpului în genere: capul mic (microcefal); cantitatea și calitatea materiei nervoase cerebrale în special și secrețiunile glandelor endocrine reduse; apoi, diferite infirmități: vizuale (cecitate — strabism, etc), auditive (surditate), bâlbâială, gușă, paralizie (hemiplegie), etc. — b) *Sufletește,* în special ca însușiri intelectuale: lipsit de atenție și de înțelegerea fenomenelor, chiar acelora materiale ce li se prezintă simțurilor, — ceea ce face pe *Binet* și *Simon* să asemene pe idioți cu animalele, cu intelectualitatea copilului de 2 ani. Ei nu pot comunica cu oamenii normali. Ca afectivitate sunt atașabili, recunoscători, miloși, deci emotivi; iar ca voință sunt sedentari, fără reacțiune și timizi.

IDIOTISME. — *In Linguistică.* Insușirea cuvintelor care n'au nici o explicație valabilă pentru a fi admise în Limba în care au apărut.

IDIOTISM MORAL. — *In Psihologie.* Absența totală (Atrofie) a sentimentelor altruiste, considerate ca necesar existente în sufletele normale. Și, fiindcă termenul Moral este uneori luat și cu înțelesul de Social-sufletește în genere, idiotismul moral are și înțelesul de Atrofie a sentimentelor sociale — culturale: estetice, religioase, morale, științifice și naționale. — *Ribot* denumește această stare: *Cecitate morală.*

IDOLATRIE. — *In Religie* Formă primitivă de credință religioasă — ca

speţă a Naturismului — care adoră ca Divinităţi existenţe concrete naturale, lucruri sau fiinţe. (Vezi *Naturism*).

1. Idolul este adesea o figură sau corp, de om sau de animal, făcut din pământ, lemn, os sau piatră. Numărul idolilor este mai mic decât al astrelor, lucrurilor şi fiinţelor din Univers; de aceea, în evoluţia formelor religioase, Idolatria constitue o fază mai restrânsă a numărului Divinităţilor decât Animismul şi Astrolatria, — iar după ea vor urma fazele: Politeismul — Triteismul — Duoteismul — Monoteismul.

IDOLI. — *In Psihologia Gândirii*. Umbre sau Fantome ale gândirii care duc la Eroare (vezi), împiedecând aflarea adevărului. — Denumirea este dată de *Bacon*, fixând şi patru feluri de erori-idoli: Idola *Fori* — Idola *Specus* — Idola *Theatri* — Idola *Tribus* (Vezi).

IDOLA FORI. — *In Psihologia Gândirii*. Eroare provenită din limbajul vulgar al pieţii *(fori)*, adoptat mai cu uşurinţă decât limbajul cu înţeles logic, ştiinţific. *(Bacon)*.

IDOLA SPECUS. — *In Psihologia Gândirii*. Eroare provenită din cavernele *(specus)* sufletului individual, structuralizată ca efect al: temperamentului, prejudecăţilor, tradiţiei, obiceiurilor, mediului, educaţiei, etc., care sunt contrare gândirii raţionale. *(Bacon)*.

IDOLA THEATRI. — *In Psihologia Gândirii*. Eroare provenită din diversitatea teoriilor filosofice grăbite ca piesele de teatru, deoarece asemenea cunoştinţe „filosofice" sunt fictive, deşi se fac eforturi ca ele să fie crezute adevărate.

Bacon nu cuprinde în acest fel de eroare Teoriile filosofice documentate, cu metode raţionale, pe bază de fapte şi realităţi.

IDOLA TRIBUS. — *In Psihologia Gândirii*. Eroare înnăscută, provenită din chiar natura sufletului omenesc (congenitală), deoarece: a) Sufletul, prin gândirea subiectivă ce are, amestecă natura sa proprie cu natura fenomenelor din afară de el, pe care le alterează deformându-le; b) presupune în Univers mai multă ordine şi simetrie decât poate constata; c) admite că fenomenele au legi generale şi fixe, în producerea lor şi de aceea nu mai dă atenţie fenomenelor care înlătură valabilitatea generală a acestor legi. De aci isvorăsc superstiţiile pentru cei care înlătură orice valabilitate cercetărilor fenomenelor; d) admite cu uşurinţă ceea ce îl impresionează numai, depărtându-se astfel de gândirea ştiinţifică; e) caută mai mult „absolutul", redefinitul, etc. în loc să caute realul fenomenelor legate între ele prin cauzalitate definită.

„IGNORABIMUS". — Aforism filosofic, exprimat plastic de *Dubois-Reymond*, prin care fixează întreaga sa teorie asupra Problemei Cunoaşterii Naturii, afirmând că „nu vom putea cunoaşte" — că

vom ignora totdeauna natura Materiei şi a Forţei, ca şi raportul lor cu Gândirea.

IGNORATIO ELENCHI. — (Vezi, *Elenchi ignoratio*).

ILUMINAT. — A. Acela care primeşte — sau crede că primeşte — inspiraţii directe dela Divinitate în activitatea sa.

B. In Inţeles *pejorativ*. Acela care-şi imaginează numai asemenea „inspiraţii divine".

ILUMINISM. — Teorie care afirmă existenţa inspiraţiilor directe dela Divinitate, indiferent natura lor: intelectuală, raţională afectivă, religioasă, etc. (*Swedenborg — Martinez — Pasqualis*). — Vezi şi Intuiţinism — Misticism.

ILUZIE. — *In Psihologia Gândirii*. Eroare. Cunoştinţa anormală despre fenomene, deoarece li se atribue **însuşiri** care nu le au, prin greşita interpretare a vibraţiilor lor prinse de simţuri şi duse la centrii nervoşi pentru prelucrare şi interpretare.

1. Cauza Iluziei este aflată în organizarea şi funcţionarea defectă a: simţurilor, materiei nervoase sau a glandelor endocrine; de aceea, asemenea erori nu se pot îndrepta în cunoştinţe valabile, chiar dacă li se ştie cauza, deosebindu-se astfel de erorile gândirii logice. — (Vezi *Eroare* şi *Halucinaţie*).

IMAGINE. — *In Psihologie*. Reproducerea fidelă pe cât este posibil, fie a unei singure însuşiri, fie a tuturor însuşirilor unui fenomen, când acesta nu mai este în contact cu simţurile spre a-i prinde vibraţiile, ca să le transmită apoi centrilor nervoşi pentru prelucrarea în Sensaţii şi Percepţii.

1. Imagina este o stare secundară de cunoştinţă izolată a unor fenomene, care a fost primară în Conştient, a trecut în Subconştient la păstrare şi a fost adusă de acolo (reprodusă) din nou în Conştient, fără să mai fie prezente simţurilor vibraţiile fenomenului, care a ocazionat-o la formarea ei, ca stare primară.

2. Să nu se confunde Imagina cu *Reprezentarea*, care este reproducerea **înţelesului** unui fenomen, a însuşirilor lui comune cu ale altor fenomene, cu care se găseşte grupat într'o clasă sau gen.

3. De asemenea, să nu se confunde nici cu *Imaginaţia*, care este reproducerea cunoştinţelor în **combinări** noi unele cu altele, fără ca rezultatele acestor combinări să contrazică legile naturii; fiindcă în acest caz, combinările se numesc *Fantazie*.

IMAGINAŢIE. — *Imaginaţia Reprezentativă* este termenul pentru Imagine şi Reprezentare; iar *Imaginaţie Creatoare* este Imaginaţia propriu zisă şi Fantazia, cărora se datoresc toate descoperirile şi invenţiunile de totdeauna ale civilizaţiei şi culturii. (Vezi *Imagine*).

Feluri. Imaginaţie: Practică — Teoretică — Artistică — Literară — Muzicală, etc. — Ştiinţifică. (Vezi: *Civilizaţie — Cultură*).

IMANENT. — Ceea ce se cuprinde în chiar existenţa căreia i se atribue — nerezultând din nici o altă acţiune exterioară acelei

existenţe. Opus este *Transcendent* şi *Transitiv*.

1. *In Filosofia Creaţiunii Universului*. Teoria Panteistă afirmă că Dumnezeu — creator al existenţii — este imanent creaţiunii sale, confundându-se cu ea, fiind pretutindeni Dumnezeu (*pan-theos*); iar Teoria Deistă afirmă că Dumnezeu — deşi creator al existenţii (*Demiurg*) — este însă transcendent, dincolo, în afară, necuprins în existenţă pe care a creat-o, fixându-i ordinea şi legile de manifestare.

2. *In Filosofia Cosmologică* Teoria Dinamică-Energetică afirmă că forţa este imanentă existenţii cu care se confundă: — iar Teoria Mecanistă afirmă că forţa este transitivă, trecătoare dela o existenţă la alta.

3. *In Filosofia Cunoaşterii*. Teoria Criticismului afirmă că sunt imanente Principiile Raţiunii Pure, iar întrebuinţarea acestor Principii în cunoaşterea Universului se face prin Dialectica Transcendentală (*Kant*).

4. Justiţie Imanentă — Sancţiune Imanentă, — sunt acelea care rezultă din cursul natural al lucrurilor, fără intervenţia artificială a nimănuia.

IMATERIALISM. — *In Filosofia Cosmologică*. Teorie care afirmă Spiritul ca singură realitate a Universului, iar Materia nu are existenţă reală decât ca Percepţie a Spiritului şi această percepţie are drept cauză directă Voinţa lui Dumnezeu. — Termenul este inventat de *Berkeley*, iar teoria ce a afirmat este opusă contradictoriu, ca o antitiză, teoriei Materialismului (Vezi).

IMBECILITATEA. — *In Psihologia Patologică*. Boală şi organică şi sufletească. a) *Organic:* desvoltarea înceată, anormală, a corpului în genere, în special a cantităţii şi calităţii materiei nervoase cerebrale şi a secreţiunilor glandelor endocrine, capul mic (microcefal) şi alte diferite infirmităţi: paralizie, guşă, bâlbâială, strabism, surditate, etc. b) *Psihic* de asemenea, desvoltări încete calitative, însă cu vădite însuşiri rele sub aspectul moral. Inteligenţa în desvoltarea ei înceată este corespunzătoare vârstei dela 2 la 6 ani, după cercetările întreprinse de *Binet* şi *Simon*. Atenţia nestabilă, Asociaţii repezi, Imaginaţie fantazistă, Inţelegerea cu oamenii normali numai prin vorbire, deoarece imbecilii nu gândesc prin abstracţie ca să poată face posibilă şi comunicare prin scris.

Ca Afectivitate sunt: insensibili la durere, fără sentimente sociale, răsbunători şi răi; iar ca Moralitate sunt: mincinoşi, încăpăţânaţi, leneşi, urăsc munca, cer numai drepturi, gata pentru orice infracţiune disciplinară sau penală, din care cauză sunt socotiţi antisociali (*Sollier*) şi criminali înnăscuţi (*Lombroso*).

Imbecilitatea nu trebue confundată cu *Idioţenia* (Vezi).

IMEDIAT. — *Inţeles general*. Fără mijlocire, nemijlocit. — Opus este *Mediat*, cu mijlocitor, intermediar.

A. Fără intermediar, între Subiectul cunoscător şi Obiectul cunoscut (*Gândire imediată*), ca şi între două obiecte ale gândirii între care se face legătura de

Judecăţi, — un obiect al gândirii cu funcţiunea de Subiect şi celălalt cu aceea de Predicat.

B. Cu intermediar, între Subiect şi Predicat, rezultă Raţionamentul, care este astfel o *Gândire mediată*.

1. *Conştiinţa* este *imediată* — iar *Percepţia* este *mediată*, deoarece se formează prin mijlocirea Senzaţiilor, care la rându-le sunt şi ele mediate fiind provenite prin mijlocirea vibraţiilor prinse dela fenomene şi transmise centrilor nervoşi pentru prelucrare în sensaţii.

2. *O Judecată* este *imediată*, când valabilitatea ei nu depinde de altă judecată — iar *Concluzia* unui Raţionament este *mediată*, deoarece depinde de Premisele din care s'a derivat.

IMORAL. — Gând — fapt — om — contrar Moralei, ale cărei reguli sunt cunoscute şi cu toate acestea nu se respectă.

Să nu se confunde cu *Amoral*. (Vezi).

IMORALISM. — *In Filosofia Moralei*. Teoria lui *Nietzsche* asupra Valorii Judecăţilor morale, pe care le contestă şi prin aceasta neagă chiar Morala înseşi.

Imoralismul este şi denumirea dată tuturor teoriilor morale care înlocuesc Judecăţile de valoare în aprecierea conduitei umane prin Judecăţi de fapt, înlocuind astfel Conştiinţa Morală prin realitatea vieţii sociale.

IMORTABILITATE. — *In Filosofia Religiei*. Teoria Nemuririi Sufletului, care afirmă „permanenţa substanţei spirituale" — bază a religiilor de totdeauna.

1. Pentru *Kant*, Imortalitatea este un postulat al raţiunii practice — ca posibilitate pentru realizarea perfecţiunii morale până la sfinţenie şi ca progres n e d e f i n i t e al fiinţei omeneşti f i n i t e.

IMPENETRABILITATE. — *In Filosofia Fizicei*. Insuşirea materiei datorită căreia două corpuri nu pot ocupa acelaşi spaţiu în acelaşi timp.

1. Legea Impenetrabilităţii materiei, consideră materia în existenţa ei de manifestare a cărei esenţială însuşire este î n t i n d e r e a (nu în existenţa în sine . Astfel, fenomenele materiale coexistă în spaţiu, deosebindu-se de fenomenele sufleteşti care au însuşirea de durată potrivit Legii Succesiunii în timp (un fenomen după alt fenomen).

IMPERATIV. — A. Ceea ce se comandă să se execute fără condiţii.

B. *In Psihologie*. Insuşirea unei Gândirii, care conţine o hotărîre a Voinţei, exprimată fie prin expresiunea gramaticală *trebue*, fie prin modul imperativ al verbului care arată hotărîrea voinţei. (Ex: Mergi! Vino!).

1. *Kant* a fixat două feluri de imperative ale gândirii morale: ipotetice şi categorice, după cele două feluri ale comandamentelor raţiunii. — a) Cele *ipotetice* sunt comandamente subordonate unei condiţiuni de interes. (Ex: Să faci aşa, fiindcă aceasta e condiţia să realizezi scopul ce ai!) Acest fel de imperative aparţin Moralei Relative. — b) Imperativele *Categorice* sunt comandamente nesubordonate nici unei condiţiuni de interes — sunt alte raţiunii înseşi — deci cu valoare intrinsecă, în sine. (Ex: Să faci aşa, ca fapta ta să fie lege morală, la care să te supui fără nici o constrângere exterioară!

Acest fel de imperative aparțin Moralei Absolute bazată pe voința liberă, rațională, dreaptă și bună. Asemenea Morală Formalistă poartă numele de r i g o r i s m, deoarece se face abstracție de afectivitatea sufletului, care este un element hotărîtor al voinței, pe lângă cel al r a ț i u n i i.

IMPLICIT. — A. Un *Obiect* al cunoașterii este implicit în altul, când acest „altul" este rezultatul celui dintâi, având aceiași valoare și aceleași condițiuni.

B. O *idee* este implicită în altă idee, când prima nu poate fi gândită fără cea de a doua.

C. Un *fapt*, un *fenomen*, sau o *însușire* sunt implicite în altele, când experiența arată că cele de al doilea sunt legate de cele dintâi. — Opus este *Explicit.* (Vezi).

IMPRESIE. — A. *Ințeles general.* Orice produs sufletesc cu însușire afectivă dominantă de plăcere sau neplăcere — rezultată din contactul simțurilor cu fenomenele existenții, fără participarea gândirii raționale.

B. *In Filosofia Cunoașterii.* Teoria Empiristă și în special *D. Hume* consideră Impresia, ca formarea de prima oară în Conștient a cunoștințelor, înainte de trecerea lor în Subconștient, — deosebind astfel Impresia de Idee, care este revenirea, reproducerea din Subconștient în Conștient a cunoștințelor trecute acolo și păstrate ca știri s e c u n d a r e după ce s'au format ca stări p r i m a r e. (Vezi, *Imagine).*

C. *In Psihologia Contimporană.* Impresia este excitarea organelor de simț prin acțiunea vibrațiilor fenomenelor, care se transmit apoi prin nervi centrilor nervoși, pentru a le prelucra în fenomene sufletești.

IMPULSIUNE. — A. *In Psihologia Voinței.* Indemn către mișcare, fără reflexiune (deliberare) — provenit din structura de iritabilitate repede a Temperamentului în primul rând și apoi din cauza excitantului extern care-l provoacă. *Ribot* consideră impulsiunea drept cauză explicativă a boalei Voinței numită *Abulie* (Vezi).

IMPULSIV. — *In Psihologie.* Insușire caracterologică defavorabilă, atribuită acelora care nu reflectează (deliberează) în deajuns pentru a stăpâni impulsiunile către acțiuni reprobabile.

IMPUTABILITATE. — *In Morală — Drept.* Responsabilitate derivată din intențiunea săvârșirii unui act oprit de legea morală sau juridică.

IMUABIL. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Ceea ce nu se schimbă în timp, fiind în afară de el. (Spațiul și Timpul sunt cele două existențe în care se găsește tot Universul).

B. *In Filosofia Creațiunii.* Imuabil este unul din atributele lui Dumnezeu — Creatorul Universului — considerat Imens în Spațiu, Etern și Imuabil în timp.

IN ADJECTO. — Vezi, *Adjecto In.*

INCLINAȚII. — *In Psihologie.* Stări sufletești cu însușiri dominante de afectivitate (plăceri — neplăce-

ri) şi voinţă (îndemnuri către mişcare), cu intensitate mică dar cu durată lungă şi care sunt considerate structuri temperamentale.

1. *Ca Afectivitate,* se deosebesc de Emoţii, (care au intensitate puternică, sguduitoare, dar durată scurtă) şi de Pasiuni sau Patimi (care au şi intensitate puternică şi durată lungă, rupând prin aceasta echilibrul care există normal între Inclinaţiuni).

2. *Ca Voinţă,* se deosebesc de Instincte, deoarece Inclinaţiile au un scop mai mult sau mai puţin determinat, conştient — chiar dacă nu sunt conştiente şi mijloacele cu care se va realiza scopul propus.

3. Sunt fixate trei clase de înclinaţiuni: egoiste (personale, individuale, altruiste (sociale) şi superioare (ştiinţifice, estetice morale, religioase şi filosofice).

INCLUSIUNE. — *In Logică.* Noţiunile cu sferă mică dar cu conţinut bogat sunt cuprinse (incluse) ca speţe în noţiuni cu sferă mare dar cu conţinut sărac, ca gen.

INCONDIŢIONAT. — Absolut. — Termen întrebuinţat de *Kant:* Filosofia Incondiţionatului, căruia *Hamilton* îi opune: Filosofia Condiţionatului (relativului).

INCONESABIL. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Ceea ce nu poate fi cunoscut, deşi are existenţă reală neîndoelnică.

1. Termenul este întrebuinţat de *Spencer* în opera: Primele Principii — însă prin el se denumeşte şi Filosofia Agnostică: Criticismul Kantian — Pozitivismul lui Comte — Evoluţionismul lui Spencer. (Vezi aceşti termeni).

INCONSEVABIL. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Ceea ce este de necrezut, fiind o imposibilitate contradictorie.

1. *Hamilton* întrebuinţează termenul inconsevabil pentru două ipoteze contradictorii, deoarece dacă una din ele este necesar adevărată, atunci cealăltă este necesar falşă.

2. *Mill* întrebuinţând şi el acest termen nu admite Teoria Tezei — Antitezei şi Antinomiei (Vezi aceşti termeni).

INCONŞTIENTUL. — *In Filosofia Psihologiei.* O Problemă contimporană de cea mai mare importanţă, deoarece prin Inconştient se explică multe fenomene sufleteşti, mai cu seamă cele anormale, patologice. — Este considerat bază a structurii întregului suflet, ca un fond moştenit cu puteri latente, dar puternice, ca posibilităţi structuralizate adânc în chiar organizarea materiei nervoase. Scopul Inconştientului (finalitatea) este să facă posibil Conştientul numai prin efectele lui, deoarece „el nu apare niciodată în zona conştientă” *(R. Motru).*

B. *Inţeles general.* Insuşirea unor fenomene sufleteşti de a nu putea fi înţelese, ştiute, explicate, nici *cum* şi nici *când* şi *unde* s'au format în sufletul individual. Alte fenomene sufleteşti au această însuşire a explicaţiunii şi ele se numesc *Conştiente.* Concepând astfel alcătuirea sufletului în privinţa c l a r i t ă ţ i i fenomenelor sale, se distinge şi o a treia zonă, *Subconştientul,* in-

termediară între Conştient şi Inconştient. Datorită însuşirii de existenţă, pe care o au fenomenele sufleteşti de a se succede unul după altul în timp, ele trec din Conştient în Subconştient şi de aci în Inconştient unde se structuralizează în individualitatea organică şi sufletească, atât a individului cât şi a speţei, prin ereditate. Datorită altei însuşiri a fen. sufleteşti — aceea de a reveni, de a se reproduce devenind din stări trecute (secundare) iarăşi stări actuale — facem preciziunea, că numai acelea păstrate în Subconştient se pot reproduce, pe când cele structuralizate în Inconştient nu se mai reproduc în Conştient, însă ele influenţează puternic şi formarea fen. sufleteşti noi în Conştient şi reproducerea celor din Subconştient în Conştient.

C. *In Filosofia Cosmologică. Hartman* consideră Inconştientul ca Principiu intelectual şi de voinţă, care se manifestă pretutindeni în Univers, ca materie şi gândire. Pentru noi care-l gândim este inconştient, însă el este în sine *supraconştient.* — Tot astfel, *Bergson* şi *Ribot* fac din Inconştient tendinţă a existenţii în sine, forţă din care derivă toate fenomenele Conştiinţei (sufletului).

D. *Pentru unii Psihologi.* Sufletul în structura lui nu are decât două zone: Conştientul şi Inconştientul, iar pentru alţii: Conştientul şi Subconştientul, identificând şi unii şi alţii Inconştientul şi Subconştientul.

1. *Hartman* spune: „Inconştientul este legătura care uneşte organismul şi conştiinţa într'o individualitate unitară organico-psihică — isvorul cel plin de viaţă de unde curge legalitatea făptuirii materiale şi spirituală conştient, într'o armonie veşnic reînnoită — fiinţa care se manifestă în ambele laturi ale fenomenului".

2. *Diferite înţelesuri.* a) Existenţă fără conştiinţă. (Ex: Atomul în filosofia materialistă). b) Acela care n'are conştiinţă de ceea ce se petrece în el, fie faţă de fenomenele externe lui, fie faţă de propriile lui fenomene interne. c) Fenomene sociale (religioase, politice, economice, juridice, etc.) care nu pot fi explicate în apariţia lor şi astfel sunt considerate ca realităţi permanente şi distincte de manifestarea lor. d) Fenomene sufleteşti fără fixarea atenţiunii asupra lor, care devin conştiente în măsura în care se concentrează asupra lor atenţiunea voluntară. Astfel se consideră că sunt: sugestiile — amneziile — anesteziile — dedublările personalităţii, etc.

INDEFINIT. — A. *Inţeles general.* Mărime care poate creşte continuu. — Opus este şi *Infinitul* şi *Finitul* (Vezi).

B. *In Filosofia Cunoaşterii. Kant* consideră Indefinitul ca o categorie a Posibilităţii Judecăţilor cu Predicat negativ. (Vezi).

INDETERMINAT. — A. *Inţeles general.* Posibilitatea de determinări multiple şi felurite indefinit.

B. *In Matematică.* Problemă indeterminată, ale cărei date sunt insuficient determinate, făcând

astfel posibile soluțiuni felurite și infinite ca număr.

C. *In Psihologie.* Stare sufletească indeterminată ca voință, care poate să ia mai multe hotărîri.

INDETERMINISM. — *In Filosofia Voinței.* Teorie care afirmă că voința nu este efectul unei determinări, deoarece este o *cauză în ea înseși* — Cauză primară — și ea determină faptele omului. (Vezi: *Liberul Arbitru* și *Determinismul).*

INDICE CEFALIC. — *In Psihologia Experimentală.* Formulă matematică, cu care se determină cele trei tipuri rasiale, prin măsurătoarea lățimii și lungimii maxime a craniului. Această formulă este: se înmulțește cu 100 lățimea maximă și se împarte rezultatul cu lungimea maximă, câtul rezultat este indicele cefalic. S'a constatat că este până la 80 pentru tipul rasial *Dolicocefal,* între 80 și 85 pentru *Mezocefal* și peste 85 pentru *Brahicefal.*

INDIVIDUALITATE. — *In Biologie.* Ființă, care nu poate fi divizată fără a face să-i piară chiar existența. — Părțile divizate nu mai poartă același nume cu al ființei din care ele s'au divizat.

1. Termenul se întrebuințează numai pentru ființe și după cum acestea sunt mai evoluate cantitativ și calitativ în privința organelor și funcțiunilor lor cu atât și individualitatea lor este mai evoluată. Materia nervoasă și glandele endocrine, fixează în special valoarea individualității organice și sufletești, prin care individul se detașează prin evoluție din grupul speței (fără ca să se desprindă definitiv), pentru ca să ajungă la independență față de acel grup.

INDIVIDUALITATEA ORGANICĂ. — *In Psiho-Biologie.* Unitatea corporală a unei ființe, determinată de moștenirea ei biologică — care îi alcătuește și sufletul temperamental, când este vorba de om. (Vezi *Evoluția Organică).*

INDIVIDUALITATEA PSIHICĂ. — *In Psihologie.* Unitatea sufletească a ființei-om determinată de forțele spirituale ale mediului cosmic și social (economic, juridic, politic, cultural), ca și de experiența vieții ca trăire proprie. — Selecțiunea și Lupta pentru existență, spațiu, supremație, constituesc Legea variațiilor individualităților sufletești, ca și a acelor organice. (Vezi *Evoluția Biologică).*

1. Legea universală a Evoluției face, ca din Sufletul Intreg și Unitar, să se desprindă individualități sufletești, la fel cum din Existența Universală se desprind treptat individualități organice. Asemănarea aceasta nu merge până la identitatea celor două individualități: deoarece, Sufletul are o însușire proprie — aceea de a avea o finalitate de valoare (scop) în existența lui — pe care nu o are Materia organică, sau neorganică. Această finalitate determină sufletului încordări de voință susținută, pentru a se spiritualiza tot mai mult prin Cultură, ne mai fiind în cauză aici un determinism fatal, cum este acela care stăpânește individualitatea organică. Cu cât vieața este mai evoluată, mai variată — cu atât individul își afirmă o formă proprie de trăire,

un stil personal de vieață, o unitate sufletească, o individualitate psihică, aparte și deosebită de unitatea socială din care face parte. Marile individualități psihice, (Creatorii în: Religie — Morală — Artă — Știință — Filosofie), au misiunea să înalțe vieața socială, prin transformarea forțelor sufletești latente în om spiritualizându-l din ce în ce mai cantitativ și calitativ și prin aceasta spiritualizând și Universul în care viețuește. Asemenea individualități sunt Personalități energetice creatoare *(R. Motru)*, care își închină gândirea, simțirea și fapta lor întreagă, pentru perfecționarea sufletului omului. Ele depășesc motivele și scopurile conduitei personale, fiindcă în sufletul lor individual este sufletul social, conștiința solidarității — în timp, cu generațiile următoare și în spațiu, cu grupuri sociale din ce în ce mai mari, până la Umanitatea întreagă și până la Tot ce există în Univers.

2. Fiecare Individualitate psihică este necesar cuprinsă în Evoluția Universală, cu înțelesul că: existența individuală este trecătoare, însă existența Totului Sufletesc — în care ea este încorporată ca unitate — rămâne statornică și nepieritoare *(Wundt — Durkheim — A. Comte)*.

3. *Precizare.* Individualitatea psihică făurește *Caracterul* (vezi), după cum individualitatea organică determină *Temperamentul* (vezi); iar amândouă contribue la făurirea *Personalității energetice* (vezi), creatoare de progres și spiritualizare. Amândouă individualitățile sunt dependente și între ele și față de mediul cosmic și social — pe când Personalitatea se poate ridica deasupra acestor individualități, ca o supra structuralizare a lor — și poate schimba mediul, organizându-l și chiar cârmuindu-l, făurind prin această *Cultura* (vezi) și *Civilizația* (vezi), conform idealului ce-și propune să înfăptuiască.

4. *Patologia Individualității* organice și psihice se explică prin necompleta lor organizare și prin desorganizare. Tendințele vitale psiho-fizice, sunt așa de puternice uneori față de unitatea de identitate a acestor individualități încât o sparg, o desfac, o desorganizează, producând diferite boli sufletești *(Psiho-nevroze)* și chiar nebunia totală *(Demența)*. Alte ori, desorganizarea este de așa fel, că se produc mai multe individualități, manifestate fie una după alta (succesiv), fie împreună (concomitent) — numite impropriu *„Personalitate multiplă"* (dublă, triplă, etc.). — Psiho patologia Medicală admite și *Disoluțiuni* (desfaceri) ale individualității unitare.

INDIVIDUAL. — Ceea ce aparține, nu numai unui individ ca ființă, ci oricărui exemplar unic dintr'un grup de fenomene, chiar materiale.

1. *Psihologia Individuală.* Studiul deosebirilor sufletești între indivizi.

2. Individualul se opune Colectivului și *Socialului.*

INDIVIDUALISM. — A. *In Psihologie.* Tipul sufletesc, cu tendința de a trece peste obligațiile solidarității sociale, fără ca prin aceasta să fie necesar un egoist, în ceea ce urmărește să realizeze.

B. *In Sociologia Generală.* Teorie care afirmă, că scopul vieții în comun a oamenilor este desvoltarea Individului, căruia Societatea trebue să-i servească ca mijloc. — Opusă este teoria care afirmă, că Societatea este scopul vieții, iar Individul este mijloc.

C. *In Sociologia Politică.* Sisteme de guvernământ — numite liberale sau democratice — bazate pe legi juridice, prin care se acordă cât mai numeroase libertăţi individuale tuturor conduşilor, reducându-se astfel în cât mai largă măsură Autorităţile Statului, constrângătoare pentru individ.

D. *In Filosofia Valorii.* Teorie care afirmă superioritatea valorilor individuale faţă de cele sociale; deoarece, toate asemenea valori sociale (economice, juridice, politice şi culturale de tot felul), sunt efectul activităţii individualităţilor sufleteşti ridicate la *Personalităţi Creatoare* (vezi).

Opusul Individualismului este *Socialismul* (Etatismul) cu felurite aspecte: Colectivism — Totalitarism — Corporativism — Sindicalism — Comunism — Bolşevism, etc.

INDOIALĂ. — *In Psihologie.* Gândirea de comparaţie a înţelesurilor subiectului şi predicatului, fără ca să se termine printr'o Judecată afirmativă sau negativă.

1. *Inţelesul etimologic:* A se reţine, a se opri.
2. *Descartes* a demonstrat că îndoiala (Dubito) trebue să fie punctul de plecare al filosofiei în căutarea adevărului. El a formulat aforismul: *„Dubito, ergo cogit; cogito, ergo sum"* (mă îndoesc, deci cuget; cuget, deci exist).

INDOIALA METODICĂ. — *In Metodologie.* Principiu de bază al Metodei Ştiinţifice de cercetare, fixat de *Descartes.* Cere, să nu se admită nici o afirmare făcută fără o critică raţională, deoarece numai aceasta duce la evidenţa afirmării. (*„Dubito, ergo cogit"*).

1. Indoiala Metodică să nu se confunde cu *Scepticismul* (Vezi).
2. *Descartes* fixează această metodă ştiinţifică în lucrarea: Discours de la Methode, care cuprinde şase capitole: 1) Consideraţiuni asupra Ştiinţelor. 2) Reguli principale ale metodei. 3) Aforisme scoase din această metodă. 4) Bazele metafizice. 5) Scurtă privire asupra Fizicei şi asupra unor probleme de Medicină, cu deosebirea între sufletul animal şi cel omenesc. 6) Motivele fixării acestei metode spunând: „După ce am studiat mai mulţi ani în cartea lumii şi am ajuns să adun câteva experienţe, m'am hotărît într'o bună zi să mă cercetez pe mine însumi şi să întrebuinţez toate forţele spiritului, ca să găsesc căile care trebuesc urmate pentru aflarea adevărului".

INDUCŢIE. — A. *In Psihologie.* Operaţia gândirii prin care se urcă dela adevăruri generale (particulare sau singulare, numite *inductoare*) la adevăruri mai generale şi prin aceasta mai puţin numeroase (numite *induse*), indiferent dacă sunt afirmări sau negări logice.

B. *In Logică.* Metodă raţională care se serveşte de Raţionamentul Inductiv, datorită căruia se alcătueşte o Concluzie cu adevăr general, din premise cu adevăruri particulare sau singulare. Prin Inducţie, se reduce multiplicitatea şi felurimea fenomenelor din Univers la înţelesuri din ce în ce mai generale, îngăduind

gândirii să-și reprezinte Unitatea și Ordinea universală.

1. *Gândirea* se îmbogățește neîncetat cu noțiuni noui, prin aceeași vastă operație a ei, care este *Comparația* (vezi). Orice fenomen poate fi înțeles, situându-l ca parte al unei grupe de fenomene asemenea, al cărui înțeles îl avem deja fixat.

2. Gândirea însă, face și verificarea acestor înțelesuri fixate de știința *de până acum*, dacă ele mai corespund sau nu științei *de acum*. Astfel, se modifică înțelesurile fenomenelor în raport cu progresele științei, prin Metoda Deducției (vezi), care este opusă Inducției. — Știința oferă gândirii material de înțelesuri din ce în ce mai generale, sub formă de Judecăți Universale, care vor servi drept mijloc (premise) la stabilirea comparațiilor dintre un Subiect și Predicat, ce nu se pot lega într'o concluzie decât prin acest mijloc. Asemenea Judecăți Universale, care sunt chiar Legile științifice, au putut fi fixate târziu în evoluția gândirii; de aceea și gândirea deductivă se face după aceea inductivă în istoria gândirii. Insă, gândirea deductivă apare cu pronunțat caracter de preponderanță față de cea inductivă, odată cu progresul științelor.

3. *Gândirea Inductivă* rămâne forma primă a gândirii, când nu sunt încă fixate în intelect judecăți universale. Ex: Gândirea la copil și primitiv (Vezi).

4. *Concluzia* în gândirea inductivă poate fi contrazisă de fapte; însă, nu poate fi în cea deductivă, deoarece nu se poate concepe să nu fie adevărat și pentru parte, ceea ce este adevărat pentru întreg. *(Dictum de omni, dictum de nullo)*.

5. Gândirea inductivă este dependentă de fapte f o n d al cunoștințelor; pe când cea deductivă este determinată de f o r m a rațiunii prin principiile: Identitatea — Contrarietatea — Terțiul Exclus — Rațiunea Suficientă și Valorificarea (vezi). Insă nu trebue să se uite, că adevărurile din Judecățile Universale, dela care pornește Deducția, au putut fi fixate numai prin Inducție. (Vezi *Inducția Aristotelică* și *Deducția*).

INDUCȚIA ARISTOTELICĂ (Formală. — Metodă, fixată de *Aristotel,* prin care se totalizează într'un înțeles general, exprimat ușor, toate adevărurile particulare din premisele dela care pornește gândirea, fără ca să adauge nimic cantitativ adevărului realizat (așa cum reușește să obțină Inducția Baconiană — Științifică). Această metodă este *limitată* numai la numărul adevărurilor particulare, care urmează să fie totalizate într'un adevăr general, iar Metoda Baconiană se aplică unui număr *nelimitat* de adevăruri particulare.

Concluzia, în Inducția Aristotelică, însumează numai adevărurile particulare din premise — pe când în Inducția Baconiană se depășesc aceste adevăruri.

Baza Inducției Aristotelice este chiar Principiile Rațiunii, ca *forme* ale gândirii, indiferent de fondul cunoștințelor ei — pe când baza Inducției Baconiene este chiar *fondul* cunoștințelor gândirii, fixat prin admiterea credinței în Cauzalitatea și Determinismul fenomenelor.

INDUCȚIA BACONIANĂ (Științifică). — Metodă, fixată de *Bacon,* prin care gândirea se ridică dela

adevăruri mai puțin cuprinzătoare la adevăruri mai generale, care depășesc numărul adevărurilor dela care pornește gândirea; deoarece ele rămân deschise, gata să cuprindă și alte adevăruri particulare.

Concluzia Inducției Baconiană capătă valoare numai pe baza credinței în Uniformitatea fenomenelor, în Cauzalitatea și Determinismul lor; astfel, că adevărurile din asemenea concluziuni anticipatoare, se impun numai ca *necesitate de fapt* și numai când ele sunt verificate prin experiment — pe când adevărurile din Concluziunile Inducției Aristotelice sunt adevăruri *necesare de drept*, ele fiind derivate din formele rațiunii, nu din faptele experienții.

Astfel — strict logic — Inducția Baconiană nu este o metodă logică alcătuită din raționamente logice, care se cer necesar formate conform formelor rațiunii; totuși are indiscutabilă valoare științifică, deoarece anticipează adevărurile făcând prin aceasta dovada spiritualității gândirii umane. (Vezi *Inducția Aristotelică*).

1. Inducția Baconiană constitue obiectul așa numitei „Problema Fundamentului Inducției", cu întrebările: a) In care cazuri și condițiuni se poate considera verificată concluzia unei asemenea inducțiuni? b) Se poate alcătui o regulă logică precisă a unei asemenea inducțiuni? (Vezi și *Fundament*).

INDUCȚIA MATEMATICĂ. — Speță a Inducției Aristotelice (vezi), prin care se aplică o relație stabilită pentru unul din termenii unei egalități de clasă la toți ceilalți termeni ai clasei, fie că au număr finit, fie infinit. (Ex: O teoremă fiind stabilită pentru relația $n = 1$, dacă se dovedește că e adevărată de $n = 1$, atunci va fi adevărată și pentru n număr de ori. Proba de verificare, deși nu este anterior făcută pentru fiecare din termeni, totuși este admisă neîndoielnic).

INERENT. — A. *In Filosofia Cosmologică Kantiană.* Raportul dela Existența de manifestare (fenomen) la Existența în sine (numen), deoarece fenomenul există prin numen.

B. *In Logică.* Raportul dela Predicat la Subiectul judecății, deoarece Subiectul există numai prin Predicat.

INERȚIE. — A. *Ințeles general.* Lipsă de inițiativă — mișcare.

B. *In Fizică.* Insușirea corpurilor de a rezista într'un oarecare fel la mișcare; trebuind să se întrebuințeze forță, pentru a le determina mișcarea.

INFANTILISM. — Degenerescență — Oprirea desvoltării individualității organice și sufletești a oamenilor maturi la aceea a copilului *(infans)*. (Vezi *Individualitate* Organică — Psihică).

INFERENȚĂ. — *In Psihologie.* Operație generală a gândirii, prin care se admite o judecată, al cărui adevăr nu este verificat direct în

virtutea unei legături a ei cu alte judecăţi considerate adevărate.

1. *Inferenţa Mediată* (mijlocită) sau Raţionament (inductiv sau deductiv), când stabilirea raportului între înţelesurile subiectului şi predicatului gândirii se poate face numai prin mijlocirea altui termen de comparaţie — spre deosebire de *Inferenţă Imediată* (sau Judecată), când nu este nevoe de un mijlocitor pentru a fixa raportul de înţeles între S şi P.

2. Inferenţa dela Particular la Particular, afirmată de *John S. Mill,* (sau dela singular la singular) este gândirea prin Analogie (vezi) dela un adevăr particular (singular) la un altul tot asemenea.

INFINIT. — Ceea ce n'are limită în nicio direcţiune. — Mărimea mai mare decât orice mărime. — Nu trebue confundat cu *Indefinitul.* (Vezi).

1. „Infinit este numai Dumnezeu". *(Descartes)* — „Dumnezeu are însuşiri infinite şi fiecare însuşire este infinită". *(Spinoza)* — „Infinit de infinit este Dumnezeu". *(Malebranche).*

2. *Infinitul Mare.* Termenul se întrebuinţează numai pentru mărimile variabile, care cresc nedefinit — nu infinit. Tot asemenea, *Infinitul Mic* pentru mărimile variabile în descreştere până la zero. Termenul este întrebuinţat impropriu însă pentru fiinţele microscopice.

INFINITIZIMAL Calcul. — (Vezi *Diferenţial Calcul).*

INHIBIŢIE. — A. *In Psihologie.* Legea inhibiţiei sistematice: „Oricare fenomen sufletesc, tinde să oprească a se produce şi a se manifesta (făcând chiar să dispară) acele fenomene sufleteşti care-i sunt protivnice, în sensul că nu se pot asocia pentru un scop comun". *(Paulhan).*

B. *In Fiziologie.* Acţiunea exercitată de un centru nervos asupra altuia, având ca rezultat slăbirea şi chiar suprimarea efectelor ce ar putea produce centrul nervos influenţat.

1. In Voinţa Deliberativă, în care se găsesc mobile şi intenţiuni protivnice, vor învinge acelea care au mai mare putere inhibitorie, ca să oprească pe celelalte de a determina voinţa la hotărîre — urmând ca acest scop să-l realizeze ele. Voinţele tari au deci inhibiţie puternică.

2. *In Psiho-Patologia Fiziologică.* Puterea inhibitorie a unor fenomene sufleteşti slăbeşte Vitalitatea, fiind considerate *astenice.* (De ex: unele sensaţiuni de miros, de timbru auditiv, etc.. sau sentimente de frică, tristeţe, etc., sau idei fixe).

INNĂSCUT. — A. *Inţeles general.* Ceea ce aparţine naturii unei fiinţe dela naşterea sa — înainte de orice contact cu lumea înconjurătoare.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Se afirmă existenţa ideilor înnăscute *(apriorice)* de către Raţionalism şi a celor dobândite *(aposteriorice)* de către Empirism.

1. Termenul este întrebuinţat de *Toma din Aquino* în expresiunea „Scientia innata".

2. *Descartes* admite numai câteva idei înnăscute i m e d i a t, între care Perfecţiunea; — însă admite şi altele înnăscute m e d i a t (Vezi *Adventice).*

3. *Leibnitz* consideră toate Principiile Primare ale Cunoaşterii ca înnăscute.

4. *Kant* deasemenea; însă le consideră numai ca f o r m e ale cunoaşterii (goale de orice conţinut material ca fond), care vor da înţelegere şi valoare cunoştinţelor aduse de simţuri şi experienţă.

INNEISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie care afirmă existenţa ideilor înnăscute. — Alte denumiri sunt: Nativism, Apriorism, Criticism, Idealism, Raţionalism, Conceptualism, cu aspecte felurite.

INSTABILITATE MINŢALĂ. — *In Psiho-Patologie.* Boală de a trece cu repeziciune dela o stare sufletească la alta, chiar cu totul opusă. (Ex. dela veselie la tristeţe, dela linişte la furie, etc.).

INSTINCT. — A. *In Psihologie.* Indemnuri către mişcări anumite pornite din adâncul alcătuirii organice şi sufleteşti, pentru realizarea de scopuri inconştiente. — Instinctele sunt comune tuturor fiinţelor din aceeaşi specie, constituind pentru sufletul animalelor importanta lor însuşire de orientare. Ele se prelungesc pe scara animală şi la om, însă sufletul acestuia are pentru orientare pe lângă instincte şi Conştiinţa (vezi), manifestată prin: Intelect — Afectivitate şi Voinţă (din care face parte şi instinctul, ca formă de voinţă, pe lângă celelalte trei forme: Voinţă Spontană — Voinţă Reflexă şi Voinţă Deliberativă).

B. *In Filosofie.* Originea instinctului este afirmată în teorii felurite, fiind determinată de concepţia asupra problemelor generale de filosofie, ce are cel care-şi pune probl. originii instinctului.

1. *Teoria Finalismului,* ca răspuns Probl. Scopului Universului (neorganic, organic, sufletesc) cuprinde şi Probl. Originii Instinctului. — Incepând din filosofia greacă şi până în sec XVIII prin a) Finalismul Creaţionist transcendent şi imanent, instinctul era explicat sumar ca având originea în D i v i n i t a t e a c r e a t o a r e a Universului. — b) Finalismul Naturalism, reprezentat prin *Cuvier,* afirmă că instinctul îşi are originea în o r g a n i s m u l vieţuitorului, care îi şi determină manifestările. — c) Finalismul Sufletesc Conştient, reprezentant prin *Ravaison,* afirmă existenţa Instinctului alături de a V o i n ţ e i, amândouă forţe, deopotrivă de conştiente asupra scopului ce-l urmăresc. — *Romanes* admite pe lângă instincte primare, rezultate direct din structura organică supusă selecţiunii naturale (cum afirmă Finalismul Naturalist) şi instincte secundare, câştigate prin a d a p t a r e a c o n ş t i e n t ă la mediu. — d) Finalismul Sufletesc Inconştient. *H. Spencer* consideră originea instinctelor în m e m o r i a o r g a n i z a t ă, care — prin deasă repetiţie — se transformă din memorie conştientă în inconştientă. „Instinctul este o acţiune reflexă compusă, restrâns la aparatul nervos-muşchiular, care este agentul special al vieţii sufleteşti". — *Bergson* şi mai categoric face din instinct un mijloc de o r i e n t a r e al sufletului mai puternic chiar decât raţiunea. El porneşte din Elanul vital, care este motorul vieţii, în ceea ce are ea mai profund. Inseşi Intuiţia creatoare (mijloc de cunoaştere superior raţiunii) derivă în mare măsură tot din Instinct. — *Ribot* spune: „Instinc-

tul apare ca rezultatul şi al unei activităţi sufleteşti şi al unui automatism perfect inconştient, datorat deprinderilor ereditare".

INSTRUCŢIE. — *In Educaţie.* Imbogăţirea cunoştinţelor (Intelectului) prin învăţământ şi studiu, fără preocupare de celelalte însuşiri sufleteşti: Afectivitatea şi Voinţa.

1. Pedagogia stărueşte tot mai mult, ca educaţia să nu fie numai intelectuală, sau numai afectivă (estetică), sau numai a voinţei (morală), fixând ca ideal: educaţia integrală (a tuturor acestor însuşiri sufleteşti) şi armonică.

INTEGRAL. — *In Matematică.* Calculul integral este partea doua a Calculului Infinitizimal (partea întâia fiind Calcul Diferenţial) prin care se elimină cantităţile infinit de mici din calculul Infinitizimal pentru a ajunge la ecuaţii de cantităţi finite (determinate) dela ecuaţiile diferenţiale nedeterminate.

INTEGRARE. — A. *Inţeles larg.* Incoporarea (intrarea) unei părţi în întreg, sau constituirea unui tot sistematic.

B. *In Psihologie. Herbart* îi dă înţeles de Apercepţie — încorporarea unui fenomen sufletesc nou în cele vechi — şi-i dă mare importanţă în metodica educaţiei intelectuale, considerând-o „treaptă formală a gândirii de înţelegere".

C. *In Filosofia Cosmologică. Spencer* îi atribue triplu înţeles de: a) trecerea dela o stare difuză, imperceptibilă. b) creşterea materiei într'un sistem dat şi c) scăderea mişcării interioare, dintr'un sistem mecanic alcătuit din mai multe corpuri.

D. *In Biologie.* Stabilirea unei interdependenţe strânse între organele vieţii.

E. *In Sociologie.* Interdependenţă strânsă între membrii feluritelor grupe sociale: familie, comună, stat, etc.

INTELECT. — *In Psihologie.* Insuşirea de orientare a sufletului uman de a căpăta cunoştinţe (ştiri despre existenţă).

1. Sinonim: Cunoştinţă (vezi). — Nu trebue confundat cu Inteligenţa (vezi), cum impropriu este întrebuinţat în unele manuale de Psihologie.

INTELECTUALISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Teoria care reduce întregul Univers la intelect; în înţeles general de gândire. — Sinonim cu Idealism. *(Descartes — Spinoza — Leibnitz — Wolf — Hegel,* etc.).

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie care reduce Cunoaşterea fie la elementul: sensaţiuni (Empirism — Sensualism — Asociaţionism — Aposteriorism), fie la elementul: idei, noţiuni, concepte (Idealism — Naţionalism — Conceptualism — Apriorism — Raţionalism — Nativism), fie la amândouă elementele sensaţiuni şi idei (Empiro — Raţionalism — Criticism). — Astfel, Intelectualismul înlătură participarea Afectelor şi a Voinţei în alcătuirea Cunoaşterii.

C. *In Filosofia Structurii Sufletului.* Intelectualismul reduce la intelect celelalte două însuşiri de

orientare ale sufletului: Afectivitatea şi Voinţa, deoarece le consideră ca derivări ale Intelectului. *(Herbart)*, sau cu valoare secundară faţă de valoarea intelectului şi prin urmare trebue să fie subordonate acestuia. *(Toma din Aquino)*. — Astfel Intelectualismul se opune Intuiţionismului. — Voluntarismului şi Pragmatismului (deoarece această teorie admite şi Voinţa alături de Intelect cu care se confundă chiar. — Adesea se întrebuinţează ca termen opus: Antiintelectualismul. (Vezi şi lămuririle de sub *Scepticism*).

INTELIGENŢA. — *In Psihologie*. Posibilitatea de orientare în viaţă, ca o putere de valoare individuală, folosind toate însuşirile sufletului: cunoaşterea şi cunoştinţele — simţirea şi efectele — voinţa şi realizările ei. — Să nu se confunde cu Intelectul.

1. Gradele inteligenţii deasupra normalului merg până la Geniu şi dedesubt, succesiv se înşirue: Prostia — Debilitatea mintală — Imbecilitatea şi Idioţenia, ca limită ultimă.

2. Timpurile inteligenţii normale: practic-teoretic, subiectiv-obiectiv analitic-sintetic, spontan-receptiv, etc.

INTELIGIBIL. — Insuşirea unui fenomen de a putea fi explicat în cauza şi efectul lui, înglobându-l într'o lege cauzală, ca efect al Cauzalităţii Universale.

1. *Principiul Inteligibilităţii* este Principiul Raţiunii Suficiente şi Postulatele gândirii: Necesitatea Cauzală şi Determinismul. (Vezi aceşti termeni).

INTENSITATE. — *In Psihologie*. Insuşire de putere (tărie) a oricărui fenomen, sau stare sufletească: intelectuală, afectivă şi voluntară *(Fouillée)*.

INTENSIV. — Ceea ce are intensitate (putere). — *Cantitate Intensivă*, calitatea unei existenţe căreia i se pot deosebi grade de intensitate în variaţia ei.

INTENŢIUNE. — A. *In Psihologia Voinţei*. Scopul urmărit conştient, de intelect sau afect, ca mobile şi motive pentru realizarea unei fapte, indiferent de mijloacele de realizare şi de efectele materiale realizate.

B. *In Filosofia Moralei*. Morala formală este aceea care acordă Valoare Binelui, respectiv faptei, numai după intenţiunea săvârşirei ei.

C. *In Dreptul Penal*. Responsabilitatea şi pedeapsa este în legătură cu intenţiunea săvârşirii faptei penale (infracţiunii) şi poartă numele „animus deliquendi".

INTERDEPENDENŢA. — Dependenţa reciprocă între părţile unui tot: între însuşirile intelectuale — afective şi voluntare ale oricărui fenomen şi stare sufletească; între cele trei puteri de conducere ale statului democrat: legislativă — executivă şi judecătorească; etc.

INTERES. — A. *In Psihologie*. Ceea ce determină cuiva stări sufleteşti dorite de el, (interes subiectiv). — Se studiază la capitolul Voinţă,

deşi în natura lui intră însuşirea Afectivă, ca preponderentă.

B. *In Pedagogie.* Regulă metodică educativă: a determina interes pentru ceea ce se cere ştiut şi înfăptuit de cel educat.

C. *In Filosofia Moralei.* Morala Utilitaristă (a interesului) acordă valoare Binelui (respectiv faptei) după valoarea efectelor ce are fapta: de a fi (trebuincioasă) şi de a produce plăcere, bucurie, fericire. (Vezi) Morala *Edonistă* şi *Eudemonistă.*

1. Interesul, constitue una din bazele fundamentale ale Studiului activităţii omeneşti şi a, judecăţilor de valoare, acordate acestora.
2. Interes *General.* Suma intereselor comune indivizilor unui grup social. Interes *Public* şi Interes *Privat,* termeni întrebuinţaţi în activitatea Juridico-Politică, în special în Legislaţie (Ex: Legi de interes public sau privat).
3. Interesul faţă de persoane este sinonim cu Simpatie.
4. Insuşirea principală în natura interesului este Afectivitatea, (plăcerea, bucuria, fericirea). Vezi *Edonism* şi *Eudemonism.*

INTERNAŢIONAL Drept. — *In Metodologia Ştiinţei Dreptului.* Speţă a Dr. Public, care cuprinde drepturile şi datoriile statelor între ele (Dr. Internaţional Public) şi ale cetăţenilor unui stat faţă de alt stat (Dr. Internaţional Privat). — Sinonim cu Dreptul Ginţilor.

INTRINSEC. — (Vezi opusul: *Extrinsec).*

INTROSPECŢIUNEA. — *In metodologia Psihologiei.* Observarea interioară, subiectivă, directă — opusă observaţiei externe, obiective, indirecte — fie că se urmăreşte cunoaşterea sufletului individual în el însuşi, fie ca suflet omenesc în genere. — Speţele ei sunt Autobiografia şi Carnetul Psihologic (vezi).

1. *Condiţiunile* ei: a) să se facă imediat apariţiunii fenomenelor de introspectat, b) să se repete, pentru a obţine o cunoaştere mai exactă, c) să se complecteze cu alte metode de cercetare psihologică.
2. Desavantajul ei este: nu pot avea valoare obiectivă rezultatele ei, deoarece o persoană nu poate fi în acelaşi timp şi subiect observator şi obiect de observat.

INTUIŢIA. — A. *In Psihologie.* Cunoştinţa completă (cu toate simţurile, ajutate pe cât posibil de aparate tehnice), a tuturor însuşirilor unui fenomen prezent simţurilor. — Ca operaţie de Cunoaştere este: sinteza sensaţiilor obţinute din contactul cu fenomenul prezent.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.*

1. *Kant* întrebuinţează termenii: Intuiţia Spaţiului şi Intuiţia Timpului, cu înţelesul de idei (noţiuni, concepte), alcătuite din materialul adus de simţuri (experimental, aposterioric, empiric). Cu ajutorul acestora Raţiunea — cu formele ei de idei înnăscute (raţionale, apriorice, native, pure) — dă înţelesuri de: calitate, cantitate, relaţie şi modalitate, tuturor fenomenelor cunoscibile.
2. *Descartes* consideră Intuiţia ca fiind „Cunoaşterea adevărului evident — principiu şi bază a raţionamentului discursiv".
3. *Leibnitz:* „Cunoaşterea în

care se poate gândi dintr'o dată toate noţiunile alcătuitoare ale obiectului gândit".

4. *Hamilton:* „Cunoaşterea individului".

5. *Kant,* întrebuinţează şi termenul: Intuiţie Intelectuală, cu înţelesul de „realitate transcendentală care aparţine numai Fiinţei Supreme".

6. *Fichte* şi *Hegel,* admit posibilitatea Intuiţiei intelectuale pentru gândirea umană.

7. *Schopenhauer,* consideră Intuiţia ca o cunoaştere dintr'o dată a raporturilor dintre existenţe (nu a naturilor), fără ajutorul ideilor raţiunii. Forma ei perfectă este în Contemplaţia estetică.

8. *Bergson,* o consideră ca o cunoaştere sui generis, asemănătoare instinctului şi simţului artistic, prin care se află ceea ce existenţele au în ele înşile: „Intuiţia este o speţă a simpatiei intelectuale, prin care se intră în interiorul obiectului, pentru a se contopi cu ceea ce există unic şi neexprimat în el".

9. *Poincaré,* explică invenţiunea în matematică prin intuiţie — considerată: „siguranţă şi repeziciune a judecăţii, ca divinaţie instinctivă — sentimentală, prin care se înţeleg armoniile şi relaţiile ascunse dintre cantităţi".

INTUIŢIONISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria care afirmă posibilitatea cunoaşterii realităţii direct prin o stare afectivă specială numită Intuiţie — ca o altă cale, decât aceea a simţurilor (Empirism), sau a raţiunii (Raţionalism), sau a simţurilor şi a raţiunii (Empirism — Raţionalism sau Criticism). Vezi lămuririle de sub Sentiment.

INŢELEPCIUNEA. — *In Filosofia Moralei Antice.* Virtutea Binelui. — Sinonimă cu Prudenţa (vezi).

INVENŢIA. — — A. *In Psihologie.* Combinarea fenomenelor sufleteşti vechi, pentru a realiza altele noi — Sinonism cu Imaginaţia (vezi).

B. *In Tehnologie* are înţeles restrâns de: concretizări materiale, unelte şi maşini, ca aplicaţiuni ale cunoştinţelor ştiinţifice tehnice.

Invenţia nu trebue confundată cu *Descoperirea,* deoarece aceasta n'are însuşirea noutăţii, cum are Invenţia.

INVERSIUNEA. — A. *In Logică.* Inlocuirea subiectului unei Judecăţi prin predicat şi vice versa, cu scopul de a realiza şi cantificarea predicatului, devenit subiect. — Astfel, se corectează eroarea congenitală a gândirii: de a nu se putea cantifica decât subiectul judecăţii prin determinarea făcută de predicat.— Sinonim este *Conversiunea.*

B. *In Psiho-Patologie.* Boală a instinctului sexual invertit: al femeii cu al bărbatului şi vice versa.

1. Inversiunile Judecăţilor. a) Judecata *A* rămâne tot *A* când subiectul şi predicatul sunt alcătuite din cuvinte sinonime, considerate impropriu în manualele de Logică ca fiind „noţiuni identice" (vezi); b) *A* devine *I,* când sfera subiectului este subordonată sferei predicatului (numărul fenomenelor cuprinse în *S* este mai mic decât al predicatului c) *I* rămâne tot *I,* când sferele sunt încrucişate (o parte din *S* există într'o parte a predicatului); d) devine *A,* când sfera *S* e subordonată lui

P. ;e) *E* rămâne *E;* f) judecata *O* nu se poate inversa.

2. In Inversiune se schimbă numai înțelesul de *cantitate* (universal — particular) — nu *și* cel de calitate (afirmație-negație).

3. Inversiunea să nu se confunde cu *Reciproca* (vezi).

INVERSIUNEA CONTRA-POZIȚIE. — *In Logică.* Schimbarea ca formă gramaticală, a unei Judecăți logice în Propozițiune, prin schimbarea și a *calității S* și *P;* nu numai schimbarea Cantității, ca la Inversiune (vezi). Fondul logic rămâne însă același. (Ex: „Unele corpuri sunt organice", poate fi exprimată afirmativ, ca formă gramaticală: „Unele corpuri sunt neorganice").

IPOTEZA. — *In Metodologie.* Metodă a științelor Experimentale, în special Fizico-Chimice, prin care se anticipează cauzele și efectele fenomenelor. — Se bazează pe Analogie (vezi) și amândouă se bazează pe Inducție (vezi). — Anticipările (bănuelile), ce fac aceste metode, sunt numai p r o b a b i l i t ă ț i de adevăr, până ce ele vor fi verificate prin Experiență (vezi).

1. Fără anticiparea (ipoteza) cauzelor și efectelor fenomenelor, n'ar putea fi posibilă nicio cercetare științifică. Gândirea aceasta — ca o *credință* — are drept fundamente postulatele: Cauzalitatea și Determinismul (vezi).

2. *Analogia,* pe care se bazează Ipoteza, este atribuirea înțelesurilor cauzale, ale unor fenomene cunoscute, tuturor fenomenelor analoage (asemenea), chiar dacă ele n'au fost cercetate și deci stabilite înțelesurile lor.

3. *Feluri* de Ipoteze: A) P e r m a n e n t e, care nu se pot verifica experimental, din cauza naturii obiectului lor; B) V e r i f i c a b i l e. Numite unele: a) *speciale* — verificabile direct prin experiment, iar celelalte b) *generale* sau teorii — verificabile indirect, în timp, prin orice mijloc, deoarece obiectul lor este să sintetizeze tot ce s'a putut cunoaște, fie în domeniul unei singure științe, fie în general, făcând legătura tuturor adevărurilor, pentru a reduce la o concepție unitară, universalitatea cantitativă și calitativă a existențelor.

4. *Reguli:* a) Pentru Ipotezele speciale: să fie necesare științific — să fie sprijinite pe Analogie — să fie verificabile direct prin Experiment. b) Pentru Teorii: să fie sinteza științifică a tuturor adevărurilor timpului, când ele se emit sau se admit și să servească progresului culturii.

IPOTETICE Judecăți. — *In Logică.* Orice afirmare care are nevoe de admiterea unei condițiuni. (Ex: *S* este *P,* numai dacă *S* este *M.*).

1. Judecata Ipotetică este exprimată prin două propozițiuni, legate prin expresiunea: „dacă" și poate lua forma dijunctivă prin expresiunea: „sau". (Ex: *S* este sau *P*, sau *M*).

2. Jud. Ipotetice și Dijunctive se întemeiază pe Judecăți particulare — și când servesc ca premise unui raționament deductiv, acesta se numește atunci: Silogism Ipotetic, sau Dijunctiv.

3. *Kant,* le-a fixat funcția categoriei de Relație, între subiect și predicatul gândirii. (Vezi *Categorii).*

IPOTETICE. Silogisme. — *In Logică.* Raționamentele Deductive, dela adevăruri generale condițio-

nate la adevăruri particulare, drept consecințe ale condițiunilor. (Ex: Dacă este adevărat că *S* este *M* fiindcă *M* este *P*, atunci *S* este *P*. Tot astfel, dacă este adevărat că *S* nu este *M* fiindcă este *P*, atunci *S* nu este *P*. — „Dacă se înțelege o teorie, (condiția), atunci ea nu se uită", (consecința). — Aceasta este Judecata Ipotetică, dela care pornește gândirea ca adevăr general, (premisă majoră), a raționamèntului deductiv din care va deduce un adevăr particular, drept concluzie — astfel: „Acei care au citit teoria, au înțeles-o. — Aceasta este judecata de legătură, cu aceea de sus și cu aceea care va urma drept concluzie. Este numită: premisă minoră a raționam. deductiv și este totdeauna o Judecată Categorică, fie afirmativă ca aceea din exemplul de mai sus, fie negativă, astfel: „Acei care au citit teoria, nu au înțeles-o". — Concluzia gândirii va fi determinată, de afirmarea sau negarea condiției din premisa majoră, dela care a pornit gândirea și care s'a făcut în premisa minoră. — Astfel, în cazul afirmării condiției, se va afirma și consecințe, conchizând: „Deci, acei nu vor uita teoria"; iar în cazul negării condiției, se va nega și consecința: „Deci, acei vor uita teoria".

1. Felurile de mai sus poartă numele de: Silogism Ipotetic Modus Ponens (cel cu afirmarea condiției) și Sil. Ip. Modus Tollens (cel cu negarea condiției adevărului, dela care a pornit gândirea).

ISTORIE GENERALĂ. — *In Metodologie. Știință,* al cărei obiect este cercetarea tuturor fazelor succesive, în timp, prin care trece Universul în parte sau în total, dela origină până la faza actuală cercetării. Ex: Istoria Gândirii — Istoria Culturii — Ist. Artei — Ist. Popoarelor — Ist. Românilor — Ist. Chimiei, etc. — Din aceste cercetări rezultă: a) *Cunoașterea* a ceea ce a fost în trecut; b) *Ințelegerea* a ceea ce este în prezent și c) *Prevederea* a ceea ce va fi în viitor; acestea condiționate de stabilirea „Seriilor" continui de faze, care să fie cercetate în continuare, în originea lor și în cauzalitatea lor.

ISTORIA POPOARELOR. — *In Metodologie.* Știință Socială, al cărui obiect îl formează Seriile de fapte cronologice din viața popoarelor, explicate în originea și cauzalitatea lor. *Prezentul* explicat prin *Trecut* și proiectat în *Viitor* ca o necesitate cauzală. Faptele apar astfel ca efecte și se vor repeta, ori de câte ori vor reveni cauzele determinate, deoarece faptele istorice sunt r e v e r s i b i l e (pot să revină). — Faptele istorice, deși sunt unice, însă prin comparația lor, se pot detașa reguli generale, prin abstracție. — Tendința Istoriei este să devină o Istorie a Culturii, păstrându-și însușirea ei principală: de a avea ca obiect trecutul de fapte sociale, asupra cărora să facă Judecăți de valoare. Prin aceasta se și deosebește de Sociologie, care face numai Judecăți de constatare asupra faptelor sociale.

1. *Metodele Istoriei. Xenopol* afirmă, că Istoria este o știință de serii, deoarece faptele istorice nu se repetă decât cel mult sub forme asemănătoare și în acest caz nu-și are loc în cercetarea istorică, nici gândirea deductivă, nici cea inductivă, ci numai aceea dela particular la particular *(Inferența)*. — Insă, Metodologia Istoriei are următoarele reguli științifice de critică: a) *Analiza* izvoarelor și documentelor, ca vestigii istorice (monumente, edificii, morminte, cronici, anale, biografii, hărți, tratate politice, acte publice și private, etc). b) *Critica* mărturiilor scrise sau orale, transmise prin tradiție, care se vor compara și confrunta. a) *Sinteza,* pentru a stabili judecăți de valoare asupra materialului adunat și analizat.

2. Științele auxiliare Istoriei sunt: Arheologia, (studiul monumentelor), Heraldica (st. armelor), Numismatica (st. monedelor și a medaliilor), Epigrafia (șt. inscripțiilor) — Paleografia (studiul manuscriselor) și Ceramografia (studiul vaselor).

ISTORIA CRONOLOGICĂ. — Constată numai, fără ca să și explice cauzal. Obiectul este redus la faptele unice, ca serii continui ale individualităților, considerate subiectiv, că „ele creiază istoria". De aceea, asemenea istorii sunt mai mult Biografii și chiar Autobiografii, scrise prin slujitori personali, pentru a întări autoritatea Stăpânitorului în educația colectivă a poporului respectiv.

ISTORIA NAȚIONALĂ — IDEALĂ. — Să aibă ca obiect: solidarizarea fiecărui cetățean național și în special a tineretului, cu Statul și Națiunea, cu Instituțiile ei sociale prezente (economice-juridice-politice-culturale), considerate efecte necesare ale unei desvoltări succesive, care trebuesc cercetate în trecut până la nașterea lor, pentru a se făuri viitorul fiecăruia și al Națiunii, prin muncă științifică de vocații și merite personale. Istoria Universală a Popoarelor, să fie mijloc de înțelegere a Istoriei Naționale, în special a structurii instituțiilor și nevoilor prezentului, ca apoi să se fixeze idealul istoric social al Națiunii.

ISTORIC DETERMINISM. (Vezi *Materialism Istoric* și *Determinism).*

ISTORIC (Ev). — Perioadă de timp, în istoria universală sau națională, cuprinsă între evenimente așa de însemnate, că au putut schimba cu totul vieața socială.

1. Astfel, *Evul Antic* (Popoarele vechi), durează dela 5000 în. Ch. până ce pe ruinele imperiului roman cuceritor al tuturor popoarelor contimporane lui, vin și se așează străinii îndepărtați („barbarii"), care se amestecă cu Romanii, formând Popoare noi și apoi State noi.

2. *Evul Mediu* (Popoarele noi), durează dela 476 d. Ch. — căderea Romei — până ce, descoperirile geografice și invențiile: praful de pușcă și tiparul, modernizează vieața politică a statelor mici (feude) în state mari, conduse de Impărați și Regi, care silesc prin forță pe Papi, să renunțe la pretențiile de stăpânire teritorială politică. Se modernizează și vieața economică-juridică, prin bogățiile aduse de descoperirile geografice; dar mai ales, se modernizează vieața culturală, prin tipăriturile puse la îndemâna câtor mai mulți.

3. Evul Modern început la 1453 — căderea Constantinopolului — durează până când ideile de Libertate şi Egalitate, profesate de umanitariştii gânditori ai sec. XVIII, prind a se înfăptui prin revoluţiile succesive ale tuturor popoarelor, care înlocuesc forma de guvernământ a Absolutismului (Despotismul) cu Democratismul desfiinţând clasele sociale cu privelegiile aristocraţiei şi numai datoriile poporului (clasă de jos).

4. Evenimentele actuale au şi ele aspectul sfârşitului *Evului Contimporan,* început cu revoluţia franceză din 1789, pentru a marca un Ev nou istoric.

ISTORISM. — *In Filosofia Socială.* Teorie, care afirmă, că o unitate socială oarecare este determinată în activităţile ei: economice — juridice — politice — culturale, în primul rând de condiţia ei istorică şi apoi de celelalte condiţii: cosmologică — biologică — psihică.

ISTORIE Pre. — Sinonim cu *Paleetnologie.* (Vezi).

J

JUDECATA. — A. *In Psihologie.* Sinonim cu *Gândirea* (vezi). Vastă operaţie de comparaţie asupra cunoştinţelor, elaborate din materialul adus de simţuri în contactul lor cu existenţa, la care participă sufletul întreg. — In înţeles restrâns, este cunoştinţa raportului în care se află un subiect cu predicatul cu care se compară.

B. *In Drept.* Hotărîrea instanţelor judecătoreşti ale Statului, după cercetarea probelor, prin care se pretinde un drept vătămat.

C. *In logică.* Adevărul f o r m a l, realizat din comparaţia directă, fără mijlocitor, a înţelesurilor fixate de ştiinţă, noţiunilor subiect şi predicat (fără să se intereseze, în momentul comparaţiei, de adevărul f o n d u l u i material atribuit de ştiinţă, acestor înţelesuri). Astfel, Judecata este o formă a gândirii raţionale, bază a celorlalte forme: Noţiunea şi Raţionamentul, derivată din formele prime ale raţiunii, considerate Principii Fundamentale ale gândirii logice şi anume: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă — Valorificarea. (Vezi acestea).

1. Prin Judecată Logică, se obţine adevărul asupra raporturilor de: calitate — cantitate — relaţie şi modalitate, în care se găsesc înţelesurile noţiunilor subiect şi predicat comparate.

2. Gândirea Logică începe cu Judecata, nu cu Noţiunea (deoarece acestea fiind rezultate din comparaţia însuşirilor fenomenelor grupate în aceiaşi clasă, sunt astfel tot elaborări ale Judecăţii. Gândirea elaborează Noţiuni, numai pentru ca ele să devină subiecte şi predicate, cărora să le compare înţelesurile; stabilind astfel Judecăţi şi Raţionamente. Noţiunile izolate în gândire, nu sunt nici adevărate nici false; numai când le comparăm înţelesurile lor (judecăm), stabilim adevărul sau eroarea lor.

3. *Elementele Judecăţii* sunt patru: Subiectul — Predicatul — Còpula — Aserţiunea. (Vezi).

4. *Felurile Judecăţii* sunt denumite de *Kant* Proprietăţi formale

şi Categorii (vezi) de: calitate — cantitate — relaţie — modalitate, fiecare cu câte trei aspecte. Insă, toate comparaţiile posibile, pentru a se determina Subiectul gândirii de către predicat, se fac totdeauna prin afirmarea sau negarea, în totall sau în parte, a subiectului — rezultând astfel patru feluri de Judecăţi: A, E, I, O. (Vezi).

5. *Kant* fixează şi Judecăţi: analitice (demonstrative, apriorice) şi sintetice (generalizatoare).

6. *Descartes*. „Nici imaginaţia şi nici simţurile, nu sunt în stare să ne asigure că un lucru e adevărat, dacă n'ar veni în ajutor judecata".

7. *Aristotel*. „Judecata este o propoziţiune, care afirmă sau neagă, ceva despre ceva".

8. *Precizare*. Judecata nu trebue confundată cu Propoziţiunea, nici subiectul — predicatul şi còpula judecăţii logice, cu cele ale propoziţiunii gramaticale. (Vezi *Gramatica — Logica*).

JUSTIŢIE. — A. *In Sociologie Juridico-Politică*. Instanţele Judecătoreşti (autorităţi publice), fixate de organizarea politică a Statului.

B. *In Drept*. Sinonim cu Dreptatea. *Justinian* o defineşte astfel: „Voinţa constantă şi continuă de a da fiecăruia dreptul ce i se cuvine". Este fixată în legi juridice cuprinzătoare de Drepturi şi Datorii.

C. *In Morală*. Una din cele patru virtuţi cardinale, fixate de filosofia morală greacă, despre care *Socrate* spune că este: „Cea mai frumoasă dintre virtuţi, deoarece procură cea mai mare utilitate".

D. *In Filosofie*. Conformitatea voinţei la legea morală, concepută ca fiind de origină divină şi cuprinzând în special ideea de libertate. — *Kant* spune: „Orice acţiune este justă, când nu devine o piedică, pentru acordul libertăţii fiecăruia cu libertatea tuturor". — Justiţia este înseşi Morala, sau cel puţin un minim de morală, în sensul de Dreptate, nu de Legalitate. (Vezi, *Dreptul — Morala*).

1. *Termeni uzuali:* Gândire justă (adevărată) — Constatare — Descriere justă (exactă, precisă, corectă, riguroasă) — Judecată de apreciere justă (obiectivă, nu subiectivă după interese, afecte, etc).

2. Ideea Milei nu se opune Justiţiei, cum se opune Legalităţi.

JUSTIFICARE. — A. Dovedirea netemeiniciei unei învinuiri, prin dovedirea dreptăţii de a fi gândit ceea ce a gândit, de a fi spus ceea ce a spus, sau de a fi făcut ceea ce a făcut.

B. *In Filosofia Cunoaşterii*. — *Malebranche* afirmă existenţa Judecăţilor şi Raţionamentelor de Justificare, prin care se dovedeşte raţiunea sentimentelor. — *Ribot* de asemenea, afirmă justificarea Raţionamentelor Afective.

K

KABALĂ. — (Vezi *Cabală*).

KALEIDOSCOPIC. — *In Filosofia Biologică.* Denumire, dată schimbărilor coordonate din transformarea speciilor vieţuitoarelor, asemănătoare schimburilor de culoare şi figuri din aparatul Kaleidoscopului.

KINESTETICE Sensaţiuni. — *In Psihologie.* Cuuoştinţe despre însuşirea de încordare (relaxare) a muşchilor şi tendoanelor, care execută sau nu o mişcare. De aceea, se mai numesc Sensaţiuni de Mişcare. (Vezi).

1. Există nesiguranţa asupra faptului, dacă aceşte sensaţiuni dau sau nu cunoştinţa şi a forţei de încordare (inervaţia). Cu acest înţeles a fost inventat termenul, de către *Bastian.*

L

LAMARKISM. — *In Filosofia Biologică.* Teorie a: Transformismului, Descendenţii, Transmutaţiunii sau Evoluţiei biologice, prin care *Lamark,* în opera: Filosofia Zoologică (1809) spune: „Speciile vieţuitoarelor nu sunt toate din acelaş timp. Ele s'au coborît unele din altele şi stabilitatea lor este relativă şi vremelnică. (Vezi şi Evoluţia Biologică şi Generaţia Spontană).

LEGALITATE. — *In drept.* Conformitatea cu legea juridică fixată în Dreptul pozitiv. — O faptă poate fi legală, fără a fi şi morală.

In Morală. Conformitatea cu legea morală (Moralitatea). — O faptă morală, nu este totdeauna şi legală.

1. *Kant* nu consideră faptă morală pe aceea conformă numai e x t e r i o r cu legea morală (determinată de cauze externe), deoarece moralitatea pretinde determinări i n t e r i o a r e, ca Imperative categorice (Vezi).

LEGE. — A. *Inţeles general.* Regulă, cuprinzând o cunoştinţă valabilă, ca adevăr de anumit grad, despre existenţa: fizică, fiziologică şi sufletească, exprimând raporturi constante — regulă, căreia trebue să se conformeze existenţa, pentru a se putea realiza.

B. *In Filosofie.* Legi Naturale, Divine sau Morale, a căror origine este căutată în Divinitate, sau în Substanţe Prime, de natură materială sau sufletească.

C. *In Filosofia logicei.* Legile Gândirii Raţionale, din care derivă adevărul. Ele sunt: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă — Valorificarea.

D. *In Psihologie.* Legi, după care se manifestă fenomenele sufleteşti dela naşterea lor — legi genetice şi legi de raporturi, fie între ele, fie cu fenomenele fiziologice ale corpului în care ele sălăşluesc. (Ex.

Legea Asociației — Legea lui Fechner-Weber, etc.).

E. *In Drept* și *Morală*. Reguli de conduită.

F. *In Sociologie:* economică, juridică, politică, culturală sunt legi: economice, juridice, estetice, etc.

G. *In general*. Legile constituesc unul din cele patru elemente ale existenței oricărei științe: obiect — metodă — legi — prevedere. Ele conțin sintetizarea adevărurilor obținute despre fenomene, fie sub aceiași constatare, fie sub aceiași explicare cauzală; deoarece, principala preocupare a științei este să reducă multiplicitatea la unitate ca, apoi să prevadă cauzele și efectele fenomenelor, pe care să le verifice și în urmă să le generalizeze, prin gândirea inductivă bazată pe uniformitatea de cauzalitate și determinismul universal.

1. Am atribuit Legii, înțelesul de adevăr de un anumit grad. *Gradele adevărului* sunt: Axioma — Postulatul — Teorema sau Legea. — toate derivate din Principiile Rațiunii: Identitatea Contrarietatea — Terțiul Exclus — Rațiunea Suficientă — Valorificarea și Fundamentele Gândirii științifice: Cauzalitatea și Determinismul. (Vezi acestea).

2. *Legile Științifice* sunt: a) globale (constată în bloc și general numai manifestarea fenomenelor), b) explicative analitice (fenomen cu fenomen), explicative sintetice (grupe din ce în ce mai cuprinzătoare și exprimate în formule cantitative, numite de aceea și legi cantitative). Acestea sunt legile cele mai de valoare, constituind idealul orcărei științe, de a-și formula astfel adevărurile obținute. — Legile explicative sunt cele mai complete. deoarece ele au în vedere toate cele patru însușiri ale înțelesului fenomenelor: calitate — cantitate — relație — modalitate.

3. *Kant* întrebuințează, că sinonim Legii morale individuale, termenul de Precept sau Maximă, rezervând termenul de Lege morală pentru faptele asemănatoare tuturor oamenilor, în raport cu ideea de Bine.

4. *Bossuet* întrebuințează termenii: Legea Veche și Legea nouă, pentru Vechiul și Noul Testament, considerându-le ca exprimând Voința lui Dumnezeu.

LEGEA lui WEBER. — *In Psiho-Fiziologie*. (Vezi Fechner).

LETARGIE. — *In Psiho-Patologie*. Sinonim: Catalepsie (vezi). *Charcot* o consideră deosebită, fiindcă din amândouă și Somnambulism face cele trei spețe ale *Hipnozei* (vezi).

LIBER ARBITRU. — *In Filosofia Voinței*. Teorie care afirma libertatea Voinței și Responsabilitate deplină. — Opuse ei sunt teoriile: Determinismul și Fatalismul. (Vezi Arbitru Liber).

LIBER EXAMEN. — *In Morală*. Sinonim cu Autonomie (vezi).

LIBERALISM. — A. *In Sociologia Economică*. — Teorie care afirmă ca ideal economic Libertatea activităților: de producție, distribuție, circulație și consumație ale bunurilor, fără ca Statul să intervină prin legi în relațiile economice și mai ales fără ca Statul să aibă monopoluri și nici chiar întreprinderi economice de niciun fel. — Opusă este teoria Socialismu-

lui (Etatismului), cu feluritele ei aspecte: Intervenţionism — Corporatism — Comunism, etc. (Vezi *Socialism*).

B. *In Sociologia Politică.* Teorie care afirmă reducerea puterii executive (autorităţilor constrângătoare) la minimul, faţă de celelalte două puteri de guvernământ (p. legislativă şi p. judecătorească), care să fie independente de p. executivă.

C. *In Sociologia Juridică.* Teorie care afirmă ca ideal juridic: acordarea de garanţii suficiente, prin legi date conduşilor, contra posibilităţii arbitrarului conducătorilor.

LIBERTATE. — A. *Inţeles general.* Lipsa oricărui obstacol care să împiedice o acţiune.

B. *In Sociologia Politică.* Lipsa oricărei constrângeri în afară de lege, impusă conduşilor de autorităţile Statului. Asemenea libertate politică, limitează puterea conducătorilor.

C. *In Drept.* Libertatea este dreptul: de a face orice nu este oprit de legea juridică şi de a refuza executarea a ceea ce legea nu obligă a se face, sau a se da.

D. *In Filosofia Dreptului.* Libertatea este dreptul natural al omului, alături de Egalitate (vezi), fundamente ale tuturor Libertăţilor publice.

E. *In Psihologie.* Libertatea sufletească, are înţelesul de Conştient — în special, de Voinţă liberă — opusă Inconştientului, Impulsiunilor, Instinctelor şi tuturor Influenţelor mediului social: tradiţie, obiceiuri, modă, prejudecăţi, etc. *Fouillé:* „Libertatea este maximum de independenţă a Voinţei".

F. *In Filosofia Voinţei.* Liberul Arbitru este opus Determinismului. (Vezi).

C. *In Filosofia Cunoaşterii. Kant* afirmă existenţa Libertăţii Transcendentale (inteligibile — numenale), care nu depinde de fenomene.

LIBIDIO. — *In Filosofia Sufletului. Freud* derivă, toate însuşirile sufletului de manifestare afectivă şi voluntară, din iubirea şi instinctul sexual, exprimate de el prin termenul „l i b i d i o".

LIMITATIVE Judecăţi. — *In Logică.* Judecăţi, care nu sunt socotite de *Kant,* nici afirmative (*S* este *P*), nici negative (*S* nu este *P*), ci *nedefinite* (*S* este *Non P* = Sufletul e nemuritor). — Toate aceste feluri de judecăţi alcătuesc posibilitatea (categoria) comporaţiei logice între înţelesurile de C a l i t a t e al subiectului şi predicatului unei gândiri. (Vezi Categorii).

LIMITĂ. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Limita Cunoaşterii, este determinarea întinderii posibilităţii ei numai pentru existenţa de manifestare (fenomene), deoarece dincolo de limita fenomenelor — în existenţa în sine — Cunoaşterea n'are nici o posibilitate.

B. *In Matematică.* Limita Măririmii, este însuşirea unei mărimi finite (determinate) de care se poate apropia o altă mărime va-

riabilă la infinit, fără ca să o poată întrece.

LINGUISTICA. — *In Metodologie.* Ştiinţă generală a limbii, care cuprinde ca speţe: Etimologia — Filologia şi Gramatica alcătuită şi ea din: Morfologie — Sintaxă — Ortografie — Lexic — Fonetică, şi alături de Gramatica Comparată şi Gramatica Generală. (Vezi toate acestea).

LOCALIZARE. — *In Psihologie.* Putinţa de a r e c u n o a ş t e fenomenele sufleteşti vechi, venite din Subconştient în Conştient, spre a nu fi considerate că sunt noui, formate în Conştient şi netrecute încă în Subconştient. — Această posibilitate este chiar *Memoria,* care se defineşte prin putinţa de localizare: în timp, când s'a format fen. sufleteşti memorate — şi în spaţiu, unde s'au format, şi în care împrejurare spaţială. *(Ribot).*

LOCALIZĂRI CEREBRALE. — *In Psiho-Fiziologie.* Teorie şi Metodă de Observaţie Externă Psihologică, care afirmă existenţa unor regiuni (locuri) bine determinabile în centrii nervoşi — în special în creer (cerebru), pentru fenomenele şi stările sufleteşti importante: atenţie, memorie, voinţă, limbaj, emoţii, etc. Aceste regiuni au corespondentul lor pe cutia craniană, într'o anumită conformaţie cu felurite protuberanţe (umflături), după care se poate cunoaşte metodic stările şi fenomenele sufleteşti localizate. — Sinonom cu F r e n o l o g i e (vezi). — Asemenea localizări au fost afirmate de: *Broca — Gall — Wundt — Lotze — Lombroso* — etc.

LOGIC. — Insuşirea cunoştinţelor de a putea fi adevărate, când sunt alcătuite conform gândirii raţionale.

LOGICA. — A. *Inţeles general.* Ştiinţa aflării şi explicării adevărului, realizat în toate obiectele gândirii. Inţelesul ei, ca al oricărei Ştiinţe, se determină prin arătarea celor patru elemente constituente ale ştiinţei: Obiect — Metodă — Legi — Scop. — 1) Obiectul, este Raţiunea numai în manifestările ei, ca fenomen (nu ca numen, existenţă în sine, de care se preocupă Filosofia Logicei) — 2) Metoda, este Comparaţia Raţională prin Generalizare şi Determinare, baze ale Inducţiei şi Deducţiei. —

3) Legile, sunt: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul Exclus — Raţiunea Suficientă — Valorificarea — considerate P r i n c i p i i ale Raţiunii — şi Cauzalitatea, Determinismul — considerate F u n d a m e n t e ale Gândirii Ştiinţifice. —

4) Scopul, este multiplu: a) să afle, să explice şi să prevadă adevărul cel mai pur de subiectivitate; b) să fixeze adevărul în forme de: noţiuni — judecăţi — raţionamente; c) să facă legături sintetice între numeroasele şi feluritele adevăruri parţiale, reducând astfel multiplicitatea la unitate; d) să verifice, dacă adevărurile fixate de ştiinţe, sunt făcute cu respectarea legilor raţiunii; e) să facă astfel ca adevărul fixat, să fie admis şi de cei care nu l-au creat; f) să

exprime adevărul, cât mai complet, clar și simplu, posibil.

B. *Logica este una,* deoarece și gândirea rațională este una și identică cu ea înseși. Ei îi revine misiunea: să unifice adevărurile diferitelor științe despre existența fenomenală *(de manifestare)* — așa cum, Filosofiei îi revine același rol, pentru existența numenală *(în sine)*. Insă, se atribue formelor gândirii raționale, întrebuințate în fiecare *știință*, denumirea științei respective, astfel: Logica Istorică — Log. Matematică, etc.

C. Logica cuprinde: 1) *Logica Generală* (teoretică, elementară, formală, deductivă-inductivă) și 2) *Logica Specială* (aplicată — metodologică).

D. Termenul, se găsește întrebuințat prima oară de *Cicero.*

1. *Logica Formală,* denumită „pură", de *Kant* are ca obiect f o r m e l e rațiunii, în manifestarea lor de gândire, indiferent de f o n d u l gândirii, unde se vor aplica ele. (Vezi: Formă — Fond). Este denumită și Log. Elementară, deoarece aceste forme sunt chiar elementele rațiunii, în derivarea lor de: noțiuni — judecăți — raționamente, care vor constitui cele trei capitole ale Logicei Formale (Elementare) pe care noi am denumit-o *Log. Generală,* deoarece cuprindem aici și studiul asupra Principiilor Rațiunii: (Identitatea — Contrarietatea — Terțiul Exclus — Rațiunea Suficientă — Valorificarea și studiul asupra Fundamentelor Gândirii Ștințifice: Cauzalitatea și Determinismul, ca și vasta operație a gândirii logice, care este: Comparația prin Abstracție și Determinare, bază a Inducției și Deducției, deci a oricărui adevăr și a oricărei metode, pentru aflarea lui.

2. *Logica Metodologică,* denumită „aplicată", de *Kant,* are ca obiect: regulele, după care noțiunile — judecățile — raționamentele se aplică și se organizează, de către gândirea rațională, pentru a fixa Metodele tuturor științelor în parte și înțelesul complet al adevărului: aflarea — verificarea — adoptarea — fixarea — unificarea și exprimarea lui). Prin această însușire practică de aplicare, Metodologia este considerată și Artă: deși, o Metodă este alcătuită din o serie de operațiuni mintale, teoretice (deci este Știință), spre deosebire de Artă, care presupune o serie de operațiuni fizice — manuale. Logicei îi revine misiunea, să raționeze asupra procedeelor întrebuințate de fiecare știință, pentru a le valorifica sistematizându-le, ca Metode logice. Ințeleasă astfel Metodologia — ca parte aplicată a Logicei — va căuta, să descopere lipsurile și erorile cercetărilor, spre a le orienta activitatea cu reguli metodice raționale. Prin aceasta, va căpăta considerațiunea de „Știință a științelor". (Vezi Metoda și Metodologie).

3. *Logica Educativă.* Logica înbogățește calitativ gândirea. Invață: cum se ajunge la adevăr, cum se deosebește el de eroare, cum se impune, celor care-l cercetează și celor ce li se comunică; sau, cel puțin învață, să se folosească adevărul, aplicându-l în vieață — îndepărtând astfel gândirea de cauzele erorilor. *(J. S. Mill:* „In educația modernă, nimic nu contribue mai mult la formarea cugetătorilor exacți, pătrunși de adevăratul înțeles al cuvintelor și propozițiunilor. Logica este studiul cel mai eficace pentru începutul educației elevilor în filosofie").

4. *Obiecțiuni Logicei:* Princi-

piile şi regulele raţiunii, fiind necesare, se pot respecta de gândirea justă şi fără ca ele să fie în prealabil cunoscute prin studiul logicei. Savanţii — în munca lor creatoare de adevăr — au elaborat regulile gândirii lor proprii, fără să fi studiat mai întâi Logica şi Metodologia. Nu se inventează metode, gândind în abstract. Numai făcându-se ştiinţă în concret. se pot stabili: mijloacele, care convin cercetărilor, dificultăţile de învins şi procedeele, cu care se pot învinge ele. — Obiecţiunea cea mai importantă este faptul, că Inconştientul — Instinctul — Sentimentul — Intuiţia Creatoare — Inspiraţia, etc. au foarte mare rol în descoperirea celor mai multe adevăruri. *(Bergson, Ribot, Poincaré, Cl. Bernard, Goblot, Malapert,* etc).

5. Felurite denumiri şi înţelesuri. *Aristotel* a denumit-o „Organon", cu înţelesul: Judecăţi de Apreciere, pentru deosebirea Adevărului de Eroare. — *Bacon de Verulam* a denumit-o „Novum Organum" cu înţelesul: Ştiinţă a Inducţiei (nu a Deducţiei silogistice, cum a fost înţeleasă de Aristotel). — *J. S. Mill,* îi atribue înţelesul: Deducţie specială de verificare, prin Inducţie. — *Kant:* Ştiinţa pură a legilor raţiunii, ca forme apriorice, necesare cunoaşterii fenomenelor, ca fond. — *Wundt:* Ştiinţa legilor gândirii, care fac posibilă cunoştinţa de sinteze ştiinţifice. — *Külpe:* Ştiinţa principiilor formale ale gândirii. *Lipps:* Ştiinţa, prin care se desprinde Cunoaşterea a ceea ce este aprioric din aposterioric. — *Oberweg:* Ştiinţa legilor normative ale Cunoaşterii. — *Jerusalem:* Teoria formelor gândirii juste. — *Keynes:* Ştiinţa operaţiunilor intelectuale prin care se poate cunoaşte, care cunoştinţe sunt valide şi care nu sunt (în cunoaşterea adevărului), pentru a avea dreptul a trece, dela judecăţi date la alte judecăţi, drept consecinţe. — *Hegel:* Ştiinţa Ideii în elementul abstract al gândirii. — *Hamilton:* Logica are ca obiect, nu numai formele gândirii opuse fondului, ci toate formele necesare orcărei gândiri, prin care se determină experienţa şi se stabilesc legile fundamentale ale realităţii. — Logicienii şcoalei *Port-Royal,* o consideră: Arta de a conduce raţiunea în cunoaşterea lucrurilor, atât pentru instruirea personală cât şi a altora. — *Aikius:* Rolul Logicei este, a ne ajuta să gândim clar şi obiectiv. a ne exprima exact, a valorifica just afirmările altuia şi argumentele de susţinerea acelei afirmări.

— *Nelson:* Ştiinţa raporturilor cele mai generale. — *Morgan:* Examenul acelei părţi a raţionamentului, care formează deduceri. Ea nu se ocupă de adevărul de fapte, opiniuni sau presumţiuni, din care este dedus adevărul; deoarece preocuparea ei este numai să constate adevărul concluziei, dacă sunt adevărate premisele. — *Ribot,* îi atribue înţelesul: Logică — a raţiunii şi a sentimentului — aşa cum se exercită în fapt gândirea. — *Baldwin:* Logică Genetică, pentru studiul originii Cunoaşterii raţionale considerată ca o funcţiune sufletească, care cuprinde ca diviziune a ei: Logica Reală, al cărui obiect este explicarea ideii de realitate şi cunoaşterea realului. — *Lalande* admite denumirea de „Logică Pură", întrebuinţată în trei înţelesuri: 1) Logică formală, 2) Logică obiectivă, opusă gândirii psihologice, subiective, 3) Logică apriorică Kantiană, fundată pe principiile pure ale raţiunii, independentă de orice cunoaştere prin simţuri. — *Lachelier* întrebuinţează denumirile: 1) Logica Obiectivă, ştiinţă a adevărului obiectiv existent în lucruri, deci transcendent gândirii. 2) Logica Subiectivă, ştiinţă a adevărului

subiectiv- alcătuit de propria gândire, care trebue să se conformeze lucrurilor, pentru a le cunoaşte. 3) Logica Silogistică, ştiinţă a adevărului ipotetic cerut necesar de gândire, atunci când presupunându-se adevărate premisele, trebue să fie şi concluzia lor. — *Blondel:* Logică Generală, ca ştiinţă a gândirii şi a vieţii, cu diferite denumiri: Logica Socială — Log. Morală — Log. Juridică, etc. — *Mentré* îi atribue denumirea „Tehnică Generală" tehnica tehnicelor intelectuale: deoarece studiază procedeurile generale, prin care gândirea deosebeşte adevărul de eroare. — *Jevons* consideră Logica, ca o speţă a Matematicii; iar *De Boole* face din Matematică, ramură a Logicei. — *T. Maiorescu* o defineşte: Ştiinţă a argumentării, după legile raţiunii.

LOGICISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată teoriilor, care fac din Logică baza oricărei cunoaşteri. — Termenul este întrebuinţat în înţeles de Raţionalism (vezi).

LOGISTICĂ. — Denumire dată Logicei, care întrebuinţează a l g o r i t m e felurite: simboluri, numere, litere, semne. (Vezi *Algoritm).*

LUCRU. — A. *Inţeles general.* Tot ceea ce poate fi gândit, presupus, afirmat sau negat — de o existenţă permanentă sau trecătoare, reală sau aparentă, cunoscută sau necunoscută.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Sinonim cu Obiect. Tot ceea ce poate fi perceput prin simţuri, fie ca fenomene cu însuşiri, fie ca raporturi între fenomene. Vezi teoria Empirismului. — L u c r u l î n s i n e, termen întrebuinţat de *Kant* este Existenţa în sine, fără să aibe nevoe de nici o însuşire şi de niciun determinant sau cauză, ca să existe. Vezi teoria Apriorismului. Sinonim cu: Numen — Substanţă — Principiu, etc.

LUME. — Sinonime: *Cosmos — Existenţă — Univers.* (Vezi).

LUMEA CA VOINŢĂ ŞI REPREZENTARE. — Expresie, care sintetizează întreg sistemul filosofic al lui *Schopenhauer,* astfel:

A. *In Problema Cunoaşterii* afirmă întâietatea şi superioritatea Voinţei, faţă de Intelect şi Afectivitate. Voinţa este element primar, cauza primară, lucru în sine, numen: iar intelectul este element derivat, efect al Voinţei, fenomen. Voinţa este neschimbătoare, permanentă, perfectă; iar Intelectul este schimbător, în devenire, supus perfecţiunii şi în dependenţă de corpul în care sălăşlueşte, ca o funcţiune a lui; pe când faţă de Voinţă, corpul este dependent de ea, ca o funcţiune a ei. — Numai Intelectul Geniului este pe deasupra Voinţei. — Formele cunoaşterii sunt: Cauzalitatea — Spaţiul — Timpul, deoarece numai prin ele se poate cunoaşte. Ele însă sunt făurite de Voinţă.

B. *In Problema Cosmologică* afirmă: Lumea este reprezentarea mea. S'ar părea că există o lume obiectivă şi fără o fiinţă care să o cunoască. Aceasta însă numai în abstract; deoarece în concret, în fapt, se întâmplă tocmai con-

trariul anume: lumea este numai o reprezentare a sufletului ființei. Ceea ce prind Simțurile din lume nu sunt nimic, până ce nu intervin formele cugetării (Cauzalitatea — Spațiul — Timpul), care să le prelucreze și să le dea înțeles și valoare. Acestea însă funcționează ca *derivări ale Voinței* — Principiul unic și fundamental al întregului Univers.

LUMINA NATURALĂ. — *In Filosofie.* Sinonim cu Rațiunea, ca sumă de adevăruri imediate și evidente. — *Descartes:* Facultatea dată de Dumnezeu, prin care nu se cunoaște decât ceea ce este adevărat, ceea ce este clar și direct — fără ajutorul religiei și nici al filosofiei. — Expresiunea este întrebuințată de *Filosofii Creștini,* ca și de *Descartes* și *Leibnitz;* iar originea se găsește în *Evanghelia lui Ioan* cu înțelesul: Lumină adevărată — „Verbul" — care spiritualizează omul.

M

MACROCOSMOS. — *In Filosofia Cosmologică.* Sinonim cu Universul întreg. Sunt teorii care afirmă o corespondență, între fiecare din părțile alcătuitoare ale corpului omenesc (Microcosmos) și părțile alcătuitoare ale Universului (Macrocosmos).

MAGIE. — A. *Ințeles General.* Știința și Arta Magilor, de a produce efecte extraordinare prin procedee oculte, misterioase. — *Magia Ceremonială.* Sistem de practică în forme rituale; la început cu înțeles religios, pentru a îndupleca Divinitățile de care era plin Universul, în concepția mult răspândită a Naturismului (vezi). — *Magia Naturală.* Sistem de experiențe asupra naturii fizice, pentru producerea a felurite fenomene a căror cauză nu era cunoscută. (Ex: piatra filosofală — elixirul tinereții, al vieții, etc.).

B. *In Sociologia Culturală.* Se afirmă, că prin Magie a intrat omul în raport de sentimente și acțiune directă cu Universul și Divinitatea. Ea a contribuit la alcătuirea Științei — Artei — Tehnologiei, printre primele fiind: Medicina — Astronomia — Filozofia — Morala — Dreptul. — Ceea ce are Magia ca spiritualitate este, că Universul este condus de f o r ț e, că efectele fenomenelor sunt asemănătoare cauzelor care le produc și că fenomenele Universului se pot influența reciproc, odată ce ele au fost în contact unul cu altul, chiar și când contactul nu mai este actual. — Magia a putut fi productivă pe terenul Cultural, numai după ce preoțimea cu adevărat înțeleaptă a celor dintâi religii, a dat naștere marilor invențiuni științifice ale omenirii primitive, prin împiedecarea și împuținarea numeroaselor t a b u - uri (de care nu se putea nimeni atinge), existente în Religiile naturis-

te-totemiste (Vezi Totem — Religie — Ştiinţă — Tehnologie).

1. Magia este opusă Religiei, deşi există asemănări între ritualele lor, însă acţiunea şi scopul acestora este deosebit deoarece: a) Magia afirmă priceperea intelectuală asupra stăpânirii forţelor Naturii, fiindu-i indiferentă credinţa celui care face apel la ajutorul ei şi care-i plăteşte priceperea şi ajutorul cerut; pe când Religia, afirmă tocmai credinţa în Divinitate, din motive spirituale. b) Ca scop, Magia urmăreşte materializarea, particularul, concretul, practica pozitivă, tehnica şi obţinerea de foloase personale, ea fiind o profesie; — pe când Religia, tinde la apropierea de Divinitate prin: spiritualizare, abstracţiune, metafizică mistică, ajutorul preoţimei, care este un har, o taină divină — nu o profesie. c) Prin Magie *se constrânge* Divinitatea, prin forţe oculte, să dea ceea ce i se reclamă — pe când prin Religie se roagă Divinitatea, să acorde ceea ce i se imploră.

2. Prin Magie şi Religie, omul a reuşit să se depăşească pe sine, căpătând încredere în puterile lui către spiritualizare. La început, omul ignorant şi slab, în faţa Naturii plină de forţe necunoscute (oculte) care-l înfricau, a fost determinat să ceară milă, îndurare, ajutor Divinităţilor închipuite de el. De aci, a luat naştere o tehnică anumită a rugăciunii, un ritual executat numai de aceia care au priceperea să tălmăcească voinţa Divinităţilor, existente în Natură, acolo unde nu putea şti orişicine locul. — Astfel a luat naştere profesiunea Magilor şi cu ea şi Magia. Magii apăreau ca binefăcători ai semenilor lor; nu numai îngăduiţi de Zei, ci aleşi, pentru a pune în legătură pe oameni cu toate Zeităţile, bune şi rele. — Recunoşteau însă, că puterea lor ascunsă nu le poate fi de folos lor înşile, ci numai altora. — Magia, joacă rol important chiar şi după apariţia castei preoţeşti, atâta vreme cât aceasta se ţine departe de mulţime, în sferele abstracte ale înţelepciunii, ale spiritualităţii şi ale credinţei, lăsând pe om — setos de legătura cu Divinitatea — pe seama magilor profesionişti. — Şi astăzi, chiar în societatea zisă cultă, persistă practice ale Magiei sub felurite aspecte.

3. Termenul Magie vine dela denumirea unui trib al Mezilor. *(Herodot)*, din care se recrutau preoţii din casta sacerdotală a Mezilor şi Perşilor. Romanii îl întrebuinţau, pentru a denumi puterea de a produce fapte supra naturale prin vrăjitorie.

MAGNETISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie, care afirmă ecsistenţa unui fluid magnetic, de natură animală, emanând din materia nervoasă a unor persoane şi'n anumite condiţiuni, capabil să influenţeze: gândul — simţirea — fapta altor persoane, ba chiar şi corpurile neînsufleţite.

MAHOMEDANISM. — *In Religia Monoteistă.* Credinţa într'un singur Dumnezeu (Alah) propovăduită de Mahomed — Profetul lui Alah — ale cărui învăţături alcătuesc *Coranul,* Cartea Sfântă a mahomedanilor.

MAIOTICA. — *In Pedagogie.* Metodă de învăţământ, fixată de *Socrate* care afirmă: adevărul se află în noi înşine, însă trebue scos la iveală prin întrebări logice, care să aducă ca răspuns Judecăţi şi Raţionamente inductive (dela par-

ticular la general) şi deductive (dela general la particular). Vezi Dialectica, cu care nu trebue confundată.

1. Termenul are înţeles etimologic de „artă a moşitului". — *Platon*, în scrierea Menon cu numeroase dialoguri, evidenţiază valoarea acestei metode, fixată cu competenţă de magistrul său Socrate, care era fiu de moaşă.

MAJOR Termen. — *In Logică.* Acea premisă — din cele două ale silogismului categoric — care are funcţiunea de Predicat în Concluziune, (nu acela dintre cei trei termeni ai Silogismului, care are mărimea (Sfera) cea mai mare, cuprinzând deci şi termenul mijlocitor şi pe cel mic, cum este cazul numai în figura I silogistică — (vezi). — Sinonim cu Termenul Mare. — Este numit astfel de *Aristotel.*

MAJORĂ Premisă. — *In Logică.* Acea premisă — din cele două ale Silogismului categoric — care cuprinde Termenul Major (vezi), fie ca subiect, fie ca predicat, comparat cu Term. Mijlocitor (vezi). — In Silogismul Ipotetic, sau în cel Dijunctiv, premisa majoră cuprinde judecata ipotetică, sau pe cea dijunctivă (alternativă). Vezi acestea.

MÂNIA. — *In Psihologie.* Afectivitate de neplăcere, considerată sentiment primar — originar (împreună cu Simpatia şi Frica), din care isvoresc numeroase alte sentimente secundare — derivate; duşmănia, ura, răzbunarea, etc.

MANICHEISM. — *In Filosofia Moralei.* Teoria care afirmă existenţa a două puteri contradictorii: Binele şi Răul, permanent în luptă, prin care se explică, nu numai conduita omenească, dar şi întregul Univers.

1. Numirea vine dela *Manicheus,* preot persan, care a încercat să asemene Dualismul religios: Ormuzd — Binele şi Ahriman — Răul, din religia lui Zoroastru — cu Ingerul şi Diavolul, din religia Creştină.

MANIE. — *In Psiho - Patologie.* Orice formă de boală sufletească cu manifestări impulsive şi violente în faptă, iar în gând cu preocupări bizare, gusturi anormale şi idei obsedante. — Uneori mania este limitată, la o anumită faptă sau la un anumit gând, gust, etc. (Ex: vezi *Cleptomanie).*

MĂRIME. — A. *In Matematică.* Cantitatea întinderii spaţiale, geometrice, deosebită de cantitatea aritmetică, care comportă raporturile de: mai mare — mai mic — egal. Astfel, Cantitatea, este posibilitatea mai multului — mai puţinului, a ceea ce poate fi mărit sau micşorat.

B. *In Logică.* Sfera (întinderea) nu trebue confundată cu cantitatea (numărul), deoarece numai Noţiunile au Sferă şi, comparate una cu alta, sunt în această privinţă: exclusive — „identice"(?) — ordonate — încrucişate; pe când Judecăţile au cantitate, putând fi universale sau particulare. — Noţiunea, considerată singură este: generală — parţială — singulară şi

niciodată: universală sau particulară — acestea fiind calităţi exclusive ale Judecăţii; tot astfel, o judecată nu poate fi generală — parţială — singulară, — acestea fiind calităţi exclusive ale Noţiunii.

MARXISM. — *In Filosofia Sociologiei Economice.* — Denumire dată teoriilor care afirmă, că activitatea economică a unei societăţi (numită „infrastructura socială" de *Karl Marx),* determină pe toate celelalte activităţi sociale: juridice — politice — culturale, considerate ca „supra-structură socială", derivate din infrastructura economică.

1. Marxismul afirmând această întâietate a economicului, a cărei natură este materială, este deci o teorie *materialistă;* iar pentru faptul, că afirmă determinarea celorlalte activităţi sociale din aceea economică, este o teorie *deterministă* — şi în sfârşit, fiindcă afirmă şi evoluţia istorică a societăţii spre desfiinţarea Capitalismului, este şi o teorie *istorică.* — Pentru toate acestea, Marxismul mai poartă denumirea de Materialism Determinist Istoric — opus Idealismului Istoric, afirmat de Hegel. (Vezi).

2. Marxismul este un aspect al Socialismului denumit Socialism ştiinţific, deoarece se sprijină pe o bogată observaţie de fapte ca material, din care induce adevăruri cu caracter de generalitate. — Evoluţionismul Istoric Determinist pe care-l afirmă, este „Sforţarea conştientă şi totdeauna contrariată a oamenilor, de a ieşi din condiţiunile sociale în care se găsesc". — Capitalului i se atribue înţelesul: acumulare de bunuri din partea patronilor întreprinderilor economice, prin „plusvaloare". Astfel, bunurile se produc prin muncă, cel mai important factor de producţie faţă de natură şi capital şi totuşi, munca este salariată de patroni cu o valoare, un preţ mult mai ieftin decât preţul (valoarea) bunurilor produse. Diferenţa aceasta, constitue plusvaloarea şi ea este reţinută de patron, frustând astfel lucrătorul de cea mai mare parte a muncii lui. Acest fapt, de spoliere a muncii, este organizat chiar de legile economice ale Statului, deoarece se admite existenţa patronilor în întreprinderile economice. Soluţia reclamată de o cât mai ideală dreptate socială este: o altă bază juridică de legi economice, care să organizeze astfel întreprinderile de producţie, ca lucrătorii să fie proprii lor patroni, spre a se împărţi între ei plus-valoarea muncii lor. Pentru aceasta însă, lucrătorii trebue să se organizeze în „lupta de clasă", lupta politică, care să le aducă guvernarea Statului, prin care vor suprima existenţa claselor sociale, prin desfiinţarea întreprinderilor particulare de producţie economică deţinută de clasa Capitaliştilor, în dauna clasei Proletarilor muncitori. — „Lupta la care asistăm azi este de un interes tragic, căci ea va fi cea din urmă. Sfârşitul comediei capitaliste va veni sub forma diferitelor crize economice, care vor sili pe capitalişti să capituleze şi aceasta, atunci când s'ar crede capitalismul la maximum de desvoltare, fiindcă atunci el va sfârşi prin autodistrugere, sau prin sinucidere". *(K. Marx).*

MASSA. — *In Fizică şi Mecanica Raţională.* Teoria asupra Materiei, afirmă că massa este cantitatea de materie aflată într'un corp — indiferent de mărimea lui — care rămâne constantă, oricare ar fi transformările prin care ar trece

materia; deoarece, ea nici nu se micşorează, fără ca să se adauge sau să se scadă ceva materiei. — *Hamilton* consideră massa şi rezistenţa (vezi) drept calităţi secundo-primare ale materiei.

MATEMATICA. — Ştiinţă generală, al cărei obiect este alcătuit din: 1) Cantitatea pură, a) determinată, finită (Aritmetica) şi b) nedeterminată (Algebra). 2) Spaţiul, care delimitează figurile, linia şi punctul — mărimile şi poziţiile lor (Geometria). 3) Mişcarea, forţa şi viteza (Mecanica cu Cinematica şi Dinamica).

1. *Matematica Aplicată:* Geodezia — Geometria în Spaţiu — Trigonometria — Astronomia (vezi acestea), în calculele cărora intră cantităţile, spaţiul şi mişcarea cu forţă şi viteză.

2. Istoric. *Pitagora* şi discipolii săi, înţelegeau prin Matematică: Aritmetica — Geometria — Astronomia şi Armonica, ca ştiinţe ale finalităţii existenţelor Universului. — *Platon*, care în Filosofia Cosmologică afirmă existenţa a două lumi: Lumea Sensibilă şi Lumea Ideilor, face din obiectul matematicei (cantitatea, spaţiul şi mişcarea), existenţa intermediară între aceste două Lumi, astfel: a) prin însuşirile multiplicităţii şi divizibilităţii acestor obiecte ale ei, matematica face parte din Lumea sensibilă; iar b) prin însuşirile omogenităţii, unităţii şi identităţii lor, face parte din lumea Ideilor. — *Aristotel* consideră Matematicele ca ştiinţe abstracte, pure, ale cantităţii, măsurii, spaţiului şi mişcării şi, tot astfel rămân considerate şi azi, ca ştiinţe formale, independente de realitatea materială a existenţelor la care se aplică.

MATERIA. — *Inţeles general.* Realitatea Universului, cu dublă existenţă: în sine (numen) şi în manifestare (fenomen). Existenţa în sine, constitue preocupări ale Filosofiei şi asupra ei s'au emis diferite Teorii — iar existenţa de manifestare, formează obiectul diferitelor Ştiinţe, zise materiale, concrete, fizice şi asupra lor s'au fixat cunoştinţe valabile, numite Adevăruri ştiinţifice. — Opusă Materiei este Sufletul — altă realitate a Universului, de asemenea cu dublă existenţă ca mai sus. — Insuşirile de manifestare ale Materiei sunt: exterioritatea în spaţiu, întinderea, forma, impenetrabilitatea, greutatea, coexistenţa în aceiaşi durată de timp şi cunoaşterea lor prin simţuri, ajutate de aparate tehnice; iar ale Sufletului sunt: interioritatea într'un corp cu vieaţă, intensitatea, durata, succesiunea în timp, finalitatea de orientarea vieţuitorului şi cunoaşterea lor prin observaţia internă. Materia nu se poate reduce la Corpuri, Figuri sau Intindere.

1. *In Filosofia Cosmologică.* Materia este considerată de Teoria Materialismului, ca Principiu unic al Universului şi ca Primă cauză şi natură a tot ceea ce există.

2. *In Filosofia Cunoaşterii.* Incepând dela *Aristotel*, Materia are înţeles de fond (conţinut, material, însuşiri, real, etc.) al cunoaşterii — opus formei cunoaşterii. — Astfel, termenii opuşi: fond şi formă, sunt întrebuinţaţi, nu numai la corpurile materiale, ci la orice obiect al gândirii. Materia cunoaşterii o formează ceea ce se cunoaşte — iar forma Cunoaşterii este felul, metoda, mijlocul

prin care se obţine cunoaşterea — raportul, pe care gândirea îl stabileşte între subiectul şi predicatul gândirii (ca termeni materiali).

3. *In Filosofia Moralei.* Materia unei fapte, o formează ceea ce se făptueşte — iar Forma unei fapte, este felul în care este determinată executarea faptei.

4. *Observare.* Materia, trebue deosebită de: a) corpuri — deoarece materia este posibilitatea nedefinită a însuşirilor corpurilor; b) de figură, deoarece aceasta este numai una din multiplele însuşiri ale corpurilor (deci ale materiei); c) de întindere, deoarece aceasta este posibilitatea nedefinită a figurilor.

MATERIA Nervoasă. — *In Psiho-Fiziologie.* Considerată bază a legăturii dintre corp şi suflet — împreună cu glandele endocrine. Elementul ei fundamental este Neuronul, alcătuit din celulă şi fibră axilă. Organizarea celulelor în masse, formează Centrii Nervoşi — iar a fibrelor, formează Nervii. Centrii nervoşi sunt în general trei: creerul (cerebru) — măduva spinării (spinal) — ganglionii (ganglionar), fiecare în legătură cu nervii respectivi: sensitivi — motori — asociatori. Legăturile dintre centri şi nervi, alcătuesc sistemele nervoase: cerebral — spinal — ganglionar, care legate între ele dau Sistemul general nervos: cerebro-spinal-ganglionar.

MATERIALISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Teorie care afirmă, că Prima existenţă a Universului este materia — originea şi cauza tuturor existenţelor — Substanţa şi Principiul Prim. — *V. Conta:* „Nu există în Univers altă substanţă decât materia, care este Forţă, mişcare continuă şi veşnică, formând legea Ondulaţiei universale“. — Sunt diferite forme de Materialism: unele care exclud existenţa Sufletului — altele care o admit, însă ca o derivare (epifenomen) a materiei nervoase. Opuse sunt teoriile: Spiritualism, Pozitivism, Idealism, Fenomenism, Agnosticism. (Vezi şi lămuririle de sub Spiritualism).

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie, care afirmă existenţa materiei ca o realitate obiectivă, independentă de sufletul-subiect, care o cunoaşte *(Realismul).* — Cunoaşterea este rezultatul, pe de o parte al organizării materiei nervoase, iar pe de altă parte al materialului adus de simţuri, din Universul din afară şi independent în suflet. *(Empirismul).*

C. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care afirmă criteriul şi valoarea Binelui după efectele materiale ale faptei *(Utilitarismul).*

D. *In Filosofia Sociologiei.* Vezi Materialismul Istoric.

MATERIALISM Istoric. — *In Filosofia Sociologiei.* Teorie care afirmă, că Activitatea Socială Economică (Producţia bunurilor prin: natură, muncă, capital, antreprenor, stat; Impărţirea bunurilor între factorii care l-au produs; Circulaţia dela producător la consumator a bunurilor şi Consumaţia lor) — este activitatea determinată a tuturor celorlalte activităţi sociale (juridice — politice — culturale). — Teoria este socotită

materialistă, deoarece condiţiunile şi activităţile unei unităţi oarecare sociale sunt de două naturi: materiale şi spirituale. Activitatea Economică şi condiţia cosmică care o secundează, sunt prin natura lor m a t e r i a l e. — Termenul este inventat de *Engels*, pentru a denumi Teoria Determinismului Economic a lui *K. Marx*. (Vezi Marxismul). — Opusă este Teoria Idealismului Istoric (*Hegel*).

MATERIARHAT. — *In Sociologie*. Formă de vieaţă familiară în evoluţia societăţii primitive, în care autoritatea în familie este exercitată de către femeea-mamă, considerată şi stăpâna exclusivă a averii familiare. De aci, moştenirea bunurilor se făcea în linie feminină maternă: dela mamă la fiică. Funcţiunile religioase, juridice şi chiar militare în familie şi trib, le exercita femeea. — Opusă este forma Paterhiarhatului (Autoritatea tatălui).

MAXIMALISM. — (Vezi: *Comunism — Bolşevism*).

MAXIMĂ. — Exprimarea scurtă, dar cuprinzătoare, a unei întregi gândiri rezumată într'un principiu: de logică, de morală, de drept, etc.

1. Termenul este des întrebuinţat de *Locke*, cu înţelesul de „judecăţi admise fără probă, rezultate din convenţiuni tacite, care pot conţine şi erori". — *Leibnitz*, îi atribue înţelesul de axiomă — adevăr evident prin el însuşi. — *Kant*, îi restrânge înţelesul la: „regulă de conduită morală, considerată valabilă prin voinţa proprie a celui care o adoptă".

MECANICĂ. — Ştiinţă Fizică-Matematică, al cărei obiect este mişcarea în ea înseşi, cercetată şi în Timp şi în Spaţiu.

1. *Ampère* o divide în: a) C i n e m a t i c ă (mişcarea proprietăţilor geometrice, în raport cu Timpul — fără considerarea massei şi a forţei); b) S t a t i c ă (forţa, în stare de echilibru — fără considerarea mişcării); c) D i n a m i c ă (mişcarea, producătoare de forţă-viteză).

2. F e l u r i: A. *Mecanica Teoretică* (abstractă — raţională), al cărei obiect este teoria legilor mişcării şi forţei, rezumate de *Appell* în două probleme: a) Care este mişcarea unui sistem de corpuri sub acţiunea unor forţe date? şi b) Care sunt forţele capabile să determine o mişcare dată unui sistem de corpuri? — B. *Mecanica Aplicată* (concretă), al cărei obiect este construcţia uneltelor şi maşinilor, întreţinerea şi întrebuinţarea lor.

MECANISM. — *In Filosofia Cosmologică*. Teoria care afirmă Mişcarea, ca Principiu al Universului, la care se reduce toate existenţele (fizice — fiziologice — sufleteşti). Existenţa este deosebită de Forţă şi de Mişcare, deoarece ea este inertă, imobilă, statică, incapabilă de vreo modificare proprie — Opusă este teoria Dinamismului, care identifică Existenţa cu Forţa, considerată: mobilă, dinamică şi capabilă de toate modificările proprii. Tot opuse sunt şi Teoriile: Evoluţionismul şi Finalismul.

B. *Inţeles general*. Serie de faze subordonate şi dependente una de

alta — sau sistem de forţe în mişcare. (*Vezi* şi lămuririle de sub *Finalism*).

1. *Mecanism Fizic* (forţe fizice, materiale — în mişcare).

2. *Mecanism Vital* (forţe biologice — fiziologice şi fizico-chimice, la care sunt reduse toate fenomenele vieţii).

3. *Mecanism Psihic*, (forţe ale Conştiinţei, care dacă sunt considerate ca derivări ale forţelor vitale — în special ale funcţiunilor materiei nervoase — se ajunge la Mecanismul Fizic — Materialist).

4. Când Mecanismul exclude Forţa — ca element constitutiv al lui — atunci se opune, nu numai Dinamismului ci şi Energetismului. (*A. Rey*. „Energetica şi Mecanismul Cunoaşterii").

4. *Liard:* „Orice fenomen este mecanic, când este determinat de condiţiuni antecedente invariabile" — excluzându-se deci orice putere ocultă, orice finalitate internă sau imanentă.

6. *Descartes* şi *Leibnitz* identifică mecanismul cu Intinderea şi Mişcarea, deosebind prin aceasta Sufletul de Materie, deoarece sufletul n'are nici întindere, nici mişcare.

7. *In Metodologie.* Explicaţia mecanistă este opusă explicaţiunii relaţiunilor funcţionale între fenomene. (Ex: Mecanismul Atenţiei — Sensaţiei — Silogismului, etc).

MEDIAT. — A. Ceea ce este dependent — condiţionat — de o altă existenţă.

B. *In Logică.* Comparaţia între înţelesurile subiectului şi predicatului gândirii este mediată, când se face printr'un termen mijlocitor (intermediar), căpătând forma Raţionamentului. — Opus este Imediat (fără intermediar). Vezi Judecata.

MEDIU. — A. *Inţeles general.* Ceea ce este de mărime mijlocie între două mărimi extreme: mare şi mică. — Sau, poziţia de egală distanţă între două extreme. — (*Aristotel* consideră Virtutea ca medie — mijlocie — între abstinenţă şi exces).

B. *Inţeles logic.* Ceea ce este intermediar (mijlocitor) ca funcţiune. — *Newton* întrebuinţează termenul de „mediu interstelar" cu înţelesul de mijlocitor între astre. — Logica consideră Termenul Mediu ca mijlocitor, pentru a se putea compara înţelesul unui subiect cu al unui predicat. De asemenea, termenul Principiul Mediului exclus (Terţiului exclus): „Din două judecăţi opuse contradictoriu una este adevărată, dacă cealaltă este falşă"; sau „Dacă două judecăţi sunt opuse contradictoriu, atunci adevărul — sau falsitatea — uneia implică respectiv falsitatea — sau adevărul — celeilalte".

C. *In Fizică.* Ceea ce este i n t e r p u s între două (sau mai multe) corpuri, transmiţând o acţiune fizică dela unul la celălalt.

D. *In Biologie. Mediu ambiant.* Ceea ce condiţionează vieaţa unei fiinţe. Mediul interior al organismului este determinat de raportul lui cu celule alcătuitoare. (*Geoffroy Saint Hilaire*).

E. *In Ştiinţele Sociale.* Termenii: mediu psihic, mediu intelectual, mediu social, mediu moral, etc. sunt foarte întrebuinţate dela *A.*

Comte şi Tarde, cu acelaş înţeles de mijlocire, de condiţionare. — Balzac, în: Comedia Umană, aseamănă societatea cu Natura şi individualităţile omului cu Speţele animalelor, fiecare fiind condiţionate de mediul în care vieţuesc.

MEDIU Termen. — *In Logică*. Termenul — noţiunea sau noţiunile — care mijlocesc comparaţia dintre *S* şi *P* gândirii, urmărită drept concluzie a Raţionamentului care se face. — Sinonim cu Termenul Mijlocitor (vezi).

MELANCOLIC. — *In Psihologia Temperamentului*. Tipul, cu secreţiunea abundentă a „humoarei" bila neagră şi cu excitabilitate înceată, dar cu reacţia intensă, durabilă.

1. *Hipocrat* a fixat patru tipuri temperamentale, după preponderanţa uneia din cele patru feluri de humori (secreţiuni) existente în corpul uman: a) apa — tipul Flegmatic; b) sângele — tipul Sanguin; c) fierea — tipul Coleric; d) bila neagră — tipul Melancolic.

2. Psihologia Contimporană menţine tipurile fixate de Hipocrat, însă le caracterizează după excitabilitate şi reacţie.

MELANCOLIE. — *In Psiho-Patologie*. Tristeţe permanentă şi anormală, deoarece este produsă de imaginaţia bolnavă — nu de natura împrejurărilor externe. — Are forme numeroase. *Baldwin* deosebeşte şase tipuri.

MEGALOMANIE. — *In Psiho-Patologie*. Sinonim cu Nebunia grandoarii. Bolnavul — datorită unei imaginaţii fantaziste — manifestă atitudini de personagii puternice, bogate, a tot ştiutoare, etc. crezându-se chiar şi Dumnezeu.

MELIORISM. — *In Filosofia Moralei*. Teorie optimistă, care afirmă posibilitatea unei lumi şi unei vieţuiri personale mai bune (melior), prin înţelegerea şi eforturile omului de a preţui vieaţa, având mai mult Bine decât neantul, nefiinţa, moartea — cum afirmă Pesimismul, sau Scepticismul.

MEMORIA. — *In Psihologie*. Recunoaşterea fenomenelor sufleteşti vechi ca atare, ştiindu-se când şi unde s'au format ca fenomene noui. (Localizare în timp şi spaţiu).

1. Memoria este o „Judecată de anterioritate" (*Goblot*), deoarece deosebeşte ceea ce este nou, de vechiu — păstrat în Subconştient şi revenit în Conştient. Deci, Memoria nu este nici Păstrarea fenom. sufleteşti asociate — nici Reproducerea lor (Imagine sau Reprezentare). Acestea sunt numai condiţiuni ale ei.

2. Memoria, este retrăirea (reviviscenţa) fenom. sufleteşti vechi (secundare) ca noi (primare), dar ştiindu-se că sunt vechi. Prin aceasta se face posibilă învăţarea. Baza ei de plecare este Asocierea fenomenelor sufleteşti şi de aceea se numeşte *Memorie Asociativă* — deosebită de memoria animalelor, bazată numai pe retentivitatea (plasticitatea) materiei nervoase, numită *Memorie Organică*, care face numai recunoaşteri globale — nu individuale conştiente — ca memoria omului.

3. *Factorii* Memoriei sunt: a) de natură psihică (libertatea

conştiinţei de alte preocupări — odihnă — interes — voinţă — repetare — înţelegerea a ceea ce se cere memorat — atenţie voluntară) — şi b) de natură o r g a n i c ă (alcătuire şi funcţionare fiziologică sănătoasă — vârstă — sex — bune condiţiuni de alimentare — higenă), la care adăogăm şi c) factori de natură c o s m i c ă (temperatură — timpul zilei, dimineaţa, seara — etc).

4. *Feluri:* a) după însuşirile de orientare ale sufletului (memorie intelectuală cu speţele: vizuală, auditivă, olfactică, tactilă, etc.) — memorie afectivă (retrăiri de plăceri şi neplăceri provocate de amintirea faptelor şi gândurilor, cu care au fost întovărăşite la prima lor trăire) — memorie Voluntară; — b) după calitatea recunoaşterii (fidelă, rapidă, concentrată, distributivă, de cuvinte, de numere, de propoziţiuni, etc.) — c) după cantitatea recunoaşterii (globală: mecanică, inferioară, animală — şi individuală: asociativă, superioară conştient umană).

5. Boala memoriei este *Amnezia* cu diferite aspecte: generală — parţială — hipermnezie — afazia.

6. Teorii: *Ribot:* „Memoria este în primul rând fapt material biologic şi apoi sufletesc". — *W. James* de asemenea, numind-o „coeficientul fiziologic de păstrare". (Unele spirite sunt ca ceara: tot ce le isbeşte se gravează în ele şi nu se şterge; altele ca gelatina, care nu păstrează urme întipărite în ea). — *Spencer:* „Memoria poate fi considerată ca un instinct care naşte, deoarece instinctul este o memorie organizată". *Bergson*, consideră „două feluri de memorii teoretice independente": (una mecanistă, care face recunoaşterea prin deprinderea rezultată din repetiţie — alta conştientă, care face recunoaşterea în experienţă imediată a trecutului, recunoscut de conştiinţă ca atare). — *Claparède,* consideră memoria întovărăşită şi chiar determinată de sentimente (Memoria Afectivă). — *V. Conta* — ca şi filosofia materialistă — afirmă că este „o metamorfozare a materiei".

7. Menţionăm şi înţelesul dat memoriei ca amintire, în expresiunile: „omagiu memoriei unui personalităţi — sau unui eveniment oarecare".

8. *Claparède,* inventează termenul Memorabilitate, în Psihologia Mărturiei — atribuindu-I, ca însuşire a unor împrejurări de fapte, care se reţin de martori şi se reproduc mai exact decât altele.

MEMORIZARE. — *In Didactica Pedagogică.* Diferite procedeuri tehnice pentru „învăţarea pe dinafară". — Termenul este întrebuinţat de *Kant,* iar *Claparède* o consideră „metodă" a memoriei.

MENTALITAE. — *In Psihologie.* Spiritualitatea intelectuală, afectivă şi morală a unei persoane — considerată în general drept credinţe şi obicinuinţe fundamentale caracteristice. — Deseori, se întrebuinţează cu înţeles pejorativ, de valorificarea inferioară a spiritualităţii cuiva.

META... — Prefix, întrebuinţat în compunerea unor termeni filosofici şi ştiinţifici, având înţelesul de: peste — deasupra — dincolo — superior normei. (Ex: Metafizică — Metamorală — Metalogică — Metageometrie — Metapsihică — Metaempirică — Metaraţională). — Un alt termen este şi *Hiper...*

METAEMPIRIC. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Ceea ce este: peste — dincolo — după — deasupra, cunoaşterii prin simţuri şi aparate tehnice (experienţe sensoriale, empirice).

METAFIZICĂ. — A. *Inţeles etimologic.* Ceea ce este peste — dincolo — după — deasupra, existenţii fizice de manifestare — fie a existenţelor de dincolo de cunoaştere (Probl. Cosmologică), fie a modului special de cunoaştere, sau gândire. (Probl. Epistemologică, a Cunoaşterii).

B. *Inţeles general.* Sinonim cu Filosofia; deci, ceea ce este „existenţă în sine".

1. Termenul este întrebuinţat prima oară, ca titlu dat studiilor lui *Aristotel,* despre tot ce nu avea ca obiect Materia (fizicul) — de către discipolul său *Andronic din Rhodos,* care-i adunase într'un singur volum omagial toate studiile. Partea întâia a operei, purta titlul de: Fizică — iar a doua, pe cel de: Metafizică, fiindcă urma „după Fizică".

2. Preocupări metafizice a avut însă gândirea, ca o necesitate, dela chiar începutul gândirii. Ele au luat cu timpul forma Teoriilor Filosofice şi cele dintâiu, au fost privitoare la existenţa întreagă, la Univers, la Cosmos — alcătuind răspunsuri la Problema Cosmologică, care cuprinde întrebări asupra: naturii, originii şi scopului Universului. — Apoi, au fost formulate şi celelalte probleme: Problema Cunoaşterii, Pr. Morală şi Pr. Creaţiunii. — — (Vezi toate acestea sub termenul *Filosofie).*

METAGEOMETRIE. — *In Filosofia Matematicei.* Teorie care afirmă posibilitatea unui număr *n* de dimensiuni — şi prin aceasta fiind: peste, dincolo, deasupra, Geometriei lui *Euclide,* care a fixat trei dimensiuni formelor spaţiale (înălţime, lăţime şi adâncime). — Sinonimi sunt termenii: *Hiperspaţiu* şi *Parametrie.*

METAPSIHICĂ. — *In Psiho-Patologie.* Stări sufleteşti anormale, considerate ca derivări ale unor stări necunoscute precis în existenţa lor. Ex: Telepatia — Transfertul Conştiinţei — Divinaţia, etc.). — Sinonim cu *Parapsihică.* — Termenul este întrebuinţat ca titlul unei lucrări importante: „Tratat de Metapsihică", a lui *Ch. Richet.*

METEMPSIHICĂ. — *In Filosofia Psihologiei.* Teorie, care afirmă încorporarea sufletului unei persoane — după moarte — în corpul altei vieţuitoare (umane, animale, vegetale) şi tot aşa mai departe, deoarece sufletul are vieaţă „fără de sfârşit".

1. Filosofia Pitagoreică explica Nemurirea Sufletului prin Metempsihoză. — Mai poartă denumirea de *Transmigraţiunea Sufletului etern.* — Termenii sunt des întrebuinţaţi în Filosofia Creştină. — *Brunschwieg* admite, ca Transmigraţia sufletului să ia sfârşit, prin absorbirea într'o realitate spirituală în care să-şi piardă individualitatea.

METODĂ. — *In Logică.* Combinarea elementelor gândirii logice (Noţiuni — Judecăţi — Raţionamente), cu scopul de a servi drept mijloc, pentru aflarea adevărului în feluritele grupe de existenţe a-

semenea aflate în Univers. Fixarea lor o face *Metodologia* (vezi). — Metoda, nu trebue considerată sinonimă cu Tehnica, deoarece ea este alcătuită din o serie de operații logice (mintale) — pe când Tehnica, este alcătuită din o serie de operațiuni manuale.

1. Metodele sunt numeroase fiindcă numeroase sunt și grupele asemenea de existențe aflate în Univers, care alcătuesc obiectele de cercetare ale numeroaselor Științe. Astfel, fiecare Știință are, necesar: pe lângă un Obiect propriu și o Metodă specială — potrivită obiectului său — pentru aflarea și fixarea adevărurilor, care sunt realizate în: Legi, Teoreme, Postulate, Axiome, Principii.

2. Metodele, deși sunt nume roase și variate, totuși se reduc la două: Inducția (Sinteza) și Deducția (Analiza) — deoarece și elementele gândirii logice se reduc la două feluri de raționamente: inductive și deductive.

3. Inducția și Deducția se reduc și ele la vasta operație a gândirii, care este Comparația cu Observația rezultatelor ei — considerate ca Metode de sistematizarea adevărurilor aflate.

4. Metoda generală: Observația, are ca spețe: a) Observația internă (Introspecțiunea) cu formele: Autobiografia și Carnetul Psihologic; b) Observația externă cu formele: Biografia — Fișa Psihologică — Grafologia — Chiromancia — Fiziognomia — Amprentologia — Statistica — Graficul — Monografia — Descrierea — Psihanaliza.

5. Met. generală: Inducția, are ca forme: Inducția Aristotelică și Baconiană — Clasificarea — Definiția — Asocierea — Abstracția — Generalizarea — Sinteza.

6. Met. generală: Deducția, are formele: Demonstrația — Diviziunea — Dialectica — Maiotica Socratică — Disocierea — Analiza.

7. O metodă specială analitică și sintetică, bazată pe Analogie și Ipoteză, este Experimentul cu formele: Ancheta — Chestionarul.

8. *Observare.* — Metoda Intuiționistă (intelectuală, afectivă, instinctivă) și Metoda Revelației Divine — sunt metode care nu aparțin metodelor logice, deoarece nu sunt bazate pe Rațiune, ca obiect al Logicei. — (Vezi toate aceste Metode).

METODOLOGIE. — Știință, care are drept obiect procedeurile (metodele) de cercetarea Universului pentru: aflarea adevărului, verificarea, adaptarea, fixarea, unificarea și exprimarea lui — deosebindu-l de Eroare (vezi).

1. Metodologia urmărește: să descopere lipsurile procedeurilor întrebuințate de cercetătorii Universului, să le orienteze activitatea și să le fixeze regului precise de cercetare (metode). — Este deci indispensabilă: Filosofiei, Științei, Artei, Moralei și Religiei, constituind chiar baza Problemei Cunoașterii și a Epistemologiei (vezi).

2. *Kant* — în Critica Rațiunii Pure — deosebește Logica elementară Transcendentală, de Metodologia Transcendentală, căreia îi atribue drept obiect alegerea acelor procedeuri raționale în cercetarea fenomenelor Universului, care satisfac mai bine nevoile intelectuale.

3. Metodologia este Logică Aplicată, deoarece metodele fixate de ea sunt chiar aplicarea Noțiunilor — Judecăților și Raționamentelor, studiate de Logica Teoretică (Elementară — Formală) care le consideră ca Elemente și Forme ale rațiunii. — Prin aceasta, Metodologia este și Artă; însă precizăm, că nu-și

pierde însuşirea esenţială de a fi Ştiinţă, deoarece oricare Metodă fixată de ea este alcătuită din o serie de operaţiuni mintale (abstracte, teoretice) — pe când Arta, aşa cum îi statorniceşte Tehnologia înţelesul, este alcătuită din o serie de operaţiuni manuale (concrete, fizice), sengurele care sunt aplicaţiuni practice ale ştiinţei teoretice abstracte. — (Vezi *Metodele).*

MEZOCEFAL. — *In Bio-Psihologia Experimentală.* Denumirea uneia din cele trei tipuri de rase umane, fixate prin Indicele cefalic (vezi).

MICROCEFAL. — *In Bio-Psihologia Experimentală.* Impreună cu Macrocefal şi Mezocefal alcătuesc cele trei tipuri de rase umane, fixate prin *Indicele Cefalic* (vezi).

MICROCOSMOS. — *In Filosofia Cosmologică.* Existenţa individuală complexă, considerată un „mic Univers“, în care se reflectă „Universul mare“ (Macrocosmos).

1. *Leibnitz,* numeşte astfel Existenţele prime şi ultime (Monadele), din care afirmă, că este alcătuit Macrocosmosul.

MIJLOCITOR Termen. — *In Logică.* Denumire dată Noţiunii (sau noţiunilor) de care se serveşte gândirea, pentru a putea să stabilească legătura (raportul de Comparaţie) între înţelesul subiectului şi predicatului gândirii. Această „mijlocire“ fiindu-i funcţiunea lui în gândire, este propriu să fie numit: Termen Mijlocitor (nu Termen Mijlociu sau Mediu, cum stărueşte a fi numit în manualele de Logică).

1. Gândirea de Comparaţia înţelesurilor subiectului şi predicatului, făcută indirect (prin mijlocitor), se numeşte Raţionament, căruia i se atribue în alcătuirea lui trei termeni: Mare (major) — Mijlociu (mediu — Mic (minor). Termenii „mare” şi „mic” se dau noţiunilor subiect şi predicat, între care se urmăreşte fixarea unui raport de comparaţie, drept Concluzie a raţionamentului. Denumirile acestea de: mare-mijlociu-mic, nu trebuesc considerate ca mărimi (Sferă) a noţiunilor care alcătuesc termenii — ci ca funcţiuni, ca rol în gândire, indiferent de mărimea (sfera) unuia faţă de a celuilalt. In Raţionamentul deductiv (Silogism), termenul mare are funcţiunea de predicat al gândirii (concluziei) — iar în raţionamentul inductiv, pe aceea de subiect. Tot astfel, termenul mic are funcţiunea de subiect, în concluzia raţionamentului deductiv şi aceea de predicat, în raţionamentul inductiv.

2. Funcţiunea Termenului Mijlocitor este îndeplinită, numai când se poate lega (compara) odată cu subiectul gândirii şi odată cu predicatul — legături numite: Premisele raţionamentului, ca funcţiuni — în natura lor ele fiind Judecăţi logice. In aceste premise, term. mijlocitor poate să aibă şi funcţiunea de subiect şi pe aceea de predicat, fie a subiectului gândirii iniţiale — fie a predicatului. (Vezi, *Figurile Silogismului).*

3. Când pentru legătura dintre *S.* şi *P.*, gândirea are nevoe de mai mulţi termeni mijlocitori decât unul, atunci rezultă *Poliraţionamente.*

MILENARISM. — *In Filosofia Religiei şi Moralei.* Teorie care afirmă

venirea unei epoci de o mie de ani (mileniu) — prezisă în *Apocalips* — când triumful Binelui asupra Răului, va fi înfăptuit.

MIMETISM. — A. *Inţeles general.* Imitaţie, asemănare.

B. *In Biologie.* Schimbările produse în fiinţa unei plante sau unui animal, pentru conservare sau apărare, permanente sau întâmplătoare, imitând sau asemuindu-se cu mediul în care vieţueşte. — *Baldwin* deosebeşte mimetismul („schimbări de adaptare la mediu, automate sau conştiente voluntar", extinzându-l prin aceasta şi la om) de animetismul automat, redus numai la schimbările automate, mecanice, ca rezultat al asemănării şi repetiţiei (Vezi *Instinct*).

MINIMALISM. — *In Filosofia Socială.* Teorie, care revendică un *minim de socializare* a proprietăţii individuale — spre deosebire de Maximalism, care afirmă Comunizarea maximă a acesteia.

MINOR Termen. — *In Logică.* Denumire dată Noţiunii (sau noţiunilor), care are funcţiunea de Subiect în concluzia raţionamentului deductiv (silogism) şi pe aceea de Predicat în concluzia raţionamentului inductiv. El se găseşte şi într'una din Premisele raţionamentului, comparat cu termenul mijlocitor, fie cu funcţia de subiect, fie cu aceea de predicat.

MINORĂ Premisă. — *In Logică.* Premisă dintr'un raţionament, alcătuită din termenul minor (Vezi) legat cu termenul mijlocitor (Vezi).

MINTAL. — A. *Inţeles general.* Sufletesc psihologic, spiritual.

B. *In Psiho-Patologie.* Boală mintală (Alienaţie mintală), este turburarea permanentă în funcţiunile sufleteşti (intelectuale, afective şi volitive).

MINTALĂ Rezervă. — Exprimarea necompletă a unei gândiri — rezervându-se exprimarea circumstanţei rămasă în gândire, numai când va fi descoperită falsitatea exprimării iniţiale necomplete. — Ea constitue un mijloc neloial de comunicarea gândirii întregi, făcută cu scopul de „a înşela fără a minţi".

MIOPIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală vizuală, cauzată de Convergenţa peste normal a Cristalinului, care face ca razele de lumină, venite dela o depărtare mai mare de 15 m., să se concentreze înaintea retinei — nu pe retină, cum este normal. — Opusă ei este Hipermetropia. Ambele sunt speţe ale *Ametropiei* (Vezi).

MIRACOL. — A. *In Filosofia Religiei.* Manifestare a Divinităţii, înţeleasă de oricine, făcută cu scopul de a determina şi a întări Credinţa. *Le Roy* „Miracolul nu comportă explicaţiuni cauzale fizice, fiind inseparabil de credinţă. Din credinţă derivă, credinţei se adresează şi prin credinţă se înţelege". — *Bergson:* „Miracolul este actul spiritual (individual sau

colectiv), acţionând neobişnuit de superior calitativ, prin bogăţiile şi resursele profunde ale spiritului, ca o exaltare produsă, ca o lumină, prin graţia lui Dumnezeu".

B. *Inţeles restrâns.* Ceea ce este de admirat. Astfel, se spune: „Un miracol de frumuseţe, de înţelepciune, de perfecţiune, etc.".

MIS... MISO.., — *In Linguistică*, Prefixe, cu funcţiunea de a exprima aversiunea faţă de înţelesul cuvântului la care se alătură. Ex.: Misantrop — aversiunea faţă de oameni; Misoghin — faţă de femeie; Misolog — faţă de raţiune; Misoneism — faţă de ceea ce este nou; etc.).

MISTER. — A. *In Religiile antice.* Practicele, ritualele şi doctrinele, deşi erau publice şi legale, aveau înţelesuri secrete rezervate numai iniţiaţilor.

B. *In Teologia Creştină.* Ceea ce credinciosul trebue să creadă, deşi nu poate fi înţeles ceea ce se crede.

C. *In Filosofie.* Ceea ce este ascuns sub un simbol. *Pascal:* „Orice existenţă ascunde un mister, ca un voal al lui Dumnezeu".

D. *Inţeles comun.* Ceea ce este inexplicabil.

MISTICĂ. — A. *Inţeles general.* Credinţa în forţe, în influenţe şi în acţiuni necunoscute, nici prin simţuri nici prin acţiune şi totuşi existente ca realităţi.

B. *Inţeles restrâns* numai în Filosofia Religiei, conform sensului etimologic: stare sufletească complexă (intelectuală — afectivă — volitivă), prin care se rupe orice legătură cu lumea externă — sufletul rămânând liber, pentru legătura cu Dumnezeu. (Vezi *Extaz*).

MISTICISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie, care afirmă posibilitatea cunoaşterii prin Sentiment (Intuiţia intelectuală — afectivă — instinctivă), cu valoare superioară simţurilor şi raţiunii, deoarece astfel se poate cunoaşte şi existenţa în sine a fenomenelor, prin contactul direct şi imediat al sufletului (fără simţuri şi raţiune) cu realitatea însăşi.

B. *In Filosofia Moralei.* Misticismul este conduita vieţii cu aspiraţiunea către absolut, prin purificarea voită şi ascetism, pentru realizarea unei vieţi individuale şi sociale mai perfecte.

1. Câteva înţelesuri date de filosofi. *Schopenhauer:* „Quietismul, adică părăsirea voinţii, Ascetismul, adică distrugerea intenţionată a voinţii şi Misticismul, adică Conştiinţa identităţii fiinţei sale însăşi cu întregul Univers — au aşa de intime legături între ele, încât acela care se socoteşte partizan al unuia din aceste sisteme este determinat să le primească şi pe celelalte". — *Höffding:* „Prin Misticism se realizează o nimicire a Conştiinţei proprii, urmată de absorbirea cu entuziasm în gândirea unică a Divinităţii — unica existenţă absolută, permanentă şi neschimbătoare". — *Boutroux:* „Misticismul este extazul, prin care se comunică cu Fiinţa infinită, care este Dumnezeu". — *V. Cousin:* „Reacţiune contra Scepticismului, caracterizată prin înlocuirea raţiunii prin

Sentiment şi Imaginaţie". — *R. Motru:* „Amestecul sentimentului în actele Cunoaşterii". (Vezi: Intuiţionismul, Bergson).

2. In înţeles comun, are nuanţă pejorativă dată teoriilor cunoaşterii, care neglijează metoda observaţiei prin simţuri, sau pe aceea raţională *(Goblot)* — ca şi teoriilor cosmologice, care neglijează realitatea externă, afirmând numai o realitate internă *(Bouglé).*

3. Termenii: misticism ştiinţific — filosofic, — etc., sunt improprii, urmând a se întrebuinţa termenii: iraţionalism — intuiţionism, etc. *(Rauzoli).*

MITOLOGIA. — Cuprinde povestiri legendare, fabuloase, simbolice, cu personaje şi întâmplări plasate în împrejurări de timp şi spaţiu nedeterminate istoric şi nici concret. Ele reprezintă idei abstracte (deşi origina lor este populară şi anonimă), care la acea epocă nu puteau să fie nici elaborate astfel, nici înţelese astfel. Cele mai obişnuite idei sunt acelea privitoare la forţele naturii, reprezentate prin fiinţe omeneşti, ale căror fapte au înţelesuri simbolice.

1. *Mitul,* constitue o formă inferioară de gândire şi exprimare, a ceea ce mai mult se simte afectiv, decât se gândeşte intelectual. Origina lor se află în aceiaşi necesitate a omului, de a-şi explica total sau parţial Universul, în fundamentalele întrebări despre: Natură — Om — Dumnezeu, care vor stărui apoi în gândire ca Probleme ale Filosofiei. Şi aşa de necesare sufletului sunt răspunsurile acestor întrebări, că asemenea mituri au constituit o adevărată Credinţă — ca şi teoriile filosofice elaborate după ele.

2. *Platon,* a fost el însuşi silit, să inventeze „mitul Cavernei", pentru exprimarea şi înţelegerea Teoriei Ideilor sale, pe care nu a putut să o formuleze mai precis şi mai inteligibil, prin dialectica demonstraţiei raţionale de care se servea obişnuit.

MNEMO. — A. *In Fiziologie.* Posibilitatea fiinţei, de a păstra în organismul său urmele excitaţiunii lumei externe. — Termenul este propus de *Semon* şi aparţine Mitologiei antice, deoarece *Mnemosina* era zeiţa Memoriei — zeiţa tuturor Artelor.

B. *In Psihologia Didactică.* Termenul de *Mnemotehnică,* are înţelesul de procedeu (metodă), fixat de tehnica asociaţiei fenomenelor sufleteşti, pentru uşurarea memoriei, prin stabilirea unor legături anumite între fonomenele, care trebuesc: temeinic păstrate, repede reproduse şi uşor recunoscute. (Vezi *Memoria*).

MOBIL. — A. *In Fizică.* Insuşirea Corpurilor de a se mişca.

B. *In Filosofia Cosmologică. Aristotel* deosebeşte Mobil (ceea ce se mişcă) de: Motor (ceea ce determină mişcarea, schimbarea). Primul mobil este Cerul superior, motor a tot ceea ce există.

C. *In Psihologia Voinţii.* Elementul intelectual sau afectiv, care tinde să producă un act voluntar. Faza Intenţiunii, în Voinţa Deliberativă, este alcătuită din: obişnuinţe, deprinderi, instincte, stări afective — spre deosebire de Motivarea intenţiunii, care e alcătuită din stări intelectuale: intuiţii şi idei.

B. *In Sociologia Economico-ju-*

ridică. Bunuri corporale, care pot fi mutate dintr'un loc într'altul, fără a le strica structura și funcțiunea.

MOBILISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Denumire dată de *M. Gide* teoriilor care afirmă, că fondul existențelor din Univers este numai mișcare, numai transformare continuă, fără legi fixe și astfel, fără putința de a le organiza rațional.

MOD. — A. *Ințeles comun.* Fel de a fi — însușire — calitate.

B. *In Psihometrie.* Valoarea întâlnită des în cursul unei serii de măsurători, făcute asupra aceluiaș obiect (*Claparède*) — iar seria cu mai multe asemenea valori, este numită de *Thorndike:* Seria multimodală. Când se măsoară însușiri biologice (înălțime, greutate, etc.), se spune: Moduri biometrice — iar pentru însușiri sufletești, se spune: Moduri psihometrice.

C. *In Psihologia Diferențială.* Modul este Obișnuința, după *Tarde,* caracterizat prin imitația contimporanilor — iar opus este Obiceiul, care este imitația generațiilor trecute.

D. *In Filosofia Cunoașterii.* Orice determinare (predicat) atribuită unui subiect.

E. *In Logică.* Modul Figurii unui Silogism, este forma pe care o ia silogismul, determinată de calitatea și cantitatea judecăților din premise. (Vezi Figuri silogistice).

1. Cele patru feluri de judecăți: A. E. I. O. (vezi), aranjate în grupe de câte trei (două premise și o concluzie), determină 64 forme (moduri) silogistice, care se reduc la 12 — câte patru pentru fiecare din cele trei figuri silogistice. Spre a se ușura memorizarea lor, fiecare mod are un nume convențional, ale cărui vocale determină calitatea și cantitatea (A. E. I. O.) celor trei judecăți, din care este alcătuit silogismul obținut. (Ex.: Modul 1 figura I, este silogismul cu premisa majoră A, premisa minoră A și concluzia tot A. Numele convențional al modului este „Barbara", fiindcă are în cuprinsul lui pe toate cele trei vocale A, simbol al judecăților afirmative universale din care e format silogismul obținut).

MODALITATE. — *In Logică.* Unul din cele patru puncte de vedere (calitatea — cantitatea — relația — modalitatea), după care gândirea construește Judecăți între subiectul și predicatul gândirii — și anume acela din care rezultă judecățile: 1. Asertorice (Ex: Este adevărat în fapt, că S este P) 2. Problematice (Este posibil, ca S să fie P) 3. Apodictice (Ex: Este necesar, ca S să fie P). (Vezi *Categorii*).

1. Modalitatea pentru *Aristotel,* este interpretată *obiectiv,* ca o proprietate a legăturii între înțelesurile subiectului și predicatului — pe când pentru *Kant,* este interpretată s u b i e c t i v, ca o atitudine a sufletului față de această legătură între S și P; aceea, de a o declara adevărată, falsă, posibilă sau necesară. Aceste forme ale modalității sunt considerate drept „postulate ale gândirii empirice" astfel: a) este *posibil,* ceea ce se acordă cu condițiunile formale ale experienții; b) este *real,* ceea ce se

acordă cu condițiunile materiale ale experienții și c) este *necesar,* ca fenomenele Universului să se lege unul de altul în mod continuu. — Acestea sunt modalitățile în care sufletul poate gândi asupra datelor simțurilor.

MOLECULĂ. — *In Filosofia Cosmologică.* Cea mai mică massă materială izolabilă, la care se poate ajunge împărțind un corp omogen, fără să i se altereze natura lui chimică. — Molecula este alcătuită din Atomi, însă ea nu se poate împărți, deoarece s'ar descompune în atomi, care au alte însușiri decât ale moleculei, care sunt: întindere, mișcare, forță, viteză, pe care se bazează Teoria Mecanicistă. (Vezi: Atomicismul — Mecanismul — Monadismul).

1. *Gassendi* a fixat deosebirea dintre moleculă și atom. — iar întrebuințarea lor în Chimie a fost făcută de *Avogardo,* care deosebește Moleculă integrantă (molecula propriu zisă) și Moleculă elementară, iar *Ampère* numește Particulă — molecula și Moleculă — atomul.

MONADĂ. — *In Filosofia Cosmologică.* Monada este o substanță simplă, nedivizibilă și indestructibilă, veritabil atom al Naturii, element alcătuitor al tuturor existențelor, având însușirile spirituale ale Percepției, la care se reduce tot Universul, reflectat în Monadă ca într'un microcosmos *(Leibnitz).*

1. Termenul este vechiu, de origină pitagoriciană, întrebuințat de *Platon* și de Filosofii creștini, cu înțelesul etimologic de Unitate, de Ființă absolut simplă, de Dumnezeu. — *Leibnitz* și-a fundat sistemul filosofic (Monadismul) pe monade în opera Monadologie, intitulată astfel de discipolul său *Erdmann.*

2. Monada nu are întindere, cum are atomul, de aceea nu are nici însușirile mecanice ale mișcării. Monadismul este astfel opus Mecanismului Atomist — principiul monadelor fiind de natură spirituală și intern lor — este deci o teorie dinamică spirituală, idealistă. (Vezi Dinamismul și teoriile opuse: Atomismul — Mecanismul — Materialismul).

MONERA. — *In Filosofia Biologiei.* Cele mai simple ființe, alcătuite numai din plasmă, având forme variabile. *Haeckel* le-a afirmat existența și a construit Teoria Generațiunii Spontanee (Vezi).

MONISM. — *In Filosofia Ontologică.* Denumire dată teoriilor, care afirmă o singură Substanță la origina Universului, din care derivă toate existențele. (Materialismul, afirmă materia ca substanță primă și ultimă — iar Spiritualismul, afirmă sufletul). — Tot asemenea, la origina Cunoașterii Empirismul afirmă elaborările din datele simțurilor (sensațiile) — iar Raționalismul, pe cele ale rațiunii. — Termenul este inventat de *Cr. Wolf.* — Opus Monismului este Dualismul (Vezi).

1. Termenul are înțelesuri numeroase, de aceea trebue întrebuințat cu prudență. — *Haeckel* îi atribue înțelesul de „filosofie a unității materiei” (Monism Materialist), iar *Hegel,* pe cel de „filosofie a unității sufletului” (Monism Idealist). — *Eucken* împarte teoriile moniste în: materialiste și idealiste — iar pe acestea în: egoiste și pluraliste.

— *Ostwald* îi atribue înţelesul de teorie fizică, care afirmă Energia ca singură realitate, având ca moduri: materia, gravitaţia, căldura, electricitatea şi gândirea. (Vezi Personalismul Energetic). — *Carus* îl lărgeşte înţelesul, afirmând că asupra oricărei probleme, există un singur adevăr independent de acţiunea individuală — că toate adevărurile se reduc la unitate şi Credinţa religioasă se poate concilia cu Ştiinţa, fără nicio pierdere pentru ele. — Redăm şi înţelesul restrâns la un domeniu limitat (Monism moral — estetic, etc.), însă cu acelaşi înţeles general, de reducere a multiplicităţii şi varietăţii la unitate.

MONOGENEZĂ. — *Inţeles general.* Unitatea originii privitoare la existenţe asemenea: ştiinţe, religii, instituţii juridice, speţe de vieţuitoare, etc. — Opus este *Poligeneză.*

MONOGRAFIE. — *In Metodologie.* Metodă specială Sociologiei pentru studierea unităţilor sociale: familia — satul — oraşul, etc., prin Descrierea celor observate metodic, asupra existenţii lor statice (cosmice — biologice — psihice — istorice) şi asupra activităţii lor dinamice (economice — juridice — politice — culturale).

MONOIDEISM. — A. *In Psihologia Atenţiei.* Concentrarea conştiinţei asupra unei singure idei (fenomen sufletesc). — Intre însuşirile de manifestare ale sufletului este şi aceea a succesiunii fenomenelor lui, — unul câte unul — trecând din Conştientul, în care se formează, în Subconştientul, în care se păstrează.

B. *In Psiho-Patologie.* Permanentizarea în Conştiinţă a unui singur fenomen sufletesc (idee, sentiment, voinţă), dând naştere la diferite boli sufleteşti de hipnoză *(Janet).*

MONOMANIE. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească cronică şi sistemat limitată la un singur ordin de idei, ca preocupări de gând şi faptă, păstrând celelalte funcţiuni sufleteşti normale *(Esquirol).*

MONOTEISM. — *In Filosofia Religiei.* Teorie care afirmă existenţa unui singur Dumnezeu creator al Universului — opusă Duoteismului — Triteismului — Politeismului. (Vezi Deism — Teism — Panteism).

1. *M. Müller* deosebeşte Monoteismul, ca teorie afirmând un singur Dumnezeu, de *Henoteism* — denumire dată religiilor, care nu admit decât cultul unei singure Divinităţi, fără ca prin aceasta să nege existenţa şi a altora. — *A. Loisy* propune pentru acest înţeles termenul de *Monolatrie.*

2. *Monoteismul* este ultima fază a formelor de credinţă religioasă. Omului credincios, i se pretinde acum să se înalţe la concepţia, că îi stă în putere lui să învingă Răul (afirmat în credinţele Duoteiste şi Triteiste). Zeul Răului este desfiinţat, iar cel al Binelui rămâne singura Divinitate căreia i se închină, concepută ca unică substanţă şi origină a tot ceea ce există, perfectă, desăvârşită, absolută.

3. *Mozaismul,* după numele lui Moise alesul lui Jehova, la evrei — *Creştinismul,* după numele lui Christos Fiul lui Dumnezeu, la

creştini şi *Mahomedanismul*, după numele lui Mahomed profetul lui Alah — sunt cele trei religii monoteiste. (Vezi *Budismul*).

MORAL. — A. *In Psihologia Caracterului*. Insuşire de valoare, dată faptelor omeneşti şi persoanelor care urmăresc şi realizează Binele — obiect al Ştiinţei Moralei şi Eticei. — Opus este Imoral.

B. *Inţeles general*. Ceea ce este privitor la obiceiuri, ca reguli de conduită, admise la o epocă şi o societate determinată. (*Durkheim — L. Bruhl*).

C. *In Filosofie*. Cercetarea problemelor Binelui şi Răului în natura, origina, scopul şi valoarea lor.

D. *In Metodologie*. Ştiinţe Morale, sinonim cu Ştiinţe sufleteşti, noologice, sociale, normative, abstracte, etc. — *Cabanis:* Totalitatea fenomenelor sufleteşti, opuse celor corporale. — *Descartes:* Ceea ce este privitor la faptă (voinţă) şi sentiment — opus, la ceea ce este logic (intelect) şi metafizic.

MORALĂ. — Ştiinţă normativă, al cărei obiect este Binele Practic, spre deosebire de Etică (Binele Teoretic). Astfel, Morala este o aplicare a Eticei — artă de a înfăptui binele, concretizat în viaţa unui om, popor, a unei familii, profesii epoci, etc., — fără ca prin aceasta să-şi piardă însuşirile de Ştiinţă, care sunt: obiect propriu legi (norme), metodă şi scop.

1. Obiectul său (Binele practic), este concretizat în datoriile individuale şi sociale: familiale, profesionale, naţionale, umanitare: — Legile sale, sunt principiile morale ale Dreptăţii, Libertăţii, Responsabilităţii şi Solidarităţii; — Scopul său, este înfăptuirea progresului moral prin desăvârşirea omului, care să-l ducă la Personalitatea creatoare de valori culturale din realizările concrete ale vieţii; — Metodele sale, sunt Observaţia, Inducţia prin Analogie şi Evidenţa raţională a ideii de Bine.

2. Sistemele de Morală sunt numeroase şi variate, — tot astfel sunt şi înţelesurile date obiectului său, totuşi se pot grupa în trei sisteme: a) *Morala Datoriei Formale* (Imperativul categoric), după care Binele este numai ceea ce se conformează formelor categorice ale Legii Morale; b) Morala Binelui personal, conceput fie ca utilitate (interes), fie ca plăcere, fie ca fericire; c) *Morala Binelui Social*, conceput ca un produs al societăţii, care determină conduita personală prin sancţiunile de recompensă şi pedeapsă — obiecte ale aprobării, sau desaprobării sociale.

3. Deosebirea dintre Morală (Morală specială) şi Etica (Morală Generală) se mai face evidentă şi prin cuprinsul lor — deoarece, în Morală se concretizează numai unul din răspunsurile numeroase şi variate date problemelor Binelui (fie teoretic, de cel care a elaborat răspunsul, fie practic de acei care înfăptuesc practic normele de vieaţă, fixate teoretic de gânditor) — pe când în Etică sunt cuprinse toate răspunsurile la toate problemele Binelui, devenind prin aceasta o Ştiinţă a Moralelor, o istorie, sau o enciclopedie, a sistemelor morale. — Astfel se spune: Morala lui Kant, sau: a unei epoci, familii, profesii, om, etc. — şi nu se spune Etica acestora. (Vezi *Etica*).

MORALISM. — Denumire dată de *Fichte* propriei sale teorii morale

(Reiner Moralismus), din care face principiul suprem al filosofiei pentru înfăptuirea legi morale.

MORFOLOGIE. — *Inţeles general*. Studiul formelor alcătuirii unui întreg din formele componente. — Are din ce în ce mai întinsă întrebuinţare în ştiinţă. Ex. în: Biologie — Fiziologie — Linguistică — Geologie — Sociologie, etc.

MOTIV. — *In Psihologia Voinţei*. Cauză de natură sufletească care produce, sau tinde să producă, un îndemn către mişcare (Voinţă). — Inţeles restrâns, este numai de cauză intelectuală, spre a se deosebi de Mobil (cauze afective, instinctive, interese).

MOTOR. — A. *In Filosofia Cosmologică*. Primul motor — Dumnezeu — cauza tuturor schimbărilor Universului, fără ca el să se schimbe. *(Aristotel)*.

B. *In Psiho-Fiziologie*. Nervi motori — acei care transmit muşchilor, tendoanelor şi oaselor, îndemnurile către mişcare, date de centrii nervoşi. — Se mai numesc Nervii centrifugali.

C. *In Psihologie*. „Nu există fenomen de conştiinţă care să nu aibă într'un grad oarecare elemente motoare" *(Ribot)*. (Vezi, Idei Forţe, Motoare). — Tipul Motor, este acela la care apar dominante Reprezentările cunoştinţelor privitoare la mişcări de orice fel — spre deosebire de tipurile: vizual şi auditiv, la care predomină cele vizuale şi auditive.

MOTRICITATE. — *In Psiho-Fiziologie*. Funcţiunea motrică (de mişcare, de reacţiune) — opusă Funcţiunii receptive (prin care se dobândesc cunoştinţe — sensaţii, din datele — vibraţiile, prinse de simţuri).

MULTIPLICITATE. — Ceea ce este numeros şi felurit, fără ca să fie necesar, ca numărul şi varietatea să fie determinate. Intrebuinţare obişnuită: Multiplicitatea fenomenelor Universului, a fenomenelor sufleteşti şi a celor materiale.

MUNCA. — *In Filosofia Socială*. Sforţarea conştientă a omului, pentru a produce Bunuri materiale şi sufleteşti.

1. Munca trebue să constitue o problemă de Filosofie Socială, pe care să se fundamenteze temeinic o nouă concepţie pentru preţuirea vieţii individuale şi sociale, în realizarea unei mai active spiritualizări a omului. Să nu mai fie munca un „blestem al păcatului originar făptuit de Adam", o umilinţă şi o inferioritate — ci o virtute şi o înălţare a omului, un imn şi o rugăciune *(Carlyle)*. Pentru aceasta, se cere ca ea să fie ştiinţifică. Nu orice muncă este creatoare de valori, fie chiar numai materiale: şi nu orice om poate îndeplini orice muncă, orice profesiune. Ştiinţa vremii cere o Orientare şi o Selecţiune profesională. Psihologia Experimentală, se strădueşte în Laboratoarele de Psihotecnică, să afle aptitudinele şi vocaţiunile sufleteşti, căutându-le prin metode ştiinţifice în structura de adâncime a sufletului, ca ele să fie cât mai reale şi temeinice. Pe aceste aptitudini şi vocaţiuni se întemeiază Orientarea şi Selecţiunea profesională, care se fac

prin aparate tehnice de Psihometrice (Vezi). — Tehnologia şi Metodologia intervin şi ele în Problema Muncii, pentru a fixa metodele de aplicat în realizarea muncii creatoare în orice profesie, prin adaptarea, pe de o parte a aptitudinilor omului la feluritele unelte şi maşini — iar pe de altă parte, a acestora la aptitudinele omului, realizându-se astfel principiul: maximum de randament, cu minimum de efort.

2. Economia Politică face din muncă factor de producţiunea avuţiilor, (bunurilor) alături de: natură — capital — antreprenor — Stat.

3. Sociologia face din muncă scopul societăţii, ca activitate producătoare de bunuri: economice — juridice — politice — culturale.

4. La sfârşit de ev istoric — cum ne afirmăm credinţa că ne aflăm — munca va da un nou înţeles şi o valabilă preţuire vieţii individuale şi sociale, drept caracteristică a noului ev istoric care va începe.

MUSCULARE. (Sensaţiuni). — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea de contractare a muşchilor, când execută o mişcare.

1. Mişcarea se execută nu numai de muşchi, ci şi de articulaţiuni — de aceea, denumirea de Sens. Muşchiulare se cere înlocuită prin Sensaţiuni Cinestetice, sau Kinestetice.

2. Organul sensorial le este alcătuit din corpuscule de celule nervoase aflate în muşchi şi articulaţiuni, în legătură cu nervii respectivi, care vor conduce vibraţiile de contractare ale muşchilor şi articulaţiilor la centrii nervoşi, spre a fi transformate în sensaţiuni — cunoştinţe ale acestor contractări.

MUTAŢIONISM. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie, care afirmă transformări bruşte (mutaţiuni), dela o speţă de vieţuitoare la altele, prin sexualizarea reciprocă între speţe, dând naştere prin ereditate la speţe noi, variate.

1. Teoria afirmă existenţa aşa numitelor „perioade de proliferare", când vieţuitoarele se aruncă în vârtejul vieţii sexuale, rezultând de aici descendenţi de speţe noi, dacă reuşesc să se adapteze la mediu *(De Vries).* — Vezi Evoluţionismul.

N

NATIVISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria, care afirmă existenţa ideilor înnăscute în Conştiinţă. — Sinonim cu *Ineism.*

B. *Inţeles general.* Denumire dată teoriilor, care afirmă existenţa înnăscută (congenitală) a diferitelor funcţiuni sau elemente sufleteşti: atenţie, memorie, raţiune, vocaţiuni artistice, etc.

NATURA. — *Felurite înţelesuri:* 1. Tot ce există în sine şi ca manifestare. Sinonim cu Univers. 2. Tot ce face parte din existenţa înseşi fără nimic care să fie produsul unor cauze externe ei. 3. Tot ce prezintă o ordine necesară fenomenologică, fixată în legi explicative. 4. Principiu activ, voinţă manifestată prin ordine şi regularitate. 5. Tot ce Dumnezeu a creiat. 6. Tot ce se produce în Univers şi om, fără calcul şi re-

flexiune. 7. Tot ce se mişcă prin cauze mecanice. 8. Tot ce nu are suflet. 9. Tot ce este obişnuit să fie şi să se întâmple. 10. Principiu al judecăţilor de apreciere (valoare).

NATURALISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Teorie, care afirmă că nu există nimic în afară de Natură, cu înţelesul de existenţe, care se mişcă prin cauze mecanice, cunoscute prin propria experienţă, în mod natural.

B. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care afirmă că vieaţa morală este prelungirea vieţii biologice — iar idealul moral este satisfacerea nevoilor şi instinctelor naturale voinţei de a trăi.

C. *In Filosofia Esteticei.* Teorie, care afirmă existenţa Frumosului aşa cum se prezintă el în natură — fără „înfrumuseţarea" şi fără idealizarea lui de către artist.

NATURAL. — Are tot aşa de numeroase înţelesuri ca şi Natura — având ca termeni opuşi: Artificial — Afectat — Convenţional — Dobândit — Omenesc — Gândit — Sufletesc — Divin — Revelat — Supranatural — Monstruos — Legitim — Legal — Pozitiv.

1. *Kant* deosebeşte, în individualitatea psihofizică a unei persoane, trei aspecte: a) Naturalul (dispoziţia de moment) — Temperamentul (firea permanentă, de a fi sanguin, melancolic, flegmatic, coleric) — c) Caracterul (actul de voinţă, prin care persoana îşi propune norme de conduită morală).

2. *Rousseau* întrebuinţează termenul de „Stare de natură", atribuit omului sau societăţii — cu înţeles opus stării de civilizaţie.

NATURAL Drept. — Cuprinde norme (reguli) juridice, legiferate sau nu, scrise sau nescrise, a căror executare este impusă de înseşi ordinea naturală, firească, a legăturilor dintre oameni. — Prin aceasta, ele au caracterul de norme morale. *Rousseau* şi Revoluţia Franceză le-a numit Drepturile Omului. — Opus este Dr. Pozitiv. (Vezi).

NATURALĂ Istorie. — *In Metodologie.* Ştiinţă care are ca obiect cercetarea existenţelor organice şi neorganice, privitor la repartizarea lor în spaţiu şi evoluţia lor în timp.

NATURALE Ştiinţe. — *In Metodologie.* Denumire dată ca gen tuturor ştiinţelor, care au ca obiect materia în general: fizică — chimică — biologică. Mai poartă denumirile de Ştiinţe Cosmologice şi Ştiinţe Concrete. — Opusul lor sunt Ştiinţele Sufleteşti (Noologice — Morale — Sociale — Abstracte — Normative).

1. Din Ştiinţele Naturale fac parte ca speţe: Fizica — Geologia — Higrologia — Chimia — Biologia — Anatomia — Neurologia — Endocrionologia — Botanica — Zoologia — Antropologia — Paleontologia — Paleetnologia — Preistoria — Entologia — Etnografia — Ontogenia — Geografia. (Vezi aceasta). — In înţeles restrâns, Şt. Naturale nu cuprind Fizica şi Chimia.

NATURISM. — A. *In Filosofia Religiei.* Teorie, care afirmă că isvo-

rul religiunilor a fost personificarea şi adoraţia existenţelor şi forţelor Naturii Concrete — în care se credea că sălăşluesc spirite bune şi rele. — Speţele Naturismului sunt: Animismul — Astrolatria — Zoolatria — Idolatria — Fetişismul — Totemismul. (Vezi acestea).

B. *In Filosofia Moralei*. Teorie, care afirmă ca ideal moral individual şi social „întoarcerea la natură".

NAŢIUNE. — *In Sociologie*. Totalitatea oamenilor care au: 1) aceiaşi origină biologică; 2) aceiaşi conştiinţă proprie, manifestată economic — juridic — politic — Cultural; 3) acelaşi sol propriu, pe care s'a fixat temeinic şi 4) acelaşi trecut istoric, actualizat în prezent şi proiectat în viitorul comun de aspiraţii naţionale.

1. *In Filosofia Sociologiei*. Privitor la formarea (origina) naţiunii sunt: A. Teoriile Voluntariste (franceze), care afirmă prioritatea factorului sufletesc al Voinţei, de afirmare a Conştiinţei de naţiune, faţă de ceilalţi factori sociali: cosmic — biologic — istoric. — B. Teorii Mecaniciste: istorice — biologice — cosmice (germane), care afirmă fie prioritatea trecutului istoric, fie a biologicului de rasă (Nazism), fie a cadrului cosmic: sol, subsol, climă, etc., faţă de factorul social al Conştiinţei, în alcătuirea Naţiunii. — C. *Renan* afirmă Teoria Dinastiilor, după care Naţiunile îşi datorează existenţa lor conducătorilor lor dinastici: eroi, împăraţi, regi, etc.

2. Naţiunea este deosebită de Naţionalitate; deoarece, aceasta este numai poporul naţional al unui Stat, care stăpâneşte politic un teritoriu fix şi determinat. Astfel, Naţiunea poate fi extinsă într'unul sau mai multe State, cum poate chiar să nu formeze un Stat (Evreii). — Statele sunt omogene, naţionale, când majoritatea covârşitoare a populaţiei este de o singură naţionalitate — spre deosebire de Statele eterogene. O Naţiune ajunge Stat, numai când se organizează politic, sub diferite autorităţi de conducere, pe un teritoriu fix determinat.

3. Naţionalitatea este o stare de naştere, de origină; astfel, ea nu se poate nici pierde, nici dobândi. Este impropriu a o considera sinonimă cu Cetăţenia, care este o stare de drepturi în Stat, ce se poate câştiga (dobândi) sau pierde. — Insuşi legiuitorul comite această inconsequenţă intitulând astfel „Legea pentru dobândirea şi pierderea naţionalităţii române?!"

NEANT. — Ceea ce nu există — fie absolut, fie limitat la o existenţă determinată.

1. *Pascal*: „Sufletul creştin consideră ca neant tot ceea ce durează mai puţin decât sufletul, fiind în acelaşi timp şi fără putinţă de a îndeplini dorinţa sufletului. Astfel, neant este cerul, pământul, părinţii, amicii, duşmanii, avuţia, sărăcia, etc".

2. *Kant*, consideră Neantul ca o categorie, sinonimă cu Nimic.

NECESAR. — *Inţeles general*. Ceea ce nu poate fi altfel de cum este — indiferent dacă se aplică la relaţiuni, la judecăţi, la fapte, sau la existenţe considerate izolat.

1. Este necesară înlănţuirea cauzelor şi efectelor într'un sistem dat. — Este necesar raportul dintre mijloc şi scop, dintre condiţie şi condiţionat, dacă acest

scop nu poate fi realizat decât prin acel mijloc, sau dacă acest condiționat nu poate fi atins decât prin acea condiție. — Este necesară dependența judecății, derivată din sistemul de judecăți care o implică (*Schopenhauer*). — Este necesară judecata, a cărei contradictorie implică contradicție — ca și judecata, a cărei contradictorie este cunoscută ca falsă a priori. — Este necesar (prin raport la un scop) mijlocul unic al realizării acelui scop. — Este necesară existența, care nu depinde — pentru a exista — de nici o altă existență, cauză sau condiție (Dumnezeu, pentru *Descartes* și Substanța, pentru *Spinoza*).

2. Adevăr Necesar este acela care n'admite contradicție — deoarece atunci ar fi absurd sau fals. Adevărurile necesare sunt Principiile Rațiunii: Identitatea — Contrarietatea — Terțiul exclus — Rațiunea suficientă — Valorificarea și consecințele acestora, numite Postulate ale gândirii științifice: Cauzalitatea — Determinismul — cu toate adevărurile de axiome, teoreme și legi derivate.

NECESITATE. — *In Logică.* Calitate a ceea ce este necesar (Vezi), considerată de *Kant* ca una din cele trei spețe ale categoriei Modalitate (realitatea — posibilitatea — necesitatea), după care subiectul gândirii unei judecăți este determinat de predicat, din acest punct de vedere.

1. Necesitatea este *absolută* sau categorică, dacă este considerată ca valabilă în orice caz — este ipotetică, dacă este subordonată la o cauză sau condiție.

2. Necesitate *Cauzală* (Vezi Cauzalitate).

3. Necesitate *Empirică.* Acea care face imposibil să nu existe un fenomen, atunci când sunt existente cauzele care-l determină. — Se mai numește și Necesitate de fapt, ca o speță a Necesității imanente. Postulatele gândirii: Cauzalitatea și Determinismul, care fac posibile științele, sunt consecințele acestei necesități empirice (de fapt). Vezi Cauzalitate și Determinism.

4. Necesitatea *Imanentă.* Aceea care provine din înseși natura existenții fenomenelor — cuprinzând și Necesitatea Logică (de drept), cu principiile rațiunii necesare (Vezi) și Necesitatea Empirică (de fapt).

5. Necesitatea *Logică* este impusă gândirii în special de principiul Contrarietății și se exprimă prin judecăți apodictice (Vezi).

6. Necesitatea *Transcendentală.* Aceea care ar trebui să fie (ideală); se exprimă prin judecăți imperative categorice și ipotetice (Vezi).

7. Necesitatea *Morală.* Aceea prin care se alege cea mai bună regulă de conduită morală. *Leibnitz* o deosebește de Necesitatea metafizică (absolută).

8. Necesitate *Fatală,* inevitabilă. (Vezi Fatalism).

9. *Ințeles concret.* Ceea ce este necesar ca mijloc pentru un scop. (Ex: Diviziunea gândirii în elementele ei sunt necesară înțelegerii ei ca tot).

NEGATIV. — A. *In Linguistică.* Cuvinte Negative, sunt acelea formate din prefixele: *a* (anorganic) — *ne* (nedivizat) — *in* (invizibil), prin care se arată lipsa însușirii înțelesului cuvântului căruia i se adaogă.

B. *In Matematică.* Mărimi Negative, arătate prin semnul *minus,* sau ceea ce poate fi numărat *invers* unei direcții date.

C. *In Logică.* Termenul Negativ

este opus celui Pozitiv şi Judecata Negativă este opusă celei Afirmative (Vezi).

D. *Inţeles general.* Atitudinea spirituală, de a se opune unei teorii, credinţe sau afirmaţiuni, fără a pune nimic în locul a ceea ce se neagă.

1. *In Filosofie* nu se admite existenţa termenilor negativi, deoarece ei nu corespund nici unei realităţi. Ideea Negativă nu poate fi definită, nici prin prezenţa unor însuşiri — fiindcă ar deveni pozitivă — nici prin absenţa acestora. *Siqwart* şi *Hamilton* spun, că nu se poate concepe o negaţiune fără ideea concomitentă afirmaţiei ei — deoarece nu se poate nega existenţa unui lucru, fără ca mai întâiu să se gândească acea existenţă care se neagă.

NEMURIREA Sufletului. — *In Filosofia Vieţii.* Teorie care afirmă sufletului o vieaţă în afară de Timp, — care nu are nici Inceput cu vieaţa corpului, nici Sfârşit cu moartea corpului. Toate religiunile se bazează pe nemurirea sufletului. (Vezi *Metempsihoză).*

NEO... — A. *In Filosofia.* Prefix, adăogându-se unei teorii, sistem sau şcoli filosofice anterioare, pentru a se reda astfel înţelesul unei teorii noi, care continuă pe acea veche. (Ex: Neoplatonism — Neocriticism — Neoscolastică — Neolamarkism — Neovitalism, etc.).

B. *In înţeles general* se extinde înţelesul şi în alte domenii. (Ex: în Linguistică: Neologism).

NEOLOGISM. — *In Linguistică.* Cuvânt de origină străină, introdus într'o limbă, în care prin deasă întrebuinţare s'a încetăţenit, ca un cuvânt nou, cu raţiunea lui de a fi necesar.

NEURASTENIE. — *In Psiho-Patologie.* Etimologic este Slăbiciune nervoasă. — *Dr. Dubois* o numeşte Psihoastenie, deoarece îi atribue înţelesul de Slăbiciune sufletească. — Are felurite aspecte. Cel mai frequent este *Instabilitatea.*

NEUROLOGIE. — *In Şt. Naturale.* Speţă a Biologiei, al cărui obiect este Neuronul — element de bază al materiei nervoase. — Termenii de Neuron şi Neurologie au fost inventaţi de *Ramon Y. Cajal,* dela care a rămas statornicit, că celula şi fibrele (din care e alcătuit neuronul) nu sunt elemente separate şi distincte — cum se afirma de cercetătorii anteriori. — La noi cităm pe: *I. Marinescu* şi *Parhon,* consacraţi în asemenea cercetări.

NEVROZĂ. — *In Psiho-Patologie.* „Nevrozele sunt turburări sau opriri în desvoltarea funcţiunilor nervoase". *(P. Janet).* Ele sunt: idei fixe — obsesiuni — amnezii — fobii — ticuri — anestezii — turburări ale limbajului articulat — ale instinctelor, etc. Sunt deosebite, deoarece aspectele acesteia sunt considerate ca „deteriorări ale funcţiunilor nervoase vechi" *(Dr. Dubois).*

NIHILISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria care afirmă, că

nu se poate cunoaşte nimic *(nihil)* în afară de Eul celui care gândeşte. Obiectul cunoaşterii fiind Eul propriu, Nihilismul apare ca un aspect al Idealismului — opus Realismului, care afirmă cunoaşterii ca obiect, o realitate de „substanţă externă Eului" *(Hamilton)*.

B. *Inţeles general.* Teorie, care n'admite existenţa a nimic Absolut.

C. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care neagă existenţa adevărului moral şi a ierarhiilor de valori.

D. *In Sociologia Politică.* Teorie care afirmă ca ideal social, Statul fără nici o autoritate constrângătoare pentru libertăţile exclusive ale individului. *(Kropotkin).* — Vezi Anarhia.

NIRVANA. — *In Filosofia Moralei.* Teorie care afirmă, că Virtutea supremă este desfiinţarea fiinţei sufleteşti (nu a celei corporale), cu scopul de a putea intra în existenţa universală, în Nirvana. Moartea nu desfiinţează fiinţa sufletească, deoarece aceasta trece în alte existenţe corporale *(Metempsihoză).*

1. *Schopenhauer:* „Nirvana — credinţă budistă — înseamnă suprimarea cu voinţă proprie a fiinţei Eului, prin el însuşi, pentru a se contopi cu Existenţa Totului".

NOMINAL. — Ceea ce este privitor la cuvinte *(nomina)* — şi nu la existenţe reale. Se spune: Existenţă nominală — Valoare nominală — Definiţie nomiuală.

1. *In Gramatică.* Ceea ce este privitor la Nume comune şi proprii — spre deosebire de verbe. (Propoziţiunea Nominală, este aceea care nu cuprinde verbe — eliptică de predicat; iar Propoziţiunea Verbală, este aceea care cuprinde un verb la un mod personal. Ex: Gândesc — Lucrez, etc).

NOMINALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie care afirmă, că ideile ce avem drept cunoştinţe generale despre grupe de existenţe sunt simple numiri, cuvinte, termeni fără nicio existenţă, nici în afară de Eul gânditor (cum afirmă Realismul), nici în Eul care gândeşte aceste idei — concepte (cum afirmă Idealismul şi Conceptualismul). Ideile sunt numai cunoştinţe virtuale — nu actuale şi reale. Altă denumire este *Terminism.*

1. *Condillac:* „Ideile abstracte şi generale, sau arta de a raţiona, se reduc la un limbai bine alcătuit". — *Goclenius:* „Realitatea unei idei generale şi abstracte se reduce la un nume". — *Hobbes:* „Nu există idei generale, ci numai semne generale".

2. *Nominalismul Ştiinţific* înglobează toate teoriile contemporane care substitue idei convenţionale, comode şi utile adevărului şi cunoaşterii realului. *(Le Roy).* Astfel, se refuză orice valoare obiectivă legilor ştiinţifice — ca o reacţiune contra teoriilor, care fac din Ştiinţă şi Raţiune singura cale a Cunoaşterii Universului.

NON-EU. — Orice existenţă care este în afară de Eu — care nu este Eu, sufletul celui care gândeşte, simte şi voeşte. (Vezi *Eul*).

NOOLOGIE. — Ştiinţă nouă, care-şi propune drept obiect: analiza şi clasificarea diferitelor tipuri sufle-

teşti, ca activităţi spirituale. *(M. Mentré)*.

1. *Ştiinţe Noologice*. Denumire dată de *Ampère* tuturor ştiinţelor care au ca obiect sufletul — indiferent din ce punct de vedere este cercetat. Ele sunt: Psihologia, Psihofiziologia, Psihopatologia, Psihiatria, Pedagogia, Pedologia, Logica, Metodologia, Tehnologia, Etiologia, Etologia, Etica, Morala, Estetica, Religia, Teologia, Linguistica cu toate aspectele ei, Istoria, Dreptul, Economia Politică, Sociologia, etc. — Denumiri sinonime sunt: Ştiinţe psihice, sufleteşti, spirituale, abstracte, sociale, morale, normative, etc. — Opus este termenul de Ştiinţe Materiale — Cosmologice (Vezi).

2. *Crusius* identifică Noologia cu Psihologia; *Hamilton* îi dă înţelesul de ştiinţă a raţiunii pure (Logica) — iar *Eucken*, pe acel de ştiinţă a creaţiunilor spirituale. *Kant* întrebuinţează termenul de Filosofi Noologişti, pentru raţionalişti — opunându-l termenului de Filosofi Empirişti.

NORMAL. — Ceea ce este aşa cum trebue să fie — conform unei *reguli* — chiar dacă această regulă este determinată de experienţa faptelor, iar valoarea ei apriorică este numai prezumată.

1. *Inţelesul comun*. Ceea ce este mijlocia într'o serie de fapte, ca valoare — sau ceea ce se întâmplă în majoritatea cazurilor asemenea.

2. *In Psiho-Patologie*. Stare Normală, este sinonimă cu absenţa de anomalii — cu sănătatea — cu starea obişnuită a organelor şi sufletului, considerată ca ideal în terapeutica medicală.

NORMĂ. — Ceea ce trebue să fie ca: ideal, regulă, scop, model, etc. — admiţând deci, ca regulă practică, o judecată de valoare asupra faptelor şi deosebindu-se prin aceasta de *Lege* — care are o regulă teoretică.

1. *Wundt* consideră trei grupe fundamentale de Norme: ale gândirii raţionale (Adevărul) — ale acţiunii voluntare (Binele) — ale reprezentării sentimentelor (Frumosul). Adevărul Normativ are scopul să realizeze Ştiinţa şi Filosofia, ca regulă practică (normă de gândire — Binele Normativ, să realizeze Morala ca regulă de vieaţă — Frumosul şi Credinţa, să realizeze Arta şi Religiozitatea.

2. *Ştiinţe Normative*. Acelea al căror obiect este alcătuit din judecăţi de valoare, considerate ca scop al lor. — Termenul este întrebuinţat de *Wundt* în Diviziunea Ştiinţelor, opus celui de Ştiinţe Explicative.

3. Normativul nu trebue confundat cu Imperativul, deoarece o normă nu este necesar o lege (un imperativ obligatoriu) — ci o recomandare, o regulă de apreciere, un ideal. *L. Brühl:* Nu există ştiinţe care creiază norme pentru a fi impuse imperativ. — *L. Boisse:* Este greu — în general — să se conceapă un ideal care să nu implice obligaţia de a-l şi realiza; însă şi în Morală este un ideal — în particular — care nu este obligatoriu: acela „de a-ţi face mai mult decât datoria".

NOŢIUNE. — *In Psiho-Logică*. Element al gândirii, derivat şi alcătuit conform principiilor Raţiunii — ca şi celelalte două elemente: Judecata şi Raţionamentul — cuprinzând cunoştinţa generală despre fenomenele asemenea, grupate într'o clasă sau grup, obţinută din operaţiunile de bază ale

gândirii: 1) Observarea şi Analiza celor observate: 2) Comparaţia lor; 3) Abstracţia şi Generalizarea prin Sinteză — cu scopul de a deveni Subiect sau Predicat unei Judecăţi şi unui Raţionament.

1. a) Din prima operaţiune — Observarea şi Analiza — rezultă cunoaşterea alcătuirii fiecărui fenomen, din grupul care se urmăreşte a fi cunoscut în totalitatea lui: anume, rezultă cunoştinţele: Sensaţii, Percepţii, Intuiţii, Reprezentări de ale acestora. b) Din operaţiunea Comparaţiei — bază a gândirii — rezultă asemănări şi deosebiri între însuşirile fenomenelor din grup; sunt asemenea toate câte sunt comune tutuor fenomenelor, alcătuind *Conţinutul* lor; iar numărul fenomenelor, care au asemenea însuşiri comune, alcătuesc *Sfera*. c) Din Abstracţiune rezultă Conţinutul — înlăturând însuşirile necomune şi reţinând pe cele comune — pentru ca prin Generalizare, să se atribue acest Conţinut tuturor fenomenelor care fac parte, sau vor face parte, din grup — numit Sferă.

2. Din cele de mai sus rezultă: a) Elaborarea Noţiunii este rezultatul unor serii de Judecăţi; b) Gândirea fixează Conţinutul şi Sfera Noţiunilor, pentru ca ele să servească drept material de comparaţie în Judecăţi şi Raţionamente. — In Judecăţi, noţiunile cu sfera şi conţinutul lor, au funcţiunea de Subiect şi Predicat şi între ele se stabilesc, prin comparaţie, dacă însuşiri de ale subiectului se găsesc în predicat (J. afirmative), sau nu se găsesc (J. negative) şi dacă se găsesc sau nu, în întreg subiectul (J. universale), sau numai în parte (J. particulare). — In Raţionamente se mai adaogă între subiect şi predicat — numite Termen Mare şi Termen Mic — alte noţiuni cu funcţiunea de mijlocirea legăturii dintre acestea, — numit Termenul Mijlocitor (Vezi). — c) *Elementele* noţiunii sunt: Conţinutul şi Sfera, cu care noţiunea este cu necesitate identică, deoarece dacă ele se schimbă atunci acea noţiune devine o altă noţiune. Ele se exprimă printr'o propoziţiune, al cărei subiect este noţiunea înseşi, iar predicatul este înţelesul de conţinut, ca rezultat al Judecăţii elaborate mintal, constituind chiar definiţia noţiunii. Intre ele este un raport invers proporţional, deoarece la conţinut bogat corespunde sferă mică şi la conţinut sărac corespunde sferă mare. — d) Noţiunea este o abstracţiune, necoresponzându-i în afară nimic concret, decât cuvântul, prin care se exprimă în vorbire ideea de ceea ce au esenţial (însuşiri comune, asemenea) fenomenele grupate în clase, aşa cum au fost concepute de gândire. De aci denumirile: Noţiune, Idee, Concept, Formă, Element de gândire.

3. *Feluri:* a) Noţiuni logice (obiective, ştiinţifice), când gândirea care le elaborează, se conformează regulelor stabilite de logică pentru operaţiile ei, arătate mai sus. b) Noţiuni psihologice (subiective, empirice), când sunt elaborate fără respectarea regulelor logice. — Privitor la obiectul lor, noţiunile sunt: a) substantivele b) adjectivale şi c) verbale — deoarece se raportează la clase de fenomene (substantive), care au însuşiri (adjective) şi care sunt în mişcare (verbe). — După conţinutul lor sunt: Concordante şi Opuse contradictoriu, sau contrare; iar după sferă sunt: Supraordonate, Subordonate, Incrucişate şi Exclusive. Sunt improprii denumirile, ca feluri: identice, individuale, generale, concrete, abstracte, simple, complexe, etc.

4. *In Filosofia Cunoaşterii.* No-

țiunile au înțelesuri felurite: Innăscute (apriorice, raționale, formale) și Dobândite (aposteriorice, empirice, de fond) — Reale și Nominale, etc. — *T. Maiorescu* o lămurește astfel: „Noțiunea cuprinde esența lucrurilor ce s'au prezentat conștiinței noastre, alegând din reprezentările lor numai părțile importante și lăsând pe celelalte în umbră. In acest proces de abstracțiune, noțiunile fiind oarecum materialitatea senzațiilor și reprezentărilor primitive, devin eterice și pierd sensibilitatea, devenind curate obiecte ale gândirii".

NUMĂR. — *In Filosofia Gândirii.* Una din cele mai fundamentale și uniforme categorii ale gândirii (Vezi Categorie), cu înțelesul de cantitate compusă, din unități determinate și necesar succesive una alteia, fără intervenția unei alte unități. Numai prin mijlocul fracției se poate trece dela o unitate la alta următoare, servindu-se de oricâte intermediare; însă, fracțiunile iau ca unități de măsură mărimile cele mai mici (*numitorul*), pentru a le număra, câte din ele (*numărătorul*). Ca să se ajungă la continuitate, trebue să se presupună aceste unități ca fiind infinit de mici — și aceasta, duce la Calculul Infinitizimal. (Vezi).

1. *Fracțiunile,* au fost introduse pentru împărțirea unei unități concrete într'un oarecare număr de părți egale.

2. In *Numerele zecimale,* cantitatea zero a fost întrebuințată, pentru a determina lipsa unităților întregi dintr'un ordin oarecare.

3. *Numărul irațional* în Geometrie, s'a introdus în raporturile de mărimi inconmensurabile (diagonala și latura pătratului — diametrul și circomferința).

4. *Numerele imaginare,* s'au introdus în rădăcinile ecuațiilor. Ele nu reprezintă nici o valoare determinată — de aici și numirea ce li s'a dat *(Milhaud).*

5. *Ideea numărului* implică: reprezentarea unităților, identității și enumerării lor în serie (Timp) și transformarea seriei în sumă (Spațiu) — cea mai importantă din condițiuni — deoarece, dacă se urmărește realizarea unei succesiuni de unități se obține o serie de acestea, însă nu un număr *(L. Boisse).* Deosebirea făcută de *Kant,* între Geometrie (știința spațiului) și aritmetică (Șt. timpului) dispare, deoarece formarea ideii de număr necesită și forma coexistenții spațiale și a simultaneității în timp. — *Kant* definește astfel numărul: „Este unitatea rezultată din sinteza multiplului unei intuiții oarecare, compusă din elemente omogene, făcând să apară timpul și înțelegerea acestei intuiții"). — *Helmholtz:* „Numerile sunt o serie de semne arbitrar alese pentru care nu se admit ca regulate sau naturale, decât un singur fel de a se succeda unul pe altul". — *Renouvier* face, din Principiul Numărului, fundamentul teoriei sale filosofice, care afirmă: a) categoria numărului se aplică la toate fenomenele existenței; b) nici un număr nu poate fi infinit, deoarece orice serie concretă de elemente ale existenții este limitată.

NUMEN. — *In Filosofia Cosmologică și a Cunoașterii.* Existența în sine, care nu poate fi valabil cunoscută, pentru a constitui adevăruri științifice — așa cum poate fi cunoscută existența de manifestare (fenomen).

1. Numenul este în afară de gândire, deoarece devenind obiect al acesteia, fie prin simţuri fie prin raţiune, — atunci devine fenomen. Cunoaşterea însă, trebue să răspundă întrebărilor puse de gândirea de totdeauna asupra: originii, naturii şi scopului numenului (Probleme ale Filosofiei) — dar răspunsurile nu pot fi decât Ipoteze de adevăr, numite Teorii. — *Kant* afirmă că numenul se poate cunoaşte prin raţiunea practică (morală), deoarece tot aceasta garantează şi existenţa numenului.

2. Termenul este întrebuinţat de *Platon* în Teoria Lumii Ideilor: iar *Kant*, construeşte pe el şi pe opusul lui (fenomen), sistemul Criticismului său (Vezi).

O

O. — *In Logică.* Literă cu care se simbolizează Judecata negativă particulară (Predicatul gândirii nu atribue însuşiri de ale sale unei părţi din totalitatea subiectului). Ex: Unele vieţuitoare nu sunt plante.

OBICEIU. — *In Psiho-Biologie.* Mişcări ale fiinţei (acte), impuse individului şi rezultate din repetarea lor — fie de individ, fie de toţi indivizii din speţă — care micşorează, din ce în ce efortul fizic şi conştiinţa necesare executării acestor acte, până la completa lor dispariţie şi atunci actele se transformă în Automatisme (Vezi).

1. Instinctul — şi o serie de mişcări vitale — se consideră o obişnuinţă ereditară a speţei.

2. *In Biologie.* Organul vital se adaptează, prin obişnuinţă, cheltuind cât mai puţină energie fiziologică.

3. *In Psihologie.* Efortul sufletesc în gândire (intelect), simţire (afecte) şi faptă (voinţă) scade, prin obişnuinţă, până la dispariţie: însă, odată cu efortul. scade şi conştiinţa executării acestor acte sufleteşti până la dispariţie, aducând după sine şi dispariţia impresionabilităţii.

4. *In Educaţia Morală.* Obiceiurile, devenite Deprinderi, sunt excelente mijloace pentru realizarea moralităţii.

5. *In Sociologie.* Obiceiurile unităţilor sociale (familie, profesie, sat, regiune, naţiune, stat), devin Tradiţii structuralizate în conştiinţa socială. *(Tarde).*

OBIECT. — *Inţeles general.* Ceea ce este reprezentat prin cunoştinţe — ceea ce este gândit — ceea ce se are în vedere.

1. Diferite înţelesuri. *Schopenhauer:* „Tot ceea ce există pentru cunoaştere; — deci lumea întreagă, nu este decât un Obiect pentru subiectul care cunoaşte, într'un cuvânt este o reprezentare". — *Pascal:* Ceea ce se urmăreşte a se realiza prin gândire. — *Maine de Biran:* Ceea ce este cunoscut prin Percepţiuni având însuşiri fixe, independent de dorinţele şi opiniunile subiectului care cunoaşte aceste percepţiuni. — *Descartes:* Ceea ce are o existenţă prin sine, independentă de cunoaşterea subiectului.

2. *In Metodologie.* Obiect al unei ştiinţe, este partea din Univers pe care aceea ştiinţă o studiază.

OBIECTIV. — A. *In Filosofia Scolastică.* Ceea ce constitue o reprezentare a gândirii — nu o realitate independentă, existând prin ea însăşi. — *Descartes* întrebuinţează termenii: de „existenţă obiectivă", pentru tot ceea ce se poate cunoaşte şi „existenţă formală", pentru tot ceea ce există în afară şi independent de cunoaştere. — *Kant* inversează înţelesul acestor două expresii. Pentru el, *Obiectiv* este realitatea în ea înseşi, independentă de orice cunoaştere. Termenul este opus lui *Subiectiv*, cu înţelesul de ceea ce este aparent, nereal — şi cu înţelesul de ceea ce este individual. Kant, întrebuinţează termenul de Obiectiv, pentru ceea ce este valabil pentru toţi oamenii. — *Cl. Bernard* întrebuinţează termenii: de „cunoaştere obiectivă sau exterioară", împrumutată observaţiei şi experienţei şi „cunoaştere subiectivă sau interioară", derivată din principul conştiinţei proprii, care dă evidenţa absolută şi necesară.

B. *In Logică.* Gândirea obiectivă, este aceea realizată prin respectarea regulelor raţiunii universale, valabile pentru toate minţile normale — degajată de Gândirea subiectivă, legată de individualitatea fiecăuia.

OBIECTIVARE. — A. *In Psihologie.* O stare sufletească (cunoştinţă — afect — voinţă) se exteriorizează (obiectivează) prin cuvinte şi mişcări (gesturi, mimică, pantonimică, etc.).

B. *In Filosofia lui Schopenhauer.* Manifestarea lucrului în sine (considerat a fi Voinţa) în formă de fenomene.

OBIECTIVISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire, dată teoriilor care afirmă posibilitatea cunoaşterii pentru o realitate independentă de subiectul care cunoaşte. — Sinonim cu Realism (Vezi).

B. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care afirmă că Morala are o existenţă independentă de conduita şi opiniunile indivizilor. *Baldwin:* Binele moral constă în realizarea unei anumite stări de fapt, independentă de dispoziţiunea sufletească a agentului subiectiv care realizează fapta.

OBIECTIVITATE. — A. *In Filosofie.* Ceea ce este obiectiv în înţelesurile arătate sub Obiectiv (Vezi).

B. *Inţeles general.* Insuşire de valoare atribuită gândirii degajată de subiectivism. (Vezi Gândire).

OBLIGAŢIUNE. — A. *Inţeles general.* Forma de necesitate, care caracterizează legile naturale şi sociale: economice, juridice, morale, etc.).

B. *In Drept.* Legătura de drept *(vinculum juris),* prin care o persoană este constrânsă către o alta, să facă sau să nu facă, să dea sau să nu dea, un oarecare lucru *(Justinian).*

C. *In Morală.* Obligaţiunea, rezultă din natura omului — nu dintr'o convenţiune ca aceea ju-

ridică — în atât cât este omul capabil să deosebească Binele de Rău, pentru a înfăptui binele şi a se feri de rău.

OBSCUR. — A. *In Logică.* a) O gândire este obscură, când nu se poate şti precis care sunt elementele ei de bază (noţiunile) şi care sunt urmările ei ca acte comandate de ea. b) o idee este obscură, când nu se poate recunoaşte şi înţelege care îi este înţelesul de conţinut şi sferă (Vezi).

B. *In Psihologie.* O cunoştinţă este obscură, când vibraţiile au fost prea slabe pentru a putea fi prinse de organele de simţ, sau acestea au fost bolnave în organizarea şi funcţiunea lor. De asemenea, o Memorie este obscură, când fenomenele sufleteşti, fie că nu s'au păstrat temeinic în Subconştient, fie că de acolo n'au fost reproduse în Conştient, fie că acesta nu le mai poate recunoaşte când şi unde s'au format ele (Localizarea în timp şi în spaţiu). — In general, se consideră Obscurul sinonim cu Subconştientul şi Inconştientul (Vezi).

OBSCURANTISM. — *Inţeles pejorativ.* Denumire, dată teoriilor lipsite de claritate şi în special, doctrinelor politice contrare difuzării în massa poporului a drepturilor ce acesta are la conducerea statului.

OBSERVAŢIA. — *In Metodologie.* Metodă de bază a cunoaşterii în constatarea fenomenelor şi însuşirilor lor — auxiliară tuturor metodelor şi necesară tuturor ştiinţelor.

Prin Observaţie nu se aduce nici o modificare fenomenelor, deoarece se mărgineşte numai să constate ceea ce este în mod natural, spontan — nu artificial, provocat, cum procedează metoda Experimentului. Mijloacele ei sunt simţurile şi aparatele tehnice, valorificate prin posibilitatea de a putea fi întrebuinţate cu pricepere de observator.

1. *Feluri.* a) Observaţia directă, care are ca obiect fenomenele spontane cu care se poate pune nemijlocit în contact. b) Observaţia indirectă, când se caută intenţionat, cu voinţă, fenomenele de observat. c) Observaţia externă, care are ca obiect fenomene din afara (Non-Eul) observatorului. d) Observaţia internă (Introspecţiunea), al cărei obiect sunt numai fenomenele sufleteşti ale Eului celui care observă.

2. Observaţia serveşte de bază, în special metodelor: Analiza şi Descrierea (Vezi) şi este considerată metodă specială a Ştiinţelor Naturale.

3. O ramură specială a acestei metode este *Critica Mărturiei,* al cărei obiect este să stabilească, în ce măsură sunt adevărate mărturiile (afirmările) altora, asupra fenomenelor ce n'au putut fi observate direct, personal, de către cercetătorul lor. Metoda are mare însemnătate, atât în cercetările istorice, teoretice, cât şi'n practica cercetărilor juridece.

4. *Observaţia Psihologică.* Metodă specială a sufletului, de două feluri: internă (Introspecţiunea) şi externă cu speţele: Biografia — Fişa Psihologică — Sta-

tistica — Graficul — Grafologia — Amprentologia — Fiziognomia — Craniologia şi chiar Chiromancia. (Vezi toţi aceşti termeni).

OBSESIE. — *In Psiho-Patologie.* Prezenţa în suflet, a unei reprezentări, a unei imagini, a unei preocupări de gând sau faptă, care stărueşte să rămână în centrul sufletesc, fără ca efortul de voinţă să o poată alunga din Conştient în Subconştient şi dacă reuşeşte să facă aceasta pentru câtva timp, obsesia are puterea să revină. — *P. Janet* o deosebeşte de Ideea fixă.

OCAZIE. — Imprejurarea, care provoacă, determină sau uşurează, ajută, la producerea unui efect de către o cauză. (Vezi Cauză ocazională).

OCAZIONALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie concepută de *Malebranche,* prin care se afirmă că Dumnezeu singur este cauza (antecedentul), care produce orice existenţă ca efecte (consequenţe); — prin aceasta, Dumnezeu este cauza derivării oricărui consequent. Astfel, antecedentul nu este cauza consequentului — cum se afirmă de Teoria Cauzalităţii necesare (Vezi), cu care nu trebue confundată teoria Ocazionalismului.

OCULT. — Insuşire, afirmată unor forţe (puteri) supranaturale sau naturale, necunoscute în prezent şi fără putinţă de a le cunoaşte în viitor.

1. „Ştiinţe Oculte" al căror obiect îl formează forţele (puterile) oculte, secrete, ascunse misterioase. — Denumirea de „ştiinţe oculte" este improprie, deoarece noţiunile alcătuitoare: ştiinţă şi ocult, sunt noţiuni opuse contradictoriu (una înlătură pe cealaltă). Nu se poate atribui unei ştiinţe ca obiect, ceea ce este ocult, — deoarece chiar prin înţelesul lui, ocultul nu poate fi obiect al unei ştiinţe.

2. Sub această denumire se înţeleg: Magia — Kabala — Astrologia — Alchimia — Spiritismul.

OLFACTIVE (Sensaţii). — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea de miros a fenomenelor. Organul de simţ este alcătuit din Corpuscule de celule nervoase, răspândite în nările (fosele) nasului şi în legătură cu nervii olfactivi, care transmit vibraţiile de miros prinse dela fenomene, centrilor nervoşi pentru a fi transformate în sensaţii respective (cunoştinţe de miros).

1. Ele sunt simultane şi succesive cu cele gustative, dând naştere anihilării unui miros prin altul şi producerii unui miros nou din amestecul mai multora. — Amândouă aceste feluri de sensaţiuni au rolul, în special să prevină organismul de eventuale intoxicări.

OMNIPOTENŢĂ. — *In Filosofia Religiei).* Impreună cu Omniprezenţa şi Omniştiinţa alcătuesc atributele tradiţionale ale Divinităţii: 1) Puterea lui Dumnezeu este infinită. Nimic nu stă în afară de Atotputerea Sa. 2) Prezenţa lui Dumnezeu este întreagă şi pretutindeni (Atotprezenţa). 3) Ştiutor a toate câte sunt şi vor fi (Atotştiutor). — *Leibnitz,* în Teo-

dicee, comentează aceste atribute.

OMOGEN. — *Principiul Omogenităţii* — întrebuinţat de *Kant* şi *Schopenhauer,* — afirmă că materia cunoaşterii chiar, este astfel alcătuită, încât reuneşte lucrurile în speţe şi genuri, conform materiei lor proprii — nu în nevoi de organizare ale gândirii. — Ambii, opun omogenitatea principiilor: Specificaţia şi Continuitatea. — Vezi opusul: *Eterogen.*

OMOLOG. — Alt termen pentru Omonim şi Sinonim. Acelaşi înţeles atribut mai multor cuvinte, considerate impropriu „noţiuni identice" (Vezi).

OMUL. — *In Filosofie.* Problemele Filosofiei au ca obiect: Dumnezeu — Natura — Omul. Incepând cu *Socrate,* centrul problemelor filosofice a fost omul şi'n special, cunoaşterea Naturii şi a lui Dumnezeu, de către Om. Şi Problema omului este alcătuită din aceleaşi întrebări existente în toate problemele filosofiei, anume: natura — origina — scopul.

1. Omul este *alcătuit* din Corp (materie) şi Suflet. Aceste elemente sunt considerate: fie derivate unul din celălalt (Materialismul afirmă derivarea Sufletului din Materie, sau neagă existenţa sufletului ca realitate; iar Spiritualismul invers) — fie că sunt considerate existente împreună dela început (Dualismul Psiho-material). Impreună, aceste elemente alcătuiesc individualitatea omului, organică şi sufletească (Vezi); iar legătura dintre ele se face prin cele mai importante organe ale corpului: materia nervoasă şi glandele endocrine.

2. *Origina* omului, ca problemă a filosofiei, a căpătat două răspunsuri (teorii) fundamentale: a) Teoria Creaţionismului teologic, afirmată de religii, Biblie şi filosofia Spiritualistă, după care omul a fost creiat de Dumnezeu. — b) Teoria Transformismului (evoluţionismul biologic, descendenţa, transmutaţia, etc.), după care omul este o speţă de vieţuitoare ca oricare alta, derivată din altă speţă şi aşa mai departe de-a-lungul evoluţiei vieţii şi Universului. Speţa imediat anterioară speţei umane, se afirmă că este „Pitecantropus erectus" — omul maimuţă — al cărui schelet s'a descoperit în Java la 1894 de către *Dr. Dubois.* Cu mult înainte, *Lamarck, Darwin* şi *Wallace,* au afirmat origina omului din maimuţă. A 32-a vertebră — ultima din coloana vertebrală, numită vertebra „coccociană" (a cozii) — serveşte ca dovadă a descendenţii omului din maimuţă, deoarece această vertebră — acum atrofiată din cauza lipsii funcţiunii ei — face dovada că omul a avut coadă. — *Haeckel* emiţând teoria Ontogeniei (Vezi), construeşte arborele genealogic al omului pornind dela primele vieţuitoare: protozoarele şi ajungând la vertebrate, le împarte pe acestea în antropoide şi mamifere, încheind cu ultima speţă a vieţuitoarelor: omul.

3. *Finalitatea* (scopul) omului este să realizeze perfecţionarea sa şi a naturii, prin cât mai desăvârşită spiritualitate. Orientarea sa în vieaţă este deosebită de a celorlalte vieţuitoare — deoarece la plante, ea se reduce la reacţiuni de natură fizico-chimică în interiorul fiinţei (Tropisme); la animale, orientarea adaogă acestor reacţiuni (Tactisme) şi

mişcările de natură psiho-fizică, determinate din adâncurile alcătuirii fiinţei (Instincte); iar la om, orientarea adaogă acestora mijlocul specific al Conştiinţei sale (Raţiunea), care duce pe om la cunoaşterea sa proprie, la cunoaşterea Universului şi a lui Dumnezeu.

ONIRIC. — *In Psihologie.* Sinonim cu Visul. Conştiinţa onirică, este starea sufletească în timpul visului. — Unii psihologi identifică Subconştientul cu această conştiinţă onirică *(Jastrov).*

ONTAL. — *In Filosofia Cosmologică.* Sinonim cu Numenal (existenţa de manifestare). Vezi *Ontologie.*

ONTOGENEZĂ. — *In Filosofia Biologiei.* Evoluţia unei fiinţe, dela prima sa formă embrionară până la ultima fază a statorniciei sale, ca individualitate organică şi sufletească. — Ontogeneza leagă individul, prin naşterea sa, de a fi individ din aceiaşi speţă — deosebindu-se de Filogeneză, care este evoluţia unei speţe, legând o speţă, prin naşterea sa, de o altă speţă şi tot aşa mai departe din speţă în speţă, legând speţele prezente (istorice) de cele dispărute (preistorice). — *Haeckel* afirmă prin: „Ontogeneza reproduce Filogeneza", că aceasta este legea biogentică fundamentală.

1. Ontogeneza a fost afirmată încă din 1628 de către *Harvey* şi susţinută de *S. Hilaire, Meckel* şi *Serres* formulată astfel: „Organogenia umană este o anatomie comparată transitorie".

2. *Ontogeneza* nu este sinonimă cu *Ontogenia,* deoarece aceasta priveşte întreaga fiinţă, pe când ontogeneza este numai ontogenia unui organ vital, a unei funcţiuni sau însuşiri izolate.

ONTOLOGIA. — *In Filosofia Cosmologică.* Problemă, care are ca obiect „existenţa ca existenţă" *(Aristotel),* numită de *Clauberg* şi „Ontosofie", iar de *Bacon* „Prima Filosofie". — *D'Alambert* o denumeşte „Metafizică Generală", fixându-i ca obiect existenţele — fie sufleteşti, fie materiale — cercetate în însuşirile lor generale: existenţa — posibilitatea — durata, cărora le fixează principii explicative de care se servesc toate ramurile filosofiei. — *Cournot* spune: „Această idee abstractă şi generală a substratului sau a substanţei existenţelor formează piatra unghiulară a filosofiei". — *Lalande:* „Ontologia rămâne la înţelesul de Metafizica substanţei, având ca obiect cunoaşterea existenţelor în ele înşile, fără preocuparea de ceea ce acestea au ca însuşiri, sau ca aparenţe. Ea se deosebeşte de Metafizica Cunoaşterii care are ca obiect stabilirea cunoştinţelor apriorice, aflate în orice cunoaştere" — aşa cum consideră *Kant,* Ontologia.

ONTOLOGIC. — A. *Inţeles general.* Ceea ce aparţine Ontologiei.

B. *In Filosofia Religiei.* Argumentul Ontologic pentru afirmarea lui Dumnezeu, constă în dovedirea existenţei Sale prin chiar analiza însuşirilor ce are ca esenţă. Chiar ateul are ideea unei existenţe omnipotentă şi omnişti-

entă, ca cea mai mare posibilă. Chiar dacă n'ar exista Dumnezeu, mintea trebue să conceapă o existenţă, care să întreacă pe toate celelalte, ştiind că ar putea exista una asemenea cu cea dintâi concepută. Astfel, este cu neputinţă ca o existenţă, concepută ca cea mai mare posibilă, să nu existe. — *Descartes* afirmă trei probe pentru existenţa lui Dumnezeu: ontologică — cosmologică — fizioteologică.

C. *In Filosofia Cosmologică.* Ontologia are — după *Renan* — înţelesul opus termenului Fenomenal.

ONTOLOGISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Denumire dată teoriilor care afirmă existenţa în sine, ca existenţă, ca substanţă, a realităţilor pe care le cercetează, independent de sufletul care le-gândeşte ca atare. — Opusă este teoria Psihologismului, care subordonează substanţa, existenţei sufletului care o gândeşte *(Gioberti).*

ONTOS. — *In Filosofia Cosmologică.* Existenţa primă, care nu presupune şi nu admite nicio existenţă anterioară, fiind de sine stătătoare, însă din ea derivă toate celelalte existenţe. — Are diferite denumiri: Substanţă — Principiu — Cauză — Cunoştinţă — Noţiune — Calitate — Adevăr, etc. — Privitor la timp, ontosul este numit *Prim Cronologic,* după cum privitor la adevăr, este numit *Prim Logic.*

ONUS PROBANDI. — *In Metodologie.* Expresiunea aceasta: „sarcina probei", de origină latină, întrebuinţat în materie juridică, a trecut şi'n domeniul filosofiei. — *Digeste:* „Proba incumbă celui care afirmă — nu celui care neagă". — *Renan* „Nu este sarcina noastră să demonstrăm imposibilitatea miracolului — ci a miracolului — (a celor care-l susţin) este sarcina dovedirii lui".

OPINIE. — Gândirea asupra unui oarecare subiect, care poate fi şi adevărată şi falsă (părere). Ea este o gândire necomplet logică, din cauza insuficienţei motivelor ei.

1. *Platon* îi atribue înţelesul de cunoştinţă pe calea simţurilor, care nu poate fi niciodată exactă. — *Kant,* pe acela de afirmare a unui adevăr, făcută cu conştiinţa insuficienţei subiective a judecăţii, pe care o cuprinde afirmarea.

2. *Opinie Publică,* este gândirea colectivă a unei societăţi asupra unui subiect oarecare.

OPOZIŢIE. — A. *Inţeles etimologic.* Poziţiuni a două existenţe, una faţă de cealaltă şi a amândorura faţă de un acelaşi punct.

B. *Inţeles general.* Rezistenţă sau luptă. *Tarde:* „Orice opoziţie adevărată, implică un raport între: două forţe, două tendinţe, două direcţii".

C. *In Logică:* a) Două noţiuni sunt opuse — în privinţa înţelesurilor lor de Conţinut (însuşiri esenţiale) — în două moduri: Contrare sau Contradictorii (Vezi). b) Două judecăţi — având acelaşi

subiect şi predicat — sunt opuse, când diferă, fie în privinţa calităţii (afirmative-negative), fie în privinţa Cantităţii (universale-particulare), fie în privinţa amândoura. — Opoziţia lor este de patru forme: contrarietatea — subcontrarietatea — contradicţia — subalternarea, sau relaţia inversă (supraordonare — subordonare).

1. Sunt opuse contradictoriu: a) Jud. Universal afirmativă *A.* cu Judecata Particular negativă *O.* şi Jud. Universal negativă *E.* cu Jud. Particular afirmativă *I.* şi reciproc. — Sunt opuse contrariu: *A.* cu *E.* şi reciproc. — Sunt opuse subcontrariu *I.* cu *O.* şi reciproc. — Sunt negaţiuni supraordonate *O.* cu *E.* şi subordonate *E.* cu *O.* — Sunt afirmări supraordonate *I.* cu *A.* şi subordonate *A.* cu *I.*

2. *Observare.* Judecăţile cu subiect alcătuit din aşa zisa „noţiune singulară", individuală, sunt opuse numai în privinţa calităţii şi opoziţia este contradictorie (cu necesitate una din două — sau *I.* sau *O.*).

3. Opoziţia Judecăţilor (Schimbarea înţelesului de calitate şi cantitate al raportului dintre subiectul şi predicatul gândirii), se face cu scopul de a constata evidenţa Principiilor Raţiunii: Identitatea — Contrarietatea — Terţiul exclus — Raţiunea suficientă — Valorificarea.

OPTIMISM. — A. *In Filosofia Moralei.* Teorie, care afirmă existenţa Binelui superioară Răului, în înţelesul că lumea aşa cum este şi vieaţa — care ne este dată să o trăim — este cea mai bună (optimă) şi cea mai fericită din Lumile posibile *(Leibnitz — Spinoza — Stoicii).* — Opusul ei este Pesimismul, deoarece afirmă că vieaţa este şi rămâne iremediabil rea şi orice am face o înrăim şi mai mult.

B. *In Psihologie.* Structură sufletească, datorită căreia se capătă convingerea că Binele urmărit, într'o indiferent care împrejurare, se va realiza; iar perspectiva nereuşitei, ca o realitate a Răului, se ignorează.

ORDINE. — A. *Inţeles general.* Idee fundamentală a gândirii, prin care elementele sale se succed trecând dela unul la altul, chiar dacă în realitate ele sunt simultane. Este deci o coherenţă, o legătură, bazată pe un raport calitativ, cantitativ, mecanic sau teleologic şi cuprinde: determinări în spaţiu, în timp şi în număr — serii de fenomene — raporturile lor de legi (cauze şi efecte) — sistematizări în genuri şi speţe — organizări sociale — norme morale, juridice, estetice etc. *(A. Comte).* — Opusul Ordinei este Desordinea (gândirea confuză sau absenţa gândirii).

1. Relaţia de ordine între elementele gândirii poate fi de mai multe grade: a) în sensul, că locul unui element ca termen al gândirii este exact determinat în raport cu alţi termeni, chiar dacă nu se poate vedea cu uşurinţă, prin gândire directă, acest fapt. b) în sensul, că locul fiecărui termen pare să fie determinat printr'o raţiune generală — conform principiilor raţiunii şi postulatelor gândirii ştiinţifice (Cauzalitatea — Determinismul — cu diferitele legi ale ştiinţei). c) în sensul, că locul fiecărui termen este determinat

printr'o rațiune suficientă, intelectuală sau afectivă, cu valoare de finalitate (scop). Ex: Ordinea socială (juridică, economică, politică, morală, culturală) — sau ca idee metafizică, de ordine absolută. *(Parodi).*

2. *In Matematică.* Ordinea serială, este existența unei relații transitive asimetrice între mai mulți termeni. *(Couturat).*

3. *In Sociologie.* Ordinea socială, este asigurată prin executarea legilor juridice și morale de către populație. — Opuse ei sunt: Revoluțiile și Anarhia.

4. *In Biologie.* Ordinul, este grupa de viețuitoare plasată între: Clasă și Familie.

5. *In Psihologie.* Clasă de: idei, sentimente, fapte — când se urmărește o sistematizare de valoare între ele.

6. *In Profesiuni:* Ordinul Avocaților, al Medicilor, etc.

7. *In Metodologie.* Sistematizarea noțiunilor, judecăților și raționamentelor, prin Clasificarea, Diviziunea și Definiția lor, cu scopul de a le face mai ușor inteligibile.

ORGAN. — A. *In Biologie.* Țesuturi vii de naturi deosebite, alcătuite din celule astfel organizate, încât toate participă la aceiaşi funcțiune a vieții (Ex: inima, stomacul, etc.). — Organul se deosebește de *Aparat,* deoarece acesta este alcătuit dintr'un sistem de organe, care participă la o funcțiune generală a vieții. (Ex: Aparat Circulator, Digestiv, etc.). — La rândul lor, Aparatele vitale sunt organizate în Sisteme vitale.

B. *Ințeles general.* Organ, este partea dintr'un corp (ființă, mașină, societate), care îndeplinește o anumită funcțiune.

ORGANICISM. — *A. In Filosofia Biologiei.* Teorie, care afirmă că Vieața este rezultatul mecanic al organizării țesuturilor vii formate din celule (organe), fiecare având o funcțiune anumită de îndeplinit.

B. *In Filosofia Sociologiei.* Teorie, care identifică societatea cu organismul unui viețuitor, anume: Celulei, îi corespunde în structura societății, Individul — Țesuturilor vii, le corespund clasele sociale — Organelor, le corespund Profesiunile economice de producție, circulație, etc. — Aparatelor organice, le corespund Autoritățile de conducere politică — Sistemelor organice, le corespund Instituțiile sociale: Biserica, Școala, Armata, etc.

C. *In Psiho-Patologie.* Teorie care afirmă, că orice boală sufletească provine din leziune organică.

1. Analogiile Organicismului social sunt uneori fantaziste. *Schaeffe,* în „Structura și Vieața corpului social", face din armată, sistemul muscular — din muncitori, sistemul digestiv — din comercianți, sistemul circulator — din centrele de producție economică, face inimă și artere — din porturi, face gură și plămâni — din autoritățile conducătoare ale statului, face creerul mare, mijlociu, mic — etc. *Spencer, A. Comte, Espinas,* etc. deși consideră societatea ca un organism, fac însă analogii până la un punct și numai simbolic.

2. *Organicismul* și *Rasismul,* sunt aspecte ale Teoriei Biologice Sociale, care afirmă că Societatea în toate condițiunile ei de structură (cosmică — psihică — isto-

rică), ca şi în toate activităţile ei (economice — juridice — politice — culturale), este determinată exclusiv de condiţia ei biologică (vieaţă, sănătate vigoare, rasă, etc.).

ORGANUM. — Denumire dată scrierilor de Logică ale lui *Aristotel.* — Sinonim cu Organon. Denumirea este întrebuinţată cu acelaşi înţeles de *Bacon* (Novum Organum), de *Lambert* (Neues Organon) şi de *Strada* (Ultimum Organum); iar *Kant,* întrebuinţează termenul în înţelesul de Logică specială a fiecărei ştiinţe, deci ca o metodă, fiindcă Logica formală a gândirii în general, o numeşte *Canonun.*

1. Scrierile lui Aristotel asupra Logicei, denumite Organum, sunt: Categoriile (Vezi) — Interpretarea (propoziţiunea şi judecata) — Analitica (raţionamentul silogistic, deducţia, clasificarea şi definiţia) — Topica (silogismele probabile, tratate în opt cărţi) — Sofismele (adevăr şi eroare).

ORIENTARE PROFESIONALĂ. — *In Psihologia Experimentală.* Alegerea profesiunii, corespunzătoare aptitudinilor şi vocaţiunilor individuale, cunoscute prin metode experimentale: *Teste* şi aparate tehnice de Psihometrie. Ea este strâns legată de Selecţiunea Profesională — alegerea indivizilor, corespunzători unei anumite profesiuni, ale cărei condiţiuni sunt anticipat cunoscute şi determinate ştiinţific (Vezi Munca).

ORIGINE. — A. *Inţeles general.* Inceputul unei existenţe în timp, primă apariţie, naştere, realitate anterioară şi primă, din care derivă prin transformare toate realităţile, fapt care a dat naştere la Ceva, principiu şi raţiune de a fi a tuturor existenţelor derivate. (Vezi *Ontologie*).

1. Origina, este o problemă care ocupă un loc important în Filosofie, având numeroase aplicaţiuni: în Ştiinţă, Religie, Morală şi Artă. Ex: Originea Cunoaşterii (Ideilor) — Originea Binelui şi Răului — Originea Frumosului — Originea Vieţii — Originea Speţelor — etc. Gândirea filosofică, reduce multitudinea şi varietatea existenţelor la Unităţi de origine, căutând să explice cum au apărut ele în timp.

ORTOGENEZĂ. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie concepută de *Eimer,* prin care afirmă că organismul cuprinde în el direcţiuni predeterminate de manifestare, executate fatal; însă, factori externi lui îl fac să treacă dela o formă la alta. Eimer, compară aceste transformări organice cu un Kaleidoscop (Vezi).

OSTENSIV. — *In Metodologie.* Probe directe, prin care se arată dependenţa, a ceea ce s'a demonstrat, de principiile (adevărurile generale) dela care s'a pornit demonstraţia. Termenul este întrebuinţat de *Leibnitz.* — Opusul lui este *Apagogic* (probe indirecte — reducere la absurd). Vezi acest termen.

P

PALEETNOLOGIE. — Ştiinţa popoarelor, care nu mai există. Studierea lor se face după vestigii (rămăşiţe) — Sinonim cu *Preistoria.*

PALEONTOLOGIE. — Ştiinţa vieţuitoarelor în genere, care nu mai există. Studierea lor se face după fosile (rămăşiţe).

PALINGENEZIE. — A. *Inţeles general.* Renaştere, regenerare.

B. *In Filosofia Biologiei.* Renaşterea tuturor fiinţelor; în sensul, că fiecare fiinţă poartă în existenţa ei germeni indestructibili de vieaţă, datorită cărora fiinţa — după moartea ei numai aparentă — renaşte sub o formă nouă. *(Ch. Bonnet).*

C. *In Filosofia Cosmologică.* Intoarcerea periodică eternă, a tuturor existenţelor Universului, prin aşa numitele „revoluţiuni cosmice". *(Stoicii).*

D. *In Filosofia Sociologiei.* Renaşterea formelor socialle. *Ballanche* afirmă, că un popor este ca şi un individ: acelaşi ciclu al vieţii se repetă şi se perfecţionează între indivizi, existând o formulă generală a istoriei tuturor popoarelor, deoarece fiecare reproduce aceiaşi serie de revoluţiuni cerute de scopul providenţial al umanităţii. — Palingenezia este un adevăr *esoteric* (secret, mistic, din interior, împărtăşit şi înţeles numai de cei iniţiaţi) — pe când *Metempsihoza* este un adevăr *exoteric* (ca o formă externă a Palingeneziei).

E. *In Filosofia Chimiei.* Teorie, care afirmă renaşterea plantelor din cenuşa rămasă după arderea lor. *(Meyerson).*

F. *Renouvier* atribue Palingeneziei înţelesul de Credinţă — nu de ştiinţă.

PAN... — *In Linguistică.* Prefix grec, cu înţelesul de: Tot, Pretutindeni, In întregime. — Are două întrebuinţări principale: a) nimic nu există în afară de ceea ce arată înţelesul termenului, căruia i se adaogă ca prefix. Ex. *Panteism:* nimic în afară de Dumnezeu. — *Pancossism:* nimic în afară de Universul Material. — *Pantelism:* nimic în afară de finalitate (scop) — etc. b) echivalent al adjectivului universal, pentru înţelesul termenului căruia i se adaogă ca prefix. (Ex. *Panspermic:* prezenţa germenilor de vieaţă pretutindeni, universal. — *Pangeneză:* contribuirea la formarea embrionului, a tuturor elementelor venite din toate părţile corpului generator (mamei) — *lebranche* de către *Chv. Krause,*

PANCALISM. — *In Filosofia Esteticei.* Teorie, care afirmă frumosul ca normă pentru orice formă artistică — alături de Realul, din care se pot alcătui aceste forme. *(Baldwin).*

PANENTEISM. — Denumire dată Panteismului lui *Spinoza* şi *Malebranche* de către *Chv. Krause,* cu înţelesul etimologic de „viziune

în Dumnezeu". Teoria afirmă, că Dumnezeu d e p ă ş e ş t e Universul — nu numai că este „pretutindeni" în el.

PANGENEZĂ. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie, concepută de *Buffon* şi precizată de *Darwin,* prin care se afirmă Ereditatea prin germinaţie în tot regnul vieţuitoarelor. La formarea embrionului, în corpul generator al mamei, contribue toate elementele corpului său.

PANLOGISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie care afirmă, că tot ceea ce este existenţă reală poate fi cunoscută prin raţiune. — Termenul este inventat de *Erdmann,* pentru a denumi sistemul filosofic al lui *Hegel;* iar *Couturat,* denumeşte tot astfel filosofia lui *Leibnitz.*

PANPSIHISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Afirmarea făcută de teoriile spiritualiste, că întreg Universul este suflet, existent pretutindeni. — *Flournoy:* „După cum materia nervoasă a fiinţei umane este manifestarea conştiinţei sale — tot astfel, orice existenţă materială ascunde înapoia ei o existenţă sufletească".

PANTEISM. — *In Filosofia generală.* Teorie care afirmă, că Dumnezeu este totul: a) singura realitate, iar Universul este totalitatea manifestărilor sau emanaţiilor Sale, care n'au nici realitate permanentă, nici substanţă deosebită. Panteismul lui *Spinoza* şi Emanatismul filosofilor *Alexandrini*). b) *singura realitate este* Universul, iar Dumnezeu este suma a tot ce există. (Panteismul materialist al lui *Holbach,* sau naturalist al filosofilor *Stoici,* bazat pe cercetarea raţională a naturii — nu pe raţionamente abstracte şi apriorice, ca Panteismul lui *Spinoza* şi Panteismul lui *Schopenhauer* (Vezi).

PANTELISM. — *In Filosofia generală.* Sistem filosofic, care afirmă în problema Cosmologică, că Substanţa întregului Univers este forţa spirituală a Voinţei; — în problema Cunoaşterii, afirmă de asemenea Voinţa, ca bază a oricărei Cunoaşteri; — tot astfel, în problema Morală afirmă Voinţa, ca origine şi natură a Binelui, iar în problema Creaţiei, afirmă Voinţa supremă a Divinităţii *(Schopenhauer).*

PARA... — *In Linguistică.* Prefix grec, cu înţelesul de: lângă, de-alungul, către, contra (Ex: Paralelism — Paradox — Parasitism — şi alte cuvinte compuse, existând din antichitate sau formate de dată veche. — In cuvintele de dată mai nouă, acest prefix are înţelesul de deviaţie dela regulă, dela normal. (Ex. *Parafazie:* boală, datorită căreia se înlocuesc cuvintele juste prin cuvinte oarecare, fără niciun raport de înţeles între ele. — *Parabulia:* boală, datorită căreia funcţiunile simţurilor sunt denaturate, intervertite, etc.).

PARADOX. — Cunoştinţa contrară

adevărului, ca opiniune general admisă, susținută uneori fără convingere, pentru plăcerea de divertisment, sau pentru aceea de „a minuna" auditoriul căreia i se adresează.

PARALELĂ. — *Ințeles general.* Relație între două acțiuni, fapte, idei, teorii, opere, persoane, etc. cărora li se atribue valori de același ordin, comparate punct cu punct, deoarece de-a-lungul manifestării lor se constată o corespondență între ele.

PARALELISM. — A. *In Filosofia Psihologiei.* Teorie, care afirmă existența a două serii paralele, dar deosebite, de realități în alcătuirea ființei umane: fiziologice nervoase și sufletești — și oricărui fenomen sufletesc îi corespunde un processus nervos determinat, însă fără ca între aceste două serii de fenomene să fie vreo influență reciprocă. Seria fenomenelor sufletești este continuă și constantă, pe când aceea a fenomenelor fiziologice este intermitentă *(Paulham).* — Asemenea Paralelism Psiho-Fiziologic este impropriu denumit astfel, deoarece nu există „paralelism", decât dacă există corespondență punct cu punct, termen cu termen, între cele două serii.

B. *In Filosofia Cosmologică.* Teoria Paralelismului Psiho-Fizic, concepută de Dualismul Hilozoist (Vezi) al filosofilor antesocratici și fixate de *Spinoza* și *Leibnitz,* afirmă existența realităților: Suflet și Materie, ale căror manifestări sunt paralele, fără a se influența sau produce reciproc.

PARALOGISM. — *In Logică.* Gândirea rezultată din nerespectarea fără voie a regulelor logice fixate pentru raționament, chiar dacă concluzia derivată nu este falsă. — Se deosebește de Sofisme, deoarece nerespectarea regulelor raționamentului se face intenționat, pentru a înșela buna credință a altuia.

1. Paralogisme Transcendentale, sau Psihologice — astfel denumește *Kant* raționamentele dialectice, prin care psihologia rațională crede, că poate demonstra derivarea unității sufletului ca substanță, din unitatea sufletului care gândește; acesta, fiind considerat ca modificare a celui dintâiu.

PARAMETRIE. — *In Filosofia Matematicei.* Sinonim cu Metageometrism. (Vezi).

PARAMNEZIE.—*In Psiho-Patologie.* Boală a memoriei de origine fiziologică cerebrală, datorită căreia nu se poate recunoaște, că fenomenele sufletești actuale în conștiință la un moment dat sunt noi, atunci formate — nu sunt vechi, din cele revenite din Subconștientul unde s'au păstrat. Bolnavul are iluzia memoriei și crede că recunoaște în toate împrejurările de timp și spațiu, în detaliu oricare fenomen sufletesc la un moment dat, ca și cum l-ar retrăi integral, așa cum s'a trăit când s'a format. — Paramnezia se consideră impropriu sinonimă cu Falsa

Memorie, deoarece aceasta este o Pseudoamnezie.

PARANOÏA. — *In Psiho-Patologie.* Boală sufletească în general. Inţelesul restrâns este de nebunia raţionării sistematice, cu sau fără halucinaţii. (Ex: persecuţie, delir romantic şi diferite monomanii). *Kraepelin* deosebeşte două clase: 1) Adevărata Paranoïa, cuprinzând stările paranoice: delirul sistematic, prin raţionări sistematice fără halucinaţii şi fără slăbirea inteligenţii globale, delir care deşi progresează, totuşi nu duce la demenţă. 2) Stări paranoide ale demenţei precoce, cuprinzând delirul cu halucinaţii, progreșiv, care duce la demenţă. — Paranoïa se crede, că este rezultatul unei hipertrofii derivate şi ele din intoxicări ale unor centri nervoşi din creer.

PARAPSIHIC. — *In Psihologie.* Stare sufletească temporară, frequentă în faza pubertăţii (13—14 ani) şi adolescenţii (17—19 ani), manifestată prin visări romantice, manii, obsesii, irascibilitate, cu treceri rapide la stări opuse: dela visare la acţiune, dela veselie la tristeţe, etc. — Termenul este întrebuinţat de *Flournoy* cu înţelesul de fenomene telepatice, de previziune şi de spiritism.

PARASITISM. — Inţeles pejorativ, cu întrebuinţare socială dată termenului biologic de nutrire a unui vieţuitor (plantă sau animal), prin folosirea hranei absorbită, ingerată, digerată şi chiar asimilată de alt vieţuitor.

PARCIMONIEI Legea. — A. *In Logică.* Reducerea multiplicităţii şi varietăţii fenomenelor la unitatea de succesiune şi simultaneitate, pentru a le explica cât mai perfect posibil, cu cât mai mică cheltuială de gândire. — Mai poartă denumirea: Principiul Economiei sau al Simplicităţii.

B. *In Psihologia Comparată* are aplicaţia specială de a nu explica reacţiunile unui animal ca fiind rezultate din facultăţile superioare sufleteşti, ca de ex: raţiunea, gândirea, când foarte bine asemenea reacţiuni pot fi explicate prin facultăţi inferioare, ca asociaţii, deprinderi, etc. — Parcimonia este numită aci Principiul lui *Morgan.*

PARIUL LUI PASCAL. — A. *In Filosofia Religiei.* Expresiunea prin care se arată îndemnul filosofului *B. Pascal,* de a se admite existenţa lui Dumnezeu de acei care sunt în alternativa acestei credinţe, deoarece „acel care admite existenţa lui Dumnezeu câştigă totul, iar acela care ar pierde asemenea pariu nu pierde nimic".

B. *Kant, în Critica Raţiunii pure,* defineşte pariul astfel: „Este piatra de încercare obişnuită, pentru a şti dacă ceea ce pretinde cineva este pentru el o simplă părere, sau este o credinţă hotărîtă".

C. *Inţeles comun.* Pariul este convenţia executării unei obligaţiuni stabilită, de către persoana cu păreri deosebite, într'o anumită chestiune, faţă de persoana a că-

rei părere se va dovedi că a fost acea adevărată.

PARTICULAR. — A. *Inţeles general.* Ceea ce aparţine unei singure existenţe, sau mai multora care alcătuesc un grup, însă nu la toate. — Este opus lui Universal.

B. *In Logică.* Se deosebeşte de Special, Singular şi Individual: a) Este noţiunea, considerată numai într'o parte a Sferei (întinderii, mărimii, numărului de fenomene pe care-l cuprinde). b) Este judecata, prin care predicatul afirmă sau neagă numai o parte din sfera subiectului (Judecata Afirmativă Particulară *I*, şi Negativă Particulară *O*). Ea aparţine proprietăţii formale a categoriei Cantitate, stabilită de *Aristotel* şi *Kant.* (Vezi Categorie).

1. *Observări:* Gândirea are defectul congenital de a nu putea cantifica decât subiectul său, în precizarea însuşirilor ce i se fac de către predicat. Astfel, în momentul gândirii când se fixează cât din subiect (Tot — Parte sau numai un Singue exemplar) este sau nu este predicat, acesta rămâne necantificat. Va trebui să facă gândirea o înlocuire a predicatului prin subiect (Conversiune sau Inversiune), spre a putea să cantifice fostul predicat, devenit acum subiect. 2) Apoi, gândirea cantificând numai subiectul, nici nu poate preciza care este anume acea parte din subiect, pe care o afirmă sau o neagă predicatul. (Vezi *Erori Congenitale).*

PARTI-PARŢIALĂ. — *In Logică.* In toria Cantificării predicatului judecăii, fixată de *Hamilton,* este Judecata, al cărui subiect şi predicat sunt luate particular, între ele fiind un raport de sferă *încrucişat.* Judecata Parti-Parţială afirmativă se confundă cu Judecata Afirmativă Particulară. *(Liard).*

PARTI-TOTALĂ. — *In Logică.* Judecata, al cărui subiect este luat particular şi predicatul este universal, între ele fiind un raport de sferă ordonat: subiectul supraordonat predicatului. Judecata Parti-Totală negativă se confundă cu Judecata Negativă Particulară. *(Liard).* — Vezi Parti-Parţială.

PASIUNE. — *In Psihologie.* Stare sufletească afectivă — de plăcere şi neplăcere — cu intensitate puternică şi durată lungă, despre ceea ce sufletul ştie (Intelect), voieşte şi făptueşte (Voinţă). Prin intensitate şi durată, Pasiunile se deosebesc de celelalte două feluri de afecte: Emoţii şi Inclinaţiuni.

1. *In Linguistică.* Neologism, sinonim cu Patimă; însă, pentru afectele care urmăresc şi realizează Binele se întrebuinţează cuvântul Pasiune, iar Patimă, pentru Rău.

2. *In Filosofie. Aristotel* şi Filosofia Scolastică îi atribue înţelesul de Neexistenţă (pasivitate) — opus existenţii (activitate) şi le consideră făcând parte din cele zece Categorii. — *Descartes* îi atribue înţelesul de Cunoştinţe existente în gândire — opuse cunoştinţelor de acţiune (Voinţa gândirii). — *Condillac, Kant, Hegel* şi mulţi din Psihologii moderni îi atribue înţelesul de Tendinţă de acţiune (voinţă)), înto-

vărăşită de simţuri (afecte) şi cunoştinţe (intelect) destul de puternice ca să domine vieaţa sufletească, fie prin puterea afectelor ce are, fie prin durata de stabilitate şi permanenţă a acţiunii sale. — „Pasiunea este o înclinaţie centrală, căreia i se subordonează toate celelalte" *(Malapert* şi *Ribot)*.

3. *In Psihologia — Patologică.* Stare de sensibilitate anormală, datorită căreia se rupe echilibrul mintal. Se deosebesc: a) pasiuni maniace şi b) cronice, derivate din sgârcenie.

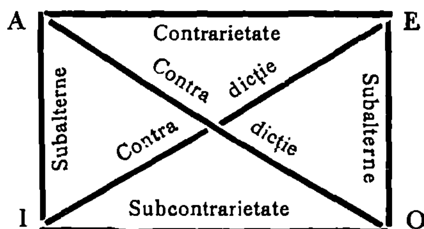
PATOLOGIE. — Ştiinţă Psiho-Fiziologică Medicală, al cărui obiect este cercetarea bolilor sufleteşti şi ale materiei nervoase, împreună cu ale glandelor endocrine. Este deci înrudită cu Neurologia şi Endocrinologia. — Nu trebue considerat adjectivul: Patologic ca fiind sinonim cu Anormal; deoarece, acestea poate fi şi supra-normal, arătând un progres, o valoare — pe când Patologicul este totdeauna un regres, o inferiorizare.

1. *Kant* îi atribue înţelesul de Pasiuni, deosebind „iubirea patologică, care este sentiment — de iubirea morală, care este voinţa de a face Bine".

PATOPSIHOLOGIE. — „Parte a Psihologiei care studiază bolile sufleteşti, — deosebită de Psiho-Patologie, care este partea Patologiei care studiază soarta acestei boli". *(Münsterberg)*.

PATRULATERUL lui BOETIUS. — *In Logică.* Concretizarea grafică printr'un patrulater, a Opoziţiunii Judecăţilor, făcută de *Boetius*, pentru a face evidente principiile raţiunii: Identitatea, Contrarietatea, Terţiul exclus, Raţiunea suficientă, Valorificarea — din care derivă întreaga gândire logică.

Toţi *S* sunt *P* Niciun *S* nu e *P*

Unii *S* sunt *P* Unii *S* nu sunt *P*

Contrarietatea: Ambele (*A* şi *E*) pot fi false, însă nu pot fi adevărate, ambele.

Subcontrarietatea: Ambele (*I* şi *O*) pot fi adevărate, însă nu pot fi false, ambele.

Contradicţia: Ambele (*A* şi *O* — *E* şi *I*) nu pot fi nici adevărate, nici false, fiindcă una trebue primită cu necesitate.

Subalternarea: Dacă e adevărată *A* (sau *E*) este adevărată şi *I* (sau *O*), însă nu şi invers; dacă este falsă *I* (sau *O*), este falsă şi *A* (sau *E*).

PEDAGOGIE. — A. *Inţeles etimologic.* Denumirea sclavului însărcinat să se ocupe de copiii stăpânului.

B. Ştiinţa normativă a Educaţiei, al cărui obiect îl formează influenţele sistematizate şi conştiente, pentru a realiza educaţia corpului şi sufletului omenesc, conform unui ideal propus. Ea se bazează în special pe: Psihologie — Fiziologie — Morală — Sociologie.

1. *Littré* îi dă o definiţie cu înţeles etimologic: Pedagogia este educaţia morală a copiilor. — *Marion:* Ştiinţa educaţiei fizice, intelectuale, afective şi morale. — *Durkheim:* Pedagogia nu este nici înseşi Educaţia, nici Arta educatorului şi nici Ştiinţa educaţiei în înţeles propriu, deoarece ar însemna să fie o cercetare a genezii sistemelor educative, ceea ce nu este Pedagogia. Ea este o „teorie practică", fiindcă teoria are obiect să fixeze sistemele educative şi mijloacele acestora puse la dispoziţia educatorilor. — *Blum:* Cuvântul Pedagogie implică înţelesul de artă, având preocupări finaliste şi normative — nu pe cel de ştiinţă, care să caute legi ştiinţifice. — *Claparède* propune termenul „Pedotehnie" pentru înţelesul Pedagogiei Practice, care să cuprindă: Pediatria, Pedologia şi Istoria Pedagogiei. Aceasta, deoarece în vorbirea curentă s'a restrâns înţelesul Pedagogiei la tehnica pur şcolară a educaţiei copiilor, mai cu seamă în perioada şcoalei primare.

PEDOLOGIE. — Ştiinţa educaţiei copilului, speţă a Pedagogiei Generale căreia i se restrânge obiectul de cercetare dela om la copil, deoarece acesta are o structuralizare fizică şi sufletească mai deosebită de a adultului. (Vezi Pedagogia).

1. Pedologia nu trebue confundată cu Pedotehnia sau Pediatria (Pedometria), fiindcă sufixele: logie şi tehnie (atrie — metrie), adăogate la finele cuvântului pedos (copil) au înţelesuri deosebite: *Logia,* presupune cercetarea prin raţiune a legilor şi este deci Ştiinţă — iar *Tehnica,* presupune aplicarea legilor teoretice ale ştiinţei şi este deci Artă. (Metria — Atria, este măsurătoarea experimentală).

2. Termenul este fixat de *Chrisman* în 1894, cu înţelesul de teorie, a cărei Pedagogie trebue aplicată în Educaţie.

PEDOMETRIE. — Speţă a Pedagogiei Experimentale — deci şi a Psihologiei Experimentale — al cărei obiect este măsurarea însuşirilor fiziologice şi sufleteşti ale copilului, cercetat experimental, cu scopul fixării legilor ştiinţifice asupra cunoaşterii lui, care vor servi Educaţiei.

PEDOTEHNIE. — Speţă a Tehnologiei, cuprinzând şi Pedometria, cu înţeles de Artă a aplicărilor practice rezultate din legile ştiinţifice ale Pedagogiei şi Pedologiei. — Cuvântul este inventat de *Decroly* în 1906 cu prilejul înfiinţării la Bruxelles a Societăţii, care poartă acest nume.

PERCEPŢIE. — A. *In Psihologie.* Cunoştinţa despre un fenomen prezent simţurilor, rezultată din sinteza senzaţiilor despre fiecare însuşire în parte a acelui fenomen. — Tot cunoştinţa unui fenomen prezent simţurilor este şi Intuţia, însă este deosebită de Percepţie prin calitate, deoarece ea presupune sinteza tuturor sensaţiilor căpătate prin voinţa de a le cunoaşte, întrebuinţând toate simţurile şi chiar aparatele tehnice, pentru a prinde vibraţiile tuturor însuşirilor fenomenului ce se urmăreşte să fie cunoscut.

B. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Numeroase şi variate înţelesuri: 1) Facultate a priceperii; 2) Act al priceperii; 3) Cunoştinţă rezul-

tată din actul priceperii; 4) Cunoștință în genere; 5) Conștiința Eului despre cunoștințele și afectele ce are; 6) Afecte care întovărășesc Cunoștințele, etc. — Astfel, Percepția a fost considerată ca Intelect, ca Afect, ca Voință și chiar ca toate la un loc. (Conștiință).

1. Ințelesul psihologic de Sinteză a sensațiilor, cuprinde o gândire complexă de judecăți asupra sensațiilor care se sintetizează și odată alcătuită, ea trece din Conștient în Subconștient pentru asociere și păstrare ca toate fenomenele sufletești — iar atunci când revine în Conștient, poartă numele de Imagine și Reprezentare. (Vezi acești termeni).

2. *Bacon* și *Leibnitz* îi atribue înțelesul de Conștiință a Simțirii, a modificărilor afective produse în suflet, de vibrațiile venite din Non-Eu elaborate în sensații (Intelect). Astfel, percepția este fenomenul afectiv care întovărășește fenomenul intelectual. — *Leibnitz* însă îi atribue și înțelesul de act al cunoașterii, care cuprinde o multitudine de cunoștințe într'o unitate. — *Descartes* și *Spinoza* numesc Percepție orice act de cunoaștere. — *Kant:* Actul de gândire voluntară prin care se organizează sensațiile prezente, se interpretează și se completează prin imagini, amintiri și reprezentări — opunându-se prin aceasta obiectului extern care se cunoaște. — *Wundt:* Percepția este Sinteză creatoare aperceptivă.

PERCEPȚIONISM. — *In Filozofia Cunoașterii.* Teoria sinonimă Realismului — care afirmă posibilitatea cunoașterii Universului, prin Percepțiuni, ca un Non-Eu exterior spiritului. — (*Schopenhauer, Spencer, Bergson, Hamilton* etc.) cu două aspecte: 1) afirmarea Eului ca realitate de cunoaștere imediată individuală a realității Non-Eului (*Descartes, Berkeley*) 2) afirmarea realității Eu-lui și Non-Eului, amândouă câștigate ca formațiuni secundare ale Cunoașterii (*J. St. Mill, W. James, Baldwin*).

PERDURABILITATE. — Ceea ce durează mult timp. Insușire dată unei existențe comparată cu alta. (*Meyerson*).

PERENITATE. — A. *Ințeles etimologic.* Ceea ce durează un an întreg.

B. *In Filosofie.* Ceea ce durează infinit în timp, etern.

PERIPATETICI. — Denumire dată filosofilor discipoli ai lui Aristotel, care în Filosofia Cunoașterii introduc judecățile ipotetice (dacă *S* este *M* atunci este *P*) și pe cele disjunctive (sau *S* este *M*, sau este *P*). — In sens etimologic, Peripatetic (a se plimba) este denumirea dată metodei, prin care Aristotel preda Filosofia discipolilor săi plimbându-se printre coloanele lui Licheion, existente în grădina școalei înființată de el.

PERSOANĂ. — A. *In Filosofie.* Ființă umană, înzestrată cu rațiunea de a deosebi adevărul de eroare și binele de rău (*Leibnitz, Kant*). Considerată sinonimă cu Individualitatea, se prezintă sub două aspecte: fizic (persoană fizică) și sufletesc (persoană psihică: intelectuală, afectivă-artistică și volitivă-morală). Termenul atribuit ca

însuşire lui Dumnezeu a format baza problemei Creaţionismului în sec. XIX sub forma întrebării: „Dumnezeu este personal". (Vezi Teismul, Deismul, Panteismul).

B. *In Drept.* Existenţă capabilă de Drepturi şi Datorii legale, deosebindu-se: a) persoană *fizică* (omul considerat individual) şi b) persoană juridică (asociaţii de oameni: Stat, comună, profesii, etc. fie că sunt alcătuite din iniţiativă particulară sau publică (de Stat), fie că sunt de utilitate particulară sau publică. Ele se mai numesc „Persoane Morale de Drept Public sau Privat, de Utilitate Publică sau Privată", şi sunt înfiinţate numai de legea juridică, de drept, explicându-se prin aceasta numirea de „Persoane Juridice"). — Personal (drept personal) este opus Lucrului, care e drept real).

1. *Etimologic.* Persoană, înseamnă mască de teatru şi de aci: personaj, rol, caracter, funcţiune, demnitate *(R. Eucken).* — Filosofia Stoică atribue omului un rol (persoană) în vieaţă. — Filosofia Creştină în problema Trinităţii întrebuinţează înţelesul de Ierarhie a demnităţii Divine. — Filosofia Morală, înţelesul de Realizarea binelui de cea mai înaltă valoare. — Filosofia Estetică şi Ştiinţifică, de asemenea întrebuinţează înţelesul laudativ de valoare, dată celor care realizează Frumosul şi Adevărul. (Vezi Personalitate şi Individualitate).

PERSONALITATE. — A. *In Filosofia Psihologiei.* Supraorganizarea individualităţii sufleteşti, datorită căreia persoana se ridică deasupra mediului: cosmic, biologic şi social (economic, juridic, politic şi cultural), organizându-l şi adaptându-l trebuinţelor lui culturale. Din realitatea concretă a vieţii, Personalitatea creiază valori culturale (filosofie, ştiinţă, artă, morală şi religie).

B. *Inţeles general.* Persoana care întruneşte în cel mai înalt grad calităţile superioare sufleteşti, remarcându-se fie prin influenţa ce o exercită în mijlocul societăţii, fie prin funcţiunea ce ocupă.

C. *In Psiho-Patologie.* Bolile personalităţii — Dedublarea personalităţii, etc. sunt tulburări ale individualităţii sufleteşti, ale Eului, considerat că este în mod normal unul singur, permanent şi identic cu sine. *Ribot* întrebuinţează aceşti termeni, deşi mai proprie este expresiunea „Boli, sau Dedublări, ale unităţii sufleteşti individuale".

PERSONALISM. — A. *In Filosofia Religiei.* Denumirea dată teoriilor, care afirmă că Dumnezeu are existenţa unei persoane. — Opuse sunt teoriile Panteiste.

B. *In Filosofia Cosmologică.* Teoria lui *Renouvier,* care face din Personalitate Centrul Universului şi Categoria supremă a existenţii.

PERSONALISM ENERGETIC — Teoria profesorului *R. Motru,* prin care afirmă că individul însuşi îşi făureşte Personalitatea, ca pe o suprastructură a individualităţii sale psihice prin Voinţă tare, care să aleagă cele mai valoroase scopuri ale trăirii, pentru realizarea

valorilor culturale necesare prețuirii și fericirii vieții prin muncă energetică intelectuală și afectivă. Personalismul Energetic creează Cultura și Civilizația — Tehnica și Arta, conform idealului ce-și propune.

PERSPECTIVISM. — *In Filosofia Cunoașterii.* Teorie prin care *Nietzsche* afirmă, că orice cunoștință este o „perspectivă", deoarece este relativă la trebuințele vieții celui care cunoaște.

PESIMISM. — A. *In Filosofia Moralei.* Denumire dată teoriilor, care afirmă existența Durerii și Răului în vieață cu putere dominantă asupra Bucuriei și Binelui, ba chiar afirmând că nu există Bucurie și Bine, deoarece vieața este o suferință *(Schopenhauer).* Pesimismul este opus Optimismului și Meliorismului fie afectiv, fie volitiv (moral), fie metafizic (cunoaștere transcendentală).

B. *Ințeles general.* Inclinație sufletească individuală, de a privi vieața și împrejurările ei numai protivnice Binelui și Bucuriei, așteptând ca toate evenimentele vieții să se desfășoare defavorabil.

PETITIO PRINCIPII. — *In Logică.* Eroarea, înlocuirii subiectului propus gândirii într'un rationament, cu un alt termen ca subiect — făcută intenționat. Prin aceasta, regula formală a raționamentului — care cere trei termeni în gândire, fiecare cu funcțiunea precizată de: subiect, predicat, mijlocitor, și identici fiecare cu înțelesul lor — este nerespectată. Eroarea intenționată făcută astfel se numește Sofism „de fond-material", deși ea provine din nerespectarea legii formale a raționamentului, derivată din formele principiilor rațiunii: Identitatea, Contrarietatea, Terțiul exclus, Rațiunea suficientă, Valorificarea. Mai poartă denumirea de *Petere Principii.*

PITIATICA. — *In Psiho-Patologie.* Metodă de a trata și vindeca bolile fiziologice-sufletești prin persuasiune. (Vezi Psihoterapeutică).

PLĂCERE. A. *In Psihologie.* Sufletul are ca însușiri de orientare: intelectul — afectul — Voința, toate trei existente necesar în fiecare fenomen sufletesc, inseparabile și ireductibile. — Plăcerea, împreună cu opusul ei Neplăcerea, alcătuesc cei doi poli ai afectivității (simțirii) care întovărășesc cunoștințele (intelectul) și îndemnurile către mișcare și faptă (voință). Astfel, plăcerea nu se poate decât simți. Definiția ei se realizează prin determinarea condițiunilor în care ea se produce, ceea ce constitue obiectul teoriilor Morale asupra Plăcerii și Durerii. Nu trebue confundată cu Bucuria sau cu Fericirea.

B. *In Morală.* Este considerată ca obiect al Binelui de către *Epicur,* însă cu precizarea superiorității plăcerilor spirituale față de cele produse prin satisfacerea simțurilor. Legea supremă a vieții este înlăturarea Durerilor, care ar putea zădărnici Plăcerile spirituale. *Bentham* alcătuește o Aritmetică a Plăcerilor, deci privite

numai cantitativ — iar *St. Mill,* o Estetică a plăcerilor, privite calitativ. Asemenea concepţiuni asupra Binelui alcătuiesc Teorii Utilitariste: Hedoniste şi Eudaimoniste.

PLASMA GERMINATIVĂ. — *In Filosofia Biologiei.* In teoria Evoluţionismului vital, *Weismann* afirmă existenţa în organele sexuale a unei rezerve celulare nediferenţiată, care se transmite din generaţie în generaţie fără să dispară (să moară) niciodată, capabilă să reproducă fiinţa întreagă. Aceasta este Plasma Germinativă, deosebită de *Plasma Somatică,* care este diferenţiată şi capabilă să alcătuiască numai organe parţiale ale corpului, dispărând (murind) odată cu ele.

PLURALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teoria care afirmă o pluralitate de existenţe în Univers, individuale şi independente una de alta, fără a se putea reduce sau contopi într'o unitate de substanţă primă şi ultimă — cum afirmă Monismul (materialist sau spiritualist) şi nici în două asemenea unităţi, cum afirmă Dualismul Cosmologic.

Termenul este întrebuinţat de *Lotze, Herbart, W. James* şi atribuit filosofiei lui *Renouvier.* — Pentru *Wolf* şi *Kant* are înţelesul opus Egoismului, în sensul de Solipsism (Vezi). Filosofia contemporană îi atribue înţelesul de teză prin care: diversitatea, eterogenitatea şi discontinuitatea existenţelor, duc gândirea filosofică către: identitate, omogenitate şi continuitate. Pluralitatea şi variabilitatea duc la unitatea de succesiune şi coexistenţă.

PLUTOCRAŢIE. — *In Sociologia Economico - Politică.* Conducerea, stăpânirea celor bogaţi — ca stare de fapt, nu ca sistem legal de guvernământ — în special a patronilor marilor întreprinderi economice (industriale, comerciale, financiare), care au o înrâurire dacă nu directă, în orice caz indirectă asupra conducătorilor autorităţilor statului. *Renau,* spune: „Numesc plutocraţie starea societăţii, unde bogăţia este nervul principal al vieţii, unde nu poţi ajunge nimic dacă nu eşti bogat, unde capacitatea şi moralitatea se evaluează după averea ce ai...".

PNEUMATOLOGIE. — *In Filosofia Cunoaşterii.* „Cunoaşterea speculativă a sufletului, derivată în parte din Teologia naturală şi în parte din Teologia revelată". (*D'Alambert.* — Se mai numeşte şi Metafizică particulară a fiinţei spirituale. — Termenul este întrebuinţat de Filosofii *Gnostici,* de *Leibnitz* şi *Kant,* cu înţelesul de „Spiritualism substanţialist".

POLIMATIE. — A. *Etimologic.* Ştiinţă multă, abudentă. Acumulare de cunoştinţe numeroase, însă nesistematizate. *Malebranche* îi dă înţelesul pejorativ de „falsă ştiinţă".

POLIREALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Teorie, care afirmă existenţa mai multor realităţi în Univers: realitate materială (sensibilă), spirituală (logică), morală, estetică, etc. *(F. Rauh).*

POLISILOGISM. — *In Logică.* Formă de gândire, alcătuită din

mai multe raţionamente deductive (silogisme) astfel legate între ele, încât concluzia fiecăruia din ele devine una din premisele celui următor. Cel dintâi se numeşte *Prosilogism* şi cel din urmă *Episilogism*.

1. Polisilogismul, ca şi Judecata şi Raţionamentul, este tot o comparaţie de legătură (raport) între un subiect şi un predicat, însă făcută mai „indirect" ca la raţionament, prin mijlocirea a mai mult decât un singur termeu de legătură între *S.* şi *P.* Câţi termeni mijlocitori sunt, tot atâtea şi Silogisme în Poliraţionament.
2. Când silogismele acestea sunt exprimate prin Entimene (o singură premisă şi concluzia), atunci Polisilogismul — respectiv *Polientimema* — se numeşte *Sorit*, aristotelic sau goclenian (Vezi).

POLITEISM. — *In Filosofia Religiei.* Teorie sau credinţă, care afirmă existenţa mai multor Divinităţi. Este considerată ca formă primitivă a Religiei. (Vezi Animismul cu diferitele lui aspecte).

POLITELISM. — *In Filosofia Finalităţii.* Teorie, care afirmă existenţa mai multor scopuri (finalităţi), realizabile prin acelaşi mijloc. *(Bouglé).*

POLITICA. — *In Sociologie.* Una din cele patru activităţi sociale (economică, juridică, politică, culturală) şi anume aceea prin care unitatea socială respectivă este condusă de conducătorii ei aleşi sau numiţi. Formele de conducere (politice) sunt numeroase şi variate, putându-se fixa pe axa a doi poli: a) Individualismul (individul considerat scop al vieţii sociale, servindu-i ca mijloc pentru realizarea scopurilor lui grupul social întreg) şi b) Socialismul (societatea considerată scop, iar individul mijloc).

POSIBILITATE. — *In Logică.* Una din cele trei speţe ale categoriei Modalitate (realitate — necesitate — posibilitate), după care gândirea construeşte judecăţi, comparând înţelesul unui subiect cu al unui predicat. Judecăţile care exprimă Posibilitatea se numesc *Judecăţi Problematice.*

1. Posibilitatea are două înţelesuri: a) ceea ce este posibil în mod obiectiv (independent de subiectul care gândeşte, deci valabil pentru toţi) şi b) ceea ce este posibil numai subiectiv. a) In înţelesul obiectiv, se spune „Ceea ce este logic posibil", la ceea ce nu implică contradicţie. — „ceea ce este fizic posibil" la ceea ce satisface condiţiile generale ale experienţii *(Kant)*, la ceea ce nu este în contradicţie cu nici un fapt stabilit, la ceea ce este mai mult sau mai puţin probabil. Sau „ceea ce este moral posibil", la ceea ce nu este în contradicţie cu regulele morale, psihologice, sociale, stabilite. b) In înţelesul subiectiv „este posibil" ca cel care gândeşte să gândească adevărat (logic) sau fals, despre ceea ce s'a întâmplat, se întâmplă, sau se va întâmpla, reducând chiar Posibilul — la Probabil.

POSTULAT. — *In Logică.* Grad de adevăr, care poate fi demonstrat. El constitue fundament al gândirii deductive, când se admite în mod general adevărul cuprins în el. Prin aceasta are acelaş rol în gândire, ca şi Prin-

cipiile rațiunii: identitatea, contrarietatea, terțiul exclus, rațiunea suficientă, valorificarea, care sunt considerate ca cele mai înalte grade de adevăr, evidente prin ele înșile, fără ca să mai fie demonstrate (Axiomele); iar adevărurile de primul grad, acelea care trebuesc demonstrate, sunt legile științifice (Teoremele). Postulatele gândirii științifice sunt: *Cauzalitatea* și *Determinismul*.

1. Din Postulate se pot deriva consecințe în număr nedeterminat, deoarece nu se poate constata niciodată vreo contradicție a postulatului. Astfel, el este o Ipoteză verificată prin consecințele sale.

2. Postulatele *matematice*, sunt cele trei dimensiuni ale spațiului geometriei lui *Euclide*. Obișnuit se formulează astfel: „Dintr'un punct nu se poate duce decât o singură paralelă la o dreaptă dată".

3. Postulatele *Gândirii empirice*. *Kant* numește astfel cele trei spețe ale categoriei Modalitate (necesitate — relație — posibilitate), după care gândirea construește judecățile: a) apodictice (*S* este necesar *P*); b) asertorice (*S* este P) și c) problematice (*S* poate fi *P*).

4. Postulatele *Rațiunii practice*. *Kant* numește astfel cele trei postulate fundamentale ale moralei și credinței: libertatea, nemurirea sufletului și existența lui Dumnezeu — toate trei derivate din credința în Binele Suveran.

5. Postulatele *Gândirii logice*. Vezi Fundamentele rațiunii și ale gândirii științifice.

POTENȚIAL. — Ceea ce există ca posibilitate, virtual — nu ca act care se săvârșește.

1. *In Mecanica rațională*. Energia potențială, este funcțiunea potențială, este funcțiunea poziției corpurilor și a forțelor, care o poate exercita corpurile unul asupra altuia — deosebită de Energia cinetică, care este funcțiunea massei și a vitezei, ca forțe ale mișcării.

2. *In Fizică*. Potențial electric, sinonim cu Intensitatea, puterea.

3. *In Psihologie*. Potențial sufletesc, idem.

POZITIV. — *In Logică*. Termen general, prin care se exprimă prezența însușirilor unei oarecare realități. — Opus este Negativ, care exprimă absența însușirilor.

1. Pozitiv are numeroase înțelesuri. A) *Privitor la obiecte* (lucruri); a) Ceea ce este stabilit prin ordinea divină, sau prin faptele omului. b) *Leibnitz* spune, că există adevăruri eterne, necesare și adevăruri pozitive, legi ale naturii date de Dumnezeu, de care depind toate existențele și pe care le cunoaștem, fie prin experiență (aposterioric), fie prin rațiune (aprioric). c) *Bacon:* Cunoașterea este pozitivă, când este realizată prin experiență, chiar dacă nu se poate cunoaște rațiunea de a fi a unor asemenea cunoștințe, impuse existenții naturii prin voința lui Dumnezeu. d) *A. Comte:* Cunoașterea reală, actuală, efectivă, a ceea ce există — opusă cunoașterii himerice a existenții în sine — și care trebue să existe. e) In Matematică, este Pozitivă calificarea opusă Negativei, prin care se determină sensul în care este măsurată o mărime, plecând dela origina ei naturală sau convențională și exprimată prin semnul (+). B) *Privitor la persoane*. a) Pozitiv, este individul precis și determinat, în afirmațiuni (*Leibnitz*). b) cine este interesat, urmărind avantaje reale. c) cine se ocupă cu științele practice,

sau are profesiuni lucrative (producătoare în primul rând de bunuri concrete).

POZITIV (Drept). — *In Ştiinţa Dreptului*. Speţă, care cuprinde reguli juridice, legiferate de puterea conducătoare respectivă, a unei unităţi sociale organizate. Se mai numeşte Drept *Real* sau Drept Scris. — Opus este Drept Natural.

POZITIVĂ (Filosofie). — Filosofie, ale cărei teorii la problemele ce-şi pune, se întemeiază pe adevărurile indiscutabile stabilite de ştiinţele pozitive. (Vezi *Pozitivism*).

POZITIVE (Ştiinţe). — Ştiinţe sau fragmente de ştiinţe, ale căror rezultate obţinute prin raţiune (aprioric), pot fi verificate prin experienţă. *(Cournot)*.

POZITIVISM. — *In Filosofia Generală*. Sistem filosofic, care la Problema Cosmologică răspunde prin teoria Realismului, cu înţelesul că singura realitate este ceea ce este pozitiv, existent ca manifestare şi folositor. O existenţă în sine, transcendentală, numenală, nu există. — La Problema Cunoaşterii răspunde că nu poate exista cunoaştere apriorică, ci numai una bazată pe faptele experienţii, concretizată în Ştiinţele Pozitive (vezi), care trebue să fie fundamentul oricărei cunoaşteri, inclusiv a celei filosofice, deoarece Pozitivismul este fapta superioară şi ultimă a gândirii omeneşti, ce a urmat după faza metafizică (a abstracţiunii, a gândirii concretului prin ideea abstractă), după cum aceasta a urmat şi ea primei faze a gândirii naive, supranaturale, faza teologică. — La Problema Morală, răspunde că Binele este ceea ce este util, folositor şi practic. — La Problema Ontologică, afirmă existenţa sufletului social colectiv, singura realitate, — înlăturând prin aceasta orice realitate de natură supranaturală, divină. Religia este înlocuită prin Cultul individual, familial şi social, care să ducă la perfecţionarea fiinţei prin formula: „Iubirea, ca principiu — Ordinea, ca bază. — Progresul, ca scop”. — Pozitivismul îşi are origina în filosofia lui *Condorcet, D. Hume, J. St. Mill, Spencer, Renan, Taine*, etc., însă *A. Comte* este considerat „părintele filosofiei pozitiviste”. (Vezi şi lămuririle de sub Scepticism şi pe cele de sub Spiritualism).

PRAGMATIC. — *Inţeles general*. Insuşirea, dată acelor cunoştinţe, impuse de vieaţa practică, drept convingeri sufleteşti, ca necesităţi de fapt, pentru reuşita scopurilor propuse — deosebite de cunoştinţele evidente, certe, ca necesităţi de drept, impuse de principiile raţiunii, nu de nevoile vieţii. Valoarea de adevăr a convingerilor Pragmatice — indiferent natura lor — va fi determinată de reuşita lor.

PRAGMATISM. — *In Filosofia Cunoaşterii*. Teorie, concepută de *Peirce* şi formulată de *W. James*,

care afirmă că valoarea cunoașterii este de natură practică, utilitară — nu teoretică. „Adevărurile” sunt numai ipoteze provizorii, până la verificarea și confirmarea lor de vieață și realitățile ei. Dacă nu este imposibil, în orice caz este foarte greu a se demonstra rațional ideile fundamentale din teoriile care se fac, deoarece aceste idei nu sunt adevăruri evidente, ci sunt numai credințe, impuse de necesitatea de fapt a vieții. — Pragmatismul se mai numește și *Umanism*. El caracterizează filosofia contemporană engleză și americană a Utilitarismului. — Teorii opuse: Dogmatism, Scepticism, Fenomenalism, Criticism, Pozitivism, Agnosticism, Antiintelectualism. (Vezi și lămuririle de sub Scepticism).

PRACTIC. — *Ințeles general.* Fapta acțiunea, care urmărește realizarea utilului prin mijloace concrete și simple. — Opus este Teoretic, sau Abstract, Speculativ.

1. Ințelesurile sunt variate. *Kant* îi atribue două înțelesuri: a) acțiune asupra naturii, aplicând adevărurile științifice și o numește Tehnică. b) acțiune pentru înfăptuirea Binelui, numită Morală practică.

Leibnitz: Practic este sistemul de morală care determină fapta și prescrie ceea ce trebue să fie, pentru a evita tristețea și a realiza bucuria.

Aristotel, divide gândirea și prin aceasta științele în trei grupe: practice — teoretice — poetice.

Descartes: Practica, este exercitarea unei activități voluntare, care să modifice mediul.

Levy Brühl: Practica, determină regulele conduitei individuale și sociale, sistemul drepturilor și datoriilor, raporturile morale și juridice între oameni. — In înțeles strict utilitar, se spune: „interes practic” privitor la bani, la bunuri sau la o profesie: „spirit practic”, care nu se preocupă decât de câștiguri materiale, fără preocupări de ceea ce este ideal, ca adevăr, frumos, bine etc.; „caracter practic”, sinonim cu egoist, care urmărește avantaje materiale, fără scrupule asupra mijloacelor cu care le realizează; „simț practic”, are acela care știe să-și organizeze vieața, afacerile, lucrările, etc., în spirit eficace și economic.

PRECIZIUNE. — A. *Etimologic:* Abstracțiune.

B. *Ințelesul general.* Insușire de grad a unei Cuuoștințe, care nu mai lasă gândirea în îndoială. Gradul preciziunii este mai mic decât al *Exactității,* care este absolută, riguroasă ca în Matematică și mai mare decât Aproximația. Măsurătorile de orice fel sunt numai precise sau aproximative și nu exacte, deoarece acest grad este conceput numai teoretic, ideal. — Opus Preciziunii este ceea ce este Vag.

PREDESTINARE. — *In Filosofia Finalității.* Teorie, care afirmă că fiecare om are destinul lui definitiv fixat dinainte, de a fi mântuit sau blestemat. *Leibnitz* spune: este deosebire între destin și predestinare, deoarece predestinarea cuprinde în sine un destin absolut și anterior considerațiunii

faptelor bune sau rele ale celor predestinaţi".

PREDETERMINISM. — *In Filosofia Cosmologică Finalistă.* Teorie, care afirmă Determinarea tuturor existenţelor Universului prin voinţa Lui Dumnezeu Atoateştiutor şi Atotputernic, ca o necesitate divină şi eternă. — *Kant* deosebeşte Determinismul de Predeterminism.

PREDICABIL. — *In Logică.* Tot ceea ce gândirea atribue ca predicat unui subiect. *Aristotel* fixează trei grupe: genul, propriul (esenţialul) şi accidentalul (întâmplătorul). — Filosofia *Scolastică* le fixează numărul la cinci: genul, speţa, diferenţa, propriul, accidentalul. — *Kant* le numeşte Categorii (vezi), al căror număr îl fixează la douăsprezece, iar *Schopenhauer* alcătueşte un tablou cu toate judecăţile universale, care pot să fie afirmate aprioric asupra; spaţiului, timpului şi materiei — cele trei categorii generale.

PREDICAT. — *In Logică.* Funcţiunea ce are în gândire termenul (noţiunea sau noţiunile), cu care se compară celălalt termen al gândirii despre care se gândeşte, având funcţiunea de Subiect. Orice gândire de comparaţie (Judecăţi şi Raţionamente) au aceste două elemente: subiectul şi predicatul. Scopul gândirii este să raporteze în mod necesar predicatul la subiect, aflând astfel dacă înţelesul subiectului, comparat cu înţelesul predicatului, este afirmat sau negat, în total (universal) sau în parte (particular), de către predicat. De aci rezultă, că *predicatul este acela care hotărăşte gândirea,* în sensul că determină: ce este, cum este şi ce face subiectul.

1. Erorile de gândire se săvârşesc prin predicat: de regulă, când este întrebuinţat contrar principiilor raţiunii, dar şi prin faptul că *numai subiectul se cantifică în gândire,* iar predicatul rămâne necantificat. Va trebui să se facă înlocuirea lui prin subiect şi reciproc (Inversiunea — Conversiunea), ca să se poată şi el cantifica. — O altă cauză de erori provine şi din faptul, că predicatul cantificând în parte (Particular) subiectul, când îl afirmă sau neagă, nu determină şi care este acea parte afirmată sau negată.

2. Predicatul — prin funcţiunea ce are — este scop al gândirii (determinarea subiectului); iar existenţa lui e alcătuită din una sau mai multe noţiuni de natură adjectivală sau verbială, ca însuşiri ale subiectului.

3. Adeseori, subiectul este exprimat cu noţiunea nedefinită a pronumelor şi atunci predicatul determină subiectul prin chiar numirea definită a lui, care este de regulă o noţiune, sau mai multe, de natură substantivală. (Ex: Ei sunt soldaţi; acesta este un ceasornic, etc).

4. Predicatul are obişnuit sfera mai mare decât subiectul, însă uneori este invers şi în acest caz, predicatul este o noţiune, numită impropriu „individuală" exprimată adesea printr'un nume propriu. (Ex: Acesta este Mihai).

5. Predicate verbale, sunt acelea formate din verbe, cu sau fără complemente gramaticale. Predicatele nominale, sau Numele predicative, sunt formate

din substantive, cu sau fără atribute gramaticale, împreună cu verbul ajutător: este. — Predicatului alcătuit din mai multe complemente, i se măreşte Conţinutul (calităţile), dar i se micşorează Sfera (numărul fenomenelor), prin comparaţia lui cu subiectul.

6. Prin flexiunea limbii, verbele, predicatele, se pot substantiva şi adjectiva, cum acestea se pot verbaliza. Astfel, Predicatele verbale se transformă în Predicate nominale şi invers.

7. In judecăţile exprimate gramatical prin propoziţiuni desvoltate — în care subiectul şi predicatul sunt alcătuite din substantive urmate de adjective şi atribute, ca şi din verbe urmate de adverbe şi complemente — există tot numai un singur subiect logic şi un singur predicat; deoarece, nu numărul de noţiuni (cuvinte) formează subiectul şi predicatul unei gândiri, ci funcţiunea acestora. Tot astfel, aceste propoziţiuni desvoltate constitue tot o singură judecată, indiferent de numărul propoziţiunilor; deoarece, noţiunile care întovărăşesc subiectul şi predicatul ca atribute şi complemente, servesc numai să precizeze înţelesul de conţinut şi de sferă ale acestora. (Vezi, Logica şi Gramatica).

PREFORMAŢIE. — *In Filosofia Biologiei*. Teorie, care afirmă că toate organele şi însuşirile ereditare ale fiinţei există în germen, nediferenţiate şi nedeosebite de organele şi însuşirile (care le vor produce. — Este cunoscută sub numele de: Teoria Preformaţiei germenilor a lui *Weismann*, sau „Preformism" şi este opusă Teoriei Epigenezei. (Vezi). Vezi şi Evoluţionismul Biologic.

PREISTORIE. — Speţă a Istoriei, al cărui obiect îl formează popoarele de altădată, care nu mai au fiinţă. Studiul lor se face după *vestigii* (rămăşiţe, urme de de ale lor) — nu după documente scrise, sau tradiţiuni, ca la popoarele istorice — şi chiar după inducţii de raţionamente apriorice. Sinonim cu *Paleetnologia*.

PRELOGICĂ. — *In Sociologie*. Termen, întrebuinţat de *L. Brühl*, atribuit individualităţilor sufleteşti care alcătuesc societăţile primitive, în înţelesul că acestea nu urmăresc explicarea cauzală a fenomenelor.

PREMISE. — *In Logică*. Judecăţi, care au funcţiunea — în gândirea de raţionament — să mijlocească realizarea unei judecăţi între subiectul şi predicatul gândirii, ce va alcătui concluzia raţionamentului. In raţionamentul deductiv (silogism), una este premisă majoră, iar cealaltă minoră.

1. Gândirea va trebui să găsească una sau mai multe noţiuni, ale căror înţelesuri să poate fi comparate succesiv cu ale subiectului şi predicatului gândirii, drept concluzie. Aceste noţiuni intermediare, cu funcţiunea de mijlocitoare, se numesc Termenul Mediu în raţionament (sau Termeni Medii în poliraţionament); iar Judecăţile realizate, între termenul mediu pe de o parte şi subiectul şi predicatul gândirii iniţiale pe de altă parte, sunt Premisele gândirii din Concluzie.

2. Termenul Mediu, care se găseşte numai în premise, poate fi folosit de gândire, fie cu funcţiunea de subiect, fie cu a-

ceea de predicat, alcătuind Figurile Silogistice (Vezi).

3. Premisele raționamentului sau poliraționamentului, care sunt judecăți logice necesare gândirii, se pot exprima printr'un număr mai mic de propozițiuni gramaticale, indicându-se însă subînțelegerea lor (lipsa lor din exprimare, nu din gândire) prin expresiile: „deoarece" și „fiindcă". Gândirea exprimată astfel se numește: Entimemă — Polientimemă — Sorit (Vezi).

PREMOȚIE FIZICĂ. — *In Filosofia Religiei.* Teorie, care afirmă intervenția lui Dumnezeu în mod fizic, pentru determinarea omului la anumite fapte, fără voința lui, fiindcă așa este voia Domnului (*Bossuet,* și *Malebranche*). Vezi Predeterminism și Predestinare.

PRENOȚIUNI. — *In Logică.* Noțiuni, ale căror înțelesuri le află omul de știință în limbajul comun, înainte de studiul faptelor și fenomenelor cuprinse în ele, trebuind adesea să schimbe aceste înțelesuri, rectificându-le eventualele confuziuni și erori. — Termenul este întrebuințat de *Bacon* și *Durkheim.*

PREȘTIINȚĂ. — *In Filosofia Religiei.* Una din însușirile tradiționale ale lui Dumnezeu: cunoașterea perfectă a viitorului, a tot ceea ce se va întâmpla.

PREZENȚĂ (Tabelă). — *In Metodologie.* Una din cele trei spețe ale metodei Experimentale — pe lângă cele două: tabela de Absență și tabela de Comparație, fixate de *Bacon* — anume aceea, prin care se notează (pe o tabelă, tablou) toate cazurile, chiar diferite, care cuprind fenomenul de explicat experimental cu toate înfățișările întovărășitoare, cu scopul să se descopere cauza formală a fenomenului dorit a se explica, prin comparația dintre ele. (Vezi Experimentul și Tabele).

PREZENTĂRI — *In Psihologie.* Denumire generală dată fenomenelor sufletești formate prima oară în conștiință. — Acestea poartă denumirea de *Reprezentări,* când trec — prin natura lor de a fi succesive — din Conștient în Subconștient și revin (se prezintă din nou) în Conștient.

PREZENTAȚIONISM. — *In Filosofia Cunoașterii.* Teoria lui *Hamilton,* prin care se afirmă că Materia, cu însușirile ei prime, poate să fie cunoscută prin perceperea acestor însușiri. — Un alt termen sinonim este *Realismul Natural.* (Vezi).

PRIM-PRIMĂ. — A. *Inţeles general.* Existență, care nu este precedată și nu presupune nicio altă existență, niciun alt antecedent — ea fiind de sine stătătoare și din ea derivând toate celelalte existențe.

B. *Inţeles cronologic.* Ceea ce este: cel dintâiu, cel mai vechiu în timp, într'o serie asimilată unei succesiuni, sau într'o succesiune temporală. (Ex: Primele zile ale anului — Primii filosofi greci, etc.).

C. *In Logică.* Judecăți Prime, sunt acelea care nu sunt deri-

vate din altele. Adevăruri, Principii Prime, sunt acelea care se impun gândirii şi se admit fără îndoială, iar adevărul lor serveşte ca explicaţie, ca fundament, altor adevăruri derivate din ele. — Acelaşi înţeles se atribue şi Premiselor raţionamentelor deductive.

B. *In Psihologie.* Ceea ce este punctul de plecare genetic în alcătuirea cunoştinţelor, afectelor şi voinţei.

E. *In Filosofia Cosmologică.* Substanţă Primă — Existenţă Primă — Principiu Prim — Calitate Primă — etc., la care se reduce ontologic tot Universul.

F. *In Filosofia Cunoaşterii.* Element Prim (sensaţie — idee — concept — raţiune — etc.), din care derivă toată cunoaşterea.

PRIMA FILOSOFIE. — Denumire dată de *Aristotel* cercetărilor privitoare la ceea ce este Prim în problema ontologică a Cunoaşterii. — Pentru alţi filosofi, termenul este sinonim cu Metafizică (cu înţelesul de Prim în problema Ontologică — Cosmologică).

PRIMARĂ. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Calităţi Primare, sunt acele însuşiri ale unui corp fără de care el nu poate exista. (Ex: cele trei dimensiuni, care dau forma, suprafaţa şi volumul; apoi, întinderea, rezistenţa, etc.). Ele sunt deosebite de Calităţile Secundare — acelea, fără de care corpul poate exista, fie chiar dacă ar fi suprimate numai prin gândire, prin abstracţie — cum sunt: culoarea, mirosul, gustul, etc.

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria Empirismului, reprezentată prin *Locke,* afirmă calităţile primare ca existenţe reale în corpuri; pe când calităţile secundare, sunt existente numai în cunoştinţele noastre ca Sensaţii, lor corespunzându-le în corpuri numai manifestări (moduri) ale calităţilor primare.

PRIMAT. — Ceea ce are, ca valoare sau ca putere, supremaţia sau cel mai înalt grad. *Kant* întrebuinţează expresiunea: „Primatul Raţiunii practice asupra Raţiunii teoretice", iar *Schopenhauer:* „Primatul Voinţei asupra Intelectului, subordonat ei".

PRIMITIV. — A. *Inţeles cronologic.* Ceea ce este cel mai vechiu, nemai existând nimic înainte, care să poată fi cunoscut în aceeaşi ordine. (Ex: Starea primitivă a pământului — Textul primitiv al unei scrieri, etc.).

B. *Inţeles ontologic.* Existenţa, din care derivă alte existenţe. (Vezi Prim-Primare).

C. *Inţeles calitativ.* Ceea ce este simplu, rudimentar, neorganizat, executat fără pricepere (în Tehnologie şi Artă).

D. *In Sociologie.* Popoare şi oameni primitivi, sunt cei mai vechi cunoscuţi în istorie, sau cei actuali, dar cu civilizaţie inferioară. *Levy Brühl:* „Membrii societăţilor cele mai simple ce cunoaştem".

PRIMORDIAL. — Ceea ce este de primă importanţă şi trebue să fie considerată ca atare. Se spune:

„Interesul primordial este ca ordinea să fie asigurată...". — Uneori, are înţelesul de: ceea ce este cel mai vechiu.

PRINCIPIU. — A. *Inţeles general.* Ceea ce este la început, prim, punct de plecare — absolut sau relativ, cronologic (în timp), logic (ca adevăr) sau ontologic (ca natură, ca origină). Principiul este opus Consecinţei, (efectului, consequentului), întru cât el este cauza, antecedentul. Pentru a se exprima acest înţeles, trebue spus „Principiu Prim".

1. Termenul are numeroase înţelesuri: A. Cosmologic (ca existenţă). *Aristotel:* Cauză primă. origină a efectelor. *Condillac:* Inceputul existenţii, punctul de plecare. *Pascal:* Cauza primă a existenţelor este Dumnezeu, după cum este şi finalitatea (scopul) lor. *Lavoisier:* Element component, concret, ale cărei însuşiri explică alcătuirea compusului din asemenea elemente. Ex: Principiile, care intră în compunerea zahărului, sunt hidrogenul, oxigenul şi carbonul. B. In Logică. Adevărul de diferite grade (axiome, postulate, teoreme şi legi), dela care porneşte gândirea în Deducţie şi care este prin aceasta în afară de orice îndoială, servind astfel de Fundament gândirii (Vezi). *A. Lalande:* Asemenea adevăruri (Principii) pot să se schimbe în cursul evoluţiei ştiinţei. *Kant* şi filosofia criticismului afirmă, că aceste principii cuprind adevăruri care sunt: formale — ideale — perfecte — necesare — pure — apriorice — universale şi normative. (Vezi acestea). C. In Ştiinţă. Principiu, este adevărul de bază pe care se fundamentează toate cercetările şi constatările. D. Inţeles normativ. Regulă sau normă de acţiune, de purtare, în Morală, Drept, Artă, etc. Expresiunea „în principiu", are înţelesul de ceea ce trebue să fie conform normei generale stabilite.

2. Filosofia Scolastică deosebea: a) principii de existenţă *(essendi)* b) de acţiune *(fiendi)* şi c) de cunoaştere *(cognoscendi).*

3. Principiile, cu toate înţelesurile lor variate, cuprind două idei: a) aceea a fundamentului certitudinii (adevăruri la care gândirea se supune necesar şi care garantează adevărurile, consecinţe ale lor, mai puţin certe şi evidente) şi b) aceea a adevărurilor considerate puncte de plecare în gândire, pentru a organiza şi unifica consecinţele lor.

PRINCIPIILE RAŢIUNII. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Sunt înseşi Raţiunea, obiect al Logicei, îndreptar al gândirii reale către gândirea ideală, călăuză a celui ce gândeşte subiectiv şi real pe calea gândirii obiective şi cu valoare universală.

Datorită lor: 1. gândirea afirmă sau neagă, în total sau în parte, înţelesul unui subiect de către predicatul său — înţelesuri, care sunt totdeauna identice în gândire cu sfera şi conţinutul lor. (Principiul Identităţii: „Ceea ce este, este; ceea ce nu este, nu este") 2. gândirea stabileşte, că ceea ce este adevărat nu poate în acelaş timp să fie fals şi reciproc. (Principiul Contrarietăţii, numit impropriu al Contradicţiei: „Contrariul adevărului este eroarea".) 3. gândirea formală, alcătuind între acelaş subiect şi predicat o judecată afirmativă şi una negativă, în mod necesar trebue să admită pe una şi să respingă pe cealălaltă, deoarece o a treia posibilitate nu există.

(Principiul Contradicţiei sau al Tertiului exclus: „Din două judecăţi contradictorii una este adevărată, iar cealălaltă falşă.) 4. gândirea atribue tuturor existenţelor o cauză explicativă, chiar dacă în momentul gândirii acea cauză nu este încă descoperită. (Principiul Raţiunii Suficiente: „Raţiunea găseşte explicarea oricărei existenţe"). *Leibnitz* spune „Nimic nu este fără raţiunea de a fi", iar *Schopenhauer:* „Impătrita rădăcină a raţiunii suficientă se reduce la Cauzalitate". 5. gândirea atribue un înţeles normativ, de valoare, la tot ceea ce gândeşte. (Principiul Valorificării: „Nimic fără valoare" pentru viaţă"). — Aceste principii ale raţiunii sunt denumite *Principii Prime*, deoarece ele nu derivă din altele, ci ele dau naştere tuturor elementelor, formelor şi operaţiilor gândirii logice. Finalitatea (scopul) lor este să fundamenteze gândirea raţională, ale cărei instrumente, ca vehicule de gândire, sunt Noţiunile; iar ca operaţie vastă, asupra cunoştinţelor de orice fel, este Comparaţia. După însuşirile ce au, ele sunt: formale — ideale — perfecte — necesare — pure — apriorice — universale şi normative. (Vezi aceşti termeni). Prin aceste însuşiri, raţiunea cu principiile ei este o gândire ideală, ce n'o poate avea omul, deoarece gândirea lui este reală, legată de corpul în care sălăşlueşte, legată de temperament, de ereditate, de mediul fizic şi social, de simţuri, de afecte, interese, prejudecăţi, obiceiuri, tradiţie, etc. De aceea, adevărul realizat de gândirea umană este relativ, însă devine din ce în ce mai puţin relativ, pe măsură ce este cât mai mult produs din gândirea ideală, spre care năzueşte omenirea ca o chemare şi misiune divină.

PROBABIL. — Posibilul, care are mai multe motive să fie, decât să nu fie. (Posibilul are şi raţiunea de a fi şi pe aceea de a nu fi). Este probabil, evenimentul care se aşteaptă să se întâmple. Dacă acest eveniment aşteptat se repetă, atunci legea generală în virtutea căreia se prevede repetarea lui va fi considerată ea înseşi ca probabilă. Probabilitatea, constitue baza gândirii Inducţiei (dela particular la general); fundament al cercetărilor ştiinţifice, fiind Probabilitatea cauzelor şi a determinismului. *Lalande:* „Noţiunea Probabilităţii rămâne cea mai obscură noţiune".

PROBABILITĂŢII (Calcul). — *In Matematică.* Raportul, dintre numărul posibilităţilor unei speţe determinate şi numărul posibilităţilor genului, care cuprinde acea speţă. (Ex: Probabilitatea numerelor prime mai mici ca 100, raportată la suta primelor numere, este 26:100) — Cu acest înţeles este mai proprie denumirea Măsura Probabilităţilor, decât Calcul Probabilităţii.

PROBABILISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria, care afirmă numai o valoare probabilă adevărului, pretins că se poate cunoaşte. Nu există adevăr „absolut şi universal" — ci numai opiniuni, unele mai probabile ca altele. *(Cournot).*

B. *In Filosofia Moralei.* Pentru a nu făptui Răul şi a nu fi sancţionat pentru aceasta, este deajuns să te fi conformat opiniunii

probabile a mediului social contimporan, asupra normelor de Bine şi Rău.

PROBLEMĂ. — A. *Inţeles general.* Orice întrebare, în special de natură raţională, speculativă, teoretică, dar şi de natură practică, ce este greu de rezolvat; din care cauză, capătă adesea răspunsuri deosebite, chiar contradictorii.

B. *In Filosofie.* Toate problemele se pot reduce la trei întrebări, asupra: naturii — originii — scopului (valorii), fie a întregului Univers (Problema Cosmologică), fie a cunoaşterii (Pr. Cunoaşterii), fie a binelui (Pr. Morală), fie a frumosului (Pr. Estetică), fie a credinţei (Pr. Religiei), etc.

PROBLEMATICE (Judecăţi). — *In Logică.* Judecăţi în care gândirea fiind în îndoială asupra înţelesului subiectului şi predicatului său, nici nu afirmă şi nici nu neagă. Ele se exprimă astfel: Subiectul *poate* să fie predicat.

1. Jud. Problematice exprimând posibilitatea, împreună cu Jud. Asertorice, care exprimă realitatea (S este *P)* şi *cu* Jud. Apodictice, care exprimă necesitatea *(S* este necesar *P),* alcătuesc cele trei speţe ale categoriei. *Modalitatea* raportului, stabilit de gândire între subiectul şi predicatul său. (Vezi Categorii).

PROCESSUS. — *Inţeles general.* Serie de fenomene succesive — în special fiziologice (vitale) şi sufleteşti (individuale, sociale)—prezentând o unitate anumită şi formând un tot, ce se poate considera ca parte, împreună cu alte asemenea părţi ale altui tot şi tot aşa mai departe.

1. In Filosofia şcoalei din Alexandria, are înţelesul de „act etern, prin care Dumnezeu a creiat Universul" şi acela de „act etern, prin care cele trei ipostaze divine derivă una din alta". — Filosofia Patristică Creştină (a Sfinţilor Părinţi), şi-a însuşit acest înţeles, redactând Simbolul Credinţei, privitor la: Tatăl — Fiul — Sfântul Duh.

2. Processus, nu trebue confundat cu Fenomen, deoarece „processus este funcţiunea activă, care produce ca rezultat fenomenul interpretat prin legile raţionale ale ştiinţei". *(Dwelshauvers).*

3. Expresia „processus în infinitum", are înţeles de progres continuu; — opus „regressus în infinitum".

PROFIL PSIHOLOGIC. — *In Metodologia Psihologiei Experimentale.* Speţă a metodei de Observaţie externă psihologică, prin care se înfăţişează în mod concret, vizual sub forma unui grafic întocmit metodic — însuşirile caracterologice sufleteşti ale unui individ, sau ale unui colectiv, cercetate şi aflate prin metoda Testelor şi aparatelor de psihometrie. (Vezi Testul). Această metodă este inventată de *Rossolino.*

PROGRES. — *In Filosofia Finalităţii.* Mers înainte, gradat şi continuu, într'o direcţie determinată, de mai mare valoare — fază a evoluţiei, către o fază mai evolutivă (diferenţiară, definită, concentrată, coherentă, omogenă), conform legilor evoluţiei. — Opus este Regres (revenire înapoi), sau

Recurenţă, pentru evoluţia biologică.

1. Progresul nu este sinonim cu Evoluţia, întrucât aceasta poate implica şi Regresul. *Pascal,* consideră progresul ca o linie în zig-zag: sue, înaintează, cu două mărimi şi coboară, se întoarce cu o mărime şi tot aşa mai departe. *Ribot,* afirmă o regresiune progresivă în stările psihopatologice.

2. „Progresul la infinit al gândirii intelectuale şi morale" este mersul înainte dela adevărat la mai mult adevărat, dela moral la mai moral.

3. *In Logică.* Soritul progresiv este polientimema care începe prin subiectul concluziei (Vezi).

4. *In Metodologie.* Sinteza este progresivă, deoarece îmbogăţeşte cantitativ cunoştinţele.

5. *In Psiho-Patologie.* Distrugerea progresivă a Memoriei — Legea regresiunii *(Ribot).*

6. *Sociologie. Progresul* este o necesitate istorică, o finalitate colectivă, manifestată asupra transformărilor sociale. *A. Comte).*

7. *In Matematică.* Serie de numere crescânde; fiecare termen al seriei (număr) este alcătuit, în progresia aritmetică prin adăogirea aceluiaşi număr (Ex: 1-2-3-4-5...), iar în progresia geometrică prin înmulţirea aceluiaşi număr (ex: 1-2-4-8-16..). Se spune prin analogie: „oarecare termeni sunt în progresie, când se pot aranja cantitativ, crescând sau descrescând".

PROLEGOMENE. — Expunere preliminară, servind ca introducere într'o oarecare ştiinţă, sau teorie filosofică. — Termenul este întrebuinţat de *Kant.*

PROPEDEUTICĂ. — Ansamblu de cunoştinţe indispensabile cercetării aprofundate, într'un oarecare domeniu ştiinţific. Este considerată ca o logică specială fiecărei ştiinţe şi ca o programă analitică a cuprinsului fiecărei ştiinţe. *Kant* spune: „Propedeutica este vestibulul ştiinţei".

PROPORŢIE. — *In Matematică.* Exprimarea raporturilor de mărimi (cantitative).

1. Proporţionale, sunt două cantităţi numai când schimbările mărimilor lor sunt aşa fel, că raportul iniţial exprimat între ele. rămâne constant, acelaşi. Iar când aceste schimbări sunt produse de mărimi nedeterminate şi nu este cunoscută nici relaţia matematică care le explică existenţa, atunci aceste mărimi nu sunt proporţionale — ci sunt funcţiuni — una funcţiunea celeilalte.

PROPOZIŢIUNEA. — Nu trebue confundată cu Judecata — cum nu pot fi confundate Gramatica şi Logica. (Vezi acestea). Logicienii denumesc antecedentul şi consequentul judecăţii ipotetice „propoziţiuni", deoarece fiecare din ele luate izolat nu pot fi nici adevărate, nici false. Ele n'au Aserţiune (vezi), care este element principal al judecăţii.

PROPRIU. — Ceea ce aparţine unei existenţe (individ — speţă — gen) şi numai acesteia, fără distincţia de ceea ce este esenţial sau accidental.

1. Propriul nu este permanent, pe când Esenţialul este şi prin aceasta caracterizează, defineşte. acea existenţă a individului, a speţei sau a genului.

2. Diferite înţelesuri: a) Sino-

nim cu Particular sau Special (Ceea ce nu aparţine decât unui singur exemplar dintr'o speţă, sau dintr'un gen). — b) „Amor-propriu" este cu înţelesul de pronume posesiv în locul celui reflexiv: iubirea de sine însuşi. — c) Sinonim cu, vrednic a juca un oarecare rol Ex: „Are rolul propriu să realizeze..." — d) Cuvânt propriu este acela care convine înţelesului logic ce trebue să-l aibe. — e) etc.

PROPRIETATEA. — A. *Inţeles etimologic*. Ceea ce este propriu (Vezi Propriu).

B. *Inţeles general*. Ceea ce aparţine în întregime cuiva, ca însuşire, calitate.

C. *In Drept*. Ceea ce regula juridică a Dreptului Natural (nescris), sau a celui Real (scris), fixează ca drept asupra unui bun, de a-l folosi *(jus utendi)*, a-i lua roadele *(jus fruendi)* şi a dispune de el *(jus abutendi)*.

PROSILOGISM. — *In Logică*. Silogismul dintr'un Polisilogism dela care porneşte gândirea, având funcţia de Premisă Majoră, din care derivă premisa Silogismului următor. (Vezi Polisilogism).

PROSPECTIV. — *In Logică*. Insuşire atribuită gândirii, de a putea anticipa viitorul prin cunoaşterea trecutului şi prezentului. „Savoir, c'est prevoir". *(A. Comte)*. — Adesea, se întrebuinţează sinonim cu *Prospecţie*, însă impropriu, deoarece acest termen are înţelesul de însuşire a gândirii, orientată către acţiune şi gândire practică, finalistă. *(Blondel)*.

PROTENSIV. — *In Filosofia lui Kant*. Calitatea de mărime în timp (durată). — Opus, Extensiv (calitatea de mărime în spaţiu).

PROTOTEZA. — *In Metoda Experimentală*. Termen propus de *Ostwald*, cu înţelesul de Ipoteze care se pot verifica în stadiul actual al ştiinţei — spre deosebire de ipotezele propriu zise (Teoriile), care nu se pot verifica. — Sinonim cu Ipoteză Parţială. (Vezi *Ipoteza)*.

PROVIDENŢA. — *In Filosofia Religiei*. Inţelepciunea şi Bunătatea Divină, exercitată asupra Lumii de Dumnezeu, Creatorul ei. — *Malebranche* deosebeşte: a) Providenţa generală, prin care s'a creat Universul cu legile lui de ordine şi finalitate (scop) şi b) Providenţa particulară, prin care Dumnezeu intervine în cursul evenimentelor existenţii Universului şi vieţii personale a fiecăruia.

PRUDENŢA. — *In Filosofia Moralei*. Suma cunoştinţelor teoretice, necesare pentru realizarea fericirii vieţii. — Sinonimă cu Inţelepciunea. *Filosofia antică*, o considera virtute cardinală, alături de alte trei asemenea virtuţi: Justiţia — Curajul — Temperanţa; iar *Filosofia Modernă*, o considera sinonimă cu Prevederea, prin care se evită neplăcerile şi pericolele vieţii.

Kant deosebeşte: a) Imperative categorice ale Prudenţei, cu înţelesul de abilitate, artă de a trăi fericit, scop dorit de toţi oamenii; b) Imperative categorice ale Raţiunii, cu înţelesul de executarea datoriilor morale şi c) Imperative Problematice, cu înţelesul de abilitate pentru realizarea unui oarecare scop urmărit.

PROXIM. — Ceea ce este în imediată apropiere. — *Cauză proximă,* aceea care este imediat înaintea efectului. — *Efect proxim,* acela care urmează imediat cauzei. — *Gen proxim* al unei speţe, acel gen imediat, cel mai mic în mărime (sferă), în care este cuprinsă acea speţă. El constitue împreună cu Diferenţa specifică cele două elemente ale Definiţiei logice. (Vezi).

PSEUDO... — *Prefix,* cu înţelesul de fals, greşit, eronat, care se adaugă acelor termeni cărora li se contestă exactitatea adevărului cuprins în înţelesul lor.

PSEUDOCONCEPT. — *In Psihologie.* Idei generale (concepte) false, derivate din experienţa practică a vieţii, cărora nu le corespund în afară existenţe reale. — *B. Croce,* le numeşte Pseudoconcepte *empirice,* deosebindu-le de cele *abstracte,* cum sunt cele din Geometrie, (care, deşi se pot defini exact, nu pot fi realizate aşa cum sunt concepute) şi de conceptele *pure* (care sunt şi definite exact şi realizabile efectiv).

PSEUDOESTETICĂ. — *In Artă.* Frumuseţe naturală falsă *(Lalo),* deosebită de frumuseţea „anestetică" a lucrurilor (care determină sentimentul satisfacţiei speciale, numit Sentimentul naturii); la rându-i, deosebită şi ea de frumuseţea estetică, aflată numai în creaţiunile de artă, nu în Natură, ca realitate.

PSEUDOESTEZIE. — *In Psiho-Patologie.* Sensaţie, căreia nu-i corespunde nicio vibraţie care să fi fost prinsă de organele sensoriale şi transmisă apoi centrilor nervoşi pentru prelucrarea ei în cunoştinţă. De aceea, mai poartă denumirea de Pseudosensaţie şi pentrucă, individul care are asemenea sensaţii este conştient de falsitatea lor, se mai numesc şi False sensaţii, fără ca prin aceasta să se confunde cu Halucinaţia, deoarece în asemenea caz individul nu are conştiinţa falsităţii sensaţiilor halucinate.

PSEUDOMNEZIE. — *In Psihologie.* Falsă memorie, deoarece nu se pot recunoaşte când şi unde, în ce împrejurare, s'au format fenomenele sufleteşti venite din Subconştient în Conştient, din care cauză ele sunt considerate ca fiind noi, atunci formate. — Nu trebue confundată cu *Paramnezia.* (Vezi).

PSIHIC. — *Inţeles etimologic.* Suflet, realitate cu dublă existenţă: a) o existenţă în sine — suflet numenal — asupra căruia cercetările n'au putut fixa cunoştinţe valabile recunoscute cât mai universal în timp şi spaţiu (adevă-

ruri), ci s'au putut emite numai ipoteze de adevăr (ieorii). Această existență în sine formează obiectul Filosofiei, cu problemele asupra naturii, originii şi finalităţii sufletului. — b) o altă existenţă, de manifestare — suflet ca fenomen — asupra căruia s'au putut fixa adevăruri din ce în ce mai calitative şi cantitative (legi) şi care formează obiectul ştiinţei Psihologiei cu diferitele ei speţe. (Vezi *Suflet*).

1. *Maxwell*, consideră Psihicul cu înţeles de manifestări telepatice, de previziunea viitorului, etc. sinonim cu *Parapsihicul* (facultăţi noi sufleteşti, necunoscute).

2. *Lalande*, deosebeşte Psihicul de Psihologie, deoarece psihicul are înţeles de existenţă, pe când psihologic are pe cel din gândire, de cercetare a existenţei acesteia.

3. *P. Janet*, înlătură cu totul întrebuinţarea acestui termen, deoarece fenomenele de cercetare, ca obiect al unei ştiinţe, se denumesc prin adjectivul tras din numirea acelei ştiinţei. Ex: Psihologia se ocupă cu fenomene psihologice (nu psihice) — Geologia cu fen. geologice (nu geice) — Astronomia cu fen. astronomice (nu astrice), etc.

PSIHIATRIE. — Mai mult Artă decât ştiinţă, deoarece obiectul ei este vindecarea bolilor sufleteşti — nu cunoaşterea acestor boli în cauzalitatea lor, care rămâne ca obiect al ştiinţei Psihopatologiei.

PSIHOANALIZĂ. — Mai mult Metodă decât ştiinţă, deoarece obiectul ei este cercetarea prin Analiza a Inconştientului şi Subconştientului, în special bolnavilor mintali, cu scopul de a descoperi acolo cauzele bolilor lor, care sunt provenite — cum se afirmă — din stări sufleteşti reprimate şi gonite *(refulate)* din Conştient. *(Freud)*.

1. Psihoanaliza se bazează pe asociaţia stărilor sufleteşti, pe memorie, pe dorinţe şi imagini combinate în sistematizări de idei subconştiente *(complexe)*, a căror prezenţă neştiută, determină turburările sufleteşti şi fiziologice. Aceste Complexe, odată descoperite şi aduse din Subconştient în Conştient, prin întrebări puse cu pricepere de psihanalist şi apoi interpretate răspunsurile date de bolnav, mai cu deosebire asupra relatărilor ce el face spontan şi asupra viselor lui — încetează a mai produce turburările respective.

2. In alcătuirea Complexelor, are mare rol stările sufleteşti relative la funcţionarea glandelor sexuale; de aceea, se numesc *Libido* şi *Complexul lui Oedipos*.

PSIHODINAMICĂ. — A. *In Filosofia Psihologiei*. Teorie, care afirmă alcătuirea fenomenelor sufleteşti din processe ale energiei de mişcare (dinamice).

B. *In Metodologie*. Metodă, care măsoară fenomenele sufleteşti în alcătuirea şi manifestarea lor, prin efectele dinamice ce ele produc.

PSIHOFIZICĂ. — Ştiinţă psihologică experimentală şi comparată, a raporturilor măsurabile cantitativ între fenomenele sufleteşti şi cele fiziologice, pentru a se dovedi *legătura* dintre corp şi

suflet în special şi dintre materie şi spirit în general, afirmată de Teoria Dualismului Cosmologic. — Termenul este înlocuit prin Psihologie Fiziologică, sau Psihologie Experimentală. (Vezi şi *Psihometrie*).

1. Reprezentanţi de seamă sunt *Weber* şi *Fechner*. Legea psihofizică Weber-Fechner, este formula prin care se rezumă rezultatul cercetărilor experimentale asupra fenomenelor psihofiziologice: „Sensaţia variază cu logaritmul excitaţiei".

2. *Claparède*, îi atribue înţelesul de Totalitatea măsurătorilor asupra cauzelor externe, producătoare de fenomene sufleteşti.

PSIHOFIZIOLOGIE. — Sinonim cu Psihofizică (vezi), însă cu înţeles exact de Studiu al relaţiilor dintre fenomenele psihofiziologice.

PSIHOGNOZIE. — Speţă a Psihologiei Experimentală (aplicată), care are ca obiect 1) determinarea şi diagnosticarea stării sufleteşti actuale, aşa cum se prezintă în momentul cercetării ei — de aceea se numeşte Psihodiagnostic — şi 2) să prevadă evoluţia stării diagnosticate, numindu-se şi Psihopronostic. — *W. Stern,* care face asemenea precizări, deosebeşte Psihognozia de Psihotehnică, deoarece aceasta din urmă are ca obiect aflarea mijloacelor (metodelor), prin care se pot influenţa şi modifica (educa) fenomenele sufleteşti. — *Ampère*, atribue Psihognoziei înţelesul de Critică a Psihologiei.

PSIHOGRAFIE. — Primă diviziune a Psihologiei după *Ampère,* deoarece „înaintea de a explica un fenomen sufletesc, trebue să fie descris în toate înfăţişerile lui". — *Ostwald,* îi dă înţelesul de Artă de a descrie fenomenele sufleteşti ale unei persoane. (Vezi Profil psihologic şi Psihogramă).

PSIHOGRAMĂ. — *In Psihologia Experimentală*. Grafice construite special, în care se arată aptitudinile respective, cerute pentru exercitarea unei anumite profesiuni şi valoarea acestor aptitudini. Termenul complet este deci *Psihogramă Profesională.*

PSIHOID. — *In Filosofia Biologiei.* Teoria Neovitalistă afirmă în alcătuirea fiinţei existenţa unui „factor psihoid", cu înţelesul de determinant al funcţiunii de creştere şi adaptare a organelor *(Driesch).*

PSIHOLEXIE. — *In Metodologie.* Denumire dată de *Claparède* metodei, prin care se descriu însuşirile calitative ale fenomenelor sufleteşti — deosebită de Psihometrie, care urmăreşte măsurarea însuşirilor cantitative.

PSIHOLOGIC. — Ceea ce aparţine Psihologiei ca ştiinţă a sufletului. Sinonim cu Mintal. (Vezi Psihic).

1. Expresiunea: „Din punct de vedere psihologic", are înţelesul de restrângere a înţelesului unui termen oarecare numai la înţelesul lui dat de Psihologie. Astfel, Binele privit din punct de vedere psihologic, este restrângerea înţelesului noţiunii de Bine numai la binele individual, sau numai la aspectul lui de faptă săvârşită — şi nu la înţelesul de

normă, sau lege morală. — Tot astfel, Gândirea psihologică și Gândire logică, (vezi) etc.

PSIHOLOGISM. — A. *In Filosofia Cunoașterii.* Denumirea dată teoriilor, care reduc orice problemă filosofică (logică, morală, estetică, metafizică, etc.) la o problemă psihologică. — *Couturat:* Psihologismul este pretenția Psihologiei de a absorbi întreaga Filosofie, sau cel puțin de a-i servi ca bază în toate soluțiunile ei. — *Berthelot:* Psihologismul are aceeași pretenție ca și Sociologismul.

PSIHOLOGIE. — A. Speță a științelor sufletești (denumite: psihice, spirituale, noologice, abstracte, sociale, morale, normative), și anume aceea, al cărei *obiect* este totalitatea fenomenelor sufletești (intelectuale — afective — voluntare) studiate: genetic (cum iau naștere), evolutiv (cum apar în timp) și cauzal (cum se explică) — atât în *fondul* lor de conținut (legat de realitatea fiziologică și materială din care se formează), cât și în *forma* lor (dată de configurația sufletului întreg, individual sau colectiv). Astfel, această totalitate sufletească, ca obiect al Psihologiei, este concretizată în formele: Eul și Configurația — Individualitatea și Temperamentul — Personalitatea și Caracterul — Cultura de Intelect, Afect și Voință —Determinism cosmic, biologic și social —Ereditate, etc. (Vezi acestea).

B. *Psihologia ca metodă,* este o știință de Observație internă și externă și în mare măsură, știință Experimentală inductivă, ale cărei rezultate se sistematizează analitic și sintetic în Descrieri, Clasificări, Diviziuni și Definiții. Numirile speciale ale metodelor în Psihologie sunt: 1) Introspecțiunea cu: a) Autobiografia și b) Carnetul Psihologic; 2) Observația internă cu: a) Biografia, b) Fișa Psihologică, c) Statistica, d) Graficul, e) Amprentele Digitale, f) Fiziognomia, g) Localizările Cerebrale, h) Craniologia și chiar i) Chiromancia; 3) Experimentul Psihologic cu: a) Ancheta, b) Chestionarul, c) Testul, d) Psihometria cu aparate tehnice și e) Psihanaliza. (Vezi aceasta).

C. *Psihologia ca legi,* este o știință și de constatare și de explicare, formulând adevăruri (legi) și globale și analitice și cantitative.

D. *Ca scop,* urmărește prevederea genezei (nașterii) și evoluției fen. sufletești, făcând astfel din ce în ce mai valoroase, calitativ și cantitativ, cunoștințele despre suflet, pe care le fixează apoi ca norme, pentru realizarea unui suflet mai valoros în manifestările lui.

1. Sufletul, ca obiect al Psihologiei Generale, poate fi cercetat din felurite puncte de vedere și prin aceasta se formează diferite Psihologii, astfel: Umană — Animală — Primitivă — Individuală — Socială — Infantilă — Pedagogică — Profesională — — Medicală — Patologică — Masculină — Feminină — Politică — Economică — Juridică — etc., toate acestea înglobate în de-

numirea de *Psihologie Diferențială.*

2. Termenul de Psihologie este întrebuințat în sec. XVI de *Goclenius;* însă, cu înțeles propriu de Știință a sufletului, îl întrebuințează *Wolf* la 1732—1734, ca titlul dat cercetărilor sale asupra fenomenelor sufletului, care se pot observa (Psihologia Empirică) și asupra acelor, care neputându-se observa, trebue recunoscute totuși ca existente prin rațiune (Psihologia Rațională).

3. Psihologia a devenit o știință pozitivă experimentală cercetată în laboratoare de psihotehnică și prin aceasta, ea nu numai că este independentă de alte științe și de filosofie, ba chiar are pretenția, ca problemele ei să devină fundamentul tuturor problemelor filosofice. (Psihologicism). — Ca o reacțiune contra acestei tendințe, sunt filosofi care contestă Psihologiei chiar însușirea de știință a sufletului. *Lachelier:* „Adevărata știință a sufletului, a gândirii în ea înseși, este Metafizica".

PSIHOLOGIE COMPARATIVĂ. — Speță a Psihologiei Generale, știință și metodă, al cărei obiect este să fixeze existența unor corelațiuni precise între structura organică a ființei și a stărilor sufletești corespunzătoare, care să servească drept criterii de apreciere (etaloane de valorificare), în comparația ce se va face între ele și alte fenomene sufletești. Deosebirile ce se vor constata vor fi „diferențe psihologice".

1. In înțeles larg, obiectul său este comparația psihologiei diferitelor ființe, sau clase de ființe. (Ex: Psihologie comporată, a popoarelor, profesiilor, indivizilor).

2. Ințeles special, este de comparație a psihologiei omului cu a diferitelor animale. *(Claparède).*

PSIHOLOGIE DIFERENȚIALĂ. — Denumire generală dată diferitelor spețe de psihologii, după punctele de vedere deosebite sub care se cercetează sufletul, anume: speță animală, grup social, rasă, sex, vârstă, profesie, evoluție culturală, etc.

PSIHOLOGIE EMPIRICĂ. — Speță a Psihologiei Generale, al cărei obiect este numai fondul de conținut material al fenomenelor sufletești, legat de realitatea fiziologică și materială externă (din care se alcătuește acest material). Opus este *Psihologia Rațională* (Vezi).

PSIHOLOGIE EXPERIMENTALĂ.— Speță a Psihologiei Generale — știință și metodă — al cărei obiect este stabilirea raporturilor măsurabile între fenomenele sufletești și cele fiziologice, prin metode experimentale: ancheta, chestionarul, testul, psihometrie cu aparate tehnice și psihanaliză.

PSIHOLOGIE INDIVIDUALĂ. — Speță a Psihologiei Diferențială, al cărei obiect este fixarea deosebirilor psihologice între indivizi *(Binet),* în ceea ce privește mai cu deosebire formarea Caracterului lor *(Wundt).* Acestui înțeles i se mai dă denumirea de Etologie *(J. St. Mill)* și Psihologie Diferențială *(Stern).*

PSIHOLOGIE PATOLOGICĂ. — Speță a Psihologiei Generale, al cărei obiect este studiul bolilor sufle-

teşti prin observaţia directă a bolnavilor, pentru a fixa explicaţiuni cauzale valabile (legi) şi pentru starea de de sănătate mintală şi pentru starea normală, morbida, de boală *(Dumas)*. — Psihologia Patologică nu trebue confundată cu Psihiatria, care e mai mult artă (a Medicinei) decât ştiinţă, întrucât obiectul ei este vindecarea bolilor sufleteşti — nu cunoaşterea lor, care rămâne pe seama Psihologiei Patologice.

PSIHOLOGIA RAŢIONALĂ.— Speţă a Psihologiei Generale, al cărei obiect este numai alcătuirea sufletului ca formă apriorică, ca substanţă primă, din care derivă celelalte forme şi ele apriorice, înnăscute: sufletul individual şi colectiv — individualitatea şi temperamentul — personalitatea şi caracterul — intelectul, afectul şi voinţa, etc. Aceste forme ale sufletului, au rolul să dea înţeles şi valoare materialului adus aposterioric de simţuri — de care se ocupă Psihologia Empirică. *(Wolf)*. Prin obiectul său, Psihologia Raţională capătă înţeles de Filosofie a Psihologiei.

PSIHOMEŢRIE. — Speţă a Psihologiei Experimentale, al cărei obiect este pe de o parte inventarea aparatelor de măsurat raporturile dintre fenomenele sufleteşti şi fenomenele fiziologice, ale corpului în care sufletul sălăşlueşte — iar pe de altă parte, efectuarea înseşi a acestor măsurători. — Sinonim cu *Psihotehnică*.

1. Ca aparate tehnice indicăm: A) Pentru corp: a) cântarul (greutatea corpului), b) metrultoază (înălţimea), c) metrulpanglică (robusticitatea), d) compasul craniometric şi echerul (conformaţia capului şi indicele cefalic, pentru determinarea tipurilor rasiale: brachicefal, mezocefal şi dolicocefal. — B) Pentru fenomenele fiziologice: a) dinamometrul şi ergograful (energia vitală la oboseală), b) pletismograful (presiunea sângelui în vase), c) stigmograful (contracţiunea vaselor sanguine la emoţii), d) compasul esteziometru (la reacţiile tactile ale senzaţiilor), e) algesiometru (reacţiile de durere la intensitatea excitaţiilor tactile), d) aparatul cu perle (la dexteritatea manuală). — C) Pentru Suflet: numeroase şi felurite teste, ca şi aparate tehnice industriale — profesionale (unelte şi maşini, adaptate ştiinţific pentru aflarea (depistarea) vocaţiunilor şi aptitudinilor, necesare în orientarea şi selecţionarea profesională, cerute imperativ de munca ştiinţifică, creatoarea maximului de randament cu minimum de efort.

PSIHOTEHNICĂ — Sinonim cu *Psihometria*. (Vezi).

PSIHOTERAPIE. — *Artă a Medicinii*, pentru vindecarea bolilor în genere şi în special ale celor denumite „nervoase", prin metoda (terapeutică) sufletească a sugestiei diferitelor imagini, reprezentări, idei, sentimente, tendinţe, etc. care se cred în legătură cu starea bolnavului. (Vezi metoda specială a Psihanaliziei).

PSIHOZĂ. — *In Psihopatologie*. Boală a sufletului, în special a însuşirilor intelectuale de orientare, căreia nu i se poate a-

tribui leziuni organice corespunzătoare în corp. — Termenul nu are încă un înţeles, fixat valabil, general.

1. Psihoză halucinatorie cronică, este denumirea dată de *Dumas* bolii sufleteşti intelectuale, caracterizată prin: a) halucinaţii dese, în special auditive; b) deliruri sistematizate şi c) printr'o evoluţie către Demenţă precoce şi Apatie afectivă.

PSIHTACISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată de *Leibnitz* teoriei Nominalismului excesiv, care reduce creaţiunile abstracte ale gândirii (ideale) la valoarea numai de exprimări gramaticale (cuvinte, numiri), nefăcând prin aceasta nicio deosebire între om şi papagal (numit *psittacus*).

PUR. A. *Inţeles general.* Ceea ce nu conţine nimic străin înţelusului substantivului, căruia îi serveşte ca adjectiv.

B. *In Filosofia Cunoaşterii. Kant:* Oricare cunoaştere ce nu depinde de experienţă; deci, neavând nimic străin de ea înseşi şi fiind apriorică în întregime. — Astfel sunt: Intuiţia pură a spaţiului şi timpului — Conceptele pure ale înţelegerii — Ideile Raţiunii pure — Principiile Raţiunii pure.

C. *In Filosofia Moralei.* Ceea ce nu cuprinde nimic străin Binelui. — *Bentham*, în calculul aritmetic al moralei sale utilitariste, întrebuinţează termenul de „puritate a plăcerii" străină de orice grijă sau durere.

PURGAŢIA PASIUNILOR. — *In Filosofia Moralei. Aristotel* stabileşte legea aceasta, pentru a exprima afirmarea, că o pasiune oarecare are posibilitatea să fie purgată *(curăţită)* de elementele ei vătămătoare.

PUTERE. — Insuşirea de a putea înfăptui ceva, ca virtualitate — nu înseşi actul înfăptuit. — *Leibnitz,* întrebuinţează termenul de Putere activă, cu înţelesul de Forţă activă, isvor al acţiunii, cauzalitate eficace. (Vezi *Intensitate*).

Q

QUADRIVIUM. — Denumire dată în Evul Mediu, ciclului superior de învăţământ, având ca studiu următoarele patru obiecte: Aritmetica (care îngloba şi Fizica), Geometria, Muzica (care îngloba şi Acustica) şi Astronomia (care îngloba şi Optica). Acestea, împreună cu: Gramatica, Retorica şi Logica — ale ciclului inferior numit Trivium — alcătuiau cele şapte obiecte ale culturii scolastice *(Şapte Arte Liberale),* predate în Facultatea de Filosofie, denumită şi Facultatea Artelor. — Adăogăm însă, că obiectul care domina toate aceste „şapte arte liberale" era Teologia.

QUANTĂ. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumirea dată de *Kant* celor două intuiţii: ale spaţiului

şi timpului, pentrucă ele exprimă *cantitatea cunoştinţelor.*

B. *In Filosofia Fizicei.* Denumire dată de *Poincaré* şi *Planck* unităţilor de variaţie ale energiei, aflată în corpurile fizice.

QUASI-CONTRACT. — *In Filosofia Sociologiei.* Denumire dată de *L. Bourgeois,* legăturii dintre indivizii componenţi ai unei unităţi sociale oarecare, dându-i înţelesul de angajament voluntar, fără o convenţie anterioară, tacită sau expresă, a părţilor care se angajează. Ficcare persoană a grupului social îşi ia de bună voe angajamentul, de a executa pentru solidaritatea grupului anumite lucrări, după cum şi grupul înseşi îşi ea acelaşi angajament. — Termenul este întrebuinţat din Dreptul Civil.

QUIETIV. — *In Filosofia lui Schopenhauer.* Cunoştinţa supremă a Voinţei, care dă sufletului întreg linişte, calm şi odihnă.

QUIETISM. — *In Filosofia Teologiei.* Teorie, care afirmă că Perfecţiunea şi Binele Suveran se obţine prin contemplarea pură a Divinităţii, fără să fie necesar pentru aceasta niciun ritual religios.

QUINTESENŢA. — A. *Inţeles etimologic.* A cincia esenţă.

B. *In Filosofia Cosmologică.* Termenul este inventat de primii filosofi, pentru a se putea determina compunerea cerului şi astrelor, cărora nu li se atribuiau aceiaşi compunere ca a corpurilor terestre, din cele patru esenţe: apă, pământ, aer şi foc — cum se fixase de filosofia până la *Empedocle;* iar *Cicerone* îi atribue înţelesul de „materie a sufletului".

C. *Inţelesul general.* Esenţă pură, extrasul cel mai concentrat care conţine însuşirile caracteristice. (Ex. Quintesenţa unei: gândiri, teorii, scrieri, a vieţii, ca şi a unui corp fizic oarecare).

R

RĂDĂCINA. — *In Filosofie.* Sinonim cu: origină, cauză, principiu. — *Schopenhauer,* intitulează lucrarea sa asupra raţiunii suficiente, căreia îi afirmă patru origini sau cauze, astfel: „Impătrita rădăcină a Raţiunii Suficiente".

RADICAL. — *In Filosofie.* Ceea ce priveşte: originea, cauza, rădăcina unei existenţe; deci, ceea ce este: de sine stătător, independent, fără adaosuri sau restricţii. — *Kant* întrebuinţează termenul „rău radical", cu două înţelesuri: 1) răul efectiv, real, fără nicio legătură cu binele şi 2) răul natural uman, ca păcat originar al corupţiei omului.

RADICALISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumirea generală, dată teoriilor care afirmă: fie raţiunea singură şi exclusivă a Cu-

noaşterii, fie senzaţiile şi asociaţia lor.

B. *In Filosofia Moralei.* Denumire dată teoriilor care afirmă utilitarismul exclusiv: ca natură, origină şi scop al binelui.

C. *In Filosofia Politică.* Teoriile care afirmă superioritatea guvernării reprezentative a conduşilor.

D. *In Filosofia Socială.* Teoriile care afirmă liberalismul în producţie şi consumaţie; etc. Radicalismul este afirmat în special de filosofia engleză şi este reprezentat în special prin: *Bentham, James, Mill şi J. S. Mill.*

RAŢIONABIL. — A. *In Filosofia Omului.* Insuşirea fiinţei umane de a avea raţiune. „Omul este un animal raţionabil". *Leibnitz:* Insuşirea prin care omul capătă cunoştinţă despre el însuşi, despre Univers şi ştiinţă, despre Dumnezeu.

1. *Inţeles laudativ.* Denumire dată gândirii sănătoase, conformă principiilor şi judecăţilor de valoare admise în mod general — gândire justă nealterată de sentimente, prejudecăţi şi interese — gândire, care duce la bune raporturi sociale şi la preţuire calitativă a vieţii.

RAŢIONAL. — *In Logică.* Insuşirea gândirii când este conformă formelor raţiunii, denumite Principii ale Raţiunii.

1. *Hegel:* Tot ceeace este raţional, este real — şi tot ceea ce este real, este raţional.

A. Comte: Raţional, este ceeace este logic şi conform unei bune metode de cercetare.

2. *In Matematică.* Număr raţional, este acela care poate să fie exprimat sub forma unui raport între două numere întregi. — Mecanica raţională, este cercetarea prin metoda deductivă a tuturor chestiunilor de mecanică: massă, forţă, viteză, inerţie.

RAŢIONALISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie, care afirmă că numai prin raţiune se formează cunoştiinţele de orice fel; astfel că, originea cunoaşterii este raţiunea. Orice cunoştinţă valabilă ca adevăr este rezultatul necesar al principiilor raţiunii, care au însuşirile de a fi: formale, ideale, perfecte, necesare, pure, apriorice, universale şi normative *(Descartes — Spinoza — Hegel).* — Simţurile nu pot să dea decât o cunoştinţă confuză şi provizorie; iar experienţa, nu este posibilă decât dacă datele ei sunt trecute prin raţiune singura care le poate da un înţeles şi o valoare (*Kant*). — Raţionalismul este deci opus Empirismului.

B. *In Filosofia Teologiei.* Teorie, care afirmă raţiunea ca singurul metod pentru realizarea raportului dintre om şi Divinitate, neadmiţând decât dogmele religiei bazate pe raţiune şi excluzând astfel sentimentul şi intuiţia, cărora nu le acordă nicio valoare. — Pentru aceasta, Raţionalismul teologic este considerat ca Ireligionism şi este opus: Fideismului, Misticismului, Intuiţionismului, etc. — Termenul datează din sec. XVII şi este atribuit lui *Bacon,* dar până în sec. XIX a fost întrebuinţat numai cu înţelesul teologic. *Leibnitz* spune: „Teologii raţionalişti".

1. *Diferite aspecte şi denumiri.* Raţiunea este alcătuită din în-

seşi formele cunoaşterii (Formalismul), a căror existenţă este înnăscută (Inneismul — Nativismul), mai înainte de orice experienţă a vieţii individuale (Apriorismul) şi raţiunea este formată din idei (Idealismul), sau concepte (Conceptualismul) şi trebue considerată ca unica şi singura cunoaştere (Monismul raţionalist).

2. *Teorii opuse* rezultate din afirmarea Raţionalismului: Cunoaşterea nu este nici revelaţie supranaturală, cum afirmă Intuiţionismul mistic — nici gândire supraintelectuală, cum afirmă Intuiţionismul intelectual — nici sentiment supraorganizat (Intuiţionismul afectiv) — nici sensaţii date de simţuri (Sensualismul) — nici percepţii alcătuite din sensaţii (Percepţionalismul) — nici reprezentări (Reprezentaţionalismul) — nici asociaţii, ale acestor elemente ale sensibilităţii (Asociaţionismul) — cu un cuvânt: cunoaşterea nu este nimic din experienţa individuală (Empirismul).

3. *Monismul raţionalist*, înlătură şi Dualismul empiro-raţionalist, numit şi Criticism, care afirmă o cunoaştere dublă în alcătuirea ei: şi raţiune şi simţuri (experienţă). Formele raţiunii sunt „goale" fără materialul adus de simţuri, iar acesta este „orb" fără interpretarea raţiunii, singura care dă înţeles şi valoare acestui material.

4. *Filosofia Cunoaşterii*, este alcătuită din trei probleme (întrebări): a) originea, b) obiectul şi c) valoarea cunoaşterii; astfel că Raţionalismul — ca teorie asupra problemei originii — are legături şi cu teoriile asupra obiectului şi cu cele asupra valorii cunoaşterii, anume:

A. Corespondenţa între gândire şi realitatea universului — afirmată de raţionalism — este explicată în mod deosebit; ceea ce constitue următoarele teorii, ca speţe ale raţionalismului: a) Raţionalismul antic (*Socrate, Platon, Aristotel*) afirmat şi de *Fichte, Hegel* şi *Schelling;* b) Raţionalismul nativist (*Decsartes);* c) Raţionalismul intuiţionist (*Spinoza);* d) Raţionalismul aprioric (*Leibnitz, Kant);* e) Apriorismul logic (*Cohen*) şi Raţionalismul contimporan (*Lalande, Goblot, Hamelin*, etc).

B. Corespondenţa între Raţionalism şi teoriile asupra obiectului Cunoaşterii (împărţite în trei grupe: Realismul, Idealismul şi Fenomenalismul), dă naştere la diferite teorii ca aspecte şi speţe; astfel: 1) pentru Realism, există speţele: a) R. Presocratic; b) R. Platonician epistomologic; c) R. Aristotelic (al formei şi fondului); d) R. Medieval; e) R. Parţial (*Locke);* f) R. Raţionalist (*Descartes);* g) R. Metafizic (*Kant);* h) R. Epistemologic (*Hegel, Fichte, Schelling);* i) R. Ontologic (*Schopenhauer);* j) R. Idealist; Critic (*Wundt);* k) R. Transfigurat (*Spencer*) l) R. Pragmatic (*James);* m) R. Fenomenologic (*Renouvier);* — 2) pentru Idealism, există speţele: a) I. Empirist (*Berkeley);* b) I. Raţionalist-idealist (*Malebranche);* c) I. Subiectiv (*Fichte);* d) I. Obiectiv (*Schelling);* e) I. Aprioric (*Cohen);* f) I. Dialectic (*Hamelin, Matisse, Weber);* g) I. Neoidealist, englez şi american (*Green, Bradley Howison, Royce);* 3) pentru fenomenalism, există speţele: a) F. Metodologic (*Hume);* b) F. Pozitivist (*Mill, Lange, Mach);* c) F. Nepozitivist logic (*Frank, Carnap Reichenbach*).

RAŢIONAMENT. — *In Logică.* Element, sau formă a gândirii raţionale, prin care se realizează un raport de comparaţie între înţe-

lesurile unui subiect şi predicat, datorită mijlocirii unui termen numit impropriu „mediu“, al cărui înţeles poate fi gândit (comparat) şi cu subiectul şi cu predicatul gândirei dorită a se realiza. Deci, un raţionament este alcătuit din trei termeni, fiecare cuprinzând una sau mai multe noţiuni, dar fiecare îndeplinind necesar o funcţiune precizată şi anume: 1) un termen este Subiectul gândirii; 2) un altul este Predicatul şi 3) cel de al treilea este Termenul Mijlocitor. Gândirea ca să poată realiza o judecată (comparaţie) între subiectul şi predicatul său (numită Concluzie), trebue să formeze mai întâiu alte două judecăţi (numite Premise): una între termenul mijlocitor şi subiect şi alta între acelaşi termen mijlocitor şi predicat, indiferent funcţiunea de subiect sau predicat ce gândirea poate să dea acestor termeni. Astfel, subiectul urmărit în Concluzie poate fi predicat în premise, iar predicatul poate fi subiect.

1. *Scopul raţionamentului* este acelaşi ca şi al Judecăţii: să afle adevărul: însă, nu orice concluzie derivată oricum şi din orice premise duce la adevăr, ci numai acela care se conformează principiilor raţiunii, din care rezultă reguli — denumite „legi ale raţionamentului” — stabilite de Logică. Gândirea, face prin raţionament şi verificarea înţelesurilor noţiunilor, al căror singur scop este să servească drept instrument (mijloc) pentru gândirea de Judecăţi şi Raţionamente. Astfel, gândirea constată cu acest prilei al raţiomentului, dacă înţelesurile fixate de ştiinţa *de până atunci* (când se face raţionamentul), mai corespund sau nu ştiinţei *de acum,* putând schimba înţelesul vechiu necorespunzător cu un alt înţeles nou, după cum poate fixa fenomenelor noui (cunoscute acum) înţelesuri de prima dată. *Ştiinţa* oferă gândirii, drept material, înţelesuri de noţiuni din ce în ce mai generale sub formă de Judecăţi Universale, care vor servi la stabilirea comparaţiei ce nu se pot face direct, fără mijlocitor. între un subiect şi predicat. Intervine acum în gândire Inteligenţa, pentru a descoperi termenul mijlocitor, ca să poată face posibilă legătura dintre subiect şi predicat, drept concluzie a gândirii. Asemenea *judecăţi universale,* devin legi ştiinţifice şi se formează cu greu, deci apar târziu şi de aceea gândirea aceasta — numită *Deductivă* — apare şi ea târziu în timpul istoric al gândirii. Aceste judecăţi universale, dela care porneşte Deducţia ca premise, cuprind adevăruri generale pentru *tot subiectul* gândirii; astfel că nu se poate concepe să nu fie adevărate şi pentru *parte,* care este concluzia gândirii. Fenomene şi întâmplări noi, nu pot contrazice concluzia în gândirea deductivă — aşa cum se poate întâmpla în gândirea inductivă, fie că aceasta numai însumează adevărurile premiselor (ca în Inducţia Aristotelică), fie că le depăşeşte (că în Inducţia Baconiană) pe baza ipotezei că ceea ce este adevărat pentru unele cazuri, este adevărat şi pentru toate cazurile analoage; deşi acestea nu sunt încă cercetate, totuşi se admite analogia lor pe baza Raţiunii Suficiente, a Cauzalităţii necesare şi a Determinismului. Gândirea organizează **f o n d u l** cunoştinţelor, ca material el ei, fixându-le înţelesuri de: calitate, cantitate, relaţie şi valoare. care se cer identice în

comparațiile de judecăți și raționamente ce se vor face cu ele. Necontenit, gândirea face comparații între înțelesurile noi cucerite de știință — și prin aceasta derivă judecăți noi (Concluziuni), prin Deducție și Inducție, din judecăți vechi; iar *formele* rațiunii (Principiile: Identitatea, Contrarietatea, Terțiul Exclus, Rațiunea Suficientă și Valorificarea), servesc ca regului pentru alcătuirea de noi și noi Noțiuni, Judecăți și Raționamente, cu care gândirea își continuă vasta ei operație de comparație prin abstracție și generalizare, fixând totodată și reguli pentru metodele tuturor științelor, spre aflarea adevărului. Intreaga gândire este Comparație, și comparația este Judecata, iar judecata trebue necesar să fie probată prin una din cele două căi posibile: a) calea *directă* a observației și experienței personale și b) calea *indirectă* a Raționamentului, care este cea mai firească; deoarece, dacă s'ar reduce probarea adevărului din judecăți la prima cale, atunci gândirea ar avea un ritm foarte încet și anevoios. Adăogăm și faptul, că nu toate judecățile pot fi probate pe calea experienței, deoarece nu toate noțiunile alcătuitoare ale judecăților își au geneza în experiență. Gândirea începe prin comparație și sfârșește prin comparație. *Raționamentul, Judecata și Noțiunea* — elementele la care se reduce gândirea — *nu sunt decât rezultate ale comparației.* Gândirea reală se prezintă ca blocuri de raționamente, ca argumentări globale și numai prin analiză, prin disocierea acestor blocuri, aflăm alcătuirea lor din judecăți și a acestor din noțiuni. Operația aceasta o facem din motive didactice, de înțelegerea întregului prin înțelegerea părților alcătuitoare. — *Boisse:* „Raționamentul nu este o operație discursivă, ci o serie de raporturi de intuiții continuate și legate între ele. — *„Lalande:* „Raționamentul este operațiunea reconstruirii unității unui act de gândire din termeni separați". — Gândirea, prin comparația de raționament, derivă noțiuni din intuiții comparate între ele, derivă judecăți din noțiuni comparate între ele, și derivă iarăși raționamente din judecăți comparate între ele. O judecată este necesar adevărată, dacă și judecățile din care este ea derivată sunt adevărate și tot așa mai departe, adevăruri noi sunt derivate din adevăruri vechi. Gândirea se îmbogățește cantitativ și calitativ, cu înțelesuri noi de noțiuni științifice, prin același mijloc fundamental al ei, care este comparația. Orice fenomen din Univers poate fi înțeles, situându-l în locul lui logic, anume în grupa de fenomene din care el face parte și al cărei înțeles general de grupă îl avem deja stabilit. După aceasta, gândirea compară înțelesurile de grupă între ele (noțiunile) ordonându-le în spețe și genuri. Astfel, generalizează prin abstracție, reducând multiplicitatea fenomenelor la înțelesuri din ce în ce mai generale, pentru ca să-și poată reprezenta unitatea ordinei universale. Asemenea gândire e obținută prin Inducție. Adevărurile generale, dela care pornește gândirea prin Deducție, au fost aflate tot pe calea gândirii prin Inducție. Insă, odată cu progresele științei și în dependență de ele, gândirea deductivă apare cu pronunțat caracter de preponderanță față de gândirea inductivă, care rămâne să fie forma primară a raționamentului, atunci când în intelect nu s'au fixat încă judecăți universale din adevăruri generale.

2. *Valoarea Raționamentului*, constă în aproba adevărul unei judecăți rezultată din compararea

unui subiect cu un predicat. Și, deoarece oricare judecată poate fi concluzia unui raționament, rezultă că adevărul din concluzie, este garantat de adevărul premiselor și bineînțeles și de respectarea legilor raționamentului deduse din principiile rațiunii, fiindcă nu o.ice concluzie, derivată oricum și din orice premise, duce la adevăr.

3. *Legile Raționamentului,* sunt extrase chiar din înțelesul ce s'a dat și trebue să-l aibe raționamentul astfel: 1) Să aibe trei termeni: Subiect, Predicat și Termen mijlocitor, necesar identici cu ei înșuși, în sensul că nu li se vor schimba înțelesurile dela o judecată la alta, în cele două sau mai multe premise și concluzie. 2) Premisele, să mijlocească Concluzia, prin termenul miilocitor comparat cu fiecare din ceilalți doi termeni (subiectul și predicatul); deci, Termenul mijlocitor trebue să fie numai în premise, fie ca subiect, fie ca predicat. 3) Concluzia, să realizeze comparația subiectului cu predicatul propus, ca rezultat al premiselor.

4. *Felurile raționamentului.* Mai sus, s'a fixat înțelesul Gândirii inductive și deductive, fără ca să se identifice gândirea cu rațiunea (al cărei înțeles este acela al principiilor: Iden itatea, Contrarietatea, Terțiul Exclus, Rațiunea Suficientă și Valorificarea, care o alcătuesc și sunt deci înseși rațiunea). Astfel, pe aceste Principii (pe rațiune) se fundamentează numai Raționamentul Deductiv — numit și Silogism, iar gândirea prin Inducție se fundamentează pe Postulatele științifice: Cauzalitatea și Determinismul (vezi aceasta), ceea ce face ca așa numitul fel de „Raționament Inductiv", să nu fie un raționament propriu, logic. Tot astfel, așa numitul „Raționament prin Inferență" (vezi). — Un fel de raționament propriu, logic, este Poliraționamentul Deductiv — numit și Polisilogism, sau Sorit.

RAȚIONAMENT DEDUCTIV. — *In Logică.* Operație intelectuală derivată din principiile rațiunii, prin care gândirea disociază și extrage (deduce) un adevăr particular și simplu drept concluzie, dintr'un adevăr general și compus, fixat într'o judecată universală cu funcțiune de premisă majoră. Valoarea teoretică și practică a acestui raționament este arătată la Silogism, cu care este sinonim. Pe el se sprijină metodele: Deducția, Demonstrația, Diviziunea și Analiza. (Vezi acestea și Raționamentul).

RAȚIONAMENTUL INDUCTIV. — *In Psihologie.* Operație intelectuală derivată din postulatele științifice: Cauzalitatea și Determinismul, prin care gândirea asociază și generalizează (induce) un adevăr general și compus drept concluzie, din mai multe adevăruri particulare și simple fixate în judecăți particulare, cu funcțiunea de premise. Prin faptul, că fundamentul unei asemenea gândiri nu-l constitue principiile rațiunii (Identitatea, Contrarietatea, Terțiul Exclus, Rațiunea Suficientă și Valorificarea), numai impropiu este numit „raționament inductiv". (Vezi Raționamentul).— Științele teoretice, în special cele experimentale (Fizica și Chimia, se servesc de gândirea inductivă formulând adevăruri generale din cele particulare, prin analogie și

pe ea se sprijină metodele: Inducţia, Generalizarea, Abstracţia, Clasificarea şi Sinteza (Vezi acestea).

RAŢIONAMENTUL INFERENŢĂ. — *In Psihologie*. Operaţia intelectuală, prin care gândirea „trece dela un adevăr particular la alt adevăr particular". Este impropriu numit „raţionament imediat", deoarece fundamentul lui nu este raţiunea şi principiile, iar pe de altă parte n'are nici constituirea unui raţionament din trei termeni: mare — mijlocitor — mic, care să se raporteze între ei prin comparaţia înţelesurilor lor. (Vezi Raţionamentul).

RAŢIONAREA. — *In Logică*. Operaţia gândirii cu formele raţiunii (noţiunea —judecata—raţionamentul), deduse din principiile ei (Identitatea, Contrarietatea, Terţiul exclus, Raţiunea suficientă şi Valorificarea), asupra fondului de cunoştinţe, fie existente în intelect ca material vechiu, fie că sunt nou formate. (Vezi Gândirea — Raţionamentul — Reflexiunea).

RAŢIUNEA. — Formă generală a gândirii adevărului, alcătuită din alte forme ca derivări ale sale, numite Principii ale raţiunii. (Vezi acestea). Pe baza lor se alcătuesc alte forme noi: noţiunea, judecata şi raţionamentul — denumite Elemente ale gândirii adevărului, în care se condensează, se explică şi se valorifică, tot fondul de cunoştinţe deja existente în intelect, ca material adus de simţuri din non-eul realităţii Universului. Raţiunea, ca fenomen (existenţă de manifestare), este studiată de Logică şi Metodologie; iar ca nume (existenţă în sine), este cercetată de Filosofie în Problema Cunoaşterii. — Raţiunea nu trebue confundată cu Reflexiunea (raţionarea) şi nici cu Raţionamentul. (Vezi aceasta).

1. *Felurite înţelesuri*. a) Etimologic. Raţiunea este participiul lui *reor* (a crede, a gândi) şi se întrebuinţa, înaintea epocii clasice, cu înţelesul de Calcul şi Raport. — *Lucreţiu* şi *Cicero* a introdus în filosofie termenul de Raţiune. — *Sft. Toma din Aquino*, îi dă înţelesul de Facultate de a combina noţiuni şi judecăţi, proprie numai omului — opusă Intelectului, considerat Facultatea cunoaşterii intuitive superioare. — *Bossuet*, îi dă înţelesul de Raţiune normativă, care depăşeşte cunoaşterea prin simţuri. — *Schopenhauer:* Facultatea omului de a forma noţiuni generale, prin care se deosebeşte de animale. — *Descartes:* Facultatea de a judeca just, deosebind binele de rău, adevărul de eroare, frumosul de urît, printr'un sentiment interior, spontan şi imediat. — *Malebranche:* Consimţământul întreg dat judecăţilor, care sunt aşa de adevărate încât nu li se pot refuza acest consimţământ. — *Leibnitz:* Cunoaşterea naturală, opusă cunoaşterii revelate (credinţei), ca şi cunoaşterii prin experienţă. Ea este alcătuită dintr'un sistem de Principii apriorice, al căror adevăr nu depinde de experienţa simţurilor. — *Kant*, precizează acest înţeles de Principii formale ale raţiunii, pure de orice subiectivism aposterioric şi tot astfel se menţine înţelesul Raţiunii şi astăzi. — *Fenelon:* Facultate de a cunoaşte dintr'o

dată atât realul cât şi absolutul, deosebit de ceea ce este aparent sau întâmplător. — *Fichte, Hegel* şi *Schelling:* Facultate de a cunoaşte existenţa în sine (numenul) şi absolutul, spre deosebire de *Kant,* care atribue raţiunii numai Puterea de a cunoaşte existenţa de manifestare (fenomenul). — *Spinoza,* consideră raţiunea ca un Raport. — *Taine:* Principiu de explicaţie teoretică a cauzelor şi efectelor. — *Cournot:* Facultate de a concepe raţiunea de a fi a existenţii, etc.

2. Ideea centrală a acestor înţelesuri este aceea de *Principii ale gândirii,* din care sunt derivate concluziuni valabile în mod general, ca un acord evident între lucruri (existenţe) şi gândirea tuturora.

RAŢIUNEA PRACTICĂ. — *In Filosofia Moralei.* Termen întrebuinţat de *Kant,* cu înţelesul de Facultate a raţiunii, care elaborează spiritului Principii apriorice de viaţă morală, aplicate practic la trăirea vieţii, cu scopul de a realiza Binele şi Moralitatea. Tot din Raţiunea practică se derivă şi ideile de: Libertate, Nemurirea sufletului şi Dumnezeu. Ea se deosebeşte de Raţiunea pură (speculativă).

RAŢIUNEA PURĂ. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Termen întrebuinţat de *Kant,* cu înţelesul de Facultate a raţiunii, care elaborează gândirii Principii apriorice pentru aflarea adevărului asupra fenomenelor, constituind astfel Ştiinţa. Aceste principii nu sunt derivate din experienţă, fiind apriorice, universale, necesare, ideale, perfecte, pure de orice subiectivism, formale şi normative. In ele se vor turna, ca în tipare, materialul adus de simţuri, pentru a căpăta înţeles şi valoare prin ajutorul intuiţiilor de timp şi spaţiu — acestea, ca singure idei (intuiţii) alcătuite din experienţa simţurilor. Insă, prin aceste Principii ale raţiunii pure, nu se poate cunoaşte decât existenţa de manifestare *(fenomenele)* — ele fiind incapabile să cunoască şi existenţa în sine *(numenul).*

RAŢIUNEA SUFICIENTĂ. — *In Filosofia Logicei.* Principiu aprioric al raţiunii, ca formă de gândire alături de celelalte principii: Identitatea, Contrarietatea, Terţiul exclus şi Valorificarea, exprimat astfel: Oricare fenomen îşi are un înţeles de calitate, cantitate, relaţie şi modalitate — îşi are raţiunea lui suficientă — pe care gândirea îl va afla neîndoielnic, cu necesitate, deşi în prezent n'are posibilitatea să-l afle. Sau: Raţiunea are suficiente mijloace să afle înţelesul oricărui fenomen. Gândirea omenească, are credinţa acestei posibilităţi a raţiunii şi prin aceasta realizează adevăruri statornicite în progresele din ce în ce mai calitative şi cantitative ale ştiinţei. Principiul Raţiunii suficiente constitue fundamentul Inducţiei, prin care se induc adevăruri noi în concluzia gândirii, ce nu erau cuprinse în judecăţile — premise, dela care a pornit gândirea. — *Leibnitz:* Sunt două mari principii ale raţiunii: Contradicţia şi Raţiunea sufici-

entă, datorită căruia este cu neputință să nu se afle cauza, sau cel puțin rațiunea determinată a ceea ce există, sau nu există — *Schopenhauer*, în lucrarea „Impătrita rădăcină a Rațiunii suficiente” divide acest principiu în cele patru rădăcini (cauze, origini), ale sale, astfel: 1) principiul rațiunii suficiente a ceea ce se va înfăptui; 2) pr. r. s. a cunoașterii; 3) pr. r. s. a existențelor; 4) pr. r. s. a explicării cauzale — cel mai însemnat, întrucât la el se pot reduce celelalte.

RĂUL. — *In Filosofia Moralei.* Existența Răului, alături și opus Binelui, constitue o foarte grea problemă, dată fiind postularea Atot putinței și bunătății fără limită a lui Dumnezeu, creatorul Universului — deci și al Răului. Toate religiunile admit Binele și Răul în luptă veșnică.

RAZA VIZUALĂ. — *In Psiohlogie.* Termen impropriu, deoarece există *rază de lumină* — nu rază vizuală — adică vibrații ale energiei de lumină emanând dela corpuri, care pot fi prinse de aparatul sensorial al vederii: ochiul.— „Raza vizuală”, este direcția razei de lumină, ca o linie geometrică între corpul dela care pornește și retina ochiului ce o primește.

RE (IN). — *In Filosofia Cunoașterii.* Termen în Teoria Nominalistă, asupra problemei valorii cunoașterii, cu înțelesul de: în realitate — opus termenului, In Abstracto. (Vezi).

REACȚIUNE. — A. *Ințeles general.* Acțiunea de răspuns la o acțiune primită.

B. *In Psiho-Fiziologie.* Acțiunea sufletului și corpului, ca răspuns la o excitație primită de centrii nervoși și glandele endocrine, indiferent natura și originea ei. — Timpul de Reacțiune, este durata de timp scursă între excitație și reacție. Reacția este deci un efect, care poate avea ca rezultat modificarea chiar a agentului provocator.

C. *In Psihologie și Sociologie,* are înțelesul special de Acțiune, prin care sufletul individual sau social, modificat într'un anumit sens de o acțiune oarecare, se poate modifica din nou, însă într'un sens deosebit, contrar, celui dintâiu, datorită conștiinței ce are de a fi depășit măsura justă în prima reacțiune. *Spencer* afirmă chiar, că linia progresului social este o linie în zig-zag, de acțiune și reacțiune, de progres și regres. Frântura de linie cu direcția înainte (care reprezintă progresul) este de două ori mai mare decât frântura de linie cu direcția înapoi (care reprezintă regresul. *Mentré* propune înlocuirea termenului de Reacțiune prin *Recurență.* (Vezi).

REAL. — *In Filosofia Cosmologică.* Existență neîndoelnică (chiar dacă nu se poate cunoaște actul) de dincolo, dinăuntru sau dedesubtul oricărui fenomen, de sine stătătoare și existentă în sine. — Acest înțeles îl au și termenii: Sub-

stanță, Principiu prim, Cauză primă, Idee primă, Numen; iar termenii opuşi sunt: Posibilitatea, Aparența, Manifestarea, Fenomenul.

REALISM — IDEALISM — FENOMENISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumiri generale date celor trei teorii posibile asupra problemei Obiectului cunoaşterii, astfel: 1) *Realismul*, afirmă că obiectul cunoaşterii este o realitate deosebită şi independentă de subiectul (gândirea) care cunoaşte — considerată această realitate ca o Substanță obiectivă. 2) *Idealismul,* afirmă dimpotrivă că obiectul cunoaşterii este propria gândire a eului care cunoaşte — considerat ca o substanță subiectivă, negându-se astfel existența unei realități externe, ca Substanță obiectivă. 3) *Fenomenismul,* afirmă că obiectul cunoaşterii îl formează numai existențele de manifestare (fenomenele), ale eului şi ale non-eului, negând existența în sine de Substanță obiectivă şi subiectivă. Se mai numeşte şi Imanentism. — Aceste teorii, considerate forme generale ale răspunsurilor date problemei, au că pătat numeroase şi felurite aspecte şi spețe.

1. Filosofia Cunoaşterii a început cu problema *Originii* cunoaşterii (problema metodei), căreia i s'au dat ca răspunsuri de asemenea trei teorii posibile: Raționalismul — Empirismul — Empiro — raționalismul, sau Criticismul. (Vezi). Răspunsurile asupra problemei *Ob'ectului* cunoaşterii: Realismul — Idealismul — Fenomenalismul, sunt oarecum independente de cele ale problemei obiectului cunoaşterii, deoarece s'au putut formula teorii Realiste sau Idealiste, având ca bază fie Raționalismul, fie Empirismul, fie Criticismul. — In ceea ce priveşte însă răspunsurile problemei asupra *Naturii* existenții, din Filosofia Cosmologică, care constituesc teoriile: Materialismul — Spiritualismul — Paralelismul psiho-fizic, se constată o vădită dependență a acestora față de teoriile: Idealismul sau Realismul din problema obiectului cunoaşterii, când se are în vedere modul cum sunt soluționate întrebările acestor probleme. Astfel întrebarea: „Ce există în Univers", nu poate fi soluționată decât în funcție de întrebarea: „Există Universul ca obiect independent de subiectul (gândirea) care-l cunoaşte". — Acest fapt explică importanța Filosofiei Cunoaşterii față de aceea Cosmologică, ca şi față de aceea Morală şi Religioasă, fiindcă problemele acestora sunt soluționate în funcțiune de răspunsurile date problemelor: Originei, Obiectului şi Valoarei cunoaşterii.

2. Realismul cu aspectele lui. — A). *Realismul Presocratic.* Primii filosofi greci dinaintea lui Socrate, admiteau concepția populară a unui realism nou şi nereflectat (spontan), spre deosebire de realismul reflectat (filosofic) de mai târziu. Astfel admiteau existența unei „lumi externe" ca obiect al cunoaşterii integrale. *Democrit* însă, deşi admite existența lumii ca fiind reală, totuşi cunoaşterea ei integrală nu se poate face. Tot astfel, *Heraclit, Parmenide, Empedocle,* şi *Anaxgoras,* au afirmat că lumea externă nu este exact aşa cum ne spun simțurile că este. — B). *Realismul Platonician,* numit şi Epistemologic (al cunoaşterii). Neagă existența unei lumi externe existență ca reală prin sine, cunoscibilă prin sim-

ţuri, dar afirmă ca reală existenţa Ideilor, independente de subiectul cunoscător, ca Principii ale cunoaşterii, permanente, neschimbătoare, ale căror reflecte dau lumea externă, aparentă şi sensibilă. Astfel *Platon* este un realist, nu idealist. — C). *Realismul Aristotelic.* Numit al Formei şi Fondului, deoarece prin acestea înlocueşte Ideile lui Platon, considerând *forma* ca existenţă reală pură şi *fondul* ca o existenţă posibilă numai ea reală. — D). *Realismul Scolastic,* numit şi Medieval. Este opus Nominalismului, care admite lumea externă ca reală, totuşi cunoaşterea ei o consideră dependentă de subiectul cunoscător — pe când Scolasticii afirmau că ideile sunt existenţe reale, drept cunoştinţe ale lumii externe reale. — E). *Realismul lui Locke* — numit şi Parţial. Admitea că sunt reale *numai* însuşirile lumii externe de: rezistenţă, întindere, mişcare şi număr — considerate „calităţi primare" — permanente şi fixe; iar toate celelalte însuşiri — numite „calităţi secundare" — erau considerate schimbătoare, aparente, deci nereale. — F). *Realismul lui Descartes.* numit şi Raţional. Afirmă certitudinea existenţii lumii externe creată de Dumnezeu, ca şi a ideilor ce avem despre această lume, care exprimă adevărul. Nu se poate admite, că ar fi falsă cunoştinţa despre lumea externă ce ne a fost dată de Dumnezeu. Această lume externă există prin înseşi însuşirea ei esenţială: întinderea. — G). *Realismul lui Kant,* numit şi Metafizic. Afirmă existenţa unei lumi obiective (numenale), dincolo şi independent de subiectul care o gândeşte, fără ca ea să se poată cunoaşte. Lumea sensibilă (fenomenală) n'ar fi cum este „o aparenţă", dacă n'ar exista o lume inteligibilă, reală, deşi inconoscibilă. — H). *Realismul Postkantian,* numit şi Epistemologic, reprezentat prin *Fichte, Schelling* şi *Hegel.* Afirmă realitatea lumii suprasensibile, iar pentru faptul că afirmă idealitatea lumii sensibile prin raţiune — este prin aceasta şi Idealism. — I). *Realismul lui Schopenhauer,* numit şi Ontologic. Deşi afirmă: „Lumea este reprezentarea mea" şi ar părea că este un Idealism această afirmare, însă această lume este Voinţă, substanţă obiectivă, în sine, şi prin aceasta este independentă de subiectul care gândeşte: deci, afirmă Realismul în problema Cosmologică şi Idealismul, în problema Cunoaşterii). — J). *Realismul lui Reid, Hamilton* şi *Maine de Biran,* numit şi Contimporan. Afirmă, că este înnăscută credinţa realităţii unei lume externe. — K). *Realismul lui Wundt,* numit şi Ideal — realism critic, deoarece afirmă şi idealitatea lumii sensibile şi realitatea lumii suprasensibile, în mod critic, după cercetare raţională, nu fără rezerve. — L). *Realismul lui Spencer,* numit Transformat, sau Transfigurat: deoarece, cunoaşterea lumii externe transformă (transfigurează) această lume, care nu se poate cunoaşte integral. Cunoştinţele, nu sunt nici numai subiective şi nici numai obiective. Cauza care le produce — care este realitatea lumii externe — este inconoscibilă. — M). *Realismul Filosofilor Pragmatici,* numit şi Parţial, reprezentat prin *W. James.* Afirmă că realitatea lumii externe este un produs al nevoilor subiective de acţiune, deoarece omul transformă lumea externă după trebuinţele sale *(Bergson).* fără ca prin aceasta să se nege în întregime realitatea lumii externe, ci numai parţial. — N). *Realismul Filosofilor Fenomenişti,* reprezentat prin *Husserl* şi *Hartmann.* Afirmă realitatea esenţelor lumii externe şi neagă realitatea ca

fenomen a acestei lumi, deoarece aceasta este produsul subiectului care o cunoaşte.

3. *Idealismul cu aspectele lui.* — A). *La origină,* în sec. XVII, prin *Leibnitz.* Idealismul a avut înţeles opus Materialismului, deoarece se afirma în problema cosmologică-ontologică existenţa de natură spirituală a Universului. — *Berkeley*, care afirma existenţa spiritului ca substanţă primă, numea această a lui teorie, Imaterialism. — B). *In filosofia contimporană,* i s'a dat pe lângă înţelesul de mai sus şi pe acel de răspuns la problema obiectului cunoaşterii, deoarece afirmă că lumea externă este o reprezentare a eului, a subiectului care o cunoaşte. ,,Nu există obiect (lumea externă), fără subiect. A fi, este a fi perceput" *(Esse est percipi).* — *Platon,* deşi este considerat „reprezentantul clasic al Idealismului" fiindcă afirmă că realitatea ultimă sunt Ideile, totuşi este şi rămâne realistă teoria Ideilor sale. deoarece le afirma acestora o existenţă obiectivă, independentă de subiectul care le gândeşte. — C). *Idealismul lui Berkeley,* numit şi Empirist. Afirmă că toată lumea externă ca obiect al cunoaşterii este produsul subiectiv al sensaţiilor. Dumnezeu a creat lumea externă, imprimând în suflete sub formă de sensaţii, imaginea ei. — D). *Idealismul lui Malebranche,* numit Semiidealism raţional, deoarece se fundamentează pe afirmarea, că ideile despre lumea externă sunt chiar această lume cu lucrurile cuprinse în ea — nu imagini ale acestora; iar originea acestor idei este în Dumnezeu, care face ca acestea să fie externe, perfecte şi neschimbătoare — nu aşa cum este gândirea, vremelnică, imperfectă şi schimbătoare. — E). *Idealismul lui Fichte,* numit şi Transcendent, critic, absolut. Afirmă, că Eul crează şi forma şi fondul de conţinut al cunoaşterii lumii externe, obiective — care deci, nu există deosebită de subiectul care o cunoaşte. Eul creează lumea, ca obiect pentru a putea gândi; însă, dincolo de Eul individual şi mărginit, există un Eu infinit şi absolut, care este creatorul lumii externe integrale. La rândul lui, acest Eu infinit este rezultatul unei Existenţe Absolute, unei Fiinţe Supreme, aflată permanent în conştiinţa noastră. Prin aceasta idealismul lui Fichte devine mistic şi panteist. — F). *Idealismul lui Schelling,* numit şi Obiectiv, deoarece afirmă existenţa unui Spirit Universal şi obiectiv, care produce şi lumea externă (non-eul) şi pe cea internă (eul subiectiv); amândouă deci, forme de manifestare, fenomene sau imanenţe corelative. — G). *Idealismul lui Cohen* numit Aprioristic, deoarece afirmă că lumea se cunoaşte prin o gândire apriorică, pură, supraindividuală — iar nu printr'una empirică, subiectivă şi individuală. Există forme generale ale cunoaşterii, care sunt şi rămân totdeauna aceleaşi pentru orice gândire individuală şi prin aceasta se creiază idei asupra lumii externe. — H). *Idealismul integral dialectic* în Franţa, reprezentat prin: *Hamelin, Brunschwieg, Weber* şi *Matisse,* nu mai face nicio deosebire între idei şi lucrurile reprezentate prin ele, între subiectiv şi obiectiv; deoarece gândirea, ca totalitate sufletească (intelectuală, afectivă şi voluntară), îşi construeşte pe cale dialectică obiectul său de cunoaştere (realitatea). Filosofia Cunoaşterii, trebue să se reducă la un studiu critic al ştiinţei pozitive creată de gândire, deoarece nu există altă realitate decât ideea produsă de logica ştiinţifică. Eul şi Non-eul trebue

să dispară. Ştiinţa reprezintă singura realitate. — D). *Idealismul în Anglia şi America,* reprezentat prin: *Green, Caird, Bradley, Howison* şi *Royce,* afirmă un idealism metafizic spiritualist pe baze religioase, întru cât reduce întreaga existenţă a lumii externe la spirite.

4. *Fenomenismul cu aspectele lui.* — *A). Fenomenismul lui D. Hume,* numit Metodic, deoarece neagă ambele substanţe: ale materiei şi ale spiritului, ale non-eului şi eului, ale obiectului şi subiectului, care nu sunt decât închipuiri. Totul se reduce la fenomene obiective (ale lumii) şi subiective (ale eului). — B). *Fenomenismul lui Mill, Lange şi Mach,* numit Pozitivist, deoarece se bazează pe consecinţele teoretice pozitive, afirmând că sensaţia şi posibilităţile ei de combinări alcătueşte întreaga gândire (intuiţii, noţiuni, judecăţi, raţionamente) şi prin acestea, însuşi fundamentul adevărului. Lumea externă se reduce la relaţiuni posibile de sensaţii, care dau naştere fenomenelor ei, fiindcă lucruri cu existenţă în sine ca substanţă, nu există. Credinţa în realitatea lumii externe este înnăscută, ca o prejudecată. Elementul ultim al realităţii este sensaţia. Astfel că, Filosofia trebue să se mărginească la studiul acestora, ca o cunoaştere descriptivă de ansamblu a faptelor de percepţie. — C). *Fenomenismul în Austria şi Cehoslovacia,* numit şi Neopozitivism logic, reprezentat prin: *Schlick, Franck, Carnap, Wittgenstein* şi *Reichenbach,* afirmă că Filosofia şi Ştiinţa trebue să se mărginească la sistematizări ale cunoştinţelor căpătate prin simţuri din experienţă, părăsind cercetările metafizice asupra substanţei materiei şi sufletului, deoarece acestea nu există. (Vezi Introducerea în Filosofie de *Al. Posescu).*

REALITATEA. — A. *Inţeles general.* Ceea ce există — fie ca realitate de manifestare, fie ca realitate în sine, fie că se consideră numai într'unul din elementele sale componente, fie în totalitatea ei.

B. *In Logică.* Una din cele trei speţe ale categoriei Modalitatea (realitatea, posibilitatea, necesitatea), fixate de *Kant* — şi anume aceea după care gândirea construeşte judecăţile asertorice când compară înţelesurile subiectului şi predicatului între ele. (Ex. *S* este *P;* Materia este concretă).

RECEPT. — *In Psihologie.* Insuşirea cunoştinţelor alcătuite din vibraţiile primite de simţuri. Termenul este format prin analogie cu termenul *Concept* (idee).

RECEPTIVITATE. — *In Psihologie.* Insuşirea fenomenelor sufleteşti de a primi modificări calitative dela diferite cauze externe, considerate ca forţe. Este o speţă a Pasivităţii şi este opusă Spontaneităţii. — In Psihologia Reacţiei, are înţelesul de Acţiune exercitată de feluriţi stimuli senzoriali (lumină, sunet, etc.) asupra fiinţelor. *(Piéron).*

RECIPROCĂ. — A. *In Logică.* Insuşirea judecăţii ipotetice, alcătuită — cum se ştie — din două propoziţiuni, astfel ca ipoteza uneia să fie consecinţa celeilalte şi consecinţa primei, ipoteza celei de a doua. Judecata reciprocă nu trebue confundată cu Inversiunea, sau Conversiunea Judecăţii (Vezi).

B. *Inţeles general.* Insuşirea cauzei unui fenomen de a fi chiar efectul său — şi însuşirea efectului de a fi cauza sa.

C. *In Matematică.* Se numeşte reciproca unei judecăţi, o a doua judecată, a cărei concluzie este alcătuită cu ipoteza primei judecăţi, fie în total, fie în parte — şi invers. *(Hadamard).*

RECIPROCITATEA. — *In Logică.* Una din cele trei speţe ale categoriei Relaţiunea (substanţa, cauzalitatea, reciprocitatea), fixate de *Kant* şi anume aceea după care gândirea construeşte judecăţi dijunctive, când compară înţelesurile subiectului şi predicatului între ele. Ex: *S* este sau *P*, sau *M*. (Vezi *Categorii*).

RECUNOAŞTEREA. — *In Psihologie.* Este înseşi Memoria; adică, posibilitatea de a şti când, cum şi unde, un fenomen sufletesc venit în Cunoştinţă, a fost format prima oară ca stare primară. — Sinonim cu Localizarea în timp şi spaţiu. (Vezi *Memoria*).

RECURENŢĂ. — A. *Inţeles general.* Ceea ce revine asupra lui însuşi. — Este o speţă a Reacţiunii (Vezi).

B. *In Biologie.* Revenirea unei speţe de vieţuitoare, sau chiar numai al unui singur organ, la speţa sau tipul anatomic anterior. (Vezi *Degenerescenţă*).

C. *In Matematică.* Recurenţa demonstrativă, sau Demonstraţia prin recurenţă — termeni întrebuinţaţi de *Poincaré* cu înţeles de Demonstraţie, prin care se stabilesc adevăruri (concluzii) din ce în ce mai generale pentru orice cantităţi. Ex: „Se stabileşte o teoremă pentru $n = i$. Dacă se demonstrează că este adevărat de $n = i$, atunci este adevărat şi de n ori — şi se trage astfel concluzia, că este adevărat pentru toate numerile întregi". *(Poincaré).*

REDUCTOR. — *In Psihologie.* Denumire dată fenomenelor sufleteşti (imagine, reprezentare, idee, raţionament, etc.), care împiedecă pe altele să fie reale în Conştient. — Termenul este des întrebuinţat de *Taine*. I se mai spune „imagină antagonistă".

REDUCERE. — A. *In Metodologie.* Operaţia logică dela general la particular. — *Duhamel* o consideră sinonimă cu Analiza şi o numeşte Regresiune.

B. *In Logică,* are înţelesul restrâns de operaţie, prin care figurile silogistice se reduc numai la figura întâia (termenul mijlocitor este subiect într'o premisă şi predicat în cealălaltă). Sinonim cu Regresiune.

C. *In Matematică.* Reducerea la absurd. Operaţia prin care se demostrează că o judecată dată este falsă, când se deduce din ea o altă judecată cunoscută ca falsă, sau o judecată opusă contrară ei. (Vezi sinonimul, *Apagogic*).

D. *Inţeles general.* Operaţia, prin care se micşorează un oarecare înţeles în importanţă sau întindere, sau se constrânge cineva să

admită un anumit înţeles atribuit unei existenţe.

1. Să nu se confunde, Reducerea la absurd cu Proba prin absurd (operaţia, prin care se demonstrează că o judecată este adevărată, când se deduce din ea o altă judecată cunoscută ca falsă, sau o judecată opusă contradictoriu ei).

REDINTEGRARE. — *In Psiho-Patologie.* Revenirea în sufletul bolnavului mintal, din Subconştient în Conştient, a întregului ansamblu de stări sufleteşti din care face parte un oarecare fenomen sufletesc bolnav (idee fixă, halucinaţie, obsesie, etc.). — Mai poartă denumirea de Legea totalităţii. *(Hamilton. Höffding),*

REFLEX. — *In Psihologie.* Una din cele patru speţe ale Voinţei (îndemnurilor către mişcare): Voinţa spontană, V. reflexă, V. instinctivă şi V. deliberativă — şi anume acel îndemn către mişcare, prelucrat de centrul nervos ganglionar — spinal, din vibraţiile din afara corpului prinse de simţuri, al cărui efect este o mişcare (sau secreţiune) imediată, reflexă (lipsită total de conştiinţă, din care cauză este numit şi Voinţă mecanică, inconştientă, fără gândire). — Trebue deosebită însă de Voinţă automată sau Automatism, deoarece aceasta la origine a fost conştientă, dar prin repetare s'a transformat în obişnuinţă. (Vezi Deprindere). Nu trebue confundat Actul reflex — care este mişcare rezultată din Voinţa reflexă — cu aceasta, care este cauza celeia dintâi.

1. Se întrebuinţează ca speţe termenii: — A). *Reflex elementar,* în care intră minimum de prelucrare nervoasă a excitaţiilor externe aduse de simţuri. — B). *Reflex asociat* (condiţional, conjonctiv), acela determinat de o excitaţie diferită de natura lui, dar care s'a asociat cu aceea proprie lui, care l-a determinat prima oară şi care, actual producerii lui, lipseşte *(Pavlov, Dontchef — Dezeuze).*

REFLEXIUNE. — A. *In Psihologie.* Sinonim cu Gândire. Termenii: Psihologie reflexivă, Metodă reflexivă, Analiză reflexivă, au înţelesul de cercetare a condiţiunilor gândirii individuale, colective, sau generale — ca unitate sufletească, pentru a înţelege mai bine cauzele şi efectele.

B. *In Filosofia Cunoaşterii. Locke,* îi atribue înţelesul de act al gândirii, în care subiectul — persoana care cunoaşte — şi obiectul cunoscut, alcătuesc o identitate, întru cât se referă la sine însuşi. Reflexiunea şi Sensaţia sunt singurele forme ale experienţei şi ale cunoaşterii. — *Leibnitz:* Reflexiunea, nu este altceva decât o atenţie la ceea ce' se petrece în noi. — *Jouffroy:* Psihologia este fizica reflexiunii, cum celelalte ştiinţe sunt ale atenţiunii. — *Kant:* Reflexiunea este conştiinţa raportului unor reprezentări date, cu diferitele noastre isvoare de cunoaştere. Reflexiunea transcendentală, este operaţia prin care se cercetează, dacă comparaţia reprezentărilor duce la raţiune, sau

la intuiţia sensibilă. Ea cuprinde ideile de identitate şi diversitate, de convenenţă şi neconvenenţă, de interioritate şi exterioritate, de materie (fond) şi formă.

REFULARE. — *In Psihologie.* Operaţie prin care se alungă din Conştient în Subconştient, fără voie şi chiar fără ştirea subiectului, stările sufleteşti ce-i sunt fie penibile, fie oprite să se manifeste, din felurite motive: teamă, ruşine, etc. — Termenul este întrebuinţei de *Freud.* (Vezi complexe şi Psihanaliză).

REGN. — *In Metodologie.* Diviziune, cuprinzând totalităţi generale de existenţe unite sau guvernate de acelaşi principiu, de aceiaşi însuşire comună esenţială, etc. Ex: Cele trei regnuri ale naturii sunt: regnul mineral, r. vegetal şi r. animal. De asemenea: regnul fizic, regnul sufletesc, etc.

REGRES. — Vezi termenul opus, Progres — ca şi Evoluţie, Regresiune şi Degenerescenţă.

REGRESIUNE. — A. *In Logică.* Sorit regresiv, este Poliraţionamentul deductiv (polisilogism). In general, este gândirea prin raţionament dela consecinţe la principii, dela efecte la cauze. (Vezi *Reducere*).

B. *In Psihologie.* Legea regresiunii. Distrugerea progresivă a Memoriei, dela nestabil la stabil. Uitarea fenomenelor sufleteşti se face în sens invers câştigării (formării) lor: se uită la începutul degenerescenţii memoriei, cele de curând câştigate şi apoi regresiv în timp, cele câştigate mai târziu, mai îndepărtat. *(Ribot).*

C. *In Sociologie.* Transformările sociale (juridice, economice, politice, culturale) opuse progresului *(Durkheim).* Vezi Progres.

D. *In Biologie.* Transformările vieţuitoarelor în sens opus Evoluţiei. (Vezi). Intoarcerea unei speţe, unui organ, sau unei funcţiuni — la speţa, sau tipul anatomic şi funcţional anterior, mai vechiu sau rudimentar. (Vezi Degenerescenţă şi Atavism). — Sinonim cu *Recurenţă.*

RELATIV. — Inţelesuri numeroase: A. Ceea ce poate fi afirmat fără rezervă, deoarece depinde de un alt termen, fără de care nu poate fi înţeles. *(A. Comte).* — B. Ceea ce nu poate fi apreciat (ca bun, exact, adevărat, folositor, etc.), decât prin comparaţie cu media existenţelor de aceiaşi natură. — C. *Liard:* Relativul, nu se poate concepe decât prin contrastul cu existenţa în sine (absolutul). — D. Ceea ce nu e suficient prin el însuşi pentru a fi, deoarece depinde de altă existenţă. — E. Ceea ce constitue o relaţie între doi sau mai mulţi termeni, concepuţi independenţi de această relaţie. — *Relativ,* nu trebue confundat cu *subiectiv,* cu Imperfect, sau Mediocru.

RELATIVISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Teorie, care afirmă că orice cunoştinţă este efectul

unei relaţiuni. Adevărul este posibil numai cà o relaţie, ca o dependenţă între fenomene, singurele ce pot fi cunoscute, nu existenţele lor; iar aceste cunoştinţe ale relaţiilor nu sunt dogme, adevăruri netăgăduite, posibile pentru orice existenţă, fie de manifestare (fenomen), fie în sine (numenale). — *J. S. Mill:* Nu cunoaştem un lucru decât în relaţie cu un alt lucru şi deci în relaţie în primul rând, cu sufletul cu care cunoaştem. (Vezi Realism — Idealism — Fenomalism). — *Kant:* Nu cunoaştem decât în relaţie cu Timpul şi Spaţiul — cele două forme ale intuiţiei sensibile. Materialului adus de simţuri i se poate da înţeles şi valoare de către Principiile Raţiunii prin Spaţiu şi Timp.

B. *In Filosofia Cosmologică.* Teoria Relativitaţii, fixată de *Einstein* în „Relativitatea restrânsă“ (1905) şi „Relativitatea generală“ (1913).

1. *Relativismul,* a fost afirmat de gândirea clasică prin *Arcesilau* (Jumătatea sec. III-lea în. Ch.) şi *Carneade* (jumătatea sec. II în. Ch.) sub numele de Probabilism. (Vezi). — Filosofii *Epicurieni,* au afirmat că spaţiul şi timpul n'au existenţă de substanţă absolută. — *Lucretius,* spune că Timpul nu se poate concepe decât în relaţie cu mişcarea, sau starea de repaos a lucrurilor. — *Galileu* şi *Newton* de asemenea, afirmă imposibilitatea gândirii de a deosebi mişcările uniforme şi identice de translaţiune a pământului şi astrelor în timp şi spaţiu. — *Poincaré,* afirmă şi relativitatea ireductibilă a spaţiului, imposibil de gândit ca vid. — *Einstein,* a demonstrat relativismul celor trei dimensiuni ale geometriei lui Euclid, făcând din Geometrie o parte a Fizicei; deoarece spaţiul geometric este în relaţie de timp, care devine astfel a patra dimensiune a spaţiului — o relaţiune constantă între variaţiile lor, numită Intervalul întâmplărilor *(Intervalul lui Einstein)* — singura realitate afirmată de teoria relativismului. Spaţiul nu mai este infinit şi absolut, ci finit şi relativ, deşi fără margini — un spaţiu considerat curb, a cărui curbură se închide în sferă, astfel că razele de lumină pot străbate spaţiul fără să fie oprite de vreo limită. „Nimic sensibil nu poate străbate abizurile siderale negre şi mute, care împresoară insula noastră stelară. Privirile ne sunt prizoniere pentru totdeauna pe această gigantică monadă... dar totuşi, foarte mică. Ce pretenţie absurdă pentru om, să cuprindă Universul în câţiva centimetri cubi de substanţă cenuşie”. *(Einstein).*

RELAŢIE. — *In Logică.* Unul din cele patru puncte de vedere (calitatea, cantitatea, relaţia, modalitatea), denumite Categorii (vezi), după care gândirea construeşte judecăţi — şi anume acelea prin care, din comparaţia înţelesurilor subiectului şi predicatului între ele, rezultă judecăţile: 1) *Categorice,* pentru speţa de relaţie, a Substanţei cu însuşirile sale (Ex: *S* este *P*); 2) *Ipotetice,* pentru speţa Cauzalitate, relaţia dela cauză la efect (Ex: Dacă *S* este *R*, atunci este *P*); 3) *Dijunctive,* pentru speţa Reciprocitate, relaţia de acţiune reciprocă (Ex: *S* este sau *R* sau *P*).

1. *Relația,* a fost considerată și de *Aristotel* drept categorie a gândirii, cu înțelesul de însușire a două sau mai multe obiecte ale gândirii de a putea fi înțelese împreună într'un act intelectual în felurite raporturi: de identitate, de succesiune, de coexistență, de corespondență, de cauzalitate, etc.

2. *Hamelin* consideră relația, ca cea mai simplă lege a gândirii alcătuită din trei faze: teză, antiteză, sinteză, în înțelesul că admițându-se un termen al gândirii, atunci gândirea implică și un al doilea termen (ca predicat sau ca subiect) și amândoi acești termeni implică gândirea unui al treilea termen în raport cu ei. Cei doi termeni opuși (teza și antiteza), n'au înțeles decât printr'un al treilea, care-i cuprinde pe amândoi ca părți ale lui (sinteza).

RELIGIE. — Cea mai caracteristică manifestare a sufletului individual și social, care *crede* într'o ordine superioară lumii în care trăește, ca răspuns problemelor despre Univers și Vieață. Este considerată ca Știință, având ca obiect explicarea raporturilor dintre om și Dumnezeu, prin sentimente și rituale practicate în Biserică. — *Durkheim* o definește astfel: „Sistem solidar de credințe și practici relative la lucruri sfinte (deosebite de lucrurile profane), care unesc într'o comunitate morală numită Biserică pe toți cei care aderă la ea". — *Brunetière:* „Religia este sinonimă cu Supranaturalul". — *Boutroux:* „Sistem individual de sentimente, credințe și practici obișnuite, având ca obiect pe Dumnezeu". *Rousseau:* „Totalitatea credințelor în existența și bunătatea lui Dumnezeu, în spiritualitatea și Nemurirea sufletului, în obligativitatea acțiunii morale — credințe considerate ca o revelație a conștiinței și lumii interioare, existente în sufletul oricărui om, ca o religie naturală". (Vezi Magia).

1. Principalele forme ale credinței religioase: Totemismul — Animismul — Fetișismul — Zoolatria — Astrolatria — Idolatria — Politeismul — Triteismul — Duoteismul — Monoteismul. (Vezi acestea).

2. *Evoluția* formelor de credință religioasă: — Teoria lui *A. Comte:* Dela Zoolatrie și Fetișism la Monoteismul creștin. — *Durkheim:* Dela Totetism derivă toate formele. — *Pr. I. Mihălcescu,* afirmă că evoluția formelor religioase este naturală și se face necesar după următoarele legi științifice ale progresului, astfel: a) progres în cadrele cultului religiei unității sociale respective: clan, familie, fratrie, trib, cetate, națiunc, afirmând prin aceasta interdependența dintre societate și religie; b) progres în reprezentarea Divinității. Evoluția dela totemism la monoteism printr'o continuă individualizare și singularizare a Divinităților; c) progres în practicele de ritual religios. Evoluția dela descântece, vrăjitorie, magie la rugăciune, venerație și speranța convingerii pe baze raționale, a existenții lui Dumnezeu.

3. *Teorii asupra Originii* credinței religioase: — *Taylor,* îi afirmă originea în sufletul individulal. — *M. Müller,* îi afirmă originea în sentimentul de adorațiune, față de imensitatea Universului și a măreției forțelor lui, față de nimicnicia omului. — *Durkheim,* îi afirmă originea în

societate, în vieaţa în comun a oamenilor şi o consideră fundamentul celorlalte activităţi sociale: juridice, economice, politice şi culturale. — *Spencer*, îi găseşte originea în cultul morţilor.

4. *Etimologia* termenului Religie nu este fixată. *Lucreţiu*, o consideră obligaţie cu privire la anumite practici faţă de zei şi oameni, îndeplinită dintr'un sentiment de teamă şi scrupul. Aceasta face pe *Reinach*, să definească religia: „un ansamblu de scrupule, care pun obstacol liberei exercitări a facultăţilor omeneşti". — *Schopenhauer*, consideră religia ca o ficţiune, care va dispare din mintea omului îndată ce un oarecare grad de perfecţiune intelectuală va fi atins; — atunci, „ruina religiei va fi desăvârşită".

REMINISCENŢĂ. — A. *In Filosofia lui Platon*. Putinţa de a cunoaşte adevărul, este amintirea (reminiscenţa) stării trecute de vieţuire cu Zeii, când sufletul era în legătură directă şi imediată cu Ideile. — De aci, Raţionalismul mistic al lui *Platon* în Problema Originii cunoaşterii.

B. *In Psihologie*. Revenirea fenomenelor sufleteşti din Subconştient în Conştient, fără a le putea recunoaşte că sunt fenomene vechi, (când, unde şi cum s'au format, ca stări primare). Aşa dar, nu este Memorie (vezi). *Condillac* şi *Maine de Biran* însă, o consideră sinonimă cu Recunoaşterea, — deci cu Memoria.

REMUŞCAREA. — *In Psihologie şi Morală*. Sentiment de durere morală, determinat de conştiinţa unei fapte rele. — *P. Janet:* „Este durerea ca o muşcătură a inimei, care tortureazǎ sufletul după săvârşirea unei acţiuni vinovate".

REPREZENTARE. — A. *In Psihologie*. Speţă (ca şi Imagina, Imaginaţia şi Fantazia) a posibilităţilor revenirii fenomenelor sufleteşti (Reproducerea) din Subconştient în Conştient, când obiectul care le-a cauzat nu mai este prezent simţurilor — şi anume, aceea reproducere a înţelesului fenomenelor, adică a însuşirilor esenţiale, caracteristice. (Vezi *Imagine*).

B. *Inţeles general*. Prezentarea actuală şi concretă a imaginii unui lucru absent, ireal, sau imposibil a-l percepe direct prin simţuri. (Ex: Reprezentarea Raiului sau Iadului, etc.).

C. *In Drept şi Politică*. Inlocuirea uneia sau mai multor persoane, în exerciţiul drepturilor lor sau în apărarea intereselor lor. — Sinonim cu *Mandatul* (Procura).

REPRODUCEREA. — A. *In Psihologie*. Posibilitatea fenomenelor sufleteşti — trecute din Conştientul în care s'a format, în Subconştientul în care se păstrează — de a reveni în Conştient. Este a doua condiţie a Memoriei (Recunoaşterii), împreună cu Păstrarea prin Asociere, care este prima condiţie. — Sinonim cu *Reversibilitate*.

B. *In Filosofia lui Kant*. Legea Reproducerii — cu înţelesul dat cunoştinţelor prezentate împreuuă — de a se chema una pe alta în conştiinţă din subconştient. — Si-

nonimă cu Legea Asociaţiei de contiguitate. (Vezi Asociaţia).

REPUBLICA. — *In Sociologia Politică.* Formă de guvernământ a unui Stat, a cărui autoritate supremă de conducere este încredinţată de popor, unei persoane, două, sau trei, pe timp mărginit. — Opusul ei este Monarchia (Principat, Regat, Imperiu). — *Aristotel* în Retorica, distinge patru forme de guvernământ: Democraţia, Oligarhia, Aristocraţia şi Monarhia (Tirania). — La origină a avut înţeles de interese (lucruri) care privesc statul *(res publica).*

RESPECT. — A. *In Psihologia Morală.* Sentiment de consideraţiune şi stimă, faţă de valoarea unei persoane sau a unui ideal. — *Kant:* „Respectul este tributul ce nu se poate refuza meritului moral". — Principiile: „Respectă-te pe tine însuţi" şi „Respectă pe aproapele tău ca pe tine însuţi". sunt considerate fundamente ale Moralei de *Wundt.*

B. *Inţeles general.* Abţinerea de a nu aduce vreo încălecare a drepturilor unei persoane, sau vreo nesocotire a unei reguli oarecare, de ordin juridic, moral, intelectual, etc. (Ex: Respectul persoanei umane — Respectul adevărului, etc.).

RESPONSABILITATE. — A. *In Sociologie.* Datorie a vieţii sociale, de a da socoteală (a răspunde) de faptele săvârşite, faţă de semeni, faţă de Dumnezeu, faţă de legile juridice şi faţă de legile morale, religioase — elemente care fixează această datorie.

B. *In Filosofia Cunoaşterii şi Moralei.* Responsabilitatea constitue o problemă cu adânci rădăcini în toate aspectele vieţii sociale organizate, în special responsabilitatea juridică şi morală, ce nu pot fi despărţite. Două teorii opuse s'au emis asupra problemii, Voinţei, deci a Faptei şi Responsabilităţii legate de voinţă, anume: Liberul Arbitru şi Determinismul, împăcate însă în mare măsură prin cuceririle ştiinţifice actuale. Responsabilitatea este chiar Libertatea, deoarece acestea sunt două feţe ale aceleaşi realităţi: fapta omenească; una este cauză, cealaltă efect. Vechea teorie a Liberului Arbitru, afirmă libertatea integrală şi absolută a omului şi deci îl face responsabil de fapta săvârşită cu toate consecinţele ei. Teoria ştiinţifică a Determinismului, neagă realitatea libertăţii integrale şi absolute şi deci nu admite o responsabilitate fără limite. Această teorie a precizat înţelesul Libertăţii Voinţei, considerând-o ca o condiţiune de realizarea unei fiinţe umane, cât mai înălţată în evoluţia ei de progres, către Personalitatea spiritualizată prin cultură. Libertatea omului nu mai este concepută ca o entitate, ca o taină miraculoasă, ca un mit, existentă în sufletul oricăruia numai prin faptul că este om — ci este o cucerire treptată, prin străduinţă susţinută de culturalizare, luptând contra instinctelor rele şi poftelor de tot soiul, oprite de legile morale şi juridice. Numai o asemenea libertate este un „drept" — cum impropriu i se spune, deoarece ea este o *datorie* a omului, de a se spiritualiza prin cultură, devenind o Personalitate. Către această libertate, astfel înţeleasă, trebue să tindă e-

ducaţia şi pe măsură ce ea se realizează, se înfăptueşte şi o responsabilitate din ce în ce mai integrală. De Responsabilitate este legată Sancţiunea, ca pedeapsă sau recompensă. (Vezi *Personalitate*).

C. *In Psihologie*. Explicarea Responsabilităţii ştiinţifice se află în actul sufletesc individual al voinţei superioare şi anume, în faza numită a Deliberării conştiinţei, fiindcă aci se pregătesc motivele şi mobilele, de natură şi putere variată, care vor duce la hotărîrea de executare a faptei. (Vezi *Deliberarea*). Motivele şi mobilele acestea, trebuesc educate conform legilor morale şi juridice, ce fixează ca imperative ale vieţii următoarele principii: Libertatea, Responsabilitatea, Dreptatea şi Solidaritatea. (Vezi *Morala*). Prin ele se fixează cel mai valoros scop moral al vieţii şi se realizează cele mai potrivite mijloace intelectuale şi afective pentru înfăptuirea scopului propus, ajungându-se astfel la un Personalism energetic creator de valori culturale în toate domeniile.

D. *In Drept*. Responsabilitatea civilă, este obligaţia de a repara daunele suferite de o altă persoană de pe urma faptei tale, directe sau indirecte. Responsabilitatea penală, integrală sau parţială, este determinată în genere de intenţiunea săvârşirii faptei penale (*animus deliquend'*).

REVERSIBIL. — A. *In Psihologie*. Insuşirea fenomenelor sufleteşti de a reveni în Conştient, din subconştientul în care se păstrează după ce au fost formate în Conştient. — Sinonim cu Reproducerea şi Reviviscenţa. Nu trebue înţeleasă această revenire în înţelesul de totală exactitate.

B. *In Fizică*. Teoria Reversibilităţii materiei, afirmă transformările suferite de materie într'un sens, ca şi în sensul invers. *Pellat:* „In realitate nu se pot produce transformări riguros reversibile; însă, este suficientă constatarea ce facem asupra materiei, pentru a se gândi asupra acestora — tot astfel, cum se poate gândi asupra cercului sau elipsei, cu toate că nu se poate realiza în toată rigoarea un cerc sau o elipsă".

C. *In Drept*. Insuşirea unui drept, care poate sau trebue să revină altei persoane decât posesorului actual.

REVIVISCENŢĂ. — *In Psihologie*. Sinonim cu Reversibil şi Reproducere. Termenul este o metaforă a înţelesului etimologic „reîntoarcerea la viează", întrebuinţat în Biologie, privitor la microorganisme, când se conservă în stare de vieaţă latentă şi pusă în apă, reîncep să manifeste fenomene vitale. Tot astfel, fenomenele sufleteşti care „trăesc" în Conştient, când ele sunt formate; trec după aceasta în Subconştient, în stare latentă de vieaţă şi de acolo vin iarăşi în Conştient să „retrăiască".

REZIDURI. — *In Metodologie*. Metoda Rezidurilor este o speţă a metodei Experimentului, împreună cu: metoda Concordanţei, m. Diferenţei şi m. Variaţiilor Concomitente, stabilite de *St. Mill* — şi anume aceea, care urmăreşte să descopere cauzele şi efectele fenomenelor singulare rămase (rămăşiţe, reziduri), care fac excepţie dela explicarea cauzală, dată întreg grupului de fenomene în care

acestea sunt înglobate. Când sunt date două grupe de fenomene, succesive sau concomitente (împreună), aşa fel ca un grup să fie cauza celuilalt şi dacă în acest caz, se pot stabili toate împrejurările grupului „cauză“ — afară de una — care produce pe fiecare din fenomenele grupului al doilea ca „efecte“ ale sale — cu excepţia unuia singur — atunci, acest fenomen rămas singur (rezidiu) va fi efectul cauzei fără corespondent al fenomenului din grupa întâia (a cauzelor). — *Herschel* şi *Whewell*, îi restrânge înţelesul, la Metoda de a scoate dintr'un efect numeric cantitatea care rezultă din legi deja cunoscute, cu scopul de a reduce fenomenul la un fel de rezidiu, care se va cerceta pentru a-i descoperi şi acestuia legea sa explicativă. — (Vezi *Tabelele lui Bacon*).

REZISTENŢA. — *In Fizică.* Forţă a materiei, a cărei existenţă se poate constata prin sensaţiile musculare, care ne dau cunoştinţa de efortul muşchilor pentru a o învinge. Astfel, rezistenţa ca manifestare a materiei este relativă şi nu trebue confundată cu Impenetrabilitatea (imposibilitatea absolută ca două corpuri să ocupe acelaşi spaţiu în acelaşi timp), care este deci o existenţă în sine, apriorică, a materiei. (Vezi *Materie — Forţă*).

REZOLUŢIE. — A. *In Psihologie.* Hotărîrea, care sfârşeşte o deliberare mintală. (Vezi Voinţa Deliberativă).

B. *In Logică.* Este considerată de *Cournot* ca sinonimă Analizei (descompunerea unei gândiri generale în judecăţile alcătuitoare) şi opusă Deducţiei sintetice.

RIGORISM. — *In Filosofia Moralei.* Denumire dată teoriilor asupra Binelui şi'n special teoriei lui *Kant* care refuză să admită în morală, acţiuni indiferente (nici bune nici rele), cum refuză să recunoască valoare morală acţiunilor determinate de alte mobile, decât respectul şi conformarea faţă de legile morale.

RITM. — A. *Inţeles general.* Insuşirea de periodicitatea unei mişcări, sau a unui processus oarecare. Ex: Succesiunea zilei după noapte, a verii după primăvară, a repaosului după muncă, a trezirii după somn, etc. *Boisse*, afirmă că ritmul este o noţiune subiectivă, „este sufletul duratei“, deoarece propriu zis el nu aparţine mişcării înseşi.

B. *In Estetică.* Ritmul, este o creaţie artistică, un ritm interior — deosebit de Măsură, care este un ritm exterior. In Muzică în special, ritmul trebue deosebit de măsură. — *Combarieu* precizează, că măsura este diviziunea unei opere muzicale în părţi, având fiecare aceiaşi durată; este o succesiune regulată şi repetată de timp, care odată fixată la începutul compoziţiei, rămâne neschimbată — pe când ritmul, este alcătuit dintr'o diviziune suprapusă măsurii, deoarece părţile n'au aceiaşi durată, în mod necesar egală. Ritmul poate să coincidă cu măsura în anumite puncte, însă această coincidenţă

nu rămâne permanentă şi continuă în tot cuprinsul compoziţiei artistice.

ROMANTISM. — In *Filosofia Generală.* Romantism filosofic, este denumirea dată teoriilor care fac apologia: Intuiţiei, ca metod de cunoaştere — Libertăţii şi Spontaneităţii de gândire şi faptă — Pasiunilor şi Intereselor în Morală, etc., ca o reacţiune contra filosofiei clasice, raţionale. — Reprezentanţii: *Fichte, Schelling, Novalis, Schlegel, Schleiermacher* şi chiar *Schopenhauer.*

S

S. — *In Logică.* Literă, cu care se simbolizează subiectul unei judecăţi, alcătuită cum se ştie din patru elemente: subiect, predicat, còpulă şi aserţiune. (Vezi *Judecata*).

SACRU. — *In Filosofia Religiei.* Ceea ce constitue obiect al unei credinţe religioase. Termenul corelativ este Profan. — *Durkheim,* afirmă că aceşti doi termeni n'au înţeles unul fără celălalt. „Ceea ce este *sacru,* acţionează asupra a ceea ce este *profan,* printr'o energie absolută de valoare incomparabilă". (Vezi Religie).

SACRIFICIU. — A. *In Filosofia Religiei.* 1) Indeplinirea unui ritual religios, prin care un obiect sau o fiinţă este făcută sacră (sfântă). 2) Actul prin care se aduce o jertfă Divinităţii, sau chiar ritualul prin care numai se reprezintă această jertfire.

B. *In Filosofia Moralei.* Renunţarea voluntară, consimţită din motive de raţiune morală, la un drept, un interes, o dorinţă, sau chiar la vieaţă, cu scopul jertfirii pentru îndeplinirea unui bun moral mai valoros decât bunurile jertfite.

C. *In Psihologie.* Este forma cea mai desăvârşită a sentimentului primar al Simpatiei.

SANCŢIUNE. — A. *In Sociologie Morală-Juridică.* Recompensă sau pedeapsă, ca urmare a Responsabilităţii celor făptuite, după cum aceasta este urmarea Libertăţii. (Vezi *Responsabilitate*). Sancţiunea se exercită de societate, prin legile ei juridice sau morale; însă, există şi o sancţiune a sufletului însuşi: sancţiunea conştiinţei de satisfacţii sau remuşcări, ca sancţiune naturală, care se confundă cu igiena fiziologică, intelectuală, şi morală — ca şi o sancţiune divină, exercitată de Dumnezeu, fie în vieaţa aceasta, fie la judecata de apoi, în trecerea fiecăruia dela vieaţa pământească la cea viitoare.

B. *In Sociologia Politică,* termenul şi-a păstrat înţelesul etimologic de Graţie, de aprobare, dat unei legi sau unui tratat, prin care acestea capătă însuşirea de obligativitate. (Ex: Sancţiunea unei legi, sau tratat,

dată de Parlament sau Capul Statului).

SANGUIN. — *In Psihologie.* Unul din cele patru tipuri ale Temperamentului (Coleric, Flegmatic, Melancolic şi Sanguin). fixate de: 1) *Hipocrat,* după preponderanţa uneia din cele patru secreţiuni interne (humori): fierea, apa, bila neagră şi sângele, existente în orice corp omenesc — şi 2) de *Psihologii contimporani,* după excitabilitate şi reacţie specifică. Sanguinul este tipul, a cărei secreţiune preponderantă este sângele şi a cărui excitabilitate este repede, dar reacţia îi este slabă.

SCEPTICISM-DOGMATISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumiri date celor două grupe de teorii, ca răspunsuri problemei Valoarei cunoaşterii şi anume: *Scepticismul,* tăgădueşte posibilitatea cunoaşterii existenţii în sine şi deci nu-i atribue nicio valoare — iar *Dogmatismul,* afirmă această posibilitate, fie pe calea simţurilor (Dogmatismul empirist), fie pe calea raţiunii (Dog. raţionalist), atribuind cunoştinţelor valoarea de adevăr absolut (dogmă). Intre aceste teorii extreme sunt teoriile intermediare: Criticismul — Pozitivismul — Agnosticismul — Pragmatismul — Antiintelectualismul.

1. *Dogmatismul raţionalist.* Gândirea filosofică a început cu o încredere absolută în aflarea adevărului. *Socrate,* admitea existenţa în gândire a unor noţiuni generale („Concepte"), cuprinzătoare de adevăruri despre ceea ce este universal şi neschimbător în Univers. — *Platon,* deasemenea admitea existenţa Ideilor, ca primă substanţă a tot ceea ce se află în Univers, care se pot cunoaşte pe calea gândirii dialectice; deoarece, gândirea nu are decât să-şi amintească de vieaţa anterioară, când spiritul a trăit în această „Lume a Ideilor". — *Aristotel* a fost şi raţionalist şi empirist, deoarece admitea existenţa „ideilor generale", cuprinzătoare a ceea ce este universul în lucruri; însă, pentru a le verifica adevărul, trebue să fie confruntate cu datele simţurilor, din care se scoate cunoştinţele particular adevărate, pe calea inducţiei supuse apoi deducţiei, ca generalizările să poată avea valabilitate. Silogismul descoperă un adevăr din altul, mergând până la adevărurile cele mai generale (Principiile), impuse cu necesitate gândirii ca un produs al intelectului activ, ca axiome, care n'au nevoe să mai fie dovedite şi nici nu pot să fie. — *Descartes,* plecând dela îndoiala metodică (Dubito), a dovedit existenţa gândirii raţionale (Cogito) şi din aceasta a dedus existenţa lui Dumnezeu, al cărui atribut este adevărul absolut (veracitatea) şi pe care a întemeiat existenţa Universului şi posibilitatea cunoaşterii. — *Spinoza,* afirmă de asemenea adevărul „ideilor adecuate", esenţă a gândirii umane, a căror origine este în Dumnezeu, putându-se ajunge la ele prin însuşirile raţiunii de evidenţă şi claritate. — *Malebranche,* deşi deosebeşte două feluri de idei care sunt realitatea înseşi, afirmă de asemenea existenţa lui Dumnezeu, prin „ideile clare şi distincte" pe care gândirea le cunoaşte printr'o intuiţie directă. — *Kant* şi el se poate considera un dogmatic în ceea ce priveşte afirmarea principiilor raţiunii pure

de natură apriorică, deşi limitează posibilitatea cunoaşterii la existenţa fenomenelor. — Continuatorii săi: *Fichte, Schelling, Hegel, Wolf* şi *Cohen,* ca şi raţionaliştii idealişti francezi din filosofia contimporană: *Hamelin. Lalande, Goblot,* afirmă posibilitatea şi valoarea cunoaşterii prin raţiune, ca rezultat al activităţii gândirii asupra realităţii, deşi admit şi o altă realitate, pe care gândirea nu o poate cunoaşte, ea fiind iraţională.

2. *Dogmatismul Empirist* tăgădueşte existenţa ideilor apriorice ale dogmatismului raţionalist, dar afirmă posibilitatea şi valoarea cunoaşterii prin simţuri, ca singură cale a adevărului. — *Epicur,* afirmă că raţiunea îşi are originea în simţuri, iar eroarea provine numai din interpretările date sensaţiilor, al căror adevăr rămâne şi este absolut. — *Zenon* şi *Stoicienii,* restrâng valoarea de adevăr numai: preceptiilor „cataleptice" (care au putere de convingere imediată), reprezentărilor acestora şi ideilor alcătuite din ele. — *Bacon* sistematizează empirismul, stabilind legile inducţiei adevărurilor generale din datele simţurilor. — *J. Locke,* deosebeşte în lucruri însuşiri primare (întinderea, forma şi mişcarea), care alcătuesc obiectul real al Universului şi sunt cunoscute cu valoare de adevăr, întru cât sunt reale, permanente şi universale, faţă de celelalte însuşiri secundare (culoare, gust, miros, etc.), care sunt simple impresii subiective, schimbătoare, ale unei existenţe ce nu se poate cunoaşte. — *Berkeley,* afirmă că toate cunoştinţele căpătate prin simţuri sunt adevărate, sunt chiar lucrurile cunoscute, adevărate prin ele înşile ca idei existente în spiritul creator al Universului, în Dumnezeu, care se poate cunoaşte astfel chiar prin cunoaşterea creaţiunilor sale. — *J. S. Mill.* afirmă ca şi *Kant,* un dogmatism parţial numai asupra existenţii fenomenale, însă cunoscut pe calea simţurilor, ale căror date vor fi prelucrate de gândire nu pe calea raţiunii apriorice, cum afirmă *Kant).*

3. *Scepticismul* porneşte dela afirmarea, că adevărul nu se poate cunoaşte de oameui, dela îndoială, ca stare sufletească înainte de orice raţiune. — De aceea, sunt gânditori care nu acordă Scepticismului integral valoare de teorie filosofică. Indoiala, care-i stă la bază, nu este nici afirmarea nici negarea logică, documentată sistematic cu argumente asupra problemelor cunoaşterii. Este mai mult o atitudine sufletească, o necredinţă în adevăr, un gust de „îndoială pentru îndoială" (*Descartes*). Insă, restrâns înţelesul Scepticismului la îndoială, numai asupra posibilităţii cunoaşterii existenţii în sine ca substanţă, sau asupra posibilităţii cunoaşterii adevărului absolut, atunci este o teorie a filosofiei. Astfel, *Saisset* afirmă că cea mai profundă, cea mai serioasă şi cea mai originală teorie sceptică, este filosofia lui *Kant.* — Scepticismul, ca îndoială integrală, nesistematizată, începe cu Diogene: „Cine se oferă garant pentru un adevăr se pregăteşte la nefericire". — *Xenofan:* „Chiar dacă din întâmplare am descoperi adevărul, n'am putea fi siguri că-l posedăm, fiindcă nu avem de unde să ştim". — *Democrit:* „In realitate nu ştim nimic, fiindcă adevărul se află în adâncimi". — *Empedocle:* „Fiecare crede numai ceea ce întâmplarea l'a făcut să vadă". — *Heraclit:* „Adevăruri asupra lucrurilor nu se pot fixa, fiindcă acestea sunt în continuă schimbare". — *Protagoras:* „Omul este măsura lucrurilor; a celor ce sunt, fiindcă sunt şi a celor ce

nu sunt, că nu sunt". — *Gorgias:* „Nimic nu există. Nefiinţa este nefiinţă. — In general, filosofii aceştia sofişti erau nepreocupaţi de problema cunoaşterii, deoarece scopul lor era de natură practică: acela de a dobândi succes în arta oratoriei, care o profesau. Insă Scepticismul se sistematizează cu *Pyrrhon,* care fixează zece categorii de motive care duc la îndoială. Acestea, fac să se renunţe la gândirea aflării adevărului şi astfel, să nu se mai definească nimic, să nu se mai emită opinii şi chiar să nu se mai vorbească, deoarece aşa se câştigă deplina linişte sufletească (ataraxia), fericirea desăvârşită. — *Arcesilau* şi *Carneade,* documentează negarea dogmatismului raţionalist antic şi în special a celui empirist, afirmând că nu există adevăruri absolute, ci numai grade de adevăruri probabile (Probabilismul), al căror criteriu este controlul reciproc al simţurilor. — *Agripa,* reduce la cinci categoriile de motive care duc la îndoială — iar *Sextus Empiricus* a sistematizat scepticismul, afirmând că adevărul rămâne necunoscut, deoarece gândirea interioară fiinţei noastre n'are cum să cunoască lucrurile exterioare ei. — Scepticismul antic reapare în sec. XVII cu *Erasmus, Rabelais* şi *Voltaire,* cu scopul de a justifica libertatea de gândire — iar alţi sceptici, ca *Huët, Pascal* şi *Lamenais,* fac din scepticism mijlocul prin care afirmă credinţa în Dumnezeu, după cum *Montaigne,* afirmă un scepticism antireligios, deoarece şi credinţele religioase se contrazic ca şi dogmatismul. — *D. Hume,* este considerat ca ultimul sceptic, deşi teoria sa se apropie de un dogmatism empirist, deoarece nu se îndoia de adevărul sensaţiilor, cum se îndoia de cel al raţiunii. El face critica ideii de cauzalitate universală, cuprinzând ideea de succesiunea efectului din cauză, care provie din cunoaşterea simţurilor (sensaţii), asupra cărora gândirea face felurite asociaţii. Ştiinţa este o simplă înregistrare de observări ale experienţii trecute, fără să aibe posibilitatea prevederii în viitor, decât numai ca probabilitate. Ceea ce se poate cunoaşte prin jocul asociaţiilor de sensaţii, sunt numai însuşirile existenţei de manifestare ale Universului, iar substanţa acestei existenţe nu poate să fie cunoscută.

4. *Criticismul,* reprezentat prin *Kant,* documentează critic tăgăduirea şi a Dogmatismului şi a Scepticismului, afirmând că Realitatea are o dublă existenţă: de manifestare (fenomenală) şi în sine (numenală). Cunoaşterea este posibilă numai pentru lumea fenomenală şi chiar în mod absolut. Simţurile aduc fondul cunoaşterii ei, iar raţiunea prin formele ei apriorice (spaţiul, timpul, cauzalitatea şi principiile-categorii), interpretează — dând înţelegere şi valoare acestui fond. Lumea numenală însă, nu poate fi cunoscută de raţiune prin formele sale, dar ea există şi trebue să existe, fiindcă astfel n'ar avea de unde veni lumea fenomenală pe care o cunoaştem ca reală.

5. *Pozitivismul,* reprezentat prin *A. Comte,* nu se ocupă de lumea numenală, metafizică, pe care nici nu o afirmă cum a făcut *Kant,* nici nu o neagă ca Scepticismul. Singura preocupare este lumea fenomenelor, a faptelor şi a raporturilor lor, a căror cunoaştere trebue să constitue singurul obiect al Ştiinţei şi al Filosofiei. Criticismul se întemeiază pe apriorismul raţiunii, care duce la o cunoaştere teoretică — pe când Pozitivismul, se bazează pe cunoaşterea prin simţuri, care duce la un relativism practic şi social de adevăruri şi relaţie, devenind astfel Filosofie

socială, nu numai o Teorie asupra valorii cunoaşterii. Cercetarea evoluţiei gândirii în genere, duce la existenţa celor trei faze: teologică, metafizică şi pozitivă, care este aceea actuală, la care trebue să se mărginească oricare cercetare a adevărului. — Pozitivişti în Franţa: *Taine* şi *Renan*. In Anglia: *Mill* şi *Spencer*. In Germania: *Feuerbach, Avenarius, Mach*.

6. *Agnosticismul*, reprezentat prin *Spencer*, afirmă existenţa lumii numenale, absolute, care nu se poate cunoaşte, cum susţine şi Criticismul; dar se deosebeşte de acesta, prin faptul că afirmă cunoaşterea lumii sensibile —prin experienţă (ca şi Pozitivismul) — nu prin ideile apriorice ale raţiunii. Apoi, această cunoaştere nu este absolută (Criticismul), ci de trei ori relativă: a) fiindcă, presupune relaţia dintre un subiect cunoscător şi obiectul de cunoscut; b) fiindcă, o relaţie între fenomene stabileşte asemănări şi deosebiri şi c) fiindcă, aceste asemănări şi deosebiri determină cunoaşterea fenomenelor. Prin acest triplu relativism al cunoaşterii, Agnosticismul se deosebeşte de Pozitivism (a cărui speţă este), deoarece acesta se întemeiază pe structura actuală a gândirii: de a se preocupa de fenomene şi de raporturile dintre ele, părăsind vechile structuri sau faze ale teologiei şi metafizicei, — cum se deosebeşte şi prin faptul că afirmă existenţa Absolutului, deoarece Relativul fără Absolut ar fi el însuşi Absolut.

7. *Pragmatismul*, reprezentat prin *W. James*, tăgădueşte şi valoarea absolută a adevărului şi baza lui apriorică raţională, afirmând că adevărurile sunt dependente de gândirea subiectului cunoscător, care le creiază în funcţiune de gradul satisfacerii nevoilor de utilitate şi succes în vieaţă. Principiile gândirii, axiomele, nu sunt nici rezultate din experienţă, nici legi universale înnăscute gândirii — ci cunoştinţe subiective, care şi-au dovedit utilitatea lor în toate împrejurările vieţii prin care li s'au verificat adevărul. In asemennea cunoştinţe gândirea crede, întrucât folosesc orientării în vieaţă şi nu există ştiinţă, care să nu-şi întemeieze adevărurile pe această credin ă. Un adevăr care nu foloseşte la nimic este o imposibilitate. — *F. C. S. Schiller* numeşte „Umanism" teoria sa, deoarece afirmă existenţa adevărului util omenirii întregi. Utilitatea socială, constitue criteriul suprem al adevărului de cel mai mare grad.

8. *Antiintelectualismul* reprezentat prin *Nietzsche* şi *Bergson*, însă în mod deosebit, astfel: *Nietzsche* tăgădueşte posibilitatea cunoaşterii absolute; este deci un agnostic, afirmând o cunoaştere relativă şi numai privitoare la interese biologice şi sociale. Asemenea cunoaştere este rezultatul inteligenţii de orientare în vieaţă, care-şi făureşte singură aşa zisele „adevăruri", ce nu sunt în realitate decât erori, destinate să dea vieţii posibilitatea folosirii naturii în scopuri practice, nu teoretice. „Ştiinţa este alcătuită pe simboluri utile, cu aproximaţii de adevăruri teoretice". Există însă o cale, alta decât a intelectului, pentru cunoaşterea rea.ă, anume: *intuiţia artistică* (beţia dioniziacă), ca o „viziune directă a existenţii", ce poate să o aibe numai artistul; însă, asemenea cunoaştere nu se poate comunica altora. — *Bergson,* tăgădueşte şi el intelectului (raţiune sau simţuri) posibilitatea aflării adevărului, deoarece el este un instrument de acţiune, nu de cunoaştere şi de aceea deformează realitatea după interesele ce are. Aşa numita „Logică" este o gândire limitată la solide,

la lumea materiei, şi aci rolul percepţiei este redus: să schiţeze în conştiinţă, nu imaginea obiectului perceput, ci posibilitatea de acţiune asupra acestui obiect. Există însă o cale, alta decât a intelectului, pentru cunoaştere reală, anume: *intuiţia creatoare*, cu ajutorul căreia pătrundem în „substanţa unică şi inexprimabilă a realităţii faptelor”. — Prin această afirmare, *Bergson* este considerat pozitivist, deşi e antiintelectualist, intermediar între dogmatism şi scepticism.

SCHEMĂ. — A. *Inţeles general*. Reprezentarea grafică a unei existenţe sufleteşti, sau a unei mişcări, care prin natura ei n'are formă şi deci nu se poate figura.

B. *In Filosofia lui Kant*. Schematism, are înţelesul de combinare a principiilor raţiunii pure cu intuiţiile pure ale timpului şi spaţiului, pentru a se putea interpreta şi valorifica cunoştinţele alcătuite din materialul adus de simţuri.

SCHEMATISM ABSTRACT. — *In Filosofia lui Bergson*. Se afirmă existenţa în gândire a unor „tendinţe“, prin care se chiamă cunoştinţele concrete din Subconştient în Conştient, pentru ca prin ele să se poată înţelege cunoştinţele abstracte, care devenite apoi concrete vor trece din Conştient în Subconştient, la păstrare de unde vor fi rechemate şi ele ca tendinţe în acelaşi scop. (Vezi şi *Asociaţia*).

SCHIZOFRENIE. — *In Psihopatologie*. Sinonimă cu Demenţa precoce. (*Rogues*).

SCOLASTICA. — A. *Inţeles general*. Denumire dată teoriilor profesate în „Şcolile de filosofie“ (Şcoala lui *Platon, Aristotel, Zenon, Epicur*, Şcoala Alexandrină, Bizantină, a Evului Mediu, Kantiană, etc.).

B. *Inţeles propriu*, restrâns la Filosofia profesată în şcoli bisericeşti şi universităţi între sec. X—XVII, fundată în special pe teoriile lui *Aristotel*, urmărind concilierea religiei cu filosofia şi ştiinţa, prin mijlocul argumentărilor raţionale silogistice. Scolastica, este reprezentată prin Sfinţii Părinţi ai Bisericii creştine, în special prin *Sft. Augustin* şi *Sft. Toma din Achino*.

C. *Inţeles prejorativ*. Denumire dată excesului de formalism, fără contact cu realitatea de fond a vieţii şi experienţii.

SCRUPUL. — A. *Inţeles general*. Excesul de conştiinţă în îndeplinirea obligaţiilor, care duce la îndoială şi ezitarea faptei.

B. *In Filosofia Religiei*. *Reinach* defineşte religia: „Totalitate de scrupule, care împiedecă liberul exerciţiu al facultăţilor sufleteşti”. — Deci, scrupul are înţeles de Obstacol.

C. *In Psihopatologie*. Boala numită Delirul scrupulului, produce scrupule excesive şi cu nimic justificate, obsedante şi permanente, cum sunt fobiile, ca boli ale voinţei. (*P. Janet*).

D. *Etimologic*. *Scrupulus*, este piatră mică şi prin metaforă i s'a dat înţelesul de: cea mai mică greutate, ca unitate de măsură în cântărirea obiectelor.

SECUNDAR. — A. *Inţeles general.* Ceea ce există ca derivat a ceea ce este primar — efect al existenţii prime, considerată cauză a sa. (Vezi *Cauză* şi *Primară*).

B. *In Biologie.* Fenomene sufleteşti secundare, sunt acelea care revin, se reproduc, din Subconştientul unde se păstrează, în Conştientul în care s'au format ca fenomene primare. (Vezi Memoria, Imagina, Reprezentarea, Reproducerea, Revivis enţa).

C. *In Mecanică.* Secund şi opusul său Primar, se întrebuinţează de *Hamilton* cu înţelesul de însuşiri ale fenomenelor mecanice de rezistenţă şi massă.

SELECŢIUNE. — A. *Inţeles general.* Alegerea celor mai valoroase exemplare, vegetale, animale sau omeneşti, făcută de natură sau de voinţa omului, din puncte de vedere deosebite.

B. *In Filosofia Biologiei.* Explicare transformării evolutive a speţelor. (Vezi Evoluţionismul Biologic).

C. *In Psihologie Experimentală.* Aflarea aptitudinilor şi vocaţiunilor individuale sufleteşti, necesare practicei de valoare a oricărei profesiuni.

1. *Selecţiune artificială.* Alegerea celor mai valoroase exemplare (vegetale, animale, omeneşti), făcută conştient de om, prin cercetarea teoretică a mijloacelor necesare, care se vor fixa în metode de aplicare practică. — Este deci şi cercetare ştiinţifică şi artă de aplicare a teoriei metodei.

2. *Selecţiune Naturală.* Este alegerea de mai sus făcută în mod natural (de Natură), fără nicio intervenţie conştientă a omului. — *Darwin* în Originea Speţelor, explică transformarea evoluată a speţelor biologice, prin adaptarea la mediul în care vieţuitoarele trăiesc şi condiţionează adaptarea de: 1) Concurenţa vitală (lupta pentru vieaţă) şi 2) Selecţiunea naturală (alegerea speţelor celor mai valoroase în această luptă a vieţii). Vieţuitoarele (speţele) cele mai bine adaptate, vor supravieţui şi se vor perpetua; iar cele slab adaptate, sau neadaptate, vor dispare şi tot aşa mai departe de-a-lungul evoluţiei. (Vezi *Darwinism*).

3. *Selecţiunea Profesională.* Speţă a selecţiunii artificiale, privitoare la aflarea aptitudinilor şi vocaţiunilor individuale, necesare practicării valoroase a profesiunii spre care este orientat. Omul nu poate exercita valoros oricare profesie, ci numai aceea pentru care are aptitudini şi vocaţie — singurele ce dau creaţii de valoare. O temeinică concepţie de vieaţă individuală şi socială pentru o mai activă spiritualizare a omului se fundamentează pe muncă, care se cere să fie tot mai ştiinţifică. Ştiinţa vremii impune Orientarea şi Selecţiunea profesională. Psihologia Experimentală se străduește în laboratoarele de psihotehnică, să afle aptitudinile şi vocaţiile individuale, căutându-le prin metodele Psihometriei în structura de adâncime a sufletului, ca ele să fie reale şi temeinice. (Vezi *Psihometrie*).

4. *Selecţiunea sexuală.* Speţă a selecţiunii naturale, care constă în preferinţa unui sex pentru anumite însuşiri necesare şi dorite ale celuilalt sex, ca şi în atracţiunea exercitată de unele exemplare ale speţei — masculi sau femeli — faţă de exemplarele sexului opus. — *Vries* şi *Nissl,* explică evoluţionismul biologic prin existenţa în vieaţa indivi-

zilor speciilor a unor „perioade de proliferare" succesive, un fel de vârtej de vieaţă sexuală, în care se încrucişează indivizii diferitelor speţe. Urmaşii acestor încrucişeri eterogene dau naştere la speţe noi, dacă reuşesc să se adapteze la mediu. *(Teoria Mutaţiei)*.

SEMANTICA. — *In Metodologie*. Ştiinţă, al cărei obiect este studiul istoric al înţelesului cuvintelor (noţiunilor) cu diferitele lor schimbări în timp. — Termenul este întrebuinţat de *Bréal* (1897), ca titlu al studiului făcut asupra acestui obiect. — *Locke*, consideră Semantica drept speţă a Logicei, deoarece pe aceasta o consideră ca ştiinţă a vorbirii exacte. — Este considerată şi speţă a *Semiologiei* (ştiinţa simbolurilor sociologice în genere), cuprinzând astfel şi *Simbolica*. (Vezi).

SENSAŢIE. — A. *In Psihologie*. Cunoştinţa unei singure însuşiri a fenomenului prezent simţurilor. Insuşirile de: lumină şi culoare, sunet, gust, miros, temperatură, asperitate, netezime, etc., sunt calităţile fizice ale fenomenelor, care se manifestă sub formă de vibraţii ale energiei. Organele de simţ (ochiul, urechea, limba, nasul, etc.) au scopul să prindă aceste vibraţii, iar unii nervi (sensitivi, sau centri petali, sau aferenţi) au funcţiunea să conducă vibraţiile, care au excitat organul de simţ (numite acum excitaţii), la centrii nervoşi (creer, măduvă, ganglioni), unde se vor prelucra excitaţiile (de natură fizică) — în existenţă sufletească (de cunoştinţa lor), însoţite inseparabil de plăceri sau neplăceri (afecte) şi de îndemnuri către mişcare (voinţă).

B. *In Filosofia Cunoaşterii*. Sensaţia este considerată de teoria Empiristă (cu toate aspectele ei: Sensualism, Percepţionism, Reprezentaţionism, Asociaţionism, Dogmatism empiric, Aposteriorism, Nativism), ca origină şi natură a tuturor cunoştinţelor. (Vezi *Empirism* şi lămuririle de sub *Scepticism*).

1. Fiecare organ de simţ este specializat pentru prinderea numai a unui singur fel de vibraţii (ochiul prinde lumina, urechea sunetul, limba gustul, etc) şi această funcţiune este denumită „Energia specifică a simţurilor" de către *Müller*.

2. Fiecare fel de vibraţie are o intensitate a ei, cuprinsă într'un maximum şi minimum — numite „pragul de sus şi de jos", de către *Weber* şi *Fechner* — ca limite de intensitate, în afara cărora nu mai pot fi prinse vibraţiile energiei de către organele de simţ.

3. Fiecare sensaţie are intensitate şi durată în timp, ca oricare fenomene sufletesc. Intre intensitatea sensaţiei şi a excitaţiei corespunzătoare există un raport, fixat prin *Legea lui Weber* (Vezi).

4. Există atâtea feluri de sensaţii, câte organe de simţ în funcţiune normală sunt.

5. Sensaţie izolată, singulară, independentă şi pură, nu există: deoarece, pe de o parte simţurile prind în acelaşi timp mai multe vibraţii, iar pe de altă parte activitatea materiei nervoase nu poate fi redusă numai la elaborarea unei singure sensaţii. Numai din nevoi didactice de învăţământ şi înţelegere se consideră

sensaţia ca „prim element de cunoaştere”, deşi ea este o abstracţiune. Tot astfel, nu există sensaţie singulară şi independentă de afectivitate (plăceri şi neplăceri) şi de voinţă (îndemnuri către mişcare) şi nici toate acestea împreună nu există, decât ca totalitate de Conştiinţă, ca bloc sufletesc, ca Eu şi Configuraţie. (Vezi). — *W. Stern,* plecând dela faptul că nu există sensaţie singulară, analizează sensaţia generală alcătuită din sensaţii simple, care nu sunt distincte una de alta. — *Wundt,* consideră vibraţiile externe prinse de simţuri ca fenomene numai de mişcare. — *Descartes,* în filosofia Cosmologiei, afirmase că Universul se reduce la: întindere, figură şi mişcare. — *Müller* afirmă, că ceea ce se transmite materiei nervoase pentru prelucrarea în sensaţie nu este numai vibraţia obiectului exterior, ci calitatea nervului respectiv, care prinde acea vibraţie — *Bourdon* şi *Dumas* afirmă, că cele patru feluri de excitanţi (mecanici, fizici, chimici şi electrici), considerate că aparţin câte unul la un fel de sensaţie, în realitate se află întrunite toate într'o singură sensaţie. Ex: o sensaţie tactilă poate fi determinată: de un excitant mecanic (o lovitură sau apăsare), de unul fizic (temperatură), de unul chimic (un miros) şi de un curent electric (contracţiune). Psihologia însă, consideră pe fiecare din acestea ca sensaţii individuale: tactilă, calorică, olfactică, musculară. — *Spencer,* reduce toate excitantele la un „şoc nervos, ca ultimă unitate de cunoştiinţă, din care rezultă toate celelalte stări sufleteşti, ca moduri de integrare ale acestei ultime unităţi”. — *Bossuet:* Sensaţia este prima stare sufletească, din contactul corpului cu obiectele externe.

6. Sensaţia a fost considerată sinonimă cu Afectivitatea astfel: *Cicero:* „sensaţia este facultatea de a simţi plăcere sau durere”. — *Bossuet:* „Operaţiile sensitive ale simţurilor, se numesc sentimente sau sensaţii. Plăcerea şi durerea întovărăşesc operaţiunile simţurilor. Şi unele şi altele sunt sentimente sau sensaţii”. — Iar Psihologia sec. XIX în general, făcea deosebirea următoare: sensaţiile aveau înţeles de stări afective având ca origină corpul, iar sentimentele erau tot stări afective, dar cu originea în reflexiune. *(Lalande).*

SENSIBIL. — Insuşirea unei existenţe ale cărei însuşiri (vibraţii) pot fi prinse de organele simţurilor, pentru a putea fi transformate în cunoştinţe (sensaţii). — Termenul este foarte mult întrebuinţat în Filosofie ca: Lumea sensibilă fenomenală (cunoscibilă) — în opoziţie cu: Lumea transscendentală, numenală (necunoscibilă). Vezi Criticismul Kantian.

SENSIBILITATE. — A. *Inţeles general.* Insuşirea unui vieţuitor (plantă, animal, om) de a se orienta.

B. *In Psihologie.* Numeroase înţelesuri: a) Orientarea sufletului uman prin cunoştinţe (Intelect), prin plăceri şi neplăceri (Afecte) şi prin îndemnuri către mişcare (Voinţă). — b) Orientarea numai prin Intelect, în înţelesul dat de *Kant:* „Sensibilitatea este capacitatea de a primi reprezentările obiectelor, în felul cum ele ne afectează pentru formarea intuiţiilor”. — c) Orientarea numai prin Afecte şi Sensaţii. *A. Jacques:* „Capacitatea de a simţi sentimente şi sensaţii”. — d) Orientarea prin Afecte şi Tendinţe voluntare. *Boirac:* „Facultatea de simţi, în special de a

iubi și urî, cuprinzând fapte pasive (sentimente și emoții) și tendințe active". — e) Tip temperamental ușor influențabil (excitabil), mai cu deosebire asupra durerilor și bucuriilor altora. — f) *Ribot*, îi dă un înțeles pur fiziologic, considerând-o însușire a elementelor anatomice și o definește: „proprietatea de a primi excitațiuni și de a reacționa în consecință". — g) înțeles de finețe a simțurilor, în a putea distinge nuanțele de: culoare, sunet, etc. numită „acuitatea simțurilor".

SENSITIV. — *In Psiho-Fiziologie.* Ceea ce aparține Sensibilității: iritabilitatea și excitabilitatea organelor de simț, care determină sensații.

SENSORIAL. — *In Psiho-Fiziologie.* Ceea ce aparține organelor și aparatelor de simț, în formarea cunoștințelor.

SENSUALISM. — *In Filosofia Cunoașterii.* Speță a teoriei Empirismului, ca răspuns problemei Originii cunoașterii, fixată de *Condillac* (1746—1754), prin care afirmă originea, în cunoștințele date prin simțuri (sensații), nu numai a elementelor cunoașterii: sensații, percepții, idei, judecăți, raționamente, — cum afirmase până la el Empirismul — ci și a pretinselor „facultăți" ale cunoașterii: Atenția și Memoria, considerate ca înnăscute. De aceea, *Condillac* împreună cu *Bacon, J. Locke* — înaintașii săi și cu *J. S. Mill* și *Spencer* — urmașii săi, sunt filosofii care au fundamentat teoria Empirismului.

1. La problema Originii cunoașterii, două sunt marile teorii care s'au emis: *Empirismul*, care afirmă originea în simțuri și *Raționalismul*, în rațiune și activitatea ei. Iar ca teorie deosebită s'a emis *Intuiționismul*, care afirmă originea într'o iluminare a spiritului, supra empirică și supra rațională, de natură mai mult afectivă.

A. In *Evul Antic.* Empirismul a apărut în filosofie, după Raționalismul antic reprezentat prin S o c r a t e, P l a t o n, A r i s t o t e l — odată cu teoriile morale ale lui E p i c u r și Z e n o n, care căutau să fixeze un criteriu de vieață morală, fundat pe reguli de purtare neschimbătoare. — Sensațiile de plăcere și durere, au fost criteriul fixat de *Epicur* și de aci și-a extins teoria și asupra problemei Cunoașterii, afirmând că sensația este originea cunoștințelor și adevărului. Eroarea provine nu din sensații, care sunt totdeauna adevărate, ci din greșita lor interpretare. Realitatea întreagă se află în sensații. — *Zenon* și *Stoicii* deosebeau printre sensații, 'fiindcă nu toate duc la adevăr, așa numitele „percepții cataleptice" cu însușirea de certitudine (asentiment al spiritului) și din acestea, afirmau că derivă toată cunoașterea (anticipări și noțiuni comune. — B. In *Evul Mediu.* Empirismul reapare în teoria Nominalismului, reprezentată prin Sft. *Anselm*. *Roscelin* și *Occam*, care afirmau că ideile sunt simple n u m i r i și că ele n'au existență, dacă nu sunt alcătuite din sensații. — C. In *Evul Modern:* — *Fr. Bacon* sistematizează metodic empirismul prin fixarea regulelor Inducției și tăgăduirea Deducției și a Silogismului, ca valoare pentru aflarea adevărului, ca și a revelațiilor mistice. Erorile sunt cauzate tocmai de ideile înnăscute, structuralizate în gândire, de unde apar ca fantome (Idoli). —

Locke, tăgădueşte existenţa ideilor înnăscute de orice fel, afirmând că sufletul la naşterea omului este „tabula rasa", gol de orice conţinut şi că toată bogăţia sufletească (cunoştinţe, afecte şi voinţă) îşi are originea în simţuri şi în experienţa vieţii; însă, distinge: experienţa externă, numită, „sensaţie" şi experienţa internă, numită „reflexiune", care apare după cea dintâi, ca un produs al atenţiei. Ideile sunt şi ele: „simple" căpătate pe calea unui singur simţ, sau a mai multora, când intervine reflexiunea ca să le asocieze — şi idei „compuse", opera reflexiunii, fie că sunt construite din idei simple, fie că sunt percepute direct cu simţurile, şi ele sunt exprimate prin cuvinte, instrument necesar reflexiunii. — *Condillac,* după *Berkeley* şi *D. Hume,* reduce empirismul numai la sensaţii, înlăturând, facultăţile de reflexiune" afirmate de *Locke,* ca şi deosebirea experienţiii interne şi externe, ideile simple de cele comune; deoarece „reflexiunea nu este în fond decât sensaţiile asociate şi comparate între ele, iar pretinsele facultăţi ale spiritului (Atenţia şi Memoria, considerate ca înnăscute), nu sunt decât deprinderi obţinute pe calea simţurilor şi cu ajutorul sensaţiilor. Atenţia, este o sensaţie rămasă singură, persistentă în suflet. Memoria, este revenirea unei sensaţii produsă altădată. Noţiunea, Judecata şi Raţionamentul, nimic altceva decât comparaţii de sensaţii. Astfel, întreaga cunoaştere a Universului este reprezentată prin Sensaţii, care sunt chiar realitatea înseşi. Acest fel de cunoaştere este însoţită totdeauna de plăcere şi neplăcere, datorită cărora spiritul progresează în aflarea adevărului. — D. *Evul Contimporan,* face să apară empirismul lui *J. S. Mill* cu mare răsunet în filosofie, deoarece fundamentează logica pe sensaţii, criticând logica tradiţională fundată pe raţiunea deductivă (Silogism), fixată de *Aristotel.* Noţiunile din logica raţionalistă sunt înlocuite prin „grupuri de sensaţii" comparate între ele; tot aşa mai departe, înlocueşte judecăţile şi raţionamentele prin „inferenţa dela particular la particular" obţinută pe calea inducţiei, având ca bază principiul uniformităţii de succesiune şi coexistenţă al tuturor existenţelor care presupune ideea cauzalităţii universale. — *H. Spencer,* dă empirismului un fundament evoluţionist, afirmând cunoaşterea prin sensaţii, ca produs al experienţii vieţii, iar vieaţa, considerată ca produsul evoluţiei materiei. Sufletul întreg (cunoaştere, afectivitate, voinţă) este produsul funcţiunilor biologice evoluate, cum acestea sunt produsul evoluat al materiei neorganice şi organice. Datorită desvoltării progresive a simţurilor, în alcătuirea şi funcţiunea lor, ia naştere cunoaşterea din ce în ce mai cantitativă şi calitativă, în scopul ei de a afla adevărul destinat orientării în vieaţă. — Şi pentru S p e n c e r, gândirea prin raţionament este un raport de asemănării şi deosebiri, o comparaţie între datele simţurilor, din care se alcătuesc noţiuni şi judecăţi prin abstracţiune şi generalizare. Insă, admite structuralizări ale cunoaşterii, ca „forme şi funcţiuni" sufleteşti, a căror origine se găseşte în experienţa speciei, nu în aceea a individului, fără ca prin aceasta să le dea înţelesul de forme apriorice raţionale. De aci, se susţine uneori că S p e n c e r este un empiroraţionalist în problema Cunoaşterii (aşa cum este socotită teoria lui *Kant).* Vezi *Apriorismul — Criticismul.*

SENSUALITATE. — *In Psihofiziologie.* Ceea ce priveşte dorinţele şi

plăcerile erotice ale amorului fizic, determinate temperamental de organizarea psihofizică. — Nu trebuesc confundaţi termenii *Sensual,* sau *Sensualitate,* cu teoria filosofiei cunoaşterii, numită *Sensualism* (Vezi).

SENTIMENT. — A. *In Psihologie.* 1. Un înţeles general. Sinonim cu afectivitatea (plăceri şi neplăceri), indiferent originea, natura lor de intensitate sau durată şi scopul lor. In acest înţeles, este una din cele trei însuşiri de orientare ale sufletului: intelect, afect (sentiment) şi voinţă, prin care individul simte plăceri sau neplăceri, despre ceea ce ştie despre Univers şi el însuşi (Intelect), cum şi despre ceea ce făptuete el, cu voie sau fără voie (Voinţa).

2. Un înţeles restrâns. Afecte cu intensitate puternică şi durată lungă, care întovărăşesc totdeauna cunoştinţele superioare (ideile), astfel: a) sentimentul ştiinţific, logic, întovăroşeşte ideea de Adevăr; b) sent. estetic, ideea de frumos; c) sent. moral, ideea de Bine; d) sent. religios, ideea de Dumnezeu; e) sent. naţional, ideile de Patrie şi Naţiunea. Aceste idei condensează cultura de totdeauna a tuturor timpurilor, de aceea sentimentele care le întovăroşesc se numesc şi *culturale.*

B. *In Filosofia Psihologiei contimporane.* Sentimentul (afectul), împreună cu Intelectul şi Voinţa, alcătuesc finalitatea de orientare a sufletului; toate trei, existente ca însuşiri inseparabile şi ireductibile ale Totului sufletesc (Bloc, Configuraţie, Eu, Conştiinţă).

C. *In Filosofia Cunoaşterii.* Sentimentul, ca afectivitate, a fost considerat uneori când Intelect (sensaţie), când Voinţă (tendinţe, înclinaţiuni şi dorinţe către mişcare). — Astfel, *Cicero:* „Sensaţia este facultatea de a simţi plăcere sau durere". — *Bossuet:* „Operaţiunile sensitive ale simţurilor se numesc sentimente sau sensaţii. Plăcerea şi durerea întovăroşesc operaţiunile simţurilor; atât unele cât şi altele sunt sentimente sau sensaţii". — Psihologia sec. XIX făcea deosebirea: sensaţiile, erau reduse la stări afective derivate ca origine din modificările fiziologice; iar sentimentele, erau stările afective derivate din reflexiune. — *Ribot* cuprinde în studiul Sentimentului, următoarele: plăcerea şi durerea, emoţia, simpatia şi orgoliul, sentimentele sociale, morale, religioase, estetice, intelectuale şi instinctele (de conservare şi sexual). — *Wundt,* atribue sentimentului rol determinant în alcătuirea cunoaşterii. — *Ziegler,* afirmă: „Sentimeutul este resortul oricărei cunoştinţe". — *Horvicz,* de asemenea: „Toate actele de cunoaştere se clădesc exclusiv pe o temelie de sentiment. Gândirea este pusă în mişcare de sentiment". — *Schopenhauer:* „Sufletul omului are resortul în inimă, nu în cap".

D. *In Problema Originii Sufletului.* Cele trei însuşiri: intelectul, sentimentul şi voinţa (considerate inseparabile şi ireductibile

de teoria Blocului sufletesc a filosofiei psihologiei actuale), au fost reduse numai la una, din care au derivat celelalte două. Astfel: a) Teoria Intelectualistă — reprezentată prin *Herbart,* ca şi de toţi filosofii raţionalişti şi empirişti din filosofia cunoaşterii — reduce sufletul la Intelect, din care derivă sentimentul şi voinţa; b) Teoria Voluntaristă — reprezentată prin *Schopenhauer,* ca şi prin filosofii biologi, care derivă sufletul din instinctele şi tendinţele vieţii — face din Voinţă cauza primă, din care derivă intelectul si sentimentul; c) Teoria Afectivă intuiţionistă — reprezentată prin *Filon* şi *Plotin* în filosofia antică, prin filosofii teologi ai evului mediu şi modern, prin *Bergson* în filosofia contimporană — reduce sufletul, în finalitatea lui de orientare, la o stare specială de afectivitate: Intuiţia.

E. *Alte înţelesuri* atribuite Sentimentului: a) plăceri sau dureri determinate de motive morale — nu de cauze organice; b) emoţiuni şi înclinaţiuni altruiste — opuse celor egoiste; c) grad de conştiinţă în privinţa clarităţii. (Ex: Am sentimentul că ceea ce gândesc este adevărat); d) opiniune, părere, credinţă.

1. *Intuiţionismul,* este teoria din problema originii cunoaşterii, care afirmă existenţa în suflet a unei stări afective speciale, ca singură capabilă pentru cunoaşterea realităţii şi a adevărului absolut, tăgăduind asemenea valoare Raţionalismului şi Empirismului. Este considerată teorie mistică şi originea ei se găseşte în filosofia indiană. Termenul a apărut în filosofia antică prin expresiunea: „extazul mistic", cu înţelesul de trăire interioară prin tăcere totală, pentru a realiza o comunicare directă, dar neexprimabilă, cu Fiinţa absolută a eului, care a rupt orice legătură cu non-eul (lumea externă). — *Filon,* afirmă posibilitatea cunoaşterii directe a lui Dumnezeu pe calea extazului (ieşirii din sine însuşi), care duce la o iluminare spontană, prin care sufletul se topeşte în Fiinţa absolută după dese extazuri, însă fără ca să se poată realiza o cunoaştere completă a lui Dumnezeu. Intuiţionismul lui *Filon* este numai o iluminare afectivă, nu una intelectuală. — *Plotin* sistematizează teoria, deoarece studiase filosofia indiană, persană şi greacă. El afirmă existenţa unei realităţi absolute, ca unitate (Unul), din care derivă tot Universul; aceasta nu poate fi cunoscută prin gândirea limitată numai la ceea ce se petrece în timp şi spaţiu, — însuşiri, pe care nu le are Absolutul, ce poate fi cunoscut exclusiv prin „inteligenţa, transformată de iubire, a celor iniţiaţi la o purificare şi înfrumuseţare a sufletului". — *Dionisie Areopagitul* şi cu el toţi filosofii creştini (ai evului mediu şi modern — ca o reacţiune contra filosofiei Scolastice ce urmăreau fundarea religiei pe raţiune — afirmă calea extazului mistic, a intuiţiei, a contemplaţiei supraintelectuale şi supra-afectivă pentru cunoaşterea Fiinţei absolute. — *Bergson* defineşte astfel intuiţia: „O specie de simpatie intelectuală, prin care ne transportăm în interiorul lu-

crurilor, pentru a coincide cu ceea ce au ele unic şi neexprimabil" şi din ea face „cale" (metodă), pentru cunoaşterea în genere. In *Evoluţia Creatoare*, ca lucrare de sistematizare a teoriei sale, consideră intuiţia ca o funcţiune, identică oarecum cu instinctul, derivată din sentimentul direct şi profund al vieţii. Instinctul şi intuiţia, deşi ca natură deosebite, se completează reciproc; amândouă sunt structuralizate adânc în alcătuirea vieţii, pe când gândirea, prin raţiune sau simţuri, este exterioară. Din această cauză, cunoaşterea prin gândire este limitată la raporturile exterioare ale lucrurilor, la raporturi mecanice; iar cunoaşterea prin intuiţie-instinct, fiind interioară vieţii şi sufletului de adâncime, ea singură poate duce la cunoaşterea lăuntrică a lucrurilor, la cunoaşterea adevărată a substanţei realităţii. — Prin aceasta însă, Intuiţionismul este socotit ca *Iraţionalism*. sau *Antiintelectualism*. (Vezi şi lămuririle de sub Scepticism).

SERIE. — A. *Inţeles general.* Ordonarea unor termeni după variaţia uneia, sau mai multor însuşiri anumite. — *Durand:* „Seria, este forma elementară a oricărei clasificări, putându-se înfăţişa în progresie aritmetică (cantitativă), crescătoare sau descrescătoare, deci cu variaţiuni măsurabile".

B. *In Filosofie.* Serie liniară, O succesiune de termeni astfel orânduiţi, ca fiecare dintre ei să nu aibă decât un singur antecedent şi un singur consequent imediat. — Opusă Seriei circulare, sau închise. — *A. Comte* întrebuinţează obişnuit acest termen, pentru a înfăţişa diferite aspecte ale vieţii sociale: economice, juridice, politice, culturale (religioase, artistice, ştiinţifice, morale).

SILOGISM. — *In Logică.* Forma tipică a raţionamentului deductiv, care n'admite decât trei termeni în gândire (Subiectul, Predicatul şi Mijlocitorul), alcătuind trei judecăţi: două Premise (una majoră şi alta minoră, cuprinzătoare a unui adevăr general exprimat sub formă de judecată universală), din care se disociază un adevăr particular exprimat în o a treia judecată, numită Concluzie.

1. *Precizare.* Termenul: General, nu este identic cu Universal, care se întrebuinţează numai pentru judecăţile, unde predicatul afirmă sau neagă subiectul în întregime, în toată cantitatea lui (Vezi cantificarea subiectului). Astfel, pot exista judecăţi universale, mai mult sau mai puţin generale unele faţă de altele, ca mărime a subiectului determinat de predicat. In toate cele trei *Figuri silogistice* (vezi), se află *Moduri* (vezi) alcătuite din judecăţi universale, atât ca premise cât şi drept concluzie; însă în mod necesar, premisa majoră are subiectul mai general decât subiectele premisei minore şi concluziei.

A). *Regulile Silogismului.* Pe lângă regulile raţionamentului în genere, anume: (a) trei termeni, cu funcţiunea de subiect, predicat şi mijlocitor, necesar identici cu înţelesul lor, fixat în judecăţile ce se formează cu ei (premisele şi concluzia); b) premisele, să mijlocească concluzia prin termenul mijlocitor, aflat astfel numai în premise; c) concluzia, să cuprindă rezultatul premiselor, legând subiectul cu predicatul în înţelesurile lor, — silogismul mai are ca reguli speciale:

1. Un adevăr general, fixat într'o judecată universală (afirmativă sau negativă) — numită premisă majoră — necesar mai general decât celălalt adevăr, fixat în premisa minoră (afirmativă sau negativă, universală sau particulară) şi decât adevărul dedus în concluzie.

2. Premisele, să fie alcătuite necesar din cel puţin o judecată universală şi una afirmativă.

3. Mijlocitorul, să se afle necesar odată într'o premisă de judecată universală şi niciodată identic cu subiectul concluziei.

4. Concluzia este necesar: a) afirmativă, când ambele premise sunt j. afirmative; b) negativă, când o premisă este j. negativă; c) particulară, când o premisă este j. particulară.

5. Predicatul concluziei, niciodată identic cu subiectul său (întrucât, acesta ar echivala ca un singur termen să fie şi subiect şi predicat, contrazicând astfel prima regulă a raţionamentului în genere, care necesar are trei termeni deosebiţi ca înţeles).

6. Silogismul are trei Figuri determinate de funcţiunea de subiect sau predicat, ce se dă termenului mijlocitor în cele două premise.

7. Fiecare figură silogistică are câte patru Moduri determinate de calitatea (afirmativă sau negativă) şi de cantitatea (universală sau particulară) a premiselor. (Vezi *Figuri Silogistice*).

B). *Precizare.* Manualele de Logică stăruesc să afirme existenţa „noţiunilor identice". Acestea, nu au existenţă logică, ele fiind numai în Gramatică, exprimări a unei noţiuni prin cuvinte sinonime. Din această cauză, am găsit necesare explicările amănunţite ale regulilor silogismului. (Vezi *Identice noţiuni*).

C). *Valoarea Silogismului* este chiar valoarea gândirii prin deducţie. Un adevăr se cere să fie probat, prin simţuri sau prin raţiune, de oarece calea intuiţiei de natură afectivă, afirmă numai adevărurile, nu le şi probează. Insă, nu orice adevăr poate fi probat prin experienţa simţurilor, ci numai acelea care s'au format pe această cale. Apoi, chiar dacă ar fi posibilă această cale — cum afirmă Empirismul — gândirea ar avea un ritm încet şi anevoios. De aceea, calea disocierii prin raţiunea deductivă (a adevărului particular al concluziei din adevărul general al premiselor), îşi are valoarea ei evidentă; mai cu deosebire, că în Logică nu se pune problema adevărului general, cuprins în premisa majoră. Silogismul are valoare teoretică şi practică, fiindcă este un metod didactic: de explicare, a generalului prin particular şi de verificare, a clasificării particulalelor în general. Este valabilă critica adusă de Logica inductivă, că adevărul concluziei din silogism este „implicit" aflat în premisa majoră — dar tot aşa de valabilă este şi valoarea ce are un adevăr *explicit* (cum este concluzia silogismului), faţă de un adevăr *implicit* (cum este premisa majoră). Adevărurile particulare, fiind implicit cuprinse în cele generale, prin aceasta nu şi-au fixat definitiv înţelesul lor, deoarece ele sunt în curs de noi şi noi cercetări. Prin silogism însă, ele pot să-şi definitiveze şi să-şi întregească înţelesul de concluziuni. Şi mai este de reţinut faptul, că derivarea concluziei se face din amândouă premisele, dintr'o sinteză a lor realizată prin aflarea termenului mijlocitor, care este rezultatul unui efort de gândire, luminat de Inteligenţă (vezi). — Aşa dar, valoarea silogismului rămâne evidentă faţă de ştiinţa practică, prin aplicarea adevărurilor generale la cazuri particu-

culare; după cum rămâne evidentă valoarea raționamentului inductiv, prin formularea adevărurilor generale din cele particulare.

D). *Precizare.* Nu este întotdeauna necesar, ca adevărul din concluzie să fie deja existent, implicit, în premisa majoră din care se deduce. Astfel este în silogismul al cărui adevăr general din premisa majoră este o judecată sintetică (un adevăr nou pentru cel care gândește). Aci, concluzia derivată prin deducție, aduce subiectului gândirii un predicat nou în mintea celui care gândește, adică un înțeles nou, ce n'a putut fi „inclus implicit" în premisa majoră. Ex: Nici majora $M=P$, nici minora $S=M$, nu cuprind nimic despre concluzia $S=P$, deoarece $S=M$ cuprinde numai înțelesul lui M, existent atunci când s'a formulat — nu și înțelesul lui viitor. Este neîndoios, că *înțelesul noțiunilor nu este fixat absolut pentru totdeauna* — în prezent și viitor. Realitatea de cunoscut pe de o parte și gândirea pe de alta, nu sunt identice decât într'o gândire ideală, pură — nu reală, omenească, care n ă z u e ș t e numai la ea și reușește treptat, să ajungă la cât mai adevărate înțelesuri ale realității. Așa fiind, înțelesul din premisa $S=M$ va fi și el sporit cu timpul și va aduce în concluzia $S=P$ un mai valoros înțeles, decât era inclus în $S=M$ ca premisă de plecare. Numai în cazul când s'ar crede, că $S=M$ cuprinde un înțeles definitiv fixat, valabil pentru totdeauna, numai atunci concluzia $S=P$ nu va aduce nimic nou, ea fiind inclusă implicit în $S=M$. Ca dovadă a celor precizate aducem și faptul, că adevărurile din axiomele și teoremele matematice au ca înțeles numai câteva însușiri și totuși, din ele se deduc concluziuni cu bogate înțelesuri de însușiri, care deci nu sunt cele implicite.

E). *In concluzie.* Valoarea silogismului este teoretică și practică; sporește și calitativ și cantitativ adevărurile, ca și raționamentul inductiv, care — din punct de vedere al Logicei raționale bazată pe principiile rațiunii: identitatea, contrarietatea, terț'ul exclus, rațiunea suficientă și valorificarea — nu este o operație a logicei, deoarece el se bazează pe postulatele științei: Cauzalitatea și determinismul. (Vezi acestea și Inducția, Deducția, Abstracția, Generalizarea).

SIMBIOZĂ. — A. *In Biologie.* Viețuirea împreună a unor ființe, alcătuind o aceiași vieață organică la care contribuesc fiecare — spre deosebire de *Parazitism,* în care o ființă trăiește din resursele de vieața ale altor ființe, cărora nu le dă în schimb nimic din resursele sale proprii.

B. *In Sociologie* este des întrebuințat, prin analogie.

SIMBOL. — A. *In Psihologie.* Un oarecare semn concret, natural sau artificial, care provoacă indiferent ce stări sufletești. — *Ferrero* deosebește: simboluri *intelectuale,* destinate să producă imagini sau idei și simboluri *emotive,* destinate să producă plăceri și neplăceri.

B. *In Religie.* La origine, simbol avea înțelesul de Recunoaștere între creștini. — Nu trebue confundat cu *Dogma.* — *Boisse:* „Trecerea dela dogmă la simbol este strâns legată, însă deosebirea între ele este aceea care există între sentiment și idee". — Simbolul Credinței (Crezul), redactat de Sfinții Părinți la Niceea, cuprinde dogma religiei ortodoxe.

SIMBOLICA. — A. *In general*. Teorie asupra simbolurilor, care n'au valoare prin ele însăşi, ci numai ca posibilitate de reprezentare. Astfel Logica simbolică. Gândire simbolică, Scriere simbolică, Artă simbolică, etc.

B. *In Religie*. Istorie a religiunilor, considerată de *Ampère* ştiinţă, al cărui obiect este cercetarea practicelor religioase (ritualelor) şi dogmelor secrete, a căror înţelegere fusese rezervată numai celor iniţiaţi. (Vezi *Esoterism* şi *Kabalism)*. — Extinzându-i-se înţelesul la simbolurile sociologice în general, poartă numele de *Semiologie* cuprinzând şi *Semantica* (vezi).

SIMBOLISM. — A. *In general*. Teorie, care afirmă că toată gândirea se reduce la cunoaşterea simbolurilor realităţii. *Spencer:* „Interpretarea tuturor fenomenelor în termeni materiali, de mişcare şi de forţă, nu este altceva decât reducerea simbolurilor complexe ale gândirii la simboluri mai simple şi tot aşa mai departe cu reducerea, până ce simbolurile nu se mai pot reduce, rămânând simple simboluri". (Vezi şi *Nominalismul*, care reduce ideile cunoaşterii la simple numiri (cuvinte). Ori, Limbajul este exemplul tipic al simbolismului.

B. *In Estetică*. Teorie asupra creaţiei frumosului în artă. — *Ribot:* „Stare sufletească în care cunoaşterea se disociază în emoţie, datorită căreia artistul îmbracă lucrurile în propria sa gândire afectivă".

SIMETRIE. — A. *In general*. Orânduirea fenomenelor existenţii, astfel ca unele să corespundă celorlalte. Simetria presupune *Analogia* (vezi) şi uneori se confundă cu ea.

B. *In Filosofia lui Cournot*. Simetria are un foarte mare rol. Prin ea ni se arată locul ocupat de oricare ştiinţă în seria cunoştinţelor şi prin aceasta, chiar alcătuirea gândirii. El afirmă existenţa unei „simetrii generale a Universului". Dacă se orânduesc, în seria în care par că se prezintă în mod natural: forţele mecanice, forţele moleculare şi chimice, vieaţa vegetală şi vieaţa animală, se constată un fel de simetrie între forţele chimice şi vieaţa vegetală pe deoparte şi altă simetrie, între forţele mecanice şi vieaţa animală.

C. *In Matematică*. Simetria este însuşirea a două figuri geometrice, care pot să fie astfel aşezate, ca fiecare punct al uneia să corespundă unui punct al celeilalte, — determinat prin coborîrea unei perpendiculare pe o dreaptă, sau pe un plan, din unul din acele puncte ale primei figuri, iar prelungirea acestor perpendiculare să aibă lungimea egală. — In Algebră, o formulă este simetrică prin raport la două (sau mai multe) variabile *a* şi *b*, dacă ea se menţine şi când se înlocueşte a prin b (Ex: $(a+b^2) = a^2 + 2ab + b^2$).

SIMILAR. — Sinonim cu *Asemenea*, în totul sau chiar numai în parte. — Similitudine, idem cu Asemănare. Alţi termeni similari: *Alegorie — Parabolă*.

SIMPATIE. — A. *In Psihologie*. Stare sufletească afectivă conştientă,

prin care se simt și se înțeleg bucuriile și durerile altora. — *Ribot:* „Simpatia creează, la doi sau mai mulți indivizi, dispozițiuni afective asemănătoare"; sau „fenomen sufletesc, în virtutea căruia o ființă reproduce modificările simțite de o altă ființă". — *Bergson:* „Comunicare interioară a două ființe. Simpatia este instinct și dacă poate să-și extindă obiectul, gândind asupra ei însuși, atunci poate să dea cheia înțelegerii fenomenelor vieții generale, care nu poate fi dată de simțuri sau rațiune, mărginite numai înțelegerii materiei". (Vezi *Intuiționismul* și lămuririle date de sub Sentiment. — *A. Smith:* „Simpatia este isvorul simțirii noastre afective pentru suferințele altora, situându-ne în locul lor prin imaginație". — Afectele (plăcerile și durerile), în totalitatea lor, sunt considerate că derivă numai din trei afecte, numite „primare" și anume: Frica, Mânia și Simpatia. Din Simpatie derivă: dragostea, iubirea, prietenia, respectul, venerația, adorarea, etc.

B. *Ințeles comun.* Atașament între persoane, bazat pe asemănarea înclinațiunilor ca voință, a emoțiilor ca afectivitate și a ideilor ca intelect.

SIMPLISM. — Denumire dată tendinței de a concepe și înfățișa lucrurile mai simple decât sunt, desconsiderându-se astfel însușiri importante ale lucrurilor, ceea ce duce inevitabil la eroare. — *Littré:* „Simplismul este afectarea simplicității în stil sau maniere".

SIMPLU. — Ceea ce nu se poate împărți, fără ca prin aceasta să se considere că opusul său este *Compus.* — Ceea ce nu conține elemente adăogate.

1. *L. Robin:* Compusul este reunirea părților componente prin juxtapunere — pe când Simplu, este independent de orice juxtapunere de timp, spațiu sau mișcare, deoarece se găsește în întregime în oricât de mică parte din acestea, fără să i se adaoge nimic. Compusul și Simplul se presupun unul pe altul și nici nu se pot înțelege unul fără altul.

2. *Hamelin:* „Simplul are calitatea sa caracteristică de a exista indiferent de compoziția spațială sau temporală".

SIMȚURI. — *In Psiho-Fiziologie.* Numire dată organelor de simț și aparatelor lor, atunci când realizează orientarea viețuitorului; deci, nu trebuesc identificate cu organele și aparatele de simț, deoarece ele presupun o funcțiune, o activitate.

1. Pe această funcțiune își fundamentează teoria Empirismului din Filosofia Cunoașterii afirmarea, că originea tuturor cunoștințelor este sensația ca rezultat al funcțiunilor simțurilor. (Vezi *Empirism* și *Sensație).*

2. *Bun simț.* Posibilitatea de a deosebi cu ușurință, în mod spontan, adevărul de eroare și binele de rău, apreciind lucrurile la justa lor valoare. — *Descartes,* îi atribue înțelesul rațiunii. — *A. Comte,* cu toată filosofia Pozitivismului, afirmă: „Adevăratul spirit filosofic consta în înlocuirea speculațiilor raționale metafizice prin bun simț, este o stare normală și sănătoasă a inteligenții și judecății".

3. *Simț Comun.* — *Aristotel* și cu el filosofia Empirismului, îi atribue înțelesul: de simț central, care coordonează sensațiile individuale comune aceluiași obiect, pentru a realiza astfel Percepția. (Vezi). Filosofia contimporană însă, îi atribue înțelesul: de totalitatea opiniunilor general admise, asupra orcăror chestiuni într'un anumit spațiu și anumit timp, cărora trebue să te conformezi. (Vezi *Adevăr*).

4. *Simț Moral.* Posibilitatea de a deosebi în mod spontan binele de rău în realitatea concretă a vieții, ca simț special al conștiinței morale. — *P. Janet:* „Unii oameni săvârșesc răul fără scrupul și remușcări, ca și când ar fi orbi și surzi la orice discernământ asupra binelui și răului".

SIMULTANEITATE. — Existență în același timp a fenomenelor. — *Lalande:* „Două evenimente sunt simultane, când ele sunt raportate la același moment de timp, fie aproximativ, fie riguros exact, însă știindu-se că ele nu sunt cauză sau efect unul altuia". (Vezi Succesiunea în timp a fenomenelor sufletești și Coexistența în spațiu a fenomenelor materiale).

SINCRETISM. — A. *Ințeles etimologic.* Acordul, înțelegerea de moment, a două concepțiuni deosebite pentru a face față unui pericol comun, deși între acestea există deosebiri fundamentale.

B. *In Filosofie.* Acordul unor teorii deosebite, care numai superficial sunt considerate deosebite, fiindcă sunt vagi și netemeinic documentate. — *Renan:* Gândirea trece prin trei etape: 1) O privire generală și confuză asupra celor ce vrea să cunoască, etapă numită Sincretism — 2) O cercetare analitică a părților întregului de cunoscut, etapă numită Analiză — și 3) O recompunere a întregului din părțile componente analizate, etapa Sintezei. → (Vezi *Antiteză*).

SINDICALISM. — *In Filosofia Sociologiei Marxiste.* Mai mult metodă de activitate decât teorie, deoarece baza Sindicalismului este organizarea muncitorilor manuali în sindicate, considerate ca singurul mediu prielnic desvoltării conștiinței de clasă, adică a sentimentului și ideii de comunitate a intereselor, care trebue să unească pe toți muncitorii proletari contra capitaliștilor burghezi. Prin sindicate se va realiza o nouă organizare socială, cu o comunizare a bunurilor de producție, circulație și consumație economică, — „o morală nouă a producătorului muncitor, opusă moralei burgheze a consumatorului rentier și trândav cărturar" *(Sorel)* — o nouă concepție despre om, gândire și faptă fundamentală astfel: „Noi, sindicaliștii, nu suntem quietiști, substanțialiști, partizani ai realității absolute, ci suntem mobiliști, fenomeniști, partizani ai devenirii; moștenind dela *Hegel*, prin *Proudhom* și *Marx*, o filosofie a cărei „categorie" esențială este progresul documentat prin tezele lui *Bergson*". (Ed. Berth).

1. Sindicalismul este considerat ca un Neo-Marxism, reprezentat prin *Sorel* și *Berth* — împreună cu Neo-Marxismul Reformist, re-

prezentat prin *Bernstein* şi *Labriola.* Afirmă însă, ca şi Marxismul, lupta de clasă cea adevărată, aceea revoluţionară, născută din conştiinţa de clasă, dată de organizarea în sindicate, întrebuinţând ca mijloace de luptă: intrarea sindicatelor în Internaţionala Muncii şi Greva generală, considerată de *Sorel* că trebue să fie „mitul muncitorimii". Atunci se va dovedi, că munca este creatoare oricărei bogăţii. — *Sorel:* „Sindicalismul realizează ceea ce este adevărat în Marxism, scoţând în relief faptul, că lupta de clasă este alfa şi omega socialismului" *Garriguet:* „Sindicalismul urmăreşte suprimarea patronului şi înlocuirea atelierului capitalist (privat, sau de stat), printr'un atelier socialist. Organizarea în sindicate trebue să întreţină spiritul de luptă, nu ca să învioreze ura, ci ca să aţâţe flacăra pentru isbândă, respingându-se orice concurs din partea burghezimei, orice intervenţie a statului". — *Sorel:* „Totul se reduce la ucenicia revoluţionară a proletariatului, care nu trebue să se mai preocupe ca socialiştii, de organizarea socială, deoarece aceasta este deja organizată de Capitalism, rămânând numai ca în locul capitalismului să se instaureze proletariatul". Sindicalismul va aduce o nouă ordine juridică. *Berth:* „Dreptul muncitoresc este negaţia radicală a dreptului burghez. Noua autoritate socială va fi constituită de sindicatul profesional sau grupul de sindicate, care vor forma ceea ce Ruşii numesc Soviet".

2. Sindicalismul nu prezintă numai o singură formă. Forma Social-Democrată afirmă numai comunizarea mijloacelor de producţie economică privitoare la marea proprietate agricolă, industrială, comercială şi bancară. Iar de curând s'a extins sindicalizarea şi la muncitorii intelectuali (profesionişti liberi şi funcţionari publici şi particulari).

SINDROM. — *In Psiho-Fiziologia Medicală.* Denumire dată fenomenelor sufleteşti şi fiziologice anormale, care întovăroşesc diferite boli; însă, nu constituesc prin ele însele boli independente. (Ex: Durerea, febra, etc.).

SINERGIE. — A. *Inţeles general.* Conlucrarea mai multor mişcări (funcţiuni) deosebite, ca să producă un efort comun. — Ex: In Fiziologie circulaţia, respiraţia, digestia, etc. în corpul omenesc sunt sinergice). In Ec. Politică (munca, capitalul, natura, antreprenorul, statul, în producerea evoluţiilor sunt sinergice), etc.

B. *In Fizică.* Două forţe sunt sinergice. când efectele lor se contopesc şi sunt antagonice, când se resping.

C. *In Psihologie.* Sinergia, ca acord şi contopire a îndemnurilor către mişcare (Voinţă) — este opusă Sinesteziei, ca acord şi contopire a stărilor afective şi intelectuale *(Ribot).* Vezi şi *Sinopsie.*

D. *In Morală,* este „armonia sentimentelor şi voinţelor unei persoane cu ale alteia" *(Fouillée).*

SINGULAR. — A. *Inţeles general.* Ceea ce este individual, unic, sau considerat astfel.

B. *In Gramatică.* Numele proprii, sau numele comune precis determinate ca unice. Ex: cartea de pe birou, fotografia din faţă, etc.

C. *In Logică.* Judecata, care are drept subiect un termen singular,

nu poate fi decât o judecată universală şi niciodată una particulară.

1. *Singularul*, nu trebue confundat cu *Particularul*, nici *Generalul* cu *Universalul;* deoarece singular şi general, sunt denumiri ai termenilor judecăţii (subiect sau predicat), date pentru arătarea întinderii lor (sferii) adică a numărului de fenomene care-l cuprind — iar denumirile de particular şi universal, sunt date — pentru arătarea diferitelor judecăţi, după cum predicatul afirmă sau neagă, numai în parte subiectul (Jud. Particulare), sau în întregimea lui (Jud. Universale).

SINONIM. — A. *In Linguistică.* Sunt sinonime cuvintele, care au acelaşi înţeles. — Un alt termen este *Omolog.*

B. *In Logică.* „Noţiuni sinonime, sau identice după sfera lor" — este o expresie cu totul improprie, deoarece nu există asemenea noţiuni. Un înţeles nu poate aparţine logic decât numai unei singure noţiuni, însă acest înţeles poate fi exprimat prin mai multe cuvinte; astfel că aceste cuvinte sunt sinonime — nu înseşi noţiunile. (Vezi *Identitatea*).

1. *Sinonimice.* Denumirea dată de *Baldwin,* Judecăţilor logice şi morale, a căror valoare este valabilă pentru toate minţile aparţinând aceluiaşi grup social la o epocă anumită.

SINOPSIE. — *In Psihologie.* Acordul şi contopirea razelor vizuale pentru a se alcătui imagina. *Flournoy* o numeşte „Sinestezie Vizuală". (Vezi *Sinergie*).

SINTEZA. — A. *Inţeles general.* Compunerea unui tot din elementele date separat. — Opus este Analiza.

B. *In Metodologie.* Metdoă generală de gândire logică, pentru aflarea adevărului general din compunerea mai multor adevăruri singulare din care el este alcătuit — sau metoda, prin care se recompune un întreg din părţile sale componente.

Sinteza este o speţă a metodei generale numită *Asocierea cunoştinţelor,* care cuprinde gândirea dela singular şi particular — la general şi universal (concretizată în metodele: Generalizarea, Clasificarea, Inducţia. Sinteza) şi este opusă celeilalte metode generale, numită *Disocierea cunoştinţelor,* alcătuită din gândirea dela general şi universal — la singular şi particular (concretizată în metodele: Concretizarea, Diviziunea. Deducţia, Analiza). — *Duhamel:* „Sinteza consistă în pornirea dela judecăţi recunoscute ca adevărate, din care se vor extrage alte judecăţi drept consecinţe necesare ale lor şi tot aşa mai departe, până se ajunge la aceea care se va recunoaşte ea înseşi ca adevărată". — *Hamelin:* „Fuziunea unei Teze şi a unei Antiteze într'o noţiune sau judecată nouă, care să le cuprindă pe amândouă datorită unui punct de vedere superior, este Sinteza".

C. *In Filosofia Cunoaşterii.* Două Teze (afirmaţiuni demonstrate), opuse una alteia, formează o Antiteză (numită de *Kant* „Antinomie") şi când poate fi înlăturată opoziţia dintre ele. prin introducerea în gândire a unui punct de vedere superior ambelor teze, atunci concluzia la care se ajunge este Sinteza *(Hegel).*

D. *In Logică.* Judecata Sintetică, este aceea în care predicatul nu-şi are înţelesul cuprins în subiect, în chiar momentul gândirii (comparaţiei ce se face între înţelesurile subiectului şi predicatului). — Opusul ei este Jud. Analitică (*Kant*).

E. *In Psihologie.* Tipul caracterologic Sintetic, este acela care urmăreşte să reducă multiplicitatea şi varietatea existenţelor, şi a cunoştinţelor lor, la unitatea de ansamblu a ceea ce este permanent şi esenţial, constituind o însuşire a gândirii filosofice. — Opus este Tipul Analitic.

SINTEZA CREATORE. — A. *In Filosofia Psihologiei.* Denumire dată teoriei lui *Wundt,* care afirmă că Totul sufletesc este mai mult decât o „sumă“ a fenomenelor sufleteşti; deoarece, el este o *sinteză,* care cuprinde un plus peste această sumă, dat de spontaneitatea conştiinţei, prezentă oricând pentru a da înţelegere şi valoare cunoştinţelor, afectelor şi voinţelor izolate şi lipsite de înţeles, dacă nu sunt sintetizate de Totul sufletesc, care prin aceasta este deci o „Sinteză creatoare“.

SISTEM. — A. *Inţeles general.* Organizarea părţilor într'un întreg cu un scop determinat. Ex: sistem planetar, sistem de forţe, sistem de genuri şi speţe în Clasificări şi Diviziuni, etc.

B. *In Fiziologie.* Sistem Organic, este organizarea cu scopul efectuării unei funcţiuni vitale a organelor de aceiaşi natură. (Ex: sistemul nervos, vascular, osos, etc.). Să nu se confunde Sistemul cu Aparatul organic, care este şi el tot o organizare de părţi pentru executarea unei funcţiuni vitale, însă a organelor de natură deosebită. (Ex: aparatul digestiv, circulator, etc.).

C. *In Filosofie.* Sistem Filosofic, este organizarea teoriilor (răspunsurilor) date diferitelor probleme filosofice (întrebări), cu scopul alcătuirii unei concepţii unitare. — Să nu se confunde Sistemul cu Teoria filosofică, deoarece aceasta cuprinde numai organizarea argumentelor, prin care se afirmă răspunsul la o singură problemă a filosofiei.

SOCIAL. — A. *Inţeles general.* Relaţia de tovărăşie între oameni. — *Durkheim:* „Constrângerea şi influenţa exercitată asupra unui individ, de către ceilalţi indivizi componenţi ai grupului social“. Omul este definit ca „animal sociabil“, întrucât nu poate vieţui decât în tovărăşie (societate) cu alţi oameni. *(Aristotel).* — Opus este *Individual.*

B. *In Sociologie.* Orice fenomen privitor la constituirea (Morfologia, Statica) şi activităţile (Dinamica) unei societăţi.

SOCIAL (Probleme). — Intrebări privitoare la: originea, evoluţia, natura (constituirea, morfologia), activităţile (funcţiunile) şi idealul societăţii în genere, sau a diferitelor ei forme de unităţi sociale: familia, satul, oraşul, etc.

SOCIALISM. — A. *Inţeles general.* Denumire dată oricărei concepţii de critică a organizării sociale.

Termenul se consideră a fi inventat de *P. Leroux* în 1850, care spune: „Când am inventat termenul de Socialism, pentru a-l opune celui de Individualism, nu m'am aşteptat ca după 20 de ani să fie întrebuinţat cu aşa de variate înţelesuri celui care i l-am dat: de conciliere a termenilor: libertate, egalitate, unitate, fraternitate“.

B. *In Filosofia Sociologiei.* Denumire dată în general teoriilor asupra problemelor sociale, privitoare la: originea, evoluţia, natura şi scopul societăţii în genere şi în special, teoriilor asupra problemelor economice, care afirmă că cel mai important dintre factorii de producţie (natura, munca, capitalul, antreprenorul) este munca, cu deosebire aceea fizică, manuală. Socialismul are felurite aspecte sub formula: „Individul mijloc — societatea scop“ şi este opus Individualismului (liberei concurenţe), a cărei formulă este: „Societatea mijloc — individul scop“.

1. In trecutul îndepărtat, dreptul de proprietate privată a fost criticat în celebrele concepţiuni utopice ale lui *Platon, Morus, Campanella* până la gânditorii socialismului egalitar (*Morelly Mably, Brissot, Godwin,* ale căror teorii, au fost sintetizate de *Babeuf*, care a fost decapitat în timpul Directoratului revoluţiei franceze (1796), pentrucă a voit să realizeze „Societatea Egalilor, ca reacţiune a revoluţiei socialiste contra revoluţiei burgheze”.

2. Socialismul Economic al sec. XVIII, este egalitar, „deoarece toţi oamenii au aceleaşi nevoi şi aceleaşi facultăţi”. Formula este „Fiecăruia după trebuinţele sale”. — In sec. XIX, apar socialiştii propriu zişi, ale căror concepţiuni sunt deosebite de ale economiştilor; deoarece, aceştia făcând critica proprietăţii private, cer desfiinţarea ei, pe când economiştii o considerau legitimă şi necesară. Şi economiştii şi socialiştii afirmau acelaşi scop: organizarea economică pentru maximum de producţie, însă repartizarea ei să nu se facă egalitar şi nivelator „fiecăruia după trebuinţe” — ci „fiecărui după capacitatea de muncă, după merit”. *Saint-Simon* şi socialiştii din şcoala sa colectivistă, afirmă ideea că munca singură dă valoare producţiunii, realizată prin cooperarea naturii şi capitalului — idee, care va servi ca bază teoriilor asociaţioniste din Anglia ale lui *Thomson* şi *Owen* şi mai târziu în Germania, teoriilor comuniste ale lui *Marx* şi *Engels,* cu precizarea că ideea aparţine lui *Ricardo* ale cărui Principii de Economie Politică (1817), publicate în Anglia, sunt considerate baze ale marxismului.

3. *Teoria Saint-Simonistă.* Se adresează mai mult intelectualilor, afirmând marele rol în producţie al întreprinderilor centralizate, faţă de individualismul liberei concurenţe. Aci se întâlnesc ideile: lupta de clase, exploatarea omului de către om, organizarea muncii. instrumentele de producţie, asociaţia ca formă superioară a producţiei. Marxistul *Engels* spune: „In Saint-Simon este o perspicacitate genială, graţie căreia aproape toate ideile se găsesc la el în germene”. Pentru Saint-Simonişti, baza fundamentală a organizării social-economice este *problema repartizării bunurilor* (proprietăţii), ca muncitorii să primească partea dreaptă a valorii bunurilor produse, adică partea cea mai mare, dată fiind superioritatea muncii faţă de capital — şi, aceasta să se realizeze cât de imediat, prin

voința mijloacelor întrebuințate.— *Enfantin:* „Interesul social general este interesul muncitorilor, iar interesul particularilor este acela al leneșului, care trăește pe spinarea muncitorului".

4. *Socialismul de Stat* ca o reacțiune contra influenței crescânde a Individualismului și Liberalismului politic, afirmând necesitatea intervenției Statului în organizația social-economică. In Germania, a luat numele de „Socialism de catedră" iar în Franța, pe cel de „Intervenționism". *Marx* și *Engels*, îi atribue următorul înțeles - în Manifestul Comunist dela 1848: Exproprierea proprietății funciare și Centralizarea creditului industriei și comerțului în mâinile Statului — acestea însă, numai ca măsură provizorie pentru trecerea la comunizarea proprietății private.

5. *Marxismul.* (Vezi Comunism Bolșevism, Sindicalism, Marxism).

6. Alte diferite numiri: a) *Socialismul Reformist* (evoluționist). Afirmă posibilitatea reformelor economice de comunizarea bunurilor pe cale legală — nu prin violență. — b) *Socialismul Revoluționar.* Afirmă din contră, realizarea comunizării prin violență (forță). c) *Socialism Experimental* (fără program). Afirmă că nu se poate dinainte determina precis, organizarea economică-socială, care va rezulta din desființarea proprietații private. (Neo-Marxismul Reformist și Sindicalist.—d) *Socialism Asociaționist.* Afirmă asociația liberă, după un plan stabilit, pentru soluționarea problemelor social-economice *(Owen, Fourier, L. Blanc).* — e) *Socialismul Democrat.* Urmărește în special scopul educativ-politic al democratizării integrale a statului, ca aceasta să devină emanația directă a voinței populare. pentru realizarea intereselor de libertate, dreptate și solidaritate ale muncitorimii. — f) *Socialismul Aristocratic-Conservator.* Afirmă că individul separat de stat este o abstracțiune și numai prin încorporarea lui în stat își găsește realizarea drepturilor, garanția fericirii morale și materiale, ca și posibilitatea înfăptuirilor culturale (științifice, filosofice, artistice, morale, religioase), sintetizate în organizarea statului ideal și impersonal. — g) *Socialismul Pur.* Afirmă lupta pentru a garanta tuturor muncitorilor un salariu just, considerând munca (lucrătorului, savantului, artistului, etc.) ca o participare voluntară la opera colectivă de culturalizare și civilizare. *(Hegel, Carlyle, Rodbertus).* h) etc.

SOCIALIZARE. — *Ințeles general.* Organizarea socială, pe baza înlocuirii proprietății individuale (susținută de teoriile Individualiste) prin proprietatea socială, comună, colectivă, sindicală, corporativă (susținută de teoriile: Socialism, Comunism, Colectivism, Sindicalism, Corporatism). Această organizare constitue idealul de cât mai multă Dreptate și Bună stare între oameni, dorit de toate teoriile sociale — însă, mijloacele de socializare și mai cu deosebire limita socializării proprietății individuale, formează cea mai importantă problemă a socializării, deosebind numeroasele teorii sociale.

SOCIETATEA. — Termen general atribuit oricărei tovărășii omenești, bazată pe conștiința fiecărui membru al tovărășiei, că se află în relații necesare cu ceilalți membrii. Sunt considerate unități sociale: familia, comuna, (tribul), națiunea, statul, umanitatea în-

treagă — organizate în forme sociale, voluntare sau spontane (naturale).

A). *Insuşirile generale* ale societăţii sunt: a) o alcătuire din elementele cosmice, biologice, sufleteşti şi istorice, formând morfologia *(Statica)* socială şi b) o manifestare de activităţi economice, juridice, politice, şi culturale, formând funcţiunea *(Dinamica)* socială.

B). *Insuşirile speciale* sunt: a) acţionează în grup; b) îşi creiază Instituţii felurite ca structuri sociale, apărate prin sancţiuni morale sau juridice, scrise şi nescrise. contra celor care le nesocotesc, făcându-se astfel simţită constrângerea socială; c) realizează valori spirituale comune; d) determină o conştiinţă proprie socială.

Societatea are ca problemă generală raportul între individ şi societate, cu aspectele diferitelor raporturi între: individ, familie, profesiune, naţiune, stat şi umanitate; iar problemele speciale asupra originii, naturii şi scopului societăţii au dat naştere la felurite şi numeroase teorii de filosofie socială. Citâm teoriile: Contractualismul (originea societăţii este într'un contact tacit între indivizii care o compun). — Naturalismul (originea este în instinctul de sociabilitate). — Organicismul (natura societăţii este asemenea unui organism vital). — Psihologicismul (natura societăţii este un conglomerat de suflete individuale). — Socio.ogismul (societatea are un suflet al ei propriu, deosebit de sufletul individual, ca o sinteză a activităţilor sufleteşti individuale, concretizate în Instituţii sociale existente pe deasupra indivizilor). — Socialismul, cu diferitele şi numeroasele lui aspecte privitoare la finalitatea (scopul) societăţii — opus Individualismului.

Societatea constitue obiectul ştiinţei, Sociologia.

1. Diferite înţelesuri atribuite Societăţii; a) Grupul indivizilor între care există raporturi organizate şi servicii reciproce *(Lalande)*. — b) Asociaţii al căror scop final poate fi nutriţia, reproducerea, relaţia de apărare comună, sau simpla plăcere ce poate rezulta din tovărăşia semenilor *(Espinas)*. — c) Asociaţie consolidată în instituţii garantate prin constrângerea colectivităţii *(Durkheim)*. — d) Grupurile omeneşti (familie, trib, cetate, naţiune. etc.) considerate existenţe de sine stătătoare *(A. Comte)*. — e) Societatea se alcătueşte datorită instinctului de sociabilitate din om, numit filantropie *(Leibnitz)*. — f) Asociaţia de fiinţe prin ceea ce au ele de imitat una dela alta, sau prin ce au asemenea drept „còpii vechi ale aceluiaşi model" *(Tarde)*.

SOCIOCENTRISM. — Concepţie sufletească individuală, care consideră societatea căreia aparţine ca fiind „centrul lumii" — după cum Antropocentrismul reduce tot Universul la om — sau Egocentrismul îl reduce la sine însuşi — Termenul este întrebuinţat de *Durkheim.*

SOCIOGRAŢIE. — *In Sociologia Politică.* Forma de guvernământ, a cărei putere de conducere o deţine societatea organizată ca un tot organic. — Termenul este întrebuinţat de *A. Comte.*

SOCIOLATRIE. — Atribuirea însuşirilor cultului (veneraţie, adorare, recunoştinţă etc.) societăţii în care trăieşti. — Termenul este întrebuinţat de *A. Comte.*

SOCIOLOGIE. — *In Metodologie.* Ştiinţă a vieţii şi sufletului social — ştiinţă a societăţii — considerată „*ştiinţă* generală a tuturor ştiinţelor sufleteşti" (noologice), după cum Fizica este considerată ştiinţa generală a tuturor ştiinţelor materiale, iar Filosofia, sinteza tuturor ştiinţelor, artelor, religiilor şi moralei. — Termenul este inventat de *A. Comte,* după ce mai întâiu întrebuinţa termenul Fizica Socială, opus Fizicei Materială şi Fizicei Biologică.

1. Sociologia cuprinde probleme asupra structurii *(Statica)* societăţii şi asupra activităţii *(Dinamica).* Statica la rândul ei cuprinde problemele: Cosmică, Biologică, Psihică, Istorică — iar Dinamica cuprinde problemele asupra activităţilor: Economică, Politică, Juridică, Culturală. Ca problemă generală a Sociologiei este raportul dintre Individ şi Societate, cu aspectele diferitelor raporturi dintre unităţile şi formele sociale. (Vezi *Societatea).*

2. Sociologia, fiind ştiinţa generală a ştiinţelor sufleteşti, va avea cu acestea raporturi strânse, astfel: a) cu Geografia, privitor la problema cosmologică; b) cu Biologia, Istoria, Psihologia, asupra problemelor biologică, istorică, psihică; c) cu Economia Politică, Dreptul, Politica, asupra problemelor: economică, juridică, politică şi d) cu Pedagogia, Religia, Morala, Arta, Linguistica, Logica, Filosofia, asupra problemei activităţii culturale.

3. Totuşi, Sociologia îşi are toate elementele constitutive ale unei ştiinţe: obiect, legi, metode şi scop, proprii.

SOCIOLOGISM. — *In Filosofia Istoriei.* Denumire dată teoriei, care afirmă că problemele filosofiei şi în special cele religioase sunt dependente de vieaţa în comun a oamenilor. — Termenul este întrebuinţat de *Boutroux,* ca opus teoriilor spiritualiste şi în special „teoriei Experienţii religioase şi Filosofiei acţiunii".

SOFISM. — *In Logică.* Eroare voită în gândirea silogistică, prin nerespectarea principiilor raţiunii (identitatea, contrarietatea, terţiul exclus, raţiunea suficientă şi valorificarea), a postulatelor gândirii ştiinţifice (cauzalitatea şi determinismul) şi a regulilor fixate de Logică pentru alcătuirea noţiunilor, judecăţilor şi raţionamentelor. Eroarea este făcută cu scopul de a convinge buna credinţă, nu cu acela de a spune adevărul, sau chiar cu scopul de a înşela. Pentru a se ascunde eroarea voită de gândire, se pune o deosebită grije spre a nu fi descoperită. — Erorile nevoite se numesc *Paralogisme.*

1. Manualele de Logică consideră două feluri se sofisme: a) de fond *(materiale),* anume: Ignorarea subiectului gândirii (ignoraţio elenchi) — întrebuinţarea unui termen sinonim subiectului drept explicare a lui (petitio principii, sau tautologie) — considerarea unui neadevăr drept adevăr, ca punct de plecare al gândirii deductive (error fundamentalis) — înlocuirea înţelesului iniţial al unui termen, prin adăugarea sau suprimarea de însuşiri ale înţelesului atribuit în cursul gândirii (error accidentalis) — şi b) *sofisme formale* rezultate din nerespectarea „formelor" gândirii. Considerăm im-

proprie această deosebire, fiindcă toate erorile provin din nerespectarea formelor gândirii raţionale, în special ale silogismului, derivate şi ele din principiile raţiunii şi postulatele gândirii. (Vezi toate aceste „Sofisme materiale").

SOFIST. — A. *Inţeles general.* Acela a cărui gândire şi documentare este formală, verbală, nesprijinită pe înţelesurile reale ale termenilor întrebuinţaţi în gândire, dar care are totuşi abilitatea să treacă drept adevăr documentat, ceea ce el susţine.

B. *In Filosofia antică.* Sofistul era un profesionist al gândirii, care ştia de toate (fără niciun înţeles prejorativ); iar Sofistica, era arta (metoda) de a face oameni superiori prin învăţarea formelor gândirii *(Platon).* Incepând însă cu epoca lui *Aristotel,* sofiştii şi sofistica capătă înţelesul prejorativ dat mai sus.

SOLIDARISM. — *In Filosofia Sociologiei.* Denumire dată teoriilor sociale, care afirmă legătura de interpendenţă între individ şi societate şi în special teoriilor, care afirmă interdependenţă între principiile moralei, politicei şi economiei *(Bouglé).*

SOLIDARITATE. — A. *Inţeles genera.* Dependenţă reciprocă între părţile unui tot.

B. *Etimologie.* Are înţeles juridic, de datorie a debitorilor către acelaşi creditor, fie prin faptul lor, fie prin faptul legii. — Responsabilitatea crimei, era deasemenea solidară în primele faze ale Dreptului.

C. *In Sociologie.* Termenul este întrebuinţat mult de *A. Comte, Bourgeois* şi *Durkheim* cu înţelesul, de datorie moral-socială a solidarităţii, drept „garanţie a excesului de individualism, sau a pretenţiilor comunismului contimporan" *(Jacob).* — Noţiunea Solidarităţii implică trei feluri de raporturi între indivizi: 1) raporturi de fapt (ale legăturilor dintre ei); 2) raporturi de reciprocitate (dela fiecare la toţi, dela toţi la fiecare şi dela fiecare la fiecare); 3) raporturi inseparabile de conştiinţă morală *(Bernès).*

SOLIPSISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Mai mult o atitudine sufletească decât o teorie filosofică (cum este şi Scepticismul), afirmând fără să dovedească, că singura realitate ce se poate cunoaşte este însăşi sufletul, iar modificările lui proprii, concretizate în Univers, constitue sufletul propriu (solus ipse). — *Kant,* i-a dat înţeles de *Egoism.*

SOMA. — A. *Inţeles general.* Sinonim termenului Corp. Este întrebuinţat de filosofia biologică, ca opus Sufletului, sau Principiului vital.

B. *In Filosofia Biologiei.* Teoria lui *Weismann* îi atribue înţeles de Corp individual, opus Plasmei germinative. (Vezi Evoluţionismul biologic).

SOMATIC. — Sinonim termenului Corporal, opus celui de Spiritual, sau Vital. (Vezi *Soma*).

SOMNAMBULISM. — *In Psiho-Patologie.* Boală care începe prin somn în timpul căruia bolnavul execută diferite acte (vorbeşte, scrie, merge, etc.) într'un fel de vis activ, despre care însă nu-şi aminteşte la deşteptarea din somn. Poate fi: natural sau spontan şi artificial sau provocat, în care caz se poate comunica prin vorbă cu bolnavul. *(P. Janet).* Vezi Sugestia.

SORIT. — *In Logică.* Polisilogism (mai multe silogisme, deoarece există mai mulţi termeni mijlocitori între subiectul şi predicatul gândirii), în care se derivă o singură concluzie din toate premisele, alcătuită în două feluri: a) din subiectul primei premise şi predicatul ultimei premise (ex: A=B, B=C, C=D, D=E, deci A=E), numit Sorit-Aristotelic şi b) din suiectul ultimei premise şi predicatul primei premise (ex: D=E, C=D, B=C, A=B, deci A=E), numit *Sorit Goclenian.*

Precizări: 1) *Termenii mijlocitori,* în Soritul Aristotelic sunt speţe ale aceluiaşi gen, ca noţiuni cu sfere ordonate. Genul se disociază, se analizează şi de aceea se mai denumeşte, *Sorit Analitic* — pe când în Soritul Goclenian, speţele se asociază, se sintetizează în genul lor şi de aceea se mai denumeşte *Sorit Sintetic.*

2) *Gândirea,* în Soritul Aristotelic, analizând prin descompunere termenul mijlocitor iniţial — care este predicatul premisei întâia — face ca el să devină subiect în premisa doua, unde acum este alt predicat (adică o altă speţă a predicatului prim, imediat subordonată), care devine subiect în premisa treia (unde iarăşi, predicat este a altă speţă imediat subordonată a predicatului al douilea) — şi tot astfel până la ultima premisă, al cărui predicat devine predicatul concluziei, legat de subiectul gândirei din prima premisă. — Prin această operaţie, termenul mijlocitor s'a tot micşorat ca înţeles. premisă cu premisă, a regresat şi de aceea soritul aristotelic se mai numeşte şi *Sorit Regresiv.* Concluzia fiecărui silogism serveşte astfel de premisă minoră următorului silogism. — In mod invers, gândirea în Soritul Goclenian compunând, sintetizând, termenul mijlocitor pregresează ca înţeles, premisă cu premisă şi de aceea se mai numeşte şi *Sorit Progresiv.* Concluzia fiecărui silogism serveşte astfel de premisă majoră silogismului următor.

3. Soritele se pot descompune în Silogismele alcătuitoare, concluzia primului devenind premisa majoră sau minoră a celui următor.

4. Pentru Filosofia Sceptică, soritul avea înţeles de Sofism (vezi), deoarece prin el se argumenta dela cea mai precisă evidenţă la cea mai mare nesiguranţă, printr'o tranziţie graduală continuă şi pe nesimţite.

SPAŢIU. — Mediul în care situăm toate corpurile, toate mişcările, toate întinderile determinate, ce se pot cunoaşte. — *Lalande:* „Spaţiul nu este nici lucru nici cunoştinţă, ci un produs al spiritului: o abstracţie pentru *Mach, Höffding,* etc. sau o formă apriorică pentru *Kantieni*".

1. *Höffding* deosebeşte: a) spaţiul psihologic sau relativ, acela dat prin senzaţii, sau odată cu ele şi b) spaţiul matematic sau absolut. acela dat prin abstrac-

ţiune (nu prin intuiţie), singurul care este omogen şi continuu. — Unii Psihologi, acordă fiecărui organ de simţ posibilitatea de a cunoaşte câte un spaţiu, astfel: spaţiul vizual, tactil, muscular, etc. *(W. James).* — Alţii, admit numai trei forme fundamentale spaţiale: vizual, tactil, muscular *(Jwanowski);* iar alţii, nu admit decât o singură formă, cea vizuală *(Rauzoli).*

2. Spaţiul Geometric, sau spaţiul propriu zis, are următoarele patru însuşiri: a) este omogen; isotrop (toate direcţiile lui au aceleaşi proprietăţi); c) continuu şi de) nelimitat — cărora Geometria elementară Euclidiană le mai adaugă alte două însuşiri: a) are trei dimensiuni (adică dintr'un punct se pot duce numai trei trepte perpendiculare între ele) şi b) se pot construi figuri asemenea pe tot cuprinsul lui. — Fără aceste două din urmă însuşiri, spaţiul este întrebuinţat în Geometria Non-Euclidiană sau Hiperspaţială, sau *Metageometrism.* (Vezi).

SPECIAL. — Ceea ce este limitat ca aparţinând unei specii. Sinonim cu Singular, însă nu şi cu Particular. — Opus este Generic. (Vezi *Singular, Particular* şi *Generic).*

SPECIFICAŢIE. — A. *In Metodologie.* Metodă, prin care se deosebesc speţele aceluiaşi gen prin diferenţele lor specifice (însuşirile speciale, singulare, fiecărei speţe). — *Kant* afirmă o lege a specificaţiei (opusă legii omogenităţii), cu înţelesul de imposibilitate de a ajunge la realul unei intuiţii prin oricât de mare număr de specificaţiuni; iar *Eisler,* aceleaşi legi îi atribue înţelesul, de posibilitatea diviziunii unei noţiuni în noţiuni inferioase.

B. *Inţelesul comun* este de determinare precisă a unei idei sau a unui fapt, pentru a le deosebi de altele şi a nu le confunda.

SPECIFICITATE. — Ceea ce este specific, ca însuşire esenţială a unei speţe, fără de care nu poate exista şi care este comună, asemenea cu însuşirea specifică şi a celorlalte exemplare alcătuitoare ale aceleaşi speţe. Prin aceste însuşiri specifice, se deosebesc unele de altele speţele aceluiaşi gen. (Vezi *Diferenţă Specifică*).

SPECULATIV. — Judecată de apreciere (valoare), atribuită operaţiunilor gândirii raţionale teoretice, al cărui scop este aflarea adevărului pur de orice subiectivitate şi experienţă, independent de orice aplicaţiune practică. — In sens pejorativ, are înţeles de gândire artificială de pură construcţie dialectică, a cărei valoare este îndoielnică.

SPEŢĂ. — A. *In Logică.* Insuşirea unei noţiuni (cunoştinţa unei clase de fenomene), de a fi cuprinse toate fenomenele sale într'o altă noţiune cu un număr mai mare de fenomene, numită *Gen.* (Vezi Sferă şi Noţiuni subordonate). Speţa, deşi este mai mică ca număr de fenomene decât Genul, are însă însuşiri mai numeroase, drept calitate. (Vezi *Conţinut*).

B. *In Biologie.* Grupul vieţuitoarelor alcătuind un tip comun,

ereditar, bine definit, care nu se pot împreuna și reproduce cu alte speţe decât limitat — aşa cum se pot împreuna între ele vieţuitoarele aceleaşi speţe, şi reproduce nelimitat. *(Goblot)*.

C. *In Linguistică.* Caz singular, la care se aplică un adevăr general. Astfel se spune „în speţă vorbind, aplicaţiunea este..." — sinonim cu „în cazul considerat..."

In Logică. Precizări: 1). O aceiaşi noţiune poate fi şi speţă şi gen, faţă de alte noţiuni, anume: a) speţă, faţă de o noţiune supra-ordonată ei ca număr de fenomene (sferă) şi b) gen, faţă de o noţiune subordonată.

2). Genul, poate ajunge prin subordonare din speţă în speţă până la speţa ultimă, care să numai cuprindă în sfera ei decât un singur fenomen, — cum sunt aşa numitele „noţiuni singulare". (Vezi).

SPIRIT. — A. *Inţeles general.* Sinonim cu Suflet, Psihic şi Gândire. (Vezi aceşti termeni).

B. *In Teologie,* are înţelesul mistic, de Principiu al vieţii şi al Divinităţii. Dumnezeu, îngerii, demonii şi sufletele după moarte, sunt numai Spirite.

C. *In Filosofia Cosmologică şi a Cunoaşterii,* are înţeles personal, de Realitate gânditoare, subiectul care cunoaşte obiectul de cunoscut. — Este deci opus Materiei şi Naturii.

D. *In Linguistică.* Se întrebuinţează ca însuşire a gândirii, sau a sufletului în genere, astfel: spirit ştiinţific, sau spiritul politeţii, sau simplu: spirit, ca ascuţime de gând şi ironie. (Vezi *Spiritual*).

SPIRITISM. — Teorie, care afirmă că spiritele morţilor supravieţuiesc, păstrând şi un fel de corp material ca un voal, însă invizibil — şi mai afirmă, că se poate comunica cu ele prin anumite practici şi în special, prin mijlocirea unor indivizi dotaţi cu însuşiri specifice, numiţi *Medium*-uri.

1. Spiritismul îşi are originea în Credinţe, în Filosofia religiei şi'n Spiritualism, cu care nu trebue confundat (vezi); deoarece. Spiritismul caută să materializeze sufletul prin felurite experienţe ca manifestări materiale ale spiritului morţilor: ridicări de mese, scaune, etc, sunete diferite, la instrumente muzicale sau bătăi şi lovituri în obiecte, mulagii pe diferite substanţe ca imprimări de forme corporale omeneşti, fotografii şi chiar apariţiuni corporale. — Spiritiştii se clasifică în: religioşi, ştiinţifici, şi evoluţionişti, împărţiţi în numeroase secte şi şcoli. Sunt mulţi oameni de ştiinţă, de litere şi filosofi, care admit şi chiar practică Spiritismul, ce se vrea documentat ştiinţific. Citâm pe *B. P. Haşdeu* cu lucrarea sa: *Sic Cogito.* (Astfel cuget), care afirmă că Spiritismul este o credinţă-ştiinţă. Credinţa se întemeiază pe principiile: Dumnezeu, Nemurire şi Deşertăciune; iar ştiinţa, pe principiul Evoluţionismului biologic, prin care se explică existenţa lui Dumnezeu şi derivarea supra-omului, altruist desăvârşit — deosebit de cel al lui *Nietzsche,* voluntar şi egoist. El numeşte acest proces, „evoluţie metafizică": prin faze din ce în ce mai perfecte, evoluţia materiei ajunge la exteriorizări foarte fine, invizibile chiar prin care se manifestă spiritele morţilor. — Alţi reprezentanţi ai spiritismului: *Lombroso* (Hipnotism şi Spiritism), *Flammarion*

(Fenomenele Spiritismului), *Gh. Richet*, cu numeroase lucrări, etc.

SPIRITOLOGIE. — Termen propus de *Haşdeu* pentru cercetările spiritiste, astfel: „Spiritismul cuprinde miezul tuturor religiunilor; se împacă bine cu ştiinţele şi are rădăcini adânc înfipte în Biologie, fiind o ştiinţă a vieţii supraomului. Această ştiinţă nouă are ca surori: Antropologia şi Sociologia, deasemenea ştiinţe ale Biologiei şi i s'ar putea zice „Spiritologie".

SPIRITUALISM-MATERIALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Denumiri date în general celor două grupe de teorii, care răspund problemei ontologice: Ce este Existenţa (Lumea, Universul, Cosmosul) astfel: 1) *Spiritualismul* susţine existenţa Spiritului (sufletului), fie ca existenţă primă şi ultimă (negând prin aceasta orice existenţă reală materiei), fie numai ca existenţă primă din care derivă materia, sau ca realitate, sau ca aparenţă; — 2) *Materialismul* susţine existenţa Materiei, deasemenea fie ca existenţă primă şi ultimă (negând orice existenţă reală sufletului), fie numai ca existenţă primă din care derivă sufletul, sau ca realitate, sau ca aparenţă. — Fiecare în parte aceste teorii extreme, susţinând numai o singură existenţă în alcătuirea Universului, sunt considerate *Teorii moniste:* Monismul Materialist şi Monismul Spiritualist. — Grupa de teorii, care susţine existenţa şi a spiritului şi a materiei, — ambele existenţe din tr'un început, fără să fie una cauza celeilalte — poartă denumirea de *Dualism Cosmologic* şi uneori Paralelism Psiho-Fizic; iar, grupa de teorii care susţine, că neputându-se cunoaşte existenţa ca Substanţă nici a spiritului nici a materiei, atunci singura „realitate" a Universului nu este decât existenţa de manifestare, de Fenomene, ale spiritului şi materiei şi această grupă poartă denumirea de *Fenomenism,* având aspecte ca: Agnoticismul, Pozitivismul şi Idealismul post-Kantian (deoarece toate acestea tăgăduesc o existenţă substanţială (numenală) şi spiritului şi materiei).

1. Spiritualismul şi Materialismul, documentează fiecare ce este spiritul şi ce este materia, însă întâmpină mari greutăţi răspunzând întrebării: Ce este Vieaţa, deoarece între existenţele materiale (fizice) şi cele spirituale (sufleteşti) se interpun existenţele fiziologice, biologice (ale vieţii), legate de cele sufleteşti.

2. *Dualismul Cosmologic.* Este concepţia comună a minţii, impusă de constatarea isbitoarei deosebiri dintre fiinţele mişcătoare şi corpurile inerte, structuralizată în suflete prin credinţele religioase, care postulează nemurirea sufletului şi a principiului spiritual ce întreţine vieaţa.

A). *Filosofia Antică.* Deşi începe prin a susţine o concepţie monistă, reducând Universul la câte o existenţă materială: apa (*Thales* — aerul (*Anaximene*) — focul (*Heraclit*) — pământul, adăogat acestora la un loc (*Empedocle*), totuşi atribue vieaţă acestei materii. Teoria aceasta poartă denumirea de *Hilozoism* (Vezi). — *Anaxogora,* este pri-

mul filosof care susţine ideea unei existenţe spirituale pe lângă aceea a existenţei materiale, datorită căreia se explică ordinea universală. Vieaţa este derivată din acest *spirit cosmic,* care se încorporează vremelnic în fiinţe. — *Aristotel* reia ideea, afirmând că materia este o simplă posibilitate a spiritului, considerat *formă* şi principiul vital al întregei existenţe.

B). *Filosofia Modernă.* Are ca reprezentant al Dualismului pe *Descartes* — care plecând dela îndoiala sa metodică: mă îndoiesc de orice şi prin aceasta cuget („Dubito, ergo cogit"), însă de propria mea îndoială nu pot să mă îndoiesc, fiindcă mă gândesc, cuget şi deci exist ca fiinţă cugetătoare („Dubito, ergo cogit; Cogito, ergo sum") — susţine existenţa fără extensiune (întindere), care este sufletul ce gândeşte, deosebită de existenţa extinsă, care este materia ce nu gândeşte. Sufletul (spiritul) este legat de Corpul omenesc (materie), fiind localizat în glanda pineală a creerului şi prin aşa numitele „spirite animale", conduce mişcările corpului. Această comunicare dintre spirit şi materie (problema grea a Dualismului şi a întregei filosofii cosmologice) prin spirite animale, este înlocuită de *Berkeley* prin „cauze ocazionale" (vezi Ocazionalismul) şi de *Leibnitz* prin „armonia prestabilită" (vezi) dintre „monade" — denumire ce dă existenţelor ultime de natură spirituală, care alcătuesc şi spiritul şi corpul, a căror legătură este dinainte stabilită de Creator, aşa cum există între toate monadele Universului.

C). *Filosofia Contimporană.* Are ca reprezentanţi ai Dualismului pe: *Th. Reid* în Scoţia şi pe *Collard, Jouffroy, Cousin, Maine de Birau, Ravaisson* în Franţa, unde este păstrat tot sec. XIX sub denumirea de Spiritualism.

Aceiaşi greutate a problemei de a explica legătura dintre corp (care este materie extinsă în spaţiu, cu modificări sub forme de mişcări) şi spirit (care este conştiinţa fără întindere, cu modificări de durată în timp, cu neputinţă să fie reduse la modificări mecanice), a făcut ca Dualismul să se menţină ca teorie valabilă, comună în Probl. Cosmologică.

3. *Monismul Spiritualist.* Spre deosebire de concepţia comună, gândirea filosofică a căutat să reducă totdeauna multiplicitatea la unitate, la o substanţă unică. Astfel, Dualismul se reduce la Monism, mai cu deosebire că prin aceasta se înlătură şi greaua problemă a comunicării (legăturii) dintre Spirit şi Materie.

A). *Filosofia Antică.* Are ca reprezentanţi pe: — *Socrate,* care dovedeşte prin metoda sa dialectică puternicia şi permanenţa Raţiunii şi a Ideilor generale ale ştiinţei, faţă de simţuri şi nestabilitatea materiei sensibile, care apare şi dispare neîncetat. — *Platon* de asemenea, susţine ca singură existenţă: Lumea Ideilor suprasensibile (Spiritul), a cărei slabă aparenţă o formează Lumea sensibilă (Materia); aceasta, „este ceea ce nu este", nu are nici o proprietate, fiind supusă unei permanente deveniri, este nedeterminată, divizibilă şi neseparată de spaţiu; totuşi ea opune rezistenţă, formelor dorite de Idee să le realizeze şi prin aceasta Platon îi acordă o oarecare realitate, depărtându-se astfel de Monismul spiritualist. — *Plotin,* susţine ca singură existenţă spirituală: unitatea desăvârşită a Unului (Unicului), care ca Bine Absolut dă existenţă Gândirii (prima fază de existenţă a Lumii) — ca o còpie a sa, care doreşte să se apropie şi să revină în Unicul din care a derivat.

Materia nu există ca substanţă, ci este produsul gândirii şi ea tot ca o còpie a *Unicului*, singura ce are existenţă ca substanţă. — Spiritualismul filosofiei antice (prin susţinerea ca existenţă unică a spiritului *gânditor)*, poartă denumirea de *Pan-Logism.*

B). *Filosofia Modernă — Contimporană.* Spiritualismul susţine existenţa unică a sufletului în genere (nu numai ca raţiune, gândire), ceea ce face ca acest spiritualism să poarte denumirea de *Pan-Psihism*, reprezentat prin: — *Leibnitz*, care reduce existenţa la elemente numite „Monade", de natură spirituală, având ca însuşire esenţială forţa atribuită de Monada Absolută — Dumnezeu. Şi L e i b n i t z se îndepărtează de Monismul spiritual, deoarece nu numai că nu neagă existenţa materiei, dar o concepe şi pe ea alcătuită tot din monade, mai puţin perfecte ca ale sufletului lui. — *Herbart*, susţine şi el că Universul în existenţa sa este alcătuit din elemente simple spirituale, numite „Reali". — *Lotze* de asemenea, susţine existenţa unei „Pluralităţi" de existenţe spirituale metafizice, din a căror mişcare derivă materia, pe care o percepem ca o creaţie a sufletului individual şi el derivat dintr'o substanţă unică: Spiritul Absolut. — Tot astfel *Berkeley, Hegel* şi *Fichte*, postulează existenţa unui Spirit Absolut, pentru a se îndepărta de Teoria Solipsismului, care susţine existenţa numai a Spiritului individual. (Vezi), — *Schopenhauer*, susţine ca singură existenţă spirituală: Voinţa cosmică inconştientă, prin care sufletul individual - îşi reprezintă Universul. *(Lumea ca Voinţă şi Reprezentare*, este titlul teoriei sale). — *Nietzsche*, şi el susţine voinţa cosmică, dar ca o tendinţă către Putere şi Forţă, care să doteze pe Supra-omul stăpân al Universului şi a celor slabi şi nevolnici; iar *Wundt*, susţine spiritualitatea unei Sinteze Creatoare, între Voinţă şi Intelect. — Spiritualismul, fundamentat pe Voinţa aceasta supraindividuală, poartă denumirea de *Pan-Telematism.*

4. *M o n i s m u l M a t e r i a l i s t.* Suţine că existenţa primă şi ultimă a Universului este Materia, iar sufletul, sau nu există, sau este o derivare a materiei organizate.

A). *In Filosofia Antică.* Este reprezentat prin: *Leucip, Democrit, Epicur* şi *Lucreţiu*, ale căror teorii sunt denumite *Atomiste*, deoarece susţin că materia care este substanţa Universului este alcătuită din particule indivizibile numite „Atomi", identici în calitate, din care se formează şi sufletul însuşi.

B). *In Filosofia Evului Mediu*, a Sfinţilor Părinţi, Patristica (vezi). De asemenea, se concepea sufletul alcătuit tot din materie, dar mai fină, cu un suflu care animă corpul. (Cităm şi pe *Tertullian* ca filosof creştin).

C). *In Filosofia Modernă.* Materialismul, reprezentat prin *Gassendi* în epoca Renaşterii, apare în Anglia prin *Hobbes*, care nu mai admite existenţa atomilor şi ca atare divizibilitatea materiei, ci reduce Universul la Mişcarea fizică, singura ce produce senzaţiile şi ca atare sufletul: iar în Franţa, apare prin *Holbach* şi *Helvéţius*, care susţin şi ei că sufletul este o funcţiune a corpului organic şi în special a sistemului nervos.

D). *In Filosofia Contimporană.* Reapare în Germania prin *R. Wagner* şi *K. Vogt*, cu aceiaşi concepţie ca în Franţa şi prin naturaliştii *Büchner* şi *Haeckel*, care fundamentează materialismul pe Evoluţionismul cosmic şi De-

terminismul biologic al fenomenelor sufleteşti.

5. *Monismul Substanţei*. Este denumirea dată Teoriilor cosmologice, care susţin alcăuirea Universului dintr'o „Substanţă", care nu este nici spirit, nici materie, nici amândouă, însă din ea pot deriva, ca Fenomene, şi existenţe spirituale şi sufleteşti.

A). *In Filosofia Modernă*. Este reprezentat prin *Spinoza*, care susţine că substanţa unică este Dumnezeu, iar spiritul şi materia sunt atribute ale sale: astfel, pretutindeni în Univers este Dumnezeu — teorie numită *Pan-Teism*. (Vezi).

B). *In Filosofia Contimporană*. Este reprezentat prin: *Schelling*, care susţine ca substanţă unică: Principiul Absolut şi prin *Fechner*, care susţine că spiritul şi materia sunt numai două puncte de vedere deosebite, din care se priveşte o aceiaşi unică substanţă: a Conştiinţei absolute, atotştiutoare şi atotputernică, ce este Dumnezeu. — Teoria se numeşte *Paralelism Psiho-Fizic*.

6. Problema Ontologică a Substanţei cosmologice este înlăturată prin teoriile:

A). *Fenomenismul*, empirist sau raţionalist astfel: *D. Hume* şi *J. St. Mill*, ambii susţin că nu există Substanţă (nici materială nici spirituală), ci numai Fenomene. Universul este un Complex de Sensaţii, prezente şi viitoare. despre realitatea aşa cum apare. — *Kant* şi Filosofii idealişti Neo-Kantieni de asemenea, susţin că principiile raţiunii (Categoriile), fiind produse ale gândirii, nu dau cunoştinţe valabile decât asupra fenomenelor. — Kant, postulând şi o existenţă de substanţă în sine, numenală, comite o inconsequenţă, deoarece nu se poate cunoaşte, ceea ce nu există — susţin Neo-Kantienii *(Fichte, Hegel, Schelling)* şi de aceea, aceştia au tăgăduit o asemenea existenţă numenală. Kant însă, a afirmat-o din nevoia de a da o cauză, o derivare, existenţii fenomenale, a cărei realitate trebue să fie totuşi explicată.

B). *Agnosticismul*. Reprezentat prin *H. Spencer*, care susţine că nu putem cunoaşte Esenţa absolută, deoarece n'avem nicio, relaţie cu ea. Astfel, cunoştinţa nu poate fi decât relativă.

C). *Pozitivismul*. Reprezentat prin *A. Comte*, care susţine că nu mai poate fi preocupată gândirea acum în faza ei pozitivă când a trecut de faza teologică (a explicărilor religioase), ca şi de faza metafizică (a explicărilor speculative) — de problema Esenţii substanţei, ci numai de realitatea care cade sub simţuri şi asupra căreia se gândeşte, ca fiind singura realitate pozitivă. (Vezi şi lămuririle de sub *Realism).*

SPONTAN — A. *Inţeles general*. Ceea ce aparţine propriei inţiative, indiferent dacă este rezultatul unui determinism interior; însă, fără provocarea niciunei influenţe externe fenomenului denumit astfel. — Termeni opuşi: Provocat, Artificial, Receptiv, Reflectat.

B. *In Psihologie*. Reacţiunea imediată la oricare excitaţie, fără participarea reflexiunii (gândirii).

SPONTANĂ (Voinţă). — *In Psihologie*. Una din cele patru speţe ale Voinţei (Deliberativă, Instinctivă, Reflexă, Spontană) şi anume: acel îndemn către mişcare, de natură organică, interior corpului. — Să nu se confunde cu *Actul Spontan*, deoarece acesta este mişcarea — *nu voinţa* — ce urmează ca efect al voinţei spontane.

STATIC. — A. *Inţeles general.* Ceea ce este în repaos, în echilibru. fără schimbare sau mişcare. — Opus *Dinamic.*

B. *In Mecanică* (ştiinţa mişcării). Se studiază în partea numită Statică, condiţiunile de echilibru forţelor, care acţionează asupra corpurilor în repaos — iar în Dinamică, condiţiunile mişcării.

C. *In Sociologie* (ştiinţa tovărăşiilor omeneşti). Se studiază în Statica Socială, condiţiunile de existenţă sau de cadru (cosmic. biologic, psihic, istoric) — făcându-se abstracţiune de activităţile sociale (economică, juridică, politică, culturală), pe care le studiază Dinamica Socială *(A. Comte).*

STATICE (Sensaţii). — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre însuşirea de echilibru a propriului corp. Organul sensitiv se găseşte în urechea internă, alcătuit din trei canale semicirculare pline cu un lichid (endolimfă), în care plutesc câte un corpuscul, numit otocist sau otolit, în legătură cu nervii respectivi statici, ce vor transmite vibraţiile de echilibru centrilor nervoşi, pentru preiucrarea lor în sensaţii respective. — Alte denumiri: Sensaţii de Echilibru, sau Senz. Stereognostice.

STATISTICĂ. — *In Metodologie.* Metodă specială Sociologiei, prin care se strâng şi se coordonează numeroase fapte sociale, astfel ca să rezulte raporturi numerice între ele şi cauzele care le dau naştere.

STEREOGNOSTIC. — Ceea ce arată direcţiunea în spaţiu. — In Psihologie, se întrebuinţează ca sinonim Sensaţiile Statice (Vezi).

STIL. — *In Filosofia Esteticii.* Stilul este în antichitate instrumentul cu vârf ascuţit, necesar gravării în ceară.

In mod figurat, Stilul este individualitatea spiritului, în alegerea cuvintelor, imaginelor şi mai cu seamă în construcţia frazelor *(Séailles).* — Felul personal de a reda realitatea, interpretând-o sau creând-o cu o tehnică caracteristică *(Paulhan).* — Stilul este o armonie. Nu este nici realitatea gravă şi rece, care nu spune nimic sentimentului, nici tumultul de imagini şi acţiuni, ce nu spun nimic gândirii; el se adresează sufletului întreg *(Bersot).* — Stilul este omul *(Boileau).* — Este amprenta gândirii asupra naturii *(Ch. Blanc).*

STIMUL. — *In Psiho Fiziologie.* Ceea ce produce o activitate sufletească sau fiziologică (a celulei, ţesutului, organului, aparatului sau sistemului). — Sinonim cu Excitant. (Vezi *Excitaţie*).

STOICISM. — Sistem filosofic întemeiat de *Zenon,* fundamentat pe orientarea *vieţii morale* spre înţelepciune şi virtute, considerându-se ca secundare problemele teoretice ale filosofiei (pr. cosmologică, ontologică şi a cunoaşterii). Ceea ce face pe om nefericit, este interesul mare pentru avere, reputaţie şi demnitate, care nu depinde de om şi totuşi iau forma şi in-

tensitatea pasiunilor ce întunecă rațiunea. Inţeleptul nu este dominat de pasiuni, ci îşi conformează vieaţa după natură, raţiune şi virtutea cea mai înaltă: *nepăsarea.*

In Problema Cosmologică, stoicismul susţine *Finalismul* (o lege a destinului fixează cursul existenţelor Universului în înlănţuirea lor cauzală); iar în Pr. Ontologică, susţine un Monism panteist dinamic (Universul este de natură Divină, o forţă imanentă răspândită peste tot ca o raţiune universală). In Pr. Cunoaşterii, susţine un Empirism realist (nu există nimic care să nu poată fi cunoscut prin simţuri. Din senzaţii se alcătuesc percepţiile cataleptice, care au în sine puterea convingere imediată). — Reprezentanţii stoicismului: *Zenon, Cleanthe, Chrisip, Seneca, Epictet, Marc-Aureliu, Montaigne.*

SUBALTERNE (Judecăţi). — *In Logică,* însuşirea a două Judecăţi ce au acelaşi subiect şi predicat de aceiaşi calitate (Afirmative sau Negative), însă de cantităţi deosebite (Universale faţă de Particulare). Astfel, judecata afirmativă particulară este subalternă judecăţii afirmative universale. Din adevărul universalei se derivă adevărul particularei, iar din falsitatea particularei derivă falsitatea universalei — dar nu şi invers. (Vezi *Opoziţia Judecăţilor*).

SUBCONŞTIENT. — *In Filosofia Psihologiei.* 1. Un grad de posibilitate a Conştiinţei de a-şi explica fenomenele sufleteşti, când şi cum s'au format (alături de celelalte două grade: Conştientul şi Inconştientul) şi anume, gradul de explicare îndoielnică, neprecisă.

2. Alt înţeles. Este dat de Teoria structurii sufleteşti considerată ca un Bloc (Gestalt), ca un Tot sufletesc; anume, înţelesul de regiune a sufletului, în care trec să se păstreze fenomenele sufleteşti formate în regiunea Conştientului, ca apoi să revină (din Subconştient în Conştient) fie în aceiaşi formă (Memorie), fie sub diferite combinări (Imaginaţie şi Fantazie). — Unele teorii susţin numai două regiuni de structură sufletească: Conştientul şi Subconştientul sau Inconştientul. (Vezi *Inconştientul* şi *Subliminal).*

SUBCONTRARE (Judecăţi). — *In Logică.* Insuşirea a două judecăţi, care au acelaşi subiect şi predicat, de cantitate particulare, dintre care una este afirmativă, iar cealaltă negativă. Ele pot fi amândouă adevărate, dar nu pot fi amândouă false. (Vezi *Opoziţia Judecăţilor*).

SUBIECT. — A. *Inţeles general.* O existenţă căreia i se atribue însuşiri.

B. *In Logică.* Unul din cele patru elemente ale oricărei judecăţi: Subiect, Predicat, Copulă Aserţiune (vezi acestea) şi anume, termenul despre care se gândeşte, adică acela care are funcţiunea să primească dela predicatul gândirii afirmarea sau negarea însuşirilor sale, în total sau numai în parte. — De regulă, este alcătuit din noţiuni substantivale.

C. In Filosofia lui *Kant.* Are înţelesul de Eu, unul şi identic. opus fie multiciplităţii şi varietăţii de însuşiri, fie la tot ceea ce este în afară, ca un Non Eu

despre care Eul gândeşte. Acest Eu — subiect este deosebit de Eul — substanţă (în sine, Eul — numenal) conceput ca absolut, nu prin opoziţie la multiplicitatea şi varietatea însuşirilor ca Eul — subiect (deoarece fiind absolut n'are însuşiri), dar ca unitate şi indentitate. (Vezi *Obiect*).

D. *In Psihologia Experimentală*. Persoana asupra căreia se fac experienţe psiho-fiziologie.

SUBIECTIV. — Inţelesuri numeroase: A) Ceea ce aparţine subiectului individual, singur, considerat ca Eu, Conştiinţă, suflet prin opoziţie fie cu alte subiecte, fie cu obiectul gândirii (Non Eul). — B) Denumire caracterologică, dată aceluia care gândeşte după dorinţele, interesele, impresiunile sale proprii, sau după ale altora (opinie publică, tradiţie, prejudecăţi, etc.) şi nu după regulile raţiunii obiective. — C) Gândirea omenească în genere, ca o „lume" deosebită de lumea oiectivă materială. — D) Ceea ce este aparent, nereal, iluzoriu. (Ex: sensaţiile sunt subiective).

SUBIECTIVĂ (Metodă). — Metoda observării interne (Introspecţiunea) — opusă metodei de Observaţie externă. (Vezi).

SUBIECTIVĂ (Filosofie). — Filosofia, care se preocupă de tot ceea ce priveşte subiectul care gândeşte. — Termenul este întrebuinţat de *Boirac*, astfel: „Omul este subiect al gândirii şi acţiunii. Psihologia, Logica şi Morala alcătuesc deci Filosofia subiectivă".

SUBIECTIVISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii*. Denumire dată teoriilor, care susţin că orice cunoaştere este datorată subiectului care gândeşte. Numai ceea ce afectează Eul poate fi cunoscut.

B. *In Filosofia Cosmologică*. Denumire dată teoriilor, care susţin că Eul este singura existenţă, întrucât prin el se face posibilă oricare altă existenţă.

C. *In Filosofia Moralei*. Teoriile, care susţin că Binele şi Răul îşi au originea în buna stare şi suferinţa individului, în emoţiile personale de aprobare şi indignare.

SUBLIM. — *In Psihologie*. Sentimentul de Frumos cel mai înalt — măreţia infinită a forţelor deslănţuite ale naturii, în faţa cărora sufletul se simte pulveriazt, strivit şi chiar înfricat. — Frumosul este măsurat, determinat, ordonat, proporţionat armonizat şi produce satisfacţie, plăcere şi fericire în suflet (*Kant* şi *Ribot*).

SUBLIMARE. — *In Psihologie*. Inlocuirea instinctelor şi sentimentelor inferioare prin instincte şi sentimente superioare. — Termenul este inventat de *S. Freud*.

SUBLIMINAL. — *In Filosofia Psihologiei*. Stări sufleteşti sub pragul conştiinţei, care nu pot fi explicate când şi cum s'au format. (Vezi *Subconştient — Inconştient*).

SUBORDONARE. — A. *Inţeles general*. Relaţia de dependenţă, a unui termen de altul, al unui fapt de altul, sau al unei persoane de alta.

B. *In Logică.* Noţiune subordonată, este aceea care se găseşte cuprinsă ca speţă într'o altă noţiune cu sferă mai mare, care îi este gen şi deci îi este supraordonată.

SUBREPŢIUNE.— Denumire dată de *Kant* însuşirilor fenomenelor materiale (lumină, sunet, căldură, gust, etc.), ca proprietăţi reale ale corpurilor situate în spaţiu şi manifestate în timp, care depind numai de subiectivitatea Eului şi n'au valoare obiectivă, apriorică, ideală, a spaţiului şi timpului.

SUBSTANŢĂ. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Existenţa în sine şi prin sine, nedeterminată de nicio altă existenţă, principiu unic şi permanent identic în însuşirile sale, fie ca materie (Materialismul), fie ca spirit (Spiritualismul), fie ca amândouă (Paralelismul, sau Dualismul Psihofizic).

B. *In Logică.* Categorie apriorică, rezultă din judecata categorică, prin care se afirmă sau neagă un predicat subiectului gândirii. (Vezi Categorii şi Spiritualism — Materialism).

C. *In Linguistică.* Ceea ce este esenţial, într'o teorie, carte, acţiune, etc.

D. *In Fizică — Chimie.* Corp, ale cărei însuşiri fizico-Chimice se deosebesc de ale altor corpuri.

SUBSTANŢIALISM. — *In Filosofia Cosmologică.* Denumire dată teoriilor care susţin existenţa Substanţei (Vezi). — *Renouvier,* consideră aceste teorii ca realiste (Vezi *Realismul*).

SUBSTRAT. — Existenţă, care serveşte ca bază altei existenţe. Inţeles sinonim cu Substanţă uneori, însă se întrebuinţează în general şi pentru existenţa de manifestare (fenomene) şi pentru existenţa în sine (numen).

SUFLET. — A. *In Psihologie.* Este obiectul de cercetare al acestei ştiinţe ce are să se preocupe numai de existenţa lui de *manifestare* — rămânând pe seama Filosofiei, preocuparea de existenţa lui *în sine.* — Astfel, fenomenelor sufleteşti li se atribue următoarele însuşiri:

1. *De existenţă:* a) sunt „interioare“ (se manifestă în corp cu vieaţă); b) se succed în timp (trecând din „regiunea“ Conştientului unde se formează, în aceea a Subconştientului unde se păstrează, pentru a reveni în Conştient); c) au durată şi intensitate (tărie); d) sunt înlănţuite, contopite şi neseparate, de Totul sufletesc individual şi colectiv (Eu, Configuraţie, Bloc, Gesthalt); e) sunt ireversibile (nu mai pot fi retrăite exact în aceleaşi însuşiri, când revin din Subconştient în Conştient); — f) sunt cunoscute direct, nemijlocit, prin Observare internă (Introspecţiune) — nu indirect, prin mijlocirea simţurilor şi aparatelor tehnice, că tot ceea ce nu este suflet (materia, noneul).

2. *Insuşiri de finalitate* (scop). Fenomenele sufleteşti dau vieţuitorului orientarea prin: a) ştiri, cunoştinţe (Intelect); b) simţămintele de plăceri şi neplăceri despre ştiri şi fapte (Afec-

te); c) îndemnuri către mişcare şi fapte, ca reacţiuni la cele ştiute şi simţite (Voinţă). — Vezi Psihic, Spirit, Psihologie.

B. *In Filosofia Cosmologică.* (Vezi Realism, Idealism, Fenomenism).

C. *In Filosofia Ontologică.* (Vezi Spiritualism, Materialism).

D. *In Filosofia Cunoaşterii.* (Vezi Naţionalism, Empirism, Criticism, Intuiţionism, Sentiment, Scepticism, Dogmatism).

A. *Precizări.* 1. Sufletul, ca fenomen divizat pentru cercetarea lui din punct de vedere deosebite, constitue obiectul ştiinţelor numite felurit: Psihice, Spirituale, Sufleteşti, Noologice, Abstracte, Morale, Sociale, Normative — care cuprind Psihologia şi celelalte ştiinţe, arătate sub termenul Noologice (ştiinţe). — Vezi.

2. Fenomenele sufleteşti sunt extrem de vaste şi variate; de aceea se studiază de diferite ştiinţe, care au însă toate acelaşi scop: să constate, să explice, şi să sistematizeze variatele aspecte sub care ele se formează, evoluează, se diferenţiază şi se leagă cauzal între ele.

3. Un foarte mare număr dintre ele se explică prin Inconştient şi Subconştient, ce alcătuesc regiunile de adâncime ale structurii sufleteşti, cercetate prin metoda Psihoanalitică, aplicată şi ca terapeutică medicală pentru vindecarea bolilor sufleteşti.

4. Toate, se manifestă prin finalităţile: Intelect, Afect, Voinţă — inseparabile, ireductibile şi raportate la un anume suflet individual.

5. Sunt indisolubil legate de corpul în care se manifestă, ca şi de mediul cosmic, biologic şi cultural în care sunt situate. Legătura cu corpul, se face în special prin materia nervoasă şi glandele endocrine; iar cu mediurile arătate, prin instituţiile economice, juridice, politice şi culturale.

6. Odată formate, ele se păstrează, se reproduc, se recunosc şi se combină între ele; — a) se formează prin Atenţie şi Gândire, din care rezultă: Sensaţii, Percepţii, Intuiţii, Reprezentări, Noţiuni, Judecăţi, Raţionamente. Asocieri, Disocieri, Comparaţii. Abstracţii, Generalizări şi Apercepţie; — b) se păstrează prin Asocieri; — c) se reproduc prin Imagini şi Reprezentări; — d) se recunosc, localizându-se în spaţiul şi timpul când s'au format, prin Memorie; — e) se combină între ele prin: Apercepţie Imaginaţie şi Fantazie.

7. Sunt studiate şi în *fondul* lor de conţinut material, legat de realitatea fiziologică şi fizică din care se formează — şi în *formele* sufletului întreg de: Eu şi Configuraţie, Individualitate şi Temperament, Personalitate şi Caracter, Intelect, Afect şi Voinţă, Ereditate, Determinism cosmic, biologic şi cultural, Eu individual şi social.

B. *In Filosofie.* Preocupări de existenţa în sine a sufletului, asupra originii, naturii şi scopului său, au alcătuit diferite Teorii filosofice. Concepţia populară, atribue sufletului o existenţă de abur, de suflu, de umbră (animus) şi fiecare răspunde la întrebările asupra sufletului, prin Raţiunea lui suficientă. (Vezi).

Teoriile filosofice: a) unele susţin existenţa sufletului alături de aceea a materiei (Dualismul sau Paralelismul Psiho-Fizic); b) alte teorii susţin numai sufletul, ca singură existenţă de origină, din care derivă tot Universul, deci şi materia (Spiritualismul monist cu diferitele lui aspecte.

(vezi); c) iar altele susţin derivarea sufletului din materie şi în special din funcţiunea materiei nervoase (Materialismul monist şi Fenomenismul, vezi).

C. Câteva înţelesuri date Sufletului, de filosofi. — *Platon:* O Lume de Idei creată. — *Aristotel:* O formă internă într'un corp organic. — *Descartes:* O substanţă gânditoare, alături de substanţa întinsă a materiei, dela care primeşte ştiri. — *Spinoza:* O înfăţişare de conştiinţă a substanţei unice care e Dumnezeu, alături de cealălaltă înfăţişare a forţei materiale de mişcare. —
prezentată prin percepţii de cu-
Leibnitz: O existenţă unică re-
noaştere (monade). — *Kant:* Forme de cunoaştere (categorii), în care se toarnă realitatea fenomenelor materiei pentru a căpăta înţeles şi valoare. — *Schopenhauer:* Voinţă şi reprezentare. — *Bergson:* Elan vital.

SUGERARE. — *In Psihologie.* A provoca o sugestie, făcând să ia naştere în sufletul propriu sau al altuia, o anumită idee, sentiment, sau voinţă.

SUGESTIE. — *In Psiho-Patologie.* Pătrunderea şi fixarea în Conştientul unei persoane, pentru un oarecare timp, fără voinţa sa deliberativă, conştientă, a unei ideaţii afective — voluntare (fie că vine din afară, fie că naşte din propria ideaţie ca Autosuegstie), căreia persoana trebue să i se supună automat, deşi poate avea cunoştinţă că sufere această influenţă, însă din cauza depresiunii energiei sale psihice, pierde posibilitatea reflexiunii şi împotrivirii. Sugestionatul trăeşte ideaţia sugerată, ca străină de sufletul său propriu, ca şi cum ar fi trăirea altui suflet. (Vezi *Hipnotism, Somnabulism, Telepatie*).

SUGESTIVITATE. — *In Psiho-Patologie.* Insuşirea de a sugestiona uşor pe alţii, sau de a fi uşor sugestionat. — *Binet,* deosebeşte cinci speţe cu tipuri de sugestivitate. — *P. Janet,* deosebeşte numai două: normală şi patologică. — *Wundt,* numeşte Sugestivitate străină, aceea suferită dela altă persoană şi ea trebue executată la producerea unei anumite împrejurări.

SUPERSTIŢIE. — *In Psihologie.* Credinţe şi obiceiuri false din trecutul sufletului omenesc, neconforme legilor naturii şi adevărului, structuralizate în sufletele actuale ca *Survivanţe* (Vezi). — *Blondel:* „Superstiţiosul, spre deosebire de credinciosul religios, voieşte să se servească de Dumnezeu pentru scopurile lui egoiste". (Vezi *Magia*).

SUPRANATURAL. — Ceea ce este deasupra naturii şi gândirii, ce posibilitate de explicaţie.

1. Adevăr supranatural, este acela care nu se poate obţine decât pe calea revelaţiei divine. — *Malabranche:* „Efecte naturale, sunt acelea care derivă din legile generale, stabilite de Dumnezeu pentru producerea şi conservarea tuturor existenţelor — iar Efecte supranaturale, sunt acelea care nu depind de aceste legi". — *Blondel:* „Nimic fizic, metafizic, sau miraculos, nu este supranatural, decât ceea ce duce la legătura cu Dumnezeu".

SUPRAOM. — Termen întrebuinţat de *Goethe, Herder, Haşdeu* şi în deosebi de *Nietzsche,* care spune: „In omenire trebue să apară un tip superior, o speţă umană mai puternică, având alte condiţiuni de producere şi de conservare decât omul obişnuit. Expresiunea acestei idei, simbolul acestui tip este cuvântul Supraom. Comparat cu omul, este ceea ce acesta este comparat cu maimuţa — este omul de geniu: artistul".

SUPRAORDONARE. — A. *In logică.* Noţiune supraordonată, este aceea care cuprinde ca gen în sfera ei alte noţiuni ca speţe, numite subordonate.

B. *In Metodologie.* Supraordonarea şi subordonarea logică a noţiunilor condiţionează metodele: Clasificarea, Diviziunea şi Definiţia (Vezi).

SUPRASENSIBILĂ. — *In Filosofia Cosmologică.* Existenţa în sine, deasupra existenţii sensibile cunoscută prin simţuri. (Vezi: Numen, Substanţă, Realism, Idealism, Spiritualism).

SUPRASTRUCTURA. — Termen întrebuinţat de *K. Marx,* cu înţelesul de derivare din activitatea economică (infrastructură) a celorlate activităţi sociale: juridică, politică şi culturală, considerate suprastructură. (Vezi *Marxism*).

SUPRATRAIRE. — *In Psiho-Biologie.* Reapariţia unei însuşiri, sufleteşti sau organice, la un individ sau chiar la speţă, de mult dispărută la acea specie sau la generaţiile intermediare. — Altă denumire este *Survivanţă.* (Vezi Atavism, Embriologie, Teratologie).

SURDITATE VERBALĂ. — *In Psiho-Patologie.* Boală datorită căreia bolnavul nu înţelege sunetele cuvintelor, deşi vibraţiile sonore sunt prinse de aparatul auditiv şi transmise centrilor nervoşi pentru prelucrare. — Altă denumire, *Cecitate verbală.* (Vezi).

SURVIVANŢA. — Sinonim cu Supratrăire. (Vezi).

SUVERAN. — A. *Inţeles general.* Ceea ce are cea mai mare putere, cea mai însemnată autoritate şi valoare prin ea însăşi, fără să depindă de o alta.

B. *In Morală.* Binele suveran. Este obişnuit întrebuinţat în teoriile filosofilor antici şi chiar moderni, cu înţelesul de Virtute supremă, absolută, care întrece şi conţine pe toate celelalte virtuţii, deoarece acestea sunt virtuţi numai relative, ce servesc ca mijloace pentru realizarea numai în parte a Binelui suveran. — Astfel, pentru *Socrate* şi *Platon* era Inţelepciunea; pentru *Aristotel,* Bucuria înţelepciunii; pentru *Zenon,* Impasibilitatea înţelepciunii; pentru *Kant,* Datoria imperativă categorică; pentru *Epicur,* Plăcerea înţelepciunii; pentru *Schopenhauer,* Voinţa suverană şi Inţelepciunea perfectă, prin care se poate ajunge la lepădarea de vieaţă pământească, pentru a trece în Nirvana; etc.

C. *In Politică.* Suveran, este autoritatea supremă, individuală (Monarhul) sau colectivă (Poporul), căreia aparţine dreptul de conducere şi dela care derivă

toate drepturi'e celorlalţi locuitori ai statului. (Vezi *Autoritate*).

SUVERANITATE. — *In Sociologia Politică*. Suveranitate internă şi externă — sinonim cu Independenţa statului de a se conduce de sine, fără intervenţia altor state. Istoria înregistrează state *suverane*, cărora li se supun alte state, numite *suzerane*.

SUZERANITATE. — *In Sociologia Politică*. Situaţia unui stat, lipsit de independenţă (suveranitate), a cărui conducere politică este dependentă, de unul sau mai multe state, în mod formal şi care sunt astfel suverane celui suzeran.

Ş

ŞTIINŢĂ. — A. *Ca activitate*. Este cercetarea raţională a Universului în manifestarea lui de fenomene, infinite ca număr şi variate ca însuşiri, din care cauză gândirea este în imposibilitate să ştie şi să înţeleagă, aşa cum voieşte, unitatea de totalitate universală a acestor fenomene. Spre a ajunge la acest scop, ştiinţa studiază Universul — care este unul singur — împărţindu-l în grupe de fenomene şi astfel îl cercetează parte cu parte; ba chiar, o singură parte este cercetată din diferite puncte de vedere.

1. Aceste părţi ale Universului şi punctele de vedere din care se studiază părţile, formează obiectul diferitelor ştiinţe, care devin din ce în ce mai numeroase. Omul de cultură însă, va trebui să facă necesar corelaţiuni sintetice între rezultatele fiecărei ştiinţe, pentru a unifica într'un singur Tot, adevărurile descoperite, aşa cum un singur Tot este şi Universul cercetat fragmentar.

2. Ştiinţa, după ce îşi fixează obiectul, .va trebui să-şi fixeze şi mijloacele de studiu (Metode), pentru a putea constata, organiza, explica şi prevedea apariţia fenomenelor din obiectul său.

3. *Ca rezultat al gândirii*. Ştiinţa este un sistem de adevăruri, cât mai calitative şi cantitative, fixate în legi ştiinţifice. Prin aceasta. ştiinţa nu poate fi decât generală şi niciodată particulară. — *Lalande:* Oricare ştiinţă se compune din judecăţi de valoare, fiind un sistem finalist şi normativ, obligator sui generis pentru toţi.

4. *Elementele ştiinţei*. Sunt deci patru: Obiect, metodă, legi şi finalitate (scop) care e prevederea, considerată de *A. Comte* ca suficientă pentru a defini ştiinţa *(Savoir c'est prevoir)*. După aceste elemente se face în Metodologie diviziunea ştiinţelor după: obiect, legi, metode şi scop.

5. *Ştiinţa ca obiect*. Este opusă Filosofiei, deoarece *calitativ*, Filosofia cercetează existenţa în sine (nu existenţa de manifestare), dar se sprijină pe rezultatele ştiinţelor, dând în acelaşi timp indicaţiuni acestora, prin diversele teorii asupra principiilor ultime ale Universului; iar din punct de vedere *cantitativ*, Filosofia cercetează întreg Universul — pe când Ştiinţa, parte cu parte.

6. *Ştiinţa Pură*. Are ca obiect fixarea legilor fenomenelor, care prin natura lor sunt abstracţiuni pure, ce vor servi Ştiinţelor Aplicate la cercetarea concretă a fenomenelor. Ştiinţa Pură şi cea

Aplicată, amândouă sunt însă Ştiinţe Teoretice, deosebite de Ştiinţele Practice sau Arte, întrucât acestea sunt explicaţiuni ale adevărurilor teoretice pure şi aplicate.

7. *Artele*. Sunt Ştiinţe Practice deoarece scopul lor este să producă Bunuri pentru satisfacerea nevoilor, fie materiale însumate în Civilizaţie, fie sufleteşti însumate în Cultură. Astfel, Ştiinţa are şi un scop practic, pe lângă cel teoretic de constatarea şi explicarea fenomenelor. Omul este indisolubil legat de Univers şi forţele lui, pe care necesar trebue să le cunoască prin Ştiinţă şi să le folosească prin Artă. Teoria ştiinţei, devine astfel condiţia necesară a Practicei ei. Civilizarea omului se face prin arte (Tehnică) şi de aci porneşte spre Culturalizare, care la rându-i creează necontenit civilizaţia.

ŞTIINŢIFIC. — Insuşirea a ceea ce este conform adevărului realizat pe calea metodelor ştiinţei, fixate de Logica metodologică. — Sinonim cu Adevăr, Obiectiv, Raţional — şi opus Eroarei, Subiectivului, Empiricului.

ŞTIINŢIFICISM. — *In Filosofia Cunoaşterii*. Denumire dată teoriilor, care susţin că singura cunoaştere valabilă este aceea realizată prin metodele ştiinţei şi ca atare, aceea cuprinsă în ştiinţe. Ştiinţa cunoaşte existenţa aşa cum este şi rezolvă toate problemele fără excepţie: filosofice, morale, religioase, estetice, etc. (Vezi *Pozitivism*).

T

TABELELE lui Bacon. — *In Metodologie*. Pentru fixarea metodei inducţiei, *Bacon* porneşte în Experiment dela trei Tabele, în care să se noteze şi să se adune materialul necesar pentru determinarea însuşirii obiective, comună tuturor cazurilor observate, ajungând astfel la aflarea *Cauzei formale* a fenomenului cercetat. Prin aceasta rolul tabelelor este: 1) de a împiedeca ideile false, care ar putea să se prezinte spontan gândirii şi 2) de a provoca şi orienta o primă ipoteză de explicarea fenomenului, care va trebui apoi să fie verificată prin experiment şi eventual rectificată.

1. Aceste tabele sunt: a) *T. de Prezenţă,* alcătuită din cât mai multe cazuri felurite sub care se poate prezenta fenomenul cercetat. — b) *T. de Absenţă*, alcătuită din cazurile apropiate de cazurile din tabela de prezenţă, în care însă fenomenul de cercetat este absent. — c) *T. de Grade comparative,* alcătuită din împrejurările în care fenomenul de cercetat se prezintă cu grade de variaţii, mai multe sau mai puţine.

2. Aceste Tabele, devin la *J. S. Mill,* adevărate metode ale Inducţiei experimentale, întrucât prin acestea (Concordanţa, Diferenţa, Variaţia concomitentă şi Reziduurile) se ajunge la determinarea Cauzei *Eficiente*, explicative, a fenomenului cercetat, adică antecedentul invariabil şi necondiţionat — nu numai la Cauzele Formale, ca prin Tabelele lui Bacon. (Vezi aceste Metode şi Experimentul).

TABÙ — *In Sociologia Religiei*. In-

țelesul etimologic: Ceea ce este considerat *interzis* a se face, fără o motivare a vreunei sancțiuni juridice, sau a unei sancțiuni divine. — *Durkheim:* „Ceea ce este interzis credincioșilor a întrebuința, sau chiar a atinge — fapt considerat ca un sacrilegiu". — *Reinach:* „Trecerea dela tabù la interdicția motivată, rațională, este chiar istoria progresului gândirii umane".

TABULA RASA. — *In Filosofia Cunoașterii.* Expresie întrebuințată de *Aristotel* și *Sft. Toma din Aquino* pentru afirmarea, că la nașterea fiecăruia sufletul său este gol de orice idee înnăscută, este ca o tabelă netedă (*tabula rasa* — din felul tabelelor pe care se scria în antichitate), pe care încă nu este scris nimic. — *J. Locke,* în epoca modernă, susține aceiași idee în teoria sa Empirică, însă înlocuește înțelesul de tabelă antică, cu o foaie de hârtie nescrisă, albă.

TACTILE (Senații). — *In Psihologie.* Cunoștințe asupra însușirilor fenomenelor, de rezistență, asperitate și netezime. — Alt termen: Sensații de pipăit.

1. Organul sensorial respectiv este alcătuit din corpuscule de celule nervoase răspândite sub piele, ce sunt în legătură cu nervii respectivi tactili, care au funcțiunea să transmită vibrațiile, de asperitate, netezime și rezistență, prinse și devenite excitații, la centrii nervoși pentru prelucrarea lor în sensații tactile.

TACTISME. — *In Fiziologie.* Denumire dată Tropismelor (reacțiunilor de natură fizico-chimică), la excitațiile primite de animale, (Vezi *Tropism*).

TANGIBIL. — *In Filosofia Cunoașterii.* Insușirea materiei de a putea fi în contact (de a atinge) cu simțurile, spre a fi cunoscută.

TAUTOLOGIE. — *In Logică.* Eroare de gândire, voită (Sofism) sau nu (Paralogism), întrucât subiectul și predicatul gândirii care se cer comparate în înțelesurile lor, fie direct (Judecată) fie prin mijlocitor (Raționament), nu sunt în realitate decât o singură noțiune exprimată prin cuvinte sinonime; unul sau unele, considerate numai *formal* ca subiect — altul sau altele, considerate tot formal predicat. (Vezi *Sofisme* și *Petito Principii*).

TAXINOMIE. — *In Metodologie.* Același înțeles cu al metodelor: Clasificării și Diviziunii. (Vezi acestea).

TEHNICĂ. — *In Tehnologie.* Ansamblu de operațiuni manuale, fizice, fixate de știința Tehnologiei, pentru producerea Bunurilor, care să satisfacă atât trebuințele concrete, practice (însumate în Civilizație), cât și pe cele abstracte, teoretice, sufletești (însumate în Cultură). — Sinonim Tehnicei este Arta, în înțeles general.

1. Aceste operațiuni fizice sunt concretizări ale adevărurilor teoretice, fie ale științelor pure, fie ale celor aplicate. (Vezi *Știință*).

2. Nu trebue confundată Tehnica cu Metoda, deoarece aceasta din urmă constă în operațiuni *mintale,* de gândire logică, — nu în operațiuni *manuale,* fizice.

TEHNOLOGIE. — Știință, ale cărei adevăruri sunt considerate numai din punct de vedere al aplicațiilor practice, utilitare — nu din acela al valorilor logice, teoretice (cum sunt adevărurile științelor propriu zise). Scopul ei este inventarea uneltelor, mașinilor și tehnicei (artei), cu care ele urmează să fie folosite.

TEISM. — *In Filosofia Creațiunii Universului.* Teorie, care susține existența unui singur Dumnezeu, personal creator al Universului, pe care-l conduce în manifestările lui. (Vezi *Deism* și *Panteism*).

TELEOLOGIE. — *In Filosofia Finalității.* Atribuirea unei finaltății (scop) tuturor existențelor și cercetarea acestei finalități. — Alte denumiri: Teleologism și Finalism. — Opus este Mecanismul și în parte Evoluționismul. (Vezi acești termeni).

TELEPATIE. — *In Filosofia Psihologiei.* Teorie și practică, prin care se susține posibilitatea transmiterii chiar dela distanță foarte mare a ideilor, sentimentelor și voinței unei persoane către o altă persoană, numai prin mijlocul comunicării sufletelor lor, fără niciun mijloc concret, material (simțuri, telefon, telegraf, televiziune, etc.).

1. *Halucinație Telepatică.* Este reprezentarea imaginativă sau halucinatorie a unei persoane, care corespunde unui eveniment real întâmplat la mare distanță. Ex: moartea unei rude sau a unui amic, etc., (*Marillier*). — Alt termen este *Telestezie.*

TEMPERAMENT. — *In Psihologie.* Este sufletul, determinat din amestecul alcătuirii organice individuale, moștenită și câștigată — și în special al materiei nervoase și glandelor endocrine. (Vezi).

1. *Temperamentul* — împreună cu sufletul făurit de individ din: ereditatea sa, influențele mediului și experiența proprie, zi de zi, cu trudă, ca o biruință personală, prin instrucție, educație, și cultură, numit *Caracter* — alcătuesc împreună cele două mari structuri ale sufletului, considerate *forme,* în care se va turna fondul de material dat de experiența propriei trăiri și de influența mediului cosmic și social.

2. Temperamentul și Caracterul deși au structuri deosebite, totuși se influențează reciproc, prin aceiași explicație a unității fenomenelor sufletești inseparabile și ireductibile, care constitue baza cercetărilor psihologice.

3. Temperamentul, este ereditar și în mică măsură modificabil prin voința omului (educație), — pe când Caracterul, este dobândit prin voință puternică, luminată de intelect și încălzită de sentimente superioare. Aci se plasează cele mai mari valori ale sufletului: Credința, Binele, Frumosul, Adevărul și Patria, ce alcătuesc realitățile de totdeauna ale culturii: religioase. morale, artistice, științifice și naționale.

4. Iritabilitatea temperamentului este disciplinată prin voință, care oprește reacțiunile netrecute prin gândirea deliberativă *(Inhibiție),* în așa fel ca să nu se

ajungă nici la impulsivitatea voinţei nedeliberate, dar nici la deliberarea fără de sfârşit (*Abulie*) la lipsă de voinţă, de hotărîre. Psihologia Experimentală pune la dispoziţie metoda Testelor de iritabilitate, reacţiune şi emotivitate, ca şi Chestionare şi Anchete pentru cunoaşterea Temperamentului şi Caracterului. Intreaga afectivitate, de plăceri şi neplăceri cu intensitate mică dar cu durată prelungită uneori cât vieaţa persoanei, numită *Inclinaţiune* — ca şi afectivitatea sguduitoare, cu intensitate puternică dar durată scurtă, numită *Emoţie* — amândouă aceste afectivităţi sunt determinate de Temperament.

5. Au fost stabilite Tipuri caracterologice, după feluriţi factori componenţi, în care să fie înglobate Temperamentului şi Caracterul fiecăruia. Astfel:

A). Patru tipuri, fixate de *Hipocrat:* Coleric, Flegmatic, Melancolic, Sanguin. (Vezi).

B). Două tipuri, fixate de *Jung:* Extrovertit şi Introvertit. (Vezi).

C). Trei tipuri, după însuşirea finală de orientare în vieaţă a sufletului: Intelectualul, Afectivul, Voluntarul.

D). Două tipuri, fixate de *Ribot,* care dă preponderanţă Afectivităţii şi Voinţei (faţă de Intelect) şi de aceea tipurile sunt: a) *Amorfii* (fără caracter, instabili, se contrazic, n'au direcţie unică de gândire şi faptă) şi b) *Caractere,* din care fac parte următoarele cinci speţe: Sensitivii (umilii, contemplativi, emotivii), Activii mediocri şi Activii mari, Apaticii (inerţii, indiferenţii), Intelectualii creatori de idei şi Temperaţii (echilibru între intelect, afect şi voinţă).

E). Opt tipuri, fixate de *Heymans,* după combinările dintre Intelect, Afect, Voinţă şi anume: Amorf, Apatic, Coleric, Flegmatic, Nervos, Pasional, Sanguin şi Sentimental.

F). Două tipuri, după felul metodelor generale de gândire: Analiticul (care cercetează generalul în amănuntele concrete particulare) şi Sinteticul (care vrea să înţeleagă generalul în esenţa lui abstractă, spirituală).

G). Două tipuri, după intensitatea voinţei: Tari şi Slabi.

H). Două tipuri, după durata voinţei: Perseverenţii şi Capricioşii.

I). Trei tipuri, după moralitate: Moralul, Amoralul şi Imoralul (vezi).

J). Patru tipuri, după însuşirile specifice ale caracterelor tari: Voinţa tare, Judecată raţională, rapidă şi Sentimente superioare.

TEMPERANŢĂ. — *In Morală.* Una din cele patru virtuţi cardinale, fixate de *Platon* (Temparanţa, Curajul, Justiţia, Inţelepciunea), cu ajutorul cărora se poate atinge Binele Suveran şi anume aceea, de Renunţare la plăcerile moleşitoare ale satisfacerii dorinţelor corporale.

TENDINŢĂ. — A. *Inţeles general.* Ceea ce tinde către realizarea unui scop, care nu este încă actual, sau nu se poate realiza în întregime.

B. *In Psihologie.* Denumire generală atribuită îndemnurilor de mişcare spontană, având un pronunţat caracter afectiv.

C. *In Filosofia lui Bergsno.* Vezi Inclinaţie şi Schematismul Abstract.

TEOCRAŢIE. — *In Sociologia Politică.* Conducerea unui Stat, printr'un guvernământ reprezentând autoritatea clericilor (slujitori ai lui Dumnezeu).

TEODICEEA. — Una din cele patru ramuri ale Filosofiei (Psihologia — Logica — Morala — Teodiceea), predate în liceele franceze între 1840—1880 şi anume aceea, în care se proba existenţa lui Dumnezeu şi a atributelor Sale tratându-se şi: Providenţa, Destinul, Nemurirea sufletului, Datoriile către Dumnezeu.

1. Termenul a fost creat de *Leibnitz,* ca titlu al lucrării în care argumentează Bunătatea lui Dumnezeu, contra criticelor aduse de Ateişti, bazate pe existenţa Răului în lume.

TEOLOGIA. — Metodă în Filosofia Teodiceei, prin care se probează existenţa lui Dumnezeu, a atributelor sale şi a raporturilor dintre Dumnezeu, Om şi Univers, pe calea revelaţiei mistice. Afirmările Teologiei sunt dogmatice (deasupra oricărei critici), întrucât valoarea lor este dată de convingerea credinţei — nu de evidenţa raţiunii. Fiecare religie îşi are Teologia şi Dogmatica sa proprie, fundamentate pe Cuvântul lui Dumnezeu păstrat în Cărţile Sfinte. (Vezi Convingere şi Evidenţă, Credinţă şi Raţiune, Teosofie).

1. *Feluri:* Teologie Revelată; T. Naturală (bazată numai pe raţiune şi experienţă); T. Fizică (pe ordinea materiei în Univers); T. Pozitivă (pe documente ale Sfinţilor Părinţi, Patristica, ale Conciliilor reprezentanţilor bisericii şi ale scrierilor teologicienilor filosofi); T. Morală (pe scopurile morale ale fiinţei umane fixate de voinţa lui Dumnezeu: etc).

TEOLOGICĂ (Fază). — *In Filosofia lui A. Comte.* Fază primă a gândirii umane (anterioară fazei Pozitive, actuale şi fazei Metafizice, intermediare), când cunoaşterea Universului se fundamenta pe credinţe religioase, mistice, supranaturale. (Vezi *Pozitivismul*).

TEORIE. — A. *In Metodologie.* Sinonim metodei Ipotezei generale, neverificate — aşa cum sunt toate răspunsurile date întrebărilor despre existenţa în sine (numenală) a Universului, a Omului şi a lui Dumnezeu, fixate de problemele Filosofiei. (Vezi *Ipoteză*).

B. *Inţelesul etimologic.* Contemplarea lui Dumnezeu.

C. *In Filosofie.* Teoria Cunoştinţei, este denumirea improprie a Problemei Cunoaşterii. (Vezi).

TEORETIC. — Ceea ce este abstract, speculativ, raţional, ştiinţific — opunându-se înţelesului de practic, concret, sensibil, empiric, tehnic.

1. In Diviziunea ştiinţelor. *Aristotel* împarte ştiinţele în: practice, poetice, teoretice (Matematica, Fizica şi Teologia).

TEOSOFIE. — Metodă în Filosofia Teodiceii, prin care se probează existenţa şi atributele lui Dumnezeu şi a raporturilor dintre Univers, Om şi Dumnezeu numai pe calea *raţiunii* (spre deosebire de Teologie, care are acelaşi obiect, dar probaţiunea se face pe calea *revelaţiei mistice.*

1. *In Filosofia Cunoaşterii.* Se denumesc astfel teoriile, care susţin că printr'o aprofundare a

vieţii interioare sufleteşti se ajunge la cunoaşterea lui Dumnezeu şi la o înţelepciune specială, ale cărei posibilităţi de cunoaştere depăşesc raţiunea. Prin aceasta, teoria capătă un caracter mistic, având legături adânci cu Budismul; iar filosofii, pretind că au legături directe cu Dumnezeu dela care obţin comunicări divine. — *Ed. Schuré* spune, că Teosofia antică profesată în India, Egipt şi Grecia cuprindea patru părţi: a) Teogonia (ştiinţa principiilor absolute); b) Cosmogonia (ştiinţa realizărilor spiritului în materie, ca principiu etern în spaţiu şi timp); c) Psihologia (ştiinţa evoluţiei sufletului în fazele existenţei sale universale) şi d) Fizica (ştiinţa naturii terestre materiale). Acestor patru ştiinţe le corespund patru arte: a) Teurgia (realizarea comunicării sufletului cu principiile absolute şi spiritele superioare. studiate de Teogonie); b) Astrologia (realizarea cunoaşterii destinului, din cunoaşterea astrelor dată de Cosmogonie); c) Psihiurgica (realizarea cunoaşterii spiritului prin magie, telepatie, ocultism şi evoluţia fazelor sufletului, cercetate de Psihologie) şi d) Alchimia (vezi).

TERAPEUTICA. — *In medicină.* Arta tămăduirii bolilor, organice şi sufleteşti.

TERATOLOGIE. — *In Biopatologie.* Ştiinţă a monştrilor. — *G. Saint-Hilaire* explică acest fenomen, ca fiind o oprire a evoluţiei organice la o fază embrionară, fie a unui întreg organism, fie numai a unei părţi din el. (Vezi *Embriologie — Atavism — Survivanţă*).

1. Trebue ştiut, că embrionul uman trece în evoluţia lui din fază în fază; aşa cum a documentat *Haeckel,* prin legea biologică: evoluţia ontogenetică (a unui singur vieţuitor dintr'o speţă), reproduce evoluţia filogenetică (a tuturor indivizilor dintr'o speţă). — Naşterea monştrilor, este astfel o formă a Atavismului îndepărtat (moştenire dela rangul animal la cel uman).

TERMEN. — A. *Inţeles general.* Limita unei durate de timp, sau întinderi materiale — sfârşitul — capătul.

B. *In Linguistică.* Sinonim Cuvântului.

C. *In logică.* Element constitutiv al Judecăţii: Termenul Subiect şi Termenul Predicat, indiferent dacă sunt alcătuiţi din câte una sau mai multe noţiuni, precum şi al Raţionamentului: Termenul mare, major — Termenul mic, minor — Termenul mijlocitor, medius. (Vezi şi aceşti Termeni).

D. *In Matematică.* Termenii unei proporţii, numerice sau algebrice.

TERMICE (Sensaţii). — *In Psihologie.* Altă denumire dată sensaţiilor calorice, sau de temperatură. (Vezi *Calorice*).

TERMINISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Altă denumire dată *Nominalismului.* (Vezi).

TERMINOLOGIE. — *In Logică.* Fixarea termenilor în Filosofie, Ştiinţă, Artă, etc., care să corespundă logic înţelesurilor lor (ca fond al gândirii, exprimat prin aceşti termeni).

TESTUL. — *In Psihologia Experimentală.* Una din metodele ex-

perimentale, specială Psihologiei, cu care se produc în sufletul examinatului anumite fenomene sufleteşti voite de experimentator, exprimate fie prin anumite mişcări corporale, fie prin răspunsuri, verbale, scrise sau grafice, cerute special de Testul întrebuinţat. Aceste răspunsuri sunt valorificate, calitativ şi cantitaiv, prin raportarea lor la anumite unităţi de măsură, special fixate după, vârstă, sex, mediu social, naţional, profesie, etc. pentru fenomenele sufleteşti experimeutate — numite *Etaloane*, sau *Bareme*.

1. Natura Testului, întrebările ce cuprinde şi răspunsurile care trebuesc date, sunt opera laboratoarelor de Psihologie Experimentală consacrate ştiinţific ca atare. Sunt Teste individuale şi colective, de grup, după cum se aplică la una sau la mai multe persoane deodată — precum şi Teste unitare şi complexe, după cum se aplică la unul sau mai multe fenomene sufleteşti deodată. Sunt considerate Teste şi celelalte speţe ale metodicei experimentale psihologice: Ancheta — Chestionarul şi chiar Aparatele tehnice speciale, numai dacă sunt fixate pentru ele Etaloane (bareme) de valorificare.

2. Cuvântul este de origină engleză, ca verb *„to test"* şi înseamnă a proba, iar *Cattell* a făcut substantivul „the test" (probă).

3. Valoarea metodei Testului este puţin apreciată la noi, deşi tot mai necesară se face datoria Selecţiunii şi Orientării Profesionale, pentru ca Munca să realizeze legea ce i s'a fixat, de a da „maximum de randament cu minimum de efort", fie că este vorba de munca intelectuală, fie de munca fizică.

TEZĂ. — *In Filosofia lui Fichte.* Unul din cei trei termeni ai gândirii (Teză, Antiteză, Sinteză) şi anume acela, care se opune Antitezei; aceştia se conciliază prin cel de al treilea termen (Sinteza), care aduce un punct de vedere superior şi comun amândorora. (Vezi Antiteză şi Sinteză).

TIMPUL. — Durata dintre un eveniment anterior şi unul posterior, prin care Prezentul devine Trecut, sau se proectează în Viitor. — *Newton,* consideră Timpul ca o existenţă de sine stătătoare. — *Leibnitz, Kant* şi Teoria Idealismului, îl consideră că este un produs al gândirii. — Pentru unii sociologi, Ideea de timp s'a format din repetarea regulată a sărbătorilor religioase *(Huert).* — Pentru *Bergson,* timpul este o durată cu schimbări continui. (Vezi *Durată*).

1. *Aristotel:* „Există unul şi acelaşi timp, care va curge în mod asemănător şi simultan în două mişcări, ce pot fi deosebite şi pot naşte independent una de alta, însă timpul rămâne acelaşi, absolut".

2. *Lucretius:* „Timpul nu există prin el însuşi, ci numai prin obiectele cunoscute cu simţurile din care rezultă noţiunile de: trecut, prezent şi viitor. Timpul nu se poate concepe în sine, independent de mişcare sau starea de repaos a lucrurilor".

3. *Newton:* „Timpul absolut, adevărat şi matematic, considerat în sine şi fără legătură cu lumea exterioară şi obiectele ei, curge uniform prin propria-i natură".

4. *Kant:* „Timpul nu este o idee empirică, derivată din ex-

perienţă. El este o reprezentare necesară apriorică, care serveşte ca bază oricărei cunoaşteri prin simţuri, fără de care nu se poate cunoaşte realitatea fenomenelor. Nu este însă o noţiune dedusă din formele raţiunii pure, ci este o *formă a intuiţiilor* simţurilor. El nu există prin el însuşi, nu este inerent lucrurilor, ci este o derivare a gândirii prin intuiţii; însă, are o valoare obiectivă numai în legătură cu fenomenele (fiindcă numai pe acestea le socotim ca obiect de cercetare al simţurilor), nu şi cu existenţa în sine (numene). — *Poincaré* şi *Einstein* susţin teoria relativităţii timpului şi spaţiului. (Vezi *Spaţiu*).

TIP. — Fenomenul sau individualul dintr'o clasă, care reprezintă mai plastic însuşirile caracterologice ale clasei întregi.

1. Pentru *Platon,* este reprezentarea schematică, care exprimă ceea ce au lucrurile ca esenţial. — Pentru *Epicur* şi *Zenon,* este imprimarea în spirit a lucrurilor sub formă de imagini, prin care se alcătueşte cunoaşterea lor.

2. *In Psihologie,* este des întrebuinţat. (Vezi Reprezentarea şi Temperament).

TOPICA. — *In Logică.* Aflarea ideilor (noţiunilor) generale. pentru dovedirea prin argumentare silogistică a noţiunilor particulare. — *Aristotel* are opt cărţi de logică silogistică, numite *Topica,* făcând parte din *Organon.* (Vezi).

TOTALITATE. — A. *In Logică.* Idee fundamentală a gândirii, în stabilirea raporturilor de comparaţie între înţelesurile de cantitate ale subiectului şi predicatului gândirii, prin care predicatul afirmă sau neagă subiectul în total, alcătuind Judecăţi Universale, afirmative sau negative. — *Kant,* o consideră una din cele douăsprezece categorii ale raţiunii pure. (Vezi *Categorii*).

B. *Inţeles egneral.* Suma părţilor alcătuitoare ale unui tot.

TOTEM. — *In Sociologie.* Strămoşul comun tuturor indivizilor care alcătuesc unitatea socială a *Clanului* (societăţi primitive existente şi azi la Australieni şi Indienii din America de Nord). Totemul este o idee religioasă (nu una biologică, de rasă) şi în mod concret, el este fie un animal, fie o plantă, fie un obiect oarecare, socotit ca sfânt (tabù), neputând fi atins fără a se comite un sacrilegiu. (Vezi *Tabù*).

1. *Intichiuma* este ziua anului, ca mare sărbătoare religioasa, când Totemul poate fi atins şi chiar mâncat de membrii clanului (dacă este animal sau plantă), care se consideră prin aceasta şi mai solidar uniţi între ei.

TOTEMISM. — *In Religie.* Cea mai simplă şi mai primitivă formă de credinţă religioasă, bazată pe Totem (vezi). Triburile (clanurile) totemiste au şi cultul morţilor, al focului, al soarelui, al lumii, al spiritelor, etc. — ajungând unele (Polinezieni de pildă) la adevărata desvoltare sufletească: acceptă Creştinismul, fără să mai treacă prin formele intermediare ale credinţei: Animismul, Fetişismul, Zoolatria, Astrolatria, Idolatria, Po-

liteismul, Triteismul şi Duoteismul. (Vezi acestea).

TRADIŢIE. — *Inţeles etimologic.* Verbul „transmitere" s'a schimbat în „ceea ce s'a transmis" din generaţie în generaţie ca intelect, afect şi voinţă, de suflet colectiv, de conştiinţă socială, celor care alcătuesc o familie, o naţiune, o profesie, etc. — Se întrebuinţează termenii: Tradiţie *orală* şi Tradiţie *scrisă*, după cum ceea ce s'a transmis s'a făcut prin vorbă (oral), sau scris (documente).

1. *Tarde*, consideră Tradiţia ca o forţă spirituală, a imitaţiei generaţiilor trecute de către generaţia actuală. Ea se statorniceşte în suflete sub formă de *Obiceiuri*, extinse la societatea întreagă — care nu trebuesc confundate cu *Obişnuinţa*, deoarece aceasta este o deprindere, redusă la un singur individ. De asemenea, Tradiţia şi Obiceiul, nu trebuesc confundate cu *Moda*, fiindcă aceasta este o imitaţie a semenilor şi în prezent. (Vezi acestea).

TRADIŢIONALISM. — A. *In filosofia Sociologiei.* Teorie, care susţine ca ideal de organizare socială pe aceea bazată pe Tradiţie (vezi), întrucât aceasta este singura realitate concretă a conştiinţei sociale şi nu trebue înlocuită prin abstracţiuni teoretice, străine de sufletul social. In consecinţă, trebuesc păstrate formele politice, economice, juridice, culturale, ele fiind expresia adevăratelor trebuinţe sociale. — Teorie asemănătoare *Conservatorismul.* — Opuse sunt: *Revoluţionalismul* şi *Liberalismul.* (Vezi).

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată teoriilor, care susţin că adevărul nu poate fi cunoscut decât plecând dela tradiţie şi în special, dela tradiţia religioasă păstrată de Biserică, întrucât originea adevărului se află în revelaţia divină *(Lamennais).*

TRANS... — Ceea ce este *dincolo, peste...* Prefix, întrebuinţat mult în Filosofie. Adăogat unui termen, face ca înţelesul său să devie opus termenului nou format, întrucât denumeşte o existenţă deosebită, dincolo, peste, în afară de existenţa denumită fără prefix. (Ex: Trans-Cendant, Trans-Formism, Trans-Formare, etc.).

TRANSĂ. — *In Psiho-Patologie.* Denumire dată stărilor anormale sufleteşti: de somnabulism, hipnoză, alterări de personalităţi, letargii, crize extatice şi în special, stărilor în care se află *medium*-ul când manifestă asemenea fenomene sufleteşti.

TRANSCENDENT. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Ceea ce este existenţă în sine, dincolo, *peste* existenţa de manifestare; nu se confundă cu ea, dar produce efecte în ea. (Vezi Cauză Primă — Substanţă — Principiu Prim-Transitiv).

B. *In Filosofia Cunoaşterii.* Ceea ce este *dincolo* de orice cunoaştere prin simţuri. — *Kant* numeşte Principii Imanente, pe acelea cu care se cunoaşte realitatea sensibilă şi Principii Transcenden-

te, pe acelea care depăşesc realitatea sensibilă. — Opus este *Empiric* şi *Imanent.*

C. *In Filosofia Creaţiei.* Teoria Deistă consideră pe Dumnezeu creatorul Universului, că este transcendent a ceea ce a creat *(Leibnitz).*

TRANSCENDENTALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată teoriilor, care susţin forme apriorice de cunoaştere dincolo, peste, funcţiunea simţurilor. — *Emerson,* denumeşte astfel Teoriile Idealiste şi *Kant,* Principiile Raţiunii, Categoriile şi Intuiţiile pure de timp şi spaţiu, deoarece acestea sunt formele prime, apriorice, dincolo de cunoaşterea prin simţuri, peste ele şi neconfundându-se cu ele. Numai prin aceste forme transcendente pot căpăta înţeles şi valoare datele experienţii simţurilor. — (Vezi *Criticism* şi *Realism-Idealism*).

TRANSDUCŢIE. — *In Pedologie* (Pedagogia infantilă). *Stern* susţine existenţa unei deosebite Metode de argumentare în gândirea copliului, „care trage concluziuni prin analogie, identitate şi diferenţă", numită Transducţie.

TRANSFERT. — A. *Inţeles general.* Trecerea unei existenţe oarecare (obiect material, sau fenomen sufletesc) în locul alteia.

B. *In Psihologie.* Transfert de *sensaţiuni* (dela o persoană care prinde vibraţiile, la alta care sesisează sensaţia respectivă acestor vibraţii fără ca să le fi prins); Transfert *de sentimente.* Starea afectivă avută faţă de un obiect oarecare, transferată faţă de alt obiect *(Ribot* şi *J. Sully);* Transfertul *valorilor* (trecerea valorilor dela existenţa simbolizată la simbol, dela efect la cauză, etc.) — *Bouglé:* „Transformarea mijloacelor în scopuri, nu este decât un caz particular al transfertului de valoare, care guvernează toată vieaţa sentimentală".

TRANSFORMARE. — A. *Inţeles general.* Trecerea dela o primă la altă formă.

B. *In Logică.* Trecerea dela forma unei judecăţi (de ex. particular-afirmativă) la altă formă (universal-afirmativă), prin înlocuirea subiectului prin predicat. — Sinonim cu *Inversiune,* sau *Conversiune* (Vezi).

TRANSFORMISM. — *In Filosofia Biologiei.* Teorie, care susţine că speciile vieţuitoarelor nu sunt fixe şi distincte, ci variabile şi susceptibile de a se transforma una din alta, de regulă din o specie anterioară dispărută. — Altă denumire este *Transmutaţie.* (Vezi Evoluţionismul Biologic).

1. *Lamarck,* în Filosofia Zoologică, explică Transformismul prin adaptarea constantă a vieţuitoarelor la mediul fizic şi variabil. — *Darwin,* în Originea Speciilor, îl explică prin adaptarea ce rezultă din Concurenţa vitală (lupta vieţii) şi Selecţiunea naturală.

2. *Transformismul.* Nu trebue identificat cu *Evoluţionismul,* deoarece el este limitat numai la Problema Biologică şi la ipote-

zele din teoriile lui Lamarck şi Darwin; pe când Evoluţionismul, este teoria extinsă la întreaga Problemă Cosmologică, privitoare la originea, alcătuirea şi scopul Universului, alături sau intermediară între cele două teorii opuse una alteia: *Mecanismul* (care explică Universul ca o cauzalitate naturală a Forţei prin ea înseşi, întâmplătoare, neraţională şi fără scop, singura existenţă ca lege a naturii) — şi *Finalismul*, care-l explică prin existenţa unui Principiu existent în Univers *(imanent)*, sau exterior Universului, de asupra, dincolo de el *(transcendent)*. — Vezi Deismul şi Teismul pentru Finalismul transcendent; iar Panteismul, Panlogismul şi Pantelematismul pentru Finalismul imanent.

3. *Evoluţionismul.* Nu explică Universul prin cauze finaliste. imanente sau transcendente, dar nici prin cauzalitatea unei forţe oarbe pur mecanice, care să fi dat naştere ca efect la alcătuirea complicată şi totuşi armonică a existenţelor Universului, în special la materia organică şi apariţia vieţii şi a sufletului. De aceea Evoluţionismul, admiţând existenţa cauzelor naturale pe care se fundează Mecanismul materialist, explică ordinea universală, vieaţa şi sufletul, ca fiind transformări *lente şi succesive* în timp foarte îndepărtat ale materiei, lipsită iniţial de orice organizare. — *Spencer:* „Evoluţia este o trecere a materiei şi a mişcării, dela o stare omogenă, indefinită şi incoherentă — la stare eterogenă, definită şi coherentă".

TRANSITIV. — *In Filosofia Cosmologică.* Denumire dată existenţii acţiunii sau cauzei, care face să derive din ea alte existenţe ca efecte, dar prin aceasta ea îşi pierde existenţa ei *de cauză* şi trece în existenţa *de efecte*. Astfel, că nu trebue identificat cu *Transcendent* (Vezi).

TRANSMIGRAŢIE. — *In Filosofia Religiei.* Altă denumire dată *Metempsihozei* (Vezi).

TRANSNATURAL. — *In Filosofia Creştină.* Insuşirea atribuită omului şi destinului său, de a nu fi nici Naturală (ca a tuturor celorlalte fiinţe), nici Supranaturală (ca a îngerilor).

TRANSRAŢIONALISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Insuşirea atribuită omului, ca o caracteristică proprie, de a fi convins de existenţa unei lumi cu puteri supranaturale, misterioase şi necunoscută de ştiinţă, întrucât cunoaşterea ei este dincolo de posibilitatea raţiunii.

TRIVIUM. — Denumire dată în Evul Mediu primului ciclu de învăţământ superior, cuprinzând trei obiecte: Gramatica — Retorica — Logica, după care urma *Quadrivium* (Vezi).

TROPI. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Denumire dată de Scepticismul filosofilor greci, argumentelor prin care contestau valoarea cunoaşterii, prin simţuri, prin raţiune şi prin orice cale. (Vezi *Scepticismul*).

TROPISM. — *In Filosofia Biologiei.* Orientarea plantelor, prin reacţiuni de natură fizico-chimică la influenţele exercitate asupra

lor de mediul cosmic în care viețuiesc. — Speţe ale Tropismului: *Fototropismul, Geotropismul, Heliotropismul* (Vezi).

1. Tropismele sunt *pozitive*, când planta se îndreaptă către influența exercitată asupra ei tinzând să se apropie de ea — şi sunt *negative*, când tinde să se depărteze.

2. Evoluţionismul biologic susţine, că lumea plantelor devine în timp lumea animală şi aceasta devine lumea umană; astfel că orientarea la animal va menţine tropismele (denumite acum *Tactisme* de *Jennings* şi *Loeb*) şi lor li se va adăuga *Instinctele* — şi tot aşa orientarea la om, va menţine orientarea animală, căreia i se va adăoga *Conştiinţa*, sau sufletul propriu zis.

TRUISM. — *In Logică.* Altă denumire dată *Tautologiei* (Vezi). — *Leibnitz* le numeşte „judecăţi frivole", ele fiind inutile adevărului.

U

UBICUITATE. — A. *Inţeles general.* Insuşirea de a fi pretutindeni prezent în spaţiu.

B. *In Filosofia Religiei.* Teologia atribue lui Dumnezeu *Omniprezenţa,* ca sinonim *Ubicuităţii.*

UCRONIE. — *In Filosofia Istoriei.* Denumire dată de *Renouvier* faptelor de cultură şi civilizaţie care nu s'au produs, dar care se pot produce în viitor, ca o consecinţă a progresului.

ULTIM. — A. *Inţeles general.* Ceea ce a ajuns la locul de unde nu se poate merge mai departe (la cel din urmă loc).

B. *In Filosofia Ontologică.* Se întrebuinţează împreună cu Prim. Astfel: Cauză primă şi ultimă — Principiu prim şi ultim — Substanţă primă şi ultimă. (Vezi *Prim*).

UMANISM. — *In Filosofia Cunoaşterii.* Teoria, care susţine în problema valorii, că adevărul este condiţionat de alcătuirea fiinţei umane. Este o formă a Pragmatismului, denumită astfel de *F. Schiller* (Vezi şi lămuririle de sub *Scepticism — Pragmatism*).

UNICITATE. — Insuşirea de a fi unic, singur — nu ca parte dintr'o multiplicitate.

1. Nu trebue confundat cu ceea ce este Unul, care se numeşte Unitate, întru cât *Unicitatea* este negarea Multiplului ca număr, pe când Unitatea este element al numărului. Ex: Monoteismul, susţine unicitatea lui Dumnezeu. (Vezi *Singular*).

UNITATE. — Insuşirea de a fi unul, o parte dintr'o multiplicitate, dintr'un tot, considerată aşa cum este ea, ca *parte.*

1. In Filosofia lui *Plotin.* Principiul Prim al Universului, din care derivă toate existenţele, este denumit *Unul.*

2. *In Matematică.* Unităţile, alcătuesc numerile cardinale aritmetice. Are şi înţelesul de Mărime de bază, pentru măsurarea altor mărimi de aceiaşi speţă Ex: lungimea de un metru, ca uni-

tate de măsură a lungimilor — capacitatea de un litru — greutatea de un Kgr, etc.

UNIVERS. — Existența întreagă, fie ca manifestare (fenomene), fie absolută în sine (numen). — Uneori sinonim cu Lume și Cosmos (Vezi).

1. Unii filosofi, ca *Epicur* și *Spencer*, susțin existența mai multor Lumi în Univers. *A. Comte* deosebește Lumea, care este relativă — de Universul, care este absolut. Relativismul, consideră Universul numai ca totalitate a fenomenelor existente în timp și spațiu.

2. *In Filosofie*. Universul constitue obiectul problemei *Onto- Cosmologică* asupra: originii, alcătuirii și scopului universului. (*Vezi* Mecanism — Finalism — Evoluționism și Materialism — Spiritualism — Fenomenism).

UNIVERSAL. — *Ințeles general*. Ceea ce aparține tuturor existențelor din Univers; sau în înțeles restrâns, tuturor existențelor care alcătuesc subiectul unei gândiri oarecare și tuturor oamenilor. Astfel: Ordine (Cauză, Necesitate) Universală, Legi Universale, Principiu universal. Legi morale universale, Principiile rațiunii universale, etc. — Opus este *Particular* (Vezi).

UNIVERSALE (Judecăți). — *In Logică*. Fel de judecăți care au însușirea formală a categoriei Cantitate și anume, pe aceea prin care predicatul gândirii afirmă sau neagă despre toată cantitatea subiectului (sfera), despre tot numărul fenomenelor cuprins în el ca noțiune. Astfel sunt două feluri de judecăți universale: afirmative simbolizate în Logică prin litera *A* și negative prin *B*.

1. *Este necorect* să se spună: „o judecată este universală, când subiectul ei este universal sau general" deoarece tot jud. universală este și atunci când subiectul este singular (un nume propriu sau un fenomen individualizat) Ex: Ceasornicul acesta este de argint. Sau, Craiova este un municipiu. Etc.) Singularul prin însăși natura lui nu se poate cantifica numai în parte, particular. — (Precizarea de mai sus este valabilă, fiindcă se admite existența „noțiunilor singulare" și se tratează despre ele în manualele de Logică).

2. Tot așa de necorect este să se spună: „judecata este particulară, când subiectul său este particular". Este corect însă când se spune: „o judecată este universală (sau particulară) când subiectul ei este gândit universal (sau particular) de către predicatul său", deoarece ne duce la înțelesul ce-l are predicatul în judecată: să atribue sau nu însușiri de ale sale subiectului. fie tuturor fenomenelor ce el cuprinde ca noțiune (Jud. universală, afirmativă sau negativă), fie numai unei părți din numărul acestora (Jud. particulară, afirmativă sau negativă). Universal. are ca opus Particular și nu trebue identificat Universalul cu Generalul și nici Particularul cu Singularul, sau Specialul. (Vezi acești termeni și *Cantificarea predicatului*).

UNIVERSALIA. — *In Filosofia Cunoașterii*. Scolastica Evului Mediu denumea astfel următoarele cinci idei (noțiuni): Genul — Speța — Diferența — Propriul — Accidentalul, fiindcă le considera Universale.

1. Aceste cinci Universale sunt derivate din General, astfel: din *sfera* lui (numărul, cantitatea de existențe individuale cuprinse în el) derivă Genul și Speța; iar din *conținutul* lui (calitatea, însușirile existențelor cuprinse în el) derivă: Diferența, Propriul (esențialul) și Accidentalul (întâmplătorul).

UNIVERSALISM. — A. *Ințeles general.* Denumirea dată teoriilor filosofice care susțin existența unei realități ca un Tot unic, universal, în care existențele sunt indisolubil legate între ele. — Opus este *Individualismul*, care consideră existențele, izolate între ele, fără legături care să le unească în Totul universal.

1. *In Filosofia Finalistă.* Universalismul susține că toți oamenii sunt supuși voinței lui Dumnezeu, destinați prin aceasta către spiritualizare și perfecțiune *(Leibnitz).*

2. *In Filosofia Sociologiei. A. Comte,* susține că individul este un mijloc al societății, servind perfecționării ei ca familie, națiune sau umanitate, considerate aspecte ale Universalității sociale — singura valoare căreia trebue să i se subordoneze valorile individuale. (Vezi *Individualism — Socialism).*

UNIVERSALITATE. — Totalitatea existențelor Universului. (Vezi *Universalism*).

UNIVERSALIZARE. — *In Logică.* Operația gândirii de a trece dela individual și particular — la general și universal, fie că sunt considerate existențele în producerea lor în timp, fie în asemănarea lor. (Vezi *Clasificarea*).

UNIVOC. — *In Logică.* Condiția adevărului cuprins în idei (noțiuni), de a avea un singur înțeles în toate operațiile de judecăți și raționamente ce gândirea face cu aceste idei, conform principiului fundamental al rațiunii: „O cunoștință este egală și identică cu înțelesul ei" (Vezi *Princip. Identității*). — Opus este *Echivoc* (Vezi).

UTIL. — A. *Ințeles general.* Insușirea de a satisface o trebuință a vieții practice ca interes imediat.

UTILITARISM. — A. *Ințeles general.* Denumire dată teoriilor filosofice de orice fel, care fac din ideea utilului fundamentul oricărei valori de cunoaștere și faptă (acțiune).

B. *In Filosofia Moralei.* Denumire generală dată teoriilor morale, care identifică binele cu Utilul (Interesul practic), cu Plăcerea *(Hedonismul)* și cu Fericirea *(Eudaimonismul),* acestea fiind spețe ale Utilitarismului. (Vezi aceste torii).

1. Utilitarismul afirmă: Binele este Plăcerea, iar Răul este Durerea. Virtutea morală constă în posibilitatea de a prevedea efectele plăcute sau dureroase ale faptei și de a le aprecia ca atare, măsurându-le între ele. Astfel, se vor Săvârși acele fapte care dau cea mai mare cantitate de plăcere și cea mai mică de durere, realizând o adevărată contabilitate sufletească morală. *Beutham* fixează o *Aritmetică* a plăcerilor bazată pe cantitatea lor, iar *St. Mill, o Estetică* a plăcerilor bazată pe calitatea lor, armonizând între ele plăcerile și interesele

individuale cu cele sociale, subordonând pe cele mai puțin calitative celor mai mult calitative. Prin aceasta, Mill admite existența Binelui ca superior Plăcerii, apropiindu-se de Eudaimonism; pe când Beutham și Hedonismul, identifică Binele cu Plăcerea și prin aceasta susțin Utilitarismul propriu zis, fundat pe realizarea trebuințelor practice ale vieții.

2. Utilitarismul este un efect al progresului Tehnicei, care a dat mare încredere omului în puterile lui și l'a făcut să ridice utilul, interesul și plăcerea la ranguri de valoare sufletească morală; iar, din punct de vedere istoric, Utilitarismul este o derivare a teoriei morale fixate de *Epicur* în „regula aurului", care fixează că Binele suprem nu este plăcerea, ci Lipsa Durerii singura care asigură liniștea sufletească, fericirea („ataraxia"). Vezi *Etica — Morala — Imperativul categoric*.

UTOPIE. — A. *Ințeles general*. Ceea ce nu se poate realiza ca ideal propus, deoarece nesocotește realitatea. Este mai mult un sentiment, o credință, un vis, o nădejde sau o fantazie.

B. *In Filosofia Sociologiei*. Asemenea organizări „utopice" ale societății au fost imaginate de *Platon, T. Morus* (care-și intitulează concepția chiar „Insula Utopia"), *Campanela* (o intitulează „Cetatea Soarelui"), *Cabet* („Călătorie în Icaria"), etc. — *Sorel,* spune că multă vreme socialismul n'a fost decât utopie, operă a teoreticienilor fără nicio legătură cu vieața concretă socială, însă datorită organizării lucrătorilor în sindicate și „mitului grevei generale", socialismul a devenit o regulă de organizare necesară societății. (Vezi *Socialism — Sindicalism*).

1. *Höffding:* Numeroase lucrări utopice, în realitate sunt expuneri critice a relelor și abuzurilor timpului, conchizând la necesitatea unei organizări sociale în care acestea să dispară; însă, fără ca prin aceasta să fixeze și modul de realizare a organizării noi suprapuse celei vechi.

2. *A. Comte*, atribue Utopiei un rol important în progresul științei în genere, deoarece fundamentul este același: invenția creatoare și ipoteza. *Le Roy:* „Logica Invenției se bazează pe memetoda utopică".

V

VALOAREA. — A. *In Filosofia Cunoașterii*. Problema Valorii Cunoașterii, a căpătat drept răspunsuri teoriile: Dogmatismul — Scepticismul — Criticismul — Pozitivismul — Agnosticismul — Pragmatismul și Antiintelectualismul. (Vezi acestea și lămuririle de sub *Scepticism*).

B. *In Sociologia Economică* are înțelesul de posibilitate și grad de satisfacere a trebuințelor fizice și sufletești, distingându-se: a) valoarea *obiectivă,* echivalentă cu prețul și valoarea *subiectivă,* nedeterminată de legile economice, ci de cele sufletești individuale.

VALORIFICAREA Gândirii. — *In Filosofia Logicei.* Valoarea, este considerată *formă* a raţiunii adânc structuralizată în suflet, ca şi celelalte forme: Identitatea, Contrarietatea, Terţiul exclus (Contradicţia) şi Raţiunea suficientă, denumite Principii ale raţiunii. (Vezi acestea).

1. Prin Valorificare se află dacă gândirea este adevărată sau eronată, deoarece Adevărul şi Eroarea sunt chiar valorificarea gândirii. Inţelesul complet, de valoare al unei cunoştinţe, este fixat prin: *calitate, cantitate, relaţie* şi *modalitate.* Comparaţia înţelesurilor subiectului şi predicatului oricărei gândiri trebueşte făcută în întregime, din toate aceste puncte de vedere ale valorii. Faptul că Principiul valorificării nu apare în gândirea unuia sau altuia, tot aşa de uşor şi necesar cum apar celelalte principii ale raţiunii, aceasta nu îndreptăţeşte negara sau desconsiderarea lui; este la fel de inadmisibilă, ca şi negara sau desconsiderarea celorlalte principii ale raţiunii, când gândirea reală omenească nu le aplică în toată puritatea lor, străină de orice subiectivism. Fără asemenea puritate, gândirea nu aplică valabil nici adevărul valorii de cultură, deşi este structuralizat şi el ca *formă a sufletului.* Varietatea de înţeles a valorilor, atribuită noţiunilor este explicabilă faţă de înţelesul de existenţă, întru cât *existenţa* este mai stabilă ca *valoarea,* dar nici ea nu este permanentă în timp, imuabilă, ci se schimbă şi înţelesurile de existenţă odată cu progresul ştiinţei. care fixează asemenea înţelesuri. (Vezi Cuvânt introductiv şi *Axiologia).*

VANITATE. — A. *In Etimologie.* Ceea ce este *van,* fără valoare, fără consistenţă, vid, iluzoriu.

B. *In Psihologie.* O tendinţă, de natură voluntară şi afectivă de a provoca şi căuta admiraţia, elogiul, sau numai aprobarea semenilor. — Nu trebue identificată cu Orgoliul.

1. *A. Comte:* Vanitatea şi Orgoliul sunt două înclinaţiuni, deşi amândouă urmăresc superioritatea, ascendenţa personală faţă de a semenilor; însă, vanitatea isvorăşte din trebuinţa de a fi aprobat prin convingerea semenilor pentru aceasta — pe când orgoliul, isvorăşte din trebuinţa de a domina pe alţii, de obiceiu prin forţă, fără să simtă nevoia convingerii altora.

2. *Lalande,* contestă aceste înţelesuri, afirmând că orgolioşii nu se servesc întotdeauna de forţa constrângerii pentru a li se recunoaşte şi aproba calităţile, fiindu-le suficient sentimentul superiorităţii lor, reale sau imaginare şi izolându-se chiar de semeni; iar vanitoşii, caută admiraţia altora prin exagerarea calităţilor ce ei au cu adevărat.

VARIAŢII CONCOMITENTE. — *In Metodologie.* Una din speţele metodei Experimentului Inductiv, indicate de *Herschell* şi fixate de *St. Mill,* astfel: „Când un fenomen oarecare variază într'un fel şi variază cu el şi un alt fenomen într'un oarecare fel, atunci el este sau cauza sau efectul acestuia". (Vezi *Concomitenţă* şi *Experimentul*).

VEDELE. — *In Filosofia Indiană.* Titlu a patru cărţi filosofice, în care se tratează în special legătura dintre Om şi Univers într'o

Substanţă spirituală unică şi eternă, care a creat Universul şi a luminat conştiinţa, pentru o continuă solidaritate cu toate existenţele.

VELEITATE) — *In Psihologie.* Posibilitatea voinţei de a se înfăptui, însă înfăptuirea este tot amânată, sau chiar niciodată executată, din cauza lipsei motivelor puternice care să o determine. (Vezi *Abulie*).

VERBALE Noţiuni. — *In Logică.* Una din cele trei grupe de noţiuni (substantivale — adjectivale — verbale) în care se orânduesc toate noţiunile şi anume, acelea care cuprind înţelesurile verbelor.

1. Noţiunile, ca idei asupra *existenţelor,* sunt referitoare la înţelesurile lor şi prin natura lor gramaticală sunt substantive, iar prin aceea reală, sunt existenţe ce nu pot fi lipsite de însuşiri (adjective, în gramatică) şi nici concepute decât în continuă acţiune (verbe). Adăugăm şi faptul că prin flexiunea limbii adjectivele şi verbele se pot substantiva şi reciproc, reducându-se prin aceasta existenţa la unitate. (Vezi *Gramatica* şi *Logica,* ce nu trebuesc identificate).

VERBALISM. — A. *In Filosofia Cunoaşterii.* Altă denumire dată *Nominalismului* (Vezi).

B. *Inţeles prejorativ.* Abuzul de cuvinte (vorbe), ce nu cuprind înţelesuri logice ca fond, ci numai exprimări multiple de coloratură, care mai mult întunecă decât luminează gândirea. (Vezi *Psihtacism*). — Altă denumire, *Verbomania,* propusă de *Ossip-Lourié* şi *Beţia de cuvinte,* propusă de *T. Maiorescu.*

VERIDIC. — *In Logică.* Altă denumire dată cunoştinţelor obiective, adevărate. — Sinonim cu *Veritabil.*

VERIDICITATE DIVINĂ. — *In Filosofia Religiei.* Dacă se susţine posibilitatea de a cunoaşte adevărul prin voinţa lui Dumnezeu — omul are însă numai posibilitatea de a afirma adevărul (veridicul), deoarece numai Dumnezeu singur este Atotştiutor şi prin aceasta, este chiar adevărul (Veridicitatea Divină).

VID. — *In Fizică.* Spaţiul pur, lipsit de orice corp material cunoscut şi existent în locul (spaţiul) considerat astfel.

VIEAŢĂ. — *In Filosofia Generală.* Problemă fundamentală, cu aceleaşi întrebări comune tuturor problemelor filosofice: originea, natura şi scopul vieţii (biologice, sufleteşti, individuale şi sociale).

1. *In Filosofia Cosmologică.* A). *Mecanismul* materialist. Consideră vieaţa, ca o derivare a materiei şi forţei, lipsită de orice finalitate conştientă. — B) *Finalismul,* imanent sau transcendent. O consideră ca o derivare a sufletului universal sau Divin. — C) *Evoluţionismul.* Deşi o consideră ca o derivare a materiei, însă e rezultată din transformări succesive şi neîntrerupte în timp; astfel că apariţia vieţii, este concomitentă unei anumite organizări a materiei. (Vezi *Spiritualism*).

2. *In Filosofia Biologiei.* Vieaţa este totalitatea fenomenelor de organizare corporală în continuă

transformare şi activitate — în special de nutriţie şi reproducere — cu o durată dela naştere până la moarte. (Vezi *Transformism*).

3. *Câteva concepţii*. Vechiul Testament consideră vieaţa de natură materială, pe când Noul Testament concepe Vieaţa Eternă, Vieaţa Spiritului. Astfel Sfinţii Evanghelişti *Matei, Luca* şi *Ion:* „Acela care-şi iubeşte vieaţa o va pierde, iar aceluia căruia îi va displăcea vieaţa în această lume îi va fi păstrată Vieaţa Eternă". — *Lamarck*. „Vieaţa nu este decât un fenomen fizic. Toate fenomenele vitale sunt datorite cauzelor mecanice" — *Nägeli*, susţine existenţa unei vieţi universale, neexistând corpuri, cu şi fără vieaţă. — *Dastre:* „Cristalizarea corpurilor materiale este vieaţă". — *Bergson:* „Principiul universal este Elanul Vital". — *Schopenhauer:* „Vieaţa este o veşnică luptă şi durere, rezultată din voinţa de a trăi, fundament al vieţii şi al existenţii întregi". — *Maine de Birau* deosebeşte trei vieţi suprapuse: 1) Vieaţă animală (de nutriţie şi reproducere, de impresii şi reacţii). 2) Vieaţa umană (ca rezultat al conştiinţei de sine şi voinţei libere) şi 3) Vieaţa spirituală (îndreaptă către Dumnezeu). — *Filosofia contimporană*. Leagă de vieaţă ideea de valoare spirituală, de natură afectivă, chiar mistică, dându-i înţelegere şi preţuire de Cult al vieţii. Singurul bun al vieţii este însuşi vieaţa. (Vezi *Vitalismul)*.

VIEAŢĂ VIITOARE. — *In Religie*. Altă denumire a Nemuririi, a Imortalităţii, a Vieţii Eterne — vieaţă, care n'are durată în timp, n'are sfârşit, chiar după ce sufletul părăseşte la moarte corpul, acest al său lăcaş temporal. (Vezi *Metempsihoză* şi *Transmigraţie)*.

VINDICTA PUBLICĂ. — *In Sociologia Juridică*. Răzbunarea colectivă contra infractorilor de mare gravitate penală, ca o reacţiune a moralei grav atinse. *Höffding*, o consideră Instinct omenesc derivat din instinctul de conservare şi aci găseşte şi originea justiţiei penale. — *Laas*, o consideră drept răzbunare moralizatoare socială.

VIOLENŢĂ. — A. *Inţeles general*. Forţa fizică, contra obstacolelor de orice natură care-i rezistă, întrebuinţată contrariu legilor juridice sau morale.

B. *In Psihologie*. Indemnurile către mişcare, scăpate de sub controlul voinţei deliberative.

1. Filosofia lui *Nietzsche* şi Sindicalismul revoluţionar (vezi), sustin „acţiunea directă" în viaţă, violenţa. *Sorel*, în *Reflexiuni asupra violenţei*, deosebeşte forţa de violenţă astfel: „Forţa este a burghezimei, care urmăreşte supunerea tuturor autorităţilor faţă de ea pe când Violenţa proletară, vrea să suprime Statul".

VIRTUAL. — A. *Inţeles general*. Existenţă posibilă în viitor, întrucât cuprinde toate condiţiunile ca să se întâmple. (Vezi *Potenţial*).

B. *In Filosofia Scolastică*. Existenţă în esenţă, deşi nu este în actualitate. — Opus este *Formal* (Vezi).

C. *In Teologia Creştină*. Se consideră virtuală prezenţa lui Christos în Sfânta Impărtăşanie.

VIRTUTE. — A. *Inţeles comun*. Puterea unei cauze (fizice sau psihice) de a produce efecte. Ex: Gândirea se face în virtutea ra-

ţiunii. —Mişcarea se face în virtutea forţei. Etc.

B. *In Morală.* Motivele sufleteşti intelectuale şi afective, care voiesc şi realizează fapta Binelui.

1. *Socrate,* considera Inţelepciunea ca Virtute Supremă. — *Platon,* Prudenţa, Curajul, Temperanţa şi Dreptatea, ca Virtuţi Cardinale. — *Aristotel* deosebea a) Virtuţile Intelectuale, al căror obiect sunt ştiinţa şi contemplaţia şi b) Virtuţile Morale, al căror obiect sunt faptele vieţii practice, anume: Dreptatea, Mărinimia, Libertatea, Curajul şi Prietenia. — *Sfântul Toma din Aquino,* consideră Credinţa, Speranţa şi Mila, drept Virtuţi Teologice creştine. — *Montesquieu,* face din iubirea Patriei şi a legilor Virtuţi Politice — *Kant,* deosebeşte Virtutea (care este principiul de autonomie internă al faptelor şi scopurilor morale, urmărind perfecţiunea de sine şi a altuia) de Justiţie (care este principiu eteronom, de constrângere externă la executarea legilor juridice). — *Höffding,* deosebeşte Virtutea de Datorie, astfel: „Datoria presupune o concentrare a sentimentului moral asupra unui fapt izolat, pe când Virtutea este o dispoziţie permanentă de a face binele".

2. Inţeles restrâns de Virtute. Se atribue Curajului la bărbaţi şi Castităţii la femeie, iar cel de Fidelitate conjugală în căsnicie.

VISUL. — A. *In Psihologie.* Stări sufleteşti în timpul somnului (cunoştinţe, afecte, voliţiuni) necontrolate de Conştiinţă, manifestându-se ca Iluzii şi Halucinaţii. (Vezi).

B. *In Filosofia Spiritistă.* Este considerat ca o comunicare a spiritului cu alte spirite. (Vezi *Spiritismul*).

C. *In Filosofia Pozitivistă.* Este un joc al sensaţiilor şi reprezentărilor, rezultat din cauze organice şi din slăbirea legăturii dintre organism cu funcţiunile lui şi conştiinţă.

D. *In Filosofia Inconştientului.* Este evadarea în conştient a stărilor sufleteşti gonite (refulate) în inconştient.

VITAL. — Ceea ce este esenţial şi necesar vieţii pentru a exista.

VITALISM. — A. *In Filosofia Biologiei.* Denumire dată teoriilor biologice, care susţin că fenomenele vieţii (vitale) au însuşiri speciale, deosebite de cele fizice sau chimice, datorită cărora vieaţa manifestă o forţă vitală neasemănătoare şi ireductibilă forţei materiei inerte, fizice.

B. *In Filosofia lui Bergson.* Elanul Vital, susţinut în *Evoluţia creatoare,* astfel: „Elanul originar al vieţii trece din generaţie în generaţie de germeni, prin intermediul organismelor desvoltate, care formează între germeni trăsura de unire. Acest elan, conservându-se pe drumurile evoluţiei pe care se răspândeşte, este cauza profundă a deosebirilor speţelor, cel puţin a acelora care-şi transmit acest elan vital creind speţe noi. Elanul se îmbucăţeşte din ce în ce, pe măsură ce se comunică (din generaţie în generaţie). El este finit, limitat, este odată pentru toţi, dar poate primi ajutor".

VIŢIUL. — A. *Inţeles comun.* Ceea

ce este greşit, defectuos, dăunător, rău.

B. *In Morală.* Deprinderea de a înfăptui Răul moral. — Opus *Virtuţii.*

C. *In Psihologie.* Sufletul stăpânit de patimi, lipsit de puterea voinţei deliberative.

VIZIUNE. — A. *In Psihologia Patologică.* Altă denumire dată *Halucinaţiei* (Vezi).

B. *In Filosofia Intuiţionismului.* Sinonim cu Intuiţie (intelectuală, afectivă şi mistică revelată).

1. *Viziunea în Dumnezeu.* Teoria lui *Malebranche* în problema Cunoaşterii, prin care susţine că ceea ce se cunoaşte nu este decât ideea existenţelor care sunt în Dumnezeu. „Ceea cunoaştem, Dumnezeu ne face să cunoaştem".

VIZUALE (Sensaţii). — *In Psihologie.* Cunoştinţe despre insuşirile de lumină (alb, negru) şi de culoare (roş, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo şi violet) rezultate din prelucrarea de centrii nervoşi a excitaţiilor respective, aduse aci de nervii sensitivi vizuali, după ce aceştia le-au prins ca vibraţii ale fenomenelor.

1. Organul vizual — ochiul — este alcătuit din: *Sclerotica,* un înveliş protector cu o deschizătură în faţă (corneea), prin care intră vibraţiile, de lumină sau culoare şi o altă deschizătură în spate, prin care ies terminaţiile nervului optic răspândite în retină, mergând spre centrul cerebral; *Coroida,* un ţesut de vase sanguine care nutresc ochiul, acoperit cu o membrană neagră *(pigment)* ce face să fie întuneric în *Camera obscură* a ochiului; *Irisul,* un disc circular derivat din coroidă, are şi el o deschizătură, *(pupila); Cristalinul,* lentilă care resfrânge (refractă) vibraţiile de lumină şi culoare: *Corpul ciliar* muschiular, care acomodează vederea la diferite distanţe prin mărirea sau micşorarea pupilei, pentru a pătrunde vibraţiile de lumină şi culoare; *Retina,* straturi de celule în formă de bastonaşe, pentru lumina alb — negru şi în formă de conuri, pentru cele şapte culori, precum şi, terminaţiile nervului optic; *Punctul orb,* locul unde nervul optic se desface în ramificaţii, pentru a se integra în retină şi *Pata galbenă,* locul de pe retină deasupra Punctului orb, unde se formează imaginea obiectelor. — In celulele retinei se produc processe *chimice* de agregare şi dezagregare, după cum în cristalin se produc processele *fizice* ale refracţiei.

2. Insuşirile sensaţiilor vizuale sunt: *Intensitatea* (tăria), *Puritatea* (lipsa totală de alb sau negru) şi *Saturaţia* (amestecarea cu alb sau negru). Sensaţiile de lumină (negru şi alb) sunt numai subiective, deoarece Negrul este produsul unei totale lipse de vibraţii — iar Albul este combinarea între ele a celor şapte culori. Roş, Portocaliu şi Galben sunt excitante, Verdele este neutrul, iar Albastrul, Indigo şi Violet sunt calmante, întrebuinţându-se în terapeutica bolilor mintale.

3. Boli. (Vezi: *Acromatopsia — Daltonismul — Miopia — Presbiţia).*

VOCAŢIE. — *In Psihologie.* Insuşiri sufleteşti individuale, necesare realizării valoroase a unui studiu, a unei arte sau profesii în genere. Valoarea vocaţiei este su-

perioară valorii aptitudinilor *(R. Motru)*. Existenţa amândorura se găseşte în structura de adâncime a sufletului şi pot să fie descoperite (depistate) prin metodele experimentale ale testelor şi aparatelor tehnice de psihometrie. Alegerea profesiunilor trebue făcută conform aptitudinilor şi vocaţiunilor individuale prin *Orientarea Profesională;* iar alegerea indivizilor corespunzători unei anumite profesiuni, ale cărei condiţiuni sunt anticipat cunoscute şi determinate ştiinţific, se face prin *Selecţiunea Profesinoală.* (Vezi *Munca*).

VOINŢA. — *In Psihologie.* Una din cele trei însuşiri de orientare ale oricărui fenomen sufletesc, legată inseparabil de celelalte două (Afectul şi Intelectul) ca şi de Totul sufletesc şi anume, însuşirea prin care individul este îndemnat să făptuiască ceea ce ştie şi simte (conştient sau nu) din cauze (excitante): fizice, fiziologice sau sufleteşti.

1. Aceste Indemnuri către mişcare nu trebuesc identificate cu înseşi mişcarea (fapta, acţiunea), căci pe lângă faptul că mişcarea este efectul voinţei, dar ele sunt şi de naturi deosebite: voinţa este suflet, iar mişcarea este fenomen material.

2. Sunt cuprinse în Voinţă: Spontanele, Reflexele, Instinctele, Voinţa deliberativă, Deprinderile, Automatismele, Sugestia şi Imitaţia. (Vezi acestea).

3. *In Filosofia Voinţei.* Problema Libertăţii voinţei, la care răspund teoriile: Liberul Arbitru — Determinismul — Fatalismul. (Vezi).

4. *In Filosofia Ontologică* a sufletului. Se reduc cele trei însuşiri finale de orientare: intelectul, afectul şi voinţa, numai la Voinţă, prin Teoria Voluntaristă — după cum prin Teoria Intelectualistă, se reduc numai la Intelect, şi prin Teoria Intuiţionistă, numai la Afecte. (Vezi *Voluntarism — Intelectualism — Intuiţionism)*.

VOLUNTARISM. — A. *In Filosofia Cosmologică.* Speţă a teoriei Spiritualiste, care susţine drept Principiu prim al Universului Voinţa, din care derivă toate existenţele. *Schopenhauer* îşi intitulează teoria „Lumea ca Voinţă şi Reprezentare". (Vezi *Spiritualism — Nirvana — Vieaţa)*.

B. *In Filosofia Ontologică* a sufletului. Se afirmă Voinţa ca Principiu prim al Sufletului, din care derivă celelalte două însuşiri ale sale: Intelectul şi Afectul *(Wundt)*.

SCRISUL
ROMÂNESC